

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE

FILIALA CLUJ

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI
DE
LINGVISTICĂ

ANUL III

IANUARIE—DECEMBRIE

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

Atan

CERCETĂRI
DE
LINGVISTICĂ

A N U L III

IANUARIE — DECEMBRIE

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

REVISTĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. E. PETROVICI (*redactor responsabil*), D. MACREA
(*redactor responsabil adjunct*), H. JACQUIER, I. PATRUȚ,
R. TODORAN, B. KELEMEN, P. NEIESCU, V. BREBAN
(*secretar de redacție*)

Redacția: Institutul de lingvistică, CLUJ, Str. E. Racoviță 19-21, Telefon 20-49
Administrația: Filiala Academiei R.P.R., CLUJ, Str. I. P. Pavlov 27, Telefon 35-69

O M A G I Û
ACADEMICIANULUI
EMIL PETROVICI
cu prilejul împlinirii vârstei
de 60 de ani

E. Peters

S U M A R

D. MACREA, Acadențicianul Emil Petrovici	11
--	----

LIMBA LITERARĂ

D. MACREA, Pe marginea discuțiilor despre limba literară	17
AL. NICULESCU, Interiorizarea narației în stilul lui Camil Petrescu	35

ISTORIA LIMBII

G. GIUGLEA, Elemente pentru a cunoaște istoria formării limbii și poporului român. Problema alimentării vitelor și a omului la dacoromâni	53
I. PATRUȚ, Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne	63
B. KELEMEN, Precizări și completări la <i>Bibliografia românească veche</i> . .	75
I. I. RUSSU, Studii illirice. Partea a III-a: Poziția lingvistică a illirilor . .	89
MARIA ZDRENGHEA, Slavona „Legendei Dămăniciei” din Codicele de la Ieud .	109

FONETICA ȘI FONOLOGIE

Acad. E. PETROVICI și I. STAN, Schiță a sistemului fonologic al graiului tecucean	119
P. NEIEȘCU, Există legătură între cantitate și accent? Observații asupra cuvintelor de origine românească din limba maghiară și asupra celor de origine maghiară din limba română	135
GR. RUSU, Consoane dorsopalatale (muiate) și corelația de palatalizare (diezare)	143

GRAMATICA ȘI LEXIC

ZD. WITTOCH (Praga), Încă o dată despre <i>niseltru</i>	153
E. CIMPEANU, Unele probleme privind rolul cuvintului în cunoaștere . . .	161
D. D. DRASOVEANU, Despre natura raportului dintre subiect și predicat . .	175
LUIZA SECHE și MIRCEA SECHE, Cu privire la problema legăturii dintre sensul și forma cuvintelor onomatopice (I)	185
AL. BORZA, Numiri românești de plante în vocabulare și dicționare din secolele al XVII-lea—al XVIII-lea	199
V. BREBAN, Note despre influența maghiară asupra limbii române	219
VIORICA PAMFIL, Elemente regionale în lexicul „Țăriei de la Orăștie” . .	227

ONOMASTICA

AURELIA STAN, Porecle și supranume intercomunale din Valea Bistriței (Moldova)	249
--	-----

NOTE

I. PATRUȚ, Probleme de fonologie și ortografie II. În legătură cu <i>u</i> și <i>i</i> în limba română	255
G. BLEDEY, <i>Orz</i> „urcior la ochi”	258
L. GHERGARIU, <i>Abua, bua, bui, hadă, agheu</i>	259
I. STAN, <i>În doi peri, în(tr-un) păr</i>	262

CRONICA

V. BREBAN și AL. CRISTUREANU, Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în anii 1957 și 1958	265
P. DUMITRAȘCU și N. GOGA, Sesiunea științifică a cadrelor didactice de la universitățile „Victor Babeș” și „Bolyai”, din anul școlar 1957—1958	270
GH. BULGAR, Dicționarul de sinonime	274

RECENZII

ВОПРОСЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ, Москва, Издательство Академии Наук СССР, VI, 1957, № 1—6 (<i>P. Dumitrașcu</i>)	277
CONTRIBUTIONS ONOMASTIQUES, Bucarest, Éditions de l'Académie de la R.P.R., 1958 (<i>Malvina Pătruț</i>)	280
KNIEZSA ISTVAN, <i>A magyar nyelv szláv jövevényszavai</i> , I. k., 1—2 rész, Budapest, Akadémiai kiadó, 1955 (<i>G. Blédy</i>)	284
GALDI LÁSZLÓ, <i>A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban</i> , Budapest, Akadémiai kiadó, 1957 (<i>Pia Gradea</i>)	286
FLORICA DIMITRESCU, <i>Locuțiunile verbale în limba română</i> , Editura Academiei R.P.R., 1958 (<i>M. Zdrenghea</i>)	289
P. P. PANAITESCU, <i>Dimitrie Cantemir, Viața și opera</i> , Editura Academiei R.P.R., 1958 (<i>I. P. Vasici</i>)	292
NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK (Cluj), I. 1957, 1—4. szám (<i>Rita Marinovici</i>)	294
REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE, Paris, 9 ^e Année, 1957, N° 1—4 (<i>M. Homorodean</i>)	296
ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Budapest, tomus VII, fasciculus 1—2 (1957), 3—4 (1958) (<i>Lidia Știrlea</i>)	299
DICȚIONAR ROMIN-MAGHIAR (ROMAN-MAGYAR SZÓTAR) Editura Științifică, 1957 (<i>L. Csák</i>)	303
GH. BULGAR, Necrolog: Șt. Bezdechii (1888—1958)	305
INDICE	309

СОДЕРЖАНИЕ

Д. МАКРЯ, Академик Эмиль Петрович	11
---	----

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК

Д. МАКРЯ, К дискуссиям о литературном языке	17
АЛ. НИКУЛЕСКУ, Интериоризация повествования в стиле Камилы Петреску	35

ИСТОРИЯ ЯЗЫКА

Г. ДЖЮГЛЯ, Элементы способствующие познанию истории создания румынского народа и его языка. Вопрос о питании скота и человека у дакорумынов	53
И. ПЭТРУЦ, Славянские и венгерские вклады в образовании дакорумынских поднаречий	63
Б. КЕЛЕМЕН, Вклад в <i>Bibliografia rominească veche</i>	75
И. И. РУССУ, Иллирийские очерки (III). Лингвистическая позиция иллиров	89
МАРИЯ ЗДРЕНГЯ, Церковнославянский язык в „Предании о воскресеньи” в Кодексе из Йеуда	109

ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЯ

Е. ПЕТРОВИЧ и И. СТАН, Очерк фонологической системы текучанского говора	119
П. НЕЙЕСКУ, Существует ли связь между количеством и ударением? Некоторые замечания в связи со словами румынского происхождения в венгерском языке и слов венгерского происхождения в румынском языке	135
ГР. РУСУ, Задненёбные (мягкие) согласные и корреляция палатализации	143

ГРАММАТИКА И ЛЕКСИКА

ЗД. ВИТТОХ (Прага), Ещё раз о слове <i>nisetru</i>	153
Е. КЫМПЯНУ, Некоторые вопросы касающиеся роли слова в познании	161
Д. Д. ДРАШОВЯНУ, О сущности отношений между подлежащим и сказуемым	175
ЛУИЗА СЕКЕ и МИРЧА СЕКЕ, К вопросу о соотношении значения и формы звукоподражательных слов (I)	185
АЛ. БОРЗА, Румынские названия растений в словарях XVII-го и XVIII-го веков	199
В. БРЕБАН, Заметки о венгерском влиянии на румынский язык	219
ВИОРИКА ПАМФИЛЬ, Областные слова в <i>Палии</i> из Орэштиэ	227

ОНОМАСТИКА

АУРЕЛИЯ СТАН, Междеревенские прозвища и клички в Валя Бистрицей (Молдова)	249
---	-----

ЗАМЕТКИ

И. ПЭТРУЦ, Вопросы морфологии и орфографии. II. В связи с <i>u</i> и <i>i</i> в румынском языке	255
---	-----

Г. БЛЕДИ, <i>Orz „ячень (па глазу)”</i>	258
Л. ГЕРГАРЮ, <i>Abua, bua, bui, hadă, agheu</i>	259
И. СТАН, <i>In doi peri, în(tr-un) păr</i>	262

ХРОНИКА

В. БРЕБАН и АЛ. КРИСТУРЯНУ, Деятельность Клужского Института языкознания в течение 1957 и 1958 гг.	265
П. ДУМИТРАШКУ и Н. ГОГА, Научная сессия дидактических кадров университетов „Виктор Бабеш” и „Боляи” в учебном году 1957—1958	270
Г. БУЛГЭР, Словарь синонимов	274

РЕЦЕНЗИИ

ВОПРОСЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ, Москва, Издательство Академии Наук СССР, VI, 1957, №. 1—6 (П. Думитрашку)	277
CONTRIBUTIONS ONOMASTIQUES, Бухарест, Издательство Академии РНР, 1958 (Мальвина Пэтруц)	280
KNIEZSA ISTVAN, A magyar nyelv szláv jövevényszavai, Будапешт, Том I, 1—2 части, Издательство Академии, 1955 (Г. Бледи)	284
GALDI LASZLO, A magyar szótáriródalom a felvilágosodás korában és a reformkorban, Будапешт, Издательство Академии, 1957 (Пия Градя)	286
FLORICA DIMITRESCU, Locuțiunile verbale în limba română, Издательство Академии РНР, 1958 (М. Эдренга)	289
P. P. PANAITESCU, Dimitrie Cantemir. Viața și opera, Издательство Академии РНР, 1958 (И. П. Васич)	292
NYELV- ES IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK (Клуж), I, 1957, № 1—4 (Рита Маринович)	294
REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE, Париж, год издания IX, 1957, № 1—4 (М. Хомородян)	296
ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Будапешт, tomus VII, fasciculus 1—2 (1957), 3—4 (1958) (Лидия Сфырля)	299
DICȚIONAR ROMIN-MAGHIAR (ROMAN-MAGYAR SZÓTÁR)	Научное
Издательство, 1957 (Л. Чак)	303
Г. БУЛГЭР, Некролог: Шт. Бездеки (1888—1958)	305
АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ	309

SOMMAIRE

D. MACREA, L'académicien Emil Petrovici	11
---	----

LANGUE LITTÉRAIRE

D. MACREA, A propos des discussions sur la langue littéraire	17
AL. NICULESCU, L'intériorisation du récit dans le style de Camil Petresco	35

HISTOIRE DE LA LANGUE

G. GIUGLEA, Eléments pour connaître l'histoire de la formation de la langue et du peuple roumain. La question de la nourriture du bétail et de l'homme chez les Daco-Roumains	53
I. PATRUT, Contributions slaves et hongroises à la formation des sous-dialectes daco-roumains	63
B. KELEMEN, Contributions à <i>Bibliografia românească veche</i>	75
I. I. RUSSU, Etudes illyriennes (III). La position linguistique des Illyriens	89
MARIA ZDRENGHEA, Le slavon de la <i>Légende du Dimanche</i> du Codex d'Ieud	109

PHONETIQUE ET PHONOLOGIE

Acad. E. PETROVICI et I. STAN, Esquisse du système phonologique du parler de la région de Tecuci	119
P. NEIESCU, Existe-t-il une corrélation entre la quantité et l'accent? Remarques sur les mots d'origine roumaine du hongrois et sur ceux d'origine hongroise du roumain	135
GR. RUSU, Les consonnes dorsopalatales (mouillées) et la corrélation de palatalisation	143

GRAMMAIRE ET LEXIQUE

ZD. WITTOCH (Prague), Encore une fois à propos de <i>niselru</i>	153
E. CIMPEANU, Quelques problèmes relatifs au rôle du mot dans la cognition	161
D. D. DRAȘOVEANU, Sur la nature du rapport entre le sujet et le verbe .	175
LUIZA SECHE et MIRCEA SECHE, A propos du rapport entre le sens et la forme des mots onomatopéiques (I)	185
AL. BORZA, Noms roumains de plantes dans les vocabulaires et les dictionnaires des XVII ^e et XVIII ^e siècles	199
V. BREBAN, Notes sur l'influence hongroise sur la langue roumaine	219
VIORICA PAMFIL, Particularités régionaux du lexique de la <i>Patia</i> d'Oraștie	227

ONOMASTIQUE

AURELIA STAN, Sobriquets et surnoms intercommunaux dans la Vallée de la Bistrița (Moldavie)	249
---	-----

NOTES

I. PATRUT, Problèmes de morphologie et d'orthographe. II. A propos de <i>u</i> et <i>i</i> en roumain	255
---	-----

G. BLÉDY, <i>Orz „orgelet“</i>	258
L. GHERGARIU, <i>Abua, bua, bui, hadă, agheu</i>	259
I. STAN, <i>In doi peri, in(tr-un) păr</i>	262

CHRONIQUE

V. BREBAN et AL. CRISTUREANU, <i>L'activité de l'Institut de Linguistique de Cluj au cours des années 1957 et 1958</i>	265
P. DUMITRAȘCU et N. GOGA, <i>La session scientifique du corps enseignant des universités „Victor Babeș“ et „Bolyai“ de l'année scolaire 1957—1958</i>	270
GH. BULGAR, <i>Le dictionnaire des synonymes</i>	274

COMPTES RENDUS

VOPROSSY JAZYKOZNANIJA, Moscou, Editions de l'Académie des Sciences de l'URSS, VI, 1957, N° 1—6 (<i>P. Dumitrașcu</i>)	277
CONTRIBUTIONS ONOMASTIQUES, Bucarest, Editions de l'Académie de la R.P.R., 1958 (<i>Malvina Pătruț</i>)	280
KNIEZSA ISTVAN, <i>A magyar nyelv szláv jövevényszavai</i> , Budapest, tome I, parties 1—2, Editions de l'Académie, 1955 (<i>G. Blédy</i>)	284
GALDI LASZLO, <i>A magyar szótáriródalom a fejlődésgosodás, korában és a reformkorban</i> , Budapest, Editions de l'Académie, 1957 (<i>Pia Gradea</i>)	286
FLORICA DIMITRESCU, <i>Locuțiunile verbale în limba română</i> , Editions de l'Académie de la R.P.R., 1958 (<i>M. Zdrengea</i>)	289
P. P. PANAITESCU, <i>Dimitrie Cantemir, Viața și opera</i> , Editions de l'Académie de la R.P.R., 1958 (<i>I. P. Vasici</i>)	292
NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK (Cluj) I, 1957, N° 1—4 (<i>Rita Marinovici</i>)	294
REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE, Paris, 9 ^e Année, 1957, N° 1—4 (<i>M. Homorodean</i>)	296
ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Budapest, tomus VII, fasciculus 1—2 (1957), 3—4 (1958) (<i>Lidia Sfirlea</i>)	299
DICȚIONAR ROMIN-MAGHIAR (ROMAN-MAGYAR SZÓTÁR), Editions Scientifiques, 1957 (<i>L. Csák</i>)	303
GH. BULGAR, <i>Nécrologie: Șt. Bezdechi (1888—1958)</i>	305
INDEX	309

ACADEMICIANUL EMIL PETROVICI

Academicianul Emil Petrovici este astăzi unul dintre reprezentanții de seamă ai intelectualității românești formate în cadrul universității clujene.

Universitatea românească din Cluj, înființată în 1919, și-a impus de la început autoritatea științifică nu numai prin prestigiul primilor ei profesori, ci și prin calitatea cadrelor ridicate de ea, din sinul cărora au ieșit cărturari valoroși, mulți dintre ei devenind, la rîndul lor, profesori ai acestei universități.

Emil Petrovici face parte din prima generație de studenți ai universității românești din Cluj.

Facultatea de filologie a acestei universități și fostul Muzeu al limbii romine sînt întîii factori care stau la baza pregătirii sale științifice și care au dat impulsul întregii sale activități de mai tîrziu.

Sub îndrumarea lui Sextil Pușcariu, Iosif Popovici, Theodor Capidan, Nicolae Drăganu, G. Giuglea și alții, Emil Petrovici s-a impus repede în lingvistică, ajungînd astăzi o figură reprezentativă a lingvisticii clujene.

Dar pe lângă facultatea de filologie din Cluj și fostul Muzeu al limbii romine, în formația științifică a lui Emil Petrovici au avut un rol important și alți factori.

Unul dintre acești factori l-au constituit studiile urmate în Franța, la școala renumiților maeștri: Antoine Meillet, Antoine Thomas, Jules Gilliéron, Mario Roques, Abatele Rousselot, André Vaillant și alții.

Un alt factor formativ în cristalizarea personalității sale a fost marea școală a realităților țării noastre pe care a cunoscut-o prin anchetele dialectale pe teren pentru elaborarea *Atlasului lingvistic român*, partea a II-a, efectuate între anii 1929 și 1938. Anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* au fost pentru Emil Petrovici și o școală politică. El a căutat să cunoască nu numai limba, ci și gîndurile, arta, cultura, precum și nevoile economice ale țăranilor romîni și de celelalte naționalități. Spiritul său democratic s-a întărit astfel cu elemente concrete referitoare la viața și

nevoile oamenilor simpli pe care i-a cunoscut îndeaproape și de care s-a simțit neconținut legat.

Un rol de seamă în orientarea științifică a lui Emil Petrovici îl au cunoașterea lingvisticii ruse și sovietice și îndrumarea ideologică pe care Partidul Muncitoresc Român a dat-o științei din țara noastră. El și-a însușit știința sovietică despre limbă prin sursa directă a limbii ruse, dându-și din vreme seama de importanța ei ca purtătoare a culturii noi socialiste. Știința marxistă despre limbă i-a dat lui Emil Petrovici, ca și celorlalți oameni de știință de astăzi din țara noastră, îndrumarea necesară pentru a ridica nivelul calitativ al cercetării științifice prin legarea științei de viață și prin adâncirea cunoașterii sociale și istorice a fenomenelor.

Emil Petrovici n-a scris cărți voluminoase de sute de pagini, care pentru cei mai mulți sînt semnul științei impunătoare. El a scris, în general, studii scurte, caracterizate prin originalitatea temelor. Studiile sobre și concise sînt adeseori mai hotărîtoare pentru progresul științei decît tomurile mari, ale căror proporții le formează mai mult demonstrația decît originalitatea ideilor.

Activitatea științifică a lui Emil Petrovici dovedește o personalitate complexă, atît prin sursele multiple ale formației sale intelectuale cît și prin înzestrarea sa naturală cu darul observației, al asociației și imaginației, care au un rol atît de pozitiv în cercetarea științifică.

Principală preocupare lingvistică a lui Emil Petrovici este fonetica și dialectologia. În aceste domenii, el s-a impus de la început prin teza sa de doctorat *De la nasalité en roumain*¹ (1930), una dintre primele lucrări de fonetică experimentală apărute la noi, și îndeosebi prin partea a doua a *Atlasului lingvistic român*, unanim apreciat în țară și peste hotare. Pentru această lucrare el a înregistrat răspunsurile la 4800 de întrebări din 85 de localități de pe întinsul țării noastre. Numărul mare de întrebări (pentru ambele părți, 7000 în total) a constituit un important pas înainte pentru vremea cînd a fost elaborată lucrarea. Fată de *Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromîn*² al lui Gustav Weigand, apărut în 1909, care este numai fonetic, *Atlasul lingvistic român* cuprinde, în cele două părți ale lui, toate elementele limbii: fonetică, morfologie, sintaxă, lexic, precum și numeroase elemente etnografice.

Importanța științifică a *Atlasului lingvistic român* este de necontestat pentru toate aspectele limbii noastre, dar ea este primordială îndeosebi pentru istoria ei. Lingvistul sovietic S. V. Bernștein a scris de curînd, pe bună dreptate: „*Afirmăm cu toată convingerea că fără datele acestui Atlas nu se poate scrie o istorie științifică a limbii romîne*”³. Prin *Atlasul lingvistic român*, Emil Petrovici și-a legat numele de una din lucrările de bază asupra structurii limbii noastre. Această lucrare constituie principală

¹ Emil Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930.

² Gustav Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909.

³ „*Bulleten dialektologhiceskogo sektora Instituta russkogo iazika*” (Akademiia Nauk SSSR), 1948, vipusk 3, p. 97.

sursă documentară pentru toate studiile sale ulterioare, ea ajutându-l să aibă perspectiva geografică și istorică a fenomenelor lingvistice.

Din preocupările de dialectolog ale lui Emil Petrovici au rezultat și câteva studii de folclor: *Folclor din Valea Almăjului* (1935), *Folclor de la moșii din Scărișoara* (1939), *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei* (Iugoslavia) (1942). În aceste studii, pe lângă textele folclorice notate într-o transcriere fonetică de o rară precizie, caracteristică întregului material lingvistic adunat de pe teren de Emil Petrovici, el prezintă și numeroase date etnografice asupra așezării satelor, ocupației, alimentației, îmbrăcăminte, obiceiurilor și psihologiei populației cercetate.

Din materialul adunat pentru *Atlasul lingvistic român*, Emil Petrovici a valorificat abia o parte, ajungând la concluzii noi, în primul rând în legătură cu structura și repartitia graiurilor dialectului dacoromân. El a demonstrat în mod neîndoielnic, ceea ce Gustav Weigand numai schițase cu 50 de ani în urmă, existența în cadrul dialectului dacoromân, pe lângă a celor trei graiuri recunoscute — muntean, moldovean și bănățean — a graiului crișean și a celui maramureșean, pe care le-a caracterizat pentru întâia oară cu precizie⁴.

Constatările făcute pe teren pentru *Atlasul lingvistic român* formează și baza studiilor de slavistică ale lui Emil Petrovici. El a studiat, în cursul acestor anchete, graiul carașovenilor din Banat⁵, un grai iugoslav care se află izolat în masa românească de prin secolul al XV-lea, grai puternic influențat de limba română, dar care păstrează totuși numeroase elemente arhaice dispărute de mult din graiurile înrudite. O completare a acestei lucrări o constituie studiul *Toponimice slave din Valea Almăjului*⁶.

Emil Petrovici a adus contribuții într-o serie de probleme ale studiului limbii și istoriei noastre. Dintre aceste probleme, menționăm în primul rând pe cele referitoare la relațiile istorice și lingvistice slavo-române. El a adâncit studiul legăturilor istorice și lingvistice slavo-române mai ales pe baza toponimicelor, care sînt o prețioasă sursă de informații privind trecutul nostru, îndeosebi pentru perioada din care ne lipsesc documentele scrise.

Interesul susținut pentru studiile de toponimie, atât de expuse, în general, subiectivismului și relevarea importanței acestei ramuri a lingvisticii este un alt merit al lui Emil Petrovici în lingvistica noastră. „*Studiul toponimiei, scrie el, trebuie să stea la baza studiului istoriei așezărilor omenești de pe întinsul unui teritoriu oarecare. Îndeosebi pentru acele teritorii pe care s-au perindat și s-au amestecat în cursul veacurilor mai multe popoare vorbind limbi diferite, toponimia ne dă informații prețioase asupra modului și asupra ordinii de succesiune în care s-au așezat acele popoare pe teritoriul respectiv, asupra felului lor de trai, asupra orînduirii*

⁴ Emil Petrovici, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în „*Transilvania*”, LXXII, 1941, p. 551—558; idem, *Repartitia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în „*Limba română*” III (1954), nr. 5, p. 5—17.

⁵ Emil Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București, 1935.

⁶ „*Dacoromania*”, VIII, 1936, p. 175—180.

lor sociale și, în primul rând, asupra limbii pe care au vorbit-o acele popoare. Adeseori toponimicele sînt singurele resturi ale unei limbi vorbite odinioară pe un teritoriu oarecare⁷. Rezultatele cercetărilor sale referitoare la legăturile istorice și lingvistice dintre slavi și romîni au fost publicate în studiile: *Simbioza romîno-slavă în Transilvania*⁸, *Continuitatea dacoromană și slavii*⁹, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*¹⁰, *Daco-slava*¹¹, *Note slavo-romîne*¹², *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*¹³, *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*¹⁴

Slavii așezați în secolele al VI-lea și al VII-lea în nordul Dunării sînt numiți de Emil Petrovici, după Franz Miklosich, daco-slavi. Limba vorbită de daco-slavi a fost aceeași cu cea pe care au vorbit-o strămoșii slavi ai bulgarilor de astăzi. De aceea toponimia și antroponomia noastră de origine slavă, ca și cuvintele vechi slave din limba romînă au, în general, caracter fonetic bulgăresc. Daco-slavii au fost repede asimilați în masa romînească, datorită numărului nostru mare și faptului că limba slavă n-a avut aici prestigiul pe care l-a cîștigat în sudul Dunării prin numărul mare al slavilor așezați acolo, prin biserică și prin organizarea statelor sud-slave. Procesul de asimilare a slavilor din nordul Dunării era încheiat în secolul al XII-lea, la venirea sașilor, ceea ce rezultă din faptul că în graiul acestora, nu se găsesc împrumuturi directe din slavă.

•

Prin însușirea învățăturii marxiste despre limbă, Emil Petrovici și-a lărgit perspectiva de cunoaștere a fenomenelor lingvistice, reușind ca, în ultimul deceniu, să aibă o activitate științifică fecundă. El a adîncit îndeosebi studiul foneticii și fonologiei limbii romîne.

Fonetismul limbii noastre a fost studiat în trecut mai ales sub aspect istoric. Samuil Micu, Timotei Cipariu, dintre ligviștii mai vechi, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Alexandru Lambrior, Alexandru Philippide, H. Tiktin, Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Iosif Popovici, dintre lingviștii moderni, au pus bazele școlii fonetice romînești.

Emil Petrovici a întreprins, în studiile publicate în ultimul deceniu, analiza laturei fonetice și fonologice a limbii noastre de pe pozițiile rezultatelor cercetărilor sovietice în acest domeniu. Dintre aceste studii ale sale, menționăm: *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă*¹⁵, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite*

⁷ Emil Petrovici, *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în „Studii și cercetări lingvistice”, IV (1953), p. 85.

⁸ „Transilvania”, LXXIII, p. 149—156.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ „Balcania”, VIII, 1945, p. 228—235.

¹¹ „Dacoromania”, X, p. 233—277.

¹² *Ibidem*, p. 26—28.

¹³ „Studii și cercetări lingvistice”, IV (1953), p. 63—87.

¹⁴ „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 23—46.

¹⁵ „Studii și cercetări lingvistice”, I (1950), p. 172—220.

în limba română¹⁶, Sistemul fonematic al limbii române¹⁷, Rimele românești din punct de vedere fonologic¹⁸, Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române¹⁹, Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române²⁰.

Adversar al schemelor fonologice abstracte și fictive folosite de fonologii structuraliști, adepți ai școlilor idealiste de la Praga și Copenhaga, Emil Petrovici studiază fonemele sub triplul lor aspect: acustic, fiziologic și funcțional.

Analizînd structura fonetică și fonologică a limbii române, el stabilește existența a două corelații de timbru ale consoanelor limbii noastre: „dură” și „moale” și a patru categorii de foneme consonantice: „consoane neutre”, „consoane palatalizate”, „consoane labio-velarizate” și „consoane labio-palatalizate”. Aceste patru categorii consonantice domină, în faza actuală a limbii române, structura ei fonetică, vocalismul limbii noastre fiind subordonat acestor patru categorii de consoane.

Sistemul fonematic al limbii române cu cele două corelații de timbru ale consoanelor, care au dat naștere celor patru categorii de foneme consonantice, se deosebește de sistemul fonematic al celorlalte limbi române, apropiindu-se, după Emil Petrovici, de al limbilor slave vecine, îndeosebi de al bulgarei de est.

Existența celor patru categorii de foneme consonantice, fiecare categorie prezentînd alt timbru vocalic, dă limbii române o sonoritate bogată în nuanțe vocalice, suplinind astfel relativa monotonie a vocalismului ei²¹.

Emil Petrovici constată că fonetica și fonologia unei limbi se pot schimba, fără ca să se modifice și structura ei morfologică. Structura fonematică a limbii române este, după el, de tip slav, dar structura ei morfologică a rămas cea latină²².

•

O parte a activității sale, Emil Petrovici a consacrat-o colaborării în colective științifice și conducerii de instituții științifice. A colaborat la elaborarea *Gramaticii limbii române*, pentru care a redactat capitolul de fonetică, la stabilirea pe baze fonetice a *ortografiei limbii române*, la îndrumarea colectivului care a elaborat *Dicționarul ortoepic al limbii române*, la elaborarea *Dicționarului limbii române literare contemporane*, pentru care a asigurat contribuția Institutului de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Populare Române. Atlasul lingvistic român este de asemenea o operă de colaborare.

¹⁶ *Ibidem*, III (1952), p. 127—185.

¹⁷ *Ibidem*, VII (1956), p. 7—18.

¹⁸ „Limbă și literatură”, I, 1955, p. 273—284.

¹⁹ Emil Petrovici, *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, București, Societatea de științe istorice și filologice, 1956.

²⁰ „Cercetări de lingvistică”, II, 1958, p. 97—123.

²¹ Emil Petrovici, *Fonemele limbii române*, în „Limba română”, V (1956), nr. 2, p. 37.

²² Emil Petrovici, *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, p. 38.

Emil Petrovici a fost primul rector al Universității „Victor Babeș”, după eliberarea Transilvaniei de nord de sub jugul fascisto-hortist și a condus Filiala din Cluj a Academiei Republicii Populare Române de la înființarea ei, în 1948, până în 1956.

Colaboratorii revistei „*Cercetări de lingvistică*”, dedicându-i acest volum, cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani, îi aduc un meritat omagiu pentru îndelungata sa activitate de profesor și de om de știință.

D. MACREA

PE MARGINEA DISCUȚIILOR DESPRE LIMBA LITERARĂ

DE

|D. MACREA

În ultimii ani au avut loc vii discuții asupra câtorva dintre problemele de bază ale lingvisticii noastre: *Dicționarul limbii române, îmbunătățirea normelor ortografice, Gramatica limbii române, terminologia științifică și tehnică, determinarea raporturilor dintre limbă și dialect, fonemele limbii române, limba literară și metodologia studierii ei*. Aceste discuții creatoare au depășit cercul lingviștilor și al revistelor de specialitate, avînd ecou în numeroase dintre periodicele noastre de cultură și în cercurile largi ale opiniei publice.

Problema care a antrenat cel mai mare număr de participanți la discuții a fost cea a limbii literare și a metodologiei studierii ei.

Discuțiile au început în 1954 în revistele „*Limba română*”, „*Studii și cercetări lingvistice*” și „*Contemporanul*”.

În februarie 1955, problema a format obiectul unei sesiuni speciale a Subsecției de limbă și literatură a Academiei R.P.R., în centrul căreia au stat două comunicări ale maestrului Mihail Sadoveanu: *Despre limba literară și Limba povestirilor istorice*¹.

Facultatea de filologie a Universității „C. I. Parhon” din București a organizat, în aprilie 1955, de asemenea, o sesiune specială consacrată limbii literare, referatul de bază fiind susținut de D. Macrea.²

Discuțiile s-au extins, începînd cu anul 1955, în „*Gazeta literară*”, „*Viața Românească*”, „*Revista Universității »C. I. Parhon«*”, „*Analele Universității »Al. I. Cuza«*”, „*Limbă și literatură*”, „*Steaua*”, „*Iașul literar*”, „*Scrișul bănețean*”, fără să se fi ajuns pînă acum la puncte de vedere unitare în diferitele aspecte ale problemei. Ele au avut un ecou și asupra lingviștilor din rîndul minorităților naționale din țara noastră, care

¹ Vezi *Analele Academiei R.P.R.*, vol. V, 1955, p. 45—96.

² Vezi D. Macrea, *Despre problemele studiului limbii literare*, în „*Limba română*”, IV (1955), nr. 3, p. 17—39.

au început să studieze procesul de formare al limbilor lor literare naționale și limba și stilul scriitorilor lor³.

Un pas important pentru cunoașterea istoriei limbii noastre literare l-a făcut Institutul de lingvistică din București prin publicarea, sub îngrijirea lui Tudor Vianu, a două volume intitulate: „*Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*”⁴.

Studiul limbii literare preocupă în mod activ pe lingviștii sovietici, primii care au deschis larg calea cercetărilor în acest domeniu, dar și pe unii lingviști din țările occidentale. Congresul al VIII-lea de studii române ținut la Florența în aprilie 1956 a avut ca temă principală studiul formării limbilor literare române⁵.

În cele ce urmează nu vom face o prezentare generală a problemelor studiului limbii noastre literare pe care am făcut-o cu prilejul amintit, ci ne vom mărgini la trei probleme care au fost mai mult discutate în ultimul timp.

Aceste probleme sînt:

1. Locul literaturii în studiul limbii literare;
2. Începutul limbii literare românești;
3. Cultivarea limbii.

Limba literară a fost studiată pînă acum, atît la noi cît și în alte părți, mai ales ca limbă a literaturii. Cele mai multe studii apărute la noi, în anii din urmă, îndeosebi în „*Limba română*”, „*Studii și cercetări lingvistice*” și „*Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*”, se ocupă de limba și stilul scriitorilor noștri din trecut și de astăzi.

Această tendință de a studia limba literară mai ales ca limbă a literaturii este combătută cu stăruință de Al. Graur, care consideră asemenea studii ca aparținînd criticii și esteticii literare, iar nu lingvisticii⁶. Critica sa are ca punct de sprijin incertitudinile și inconsecvențele ce se întîlnesc astăzi în studiile asupra limbii literare și în încercările de a se constitui o stilistică lingvistică pe baze marxiste. În Uniunea Sovietică au avut loc mari discuții asupra acestei probleme. Unii dintre lingviștii sovietici, ca L. I. Timofeev și I. S. Ilinskaia, neagă caracterul lingvistic

³ Vezi Jánosházi György, *A művészi forma kérdése hazai magyar költészetünkben*, în „Igaz Szó”, anul III (1955), pag. 68—84; Antal Péter, *Jegyzetek Horváth István költői nyelvééről*, în „Igaz Szó”, anul IV (1956), nr. 12, pag. 1850—1854; Szilágyi Ferenc, *Tamás Gáspár írói nyelvééről*, „Utunk”, anul XI (1956), nr. 43 (26 octombrie); Márton Gyula, *Az irodalmi nyelv*, în „Művelődés”, anul VIII (1957), nr. 8; Grete Glaster—Ungureanu, *Problema formării limbii literare germane din Transilvania*, în „Revista Universității C. I. Parhon”, seria Științe sociale; filologie, nr. 10 (1957), p. 167—178.

⁴ Editura Academiei R.P.R., vol. I, 1956, 243 p.; volumul II, 1958, 283 p.

⁵ Vezi Al. Niculescu, *Problemele limbii literare în discuția Congresului al VIII-lea de studii române. Observații marginale în lumina lucrărilor lingviștilor români*, în „Studii și cercetări lingvistice” VII (1956), nr. 3—4, p. 295—305.

⁶ Vezi Al. Graur, *Cum se studiază limba literară*, în „Contemporanul” nr. 48 (1956); idem, *Teoria și practica în studiul limbii literare*, în „Gazeta literară” nr. 22/1956; idem, *Cum se studiază limba literară*, în „Limba și literatură”, vol. III/1957, p. 115—132; idem, *Limba scriitorului*, în „Viața românească” nr. 4/1957.

al stilisticii, pe cînd alții, ca V. V. Vinogradov, susțin că analiza mijloacelor lingvistice ale operei literare este indispensabilă înțelegerii științifice a acesteia⁷.

Adoptînd definiția unanim acceptată a limbii literare ca fiind aspectul normat cel mai îngrijit al limbii naționale, folosită în literatură, în lucrările tehnico-științifice, filozofice, economice, politice, în periodice și în presa zilnică, Al. Graur constată că, în fapt, în loc să se studieze limba tuturor acestor producțiuni culturale, la noi se studiază numai limba literaturii și stilul individual al scriitorilor. El consideră greșită și metoda după care se fac, la noi, aceste studii. A constata anumite preferințe ale unui scriitor pentru neologisme, arhaisme sau anumite construcții gramaticale n-ar interesa, în mod direct, lingvistica, deoarece asemenea studii n-ar contribui la cunoașterea și explicarea limbii literare. Pentru cunoașterea istoriei limbii literare a unei epoci, mult mai utilă ar fi, după Al. Graur, studierea documentelor juridice și istorice, a scrisorilor comerciale, a arhivelor, cu ajutorul cărora se poate stabili cînd apar pentru întia oară anumite cuvinte și expresii în limbă și cînd dispar altele.

Deoarece acest punct de vedere, care cuprinde unele constatări juste, n-a fost discutat pînă acum decît în măsură redusă, ne propunem să-l examinăm mai de aproape⁸, căutînd să scoatem în relief importanța limbii literaturii atît în ridicarea calitativă a limbii literare cît și pentru studiul istoriei limbii noastre literare și al istoriei limbii romîne în general.

Timp de mai bine de un secol, lingviștii din toate țările, stăpîniți de concepția istorică și comparativă, au studiat îndeosebi stadiile mai vechi ale diferitelor limbi naționale și dialectele acestora sub aspect fonetic, lexical, morfologic, sintactic, stabilindu-le originea și reconstituindu-le istoria.

Abia în primele două decenii ale secolului al XX-lea s-a început să se studieze limba și sub alte aspecte decît cel comparativ-istoric, și anume sub aspect social, psihologic, geografic și stilistic.

Juste ca puncte de plecare, aceste direcții noi au dus fiecare la exagerări, dintre care cele mai mari s-au manifestat în domeniul stilisticii prin școala idealistă a lui Benedetto Croce și Karl Vossler.

În noțiunea de limbă a literaturii este cuprins, alături de aspectul normat, și aspectul estetic, adică exprimarea nuanțată pentru oglindirea realității în imagini artistice. Numai prin realizarea acestor calități limba depășește forma conversației familiare, devenind limbă a literaturii.

Studiul limbii literaturii n-ar aparține, după Al. Graur, lingvisticii, ci exclusiv criticii și esteticii literare, fiindcă limba operei literare este strîns legată de conținutul ei de idei și de stilul individual al scriitorului. Dar nu numai opera literară, ci orice comunicare prin mijlocirea limbii este legată de un conținut căruia i se adaptează anumite mijloace de

⁷ Vezi Tudor Vianu, *Stilistica literară și lingvistica*, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 5, p. 5—25.

⁸ Vezi și B. Cazacu, *Despre cercetarea limbii și stilului scriitorilor*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan”, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 145—153.

exprimare. Funcționarea reală a limbii este totdeauna legată de un conținut. Literatura fiind unul din cele mai vaste domenii ale folosirii limbii, lingviștii nu pot neglija această vastă sferă de folosire a ei, limba fiind, după expresia lui Maxim Gorki, o materie primă a literaturii.

Studierea de către lingviștii români a limbii operelor literare este o preocupare nouă în munca lor științifică. Pe lângă problemele care privesc istoria limbii noastre în general, fonetica, gramatica și vocabularul, limba operelor literare pune probleme noi și reclamă noi metode de cercetare. Analiza limbii lui Eminescu nu poate fi făcută numai sub aspectele pe care le prezintă limba tipăriturilor coresienne sau a *Bibliei* de la București. În secolul al XIX-lea, preocupările scriitorilor noștri de seamă pentru aspectul estetic al limbii operelor lor devin predominante, crescînd, în același timp, puternic influența lor asupra limbii comune. Acești doi factori, împreună cu cel al influențelor occidentale, mai ales franceză, sînt, începînd din secolul al XIX-lea, deosebit de importanți în dezvoltarea limbii romîne.

Lingvistica marxistă a arătat că evoluția literaturii, condiționată de dezvoltarea bazei materiale a societății, este unul dintre factorii cei mai de seamă ai evoluției limbii. Nu se poate nega rolul important pe care Alecsandri, Eminescu, Creangă, Slavici, Caragiale, Coșbuc, Sadoveanu, Argezi l-au avut în dezvoltarea limbii noastre contemporane. În secolul trecut, limba literaturii noastre, bazîndu-se pe limba populară, era mult mai nuanțată și mai frumoasă decît limba lucrărilor tehnico-științifice, juridice, economice, filozofice, domenii care se luptau încă cu formarea terminologiei de specialitate.

Cercetînd vocabularul poeziilor lui Eminescu, constatăm că cel mai mare poet al nostru a folosit un număr redus de cuvinte, luate însă aproape toate din fondul principal al limbii populare, căroră le-a dat o mare expresivitate artistică⁹. Îmbogățirea valorii expresive a limbii romîne prin dezvoltarea literaturii noastre nu este oare o problemă care interesează lingvistica? Poate lingvistul să nu dea o atenție deosebită unui izvor atît de bogat de dezvoltare a limbii naționale cum este limba literaturii?

În trecut, lingviștii români, cu excepția lui Ovid Densusianu, au făcut puține eforturi să se ridice la înțelegerea și analiza limbii literaturii, iar dintre criticii și istoricii noștri literari au manifestat interes pentru această problemă, — însă numai sub aspectul stilisticii literare —, doar G. Ibrăileanu, D. Caracostea și mai ales Tudor Vianu. Dar fără studiul mijloacelor lingvistice nu se poate aprecia științific literatura, cum nu se poate aprecia pictura fără studiul și cunoașterea culorilor. Preocupările de stilistică lingvistică sînt o completare a celor de stilistică literară, ele deschizînd o perspectivă dintre cele mai fecunde în studiul literaturii. Aprecierea limbii unei opere literare nu se poate face numai pe baza analizei elementelor calitativ-estetice, ci trebuie studiate și mijloacele propriu-zis lingvistice folosite de scriitor (regionalisme, arhaisme, neo-

⁹ Vezi D. Macrea, *Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne*, în „Studii și cercetări lingvistice”, V (1954), nr. 1—2, p. 7—18.

logisme, corectitudinea formelor gramaticale), aceste două aspecte completându-se reciproc.

Tudor Vianu a arătat recent că deosebirea făcută de Charles Bally și Leo Spitzer între stilistica literară, care studiază stilul individual al scriitorilor, și stilistica lingvistică, al cărui obiect l-ar constitui mijloacele de expresie ale întregii colectivități vorbitoare, nu poate fi acceptată, deoarece scriitorii folosesc valorile stilistice ale limbii comune¹⁰. Eminescu, Creangă sau Coșbuc n-au folosit oare valorile expresive ale limbii populului, proverbele și locuțiunile populare?

Lingvistica nu poate neglija studiul utilizării artistice a limbii de către popor și de către scriitori, acesta fiind un aspect important al preocupărilor colective și individuale pentru dezvoltarea conștiință a formelor superioare de expresie.

Măsura în care scriitorii folosesc regionalisme, arhaisme, neologisme nu este indiferentă nici pentru calitatea artei lor, nici pentru dezvoltarea limbii în general. Literatura este realistă sau artificială nu numai sub raportul conținutului, ci și al limbii. Prin marea ei răspîndire și influență, literatura este un domeniu care trebuie să preocupe astăzi pe lingviști în mai mare măsură decît i-a preocupat în trecut. Limba literaturii este cea mai bogată sursă documentară în ceea ce privește prezența sau absența unor cuvinte, a răspîndirii neologismelor, a construirii frazei, a frumuseții expresiei. Anumite particularități morfologice, sintactice și frazeologice, strîns legate de o anumită etapă a istoriei limbii, sînt mult mai bogat reprezentate în literatură decît în alte domenii ale limbii literare. Ceea ce dă limbii un caracter de epocă se evidențiază în primul rînd în operele literare, ele oglindind posibilitățile superioare de exprimare ale limbii și gradul de dezvoltare a culturii în general. Criticii și istoricii literari, nici la noi și nici în alte părți, nu au făcut și nu pot face încă analiza lingvistică a operelor literare, această sarcină revenind în mod firesc lingviștilor, care trebuie, la rîndul lor, să fie buni cunoscători ai criticii și istoriei literare.

Al. Graur susține că lingviștii nu trebuie să se ocupe de limba scriitorilor, deoarece nu se vorbește cum scriu poeții și prozatorii, care au fiecare un stil individual. Este adevărat că, în mod curent, noi nu vorbim ca în poezie, dar nu vorbim nici ca în textele juridice sau administrative, nici ca în tratatele tehnico-științifice și filozofice. Fiecare din aceste domenii de cultură își au stilurile lor, iar vorbirea curentă are, ca toate formele de comunicare, stilurile ei specifice în funcție de conținutul exprimat. De ce lingvistul să studieze cu preferință limba textelor juridice, tehnico-științifice și filozofice, cînd tocmai limba literaturii este cea pe care fiecare vorbitor caută, în primul rînd, să și-o însușească și să o folosească?

Limba este un instrument de comunicare care se adaptează conținutului comunicării, constituindu-se astfel diferitele ei stiluri. Orice formă de comunicare scrisă sau vorbită exprimă, într-un mod stilistic determinat, un anumit conținut. Neavînd o structură stilistică închisă, limba litera-

¹⁰ T. Vianu, *Stilistica literară și lingvistica*, în „Limba romînă”, V (1956), p. 8—25.

turii ne dă cea mai vastă imagine a limbii literare. Deși nu se confundă cu întreaga limbă literară, limba literaturii este totdeauna literară.

Literatura oglindește larg și multilateral limba poporului și influențează dezvoltarea acesteia. V. I. Lenin, vorbind despre limba rusă, o numește limba lui Pușkin, Turgheniev, Dobroliubov, Cernișevski. La baza limbii ruse contemporane stă limba lui Pușkin, așa cum, în centrul dezvoltării limbii române contemporane, stă limba lui Eminescu. Importanța limbii marilor scriitori în dezvoltarea diferitelor limbi naționale explică întocmirea dicționarului limbii folosite de ei. Nu întâmplător se alcătuiește astăzi *Dicționarul limbii lui Pușkin* de către Institutul de lingvistică din Moscova și *Dicționarul limbii lui Eminescu* de către Institutul de lingvistică din București.

Justificarea preocupării cu preferință a lingviștilor români de astăzi de limba literaturii se întemeiază pe faptul că marii scriitori sînt considerați pretutindeni, și au fost considerați totdeauna, ca model de limbă literară. În *Dicționarul limbii române literare contemporane*, majoritatea citatelor care ilustrează diferitele sensuri ale cuvintelor au fost luate din operele scriitorilor noștri de seamă, tocmai fiindcă ei folosesc limba națională în cea mai aleasă, mai bogată și mai nuanțată formă a ei. Începînd din secolul al XIX-lea, literatura este forma predominantă a culturii noastre naționale, ea constituind deci izvorul cel mai important pentru studiul dezvoltării limbii române contemporane.

Limba unei opere literare se apreciază totdeauna în lumina limbii întregului popor. „În literatură, scrie V. V. Vinogradov, *limba națională a întregului popor, cu specificul ei gramatical, cu întreaga bogăție și varietate a vocabularului ei, se folosește ca mijloc și ca formă a creației artistice. Cu alte cuvinte, toate elementele, toate calitățile și particularitățile limbii întregului popor, deci și ale structurii gramaticale, vocabularul ei, sistemul sensurilor ei, servesc aici ca mijloc de reproducere și de prezentare artistică generalizată, tipizată a realității sociale*“¹¹. Literatura nu este numai un tezaur al limbii naționale, ci și un laborator de creație, în care se elaborează noi mijloace de folosire a limbii naționale. „Scriitorul, adaugă V. V. Vinogradov, *folosind limba națională a întregului popor și mijloacele ei stilistice ca un bun comun, crează, prin forța operei sale, prin forța măiestriei sale artistice, valori de limbă care pot pătrunde adînc în tezaurul limbii comune a întregului popor*“¹². Scriitorii folosesc expresii noi, pe care le impun, sau cuvinte vechi pe care le readuc în circulație. Acest aspect al dezvoltării limbii nu poate fi ignorat de lingviști. Chiar dacă scriitorii nu îmbogățesc cantitativ vocabularul în aceeași măsură ca oamenii de știință, rolul lor este considerabil în îmbogățirea lui calitativă. Este oare mai indicat pentru lingviști să se ocupe cu preferință de limba comună și să negligeze analiza limbii literaturii, numai pentru că este a literaturii? Tudor Vianu a remarcat, în mod just, că

¹¹ Vezi V. V. Vinogradov, *Insemnătatea lucrărilor lui I. V. Stalin pentru dezvoltarea lingvisticii sovietice*, în *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin*, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 26—27.

¹² Vezi idem, *ibidem*, p. 25.

„cercetarea stilului beletristic constituie una din formele cele mai mature ale științei lingvistice”¹³.

Dacă lingviștii ar părăsi analiza limbii literaturii și s-ar ocupa numai de limba comună, lingvistica ar reveni la pozițiile pozitivismului lingvistic de pe la 1900, renunțând la o prețioasă cucerire în dezvoltarea ei multilaterală.

Este incontestabil că în prezent stilistica pe baze marxiste este abia la începuturile ei, iar cercetarea limbii literare prezintă lipsuri care provin din metodele personale folosite de diferiți autori, predominând aspectul în care aceștia au o preferință mai mare sau o pregătire mai bună: istorie și critică literară, stilistică sau analiza lingvistică propriu-zisă¹⁴.

De asemenea nu s-a dat încă importanța cuvenită studierii limbii operelor tehnico-științifice, filozofice, politice, administrative, a presei etc.¹⁵.

În ceea ce privește metodele de cercetare, ele prezintă de asemenea lipsuri. Dar din numeroasele studii publicate pînă acum asupra limbii și stilului scriitorilor noștri, în care se reflectă dibuirile și incertitudinile începutului în acest domeniu de cercetare, pot fi extrase prețioase indicații metodologice pentru studiul limbii literare. Dacă pînă acum nu s-au făcut generalizările teoretice necesare, nu este îndreptățită negarea principală a importanței lingvistice a studiilor făcute asupra limbii și stilului scriitorilor noștri. Valorificarea rezultatelor dobîndite pînă acum prin aceste studii, precum și discuțiile metodologice care au avut loc pe marginea lor, vor constitui, desigur, un ajutor important pentru cercetările viitoare asupra limbii noastre literare.

A doua problemă în jurul căreia s-au născut controverse este cea a perioadei de formare a limbii noastre literare și a factorilor care au stat la baza formării ei.

În această problemă s-au cristalizat pînă acum trei puncte de vedere deosebite.

După Iorgu Iordan, limba noastră literară s-ar fi format abia în secolul al XIX-lea, o dată cu constituirea statului național românesc

¹³ Vezi Tudor Vianu, *Stilistica literară și lingvistică*, în „Limba română” V (1956), nr. 2, p. 25; vezi și Al. Rosetti, *Despre cercetarea limbii literare*, în „Gazeta literară” nr. 50/1956.

¹⁴ Vezi I. Gheție, *Pe marginea volumului de „Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea”*, în „Studii și cercetări lingvistice” VIII (1957), nr. 2, p. 207—224.

¹⁵ Dintre studiile din această categorie, menționăm: J. Byck, *Vocabularul științific și tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea*, în „Studii și cercetări lingvistice” V (1954), nr. 1—2, p. 31—43; G. Ivănescu, *Formarea terminologiei filozofice române moderne*, în „Contribuții la istoria limbii române literare din secolul al XIX-lea”, vol. I, 1956, p. 171—204; Gh. Bulgăr, *Despre limba și stilul primelor periodice românești*, ibid., vol. II, 1958, p. 75—113; Elena Șerban, *Observații asupra unor documente de la 1848*, ibid., vol. II, p. 115—133; I. Ștefan, *Din istoria terminologiei literare în secolul al XIX-lea*, ibid., vol. II, p. 135—166.

unitar¹⁶. Înainte de această perioadă, noi am fi avut numai o limbă scrisă în „*dialecte literare*” și nu o limbă literară unitară, ceea ce nu exclude, precizează el, unitatea limbii noastre, care a existat și de care scriitorii erau conștienți. Dar această conștiință nu trebuie confundată cu existența unei limbi literare comune, deoarece caracteristica limbii literare nu se limitează la unitatea ei, ci implică și ideea de normă general acceptată, fapt care ar fi devenit o realitate, la noi, abia în secolul al XIX-lea. „*Pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, scrie Iorgu Iordan, reprezentanții culturii românești din cele trei provincii istorice, au scris, cu deosebiri neimportante, în graiul lor provincial, nu într-un aspect al limbii noastre pe care l-am putea numi literar*”¹⁷.

Pentru a argumenta teza „*dialectelor literare*” în scrisul nostru de dinaintea secolului al XIX-lea, teză formulată mai întîi de G. Ibrăileanu¹⁸, Iorgu Iordan compară, pentru secolul al XVI-lea, fragmente din *Psaltirea scheiană*, *Evanghelia cu învățătură* a lui Coresi (1581) și *Palia de la Orăstie* (1582), iar pentru secolul al XVII-lea din *Cazania* lui Varlaam, *Letopiseșul Țării Moldovei* de Miron Costin și *Pravila de la Govora*. Dar contrar tezei sale, el constată că, deși primele trei texte comparate aparțin unor graiuri „*situate la distanțe considerabile unul de altul și în regiuni diferite din multe puncte de vedere, deosebirile sînt neînsemnate*”¹⁹. Pentru secolul al XVII-lea, la Varlaam și la Miron Costin constată „*unele particularități fonetice munteneste*”, fără ca aceștia să fi urmărit, „*în mod conștient, o transformare a scrisului lor după modelul cărților din Muntenia*”²⁰ și că limba *Pravilei de la Govora* „*se apropie, din punct de vedere fonetic, în foarte mare măsură de limba literară actuală*”²¹ „*și tot așa diferă relativ puțin*” de cea din textele „*moldoveneste din același secol, precum și față de cele din secolul al XVI-lea*”²². Iorgu Iordan face de asemenea constatarea că, dintre graiurile noastre regionale, cel mai apropiat de „*limba literară actuală a fost totdeauna și este în special astăzi graiul muntenesc, înainte de toate, din punct de vedere fonetic, apoi, mai puțin însă, din punct de vedere al vocabularului propriu-zis*”²³. Dar „*această situație nu ne dă, cred, dreptul, adaugă în continuare, să afirmăm pur și simplu că la baza limbii literare românești stă graiul muntenesc. Influența acestuia a început să se exercite, mai ales asupra celui moldovenesc, cu începere din primele decenii ale secolului al XIX-lea, dar, pînă la unirea principatelor, aproape numai în ce privește fonetismul (ca scriere, nu și ca pronunțare). Numai după 1859, cînd Bucureștii devin capitala Romîniei, adică centrul politic și economic, iar apoi, drept consecință logică, și centrul cul-*

¹⁶ Vezi Iorgu Iordan, *Limba literară (Privire generală)*, în „*Limba romînă*” III (1954), nr. 6, p. 52—77.

¹⁷ Idem, *ibidem*, p. 76.

¹⁸ Vezi G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii romîne literare*, Iași, 1948, p. 3—4.

¹⁹ Vezi Iorgu Iordan, *Limba literară (Privire generală)*, în „*Limba romînă*” III (1954) nr. 6, p. 74.

²⁰ Vezi, idem, *ibidem*.

²¹ Vezi, idem, *ibidem*.

²² Vezi idem, *ibidem*.

²³ Vezi idem, *ibidem*.

tural al țării, graiul muntenesc exercită o influență din ce în ce mai puternică asupra celui moldovenesc, ba, de la o vreme, chiar înainte de 1918, și asupra celor de peste muni²⁴. Impotriva părerii că graiul muntenesc ar sta la baza limbii noastre literare „vorbește foarte elocvent, după mine, conchide Iorgu Iordan, însăși literatura noastră modernă. E deajuns să amintesc că în prima jumătate a secolului al XIX-lea, și citva timp după aceea, majoritatea scriitorilor noștri buni și foarte buni sînt moldoveni, că cele mai multe publicații periodice sînt de asemenea moldovenești și că, în sfîrșit, lupta cea mai dîră contra curentelor lingvistice dăunătoare au dus-o tot moldovenii. Putem admite, deocamdată strict logic vorbind, că această bogată activitate culturală desfășurată în Moldova tocmai în epoca de constituire a literaturii și a limbii naționale a rămas fără efect asupra varietății literare a acesteia din urmă? Nu știu cine și cum ar putea răspunde afirmativ la această întrebare²⁵.

Desigur, n-a contestat, și nu poate contesta nimeni, rolul pe care Alecsandri, Kogălniceanu, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Eminescu, Creangă, Sadoveanu l-au avut în dezvoltarea limbii noastre literare și, adăugăm noi, nici al mitropolitilor Varlaam și Dosoftei sau ai marilor cronicari moldoveni. Dar întrebarea care trebuie pusă nu este cea pe care o pune Iorgu Iordan, ci de ce graiul muntenesc este cel mai apropiat de limba scrisă de toți aceștia? Situația este aceeași și în ceea ce privește limba tipăriturilor vechi religioase din Transilvania, ca și a operei lui Ioan Budai-Deleanu, a lui Ioan Slavici, I. Pop-Reteganul, G. Coșbuc, Octavian Goga, Liviu Rebreanu, Mihai Beniuc ș. a.

Relevînd unitatea remarcabilă a limbii noastre din secolul al XVI-lea, Iorgu Iordan este de părere că ea „nu se explică printr-o tradiție a scrisului. imposibil de admis pentru vremea aceea²⁶.

O tradiție a scrisului românesc nu putea, firește, să existe înainte de a se scrie romînește. Dar ea a început să existe din secolul al XVI-lea, o dată cu primele tipărituri romînești, epocă în care diferențele regionale ale limbii noastre, cum rezu'tă și din comparația de texte făcută de Iorgu Iordan, erau încă „neînsemnate“. Aspectul fonetic „apropiat“ de cel muntenesc al limbii noastre literare își are baza într-o fază veche a limbii romîne, cînd diferențele regionale erau puține, și, în afară de rotacism și de palatalizarea labialelor cu întindere redusă atunci, „neînsemnate“. În păstrarea și consolidarea acestui aspect fonetic în limba noastră literară, graiul muntenesc, care din acest punct de vedere este cel mai conservativ dintre graiurile romînești, deci cel mai apropiat de faza din secolul al XVI-lea a limbii noastre cînd a început să se scrie și să se tipărească cărți romînești, a avut, începînd cu tipăriturile coresiene, un rol hotărîtor. Prin numărul lor mare, prin răspîndirea mare pe care au avut-o și prin autoritatea cuvîntului tipărit, acestea au servit ca

²⁴ Vezi Iorgu Iordan, *Limba literară (Privire generală)*, în „Limba romînă“, III (1954), nr. 6, p. 76.

²⁵ Vezi idem, *ibidem*.

²⁶ Vezi idem, *ibidem*.

model, la începutul scrisului nostru, în toate ținuturile românești. Rolul Munteniei în acest proces a fost de atunci încoaace în permanență activ, crescînd mereu, pe măsura creșterii preponderenței ei politice, economice și culturale.

Dar scrisul nostru vechi, care se caracterizează prin unitatea limbii, n-a fost lipsit nici de ideea de normă. Analizînd actele și scrisorile din arhivele de la Bistrița (secolele al XVI-lea și al XVII-lea), publicate de Al. Rosetti²⁷, romanistul sovietic V. F. Șişmarev scrie: „*Ele reprezintă nu numai monumente ale limbii locale vii, ci și o indicație importantă asupra formei pe care a luat-o cînd ea a fost folosită în scopuri «literare»... Nu putem să nu remarcăm în ele existența unui anumit simț al normei, dictat de necesitatea de a ridica limba deasupra formei ei de toate zilele, de necesitatea de a da limbii un «caracter solemn», avînd în vedere seriozitatea sarcinii pe care este chemată să o rezolve. De aici vine excluderea unor trăsături locale și apropierea de limba altor regiuni ale Transilvaniei, în special de partea ei de sud, care pe atunci era legată de Muntenia, adică de teritoriul de unde a pornit, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, tipărirea primelor cărți în limba romînă*”²⁸, „*întîiul pas important pe drumul lung și greu al unirii naționale a romînilor*”²⁹.

Maestrul Mihail Sadoveanu³⁰ și Iorgu Iordan au deplină dreptate relevînd rolul scriitorilor moldoveni în dezvoltarea limbii noastre literare. Merite în această privință au însă toți scriitorii noștri de seamă. Nici o limbă literară nu coincide complet cu vreun dialect sau grai, cu toate că, în general, la baza ei se găsește unul din dialectele sau graiurile limbii naționale respective. Chiar în epoca în care se formează o limbă literară, ea depășește dialectul sau graiul de bază, folosind, în dezvoltarea ei, material și din celelalte dialecte și graiuri, în primul rînd material lexical. Numirile multor noțiuni concrete pot intra în mod liber dintr-un dialect sau altul în fondul limbii literare dacă sînt necesare pentru desemnarea unor noțiuni noi. Situația e cu totul deosebită în ceea ce privește fonetica, morfologia și sintaxa. Aici fenomenele regionale care pătrund în limba literară formează de obicei dublete care zdruncină adesea unitatea sistemului ei fonetic, morfologic și sintactic³¹.

Susținînd că limba noastră literară s-ar fi format numai în secolul al XIX-lea, Iorgu Iordan face o confuzie între formarea ei și dezvoltarea actualelor ei stiluri. În adevăr, o mare parte dintre stilurile noastre literare

²⁷ Vezi Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècles, tirées des archives de Bistritz (Transylvanie)*, București, 1926.

²⁸ Vezi V. F. Șişmarev, *Romanskîe iaziki Iugo-Vostocnoi Evropî i naționalnîi iazik Moldavskoi SSR*, în „Voprosî iazikoznaniia”, 1952, nr. 1, p. 96—97.

²⁹ Idem, *ibidem*, p. 99.

³⁰ Vezi Analele Academiei R.P.R., vol. V, 1955, p. 45—96.

³¹ Vezi A. S. Cicobava, *Limba națională, limba literară și dialectele teritoriale*, în „Limba romînă” II (1953), nr. 2, p. 17—21.

contemporane s-au constituit abia în secolul trecut. Dar dezvoltarea stilurilor nu poate fi considerată un argument hotărâtor pentru epoca de formare a limbii literare, deoarece stilurile oricărei limbi se crează inereu. Dacă în viitor se vor înmulți stilurile, nu înseamnă că scrisul nostru de astăzi, când acele stiluri nu există încă, nu este literar.

Nici legarea formării limbii literare de a statului național unitar nu este valabilă în toate cazurile, deoarece numeroase limbi literare s-au format înaintea statului respectiv: italiana, germana, ceha, romîna ș. a.

Înainte de secolul al XIX-lea s-au dezvoltat numai unele din stilurile limbii noastre literare, și anume: stilul cărților religioase, în care s-au realizat, în secolul al XVI-lea, tipăriturile coresiene, iar în secolul al XVII-lea, opere de seamă ca *Psaltirea* în versuri a lui Dosoftei sau de importanța *Bibliei* de la București; stilul istoric-cronicăresc, cu mari reprezentanți ca Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Ioan Neculce, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Radu Popescu; stilul scrisorilor particulare și de afaceri, ca cele descoperite în arhivele de la Bistrița³²; stilul cărților populare (*Alexandria*, *Varlaam și Ioasa*, *Floarea darurilor*, *Esopia* ș. a.); stilul cărților de legi (*Pravila de la Govora*, care a avut și o ediție pentru Transilvania³³, *Pravila lui Vasile Lupu*, *Pravila lui Matei Basarab*). Limba noastră literară de dinaintea secolului al XIX-lea se limitează, în linii mari, la aceste cinci stiluri, cu unele diferențe regionale și calitative. Această etapă nu trebuie trecută cu vederea, limba noastră literară fiind rezultatul unei elaborări treptate și îndelungate, începînd din secolul al XVI-lea, cu tipăriturile coresiene.

Punctul de vedere după care începutul limbii noastre literare datează din secolul al XVI-lea, de la tipăriturile coresiene, a fost susținut mai întîi de B. P. Hasdeu, apoi de O. Densusianu, N. Iorga, I. Bianu, Sextil Pușcariu, N. Cartoian, Al. Rosetti, iar recent de D. Macrea³⁴, J. Byck³⁵ și B. Cazacu³⁶. El este considerat ca punctul de vedere oficial, fiind trecut ca atare în manualele școlare. „Ceea ce numim astăzi «măiestrie artistică», scrie J. Byck, nu este un lucru care s-a ivit spontan, ci rodul unei munci de veacuri, de generații”³⁷, iar B. Cazacu formulează același punct de vedere, precizînd că „de la apariția tipăriturilor lui Coresi începe acel proces îndelungat și complex al constituirii normelor supradialectale

³² Vezi Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècles tirées des archives de Bistrița (Transylvanie)*. București, 1926.

³³ Vezi N. Cartoian, *Istoria literaturii romîne vechi*, vol. II, București, 1942, p. 101.

³⁴ Vezi D. Macrea, *Despre problemele studiului limbii literare* în „Limba romînă”, IV (1955), nr. 3, p. 17–32.

³⁵ Vezi J. Byck, *Despre limba noastră literară*, în „Gazeta literară”, nr. 17, 19, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 31/1956.

³⁶ Vezi B. Cazacu, *Istoria limbii literare și problemele stilisticii*, în „Viața romînească”, nr. 7/1957, p. 136–143.

³⁷ Vezi J. Byck, *Despre limba noastră literară*, în „Gazeta literară”, nr. 17/1956.

unice, proces care se va accentua în epoca formării națiunii și care continuă să se desăvârșească în zilele noastre³⁸.

După al treilea punct de vedere, începuturile limbii române literare ar coincide cu începuturile literaturii noastre populare nescrise.

În adevăr, istoria limbii noastre literare nu poate neglija limba creațiilor artistice orale ale poporului, izvor bogat de frumuseți lingvistice și stilistice, care, în afară de unele contribuții ale lui Ovid Densusianu, nu a fost studiată pînă acum din acest punct de vedere. Această problemă a fost ridicată recent și de lingviștii sovietici pentru limba literară rusă³⁹.

Apreciind valoarea literaturii populare din acest punct de vedere, Maxim Gorki a îndemnat adesea pe scriitori să cerceteze îndeaproape creația populară, structura ei artistică, vocabularul și sistemul ei de imagini. Barbu Ștefănescu Delavrancea, în discursul său de recepție la Academia Română, în 1913, făcînd elogiul poeziei noastre populare, o consideră „cel mai mare titlu de glorie literară” și cea mai puternică manifestare a unității sufletești a poporului român⁴⁰, iar maestrul Mihail Sadoveanu, tot în discursul de recepție la Academie, în 1923, consideră *Miorița* ca „cea mai nobilă manifestare poetică a neamului nostru”⁴¹.

Părerea că limba română literară ar fi început o dată cu literatura noastră populară, a fost susținută recent de Al. Graur⁴² cu Liviu Onu⁴³ și I. Coteanu⁴⁴. După părerea acestora, limba literară nu trebuie neapărat să fie scrisă. Poemele homerice, spune Al. Graur, sînt, la bază, creații orale, limba acestora fiind limbă literară grecească și înainte de a fi fost scrise. Dar fiindcă fiecare popor are o literatură nescrisă, ne întrebăm: există, după concepția celor trei autori, vreo limbă care să nu fie și literară? „Apariția scrisului, adaugă Al. Graur, a consolidat limba literară și a ajutat la dezvoltarea ei, dar n-a fost indispensabilă ca să apară limba literară. Cu atît mai greșită este ideea că limba literară nu poate exista fără tipar... Din momentul în care există o literatură orală, trebuie să socotim că există și o limbă literară... Desigur, ea era diferită de cea de azi, mai puțin dezvoltată, mai rudimentară, dar conformă cu nivelul de dezvoltare de atunci a limbii și cu posibilitățile publicului de atunci. Dar faptul că e deosebită de cea de azi nu înseamnă că nu este literară, așa cum nici cea de astăzi nu va înceta să fie literară în raport cu limba de peste o sută de ani”⁴⁵.

³⁸ Vezi B. Cazacu, *Istoria limbii literare și problemele stilisticii*, în „Viața românească”, nr. 7/1957, p. 142.

³⁹ Vezi V. V. Vinogradov, *Problemele esențiale ale științei literare sovietice*, în „Probl. št. lit. sov.”, Buc., 1952, p. 13—14.

⁴⁰ Vezi B. Șt. Delavrancea, *Din estetica poeziei populare*, București, 1913, p. 14—15.

⁴¹ Vezi M. Sadoveanu, *Poezia populară*, București, 1923, p. 13.

⁴² Vezi Al. Graur, *Teoria și practica studiului limbii literare*, în „Gazeta literară” nr. 22/1956; idem, *Baza limbii noastre literare*, ibid. nr. 29/1956; *Limba poeziei populare este neliterară?*, ibid. nr. 35/1956; idem, *Cum se studiază limba literară*, în „Limbă și literatură”, vol. III/1956, p. 115—132.

⁴³ Vezi Liviu Onu, *În legătură cu problemele limbii române literare*, în „Steaua”, nr. 6, 7, 8/1955.

⁴⁴ Vezi I. Coteanu, *Există o limbă literară nescrisă?*, în „Gazeta literară”, nr. 49/1955.

⁴⁵ Vezi Al. Graur, *Cum se studiază limba literară?*, în „Limbă și literatură”, vol. III (1957), p. 119—120.

Combătînd această afirmație, J. Byck se întrebă: care dintre diversele aspecte ale producțiilor artistice populare orale stau la baza limbii noastre literare? Ce împrejurări au înlesnit fixarea cutărui sau cutărui aspect al limbii populare ca punct de plecare al limbii noastre literare? La aceste întrebări, precizează el, nu pot răspunde decît tipăriturile coresiene. Chiar termenul de „*limbă literară*”, adaugă J. Byck, este de origine cărturărească. Limba literară se distinge nu numai prin faptul că este mai îngrijită, ci mai ales prin caracterul ei normat și prin voința colectivă de a-l respecta, ceea ce nu este cazul la poetul popular⁴⁶. Părea lui Al. Graur, Liviu Onu și I. Coteanu e combătută de asemenea de B. Cazacu, după care sfera noțiunii de limbă literară, așa cum o concep aceștia, este prea largă, implicînd în conținutul ei și folclorul, limba folclorului, aspect figurat artistic și varietate stilistică a limbii populare în circulația ei orală, fiind foarte neomogenă. „*A încorpora studiul limbii folclorului în istoria limbii literare înseamnă*, scrie B. Cazacu, *a extinde cercetarea dincolo de limitele propuse prin însuși obiectul cercetării*”⁴⁷. Ea este combătută și de Iorgu Iordan. „*O bucată de vreme*, scrie el, *oricît de scurtă, limba care abia a luat ființă nu putea avea decît un singur aspect, același pentru toți vorbitorii, eventual, în cazul unei întinderi mari de teritoriu, mai multe aspecte, dar nu unul literar și celelalte neliterare, ci numai locale sau regionale, toate*”⁴⁸.

Observațiile lui J. Byck, B. Cazacu și Iorgu Iordan sînt, desigur, juste. Limba literaturii populare orale a avut, fără îndoială, un rol de seamă în dezvoltarea limbii noastre literare, în sensul că ea a îmbogățit-o în permanență, dar nu în sensul că i-ar fi format istoricește normele, care sînt rezultatul unei elaborări îndelungate și conștiente de natură cărturărească: tipăriturile coresiene, letopisețele romînești, scrierile religioase, scrisorile oficiale și particulare, cărțile de legi și cele populare pentru perioada veche, care a început în secolul al XVI-lea, literatura artistică, scrierile tehnico-științifice, filozofice, juridice, economice, presa pentru perioada modernă, care a început în primele decenii ale secolului trecut. Acești factori au contribuit la dezvoltarea limbii noastre literare în funcție de condițiile generale ale dezvoltării societății și culturii romînești.

Studiile făcute în trecut au adîncit mai mult perioada veche a limbii noastre literare, îndeosebi cea coresiană, religioasă și cronicărească. Abia în anii din urmă s-au făcut cercetări mai amănunțite asupra unor aspecte ale limbii noastre literare contemporane. Numai după studierea tuturor aspectelor ei se vor putea trage concluzii temeinice în ce privește factorii hotărîtori ai dezvoltării ei și se va putea face periodizarea ei științifică, în vederea elaborării istoriei limbii noastre literare pe care nu o avem încă.

*

⁴⁶ Vezi J. Byck, *Formarea limbii noastre literare*, în „Gazeta literară” nr. 21/1956.

⁴⁷ Vezi B. Cazacu, *Istoria limbii literare și problemele stilisticii*, în „Viața românească”, nr. 7/1957, p. 140.

⁴⁸ Vezi Iorgu Iordan, *Pe marginea discuțiilor despre limba literară*, în „Gazeta literară” nr. 26/1955.

O problemă de bază a oricărei limbi literare este acțiunea permanentă pentru cultivarea ei.

Ca formă superioară a limbii naționale, limba literară are un caracter normat. Normele ei se precizează în gramatici și dicționare, în funcție de legile obiective ale dezvoltării limbii naționale.

În ultimii ani, lingviștii români au reușit să elaboreze și să publice lucrările fundamentale de normare a limbii noastre: *îmbunătățirea normelor ortografice*, *Gramatica limbii române*, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, *Dicționarul limbii române moderne* explicativ, ilustrat și etimologic, *Dicționarul ortoepic*, *Tratatul de punctuație*. În afara acestor importante lucrări, acțiunea de cultivare a limbii noastre literare contemporane își are astăzi expresia, începînd din 1957, într-o rubrică permanentă a revistei „*Limba română*”⁴⁹.

În trecut, această acțiune a fost, la noi, cu totul sporadică. Ea este astăzi o acțiune continuă și de mare autoritate, deoarece face parte integrantă din țelurile revoluției culturale care se înfăptuiește în țara noastră.

În societatea socialistă, unitatea și corectitudinea limbii sînt considerate probleme de interes național, de aceea exigențele pentru o limbă literară cît mai corectă sînt azi mai mari ca oricînd în trecut.

Răspîndirea și generalizarea folosirii limbii literare cu caracter unitar și normat este în raport cu progresul și răspîndirea culturii. Limba literară este un produs al culturii și totodată un instrument de dezvoltare a acesteia. Cu cît limba literară dispune de mai mari posibilități de exprimare și are o structură mai desăvîrșită, cu atît își poate îndeplini mai bine rolul ei cultural. De aceea acțiunea pentru cultivarea limbii tinde să devină cauza proprie a tuturor oamenilor de cultură, ale căror lucrări sînt apreciate de mase ca model nu numai în ceea ce privește conținutul, ci și în ceea ce privește folosirea limbii.

Prin însăși profesiunea lor, lingviștii sînt obligați să ia atitudine față de folosirea necorectă a limbii, combătînd nerespectarea regulilor ortografice, crearea de cuvinte care contrazic legile obiective ale formării lor, construcțiile gramaticale greșite, neologismele artificiale, abreviațiunile care urîtesc limba.

Preocupările de cultivare a limbii sînt foarte active astăzi în toate țările socialiste. Pe lîngă Secția de limbă și literatură a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice funcționează o comisie permanentă pentru scrierea și exprimarea corectă a limbii ruse. În 1955 a apărut, la Mos-

⁴⁹ Vezi Iorgu Iordan, *Cultivarea limbii*, în „*Limba română*”, nr. 5/1956, p. 5—13; idem, *Pentru cultivarea limbii*, în „*Gazeta literară*” nr. 7/1956; idem, *Limba românească în publicațiile Academiei R.P.R.*, în „*Limba română*” nr. 2/1957. În „*Limba română*” au mai publicat articole privind cultivarea limbii: Gh. Bulgăr, *Cîteva observații asupra limbii și stilului revistei „Tînărul scriitor”*, nr. 2/1954, p. 40—44; I. St. Șaroni, „*Tehnica nouă*”, nr. 1—4, în nr. 1/1955, p. 83—86; A. Chidun, *În legătură cu limba unei publicații științifice*, nr. 1/1955, p. 86—88; I. Gheție, *Observații asupra limbii folosite în „Sportul popular”*, nr. 4/1957, p. 19—26; Rodica Ocheșanu, *Observații asupra articolului genitival în limba presei actuale*, nr. 4/1957, p. 27—30; M. Sala, *Observații asupra limbii folosite în „Informația Bucureștiului”*, nr. 3/1957, p. 38—44; Laura Vasiliu, *Unele probleme de tipică în limba presei actuale*, nr. 1/1957, p. 46—52; Idem, *Greșeli de limbă în „Revista de pedagogie”*, nr. 1/1958, p. 55—65.

cova, culegerea *Probleme de cultivare a limbii* (vol. I, 240 p.)⁵⁰ sub îngrijirea lui S. I. Ojegov. Acest prim volum va fi urmat de altele asemănătoare. În Ungaria apare de mai multe decenii revista *Paznicul limbii maghiare* (Magyar Nyelvőr), al cărui program se evidențiază chiar prin titlul publicației.

Cultivarea limbii este considerată, în Uniunea Sovietică, nu numai ca o problemă de corectitudine gramaticală, ci și de natură stilistică. Este vorba deci nu numai de a se scrie corect, ci și expresiv. „*Stabilirea normelor stilistice ale mijloacelor de exprimare, iată obiectivul principal și central al lingviștilor care elaborează bazele teoretice ale cultivării limbii*”, scrie A. I. Efimov⁵¹.

O problemă care nu preocupă încă îndeajuns pe lingviștii români și nici institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R. este a exprimării orale corecte. Limba vorbită și cea literară sînt într-o continuă influență reciprocă. Identificarea lor se va putea realiza numai într-un stadiu avansat al evoluției societății și culturii. Pînă atunci însă calitatea exprimării orale, mai ales în locurile unde limba vorbită are o mare influență colectivă, nu poate fi indiferentă lingviștilor. Trebuie să fie urmărită și analizată limba folosită pe scenă, la radio, în cuvîntările publice, în conferințe. Experiența celor mai bune exprimări orale ar trebui generalizată, alcătuiindu-se un manual de retorică, de care să se poată folosi propagandiștii, conferențiarii și toți cei care fac expuneri publice.

Acțiunea de cultivare a limbii face parte integrantă din problemele limbii literare. Ea merită sprijinul activ nu numai al lingviștilor, ci al tuturor oamenilor de cultură.

Limba nefiind creată o dată pentru totdeauna, ci găsindu-se în continuă transformare și perfecționare, drumul ei trebuie observat cu atenție, supravegheat și corectat în sensul legilor ei obiective de dezvoltare, în vederea unei scrieri și exprimări cît mai corecte și mai artistice.

К ДИСКУССИЯМ О ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

(Краткое содержание)

Автор критически рассматривает мнения, высказываемые румынской лингвистикой за последнее время (1954—1958 гг.), относительно трёх основных вопросов изучения румынского литературного языка:

1. Место, занимаемое языком художественных произведений в изучении литературного языка.
2. Начало румынского литературного языка.
3. Культура речи.

⁵⁰ Vezi S. I. Ojegov, *Voprosi kulturi reci*, Moscova, 1955.

⁵¹ Vezi A. I. Efimov, *Voprosi iazikoznaniia*, nr. 1/1956.

Что касается первого вопроса, автор критикует преуменьшение, некоторыми румынскими исследователями, значения языка художественной литературы в изучении литературного языка. Язык художественной литературы является самой обширной областью литературного языка и главным образцом для всех остальных стилей его (научного, печати и т. д.).

Автор датирует начало румынского литературного языка в XVI-ом веке, с появления печатных произведений Кореси. В древний период румынского литературного языка развивались лишь пять стилей его: стиль религиозных книг, историческо-летописный стиль, стиль кодексов, народных литературно-произведений и деловой стиль.

В начальном периоде румынского литературного языка, было мало и незначительных областных различий. Из современных румынских говоров, самым консервативным является мунтянский. Это свойство мунтянского говора, вошло в румынский литературный язык, особенно в области фонетики, через коресовские печатные произведения и благодаря преобладающей политической, экономической и культурной роли Мунтении в истории румынского народа, за последние четыре века.

В последней части исследования, автор подчёркивает значение организованного действия на развитие языка. В этой области, современным румынским лингвистам удалось выработать и опубликовать основные работы: **Граматику румынского языка, Словарь румынского современного литературного языка, Орфографический и Орфоэпический словарь.**

В журнале „*Limba română*” существует постоянный заголовок на темы: культура речи, исправление ошибок, часто встречающихся, особенно в периодических выпусках.

A PROPOS DES DISCUSSIONS SUR LA LANGUE LITTÉRAIRE

(Résumé)

L'auteur soumet à une analyse critique les opinions formulées dans la linguistique roumaine au cours des années 1954—1958 sur trois problèmes fondamentaux de l'étude de la langue roumaine littéraire, à savoir:

1. La place de la langue des oeuvres littéraires dans l'étude de la langue littéraire.

2. Les débuts de la langue roumaine littéraire.

3. Le souci pour la correction de la langue.

En ce qui concerne le premier problème, l'auteur adopte une attitude critique à l'égard des linguistes roumains qui sous-estiment l'importance de la langue des oeuvres littéraires dans l'étude de la langue littéraire. La langue des oeuvres littéraires est le domaine le plus vaste de la langue littéraire et le principal modèle pour tous les autres styles de celle-ci (scientifique, de la presse, etc.).

L'auteur estime que les débuts de la langue roumaine littéraire remontent au XVI-e siècle, époque à laquelle paraissent les textes religieux imprimés par Coresi. Au cours de la période ancienne du roumain littéraire ne se sont développés que cinq de ses styles, à savoir: le style des livres religieux, le style des chroniqueurs, celui des codes de lois, celui des romans antiques à circulation générale dans le peuple (le *Roman d'Alexandre, Varlaam et Joasaf*, etc.) et le style de la correspondance officielle et particulière.

Au cours de la période qui correspond aux débuts du roumain littéraire, les différences régionales étaient peu nombreuses et insignifiantes. Parmi les parlers roumains actuels, celui de la Valachie est le plus conservateur. Ce caractère du parler de cette province s'est imposé au roumain littéraire, en particulier dans le domaine de la phonétique, par l'intermédiaire des textes religieux imprimés par Coresi, ainsi que par le rôle politique, économique et culturel prépondérant joué par la Valachie au cours des quatre derniers siècles de l'histoire du peuple roumain.

Dans la dernière partie du mémoire, l'auteur souligne l'importance de l'action organisée au cours de ces dernières années en ce qui concerne le souci pour la correction de la langue. Dans ce domaine, les linguistes roumains ont élaboré et publié des ouvrages de haute importance tels que: la *Grammaire de la Langue roumaine* (2 volumes), le *Dictionnaire de la Langue roumaine littéraire contemporaine* (4 volumes), le *Dictionnaire de la Langue roumaine moderne*, illustré et étymologique (1 volume), le *Dictionnaire orthographique* et le *Dictionnaire orthoépique*.

La revue „Limba română“ („La Langue roumaine“) contient aujourd'hui une rubrique permanente destinée à corriger les erreurs, fréquentes surtout dans les publications périodiques.

INTERIORIZAREA NARAȚIEI ÎN STILUL LUI CAMIL PETRESCU

DE

AL. NICULESCU

Arta literară a lui Camil Petrescu a atras prea puțin atenția contemporanilor. Marele scriitor s-a impus în primul rînd prin substanța operei sale în care se agitau cele mai ardente probleme psihologice, filozofice și sociale ale veacului nostru. Modalitatea expunerii, forma literară, a trecut astfel în al doilea plan; ea nu interesa pe autor decît în măsura în care putea asigura sinceritatea scrisului, comunicînd cu claritate și exactitate sensul interior al ideilor sale. „Stilul frumos, doamnă, e opus artei... Un scriitor e un om care exprimă în scris cu o liminară sinceritate ceea ce a simțit, ceea ce a gîndit, ceea ce i s-a întîmplat în viața lui și celor pe care i-a cunoscut sau chiar obiectelor neînsufletește. Fără ortografie, fără compoziție, fără stil, chiar fără ortografie” — sînt cuvintele naratorului însuși în dialogul cu d-na T. din *Patul lui Procust* (pag. 223—224). El suferea uneori de teama de a fi „trădat” de cuvinte, aceste „mijloace imperfecte de comunicare” (U.N. 99)¹. În „lumea fluidă, instabilă, inezisabilă, a gîndurilor superioare, a simțirilor complexe, a tonalităților sufletești infinit nuanțate” (*Lb. lit.*,

¹ Pentru trimiterile la scrierile lui Camil Petrescu am folosit în studiul de față următoarele abrevieri:

- CAR. = *Caragiale în vremea lui*. Piesă în trei acte, nouăsprezece tablouri, [București], E.S.P.L.A., 1957.
 N. = *Nuvele*, [București], E.S.P.L.A., Biblioteca pentru loți, [1953].
 P.P. = *Patul lui Procust*, [București], E.S.P.L.A., [1957].
 T. = *Teatru*, București, Fundația pentru literatură și artă, vol. I—II (1946), III (1947).
 T.A. = *Teze și antiteze*, București, Editura „Cultura Națională”, [1936].
 U.N. = *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1946.
 U.O. = *Un om între oameni. Roman*, [București], Editura Tineretului, vol. I (1953), II (1955), III (1957).
 V. = *Versuri*. Cu postfața autorului. [București], E.S.P.L.A., 1957.

T.A. 256), scriitorul nostru nu dispunea decît de un material de limbă precar; străduința sa principală era de a capta ideea poetică în termeni exacti, bine conturați semantic, a căror „întindere, intensitate și tonalitate a conținutului“ să fie bine determinate: „poezia e în funcție de real care poate fi el însuși vag, nebulos, inefabil, imaterial, greu de pătruns, dar trebuie exprimat întotdeauna în mod adecvat“ (*Postf.*, V. 186). Fidelitatea expresiei literare, reflectarea onestă și sinceră a adevărului interior al ideilor — iată coordonatele principale ale concepției stilistice a lui Camil Petrescu.

O asemenea atitudine față de creația literară, preocuparea de a găsi posibilitățile întrupării verbale a gândirii, conferă scrisului lui Camil Petrescu un pregnant caracter intelectual și psihologic. Atenția lui se îndreaptă „dincolo de lucruri“, în interiorul conștiinței eroilor săi, căutînd să exploreze profunzimile minții și sufletului uman, căutînd să descopere esența de idei, justificarea logică a fiecărui act, a fiecărui eveniment.

Intr-adevăr creația lui Camil Petrescu este, în ansamblul ei, un act de cunoaștere, o încercare de a cuprinde în limitele accesibilității intelectului, „zonele înalte“, inefabile, ale existenței umane. Scriitorul, lin analist psiholog, cercetează adîncurile conștiinței, urmărind zbaterile ei pentru a ieși din limitele orizontului propriu, pentru a cunoaște adevărul obiectiv dinăuntru și de deasupra noastră. A depăși subiectivul, a-și obiectiviza propria experiență, a da viziunii sale o valoare autentică, concretă — aceasta este finalitatea operei de artă în concepția lui Camil Petrescu: „Arta... nu e o distracție, ci un *mijloc de cunoaștere*. Un formidabil mijloc de pătrundere și de obiectivare, al sufletelor omenești... Nu stearpă: „Artă pentru artă“ ci «Artă pentru adevăr»“. (*Cazul Vieții românești*, T.A. 161).

Cea dintîi concepție de factură stilistică a acestei concepții despre artă, pusă în slujba cunoașterii și a adevărului, este ridicarea subiectivului la valori generale, unanim obiective. Autorul limitează povestirea la persoana întîi, conștient că propria sa viziune poate interesa prin realitatea și adevărul ei: „ca să evit arbitrarul de a pretinde să ghicesc ce se întîmplă în cugetele oamenilor, nu e decît o soluție: să nu scriu decît ceea ce văd, ceea ce aud, ceea ce înregistrează simțurile mele, ceea ce gîndesc eu. Aceasta-i singura realitate pe care o pot povesti... Eu nu pot vorbi *onest* decît la persoana întîi“. T.A. 51. Camil Petrescu se străduiește să atingă „suprema onestitate de viziune“, să descrie nediformat lumea reală, prin intermediul reflectărilor în conștiință.

Din această confruntare a reprezentărilor în conștiință cu realitatea obiectivă rezultă o intensă viață interioară. Eroii camilpetrescieni sînt înclinați spre reflexivitate, lăsîndu-se cu voluptate pradă gîndurilor închipuirii²:

Iar trebuie să mă întrerup. Mă trag gîndurile ca o apă...
P.P. 125; *Am rămas iar pe gînduri, cu ochii ficși, cu brațul încor-*

² Cf. T. Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, [București], Editura Contemporană, p. 389: *Camil Petrescu este un autor reflexiv*.

dat, uitînd în mînă scrisoarea... Am intrat acum în propria mea viață. P.P. 127; „Sfîntul Dumitru”... Din nou se adună ca o figură de nori în mintea mea. Dacă aș gîndi m-aș simți poate bine ca după o lăsare de singe. P.P. 158.

Un peisaj, un gest, un amănunt lipsit de însemnătate pot declanșa năvala gîndurilor, pot întoarce pe eroi în ființa lor lăuntrică, generînd bucurii sau dureri. Iată bunăoară, un moment din *Ultima noapte de dragoste*... Pe drumul dintre Cîmpulung și Bran, în trăsură, alături de comandantul său, gîndul soțului, urmărit de permanente suspiciuni matrimoniale, se refugiază în mijlocul naturii, în imagini luminoase de dragoste și liniște:

Aerul e rar, miresmat de rășina de brad, de fin copt, de fragii trecuți la vremea asta și amestecate tare ca drojdia. Lăcustele ne sar din cale, sprintene ca și dimineața asta întreagă.

Să fii acum aici, fată dragă, lungită lîngă mine, pe o căpiță de fin așternută jos, să privești cerul înalt și proaspăt... să respirăm aci adînc și să-ți încălzească trupul plin soarele, să-l încingă pînă în miezul zilei, așa cum încinge vara, de la facerea lumii. toată priveliștea de aici. Am început firește iar să merg întîns... Un muntean în ȋtari și cămașe, cu pălărie „ungurească” pe cap se oprește din plimbarea coasei, ca să ne arate un drum mai scurt. Lîngă el, e o femeie voinică, tînără, cu picioarele în iarbă umedă, goale pînă sub genunchi, cu carnea pietroasă, cu aceeași pălărie de pîslă neagră bărbătească pe cap, ne privește mirat. Are șolduri puternice și sînii ca puii închiși în cămașa învîrstată cu negru. Intr-un măr sălbatec au spînzurat o desagă cu mîrînde. U. N. 200—201.

Altă dată, un simplu gest al femeii iubite este de ajuns pentru a-i întuneca intelectual, bucuria clipei:

Cîndva, însă, nevastă-mea duse mîna la căpătîi, luă din tabachere o țigară, o puse în virful unei port-țigaret și o aprinse gînditoare, cu chibritul. Gestul acesta avea o eleganță, acum naturală, dar la început trebuie să fi fost socotit de ea cu convingere, ca un semn de distincție... Era un gest absolut mărunț, dar parcă ar fi trecut un nor stupid peste toată voluptatea. Aș fi vrut să nu mi se întunece figura și nu puteam rezista... N-aveam nici o dovadă că mă înșela, dar aveam acum certitudinea că acest gest vine dintr-o deprindere de a poza goală, de „a face impresie”, de care ea nu-și mai dă seama, și care era revelator pentru ceea ce nu știam eu. U.N. 206—207.

Evenimentele concrete devin astfel, după o expresie proprie lui Camil Petrescu, „copci în real”, puncte de sprijin și de plecare în lumea reflecției și a sentimentelor. Eroi camilpetrescieni au posibilitatea existenței în două planuri, în zona conștiinței și în realitatea evenimentelor concrete, putînd să se desprindă cu ușurință și chiar cu voluptate dintr-o parte spre a trece în cealaltă. Această oscilare între două lumi, care nu se suprapun întotdeauna, constituie sursa multor drame intelectuale. Autorul menționează, în acest sens, *Mioara*: „Piesa de față

este drama iscată între ce vedeau și ce știau despre lume înainte de faptul ireparabil și ceea ce descoperă după, confruntarea între aparență și realitate, între ceea ce e cu putință și ceea ce este irealizabil. Jocul acesta de contraste este dublat de un anume soi de sentimente și acest soi de sentimente constituie «drama cunoașterii» care este substanța piesei de față” (*Addenda...*, T. III, 512).

În aceste condiții a apărut în structura psihologică a personajelor lui Camil Petrescu o însușire pe care a relevat-o adeseori critica literară: autoanaliza lucidă (luciditatea). Eroii săi își urmăresc, cu totul conștienți, propriile frământări sufletești, trăind intens, în plin intelectual și afectiv, fiecare moment. Între două replici, precipitat succesive, ale dialogului, autorul găsește vreme să descopere amănunte și nuanțe, să observe, la interlocutor și la sine însuși, intenții sau sentimente, să-și facă probleme, să reilecteze:

— Dar ce-a fost asta? erai geloasă (căci numai asta nu mi-o inchipuiam).

Emilia a ridicat din umeri ca la o glumă nesărată... A întors capul spre mine cu exces de mimică, pentru că fizionomia ei caligrafică nu funcționa decât în mare, scoborînd gura brusc în jos, cu buzele ca un cioc de rață, disprețuitor și făcînd oarecum cu ochiul... ceea ce însemna „Crezi asta?”

— Făceam așa, pe nebuna... P.P. 179;

— Cum? o cunoști?

Am zîmbit și am simțit ca o voluptate grea, cu gust de pelin și doctorie, să-i spun omului acesta pe care-l ghiceam un suflet deosebit de al mulțimii, înțelegător ca un duhovnic lumesc, să-i afirm răspicat și greu, cu ostentație.

— O iubesc de patru ani.

De cînd vreau să ajung o dată aici, la această spovedanie, de aproape doi ani... P.P. 162;

— Ești nebun?... Și a făcut o strîmbătură de silă, dar la ea nu cred că era o silă fizică, ci una morală, însă mimica ei era nedi-ferențiată. P.P. 184.

În acest mod, conflictul narativ se produce, mai mult decât în realitate, în conștiința eroilor care trăiesc intens, dilatat, fiecare moment. Astfel a luat ființă eroul camilpetrescian, cerebral, lucid, pentru care „conștiința și intelectualitatea nu sînt epifenomene ci motive generatoare ale întregii vieți sufletești” (*Addenda...*, T. III 512): „Cîtă luciditate, atîta dramă” (*ibid.*, T. III 505—506).

Prototipul unui asemenea personaj apare cu precădere în operele dramatice. Într-adevăr, în teatru, Camil Petrescu a creat, după propriile-i cuvinte, *drama noocratică*, „absolută”, rezultată din „confruntarea între sferele conștiinței pure” și axată pe „personalități puternice”. Personajul esențial al acestui teatru de idei este intelectualul în plină tensiune, „capabil de crize în conștiință, de ordin cognitiv”, omul care se

străduiește să cunoască lumea și adevărul, să ajungă la certitudini. „Cîtă conștiință atîta pasiune, deci atîta dramă“ (*Addenda...*, T. III 512).

Iată de ce, în teatru, ca și în roman, Camil Petrescu urmărește acțiunea prin eroi, în plan intern, căutînd să prindă undele turburărilor intelectuale și afective ale personajelor, gîndurile fugare, intențiile de o clipă. Sînt deosebit de elocvente în acest sens indicațiile sale de regie. După cum se poate ușor constata, ele se referă mult mai puțin la gesturile, ținuta sau poziția personajelor, cît la atitudinea interioară a eroilor, explicînd gîndurile și sentimentele lor, reflectarea în conștiință a momentului dramatic în care se găsesc:

RADU bucuros de gestul ei, dar iremediabil descurajat și convins că lucrurile se vor întîmpla altfel. T. II 52;

MIOARA e tot timpul derutată că nu a fost întreprinderea așa cum o bănuia ea, caută cu ochii mari să priceapă, dar nu întreabă nimic. T. II 51;

IOANA încurcătura lui a provocat la ea un reflex de milă, păstrează însă aerul de superioritate, dar mai ales nu vrea să rămîie între ea și el un incident. T. I 102;

MARIA arsă mereu de gîndul că era calm observată fără să știe ca o vietate de laborator, destinată experiențelor. T. I 256;

OMU pierit sufletește, bănuind îndelungul lor comerț intelectual. T. I 299.

Aceste indicații, foarte dificile, ce-i drept, pentru realizarea scenică și obositoare la lectură, au darul de a comunica interpreților și cititorilor datele necesare înțelegerii depline a situației, a eroilor. Nu o dată scriitorul se plîngea că textul pieselor sale nu e înțeles și respectat: „am văzut că acest mod de a pricepe textul e aproape o regulă în teatrul nostru și m-a dezolat atîta nepricepere“. T.A. 407—408. De aceea, el prefera să insiste asupra definirii caracterologice a personajelor, alcătuind adevărate fișe care să lămurească factura psihică a eroului:

RADU e un tînăr talentat ca toți tinerii de 24 de ani care au publicat un volum de versuri, și-au văzut reprezentată o piesă „care făgăduiește“ ori au obținut unul dintre cele 30 de premii sau mențiuni ale unui salon oficial. E firește original, face un soi de „pictură pură“ expresionistă cu subiecte apocaliptice etc. Face pictură, că e plin de idei artistice ca o buruiănă de gîze, e îndrăzneț și mediocru din cauza tinereții. Crede că Mioara e unul dintre cele mai minunate lucruri pe care le-a făcut Dumnezeu pe suprafața pămîntului, mai ales că ea confirmă șoptindu-i: „nimeni nu e atît de bun și nobil ca tine“, ceea ce el bănuia de multă vreme. E înduioșător de sincer, încît nu are ipocrizia unui stil. Altminteri frumușel și cu oarecare grije îmbrăcat. T. II 14;

ANDREI o privește înfiorat, incremenit. Pentru el Ioana e un ideal care se prăbușește. „A privit în sufletul lui“ și nu numai că

nu s-a înduioşat, dar îşi şi bate joc de el. A rămas în picioare uluit. Nu se poate regăsi. Într-o clipă revede cei şase ani, cînd credea că „ea nu bănuieşte”. Şi deodată, din revoltă, toată suferinţa lui comprimată în tăcere izbucneşte acum, cu violenţa unui resort uriaş care se destinde brusc. Îi arde privirea de voluptatea amărăciunii, şi cu un hohot din tot corpul, cu gura strîmbă de amărăciune. T. I 105.

Autorul se preocupă foarte puţin de aspectele exterioare, vizibile, ale comportării personajelor sale. Drama se petrece, surd, în procese acute de conştiinţă care ies la iveală din gesturi, vorbe, atitudini. Pe lângă acestea, însă, sînt indicaţiile de regie ale autorului care urmăresc, ca un subtext, întreaga evoluţie interioară a personajelor. Cu ajutorul adjectivelor sau locuţiunilor adjectivale, al adverbelor sau locuţiunilor adverbiale scriitorul înregistrează toată gama trăirilor sufleteşti ale eroilor, dezvăluind resortul interior al acţiunii. Iată o listă departe de a fi completă a acestor atribute ale trăirii intense, de la cele mai simple atitudini sufleteşti: *mişcat, amărit, abătut, uşurat, întunecat, impresionat, cald, firesc, nervos, îmbătat, îndurerat, răpit, neliniştit, nemulţumit, stînjenit, îngrijorat, dezolat, jignit, plictisit, calm*, pînă la cele mai violente, mistuitoare: *copleşit, dezarticulat, dezaxat, îngrozit, învins, istovit, prăbuşit, exaltat, frînt, topit, aprig, furios, sălbatic, sfirşit*:

MARIA *arsă mereu de gîndul că era . . . observată*. T. I. 256; OMU *pierit sufleteşte*. T. I 259; ELENA *crispată, cu vocea arsă*. T. I 51; ANDREI *quimit, înfrigurat, înnebunit* T. I 114; ANDREI *crîncen*; RADU *orbit, lucid numai la glasul simţurilor*. T. II 159; MATEI *zdrobit*. T. II 161; IOANA *pornită, exaltată*. T. 174; ANDREI . . . *înnebunit pînă la incandescenţă*. T. I 173; ANDREI *năucit, pierit*. T. I 80; ANDREI *izbit drept în inimă dezmeticit parcă din vârtejul de nebunie*. T. I 115; DANTON *gişîind, îngrozit, crispat din cap pînă în picioare . . . ars de friguri, halucinat*. T. II 458; MAIORESCU (*ars pînă în adîncul fiinţei lui*). CAR. 89; *topit de amintire*, Bălcescu se întreabă întorcîndu-şi privirea înăuntru. U. O. I 398; dintr-odată se întoarce spre el, *dirză sălbatecă*. U.O. I 386.

Sînt notate în acest fel tulburările intelectuale ale eroilor: *surprins, nedumerit, derutat, uimit, îngîndurat, resemnat, stupefiat, căzut din cer, chinuit de nedumeriri şi de întrebări* (RADU *pentru el, uimit parcă desmeticit dintr-un acces*. T. II 156) şi, deosebit de frecvent, stările de spirit grave, ameţitoare, premergînd pierderii conştiinţei precum *şui, năuc(it), uluit, obsedat, halucinat, (in)nebun(it)*, dar nu se pierde din vedere nici modul de a gîndi, atitudinea mentală a personajelor: *concentrat, lucid, analitic, logic, bănuitor, dezmeticit, convins, stăruitor, hotărît, autoritar, categoric*. Camil Petrescu este scriitorul descriptiv al temperaturilor sufleteşti înalte. El însuşi le-a trăit în toată intensitatea lor. Iată-l, bunăoară, descriind în *Postfaţa* volumului de *Versuri* efec-

tele pe care le-a avut asupra-i pictura lui Pieter Bruegel văzută la Kunsthistorisches Museum din Viena: „Mă întorsesem de acolo *copleșit, halucinat*, cu totul schimbat în înțelegerea mea despre artă. Era o descoperire care mă *uluia*“ (V. 173).

Și în domeniul verbului se manifestă tendința scriitorului de a reda trăirile eroilor săi. Personajele sale participă intens, pasional, la efectuarea acțiunii, vibrând în fiecare moment al ei, din toate fibrele sufletești. De aceea autorul, spre a scoate în evidență starea de spirit a personajelor sale, înlocuiește adeseori verbele introducătoare ale vorbirii directe sau ale celei indirecte libere prin verbe sentiendi care înregistrează conținutul afectiv al intervenției lor în dialog³. Acest procedeu apare, îndeosebi, în *Patul lui Procust* și în *Un om între oameni*:

Atunci el a venit la mine fierbind: — Te rog să-mi spui cine te așteaptă jos, în mașină. P.P. 364; Bărbatu-său se minie: — Vorbiși și tu, ca proastă. U.O. I 143; Riștea clocotea de furie: — Îl omor pă frați-su, pă Ion. U.O. I 133; Zinca se înfurie de-a binelea: — Ia ascultă, Chivo, ce sînt eu, aici în casa asta, musafir? U.O. III 23; Bălcescu îngheță ... Așa ușor? Așa simplu? U.O. III 220.

Se notează în acest mod mai ales sentimentele violente, mistuitoare. Dar și cele mai nelămurite complexe nu scapă autorului cunoscător al sufletului omenesc. El știe să deslușească senzații interioare — psihologice și fiziologice — foarte variate, pe care le trăiesc eroii săi, cu o hipersensibilitate agitată, în genul Trubadurului lui B. Delavrancea:

Simțeam în mine acea importanță, pe care, indiferent de alte sentimente, o simte, în timpul pregătirilor cel care are să se supui unei operații. U.N. 202; Simt un fel de creștere dureroasă în mine de parcă m-aș ridica în vârful picioarelor. U.N. 246; Mi se face în suflet un gol cit lumea, neașteptat. U.N. 250; Nebunia revederii crește în mine ca un spasm pe care nimic nu l-ar fi putut opri pînă la istovirea lui. U.N. 201; Parcă din tot corpul s-a strîns singele din mine, prin picioare în pămînt. Aveam impresia că am devenit ud, neputincios și bolnav. Era în sufletul meu ca un peisaj nou, ca ajungerea trenului într-o stație de ocnă. U.N. 219; Am senzația că ne-a cuprins o apă. U.N. 369; Mă-nșioară, Tăioasa lamă-a clipei care vine. V. 63; Simțeam o mulțumire potolită că am făcut o faptă bună. P.P. 37; Mi s-a oprit o clipă singele sub piele. P.P. 51; Arde pielea pe mine ca o cămașă de foc. P.P. 402; Sint într-o clipă năpădit de un sentiment uitat, care mă pătrunde tot, ca o erupție pe întreaga piele. P.P. 100; Parcă îi strîngea cineva inima într-un

³ Acest procedeu a fost urmărit și la alți scriitori, bunăoară la M. Sadoveanu și a dus pe cercetători la relevarea aptitudinilor vizual, portretistice, exterioare, ale autorului lui „Nicoară Potcoavă“ (cf. B. Cazacu, *Măiestria prezentării scenice la Mihail Sadoveanu*, în *Materiale ale sesiunii științifice a Institutului pedagogic din București*, București, 1957, p. 25 sq.

pumn. U.O. I 316; *Ladima simțea însă, ca un aparat fin, radiația nevăzută a mării.* N. 88⁴.

Această sensibilitate constituie, adeseori, un mijloc intuitiv de a înțelege o situație, mai sigur dar și mai intens decât prin actele intelectuale. Voinescu II, într-o convorbire cu Bălcescu, în momentul când sînt arestați de Fuad Pașa, regretă înfringerea revoluției, *simțind tot mai mult ceea ce s-a pierdut.* U.O. III 368. Și Bălcescu „simte“, lucid, realitatea, reacționînd față de ea printr-o anume dispoziție suflătoare:

— *Uite ce, eu crez că noi ne cunoaștem de undeva... De unde, n-aș putea să-ți spui... dar știu sigur că ne cunoaștem! Bălcescu își dădu seama că era să spuie „simt că ne cunoaștem“ și pe urmă îndreptă cuvîntul.* U.O. III 261.

Cf. și în teatru, în indicații de regie: (RADU rămas singur, *se dezmeticește parcă, simte că hotărîrea ei e luată de-a binelea, dar nu pricepe cum poate pleca imediat...* T. II 162), unde, *verbul simte* apare între verbe exprimînd procese intelectuale (*se dezmeticește, pricepe*). Alături de aspectul senzorial-afectiv al structurii psihice a personajelor sale, Camil Petrescu ia în considerare atitudinea lor intelectuală, modul în care reacționează față de evenimentele narative. Rezultă de aici o frecvență întrebunțare a verbelor care desemnează acte intelectuale, în notele de regie și în indicațiile de dialog, precum *a afirma, a constata, a conveni, a explica, a accepta, a întări* (părerea), *a se concentra, a contrazice, a afirma*:

Ioana accepta cu o poză care nu e lipsită de abilitate. T. I. 39; *Mi-a citat nume care m-au nedumerit și a trebuit să convin.* P.P. 419; *convenim numaidecît, nu fără ipocrizie.* P.P. 335; *Mă privea cu o adevărată oroare și explica domol.* P.P. 335; MIOARA confirmînd *cu proaspătă îndrîjire.* T. I 116; ANDREI afirmînd *înfrigurat.* T. I 173; DANTON lămurește, *stăpînindu-se.* T. II 566; PHILIPPEAUX constatînd *mirat oarecum.* T. II 611 WESTERMANN *adeverește, scurt.* T. II 610; TITIRICĂ (*legînd în minte*), CAR. 70; *Barbu îi explică situația.* U.O. III 28; *Maiorul face un efort de concentrare.* U.N. 250; *Cei de față adevăriră, cu un murmur fișnit, părerea hangiuului.* U.O. I 105.

Este un procedeu care transformă narația într-o succesiune de momente mentale, de atitudini intelectuale, ce determină dezvoltarea acțiunii. Iată un exemplu:

⁴ D-na T. din *Patul lui Procust* este, îndeosebi, un asemenea exemplar uman înzestrat cu capacități senzoriale dezvoltate. Ea trăiește actele vieții la nivelul simțurilor exterioare, reacționînd epidermic față de curățenie sau de murdărie, dar și față de trăirile interne: „Pe corpul ei însuși nu putea suporta nimic. Avea cea mai curată piele pe care am văzut-o vreodată. Nu răbda nici o atingere murdară, nici o rosătură, fără să nu se furnice toată... Orice atingere, din pricina sensibilității, avea rezonanțe în tot organismul ei“... P.P. 242; „Era cu adevărat foarte bună, un soi de bunătate spontană, din reacție imediată, parcă tot de natură epidermică din incapacitatea de a suferi răul sau falsul, căci asta i-ar fi cerut sforțări sistematice, de care nu era în stare“. P.P. 244.

— *Cum, cine v-a luat-o [fala]? — Soldatul... soldatul. Tresar, cu totul nedumerit. — Un soldat al meu? Și iar toți în cor: — Nu, soldatul care păzește satul... Nu mai pricep nimic. — Cum? Cine păzește satul, ce soldat? Un romin de-ai noștri îmi explică în chip firesc. — Domnule ofițier, soldatul care păzește satul, soldatul d-voastră. Cad din cer. — E vreun soldat care păzește satul?* U.N. 322.

În acest fel, se poate spune fără a exagera prea mult că, în opera lui Camil Petrescu, evoluția evenimentelor narative concrete, rezultă din modul în care eroii i au cunoștința de ele, din felul în care reacționează intelectual unii față de alții. Aceasta este, confirmată în plan stilistic, „confruntarea între sferele conștiinței pure“ pe care autorul o consideră, teoretic (în *Addenda...* T. III 506), cheia de boltă a construcției epic-dramatice „noocratice“: „acțiunea este condiționată exclusiv de acte de cunoaștere, iar evoluția dramatică este constituită prin revelații succesive... conflictul, în esența lui, în loc să fie dirijat de un Fatum de dincolo de lume, sau prin determinismul biologic, ori ca de obicei să fie între personajele dramei, era în conștiința eroului, cu propriile lui reprezentări“. T. III 505.

În comportarea intelectuală a eroilor camilpetrescieni actul înțelegerii împrejurărilor reale capătă o însemnătate deosebită. El devine resortul cerebral al acțiunii. Astfel se explică frecvența deosebită a verbelor care desemnează procese cognitive, precum *a înțelege, a pricepe, a-și da seama, a se lămuri, a se pătrunde*:

Atunci am înțeles, am simțit înfiorat că poate exista o lume superioară dragostei și un soare interior. U.N. 183; *Am înțeles că lăcomia colonelului e pricinuită de plictiseala drumului.* U.N. 231; *Am înțeles, mort, tilcul acestei zile înfame.* U.N. 209; *Eu am crezut atunci că o plictiseau toți și că aș vrea să fim noi amândoi, acasă iar acum înțeleg că probabil, era geloasă.* U.N. 257; *Înțeleg, intens, ca un șurub răsucit în gîndul meu, că va trebui... să iau aceste scrisori.* P.P. 367; *RADU o clipă uimit, încremenit apoi, căci înțelege că toată suferința lui de acum putea fi evitată, dacă nu se întâmpla un lucru de nimic, un fapt domestic.* T. II 110; *El a înțeles. Toată ființa lui s-a răsucit, întoarsă, de pe drumurile bănuiei care-l sfîșia.* U.O. I 383; *Tell era foarte năstabil în idei și sentimente... înțelese parcă tilcul acestei mișcări și dintr-odată fu pătruns de primejdțiile acțiunii.* U.O. I 630; *CARAGIALE (a înțeles, aleargă deznădăduit spre camera copiilor; au murit cele două fete).* CAR. 125; *Ba chiar mi-am dat seama că încă aș putea să-l gîndesc cu alt înțeles.* U.N. 210; *prudent, își dă seama că orice mișcare a lui ar putea tulbura reflexele mele.* P.P. 136.

Cunoașterea, revelația adevărului, pune capăt îndoielilor și bănuielilor, rezolvă crizele de conștiință, fiind momentul de deznodămînt al „dramei absolute“. Autorul citează în acest sens drama lui Hamlet, pe care o socotea, în esență, drama cunoașterii: „această incapacitate

de a cunoaște, de a ști, de a desprinde din multiplicitatea concretă adevărul, atunci cînd omul are mai multă nevoie să cunoască, constituie drama lui Hamlet... În clipa în care... ajunge la certitudinea vinovăției unchiului său, drama în conștiință s-a încheiat și începe dezno-dămîntul". (*Addenda...*, T. III 505—506).

Această concepție narativă l-a condus pe Camil Petrescu la reali-zarea unui epic interior, psihologic, justificat nu atît prin cursul obiectiv al acțiunii, cît prin atitudinea de conștiință a personajelor. Narația se identifică deci cu trăirile eroilor, cu actele lor cerebrale și senzoriale. Astfel, Camil Petrescu introduce în proza noastră o nouă modalitate de tratare epică: interiorizarea narației.

În operele de după 23 august 1944, mai ales în *Un om între oameni*, introspecția psihologică ia alte aspecte. Rămînînd mai departe la același procedeu de urmărire lăuntrică a conflictelor narrative, au-torul dă jocului interior al personajelor o expresie mai evidentă. Evoluția conștiinței, zbaterile sufletești nu mai rezultă acum din deducții teore-tice ale autorului: ele se relevă, sensibil, în gesturi, în ținuta generală a eroilor. Iată, bunăoară, modul în care autorul introduce adeseori vorbirea personajelor în *Un om între oameni*:

Serdăreasa clătină din cap: — Mai trebuie... mai trebuie, fetiço. U. O. I 184; *Costache se luă cu mîinile de cap: — Taci... taci.* U. O. I 188; *Drăgan scrișnește din dinți. Ion se scarpină, amărit, în cap. — N-am avut noroc și pace...* U. O. I 287; *Eliade se crede cu mantia lui albă, însăși revoluția. Dacă el, cu mantia lui, a rămas, ce importanță mai are că a dispărut revoluția însăși?... își suci Bolintineanu mustața mică și mătăsoasă.* U. O. III 60; *Tell dintr-odată se însenină la față: — Fratele Bălcescu are dreptate.* U. O. III 195.

Aceeași este și factura generală a indicațiilor de regie din *Caragiale în vremea lui*; și aici capătă, parcă, mai multă însemnătate dra-matică atitudinea exterioară a eroilor:

MAIORESCU (*își frămîntă vag degetele*). CAR. 81; (*face o lungă pauză, își ia scame imagine de pe haina neagră*). CAR. 82; (*își prefîirează barbișonul*). CAR. 84; CARAGIALE (*clatină din cap cu oarecare silă*). CAR. 89; (*își frămîntă gura, i se crispează umerii*). CAR. 84; (*și-a luat capul în mîini, sprijinit cu coatele de masă*). CAR. 140.

Nici portretele interioare ale eroilor nu mai au acum stringența științifică a unor observații psihologice. În prezentarea lui Caragiale, făcută în nota introductivă a tabloului VII al actului III (momentul întîlnirii cu viitoarea lui soție), ni se comunică o serie de aspecte ale vieții sufletești nu din perspectiva savantă a expertului psiholog deta-șat de subiect, ci din apropiere, cu înțelegere, cu căldură:

Are treizeci și șase de ani, e tot slab și cu trăsături tari pare ceva mai înalt, tot frumos, dar cu fața crispată, chinuită de grimase.

E acum prăpădit de emoție. De o săptămână de cînd a cunoscut-o pe această domnișoară Burelli, e agitat și cu gîndurile în flăcări. Trebuie să-i vorbească și încă fără întîrziere, căci nu mai poate îndura, dar asta e o problemă parcă fără soluție pentru el. Are oroare de orice soi de literatură proastă, vorbită sau scrisă, de vorbe mari. Tot ce aduce a proză, orice-i de pompă și convențional îl scoate din sărite și trezește în el pofta de zeflemisire și parodie. În viață, în legăturile lui cu oamenii, în scrisori, în descrierile în care se creionează ca narator, se autoparodiază chiar pe el însuși, fiindcă are pudoarea sentimentelor adinci și a frumuseții care trebuie să rămîie lăuntrice. Uneori din cauza asta, ca să nu greșească, afectează grosolanie. Și acum va trebui să vorbească, și încă repede și hotărîtor, cu o față despre care știe sigur, și adînc turburat, că s-ar putea să fie femeia vieții lui. E bolnav la gîndul unei „declarații” ... CAR. 104.

Recunoaștem aici modul psihologic de înfățișare a personajului prin atributele vieții interioare intense: *agitat, turburat, prăpădit de emoție, cu gîndurile în flăcări, bolnav* — dar nu mai întîlnim acea tendință de generalizare teoretică, filozofică, care apărea de exemplu, în această prezentare a Mioarei:

MIOARA, liniștită și egală cu ea însăși, vede că el e agitat și pornit pe ceartă. Adîncă neînțelegere dintre ei se va manifesta sub forma unui acut discronism psihic. De cîte ori unul izbutește să-și găsească împăcarea cu ceea ce dă soarta și clipa, celălalt devine instantaneu crispat, iritat, nemulțumit. De altfel e aci o cauzalitate interioară dialectică alternativă. T. II 135—136.

A dispărut, cu alte cuvinte, atitudinea de superioritate savantă a autorului, care căuta să descopere și să explice în termeni adecvați, comportamentul eroului. Camil Petrescu, cel de acum, renunță la introspecția subtilă și se alătură gîndurilor și sentimentelor eroilor săi, simplu, cald, înțelegător și, mai presus de toate, uman.

Consecința în plan stilistic a acestei noi perspective asupra oamenilor și evenimentelor narate este, mai întîi, dispariția terminologiei abstracte a logicii și a psihologiei, la care apela adeseori scriitorul în caracterizarea eroilor săi. Scriitorul renunță la folosirea frecventă a unor termeni ca:

Substanță (o suferință de neînchipuit care se hrănea din propria ei substanță. U.N. 21); **entitate** (o conjugare de entități abstracte. U.N. 18); **existență** (să fii atît de necesar unei existențe. U.N. 23); **conștiință** (preocupări ale conștiinței. U.N. 70); **personalitate** (ideea de personalitate. U.N. 165); **autosugestie** (o iubire mare e mai curînd un proces de autosugestie. U.N. 19); **deprindere** (îți fixezi deprinderile. U.N. 19); **viața noastră** ... nu se schimbase decît foarte puțin ca deprinderi. U.N. 44); **esență** (un potențial superior, care este de esență poetului. P.P. 335); **prezență** (nevas-

tă-mea n-a trăit decît prezența lui. U.N. 10); speță (concepea structura sufletească a poetului cu o deosebire de speță P.P. 333); subconștient (poezia are ca obiect subconștientul. P.P. 334); ne-ființă (gîndul... neființa mai dezgroapă. V. 143); absolut (o dramă unică... exasperată de absolutul ei. U.N. 182); necesitate, universalitate (caracterul de universalitate și necesitate al principiilor matematice. U.N. 183); probabilitate (impresia unei probabilități de vindecare. U.N. 182); certitudine (nu avea certitudinea că aș fi găsit-o. U.N. 186); antinomie (tot o astfel de antinomie e și faptul de a ști dacă o femeie te iubește sau nu. U.N. 188); sensualism (vulgar și aprig sensualism. U.N. 71); monoideism (orice iubire e ca un monoideism. U.N. 19; monoideismul unui student la politehnică. T. III 498); raționalism, empirism (el i-a împăcat pe cei două mii de ani de raționalism... cu empirismul științific al englezilor. U.N. 88).

Descrierea actelor de conștiință ale personajelor din ultimele sale opere se face acum într-un limbaj direct, mult simplificat, apropiat de vorbirea curentă. Autorul ne comunică sentimentele și gîndurile eroilor săi nu din afară, străin, subtilizîndu-se în considerații psihologice teoretice, ci prin propriul lor limbaj, confundîndu-se cu ei. Această atitudine, nouă, de a der a re la eroi, apărută în ultima perioadă a creației sale, a adus în stilul lui Camil Petrescu folosirea frecventă a procedului vorbirii indirecte libere. Personajele sînt lăsate să-și spună singure și direct păsul, ceea ce dă mai mult dramatism narației, dispunînd-o de prezența continuă a autorului:

Sultana se întorsese acasă cu ochii bătuți în cearcane tari, după cele trei zile și trei nopți petrecute în pădure. Așteptase, pitită în bordei, să vie noaptea Miei să doarmă la ea. Dar Miei nu veni. Nu veni nici a doua noapte... *O gheară rece începu să-i stringă inima... Nu cumva și-a bătut joc de ea? Nu-i venea să creadă.* Era prea copil și se știa atît de frumousă, că nu-și închipuia că ar putea s-o lase un bărbat. După trei zile începu să iasă din bordei... După felul cum o privea toată lumea, înțelesese că tot satul numai despre fuga lor vorbea. *De asta nu-i păsa. Miei avea să vie s-o ia de nevastă... Așa au început mai toate... Numai dacă Miei a mințit-o și și-a bătut joc de ea, de a făcut-o de risul satului, e rău... Atunci are să se arunce în fîntînă.* U.O. I 21—22; Tinărul iuncăr e frămîntat de gînduri și vrea să lie singur. *Il turbură atît de mult cuvîntul „revoluție”, că îi e frică să nu-l pronunțe cumva, fără să vrea, tare. Să nu-l spună prin somn... Toate gîndurile lui despre rostul istoriei sînt răsturnate de acest cuvînt. A închis ochii, prefăcîndu-se că doarme. Luminată de acest cuvînt — revoluție — toată istoria poporului român caplă alt tîlc și îndeamnă pe alte drumuri. Trecutul nu mai apare atît de frumos, cît i se părea, de acea frumusețe romantică, așa cum începuse să se spună cu acest cuvînt la modă. Nu e numai vitejie și singe, jaimă și înfrîngeri... E și o ră-*

dăcină înăbușită în tulpina ei cea mai sănătoasă... sînt greșeli și crime naționale... Nu-i mai place parcă această istorie rezemată numai pe eroi și șapte de arme... Revoluții au fost multe în trecut, însă ele trebuie bine cunoscute și bine înțelese, căci ele ne dau cheia îndreptărilor necesare. Revoluțiile, dacă au fost, e că au avut cauze adînci și aceste cauze adînci dau tîlcul adevărat al istoriei... Într-aci trebuie să se îndrepte cu luare aminte cercetătorul și mai ales el, Bălcescu, ca să vadă mai întîi frămîntările și condițiile sociale, care singure lămuresc adînc tot ceea ce a fost... U.O. I. 319.

Cu ajutorul acestei modalități stilistice, expunerea narativă poate reda „pe viu” mișcarea sufletească a eroilor, care — ca în teatrul clasic — își dau în vileag, printr-un monolog interior, gîndurile și sentimentele. Autorul este absolvit de sarcina portretizării indirecte; el interpretează acum, direct și explicit, atitudinea eroilor:

Bălcescu o privi cîțva timp surprins, dar liniștit... Privirea lui, nuanțată de suris, părea să spuie lung, prelungit: *Biata fată, ce prost a nimerit, și totuși e înduioșătoare această dorință a ei de a fi alături de popor, mîndria ei de a fi fost necesară și de a fi fost de folos într-o împrejurare hotărîtoare... Gîndea acestea dar nu le spunea cu vorbe... U.N. III 164.*

Narația cîștigă astfel în intensitate dramatică; ea se petrece în fața ochilor noștri, la scenă deschisă. De aceea se poate spune că, în această ultimă parte a creației sale, Camil Petrescu imprimă prozei sale narative procedeele teatrului.

Cealaltă caracteristică a stilului camilpetrescian din operele sale de după 23 August este preponderența acordată aspectului afectiv-emoțional al psihicului eroilor săi. Aceștia evoluează acum nu în urma unor raționamente abstracte, împinși de propriile lor reprezentări — precum Ștefan Gheorghidiu, Ladima sau Radu din *Mioara* — ci reacționînd sincer, furtunos, din străfundul sufletului, față de realități sociale contemporane obiective. Eroii reali sau imaginari ca Bălcescu, Caragiale, Eminescu, Tița, Tocoltoiu, Generalul Magheru își iubesc cu înflăcărare poporul, cred ferm în viitorul lui luminos, suferă pentru binele lui. În frămîntarea revoluționară a lui Nicolae Bălcescu, îndeosebi, intră pasiune, puritate sufletească, spirit de jertfă, dragoste pentru cei împilați, ură față de asupritori: *„în toată ființa acestui tînr cărturar era atîta sinceritate, atîta onestitate și atîta dragoste de popor“*. (U.O. I 313). Iată de ce întîlnim adeseori, mai ales în descrierea acțiunilor la substratul lor afectiv, indicații asupra dispoziției sufletești:

Bălcescu îl întreabă *copleșit de emoție* ca și ceilalți toți. U.O. I 366; Bălcescu îl întîmpină *întunecat*. Ibid.; Bălcescu parcă *plutește* pe altă lume. U.O. I 367; Bălcescu îi răspunde acum, *cuprins de mînie, cu un soi de deznădejde*. U.O. I 367; Bălcescu *torturat de părerii de rău, exaltat*, se ridică spre ceilalți. U.O. III 368; *Se topea*

acum de părere de rău, de durere că nu e și ea aici. U.O. I 315—316; Bălcescu *e zguduit de emoție*. U.O. I 393; Acum *e tulburat* ca un tânăr la o întâlnire de dragoste, e între *teamă și nădejde*. U.O. I 395; Bălcescu șopti *înșiorat*. U.O. III 305; Bălcescu relua *mistuit de o frământare lăuntrică*. U.O. III 306; Fratele își dă seama, uimit, *cutremurat*, de adâncimea durerii ce o mistuie. U.O. I 385; Bălcescu e pătruns tot de fiorii acestor știri, ca de sulii care se înfig în el. U.O. III 588; Bălcescu *tresări înșiorat*. U.O. III 313; [Pe Bălcescu] îl *turbură* atât de adânc cuvântul „revoluție”. U.O. III 318; Fata l-a privit lung, nu știe ce să spună, *s-a frânt îndurerată*. U.O. III. 399.

Eroii ultimelor opere camilpetresciene sînt construiți, în primul rînd, din elemente de natură emoțională și sentimentală, și acționează în virtutea chemărilor inimii. Romanul revoluției de la 1884, *Un om între oameni*, sau piesa de teatru *Caragiale în vremea lui* ne înfățișează dezlănțuirea pătimașă a celor mai intense energii sufletești ale unui popor care, ca Sultana, Eufrosina Băl-Ceausescu, ca Tucoltoi sau Toma, dar mai ales ca Nicolae Bălcescu sau Caragiale și Eminescu, știe să ardă de dragoste, să spumege de minie și de ură, să creadă, să spere, dar și să lupte și să se jertfească. Camil Petrescu a reușit să prindă esențele tari ale pasiunii umane, să facă din ele dominante conducătoare ale vieții active. Scriitorul cerebral din *Ultima noapte de dragoste* devine, în partea din urmă a creației sale, un sentimental.

Narația interioară, această modalitate epică, nouă, creată și practică de Camil Petrescu are așadar o structură caracteristică, în fiecare perioadă a activității sale creatoare. Apărută ca o reacție dată de artificiala distincție dintre intelect și pasiune, spre a demonstra că în intelect se petrec marile conflicte pasionale dramatice, acest procedeu își pierde, cu timpul, specificitatea: procesele lăuntrice care determinau acțiunea trec din domeniul intelectual, rațional, în cel afectiv-emoțional și ies din strălundurile conștiinței, unde puteau fi bănuite numai prin introspecții deductive subtile, într-o zonă sensibilă a cuvintelor, a gesturilor și a atitudinilor direct cognoscibile. Narația interioară își pierde „caracterul noocratic”, „absolut”, devine o problemă de trăire afectivă, se simplifică și se umanizează. Inima scriitorului i-a înfrînt mintea.

ИНТЕРИОРИЗАЦИЯ ПОВЕСТВОВАНИЯ В СТИЛЕ КАМИЛЯ ПЕТРЕСКУ

(Краткое содержание)

Настоящая работа рассматривает одну из самых характерных черт литературной техники Камиля Петреску: интериоризацию повествовательного конфликта. Исходя из данных литературной критики, мы отметили склонность писателя к обследованию глубин

сознания своих героев и к обнаружению тут, внутри, оправдания эволюции повествования. Герои Камилы Петреску живут напряжённой внутренней жизнью, в результате сопоставления умственных воспроизведений и объективной действительности. Для них характерно размышление: „Если бы я думал, то чувствовал бы себя так же хорошо как и после кровопускания“, заявляет один из них в **Прокустово ложе**, 158. Пейзаж, жест, деталь, кажущиеся незначительными, могут разразить душевные бури, изменяя внутреннее существование героев и, вместе с этим, эволюцию повествования. В таких условиях, был создан типический герой Камилы Петреску, вдумчивый, с ясным умом; для которого, как заявляет сам автор, „сознание и интеллектуальность не являются внешними феноменами, а причинами, порождающие всю его духовную жизнь“. Камиль Петреску создал, таким образом, абсолютную „ноократическую“ драму, вытекающую из сопоставления сфер чистого сознания и опирающуюся на сильные личности.

При помощи метода стилистической критики, т. е. исходя из элементов, предоставляемых художественной формой, подтверждаются констатирования литературной критики. На самом деле, существует в произведениях Камилы Петреску ряд черт, доказывающих ориентацию писателя к острым вопросам сознания. При помощи прилагательных или адъективальных выражений, наречий или адвербиальных выражений, Камиль Петреску обнаруживает целую гамму душевных переживаний героев. Мы назвали эти определительные элементы атрибутами сильного переживания: *mișcat* „тронутый“, *amărit* „огорчённый“, *abătut* „подавленный“, *intunecat* „мрачный“, *impresionat* „взволнованный“, *cald* „пылкий“, *copleșit* „потрясённый“, *prăbușit* „разбитый“, *dezaxat* „бестолкованный“, *exaltat* „восторженный“, *sălbatic* „дикий“. Умственные возбуждения героев отмечены так: *surprins* „изумлённый“, *stupefiat* „ошеломлённый“, *uimit* „поражённый“, *îngîndurat* „задумчивый“, — умственное состояние: *concentrat* „сосредоточенный“, *lucid* „с ясным умом“, *logic* „логичный“, *bănuitor* „мнительный“, *dezmeticit* „пришедший в себя“, — опасное состояние духа, предшествующее потери сознания отмечается так: *șui* „свихнувшийся“, *năuc(it)* „одурелый“, *uluit* „оторопевший“, *obsedat* „одержимый“, *halucinat* „галлюцинированный“, *(în)nebulos(it)* „сумасшедший“.

В области глагола, стремление автора передать внутренние движения своих героев проявляется в частом обращении к глаголам *sentiendi* (чувствования): *a se minia*, *a fierbe* фиг. „гневаться, кипеть (от гнева)“, *a clocoti* фиг. „клокотать“, *a se infuria*, *a îngheța* фиг. „приходить в бешенство, цепенеть (от ярости)“. Особенно *a simți* „чувствовать“ весьма часто встречается; в некоторых обстоятельствах он приобретает смысл „понимать“, обнаруживая этим интерес писателя к методам интуитивного познания.

Умственное напряжение героев передаётся при помощи глаголов, отмечающих умственные движения, глаголы, появляющиеся в режиссёрских заметках и в указаниях к диалогу: *a confirma* „подтверждать“, *a conveni* „согласаться“, *a afirma* „утверждать“, *a explica* „объяснять“, *a se*

concentra „сосредоточиваться“. Среди них, особенное место занимает глагол *a înțelege* „понимать“ и его синонимы *a pricepe*, *a-și da seama*, *a se lămuri*. В эволюции героев Камиля Петреску, особенное значение имеет понимание действительности.

При таких приёмах, повествование Камиля Петреску отождествляется с переживаниями героев, с их умственными движениями и чувствами. Писатель вносит в румынскую прозу новый эпический приём: интериоризация повествования. Вообще, структура внутреннего повествования меняется от одного этапа его творчества к другому. До 23-го августа 1944 г. интериоризация повествования была направлена к интеллектуализации и абстрактизации. Часто появлялся ряд отвлечённых терминов из области логики и психологии: *substanță* „сущность“, *entitate* „существо“, *existență* „существование“, *conștiință* „сознание“, *esență* „сущность“, *absolut* „абсолют“, *monoi deism* „моноидеизм“. После этой даты, в творчестве последних лет его жизни, преобладает аффективное, эмоциональное отношение. Его произведения изобилуют терминами прямо, конкретно, указывающие на душевное состояние, на чувства героев. В этот период, часто встречается приём свободного косвенного стиля, что придаёт повествованию больше драматического напряжения. Таким образом, вдумчивый автор *Последней ночи любви*... становится в своих последних произведениях, сентименталом. Внутреннее повествование теряет свой „ноократический“ характер, становится вопросом аффективного переживания, упрощается и становится более человеческим. Сердце писателя победило голову.

L'INTERIORISATION DE LA NARRATION DANS LE STYLE DE CAMIL PETRESCO

(Résumé)

L'auteur examine l'un des traits les plus caractéristiques de la technique littéraire de Camil Petresco, à savoir: l'interiorisation du conflit narratif. En partant des données de la critique littéraire, nous avons relevé la tendance de l'écrivain d'explorer les tréfonds de la conscience de ses héros et d'y découvrir la justification de l'évolution du récit. Les héros de Camil Petresco vivent une intense vie intérieure, qui résulte de la confrontation des représentations de la conscience avec la réalité objective. La réflexivité leur est caractéristique: „Si je pensais, je me sentirais bien, comme après une saignée“ déclare l'un d'entre eux dans *Patul lui Procust*, 158. Un paysage, un geste, un détail, apparemment dépourvu d'importance, peuvent déclencher des orages dans l'âme des héros et changer leur être intérieur et, en même temps, l'évolution de la narration. C'est dans ces conditions que s'est formé le héros typique de Camil Petresco, cérébral, lucide, pour qui,

ainsi que le déclare l'auteur lui-même, „la conscience et l'intellectualité ne sont pas des épiphénomènes, mais des motifs générateurs de toute la vie spirituelle“. C'est ainsi que Camil Petrescu a créé „le drame noocratique“, absolu, résultant de la confrontation des sphères de la conscience pure et axé sur des personnalités puissantes.

Au moyen de la méthode de la critique stylistique, en partant donc des éléments offerts par la forme littéraire, sont confirmées les constatations de la critique littéraire. En vérité, il existe dans la langue de Camil Petrescu toute une série de traits qui témoignent de l'orientation de l'écrivain vers les problèmes complexes de la conscience. A l'aide des adjectifs ou des locutions adjectivales, des adverbes ou des locutions adverbiales, Camil Petrescu enregistre toute une gamme d'expériences spirituelles de ses héros. Nous avons nommé ces éléments qualificatifs, des attributs de la vie intérieure intense: *mișcat* „ému“, *amărit* „affligé“, *abătut* „abattu“, *întunecat* „sombre“, *impresionat* „impressionné“, *cald* „ardent“, *copleșit* „accablé“, *prăbușit* „abimé“, *dezaxat* „décontenancé, détraqué“, *exaltat* „exalté“, *sălbatic* „sauvage“. C'est ainsi que l'auteur note les troubles de nature intellectuelle des héros: *surprins* „surpris“, *stupefiat* „stupéfait“, *uimit* „ébahi“, *îngîndurat* „pensif“, l'attitude mentale: *concentrat* „concentré“, *lucid* „lucide“, *logic* „logique“, *bănuiitor* „défiant“, *dezmeticit* „dégrisé“, des états d'esprit graves, étourdissants, devançant la perte de la conscience: *șui* „toqué“, *năuc(it)* „hébété“, *uluït* „ahuri“, *obsedat* „obsédé“, *halucinat* „halluciné“, *(în)nebur(it)* „fou, affolé“.

Dans le domaine du verbe, la tendance de l'écrivain de rendre les actes intérieurs de ses héros se manifeste par l'usage fréquent des verbes sentiendi: *a se mînia* „se mettre en colère“, *a fierbe* fig. „bouillir (de colère)“, *a clocoti* fig. „s'agiter tumultueusement“, *a se înfurîa* „se fâcher, s'emporter“, *a îngheța* fig. „se glacer“. A *simți* „sentir“ a une fréquence particulièrement grande; dans certaines situations il acquiert le sens de „comprendre“, ce qui révèle l'intérêt de l'écrivain pour les méthodes de la connaissance intuitive.

La tension intellectuelle des héros est rendue par les verbes désignant des actes individuels, qui apparaissent dans les notes de régie et dans les indications de dialogue: *a confirma* „confirmer“, *a conveni* „convenir“, *a afirma* „affirmer“, *a se concentra* „se concentrer“. Parmi ceux-ci, *a înțelege* „comprendre“ et ses synonymes *a pricepe* „comprendre, saisir“, *a-și da seama* „se rendre compte“, *a se lămuri* „s'expliquer“ occupent une place spéciale. Dans l'évolution des héros de Camil Petrescu l'acte de la cognition de la réalité a une importance particulière.

Au moyen de ces procédés, la narration de Camil Petrescu s'identifie avec les expériences intérieures des héros, avec leurs actes cérébraux et sensoriels. L'écrivain introduit dans la prose roumaine une nouvelle méthode de traitement épique: l'intériorisation de la narration. En général, la structure de la narration intérieure diffère d'une époque à l'autre de sa création. Avant le 23 août 1944, l'intériorisation du récit tendait vers l'intellectualisation et l'abstraction. Toute une série de termes abstraits du domaine de la logique et de la psychologie

apparaissent fréquemment: *substanță* „substance“, *entitate* „entité“, *existență* „existence“, *conștiință* „conscience“, *esență* „essence“, *absolut* „absolu“, *monoideism* „monoidéisme“. Après cette date, dans la création appartenant à la dernière partie de sa vie, prédomine l'attitude affective, l'émotion. Sa langue abonde en termes indiquant, d'une manière directe et concrète, la disposition spirituelle, les sentiments des héros. Au cours de cette période, apparaît fréquemment le procédé du style indirect libre, qui confère à la narration plus d'intensité dramatique. Ainsi l'écrivain cérébral du roman *Ultima noapte de dragoste...* devient, dans la dernière partie de sa création, un sentimental. La narration intérieure perd son „caractère noocratique“; elle devient un problème d'expérience affective, elle se simplifie et s'humanise. Le cœur de l'écrivain a triomphé de l'esprit.

ELEMENTE PENTRU A CUNOAȘTE ISTORIA FORMARII
LIMBII ȘI POPORULUI ROMIN

Problema alimentării vitelor și a omului la dacoromîni*

DE

G. GIUGLEA

Alimentarea la dacoromîni merită să fie studiată mai aprofundat, în primul rînd etnografic, iar pe temelia etnografică, adică a realității vieții poporului romîn mai ales din Transilvania să se studieze termenii lingvistici privitori la sus-zisa temelie.

Discutînd problema aceasta, din punct de vedere etnografic, cu geografi și etnografi am ajuns la convingerea că problema alimentării la un popor este mai importantă decît chiar aceea a portului.

La o națiune ca a noastră cu o viață pastoral-agrară, problema alimentării vitelor și înlăuntrul acesteia, aceea a recoltării finului sînt de o importanță capitală. Fără de fin nu se poate concepe întreținerea vitelor, din octombrie pînă primăvara cînd dă iarba. De la un capăt la altul al țării nu există gospodărie fără să aibă o rezervă de fin, fie în căpițe lăsate undeva pe munte ca să le poată „mînce acolo cu vitele” în timpul iernii, fie acasă în grajduri, în curte sau în ogradă. Acasă sau în căruță cînd pleacă romînul la drum, în sarcină, sau în desagi, risipit pe jos ori pus la botul calului ca să-l mînce, pretutindeni bate puternic la ochi acest nutreț. În sfîrșit, finul apare ca o necesitate economică zilnică, de cea mai mare utilitate pe toată suprafața țării.

Vechimea acestei ocupații, de la colonizarea Daciei, și pînă astăzi, se verifică fără putință de replică prin terminologia de origine latină privitoare la recoltarea finului.

Astfel, ca să cităm numai termenii fundamentali, avem în dacoromîna

* Comunicare prezentată la Institutul de lingvistică din Cluj în 25 februarie 1958, pe care o dăm în rezumat.

fin, din lat. *foenum*, păstrat în toate limbile romanice, dar inexistent în aromână¹.

*Finaf*², adică locul păstrat pentru fîn și pe care se cosește la timpul său lînul, din lat. **fenacia*, în românește *finafă*, plural din care s-a refăcut singularul *finaf*, formă păstrată din latina populară și în sudul Franței gasc. *heasse* în regiunea Pirineilor, cu păstorit, cat. *fenàs* (vezi Bourciez în „Revue des langues romanes“, 1947, pag. 361)³.

La aromîni nu se cunoaște recoltarea finului, nu există nici termenii fundamentali privitori la această activitate etnografică, adică: *fin*, *finaf*, *nutreț* (lat. *nutricium*) (CDDE, nr. 1264), dr. *cute* (lat. *cos*, *colem*) (CDDE, nr. 466), pentru ascuțitul coasei etc. Aceasta pentru că aromîinii din timpuri străvechi s-au adaptat din ce în ce mai mult la viața de transhumanți, ducîndu-se pentru iernat înspre regiunile maritime, pe la Salonic, în Pind și mai departe, unde sub un climat mai dulce puteau să-și țină turmele la păscut toată iarna.

În ceea ce privește terminologia finului, numai istroromîinii au termenul *fir* (lat. *foenum*), o mică dovadă că sînt ruși din grupul dacoromîn. Aromîinii nu-l au și nu există la ei nici termenii legați de cultivarea lui. Puteau oare strămoșii noștri dacoromîni să vie din sudul Dunării și să învețe aici în nord un gen de viață nouă semiagricolă, dar absolut necesar pentru viața vitelor și a lor, cerută și de clima mai rece din Dacia? Aici la nord de Dunăre, pe teritoriul „părăsit“ de vechii locuitori — cum bizar susțin unii — cum și de la cine ar fi auzit și și-ar fi însușit strămoșii noștri dacoromîni termenii latini înfățișați mai sus? După cum se știe, cel puțin astăzi, grajdurile unde se țin vitele și unde se păstrează finul sînt mai cuprinzătoare decît înseși locuințele omului. Mai mult chiar, în timpul recoltării finului, din mai pînă în septembrie, cînd s-aude în văi și pe dealuri cum bate cosașul coasa⁴ și cum o ascute cu *cutea*, țăranul lasă de o parte grija ogorului ca să nu întîrzie cu facerea și „strînsul finului“. De unde și zicala curentă, „în zadar îmi dai oi dacă nu-mi dai și fîn“⁵.

Trecînd la alimentarea omului, aici în Dacia, trebuie să relevăm că țăranul, chiar și cel de la munte, pe lîngă fiecare casă, a avut — dacă nu o grădiniță mai acătării, cel puțin citeva straturi cu principalele legume cunoscute pînă astăzi cu nume de origine latină: *ai* (lat. *alium*) = usturoi (ar. *al'u*), termenul *usturoi* este născut pe teritoriul dacoromîn de la verbul latin *ustulare* „a ustura“, *ceapă* (ar. *ʃeapă*) (lat. *caepa*), *curechi* (lat.

¹ Vezi I. A. Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine* (CDDE), București, 1914, nr. 589, unde se dă toată familia de derivate din dacoromînă.

² Cf. CDDE, nr. 590, unde se adaugă și forma din Anjou, *fenasse*.

³ Cf. recenzie asupra lucrării mele *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der Dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944, 149 p., în 8°.

⁴ *Coasă* — termen slav, a înlocuit pe rom. *falce* (păstrat astăzi numai ca unitate de măsură agrară din lat. *falx*, *falcem* „*faux*“) care și-a pierdut sensul de *coasă* din cauza confuziei cu înțelesul de „măchoire“ (cf. CDDE, nr. 546, unde se vede o foarte bogată familie a cuvîntului).

⁵ O anchetă făcută în mai multe părți ale țării, mai ales în Transilvania, dovedește o quasi-unitate a metodei recoltării („adunatului“) finului la dacoromîni.

cauliculum, fr. *chou*, ital. *cavolo*), *nap* (lat. *napus*), *varză* (lat. *viridia*, lat. clasic *viridis*) etc. Foarte interesant este termenul *mărar* cultivat peste tot teritoriul dacoromîn și servind ca un condiment indispensabil la conservarea verzei (curechiului) în putini și butoaie, precum și la prepararea *murăturilor* (de la verbul *a mura*, din lat. *muria*). De asemenea, în orice parte a țării noastre, în orice gospodărie țărănească, mărarul este nelipsit în prepararea plăcintelor cu brînză sau cu urdă. *Mărarul*⁶ constituie astfel un element nelipsit în practica culinară a țaranului nostru, fapt care denotă un oarecare rafinament al gustului în prepararea diverselor mîncări. Constatăm că e cunoscut ca plantă și de aromîni, dar nu știm cită întrebuințare are⁷ (în ceea ce privește grădinițele țărănești, vezi Al. Borza, studiul cu acest titlu).

În problema alimentării vitelor, și strîns legată de aceasta și aceea a omului, pot fi citate și alte elemente de căpetenie. Astfel este termenul *mesteacăn* din lat. *mastichinus* și acesta din *mastiche* „mestecă“, adică arbore din sucul căruia se face *mêsteca*. Despre alte extrase din mesteacăn, gudron etc. a vorbit prof. Em. Pop și alții. De asemenea, din el se fac așchii de aprins focul fiindcă conține gudron.

*

În centrul alimentării romînilor, mai ales în Transilvania, stă *creșterea porcului*, care iarăși nu este cunoscută la aromîni. Aceștia din urmă consumă curent carne de oaie cum îmi comunică prof. T. Papahagi, înformatorul meu cel mai competent în problemele etnolingvistice aromîne.

La dacoromîni porcul constituie, pe lîngă brînză, hrana de temelie nu numai în timpul iernii, dar la toate muncile din timpul verii. Cine are curiozitatea să privească podul caselor din Transilvania, dă cu ochii de slămini întregi atîrnate de „cruci“ la afumat și păstrat. În Banat și Transilvania se mai aude și astăzi termenul *lard* „s'ănină“, din lat. *lardum* (CDDE, nr. 949), în restul teritoriului intervenind termenul s'av *slănină*.

Creșterea porcului la dacoromîni se vedește și prin alte fapte. În Transilvania există și azi păduri întinse de fag și stejar cu ghîndă (lat. *glandem*) și cu *jir* (de origine slavă, în loc de *faga*, dispărut din cauză că pluralul fem. *fagi* se confundă cu cel masc. *fagi*). Aici se creșteau turme întregi de porci⁸, păzite de porcari, adăpostiți în construcții speciale zise

⁶ Rudă cu *mirodenii*, acesta a pătruns mai tirziu de la greci la noi. La bază a fost **myrrarius* din familia v. gr. *myrris*, în lat. *myrrhis*, *myrrha*, legate de ideea de „aromă“, „aromatic“. Vezi *mirodenie* = frunza, coaja, floarea unor plante (de obicei exotice), folosite pentru a da mîncărilor un gust picant sau aromat, cf. și *Dicț. lb. rom. lit. contemp.*, vol. III, 1957, p. 90.

⁷ T. Papahagi ne comunică: „Mărarul există și e folosit sub denumirile de „*mă-lathru* și *măral'iu* = anethum odorant. Primul e neogrec, al doilea pare înrudit cu cel dacoromîn, dar cu o derivare deosebită care rămîne să fie lămurită.

⁸ O valorificare concretă a ideii rezultată din acest studiu etno-lingvistic despre intensă creștere a porcilor la dacoromîni mi-o procură și informațiile prof. D. Prodan că în pădurile Gurghiuului, Gilăului și Someșului Cald se creșteau în secolul al XVII-lea, la ghîndă și jir, un mare număr de porci.

Prof. S. Dragomir îmi comunică: în 1649, primăvara, echipele de soldați ai moșie-

porcărețe (lat. *porcaricia*, CDDE, nr. 1429). Acest termen e păstrat și la alte popoare. În această situație, prin contactul turmelor domestice cu cele sălbatice, s-a născut un termen deosebit și poate și un soi nou de porc, tot sălbatic, zis *mistref* (cosemantic cu „*porc sălbatic*“, din lat. *mixticus* = încrucișat, amestecat, corcit. CDDE, nr. 1087), neexistent în aromână.

Cele mai multe mîncări, îndeosebi în timpul iernii, se prepară, mai ales în Transilvania, din carne și grăsimi de porc. Aici trebuie relevată în mod special mîncarea grasă numită de moți *pinguș*, din lat. *pinguis*⁹ = gras, păstrat în toate limbile romanice (REW, 6513 s. *pinguis*; abruzz. *penġe* „Schweinsgekröse“, comasc *penċ* „*dick*“, log. *pingu* „Schmalz“, engad. *painġ* „Butter“, derivat log. *ispinginare* „von Fett triefen“), necunoscut de aromîni. Am întreprins mai multe anchete, mai ales în Transilvania, pentru a cunoaște terminologia referitoare la porc și am constatat că cel puțin 60% din aceasta este de origine latină¹⁰.

Părțile corpului poartă același nume ca și la om sau la vite. Între alții, termenul *flit* mi-a rămas nelămurit.

Aici ar fi de amintit o serie de mîncări practicate la dacoromîni, ca *tocan(ă)*¹¹, *aituri* etc.

De reținut sînt și termenii *păsat* „millet pilé“ și *mălai*. *Păsat* înseamnă mei bătut în piuă sau în rîșniță, decorticat, care derivă din lat. *quasso*, *quassare* (S. Pușcariu), de unde și fr. *casser*. Iar *mălaiul de mei*, anterior celui de porumb, era rezultatul unui mei măcinat la moară (din fam. gr. *myle*). Și aceștia lipsesc în aromână.

*

Intrucît pînă aici accentul l-am pus mai ales pe alimentarea vegetală la animale și mixtă la om (în care intră și ciupercile și alte plante comestibile obținute prin culesul din natură), ne apare în cale marea problemă a vegetației pe teritoriul dacoromîn, mai precis a florei și deci a numirilor de plante. Aici constatăm iarăși o deosebire impresionantă între ceea ce nu există la aromîni, și ce există numai la dacoromîni. Prof. Tache Papahagi, depozitarul necontestat al patrimoniului lingvistic, folcloristic și etnografic al aromînilor, n-a putut culege nici măcar numărul de 400 de numiri de plante, oîte notasem eu undeva în fișele mele, pe cînd la dacoromîni am putut verifica pînă acum împreună cu

rilor sechestrează mari cantități de carne de porc, afumată și slănină, de la țărani de pe Cîmpie și de la cei din regiunea Mureșului superior.

⁹ W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, III. Auflage, Heidelberg, 1935; ca formație compară *albuș*, *gălbenuș* etc., derivate tot de la adjective. Cuvîntul *pinguș* a fost înregistrat și de A. Moga în cursul anchetei etnografice întreprinse de colectivul de cercetători etnografi din Cluj.

¹⁰ Lista întreagă va fi publicată în studiul ce va trebui să urmeze acestui articol.

¹¹ Vezi „*Langue et Littérature*“, IV (1948), nr. 1—2, p. 176—182.

HARTA

REZULTATELOR LATINULUI „SÖLUM” ÎN DACOROMÎNĂ

DUPĂ CERCETĂRILE PROF. G. GIUGLEA
ÎNTOCMITĂ DE ȘT. POENARU

LEGENDA		HARTA 1
I	- ▲ - sor	
II-a	- ● - soric	
	- + - soricuri	
II-b	- ~ - sorice	
	- ♀ - sorici, soriciu	
	- ♂ - sorlic	
	- ♀ - sorlig	
IIIa	- ■ - șoric	
	- □ - șorlig	
IIIb	- ♀ - soric (a)	
	- ♂ - șoric (b)	
IV	- + - șorici, șoricu	
	- ~ - șorice	
V	- ▲ - șoric	
VI	- ♀ - șoris; - rise, șoric; șorise	
VII	- x - mosor	
	- ◇ - ciurlic	
	- ◻ - coajă - cojincă	
	- ■ - șuric, surici	

ARIILE CU FAZELE CELE MAI VARIATE REZULTATE DIN SÖLUM ÎN TRANSILVANIA

DUPĂ CERCETĂRILE PROF. G. GIUGLEA
ÎNTOCMITĂ DE ȘT. POENARU

LEGENDĂ

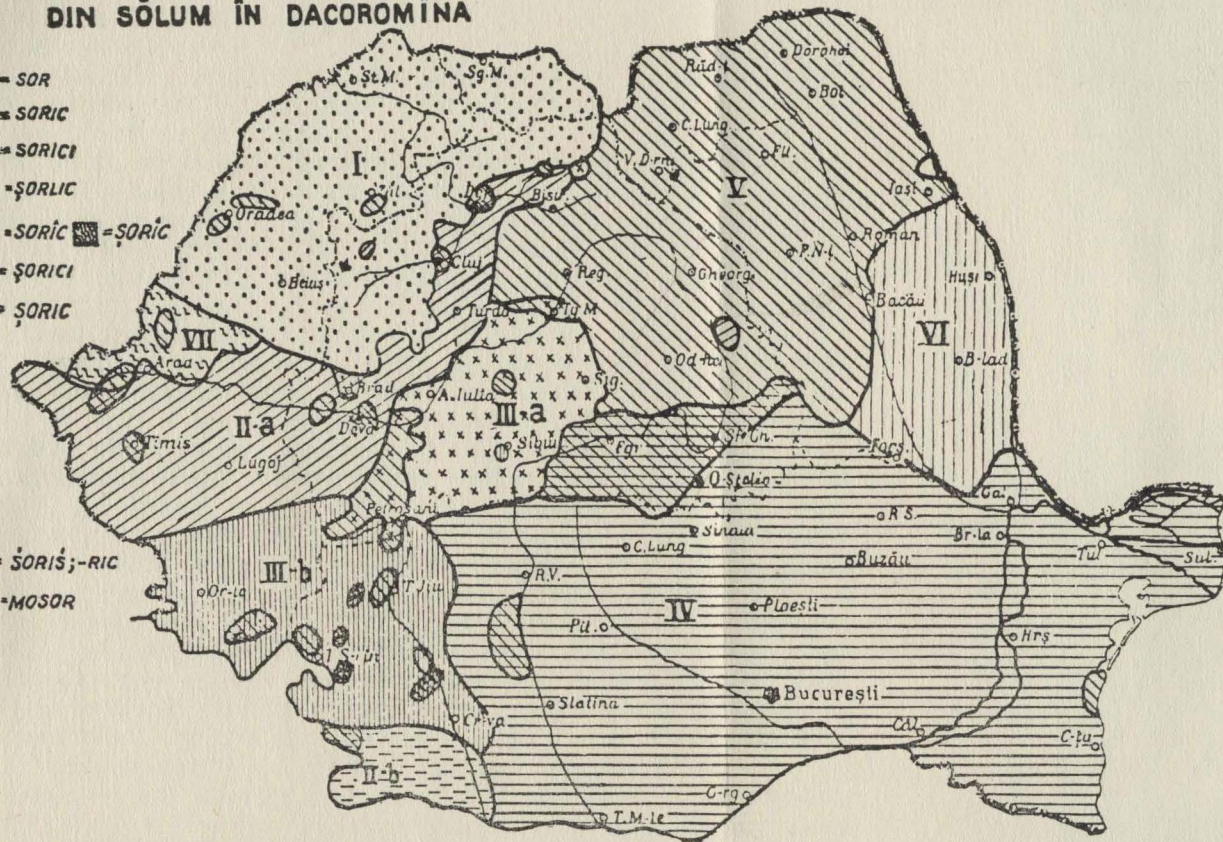
- ✚ - sor
- - soric
- ✚ - șoric ; -riciu
- ▲ - șoric
- ▲ - șorice
- ▲ - șorac
- - șoric
- - șoric
- - șorlig
- - șorici, șoricu

HARTA ARIILOR CU FAZELE REZULTATE DIN SÖLUM ÎN DACOROMÎNÄ

- I = SOR
 IIa = SORIC
 IIb = SORICI
 IIIa = ŞORLIC
 IIIb = SORIC = ŞORIC
 IV = ŞORICI
 V = SORIC

- VI = ŠORIS; -RIC
VII = MOSOR

botanistul E. Topa existența a peste 6000 de numiri de plante. Despre aceasta voi vorbi cu alt prilej. Să nu fie cu mirare faptul, pentru că, de ex. Marzell ajunsese pe la 1940 în materialul pentru dicționarul său botanic în curs de publicare, la cca. 80.000 de numiri de plante¹². Aici este cazul să observăm că eminentul etnobotanist german a luat în considerare și le-a înregistrat în dicționarul său toate variantele fonetice dialectale ale multor numiri botanice.

*

În ceea ce privește deosebirile dintre dialectul aromîn și cel dacoromîn, accentuăm că pentru caracterul celui dinții trebuie să ținem seama de toate elementele morfologice, lexicale și de orice alt ordin, care se constată în sudul Dunării (aici intră și asemănările între aromînă și albaneză — vezi Th. Capidan, *Raporturi albano-romîne* în „Dacoromania“, III (1922), p. 487—554). Adică ceea ce se găsește numai acolo nu luăm în seamă în judecarea dacoromînei.

Astfel, de ex. un cuvînt ca *mascur*, existent și la aromîni, dovedește că e păstrat și la noi și la ei dintr-o epocă veche latină vulgară, *masculus* cu *u* nesincopat, pe cînd în restul romanității s-a impus forma mai tîrzie *masclus*, de unde it. *maschio*, fr. *mâle* etc. Pe linia aceasta se pot cita și alte cazuri, ca *strecura* „a curăți laptele de stercora“, arom. *stricura*.

În problema continuității limbii și poporului nostru în Dacia, repetăm că luăm în considerare numai ce există în nordul Dunării ca elemente etnolingvistice față de ceea ce lipsește în sudul Dunării la aromîni. Deci revenim iarăși la întrebarea logică: putea veni poporul dacoromîn de acolo din sud, unde lipsesc atîtea elemente etnolingvistice de importanță vitală pentru limba și poporul nostru? (Vezi, în această privință, aprecierea ideilor noastre expuse pînă aici, făcută de romanistul E. Bourciez în vechea revistă „Revue des Langues Romanes“, 1947, citată mai sus). Intemeindu-se pe cele 400 de elemente latine din dacoromînă, semnalate în lucrarea mea *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dacorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944¹³, și inexistente în aromînă, savantul francez se întreabă pe bună dreptate: cum s-ar fi putut naște în nordul Dunării aceste elemente latine, după sec. al XII-lea, cînd au vrut unii să-i aducă pe dacoromîni din sudul Dunării, aici la nord? În alte expunerî viitoare voi aduce elemente de aceeași însemnătate, scoase din toponimie, din studiul vieții păstorești și din alte compartimente ale modului de viață popular dacoromîn.

În aceeași ordine de idei, trebuie să mai adăugăm că în aromînă, după T. Papahagi, există cca. 100 de elemente latine care nu se află în dacoromînă, iar la noi în nord urmează să mai relevăm cel puțin 100 de fapte lingvistice latine, autohtone, vechi germane, pe care nu le-am cuprins în lista menționată de 400 elemente dacoromîne, neaflătoare în aromînă. Aceste elemente lexicale de fond, aflătoare exclusiv în daco-

¹² H. Marzell, *Wörterbuch deutschen Pflanzennamen*, I, Leipzig, 1907, p. VII.

¹³ Vezi și nota 3.

romină le putem numi, după cum am spus și altădată „proprietăți etnolingvistice dacoromîne“, doveditoare a continuității poporului român în nordul Dunării.

Trebuie să lămuresc că aceste contribuții expuse mai sus, ca și altele care vor mai urma, fac parte dintr-un plan ce mi-am fixat acum aproape 40 de ani pentru studierea limbii romîne pe compartimente etnolingvistice. adică pornind de la baza materială, concretă, a dezvoltării limbii și anume: vînătoare, pescuit, păstorit, agricultură, meserii, toponimie etc.

În complexul de fapte expuse mai sus, și anume în terminologia porcului, se impune ca un argument de căpetenie, cuvîntul *sor* (lat. *solum* = bază, fundament, talpă, piele etc., sensuri păstrate în spaniolă¹⁴, fr. *sole* „pește lat“, căruia îi corespunde în romînește *sorean*, cosemantic, adică pește lat, zis și *lătiță*). *Sor* se mai păstrează în nord-vestul Transilvaniei și astăzi, ca o tulpină a unui copac, din care au dat muguri și crengi, în total 23 de derivate¹⁵: *sor*, *soric* (derivat cu sufixul *-ic*), *soricuri*, *sorice* (cu sufixul *-ice*), *sorici* (cu sufixul *-ici*), *sorlic* (aici *-ic* este adăugat la cuvîntul articulat *sorulic*), *sorlig*, *șorlic* (născut din *șorici* + *sorlic*), *șorlig*, *șorlici* (contaminare între *șorici* și *șorlic*), *șorlic*, *șorici*, *șoriciu* (cu asimilarea lui *s* inițial de către *ci* final, ca în *șoarece* în loc de *soarece*, lat. *soricem*), *șorice* (vezi *sorice*), *șoric* (contaminare între *soric* și *șorici*), *șoriș*, *-rișe*, *șoric*, *șorișe* (cu asimilarea lui *ș* de către *ș* final), *ciurlic* — dintr-un mai vechi *șorlici*, în care *ș*-a fost asimilat de *ci*-, *șuric*, *șurici* (cu asimilări de care s-a mai vorbit) și în sfîrșit *mosor* (contaminare între *sor* și slav. *mozol*, cosemantic cu cel romînesc). În noua formațiune *mosor*, cuvîntul romînesc s-a prins ca geologic, dînd naștere unei inovații cu totul diferențiată. În regiunea Aradului, unde este atestat *mosor*, astăzi avem și inovația *soric*. Ca termeni eterogeni am înregistrat și sinonimele *coață*, *cojincă* (care ne duc spre influența ruteană), *lingenă*, *afumătură* — firește, pentru că *sorul* împreună cu slîcina totdeauna se și afumă —, *schircă* [= ?] etc.

Pe hărțile noastre se vede clar cum s-au răspîndit peste toată țara derivatele lui *sor* care sînt ca ramurile pornite din trunchiul nord-vestic, înaintînd treaptă cu treaptă în sud, spre sud-vest, spre est. Socotind cca. 150—200 de ani necesari pentru ivirea și întinderea fiecăreia din

¹⁴ În span. SUELA, f. Parte del calzado que toca al suelo. || *Cuero vacuno* curtido. || *Pedazo de cuero que se pega a la punta del taco...* || *Lenguado, pez* [pește lat, de mare]... || En algunas órdenes religiosas, *sandallas*. || *De tres, de cuatro, o de siete, suelas*. || *Medla suela* [pingele, jumătăți]. || *Pieza de cuero con que se remienda el calzado y que cubre la planta desde el enfrangue a la punta* [căpută]. Vezi *Diccionario manual e ilustrado de la lengua española* (Real Academia Española), Madrid, 1927, s. v.

Amintim și pe romînescul *însura* „a pune tureacă la cizme, a încăputa“. La CDDE, nr. 871, *însura*², vb. „remonter des bottes“, lat. **insolare* < *soła*, pl. lui *solum*, care în lat. vulg. primise înțelesul de „semelle“ cum arată numeroase forme romanice (rtr. *insuler*, sard. *inșolare*). Vezi și formele din REW, 8064, *solea*, *soła*; 8079, *solum*. *Însura* „a încăputa“ este încă o dovadă pentru păstrarea lui *sor* în dacoromînă.

Pentru istoria lui *sor* la noi a ajutat și faptul că opinca s-a făcut și se mai face și astăzi din piele de porc.

¹⁵ Derivare făcută de mine, încă în 1923, în ședința din 22 ianuarie, ținută la „Muzeul limbii romîne“ din Cluj.

cele 7 (vezi hărțile alăturate) principale incvații (derivații din *șor*, tulpină nord-vestică), ajungem la aproximativ o mie de ani în care inovațiile amintite s-au putut naște și răspîndi pe întreg teritoriul dacoromîn, de la nord la sud. Acest fapt este plastic ilustrat pe hărțile alăturate.

Sor este cea mai concretă imagine pe care, pînă acum, un cuvînt dacoromîn îl poate prezenta geografului lingvist pentru răspîndirea unui fapt de limbă de la o bază de plecare spre restul teritoriului etnic respectiv. El oferă în acest caz un exemplu tipic de arii laterale conservative, una în est, Dacia, cealaltă în vest Iberia, în special Spania.

Cazul prezentat de noi se aseamănă cu cel studiat de J. Gilliéron, în faimosul său studiu *Généalogie des mots qui désignent l'abeille d'après l'Atlas linguistique de la France* (Paris, 1918), în care se arată răspîndirea din sud (provensală) spre tot restul teritoriului francez a formei *abeille*, care s-a suprapus peste urmele latinului *apis-apem* ca și dispărute din franceză, cu timpul neînțelese din cauza reducerii lor la ultima fază, monosilabică, *e*, greu de supraviețuit.

Direcția curentului lingvistic și etnic de la nord în evantai spre Carpați și dincolo de aceștia, se vedește și prin înaintarea multor elemente lexicale ungurești, din Transilvania, și probabil mai ales din nordul acesteia, precum: *a cheltui* (ung. *költeni*), *șoim* (ung. *solyom*), *șalău* (ung. *süllő*), *labă* (ung. *láb*), în loc de un vechi romînesc *pată*, dispărut din cauza omonimiei cu celălalt *pată* cu sensul fr. *tache*. Lingă acestea se pot alătura și alte multe cazuri, pe care le vom indica cu alt prilej.

Faptele amintite arată cu prisosință că nu atît din sud spre nord s-au petrecut înaintări de populație și limbă, ci din Transilvania spre periferiile ei.

Imaginea copacului din care cresc ramuri într-o anumită direcție nu poate fi răsturnată, încercînd să întoarcem copacul cu ramurile spre nord, cînd indicațiile geografic-lingvistice le înfățișează spre sud, sud-est și sud-vest.

Iată un aspect fundamental al evoluției istorico-etno-lingvistice a poporului nostru.

ЭЛЕМЕНТЫ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ ПОЗНАНИЮ ИСТОРИИ СОЗДАНИЯ РУМЫНСКОГО НАРОДА И ЕГО ЯЗЫКА

Вопрос о питании скота и человека у дакорумынов

(Краткое содержание)

В этой статье, автор развивает и углубляет свою идею, изложенную в другой работе, о том, что четыреста латинских элементов, находящиеся у дакорумын и отсутствующих у македорумын, являются самым убедительным доказательством того, что дакорумыны не могли прийти с юга в XIII-ом веке. Из упомянутых элементов, тут подчеркнуты те, которые

относятся к питанию скота и человека, элементы, представляющие собой материальную базу для обоснования этнолингвистических выводов.

Таковы термины, относящиеся к уборке сена: *fin* < лат. *foenum*, *finat* > лат. **fenacia*, откуда и гаскон. *heasse* „nutreț“ (< лат. **nutricium*), *cute* < лат. *cos*, *cotem* (для соответствующих романских терминов см. REW, s.v.). В диалекте аромын этих слов нет, потому что, во время сплочения их в народ, они приспособлялись всё больше и больше к тому, что гнали скот в горы на зимнее пастбище и, значит, не нуждались в сене тогда, когда тут, на северном берегу Дуная, этот корм необходим.

Относительно питания человека отмечается *ai* < лат. *allium*, *curechi* < лат. *cauliculum*, *nap* < лат. *napus*, *varză* < лат. *vir(i)dia* и т. д.

Кроме этого, у румын, и свиноводство представляет интерес — аромыны обычно едят овечье мясо. Из терминологии, относящейся к свинье, отмечаются два латинских элемента, неразъяснённых до сих пор и отсутствующих у аромын: *pingus* „жирная пища“ < лат. *pinguis* (для романских форм см. REW, s.v.) и *sor* < лат. *solum*. Дакорум. *sor* и испанское *suela* выступают как романские остатки, сохранившиеся на боковых ареалах (Дакия — Иберия). На дакорумынской территории, географическо-лингвистическое значение слова *sor* полностью вытекает из прилагаемых тут карт.

ELEMENTS POUR CONNAITRE L'HISTOIRE DE LA LANGUE ET DE PEUPLE ROUMAIN

LA QUESTION DE LA NOURRITURE DU BÉTAIL ET DE L'HOMME CHEZ LES DACO-ROUMAINS

(Résumé)

Dans le présent article, l'auteur développe et approfondit une idée exposée ailleurs, à savoir que les éléments latins du daco-roumain, au nombre de quatre cents, qui n'existent pas dans le macédo-roumain, constituent le témoignage le plus éloquent à l'appui de la thèse que les Daco-Roumains n'ont pas pu venir du Sud au XIII-e siècle. On relève ici les éléments relatifs à la nourriture du bétail et de l'homme, qui représentent la base matérielle pour la mise en valeur de certaines conclusions ethno-linguistiques.

On cite les termes concernant le foin et la fenaïson: *fin* „foin“ < лат. *foenum*, *finat* „pré, endroit fauché“ < лат. **fenacia* (d'où aussi le gasc. *heasse*), *nutreț* „fourrage“ < лат. **nutricium*, *cute* „queux“ < лат. *cos*, *cotem* (pour leurs correspondants dans les langues romanes, voir REW, s.v.). Les Macédo-Roumains ne possèdent pas ces mots dans leur dialecte, parce que du temps de leur formation comme peuple ils se sont adaptés de plus en plus à la vie de transhumance et que, par conséquent, ils n'ont pas besoin de foin, tandis que, au nord de Danube, cet fourrage est indispensable à l'entretien des bestiaux.

En ce qui concerne l'alimentation de l'homme, on cite: *ai* „ail“ < lat. *allium*, *curechi* „chou“ < lat. *cauliculum*, *nap* „navet“ < *napus*, *varză* „chou“ < lat. *vir(i)dia*, etc.

Les termes daco-roumains qui se rapportent à l'élevage du porc sont également intéressants (les Macédo-Roumains se nourrissent couramment de mouton). On cite deux éléments latins que les Macédo-Roumains ne connaissent pas, termes qui n'ont pas été expliqués jusqu'à présent: *pinguș* „mets gras“ < lat. *pinguis* (pour les formes des langues romanes, voir REW, s.v.) et *sor* „couenne“ < lat. *solum*. Le daco-roumain *sor* et l'espagnol *suela* apparaissent comme des conservations romanes sur des aires latérales (Dacie-Ibérie). Sur le territoire daco-roumain la valeur géographique-linguistique de *sor* résulte nettement des cartes jointes.

exercitată într-o epocă veche, încă în perioada romînei comune, sistemul fonematic al limbii romîne este diferit de al celorlalte limbi romanice⁴.

După părerea acad. E. Petrovici și pierderea caracterului labial al consoanelor finale romînești în cea mai mare parte a teritoriului lingvistic dacoromîn (*lup^u, ok^u > lup, ok = ochi*) se datorește tot unei influențe slave mai recente și, în parte (în nord-vestul țării), maghiare⁵.

Vorbînd despre deosebiri fonetice dintre graiurile dacoromîne, acad. I. Iordan susține că ele au fost pricinuite mai ales de încrucișarea cu alte limbi, ca urmare a amestecului etnic, diferit de la o regiune la alta⁶. Credem că, în această privință, se poate vorbi de un amestec romîno-bulgar în sudul țării, romîno-sîrb în Banat, romîno-ucrainean în Moldova, Bucovina și Maramureș, romîno-maghiar în Transilvania.

Izvoarele istorice ne dau informații incomplete în privința timpului cînd s-au așezat aceste populații slave pe teritoriile amintite, precum și asupra localităților și al numărului, măcar aproximativ, al locuitorilor de limbă slavă.

E sigur că la sud de Carpați a existat o numeroasă populație bulgară. Nu e vorba despre vechii slavi care vorbeau graiuri bulgărești, cu care romîni au avut legături strînse de prin secolul al VII-lea și care au exercitat o influență puternică asupra tuturor graiurilor romînești. E vorba de populația bulgărească așezată relativ mai recent în Țara Romînească, după ocuparea Bulgariei de turci. Bulgarii aceștia în cursul vremii s-au romînizat aproape toți. La recensămîntul din 1956, în Muntenia și Oltenia s-au declarat bulgari după limba maternă 3686 locuitori⁷, însă la sfîrșitul secolului trecut ei au fost destul de numeroși. G. Weigand a rămas surprins de numărul destul de mare de localități cu populație bulgărească din Muntenia și (mai puține) din Oltenia, de care a aflat, în anii 1898 și 1899, cu ocazia călătoriilor pentru anchetele atlasului său lingvistic (*Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprach-*

⁴ A se vedea mai ales: Acad. E. Petrovici, *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, Societatea de științe istorice și filologice, București, 1956; E. Petrovici, *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957; id. *Esquisse du système phonologique du roumain*, în „*For Roman Jakobson*”, Haga, 1956, p. 389.

⁵ Acad. E. Petrovici, în „*Studii și cercetări lingvistice*”, III (1952), p. 154.

Consoane finale rotunjite există, în dacoromînă, în sudul și vestul Transilvaniei, în estul Munteniei, în Dobrogea, în sudul Moldovei și în unele cazuri și în jumătatea de nord a Moldovei (vezi acad. E. Petrovici, în „*Studii și cercetări lingvistice*”, III, hîrțile de pe p. 137, 138, 140, 142). Acad. Al. Rosetti este de părere că în Dobrogea -u (așa-numitul *u* final) a putut să fie dus, în cursul secolului al XIX-lea, de mocanii veniți din sudul Ardealului (*Studii lingvistice*, București, Editura Academiei R.P.R., 1955, p. 65; id., în „*Studii și cercetări lingvistice*”, V (1954), p. 439). Credem că rostirea aceasta a fost dusă și în Muntenia și Moldova, mai ales în partea ei sudică, de păstorii din sudul Transilvaniei, care, de mult timp, își duceau oile la iernat pe Dunăre, pe țărmurile Mării Negre și în sudul Moldovei. Mulți dintre ei s-au stabilit în regiunile estice ale țării.

⁶ Acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, București, Editura Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 168—169, cf. și p. 61—64.

⁷ La recensămîntul din 1930 erau 3801,

gebietes)⁸. După părerea lui G. Weigand, acești bulgari s-au așezat în Țara Românească în secolul al XVII-lea, în număr mic, și, mai ales, la începutul secolului al XIX-lea. Punem la îndoială și afirmația că cei mai mulți au venit în secolul al XIX-lea și că ar fi început să se așeze la nord de Dunăre numai din secolul al XVII-lea.

O oarecare contribuție la influența bulgară asupra graiurilor românești din Țara Românească vor fi adus și legăturile permanente dintre românii de la nordul Dunării cu cei de la sudul ei, așezați mai ales pe malul drept al Dunării (numărul lor era, la sfârșitul secolului trecut, după G. Weigand, mai mare decât cifra de 62.628, dată de statistica bulgară⁹), al căror grai a fost și este supus unei continue influențe bulgare.

În estul și în nordul țării a existat o destul de numeroasă populație slavă de est, așezată (mai ales cea din Moldova) din vechi timpuri acolo. Existența ei e dovedită de numărul mare de toponimice — cu caracter slav de est, mai exact ucrainean, atestate începând cu secolul al XIV-lea — care, după cum a arătat acad. E. Petrovici, apar în întreg estul țării, precum și în nord-estul Transilvaniei¹⁰. Slavii aceștia s-au românizat aproape toți¹¹, lăsând însă urme în graiurile românești din regiunile respective, după cum vom vedea mai jos.

În Banat există azi un număr nu prea mare (ne referim la Banatul românesc) de sirbi¹². Așezarea lor aci a început prin secolul al XV-lea¹³. În trecut ei trebuie să fi fost mai numeroși, însă o parte s-au românizat. Astfel, de pildă, între riurile Mureș și Timiș, la sud de Lipova, există o populație sirbească destul de numeroasă, din care s-au păstrat numai resturi.

Asupra raporturilor dintre români și maghiari, în Transilvania, nu e nevoie să insistăm. Ele sînt vechi, de secole, și au fost și sînt deosebit de intense, datorită numărului mare de maghiari din Transilvania, în trecut și azi.

*

Legăturile strînse, de-a lungul veacurilor, pe care le-au avut românii cu slavii și maghiarii, legături care au dus la un permanent amestec etnic și la bilingvism, au avut repercusiuni asupra limbii romîne (ca de altfel și asupra graiurilor slave și maghiare vorbite în Republica Populară

⁸ Vezi „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig“, VIII (1902), p. 248—251; cf. acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 65.

⁹ G. Weigand, *loc. cit.*, p. 253.

¹⁰ Acad. E. Petrovici, în „Limba romînă“, I, nr. 1, p. 23.

¹¹ La recensămîntul din 1930 s-au declarat ca avînd limbă maternă ucraineana numai 4.742 de locuitori în Moldova și 19.044 în Maramureș. Numărul lor era mult mai mare în Bucovina, însă aceștia pot fi, măcar în parte, veniți, nu prea demult, din Galiția, după cum mai noi par a fi și cei din Maramureș.

¹² La recensămîntul din 1930 s-au declarat 40.077 locuitori cu limba maternă sirbo-croată sau slovenă, iar la cel din 1956, 41.014.

Cînd e vorba de relațiile lingvistice romîno-sirbe trebuie să avem în vedere și pe românii de dincolo de granița romîno-iugoslavă.

¹³ Vezi E. Petrovici, în „Dacoromania“, X (1941), p. 250; S. Dragomir, *Le Banat roumain*, Sibiu, 1944, p. 17 și urm.

Română). Graiurile acestor slavi și maghiari au influențat mai ales fonetismul și lexicul limbii române, contribuind la formarea celor cinci subdialecte dacoromâne.

Vom încerca să arătăm, în primul rând, care sînt influențele fonetice slave și maghiare caracteristice subdialectelor dacoromâne¹⁴.

*

Este admisă părerea că în trecut toți românii rosteau înmuiat dentalele *t*, *d*, *n* (ca și alte consoane: *s*, *z*, *l*, *r* etc.) urmate de vocalele anterioare. Obiceiul acesta de a înmuia consoanele este o influență bulgară veche¹⁵. Gradul de înmuire a dentalelor românești, în perioada veche, trebuie să fi fost, aproximativ, asemănător cu al celor din limba slavă veche (ceea ce se notează în transcrierea fonetică a ALR: *tⁱ*, *dⁱ*, *nⁱ*). Stadiul acesta se păstrează în Moldova, Bucovina și pe alocurea în subdialectul muntean (vezi harta 2).

În cea mai mare parte a subdialectului muntean dentalele *tⁱ*, *dⁱ*, *nⁱ* s-au durificat. Astăzi ele nu sînt însoțite de apendicele palatal de timbrul *i*: *mă tem*, *des*, *bine* (< *mă tⁱem*, *dⁱes*, *binⁱe*), deci așa ca în limba literară. Acad. E. Petrovici susține că „această relativă depalatalizare, înaintea lui *e* (și a lui *i*), a consoanelor palatalizate este de dată recentă. Probabil ea se datorește unei influențe venite dinspre sud, din bulgară (unde de asemenea este recentă și pare a se fi răspîndit spre nord și nord-est din graiurile slave macedonene și chiar din neogreacă și albaneză)“¹⁶. Noi acceptăm această părere, însă credem că influența bulgară a pornit nu numai din sud, ci și din graiul bulgarilor care s-au amestecat cu românii și s-au romînizat pe teritoriul subdialectului muntean.

În partea de nord-vest a țării dentalele *t*, *d*, *n* apar complet palatalizate, adică s-au transformat în ocluzive palatale dorsale (*t'*, *d'*, *n'*), identice cu palatalele corespunzătoare din limba maghiară, notate *ty*, *gy*, *ny*. Am arătat cu altă ocazie că rostirea *t'*, *d'* din Transilvania trebuie expli-

¹⁴ Credem că e necesar să menționăm trăsăturile caracteristice fonetice mai importante ale subdialectelor dacoromâne. Vom lua în considerare cele două studii mai recente, citate mai sus, consacrate acestei probleme: al acad. E. Petrovici (din „Limba română”, III, nr. 5, p. 5—17) și al lui R. Todoran (*loc. cit.*). Ordinea în care sînt înșirate aceste trăsături caracteristice ne aparține:

1) Subdialectul muntean: a) africaterle *č*, *ǵ* (*face*, *fuǵe*); b) distincția între (*ǵ*) (*fuǵe*) și *j* (*joc*); c) nepalatalizarea dentalelor *t*, *d*, *n* (*frunte*, *des*, *bine*).

2) Subdialectul moldovean: a) fricativele *š*, *ž* (*faš* „făci”, *fuž* „fuǵi”, *žoc* „joc”); b) rostirea *-ă*, *-i* < *-ă*, *-e* (*casă*, *vedî*).

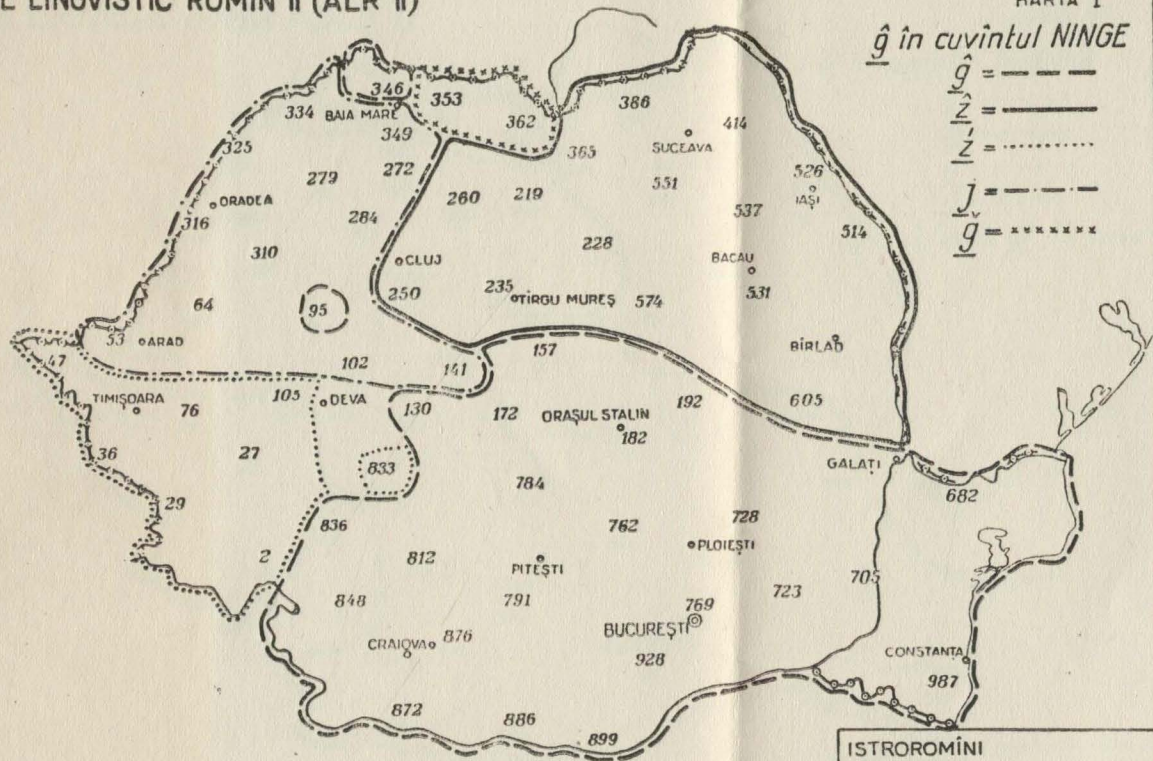
3) Subdialectul bănățean: a) fricativele *š*, *ž* (*faš* „făci”, *fuž* „fuǵi”, *žoc* „joc”); b) *č*, *ǵ*, *ń* (*trače* „frate”, *vede* „vede”, *bińe*); c) păstrarea lui *ń* (< *n* + *i*) (*călcîń* „călcîi”).

4) Subdialectul crișean: a) rostirea *j* (= literar *ǵ*, *j*) (*fuje* „fuǵe”, *joc*); menținerea lui *č* (*face*); b) palatalele *t'*, *d'*, *n'* (*tra't'e*, *ved'e*, *bińe*); c) *uă* < *o* (*uărb* „orb”); d) *scl* < *sl* (*sclab* „slab”); e) *-ę* < *ea* neaccentuat (*lumę* „lumea”).

5) Subdialectul maramureșean: a) africaterle dure *č*, *ǵ* (*čîńč* „cîinci”, *fuǵă* „fuǵe”, *ȝoc* „joc”); b) palatalizarea labialelor *f*, *v* în *s*, *z* (*sîr* „lîr”, *zîn* „vin”).

¹⁵ Vezi Acad. E. Petrovici, în „Studii și cercetări lingvistice”, I (1950), fasc. I, p. 216.

¹⁶ Acad. E. Petrovici, *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice românești*, în „Cercetări de lingvistică”, I (1956), p. 24.

g în cuvîntul NINGEg̃ = - - - -z̃ = - - - -z̃ = ······j̃ = - - - -g = * * * * *

ISTROROMÎNI

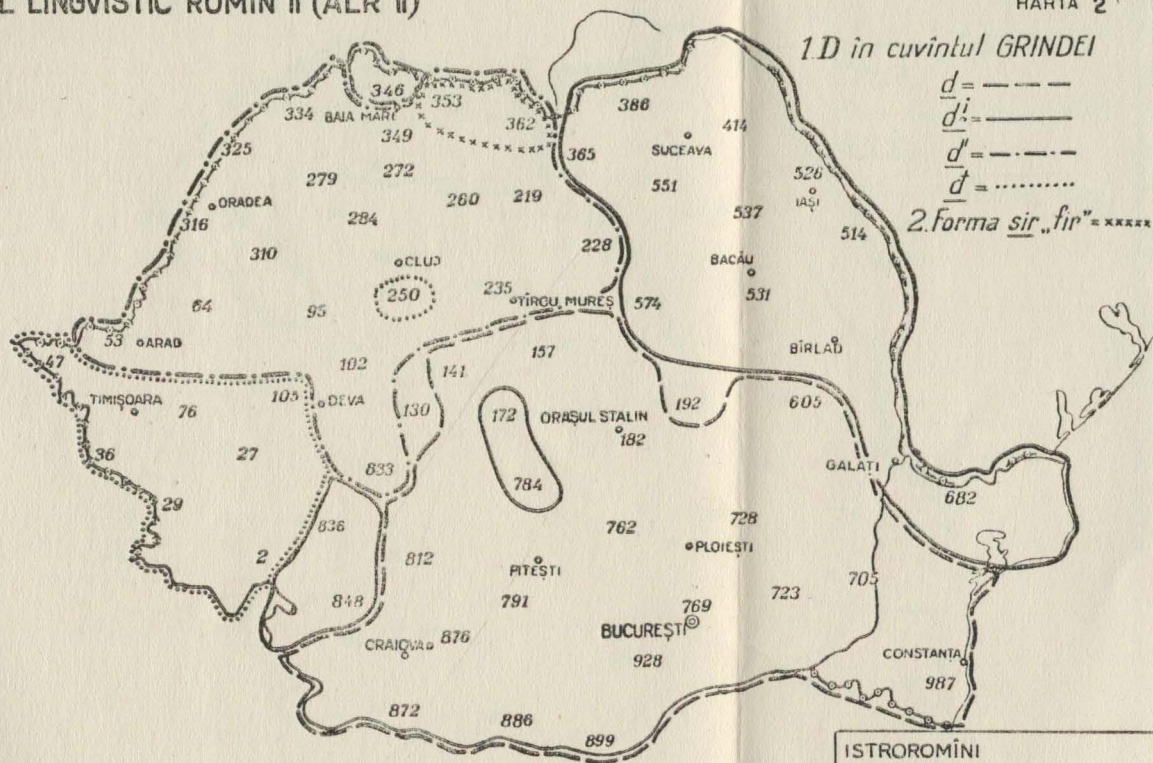
02

AROMÎNI

010

MEGLENOROMÎNI

012

1.D în cuvîntul *GRINDEI* $\underline{d}$ = --- $\underline{d}^i$ = --- $\underline{d}'$ = --- $\underline{d}$ =2. Forma *sir* „fir” = *****

ISTROROMÎNI

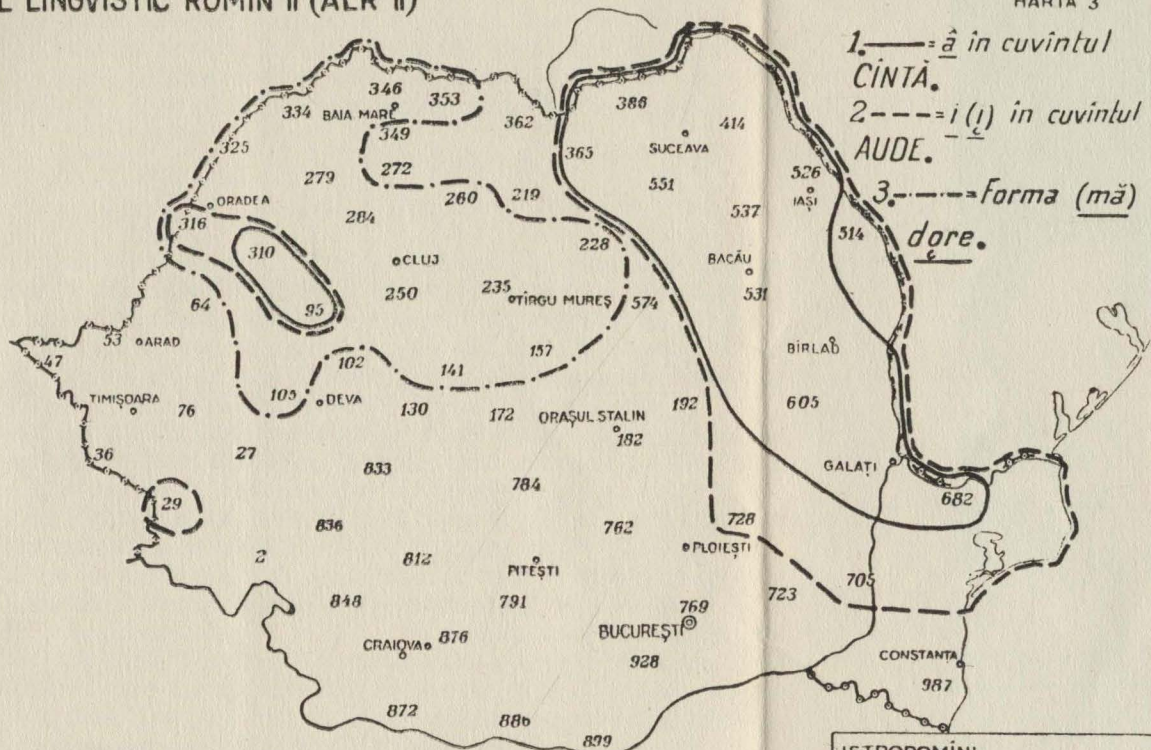
02

AROMÎNI

010

MEGLENOROMÎNI

012

ISTROROMÎNI

02

AROMÎNI

010

MEGLENOROMÎNI

012

cată în felul următor: de la stadiul mai vechi (t^i , d^i), apical, sub influența pronunțării maghiare s-a ajuns la faza de azi (*frat'e*, *d'es*)¹⁷; tot așa $n^i > \tilde{n}$ (*biñe*). Rostirea aceasta este caracteristică subdialectelor crișean, maramureșean, precum și unor părți din nordul și centrul Ardealului.

În subdialectul bănățean dentalele t^i , d^i s-au prefăcut în africatel $\acute{c}$, $\acute{d}$ (*frace* „frate“, *vede* „vede“), iar n^i în $\tilde{n}$ (*biñe*). Fără îndoială că rostirea aceasta ne face să ne gândim la o influență sîrbească. În cele mai multe graiuri sîrbești, printre care și cele din Banat, $t+j$ și kt' au evoluat în $\acute{c}$, iar $d+j$ în $\acute{d}$; $n+j$ este reprezentat peste tot în sîrbo-croată prin $\tilde{n}$ ¹⁸.

*

O caracteristică a subdialectului moldovean este închiderea vocalelor $\acute{a}$ și e neaccentuați, mai ales finali, în $\hat{a}$ (sunet intermediar între $\acute{a}$ și i), respectiv i : *casă*, *vedi*. Fenomenul apare destul de regulat și în estul Munteniei și în Dobrogea, precum și, mai ales $e > i$, în alte regiuni daco-romîne, însă în acestea din urmă, de exemplu prin Crișana și Banat, el este cunoscut în arii mici sau în localități izolate (vezi harta 3).

G. Reichenkron explică închiderea celor două vocale, $\acute{a}$ și e , în subdialectul moldovean, în felul următor: rominii, cînd au venit în Moldova, din sud (din cele spuse de G. Reichenkron, ar reieși că din sud-estul teritoriul daco-romîn, din aria, sus amintită, în care $\acute{a}$, $e > \hat{a}$, i), închideau vocalele neaccentuate, sub influența rostirii buigare estice, însă nu pînă la stadiul $\hat{a}$, i . În Moldova rominii s-au întîlnit cu ucrainenii, în graiul cărora exista tendința de închidere mai pronunțată a vocalelor (atît accentuate, cît și neaccentuate) o , e , $\acute{e}$ ¹⁹. Ucrainenii, învățînd limba romînă, au supus cuvintele romînești acestei tendințe, închizînd vocalele $\acute{a}$ și e neaccentuate, care au ajuns astfel în stadiul $\hat{a}$, i . Vocalele accentuate însă au rezistat, întrucît lor nu li se imprimase anterior această tendință de închidere din partea graiurilor bulgărești²⁰.

Și noi credem că închiderea vocalelor $\acute{a}$, e în subdialectul moldovean se datorește influenței ucrainene, însă explicația nu credem că este cea formulată de G. Reichenkron.

Mai întîi, rominii au populat Moldova dinspre nord, nu dinspre sud. Apoi, dacă legăm direct prefacerea $\acute{a}$, $e > \hat{a}$, i de închiderea vocalelor ucrainene o , e , în silabe nou închise, și $\acute{e}$, accentuate sau neaccentuate, ne-am aștepta ca și vocalelor romînești să li se fi aplicat același tratament ca celor ucrainene. Am putea pretinde, de exemplu, ca vocalele romînești

¹⁷ I. Pătruț, în „Studii și cercetări lingvistice“, IV (1953), p. 211—212.

În această arie, cu excepția regiunii Năsăudului, și k' , g' , precum și labialele p , b , v palatalizate au evoluat la t' , d' (id., *ibid.*, p. 212).

¹⁸ În localitatea Gad (din regiunea Timișoara), numărul cartografic 37, anchetată pentru ARL II: *uoću* < **choljō* „vreau“, *da dođeš* < *da *dodješ* < *da dojdeši* „să vii“.

¹⁹ În multe graiuri ucrainene, ca și în limba literară, aceste trei vocale au ajuns în stadiul i .

²⁰ G. Reichenkron, în „Zeitschrift für slavische Philologie“, XVIII, p. 413—414.

să fi suferit această prefacere și sub accent și printre ele să figureze și vocala *o* în silabă închisă, ceea ce nu s-a întâmplat.

După părerea noastră, fenomenul $\breve{a}, e > \breve{a}, i$ este strîns legat de afo- nizarea în acest subdialect a vocalelor și chiar a silabelor neaccentuate, îndeosebi a celor finale. În materialul ALR sînt înregistrate numeroase forme în care vocalele finale, uneori și cele din interiorul cuvîntului abia au fost percepute²¹.

Aceste două fenomene sînt indiscutabil condiționate de accent. În- semnează că în subdialectul moldovean accentul este mai puternic decît în restul țării, astfel că silabele neaccentuate, în primul rînd cele finale, se afonează, iar vocalele se închid. Ne gîndim deci la o influență ucrai- neană în ce privește intensitatea accentului, masarea energiei expiratorii asupra silabei accentuate, în detrimentul celorlalte, mai ales al celor finale. Din păcate, pe lîngă lipsa cercetărilor speciale asupra accentului în graiurile romînești, nu avem lucrări, bazate pe material sigur, nici asupra accentului graiurilor ucrainene. Constatările celor care s-au ocu- pat cu această problemă pentru graiurile ucrainiene nu sînt concludente. Reținem totuși că în unele graiuri ucrainene sud-vestice, cum sînt cele din Podolia, e atestată închiderea vocalelor neaccentuate și reducerea lor, chiar pînă la totala dispariție²².

Cît privește închiderea vocalelor $\breve{a}, -e$ în estul Munteniei și în Dobrogea, ea ar putea să fie cauzată de influența graiurilor bulgărești, așa cum presupune G. Reichenkron²³.

*

Una dintre particularitățile caracteristice ale graiului crișean este prezența fonemului *j*, corespunzător lui $\hat{g}$ și *j* (în cuvînte de origine latină) din limba literară și din subdialectul muntean (*fuje* = *fuge*, *joc* = *joc*). Subliniem că în aria acestei rostiri africată $\breve{c}$ se păstrează (*face*), deci numai aici nu există paralelism între $\breve{c}$ și $\hat{g}$.

Nu ne putem îndoii că și în această regiune s-a rostit cîndva $\hat{g}$ în locul acestui *j*, așa ca în graiurile învecinate, deci *fuĝe*, *ĝoc*. Evoluția $\hat{g} > j$ nu poate fi însă explicată prin legile interne de dezvoltare a limbii romîne. Prin pierderea elementului ocluziv al africategi $\hat{g}$ s-ar fi ajuns la stadiul $\breve{z}$ (*fuĝe* > *fuze*), ca în subdialectul moldovean, nu la *j*. De altfel noi presupunem că și în subdialectul crișean $\hat{g}$ într-adevăr a evo- luat la $\breve{z}$, ca în regiunea estică învecinată. Maghiarii care au învățat ro- mînește, neputînd rosti $\breve{z}$, inexistent în limba lor, l-au înlocuit cu sunetul maghiar cel mai apropiat, *j* (**fuze*, **zoc* > *fuje*, *joc*). Rostirea aceasta a

²¹ De exemplu *popușoi* „porumb” (ALR, serie nouă, vol. I, harta 92), *păpușă* (de porumb) (*ibid.*, h. 105, punctul 520), *pustiș* „pustie” (*ibid.*, h. 150, punctul 537).

²² Vezi J. Ziłyński, *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*, Cracovia, 1932, p. 165—167; F. T. Zylko, *Narysy z dialektolohiji ukraińskoj movy*, Kiev, 1955, p. 124—125.

²³ *Loc. cit.*, p. 412, 414.

fost adoptată apoi și de romîni²⁴. În felul acesta în subdialectul crișean *j* cumulează funcțiile a două foneme din limba literară și din graiul muntean, *ġ* și *j*.

O altă caracteristică a acestui subdialect este rostirea *o* (sau *ă*) în locul diftongului monofonematic *oa* (cum este numit în *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R.): *dore* (vezi harta 3), *bolă*. Și această rostire pornește tot de la maghiari, care, neavînd acest diftong, l-au înlocuit cu vocala lor *a* (rostită *ă*: ung. *ma* = *mă* „azi”)²⁵.

*

În subdialectul maramureșean corespondentele africatelor *č*, *ġ* din limba literară se rostesc mai dur decît în celelalte graiuri dacoromîne; elementul lor fricativ este *ʃ*, respectiv *j*, astfel că după ele vocalele *i* și *e* s-au transformat în *î*, respectiv *ă*. Ele sînt notate în ALR prin *č* (*jačă*), *ġ* (*jugă*). Am arătat altădată că rostirea aceasta este o influență ucraineană²⁶. Altruția are nevoie de o completare. Influența ucraineană este posibilă numai în cazul lui *č*, întrucît rostirea dură a acestei africate este și azi atestată în graiurile ucrainene din Maramureș la vest de Rona, precum și în cele învecinate din Ucraina Subcarpatică, pe o regiune destul de întinsă, de la Tisa Neagră spre vest²⁷.

Cu privire la africata sonoră, trebuie să ținem seama că ea există în graiurile ucrainene carpatice ca reflex al vechiului **dj*, numai la vest de râul Latorița²⁸. În cele maramureșene sau învecinate nu apare (decît, poate, în cuvinte izolate, prin asimilare etc.). Prin urmare durificarea *ġ* > *g* din subdialectul maramureșean se poate explica așa: africata *ġ* a fost atrasă de corespondenta ei surdă; *č* > *č*, deci și *ġ* > *g*, întrucît e neobișnuit ca o africată să fie dură, iar corespondenta ei să fie palatală.

Considerăm că cea mai izbitoare particularitate a subdialectului maramureșean este evoluția labialelor *l*, *v* palatalizate la *s*, *z* (*sir* „fir”, *zin* „vin”) (vezi harta 2). Stadiul premergător celui actual trebuie să fi fost și aici, ca în regiunea sudică învecinată, *š*, *ž* (**šir*, **žin*). Ucrainenii care

²⁴ I. Pătruș, în „Studii și cercetări lingvistice”, IV. (1953), p. 212—215.

În acel articol ne-am exprimat preferința pentru o altă explicație: stadiul premergător celui actual să fi fost *g*, de la care, datorită contribuției maghiare, sa se fi trecut direct la *j* (*juġe* < *luġe*) (*ibid.*, p. 213, 215). Preferăm acum cealaltă explicație (*ġ* > *ž* > *j*). În sprijinul ei mai aducem următorul fapt: în centrul și nordul Ardealului, ca și la est de Carpați, *v* s-a palatalizat în *ž* (*vis* > *zis*). În locul acestui *ž* apare însă *j* (*jis*), mai ales în locuții învecinate cu aria *j* (cf. ALR I, vol. I, h. 73, punctele 255, 257 și 231: *jisez* „visez”; *ibid.*, vol. II, h. 281, punctele 257 și 231: *jiu* „viu”). Este evident că și în acest caz substituția lui *ž* prin *j* este tot o influență maghiară. Să adăugăm ca în același fel se explică și palatalizarea lui *l* în *š* (în loc de *s*): *šere* „iere” (*ibid.*, vol. I, h. 47, punctele 255, 257 și 231), *šin* „în” (*ibid.*, vol. II, h. 218, aceleași puncte).

²⁵ I. Pătruș, în „Studii și cercetări lingvistice”, IV (1953), p. 212.

²⁶ I. Pătruș, în „Dacoromania”, XI (1948), p. 59.

²⁷ I. Pańkevyc, *Ukraiński hovory Pidkarpatskoji Rusy i sumežnych oblastej*, Praga, 1938, p. 134 seq. și harta nr. III, anexată.

²⁸ *Id.*, *ibid.* p. 115.

nu avea în limba lor asemenea sunete, învățînd romînește, au înlocuit pe *ș*, *ž* prin *s* și prin *z* palatali (**șir* > *sir*, **žin* > *zin*). Rostirea aceasta s-a răspîdit și în graiul romînilor²⁹.

Deci în fiecare dintre cele cinci subdialecte dacoromîne una sau chiar mai multe particularități fonetice caracteristice se datoresc, după părerea noastră, influențelor străine: în cel muntean — durificarea dentalelor *t*, *d*, *n* (influență bulgară); în cel moldovean — închiderea vocalelor *ă*, *e* spre *i*, *i* (influență ucraineană); în cel bănățean — palatalizarea dentalelor *t*, *d*, *n* în *ć*, *đ*, *ń* (influență sirbească); în cel crișean — palatalizarea dentalelor *t*, *d*, *n* în *t*, *đ*, *ń*, prefacerea lui **ž* în *j* și rostirea diftongului monofonemic *°a* ca *o* (influență maghiară); în cel maramureșean — prefacerea africatelor *ć*, *đ* în *č*, *ǵ*, palatalizarea labialelor *f*, *v* în *s*, *z*, precum și rostirea velară a lui *l* (= *l*) (influențe ucrainene).

Aceste fenomene sînt relativ noi. Unora li se și poate stabili, aproximativ, vechimea.

Astfel, în subdialectul bănățean, rostirea *ć* (*fraće*), *đ* (*vede*) e mai nouă decît *š* (*faše*), *ž* (*fuže*), căci altfel s-ar fi ajuns la **fraše*, **veže*. Cum fricativele *š*, *ž* (<*ć*, *đ*: *faše* < *faće*, *fuže* < *fuđe*) sînt mai noi decît stabilirea carașovenilor în Banat, întîmplată prin secolul al XV-lea³⁰, — căci în graiul acestora cuvintele romînești au africată (*č*), nu fricativă (de ex. *čerbul*³¹, băn., azi, *šerb*) — înseamnă că africatele *ć*, *đ* nu pot fi mai vechi decît secolul al XV-lea³².

Evoluția lui *ǵ* în *j* (prin stadiul **ž*: *fuje* < **fuže* < *fuge*) în graiul crișean pare a nu fi anterioară secolului al XVIII-lea, după cum am arătat altă dată³³.

²⁹ I. Pătruț, în „Dacoromania”, XI (1948), p. 51 seq.

Prin Maramureș se aude, în unele localități, și un *l* velar (*l*) (*catl*). Rostirea aceasta este, de asemenea, o influență ucraineană (vezi I. Pătruț, în „Dacoromania”, XI, p. 58).

Influența ucraineană din nord-vestul țării nu se limitează numai la subdialectul maramureșean. Există toponimice cu fonetism slav de est mai la sud (ca *Lușca*), pînă în Regiunea Autonomă Maghiară (ung. *Herec* < *Horeč*) (vezi acad. E. Petrovici, în „Limba romînă”, I (1952), nr. 1, p. 23). Acestea sînt urmele unui alt strat ucrainean, mai vechi (*Lușca* e atestată în 1393, vezi E. Petrovici, în „Dacoromania”, X (1941), p. 251).

³⁰ E. Petrovici, *Graiul carașovenilor*, București, 1935, p. 221.

³¹ Id., *ibid.*, p. 115.

Fricativele bănățene *š*, *ž* provin, prin pierderea elementului ocluziv, din *ć*, *đ* (căci acestea au ca element fricativ pe *š*, *ž*). În toate celelalte graiuri dacoromîne, africatele corespunzătoare sînt sau au fost *ć*, *đ* (ca în rostirea literară), care au ca element fricativ pe *š*, *ž* (fricative caracteristice subdialectului moldovean (*č*, *ǵ* > *š*, *ž*). Oare africatele bănățene *ć*, *đ* (**faće*, **fuđe*) nu se datoresc tot unei influențe sirbești (**č*, **ǵ* > *ć*, *đ*)?

³² Acad. E. Petrovici presupune, de altfel, că bănățenii rosteau, la venirea carașovenilor, *t'* și *d'* în loc de *ć*, *đ* (*Graiul carașovenilor*, p. 104).

³³ I. Pătruț, în „Studii și cercetări lingvistice”, IV (1953), p. 213.

Și rostirea *s*, *z* (<*š, *ž) în locul labialelor *f*, *v* (*sir* „fir“, *zin* „vin“) este relativ nouă. Ea nu e atestată în textele din secolul al XVI-lea³⁴.

Grafia textelor noastre vechi nu ne îngăduie să stabilim, nici cu aproximație, vechimea celorlalte fenomene fonetice, discutate în acest articol. Credem că nici ele nu sînt mai vechi³⁵. Faptele acestea sprijină deci părerea acad. E. Petrovici, menționată mai sus, anume că înaintea secolului al XV-lea nu existau subdialectele de azi³⁶.

Cele cinci subdialecte dacoromîne se caracterizează și prin particularități lexicale, adică posedă anumite cuvinte a căror răspîndire în bună măsură coincide cu ariile fonetice respective.

Acad. E. Petrovici susține, pe bună dreptate, că „cuvintele care dau un aspect atît de variat hărților lexicale sînt împrumuturi relativ recente în limba romînă“³⁷. Într-adevăr, din punct de vedere lexical, subdialectele romînești, se caracterizează mai ales prin cuvinte împrumutate din limbile care le-au influențat și din punct de vedere fonetic. Cuvintele de origine bulgară, mai recente, apar în subdialectul muntean: *mană* „rugină (la grîu)“, *pîlnie*, *pospai*, *șîfă* etc.; cele ucrainene se găsesc în subdialectul moldovean, ca *hulub* „porumbel“, *mancă* (*mamcă*) „doică“, *orcic* „cruce (de care se leagă șleaurile hamurilor)“, altele apar numai în subdialectul maramureșean, de ex. *cușăiesc* „gust“, *dîne* „pepene verde“, iar altele sînt comune subdialectului moldovean și celui maramureșean, ca *stative* (plurale tantum) „război de țesut“; cele de origine sîrbă sînt caracteristice subdialectului bănățean: *paore* „plugar, țaran“, *poneavă* „țol“, *răchie* „rachiu“, *șumar* „pădurar“ etc.

Fără îndoială că astfel de cuvinte apar și în afara limitelor subdialectelor respective: *horn* (< ucr.) e răspîndit pînă în părțile Aradului, *ortac* „tovarăș“ (< sîrb.) a ajuns pînă în nord-estul Ardealului. Asemenea cazuri nu sînt însă numeroase³⁸.

Problema influenței lexicale maghiare e mai complexă. Există cuvinte de origine maghiară general răspîndite în dialectul dacoromîn (*chin*, *fel*, *gînd*, *oraș*, *talpă* etc.). Altele sînt mai puțin răspîndite. Multe apar numai în vestul țării, în arii care, în general, coincid cu cea a subdialectului crișean: *astaliș* „țimplar“, *pec* „brutar“, *hînteu* „trăsură, birjă“, *șogor* „cumnat“, *pălincă* „țuică“, *temeteu* „cimitir“³⁹.

³⁴ Vezi Acad. Al. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVIe siècle*, Paris, 1926, p. 87—88; id., *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 100—101.

³⁵ Cu privire la palatalizarea dentalelor în Ardeal și Banat, cf. acad. E. Petrovici, în „Limba romînă“, III (1954), nr. 5, p. 16.

³⁶ Vezi „Limba romînă“, III, nr. 5, p. 16.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Există influență sîrbească și în Oltenia, mai slabă însă decît în Banat.

³⁹ Vezi I. Pătruț, în „Studii și cercetări lingvistice“, IV (1953), p. 215.

Specifice unora dintre subdialectele dacoromine sînt și cuvintele provenite din alte limbi: cuvinte germane în cel bănățean, turcești în cel muntean și moldovean etc. Influența acestor limbi o considerăm mai puțin caracteristică pentru subdialectele romine, întrucît ea se limitează numai la domeniul lexical.

*

Prin urmare, credem că la formarea actualelor subdialecte dacoromine au contribuit, pe lângă cauzele interne, și influențele limbilor vorbite de populațiile cu care românii au conlocuit și s-au amestecat în decursul vremii: bulgari, ucraineni, sirbi, maghiari. Influențele acestea sînt mai ales de natură fonetică, cele mai importante, și lexicală.

Se poate pune întrebarea: în ce măsură contribuția acestor limbi a fost hotărîtoare pentru împărțirea dacoromînei în cele cinci subdialecte actuale?

Din cele arătate mai sus, reiese că influențele fonetice (pe acestea le luăm în primul rînd în considerare, ca fiind mai importante) străine din subdialectele muntean și moldovean nu sînt de mare importanță (durificarea dentalelor $t, d, n < t^h, d^h, n^h$, în subdialectul muntean, și $\ddot{a}, e > \acute{a}, i$, în cel moldovean). De altfel originea străină a acestor fenomene poate fi discutată încă. Fără îndoială că trăsăturile caracteristice ale acestor două subdialecte, muntean și moldovean, se datoresc mai ales unor legi interne de dezvoltare diferite, datorită în bună măsură împărțirii rominilor în două organizații statale, Țara Romînească și Moldova.

Existența celorlalte subdialecte, bănățean, crișean și maramureșean, se datorește însă în bună parte influențelor străine arătate mai sus. Fără îndoială că fără aceste influențe structura dialectală a limbii romine din Transilvania (cu Banatul, Crișana și Maramureșul) ar fi fost alta⁴⁰.

СЛАВЯНСКИЕ И ВЕНГЕРСКИЕ ВКЛАДЫ В ОБРАЗОВАНИИ ДАКОРУМЫНСКИХ ПОДНАРЕЧИЙ

(Краткое содержание)

Автор утверждает, что пять дакорумынских поднаречий образовались благодаря не только внутренним, но и внешним причинам, т.е. влиянию языков славянских (болгар, украинцев, сербов) и венгерских народностей, с которыми румыны жили вместе и смешались в течение последних веков.

После перечисления главнейших отличительных фонетических особенностей дакорумынских говоров (на основании материала Румынского

⁴⁰ În prezentul articol au fost discutate numai influențele străine pe care le considerăm ca trăsături distinctive ale subdialectelor dacoromine.

лингвистического атласа), автор указывает, какие черты вызваны чужими влияниями:

отверждение зубных *t, d, n* в мунтянском поднаречии (произношение *tem, des, bine*, как в литературном языке, по сравнению с более ранней стадией *tiem, dies, binie* — автор употребляет систему транскрипции Румынского лингвистического атласа (ALR) — является болгарским влиянием;

в молдавском поднаречии, сосредоточивание вызывательной энергии на ударяемые слоги, в ущерб остальным, особенно конечным, в результате чего гласные *ă* и *e* закрываются к *î, i*, является украинским влиянием;

украинским же влиянием являются аффрикаты *č, ģ* (твёрдые) (*fačă* „делает“, *fuġă* „бежит“), эволюция **š, *ž* (из палатализованных *f, v*) > *s, z* (*sir* „нить“, *zin* „вино“), также и *t* в марамурушском поднаречии;

превращение зубных *t^l, dⁱ* в аффрикаты *č, d* (*frače* < *fratie*, *vede* < *vedie*) и *nⁱ* в *ñ* (*biñe*), в банатском поднаречии, вызвано сербским влиянием;

венгерским влиянием объясняются, в кришанском поднаречии, произношения *t', d', ñ* < *tⁱ, dⁱ, nⁱ* (*fra't'e, ved'e, biñe*), *j* < **ž* (< *ĝ*) (*fuje* „бежит“), *ø* (*døre* „болит“).

Эти явления относительно новы, возникшие (наверное все) позже XV-го века.

Те же языки, болгарский, украинский, сербско-хорватский и венгерский, оказали весьма сильное влияние и на лексику соответствующих поднаречий румынского языка.

Автор того мнения, что без этих влияний диалектальная структура румынского языка, особенно на севере и на западе Карпат, была бы иной.

CONTRIBUTIONS SLAVES ET HONGROISES A LA FORMATION DES SOUS-DIALECTES DACO-ROUMAINS

(Résumé)

L'auteur soutient que la formation des cinq sous-dialectes daco-roumains — valaque, moldave, du Banat, de la Crișana et du Maramureș — est due non seulement à des causes internes, mais encore à des causes externes, notamment à l'influence de la langue des populations slaves (Bulgares, Ukrainiens, Serbes) et hongroises, avec lesquelles les Roumains ont vécu en commun au cours des derniers siècles.

Après avoir énuméré (sur la base des matériaux de l'*Atlas linguistique roumain*) les caractères phonétiques les plus importants des sous-dialectes daco-roumains, l'auteur montre lesquels des ces caractères sont dûs aux influences étrangères:

— le durcissement des dentales *t*, *d*, *n* du sous-dialecte valaque (la prononciation *tem*, *des*, *bine*, comme dans la langue littéraire, par rapport au stade plus ancien *tiem*, *dies*, *binie* — l'auteur se sert du système de transcription de l'ALR — est une influence bulgare;

— dans le sous-dialecte moldave, la concentration de l'énergie expiratoire sur les syllabes toniques, au détriment des autres et surtout des finales, raison pour laquelle les voyelles *ă* et *e* se ferment vers *i* et *i*, est une influence ukrainienne;

— c'est également à l'influence de l'ukrainien que l'on doit les affriquées *č*, *ğ* (dures) (*fačă* „face“, *fuğă* „fuge“), l'évolution **š*, **ž* (de *f*, *v* palatalisés) > *s*, *z* (*sir* „fir“, *zin* „vin“), ainsi que *t* du sous-dialecte du Maramureș;

— la transformation des dentales *tⁱ*, *dⁱ* en *ć*, *đ* (*fraće* < *fratⁱe*, *vede* < *vedie*) et de *nⁱ* en *ń* (*bińe*), dans le sous-dialecte du Banat, est due à l'influence du serbe;

— c'est par l'influence hongroise que s'expliquent, dans le sous-dialecte de la Crișana, les prononciations *t'*, *d'*, *ń*, < *tⁱ*, *dⁱ*, *nⁱ* (*frat'e*, *ved'e*, *bińe*), *j* < **ž* (< *ğ*) (*fuje* „fuge“, *o* (*doze* „doare“).

Ces phénomènes sont relativement récents, postérieurs (probablement tous) au XV-e siècle.

Les mêmes langues (le bulgare, l'ukrainien, le serbo-croate et le hongrois) ont exercé aussi une influence assez sensible sur le lexique des sous-dialectes roumains respectifs.

L'auteur estime que sans ces influences la structure dialectale du roumain, surtout au nord et à l'ouest des Carpathes, eût été une autre.

PRECIZĂRI ȘI COMPLETĂRI LA *BIBLIOGRAFIA ROMÎNEASCĂ VECHĂ*

DE

B. KELEMEN

Cele patru volume ale monumentalei lucrări bibliografice *Bibliografia românească veche* înregistrează pentru perioada 1508—1830 un număr de 2022 titluri tipărite în țările românești sau de români în alte țări.

Condițiile destul de grele în care s-au redactat cele patru volume, împrăștierea tipăriturilor românești în timpurile vechi în lipsa unor biblioteci publice, mijloacele materiale modeste destinate unor astfel de lucrări în regimul burghezo-moșieresc au făcut ca datele acestei bibliografii să nu poată fi considerate complete.

Volumul al IV-lea al *Bibliografiei românești vechi*, publicat în 1944, cuprinzând completări și îndreptări la datele publicate în primele trei volume (1508—1830) descrie și trece în revistă 832 de opere, dintre care 491 cărți nementionate în volumele precedente și de 341 de cărți bibliografiate în volumele anterioare.

Astăzi, în condițiile optime asigurate cercetărilor științifice, când toată țara este un mare șantier, inclusiv bibliotecile, arhivele, institutele de cercetări științifice, se descoperă cărți, tipărituri noi, neînregistrate în cele patru volume și se aduc completări și precizări la datele bibliografice publicate¹.

În cele ce urmează vom aduce unele precizări și completări la *Bibliografia românească veche*.

I

În volumul al IV-lea, p. 83—86, la nr. 142 se află următoarele indicații bibliografice: „Cîntece cîmpenești cu glasuri românești (Cluj) 1768. — Romînește și ungurește. Titlul (facs. nr. 29)“.

¹ Vezi *Studii și cercetări bibliografice*, I, 1955; II, 1956, Editura Academiei R.P.R.

„În —16°, 1 f (titlu) + 15 foi nenumerotate; coalele sînt numerotate cu neregularitate, jos, cu A—A5 și B—B5. Limba primelor 14 pagini este romînească, literele latine, dar cu ortografie ungurească (facs. 30); ultimele 4 poezii sînt scrise ungurește (facs. 31).

La A2 și B4 frontispicii florale, simple“.

Urmează textul de pe contrapagina foii de titlu, după aceea titlurile poeziilor romînești, apoi ale traducerilor ungurești.

Bibliografia romînească veche s-a îmbogățit cu această dată nouă pe baza unui studiu intitulat *Contribuții la istoria poeziei noastre populare și culte*, publicat în „Memoriile secțiunii literare“, seria III, tomul VII (1934—1935), ale fostei Academii Romîne, p. 1—36, precum și pe baza lucrării lui A. Veress, *Bibliografia romîno-ungară*, II, București, 1931, p. 121—122, nr. 870.

Studiul publicat în „Memoriile secțiunii literare“ are la bază un exemplar complet al acestei cărți, aflat în biblioteca fostului gimnaziu evanghelic din Sighișoara, a cărui copie fotografică se află în Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne, sub cota Bibl. veche, 357, I. Datele bibliografice din *Bibliografia romînească veche* se referă la acest exemplar. Datele din *Bibliografia romîno-ungară* a lui A. Veress se referă la un exemplar incomplet, la începutul căruia lipsește foaia de titlu, iar la sfîrșit lipsesc cîteva pagini și al cărui exemplar unic, cum afirmă autorul, se află la Muzeul Național din Budapesta, colecția Teodorescu, nr. 5091.

Datele din *Bibliografia romînească veche* nu sînt precise, dar nu corespund realității, în întregime, nici mențiunile lui A. Veress, și nici cele din „Memoriile secțiunii literare“.

Cu cîțiva ani în urmă tov. Abafáy-Öffenberger Gustav, cercetător principal, pe atunci bibliotecar la Biblioteca Academiei R.P.R. Filiala Cluj, ne-a atras atenția asupra unui colligat — pentru care îi exprimăm și aici mulțumirile noastre — în care se află și o cărticică tipărită în limba romînă și în limba maghiară. Colligatul acesta se află în anexa a III-a a Bibliotecii Academiei R.P.R. Filiala Cluj. Cercetînd mai de aproape acest text, se poate descoperi cu ușurință asemănarea lui cu cel descris în „Memoriile secțiunii literare“, precum și cu cartea nr. 870 din *Bibliografia romîno-ungară*. Am cercetat de asemenea o copie fotografică de la Biblioteca Academiei R.P.R. București, după exemplarul de la Sighișoara, precum și un microfilm după exemplarul incomplet, precum și după ediția cu litere chirilice, amîndouă de la Muzeul Național din Budapesta. Procedînd la compararea lor am constatat că avem de-a face cu ediții diferite ale aceleiași cărți.

Bibliografia romînească veche, vol. al IV-lea, la nr. 142 cuprinde date luate din două texte diferite: pe de o parte din textul exemplarului analizat în „Memoriile secțiunii literare“, p. 1—36, care s-a găsit în biblioteca fostului gimnaziu evanghelic din Sighișoara, pe de altă parte din textul exemplarului incomplet înregistrat de Dr. A. Veress în *Bibliografia romîno-ungară* vol. al II-lea, p. 121—122, nr. 870, exemplar

care se află la Muzeul Național de la Budapesta, colecția Teodorescu. Inserarea lor sub aceeași cifră este eronată, deoarece cele două texte nu fac parte din aceeași ediție.

Iată câteva probe filologice.

1. Paginile A2 prezintă mai multe deosebiri:

a) Frontispiciile celor două cărți de pe pag. A2 se deosebesc. În partea superioară a frontispiciului se găsesc în exemplarul de la Budapesta 14 flori, iar în cel de la Sighișoara 13 și un element de decor diferit. În partea de jos a frontispiciului, în exemplarul de la Budapesta floarea a doua din stînga este inversată, în exemplarul de la Sighișoara este în aceeași poziție cu celelalte.

b) În titlul poeziei, în primul cuvînt, în exemplarul de la Budapesta vocala *e* nu are accent: *Kintyeku*, pe cînd în cel de la Sighișoara *e* este accentuat: *Kintyéku*.

c) În exemplarul de la Budapesta după titlu nu este punct; în cel de la Sighișoara există.

d) În rîndul 4 de sus primul cuvînt are forma *Toatye* în exemplarul de la Budapesta, și *Toate* în cel de la Sighișoara;

e) În rîndul 5 de sus al treilea cuvînt are forma *jéty* în exemplarul de la Budapesta, și *jésty* în cel de la Sighișoara.

Pagina mai prezintă și alte deosebiri (vezi facs. nr. 3 și 5).

2) a) Contrapagina filei A2 ca și celelalte pagini au altă ornamentație în exemplarul de la Budapesta, față de cel de la Sighișoara, acesta din urmă avînd o ornamentație similară cu exemplarul de la Cluj.

b) În rîndul 10 de sus, în exemplarul de la Budapesta, avem cuvîntul *ferbintye*, care în exemplarul de la Sighișoara are forma *serbintye*. Forma *ferbintye* se găsește și în exemplarul de la Cluj.

c) În rîndul 8 de jos în exemplarul de la Budapesta găsim forma *vonyits*, iar în cel de la Sighișoara *vojnyits*, ca de altfel și în cel de la Cluj.

d) În rîndul 7 de jos, în exemplarul de la Budapesta citim: *Rej 's hiklenyisz fortye tárje*. Același rînd are următorul aspect în exemplarul de la Sighișoara: *Rej 's hiklenyitz foartye tárje*.

3) La pag. A3 v°, rîndurile 4, 5, 6 au următoarele aspecte în cele trei exemple:

Exemplarul de la Budapesta

PEnefz fetye ku petyelye

Vintu 'sukerij ku amelye

Nuftyiem tsefz áamárelye.

Exemplarul de la Sighișoara

PEne sfetse ku petyelye

Vintu 'sukerij ku amelye

Nustyjiem tselz áamárelye.

Exemplarul de la Cluj

PEne sfetse ku petyelye

Vintu 'sukerij ku amelye

Nuftyiem tselz áamárelye.

4) La pagina B2 în rîndul 1 găsim cuvintele *Poale albe*, iar în exemplarul de la Sighișoara *Poalye álybe*, ca de altfel și în cel de la Cluj.

Rîndul 10 de sus are următoarele aspecte:

<i>Exemplarul de la Budapesta</i>	<i>Exemplarul de la Sighișoara</i>
A'Kum puj pitsorum {zkáre.	Akum puj ptsitsorum {zkáre

Exemplarul de la Cluj
Akum puj pŕitsorum {zkáre.

5) Pagina notată cu B3 în exemplarul de la Budapesta este penultima pagină a textului românesc, iar în exemplarul de la Sighișoara, ultima pagină. Paginația din acest exemplar din urmă este greșită.

6) La pagina notată cu B4 constatăm deosebiri vădite:

a) Frontispiciul este cu totul diferit în exemplarul de la Budapesta, fiind compus din elemente ornamentale diferite, atît față de exemplarul de la Sighișoara, cît și față de cel de la Cluj, care nu este identic nici cu cel de la Sighișoara.

b) Al doilea rînd al titlului poeziei este cules spațiat în exemplarul de la Budapesta, iar în celelalte două, nespațiat.

c) În rîndul 4 de sus avem singularul *Néki*, pe cînd în exemplarul de la Sighișoara, ca de altfel și în cel de la Cluj, avem pluralul *Néki*.

d) În rîndul 12 de sus, în exemplarul de la Budapesta citim *visgálja*, în cel de la Sighișoara *viŕgálja*, iar în cel de la Cluj *visgálja*.

e) În rîndul 14 de sus în exemplarul de la Budapesta citim *kevésnek*, iar în cel de la Sighișoara *kevésnek*.

f) În rîndul 16 de sus în exemplarul de la Budapesta găsim *Sok jó idő mulatását*, în cel de la Sighișoara: *Sok jó Idők mulatását*, iar în cel de la Cluj *Sok jó idő mulatását*. Această pagină prezintă și alte deosebiri (Vezi facs. nr. 6, 7 și 8).

Cele de mai sus dovedesc concludent că aceste exemplare nu aparțin aceleiași ediții.

De asemenea aparțin unor ediții diferite și exemplarul de la Sighișoara și cel de la Cluj.

Iată cîteva probe filologice pe lingă cele amintite mai sus:

1) Foaia de titlu cuprinde același text la amîndouă edițiile, dar repartizarea cuvintelor din diferite rînduri este deosebită. În rîndul 3 de sus al exemplarului de la Sighișoara, ultimul cuvînt este cules greșit: *Nyeveztyirol*. În exemplarul de la Cluj, în același rînd și în același loc, acest cuvînt nu mai prezintă greșeala de tipar menționată: citim *Nyeveztyilor*. Ornamentația celor două foi de titlu este deosebită. (Vezi facs. 1 și 2).

2) Contrapagina foi de titlu cuprinde un text identic, cu aceeași repartiție a rîndurilor, dar nu și a cuvintelor, în sensul că rîndurile se potrivesc, dar cuvintele sînt diferit așezate unul sub altul.

3) Pagina A2 are ornamentație diferită. Această pagină mai prezintă și alte deosebiri:

a) În rîndul 6 de sus, în exemplarul de la Sighișoara, după S inițial este pus punct, iar în cel de la Cluj, nu;

b) În rîndul 10 de sus, în exemplarul de la Sighișoara citim *gyeminyétz*, iar în cel de la Cluj *gyeminyitz*.

c) În rîndurile 12 și 13 cuvintele finale sînt culese în exemplarul de la Sighișoara o dată cu *s*, iar în cel de la Cluj cu *f*: *invelestye* și *szilestye* față de *inveleŧtye* și *ŧzileŧtye* etc. (vezi facs. 3 și 4).

4) La pag. B, în rîndul 3 de jos, în exemplarul de la Sighișoara, găsim forma *Rumunstsije*, iar în cel de la Cluj *Rumuntŧije*.

5) Pagina notată cu B3 în exemplarul de la Sighișoara este ultima pagină cu text românesc, a 20-a de la începutul cărții, fără titlu, iar în cel de la Cluj este penultima pagină cu textul românesc, a 19-a de la începutul cărții, fără titlu.

6) La pag. notată cu B4 frontispiciile au în aparență aceleași elemente ornamentale, care le dau aspect identic, dar la o cercetare mai amănunțită ies la iveală unele diferențe. În exemplarul de la Sighișoara, în rîndul al 2-lea și al 4-lea ale frontispiciului sînt cîte 22 de elemente ornamentale, iar în cel de la Cluj cîte 18 elemente; în rîndul de mijloc al ornamentației, în exemplarul de la Sighișoara, cele 22 de semne ornamentale sînt identice, iar în cel de la Cluj unul este diferit de celelalte (vezi facs. nr. 6 și 7).

7) Pagina penultimă a cărții prezintă de asemenea mai multe deosebiri în grafie, dar și în ornamentația care separă a treia și a patra poezie maghiară.

Ne-am limitat numai la cîteva dintre deosebirile care există între cele două exemplare, care însă sînt destul de convingătoare pentru a conchide că avem de-a face cu două ediții diferite.

După cum am văzut, exemplarul de la Cluj prezintă diferențieri și față de cel de la Budapesta.

În concluzie, în urma precizărilor de mai sus, în *Bibliografia romînească veche*, în loc de o carte trebuia să figureze trei cărți, și anume cu următoarele date:

142. Cîntece cîmpenești cu glasuri romînești (Cluj) 1768. — Romînește și ungurește. Titlul (facs. nr. 1).

În —16° 10×16.5, 1 foaie (titlu) + 15 foi nenumerate. Unele dintre pagini sînt numerotate cu neregularitate jos cu A2—A5 (paginile 1, 3, 5, 7) și B—B5 (paginile 15, 17, 20, 21, 23). Limba primelor 20 de pagini, cuprinzînd 14 poezii, este romînească, literele latine, cu ortografie maghiară (vezi facs. nr. 3). În ultimele 10 pagini sînt 4 poezii scrise în limba maghiară (vezi facs. nr. 6).

La A2 și B4 frontispicii florale, simple. Pe contrapagina foi de titlu:

Pintru Kintátu mály lyeznye, ŧint multye Szloavje, gyin kuvintye leŧzátye, Szkriŧze numáj dupe voroave, nu lije Kintetorij tserketorj greŧelyilor, potuŧze in multye forme kintá. Jeuliám fekut, Jeuliám ŧi puŧz in Szkriŧzoarje, Lá drágolŧtye pene jeram in prinŧzoarje.

Titlurile poeziilor românești:

1. Kintyéku tseluje Kárje zátse gye Drágof[tye.
2. Horjá Fetyi Betrinyi.
3. Horjá Nyevef[tyi Tineri Fetyijá [zpominyindu.
4. Fepturá Unuje.
5. Je Zue bune gyelá Dregutzá pornyind gyáká[ze.
6. Tseluje tsinye ij ku Dregutzá intrun Szát.
7. Kintyek dupé Ibovnyiká [zkepáte.
8. Horjá Nyevef[tyi trejind, reu, ku Berbátu.
9. Tseluje tsinye [zen Szoare pintru ávutzije nu printru ke ji drage.
10. Tseluje kárja [ze plinzse printu-tse [zon-[zurá.
11. Kerorá lye plák Fetyilye [i Rumuntsije.
12. Mutind Zuártélyu.
13. Tsinye [zkápe Vetsin bun.
14. Vájetátu Fomeji ádukind ámintye gye Fetyije.

Titlurile poeziilor ungurești:

1. Egy magyar ének ugyan oláh notára.
2. Más Enek Magyar notára mellyben a' Legény bútsúzik, a' Leány vagy A[z]zony marasztja, egy má[nak ielevén.
3. Magyar Enek, ke[j]erves Magyar notára, mellyben a' ki az, [ira]sa magát.
4. Más. Sziv éle[zt]ő Orvo[s]ág.

Vezi *Contribuții la istoria poeziei noastre populare și culte*, în „Memoriile secțiunii literare” (Academia Română), seria III, tomul VII (1934—1935) p. 1—36.

Exemplar: Biblioteca fostului gimnaziu evanghelic din Sighișoara. Copie fotografică: Biblioteca Academiei R.P.R. (Bibl. veche 357 I).

143. Cîntece cîmpenești cu glasuri românești (Cluj) 1768 sau 1768—1800. — Românește și ungurește.

Titlul (facs. nr. 2).

În —16° (10×16,50), 1 foaie (titlu) + 15 foi nenumerotate. Unele dintre pagini sînt numerotate cu neregularitate jos, ca A2—A5 (paginile 1, 3, 5, 7) și B—B5 (paginile 15, 17, 19, 21, 23). Limba primelor 20 de pagini, cuprinzînd 14 poezii, este românească, literele latine, cu ortografie maghiară. (Vezi facs. nr. 4). În ultimele 10 pagini sînt 4 poezii scrise în limba maghiară (vezi facs. nr. 7).

La A2 și B4 frontispicii florale, simple, negre. Pe contrapagina ii de titlu:

Pintru Kintátu mály lyeznye, [zint multye Szloavje, gyin kuvintye lelzátye, Szkri[ze numáj dupe voroave, nu fi je Kintetorji tserketorj grefelyilor, potu[ze in multye forme kintá. Jeuliám sekut, Jeuliám, fi pufz in Szkri[zoarje, Lá drágol[tye pene jeram in prin[zoarje.

XVI
KINTYETS
KIMPENYESTY
Ku g. Schastburg
GLAZURJ
RUMUNYESTY

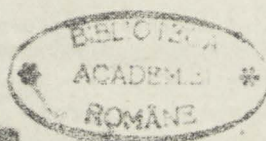
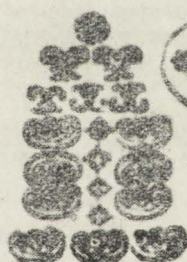
Fekutye gye-un Holtyej Kimptyán.
Pintru voja.

Fetyilor, Nyevesztyirol,

S. tselora kuj sze potrivész, si ku álczt-
sze izbeszk.

Tipirt in ányi Domnuluj.

OMNYIJE, SEPTYE-SZUTYE, SASZ-
ZETS, Á VOPT.

KINTYETS KIMPENYESTY

Ku

GLAZURJ RUMUNYESTY

Fekutye gye-un Holtyej Kimptyián?

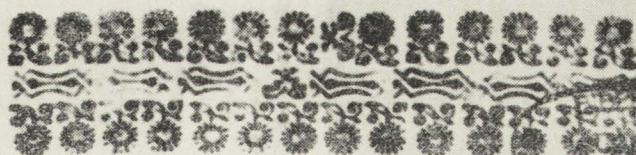
Pintru vojá

Fetyilor, Nyevesztyilor,

S- tselora kuj sze potrivész, fi ku áltzi-
sze izbefzk.

Tipirt in ányi Domnuluj-
OMNYIJE, SEPTYE-SZUTYE. SÁSE-
ZÉTS, fi VOPT.

*Kintyék: tselaie Kárje zátse gye
Drágoszye.*

D Rágoszyelye zburetoarje.
Toate Lume umbletoarje
Multz Tinérj jésty sztriketoarje.
S. tot gye reul voitoarje.

Máj álángát ká, o Csáre
Kit uj Járná 's. zi gye Váre
Pin tsetátye fi pá fáre
Gyin gyeminyétz penen száre.

Szoarilye kit, inkelzeštye.
Kit fi vorul invelestye.
Kite tyine nu szilestye.
Penei zsiu sze tet fereštye.

Kit ám umblát me ferindu.
Tet gyeminye tzosztát gindu.
Pe lárge Lume kautindu
Penám sztat in látz fugindu.

Namayi látzu gyio oujelye
Nusz melztyekátz párij, ku jelye
Mprezsurát ku toatya relye
Ku dor Lakrim, 's. multye zselye.

A 2

Gye

Kintyékú tseluje Kárje zátse gye

Drágosfztye.

D Rágosfztyele zburetoarje.
Toate Lume umbletoarje
Multz Tinérj jésty sztriketoarje.
S tot gye reul voitoarje.
Máj álungát ká, o Csáre
Kit uj Járná 's zi gye Váre
Pin tsetátýe si pa fáre
Gyin gyeminyitz peacn száre.
Szoarílye kit, inkelzestýe.
Kit si norul invelestýe.
Kite tyine nu szilestýe.
Penej zsiu sze tet fereftýe.
Kit ám umblát me ferindu.
Tet gyeminye tzosztát ginđu.
Pe lárge Lume kautindu.
Peám szttát in látz fugindu.
Numnyi látzu gyin nujelye.
Nusz mezfztyekátz párij, ku jelye
Mprezsurát ku toatya relye
Ku dor Lákrim, 's multye zselye.

A 2

Gye

Kintyeku tseluje Kárje zdtse gye.

Drágosztje

DRágosztyele zburatoarie
Toatye Lume unbletoarie
Multz Tinérj jésty sztriketoarje
S' tot gye tenl voitoarje.

Máj álungár ké, o Csáre

Kit uj Járni 's-zi gye Váre

Pin tsetétye si pá fáre.

Gyin oyenlavétz penza száre.

Szoarilve kit, inkelzestye

Kit si norul inveléstye

Kibe tyine nu szilestye

Penéj zsiy sze tet fereftye.

Kit árn unvát me ferindu

Tet gyeminye tzofarát gindu

Pe lárge Lume kantindu

Penám szttát lo láciz fagindu.

Namoyi Márza gyin unjelve

Nusz mesztzekéte párj, ku jelye

laprosfúrit ku toatve relye

Ku dor Látkim, 's malye ziclye.

Gye

EGY MAGYAR ÉNEK UGYAN OLAH
NOTÁRA.

Sok Isteneket tisztelhet
Nékik Innepet szentelhet
Aldozatokat emelhet.
Ki jó Szomszéd Alíszont lelhet.
Szomszédssága közlésével

'S kedves Napok töltésével,
Mint Pyramus Thisbéjével
El tiszta egyességgével.

Sok Idejét bár számlálja
Esztendejét bár vizsgálja
De ha fottig mind meg-álja
Igen kevésnek találja.

A' kitől - is el - válását
Sok jó Idők mulatását,
Tölle - való távozását,
Kescrgi el - maradását.

Emlegeti el - menését,
Vélle - való egyezését,
De valaha szemlélését,
Reményli meg - tisztelését.

A' szép Nynphák ékességét
A' Dianna deliségét,
Fejér tollu gyengességét,
Múlja Tette fejérségét.

B 4

Kilisz-

Titlurile poeziilor romînești:

1. Kintyékú tseluje Kárje zátse gye Drágóſtŷe.
2. Horjá Fetyi Betrinyi.
3. Horja Nyeveſtŷi Tineri Fetyijá ſzpominyindu.
4. Feptura Unuje.
5. Je Zue bune gylá Dregutzá pornyind gyákáſze.
6. Tseluje tsinye ij ku Dregutzá intrun Szát.
7. Kintyek dupe Ibovnyiká ſzkepáte.
8. Horja Nyeveſtŷi trejind, reu, ku Berbátu.
9. Tseluje tſinye ſzent Szoare pintru ávutzije in printru ke ji dráge.
10. Tseluje kárja ſze plinzse printu-ſzon-ſzurát.
11. Kerorá lye plák Fetyilye ſi Rumuntſije.
12. Mutind Zuártéyn.
13. Tſinye ſzkápe Vetſin bun.
14. Vájetátu Fomeji ádukind ámintye gye Fetyije.

Titlurile poeziilor ungurești:

1. Egy magyar ének ugyan oláh notára.
2. Más Ének Magyar nótára mellyben a' Legény bútsúzik, a Leány vagy Áſzſzony maraſtŷa, egy máſnak felelvén.
3. Magyar Ének, keſerves Magyar nótára, mellyben a' ki az, ſiraſſa magát.
4. Más. Sziv éleſztő Orvoſság.

Exemplar: Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala Cluj, Anexa nr. III, cota R. 2631—2151.

144. [Cîntece cîmpenești cu glasuri romînești] (Cluj) 1768 sau 1768—1800. — Romînește și ungurește.

În —8° mic (8×14)², fără foaie de titlu; 14 foi nenumerate. Unele dintre pagini sînt numerotate cu neregularitate jos cu A2—A5 (paginile 1, 3, 5, 7) și B—B5 (paginile 15, 17, 19, 21, 23). Limba primelor 20 de pagini, cuprinzînd 14 poezii, este romînească, literele latine, cu ortografie maghiară. (Vezi facs. nr. 5). În ultimele 8 pagini sînt 3 poezii scrise în limba maghiară. (Vezi facs. nr. 8). Poezia a 3-a este neterminată, deoarece ultima filă a cărții lipsește.

La A2 și B4 frontispicii florale simple, în negru.

Titlurile poeziilor romînești:

1. Kintyekú tseluje Kárje zátse gye Drágóſtŷe.
2. Hórjá Fetyi Betrini.
3. Horja Nyevesztŷi Tineri Fetyijá ſzpominyindu.
4. Feptura Unuje.
5. Je Zue bune gylá Dregutzá pornyind gyákáſze.
6. Tseluje tſinye ij ku Drégutza intrun Szát.
7. Kintyek dupe Ibovnyiká ſzkepate.
8. Horjá Nyeveſtŷi trejind, reu, ku Berbátu.

² Datele cu privire la formatul cărții le-am luat din lucrarea lui A. Veress, *Bibliografie romîno-ungară*, vol. II, București, Cartea Romînească 1931, p. 121.

9. Tseluje tšinye Izen Szoare pintru ávutzije un (sic!) — pintru kú ji dráge.
10. Tseluje kárje sze plintse pintru-şzon-şzurát.
11. Tserorá Iye plák Fetyilye fi Rumuntsije.
12. Z' Mutind Quártellyu.
13. Tšinye Izkápe Vetsiny bun.
14. Vájetátu Fomeji ádukind ámintye gye Fetyije.

Titlurile poeziilor ungureşti:

1. Egy magyar ének ugyan oláh-notára.
2. Más Ének Magyar nótára mellyben a' Legény bútsúzik, a' Leány vagy Az[z]sony mara[zz]tya, egy másnak felelvén keşervesen.
3. Magyar Ének, keşerves Magyar nótára, mellyben a' ki az, şiraffa magát.

Vezi şi Dr. A. Veress, *Bibliografia romino-ungară*, II, Bucureşti 1931, p. 121—122, nr. 870.

Judecînd după caractere, după frontispicii şi alte ornamente credem că şi această ediţie s-a tipărit la Cluj, şi dintre cele trei, aceasta este ediţia cea din urmă, deoarece aici îndreptările trădează tendinţa de a apropia limba poeziilor de limba literară. Astfel, de ex., la pagina B2, în rîndul 1 găsim forma *Poale albe* în loc de *Poalye álybe* din celelalte două exemplare.

Exemplar: Muzeul Naţional din Budapesta, Colecţia Teodorescu nr. 5001.

II

Bibliografia romînească veche, vol. IV, p. 115, ne informează despre următoarele:

„264. Cîntecul celui ce boleşte de dragoste (Buda, 1800)“.

„In-8° mic, 16 pagini; n-are foaie de titlu“.

„Este retipărirea în litere cirilice a 7 poezii din cartea *Cîntece cîmpeneşti*, descrisă mai sus, sub nr. 142“.

„În această nouă ediţie, însă, titlurile şi textul sînt simţitor schimbate după felul limbii romîne“... „Ediţia cirilică înlătură cele 3 poezii ungureşti“.

Datele din *Bibliografia romînească veche* sînt luate din *Bibliografia romino-ungară*, vol. II, p. 122, nr. 721 a lui A. Veress.

Tot pe baza bibliografiei publicate de A. Veress, citim în studiul *Contribuţii la istoria poeziei noastre populare şi culte* („Memoriile secţiunii literare“ seria III, tomul VII, p. 4) următoarele în legătură cu aceste *Cîntece cîmpeneşti*: „După 1780, cîrticica a mai apărut în o ediţie, dar nu la Cluj, ci probabil la Buda, în tipografia Universităţii. Această carte s-a tipărit cu litere cirilice şi cuprinde numai 7 din cele 14 poezii romîneşti ale primei ediţii (1, 2, 3, 5, 7, 8, 9), fără poeziile ungureşti, şi cu oarecare modificări atît în titlu cît şi în textul versurilor“.

Atît datele din cele două bibliografii, cît şi menţiunea din „Memoriile secţiunii literare“ necesită unele precizări şi îndreptări.

După cum am văzut mai înainte cartea *Cîntece cîmpenești cu glasuri romînești* a apărut în trei ediții diferite. În consecință, afirmația din studiul citat că această „cärticică a mai apărut în o ediție, ...” nu este exactă. Nu putem vorbi despre o a doua ediție a cărții, deoarece celelalte trei ediții, publicate la Cluj, au apărut înainte de 1800, cum arată caracterele tipografice și motivele de ornamentație. Ele nu au putut apărea la intervale prea mari de la prima ediție, care datează din 1768.

Autorul studiului menționat, vorbind despre tipăritura cu litere chirilice de la Buda, afirmă că această ediție a apărut «... cu oarecare modificări atît în titlu, cît și în textul versurilor». Dr. A. Veress, în bibliografia sa, face observația următoare: «Poeziile pline de unguris-mele originalului de mai sus, au fost ici-colea îndreptate după genul limbii romîne de vreun dascăl ori preot, cam în felul următor al ultimei strofe a cîntecului: Cel ce să însoară pentru avuție:

Jetz uná kárje szetz pláke
Nu tye ujtá kej szeráke
Kárje pe voje szetsz fáke.
Dákály grejest le sze lake.

Îați una ca să-ți placă,
nu te uita că-î săracă;
Care pre vóe să-ți facă,
dacă-î greși, ea să tacă³.

Celelalte cîntece prezintă îndreptări și mai mari, editorul dorind să dea cititorului o carte romînească cît se poate mai curată și ușor de citit».

Studind cu mai multă atenție tipăritura cu litere chirilice de la Buda, și comparînd-o cu textul celorlalte trei ediții tipărite cu litere latine și ortografie maghiară, observăm că în loc de „oarecare modificări”, ici-colea îndreptate după genul limbii romîne”, trebuie să vorbim, în general, despre deosebiri mari.

Îată probele filologice:

1. Extensiunea poeziilor este diferită.

*Kintyéku tseluje Kárje zátse gye Drágofztye*⁴ are 40 de rînduri; corespondentul ei din tipăritura cu chirilice *Жантеша чіасй че болѣше де драгоше* are 36 de rînduri;

Horjá Fetyi Betrinyi are 40 de rînduri, *жаланіа фѣтій бетрині* are 68 de rînduri;

Horja Nyevesztyi Tineri Fetyijá szpominyindu are 40 de rînduri, *паланцѣ дѣнх фетіе* are 60 de rînduri;

Je Zue bune gyelá Dregutzá pornyind gyakáfze are 40 de rînduri, *деспърцѣрѣ ддоі ювнцй* are 78 de rînduri;

Kintyek dupe Ibovnyiká szkepáte are 32 de rînduri, *дѣнх ювнта свѣпáтѣ* are 26 rînduri;

³ Transcrierea exactă: *Dacă-i grăiești, ea să tacă.*

⁴ Titlurile cu litere latine le dăm în acest loc în forma în care se află ele în exemplarul din Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala Cluj, anexa nr. III.

Horja Nyevefztyi trejind, reu, ku Berbátu are 44 de rînduri, *нѣвѣста трѣинд рѣс кѣ бѣрбѣтѣа* are 28 de rînduri;

Tseluje tŝinye ŝzent Szoare pintru ávutziye in printru kѣ ji dráge are 64 rînduri, *чѣл чѣ сѣ ѣсѣарѣ пѣнтрѣ ѣвѣцѣе* are 54 de rînduri.

Diferența de extensiune, 4 rînduri la prima poezie, 28 la a doua, 20 la a treia, 38 la a patra, 6 la a cincea, 16 la a șasea și 10 la a șaptea în plus sau în minus ne permite să nu mai vorbim despre modificări și îndreptări, ci despre variantele mai lungi sau mai scurte ale aceluiași poezii.

2. Poeziile din tipăritura cu litere chirilice prezintă și alte deosebiri. Ele nu sînt numai simțitor schimbate în spiritul limbii romîne, ci sînt în multe locuri cu totul diferite, după cum vom vedea mai jos din cîteva exemple. Nu este vorba numai despre literarizarea textului și înlocuirea unor variante fonetice regionale cu formele „literare“, ci despre înlocuirea unor fragmente cu scopul de a evoca fie o altă imagine, fie a da o expresivitate mai mare versului respectiv.

a) Iată versurile 13—16, respectiv 9—12 din prima poezie:

Exemplarul de la Cluj

Kit ám umblát me ferindu.
Tot gyeminye tzoŝztát gindu.
Pe lárge Lume kautindu.
Penám ŝztát in látz fugindu.

*Exemplarul de la Budapesta
cu litere chirilice*

Кѣт мам фѣрѣт ѣс дѣ тѣнѣ,
ка сѣ нѣмѣ стрѣчѣ прѣ мѣнѣ.
Бѣнд нѣчѣ ѣминѣтѣмн вѣнѣ,
ѣтѣ ѣѣцѣа прѣнѣс мѣ цѣнѣ.

Cele două variante se termină în felul următor:

Nits nij fi Szotzij ku minye
Ká Drágoŝtze num máj vinye.

ѣѣѣй дрѣгѣстѣ дѣла мѣнѣ,
нѣмай ѣм нѣмѣк кѣ тѣнѣ.

b) Ultimele două versuri din poezia *Horjá Fetyi Betrinyi* prezintă o deosebire vădită în ceea ce privește mijloacele diferite de a evoca durerea sufletească și resemnarea. De astă dată varianta din exemplarul de la Cluj pare a fi mai evocatoare.

Exemplarul de la Cluj

Gyin votyim lákrim imptyike
Ták mulkum 's. nu zik nyimnyike.

*Exemplarul de la Budapesta
cu litere chirilice*

ѣнѣма дѣ вѣалѣ ѣмѣй зѣчѣ,
нѣрѣ чѣ фѣчѣ, чѣ тѣчѣ.

c) Inceputul poeziei *Tseluje tŝinye ŝzent Szoare pintru ávutziye in printru kѣ ji dráge* sau *чѣл чѣ сѣ ѣсѣарѣ пѣнтрѣ ѣвѣцѣе*

Exemplarul de la Cluj

Ku voty intyŝz mám inŝzurát
Ávuntzijá Jěj mo furát,
Bunetátyi mám bukurát
Plinuŝz ku Je ŝi ŝzeturát.

*Exemplarul de la Budapesta
cu litere chirilice*

ѣрѣ ѣм фѣст фѣрѣ вѣдѣ'рѣ,
кѣнд мѣам фѣст ѣѣдѣ ѣѣѣрѣ
мам бѣвѣрѣдѣ лѣ ѣвѣ'рѣ
ѣам ѣѣдѣ фѣрѣ плѣчѣ'рѣ.

3. Poeziile *Je Zue bune gyelă Dregutză pornyind gyakáfze* și *Деспър-църкъ ѿдѡй ѡбнѣй* prezintă deosebiri mari una față de cealaltă. Ele pot fi considerate poezii diferite care abia au câteva elemente comune. Cea din ediția chirilică nu numai că are cu 38 de rînduri mai mult, dar e diferită și din punctul de vedere al conținutului.

Primelor 8 rînduri din exemplarul de la Cluj le corespund 26 de rînduri în exemplarul tipărit cu litere chirilice. Între ele nu se potrivește nici un rînd. În exemplarul din urmă pasajul este luat din altă parte.

Începînd cu rîndul al 9-lea, respectiv al 27-lea găsim o oarecare asemănare:

Exemplarul de la Cluj

Cser gye tyinye jertetşunye
Tse tzám greşit lătzem şzpunye
Kuvint în doşz num măj punye
Nu me dá lumi mnyinunye.
Ajb, áltu măj ku dreptátýe
Ku kuvintye măj lyegátýe.

*Exemplarul de la Budapesta
cu litere chirilice*

Чѣю ла тѣне ѣртекѣне,
Че цам грешитъ фѣцѣмъ спѣне,
Кѡвѣнтъ ꙗ дос нѡмѣй май спѣне,
Кѣ те дѣс лѡмѣй минѣне
Кѣ днѣ мѡлате ѡщѣ дѣлѣсѣ,
Дрѣгостѣ тѣ рѣс м'ѡпѣсѣ.

Deci după rîndul al 30-lea urmează iarăși o parte care nu se află în exemplarul de la Cluj. Abia în rîndul al 40-lea urmează ceea ce în exemplarul de la Cluj se află în rîndul 14—15:

Аѣнь ѡлтѣла май кѡ дрѣптѣте,
Кѡ кѡвинтѣ май плѣкѣте,
Щѣс, дѡмнѣѡс тѣка кѣте,
Кѣ намъ фѡст дѣ рѡштѣте:

Față de edițiile cu litere latine, textul ediției cu litere chirilice este mai poetic, mai distins. Nu este exclus ca aici să fi intervenit spiritul moralizator al clericilor de la Blaj, care jucau un rol mare la tipărirea cărților românești de la Buda.

Deosebirile arătate justifică presupunerea noastră că în cazul de față nu putem vorbi despre o retipărire, despre o ediție nouă a cărții *Cîntece cîmpenești cu glasuri românești*, ci despre o publicație nouă. Poeziile publicate în ea se găsesc, ce-i drept, și în cele trei ediții ale culegerii de poezii lumești românești și ungurești, dar în majoritatea cazurilor în variante. Fără îndoială că interesul mare pentru asemenea publicații a contribuit la editarea unei cărți de cîntece românești cu litere chirilice. Poeziile reflectă diferitele variante ale poeziilor românești, care, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, au circulat în manuscrise sau au urmat calea orală a cîntecelor, ca apoi să vadă și lumina tiparului.

Luînd în considerație cele de mai sus, se impune modificarea explicațiilor din *Bibliografia romînească veche* cu privire la această carte în sensul următor:

264. КЖНТЕКЪА ЧЕЛЪЙ ЧЕ БОЛЪЩЕ ДЕ ДРАГОСТЕ (Buda, 1780—1800).

In-8° mic (8 × 14)⁵, 16 pagini, numerotate cu cifre arabe.

Cuprinde 7 poezii sau cîntece lumești tipărite cu litere chirilice. Ele au fost publicate în parte în alte variante cu litere latine și cu ortografie maghiară în cărțile intitulate *Cîntece cîmpenești cu glasuri romînești*, descriese, mai sus sub nr.

Titlurile poeziilor:

КЖНТЕКЪА ЧЕЛЪЙ ЧЕ БОЛЪЩЕ ДЕ ДРАГОСТЕ.

ЖЕЛДНІА ФЪТІЙ БЪТРИНЕ.

ПЛЖИЦЕРЪ ДЪЪ ФЕТЕ.

ДЕСПЕРЦИРЪ ДДОЙ ЪБЕНЦИ.

ДЪПЪ ЪБИТА СКЪПАТЪ.

НЕВЪСТА ТРЪНИД РЪЪ КЪ БЪРБАТЪА.

ЧЕЛ ЧЕ СЪ ДСОБЪРЪ ПЕНТРЪ ДЪЩЦЕ.

Vezi și Dr. A. Veress, *Bibliografia romîno-ungară*, vol. II, p. 122, nr. 871.

Exemplarul unic în Muzeul Național din Budapesta, P.o.rel. 219/16.

Scopul nostru a fost ca să contribuim la îndreptarea și completarea *Bibliografiei romînești vechi* și de aceea ne-am limitat de astă dată la problemele care ne-au ajutat la stabilirea faptului că nu avem de-a face cu simpla retipărire a aceluiași cărți, ci cu edițiile ei diferite. Problemele de conținut și de lingvistică legate de studiul acestei cărți le vom prezenta altă dată.

ВКЛАД В BIBLIOGRAFIA ROMÎNEASCĂ VECHE

(Краткое содержание)

В своей работе автор показывает, что он нашел в Библиотеке Клужского Филиала Академии РНР неизвестный до сих пор экземпляр книжки *Cîntece cîmpenești cu glasuri romînești*, зарегистрированный в *Bibliografia romînească veche* том IV, стр. 83—86, под №. 142. Сравнивая этот экземпляр с экземпляром из библиотеки бывшей евангельской гимназии в Сигишоре (описанный в „Memoriile secțiunii literare“ Румынской Академии, выпуск III, том VII (1934—1935), стр. 1—36), как и с неполным экземпляром Национального Музея в Будапеште, упомянутом в *Bibliografia romîno-ungară*, (том II, стр. 121, №. 870) А. Вереша, автор показывает, что эти три экземпляра весьма различны

⁵ Datele cu privire la formatul cărții le-am luat din lucrarea citată a lui A. Veress, p. 122.

⁶ Din microfilmele primite de la Muzeul Național, respectiv de la Biblioteca Széchenyi din Budapesta, — pentru care ne exprimăm mulțumirile noastre — nu reiese că aceeași carte, precum și cea tipărită cu litere latine, de asemenea de la Muzeul Național din Budapesta, și-ar fi schimbat cota,

между собой и приходит к заключению, что речь идёт о трёх изданиях одной и той же книги и предлагает некоторые исправления в древнерумынскую библиографию.

Во второй части своей работы автор поправляет также данные из *Bibliografia romînească veche*, том IV, стр. 115, №. 264, как и данные из *Bibliografia romîno-ungară*, том II, стр. 122, №. 871, приводя филологические доказательства о том, что документ с кириллицей, находящийся в Народном Музее в Будапеште, не является переизданием кириллицей некоторых стихотворений из книги *Cîntece cîmpenești cu glasuri romînești* и, что это — собрание, независимое от последней; стихотворения из книги, напечатанной кириллицей, являются вариантами, на много отличающиеся от стихотворений, напечатанных латинскими буквами. В заключение, автор предлагает соответствующую формулировку в *Bibliografia romînească veche* касательно этой книги, считая её самостоятельным произведением.

CONTRIBUTIONS A BIBLIOGRAFIA ROMÎNEASCĂ VECHĂ

(Résumé)

Dans le présent article l'auteur signale qu'il a trouvé dans la Bibliothèque de l'Académie de la R.P.R., filiale de Cluj, un exemplaire inconnu jusqu'à présent du livre *Cîntece cîmpenești cu glasuri romînești*, enregistré par l'ouvrage *Bibliografia romînească veche*, tome IV, p. 83—86, sous le numéro 142. Ayant comparé cet exemplaire à celui que possède l'ancien lycée évangélique de Sighișoara (décrit dans „Memoriile secțiunii literare“ de l'Académie Roumaine, III-e série, tome VII (1934—1935), p. 1—36) et à l'exemplaire incomplet du Musée National, mentionné dans l'ouvrage *Bibliografia romîno-ungară* (tome II, p. 121, no. 870) de A. Veress, l'auteur montre que les trois exemplaires présentent des différences remarquables et conclut qu'il s'agit de trois éditions du même livre. Il propose, en conséquence, que soient faites certaines rectifications dans la bibliographie roumaine.

Dans la deuxième partie de l'article, l'auteur rectifie les données de *Bibliografia romînească veche*, tome IV, p. 115, no. 264 et celles de *Bibliografia romîno-ungară*, tome II, p. 122, no. 871 en prouvant, à l'aide d'arguments philologiques, que le document à caractères cyrilliques, que conserve le Musée National de Budapest, n'est pas une réimpression avec des caractères cyrilliques de quelques poésies du livre *Cîntece cîmpenești cu glasuri romînești*, mais un recueil indépendant de ce dernier; les poésies du livre imprimé en caractères cyrilliques sont des variantes très différentes de celles que contient le livre en question. En conclusion, l'auteur propose que l'on fasse une présentation remaniée de ce livre dans *Bibliografia romînească veche* et de le considérer une publication indépendante.

EGY MAGYAR ÉNEK UGYAN OLÁH
NOTÁRA.

Sok Isteneket tisztelhet
Nékik Innépet szentelhet .
Áldozatokat emelhet,
Ki jó szomszéd Áhkont lelhet.

Szomszédság közlésével
'S kedves napok töltésével
Mint Pyrámus Thisbéjével
El tiszta egyefségével.

Sok Idejét bár számlálja
Esztendejét bár vizsgálja
De ha fottig mind meg-álja
Igen kevésnek találja.

A' kitől-is el-válását
Sok jó idő mulatását,
Tölle-való távozását,
Kesergi el-maradását.

Emlegeti el-menését,
Vélle való egyezését,
De valaha szemlélését,
Reményli meg-tisztelését,

A' szép Nyiophák ékességét
A' Diánna deliségét,
Fejér tollu gyengeségét;
Múlja Tette fejérségét.

B 4

Kuf-

EGY MAGYAR ÉNEK UGYAN OLAH-

N Ő T Á R A.

SOk isteneket tisztelhet
Néki Innepet szentelhet
Áldozatokat emelhet
Ki jó szomszéd Afaszont lelhet
Szomszédság közlésével
'S kedves napok töltésével
Mint Píramus Thysbéjével,
El tiszta egyesség 'vel
Sok idejét bár számlálja
E zenejét bár vizsgálja
De ha fogytig mind meg állja
Igen kevének találja,
A' kiról-is elválását
Sok jó idő múlta-át
Tolle való távozását,
Ketergi el maradását,
Emlegeti el-menését
Véle való egyezését,
De valaha szemlélését
Reményli meg tisztelését,
A' sz'p Nimphák éke-égét
A' Dianna d'liségét
Felel toln' evengeségét,
Mulja Tolle fejezését.

B 4

Kü-

P.O. rel.
219 i.

Сборникъ Валашіе

К Ж Н Т В К Ъ Л

ЧІАУИ ЧЕ КОЛѢЩЕ

ДЕ ДРАГОСТЕ.

Ex Museo
Hungarico

Ох драгосте зехрзтоаре,
де мѣлцї тїнерї стрикзтоаре.
Нѣм фачї атѣта рѣкоаре
їнимнаур, дѣле доаре.
Ооареа кѣт ѣкзлѣще,
Норѣа кѣт ѣкзлѣще:
Ка тїне нѣ пѣгѣще
їнимї, че пѣтимѣще.
Кѣт мам фѣрїт ѣѣ де тїне,
ка сѣ нѣмѣ стрїчї пре мїне.
Бѣна нїчї ѣминтїми вїне,
їтѣ ѣлѣа прїне мѣ цїне.
(Нѣмн

Fig. 9 — Cîntecul celui ce boalește de dragoste. Buda, 1800. Pagina 1.
(După originalul din Muzeul Național din Budapesta. P.O. rel. 219/i.)

STUDII ILLIRICE

Partea a III-a: Poziția lingvistică a illirilor*

DE

I. I. RUSSU

Începînd din deceniile 7—8 ale veacului al XIX-lea de cînd au ieșit la iveală mai numeroase resturile fragmentare din limba illiră (înlocuită de latina populară și dispărută prin secolele al IV—V-lea e. n.), în primul rînd numele proprii de persoane, problema centrală a fost aceea a poziției pe care o ocupau illirii în cadrul indoeuropean, care a preocupat pe mulți lingviști și erudiți ce s-au îndeletnicit cu antichitățile illire și balcanice, dar în special pe comparațiștii în căutarea unei clasificări a tuturor idiomurilor din această mare familie lingvistică. În ultimele opt decenii s-au dat numeroase soluții etimologice (unele valabile și utile, altele dubioase ori neverosimile) pentru fragmentele de limbă și nume proprii, ca și sugestii de ordin lingvistic comparativ în privința limbii illirilor și a situației lor în cadrul indoeuropean; majoritatea erudiților i-au grupat în categoria „satem“ (W. Deecke, W. Tomaschek, P. Kretschmer, N. Jokl, A. Mayer etc.), alții, mai puțini (H. Barić, H. Krahe, H. Pedersen etc.), mai șovăielnic, la grupa „centum“; iar alții nu s-au mai pronunțat cu

* *Studii illirice* I: în SCL VIII (1957), p. 27—42, observații despre dezvoltarea studiilor cu privire la illiri și limba lor; excесе (panillyrismul); erori în clasificarea materialului antroponomastic, nume *fictive* (Blazziza, Milizza, Boraios, Ciassicianus, Frombo, Oppecs, Versus), *semitic* (Acrahanus, Ababinis, Hanicus), *gracești* (Artemo, Cleemporos, Clitus, Crithonius, Cynna, Diopanes etc.), *tracce* (Bidia, Dina, Dizo, Mucatus, Sola etc.) și altele mai numeroase: *epirotice*, *macedonene*, *italice*, *venete*, *retice*, *panonice* și *celtice*, grupate de antecesorii (mai ales în IPN) între cele illire, sub influența opiniilor greșite ce s-au format despre caracterul limbii (considerată eronat ca centum) și a extensiunii teritoriale a illirilor balcanici. — II: Etimologii, seria 1 în *Izsledvania v čest na akad. D. Dečev*, Sofia, 1958, p. 105—113, notă preliminară asupra limbii illire, *Autariatae*, *Baedarus*, *Daesitiales*, *Dasius*, *Dassaretae*, *Dizeros*, *Gent(h)ius*, *Grabos* (Grabovius, Grabaei), *Longaros*, *Zanatis*; seria 2 în *Volum omagial C. Daicoviciu*, București, 1959: *Argya*, *Beusas*, *Clausala*, *Dardani*, *Delmatae*, *Epicadus*, *Galgestes*, *Glinditiones*, *Pladomenus*, *Plares*, *Pleuratus*, *Pravaius*, *Prorado*, *Taulanti*, *Vendes*.

Vezi abrevierile de la sfîrșitul acestui articol.

privire la poziția lingvistică a illirilor. Discuția despre apartenența lor la una din cele două grupe este încă în curs, neîncheiată, problema nesoluțională în chip decisiv și unanim admis, cu toate că există și existau de la început elementele documentare limpezi și sigure pentru atare soluție, fiind de mult sesizate de unii comparatiști (ca Deecke, Tomaschek, Kretschmer ș. a.). Nu e necesar a da aici o bibliografie completă a discuției (ceea ce ar fi poate un lucru dificil și de puțină utilitate); ea a fost indicată în studiile noastre precedente. Vom releva aici numai lucrările mai de seamă care au adus un aport la cunoașterea poziției illirilor în ansamblul indoeuropean, observînd că e firesc ca — din cauza caracterului fragmentar, lacunos, sărăcăcios al resturilor de limbă illiră și a dificultăților obiective în interpretarea etimologică — să nu se fi realizat pînă acum o cercetare exhaustivă a importantei probleme privind poziția lingvistică a illirilor balcanici și a messapilor din Italia. Asemenea anchetă de ansamblu presupune studii preliminare de amănunt, selectarea critică integrală a materialului onomastic lingvistic, controlul riguros al tuturor soluțiilor vechi cu utilizarea contribuțiilor valabile aduse de predecesori, precum și executarea a cît mai multe sondaje etimologice adînci și severe în materialul sărăcăcios și prea adesea echivoc sub raport etimologic-genetic; căci ce s-a făcut pînă acum nu este (cum s-a arătat anterior) și nu poate fi considerat deplin satisfăcător.

O bună și prudentă cercetare (bazată pe exemple puține de etimologii sigure, care nu erau încă prea numeroase în sec. XIX) a poziției limbii illiro-messapice (separînd-o net de idiomul venet) a dat la 1896 P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, p. 261—282, care a rămas multă vreme baza tuturor cercetărilor în acest sector. După trei decenii, apare ancheta ceva mai amplă asupra limbii illire balcanice¹ de N. Jokl „Illyrier, Sprache“, în RLV, VI (1926), p. 33—48, care este totuși numai o schiță sumară bazată pe cîteva elemente toponimice din Illyricum și teritoriile învecinate, avînd uneori etimologii sigure sau foarte probabile, adesea însă neverosimile, eronate; cu cîteva probe concludente (ca *Rizus, Zarax, Berz-*), Jokl demonstrează caracterul salem al limbii illire și înrudirea ei cu traca, balto-slava etc. O parte din acest material lingvistic destul de modest (inclusiv interpretările, concluziile respective) e preluat cu amplificări și diluări în studiul „Der satem-Charakter des Illyrischen“ de Anton Mayer, în Gl. XXIV (1936), p. 161—203, care (departe de a fi epuizat materialul lingvistic util pentru elucidarea caracterului salem al illirei) aduce importante elemente, soluții și sugestii valabile, alături de unele digresiuni și „paranteze“ inutile ori fără legătură cu tema dezbătută,

¹ Despre limba messapică din sud-estul Italiei, după cercetările mai vechi ale lui W. Deecke, P. Kretschmer, F. Ribezzo ș. a., v. schița din articolul „Messapische Sprache“ de E. Vetter, în RE, suppl. VI (1935), 304—315 cu bibliografie; de asemenea H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, I (1955), p. 12—37 „die messapischen Inschriften“. Despre limba venetă de tip centum indoeuropean: H. Krahe, *Das Venetische. Seine Stellung im Kreise der verwandten Sprachen*. Heidelberg, 1950 (Sitzungsberichte Heidelberg. Akademie, 1950, 3), 33 p.

precum și numeroase etimologii (vechi sau noi) fără valoare, ce nu contribuie la consolidarea tezei juste despre caracterul satem — aspectul de căpetenie — al limbii illire². Cam aceleași lucruri, cu calități și erori identice, sînt repetate de A. Mayer în studiul „Über das Verhältnis des Makedonischen zum Illyrischen“, Gl. XXXII (1952), p. 45—89, combătînd pe compatriotul său, lingvistul sîrb H. Barić, care susținea mereu cu tenacitate caracterul „centum“ al illirei³. Neprocedînd selectiv și cu suficientă critică, utilizînd aproape exclusiv materialul lingvistic din toponimie, studiile lui Jokl și Mayer nu au pus la contribuție tot ce era util și necesar (după starea de atunci a cunoștințelor) pentru stabilirea poziției lingvistice a illirilor balcanici. Prețioase contribuții la studiul limbii illire, cercetările lui Jokl și Mayer (doi din cei mai de seamă „illirizanți“ din ultima vreme), situate pe poziții juste, prezintă două neajunsuri mai importante: a) acceptarea fără critică a multor soluții vechi nevalabile (contrare spiritului și legilor fonetice illire) sau formularea de noi soluții neverosimile pentru explicarea etimologică a numelor proprii (mai ales toponime), b) utilizarea din materialul relativ puțin de nume illire exclusiv a celor de locuri (din care multe de formă dubioasă, cu semnificație echivocă ori total nesigură); astfel, pe de o parte s-a comis o greșeală de metodă, pe de alta s-a renunțat la cel mai prețios material lingvistic pe care-l oferă pentru idiomul illir numele personale (cum se va arăta mai jos).

Cea mai recentă lucrare monografică, de mari proporții, asupra limbii illire este pregătită și anunțată de comparatistul Hans Krahe (profesor la universitatea din Tübingen), considerat în ultima vreme ca „Nestorul illirologilor“; din această monografie a apărut vol I: *Die Sprache der Illyrier*, I. Teil, Die Quellen. Wiesbaden, 1955, 120 p., în 8°: excelentă expunere a izvoarelor, a materialului de limbă (glose, inscripții, messapice, nume proprii), analiză minuțioasă a sistemului compunerii, derivării etc. numelor proprii, făcută de un eminent comparatist, între-

² Procedînd fără critică față de idei și soluții învechite și nevalabile (după Jokl și alții), ori aducînd noi elemente de același fel, autorul acestui meritoriu studiu lingvistic (Gl. XXIV 161—203) amestecă lucruri sigure sau chiar evidente cu formule și soluții dubioase ce produc în chip firesc și necesar confuzii, nu clarificări. Dintre exemplele de nume proprii (toponime) invocate și utilizate de A. Mayer un număr relativ mic au etimologie valabilă și concludentă pentru limba illiră, pe care le vom utiliza mai jos (p. 94—97): *Asamo*, *Barizaniat*-, *Birzimin*-, *Lizaviates*, *Rizus*-, -on, *Adzizio*, eventual *Zarax* și *Osseriates*(?); restul, în majoritate, au soluție etimologică greșită: *Dizeros* cu trac -diza (mai jos, p. 95), *Dasas*, *Dasim*- din i.-e. **jeu*-, în loc de i.-e. **dek*-, *Mursa* (mai jos, p. 96), *Candavia* din **k-on*- în loc de eventual i.-e. **qand*- etc.; ori nu sînt de origine illiră, ca *Massaron* (*Bas(s)ant*-, *Zeta* ș. a. Fără valoare lingvistică sînt și alte toponime studiate (majoritatea după Jokl) de Mayer: *Dexaroi*, *Ardaxanos*, *Dassaretae*, *Parthini*, *Acruvium*, *Agrianes*, *Agron*, *Argyrunum*, *Peucetii* etc. — În art. *Illyrisches*, KZ LXVI 1939, 75—127, A. Mayer aduce alte cîteva contribuții la etimologia illirică, împreună cu alte lucruri și citate inutile.

³ H. Barić, *Illyrische Sprachstudien*, I Über den illyrischen Charakter der altmakedonischen Sprache, în *Rad* (Agram, Zagreb), 272, 1948, p. 157—208, citat și combătut pe bună dreptate de A. Mayer. Despre Henrik Barić (1888—1957) v. scurta notiță biobibliografică din SCL IX (1958), p. 295—6.

meiat pe o amplă documentare și bibliografie. Autorul comite însă unele excese în alegerea materialului și în tentativele de tâlcuire etimologică: lucrarea conține (asemenea unor scrieri anterioare ale autorului) numeroase glose și mai ales nume proprii eterogene (grecești, celtice, trace, italice, semite etc.) și multe etimologii nevalabile⁴, ce nu mai sînt menționate aici, fiind expuse și analizate majoritatea în recenzia critică⁵. În ce privește situația lingvistică a illirilor, H. Krahe se menține ferm pe vechea sa poziție: „das Illyrische ist eine Kentum-Sprache“ (*op. cit.*, p. 45), opinie bazată pe o serie de false etimologii, ca *Baedarus* din i.—e. **g^uhai-d-* (p. 67), *Epicadus* < i.—e. **kad-* (p. 57), *Gentius* < i.—e. **gent-* (p. 72), *Bora mons* < i.—e. **g^uora* (p. 97) ș. a.

Numeroasele erori în selectarea și valorificarea lingvistică a materialului onomastic illir (la Jokl, Krahe, Barić, Mayer ș. a.) și starea de confuzie în acest compartiment al comparatisticeii indoeuropene. — semnalate în mare măsură în „Studii ill., I—II“⁶ — arată că e posibilă, necesară, utilă o nouă cercetare ceva mai amplă și severă a materialului onomastic-lingvistic spre a elucida poziția acestei limbi indoeuropene⁷.

Valoarea lingvistică a antroponimelor illire

La alegerea materialului de nume proprii în vederea studierii limbii illire, A. Mayer (ca mai înainte Jokl) a „preferat“ (precum spune; de fapt însă a utilizat aproape exclusiv) toponimele din Illyricum, pe motiv că acestea ar avea o mult mai mare stabilitate și putere de dovedire lingvistică, — în timp ce antroponimele ar fi „lipsite de asemenea probă reală, fiind în plus adevărate cuvinte migratorii“⁸; afir-

⁴ De ex. Krahe, *Spr. Illyr.*, I p. 39 *bauria*, p. 43 *grabion* etc.

⁵ *Dacia*, București, II 1958, p. 532—535.

⁶ Între cauzele confuziilor și încurcăturilor din domeniul lingvistic illir este (pe lângă cele semnalate în „Studii ill., I, II“) și utilizarea greșită a analogiilor albaneze (cuvinte din actualul idiom al skipetarilor) ce au asemănări vagi și aproximative cu vechile nume illire (de ex. la etimologia numelui *Dardani* cf. alb. *dardhë* „pară, păr“, *dardhan* „țăran“; *Dasius* cu alb. *deša* „ich liebe“); despre raportul limbii albaneze cu vechea illiră, v. p. 102—3.

⁷ Acel „mein handschriftlich abgeschlossenes Werk über die Sprache der alten Illyrier“ (Gl. XXXII p. 302) al răposatului A. Mayer a apărut în vol. I: A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I Einleitung, Wörterbuch der illyrischen Sprachreste, Viena, 1957 (cunoscut nouă numai din notița bibliografică în *Language*, Baltimore, 33 1957, p. 440). După antecedente (Gl. XXIV și XXXII), se pare că opera postumă a lui A. M. nu izbutește să elimine numeroasele confuzii spre a se putea aduce lumină deplină în problema fundamentală a cunoașterii juste, reale a limbii illirilor balcanici, a foneticii, lexicului și a poziției lor în ansamblul indoeuropean.

⁸ În încheierea studiului despre „caracterul satem al limbii illire“, Gl. XXIV p. 203, aflăm acest pasaj cu precizarea criteriilor și principiilor sale (care ar fi trebuit să figureze în fruntea, nu în coada articolului): „mögen auch manche (?) Deutungen wie dies in der Natur der Sache begründet ist, unsicher erscheinen, so fallen wieder andere, da sie als Ortsnamen in den durch die natürliche geographische Lage und Beschaffenheit gebotenen Realproben eine Bestätigung der sprachlichen Erklärung finden, um so schwerer ins Gewicht. Dieser Realprobe ermangeln die Personennamen, die dazu vielfach wahre Wanderworte sind; darum war Sparsamkeit in der Heranziehung dieses Materials geboten“.

mație ce este în același timp adevărată și falsă, căci dacă numele de localități, râuri și munți sînt legate de teren, de locuri și nu pot emigra, schimbîndu-se mai greu, cele de persoane, triburi, zeități etc. (care în general sînt mult mai vechi, de formă și alcătuite arhaică) emigrează mai ușor o dată cu oamenii care le poartă, sînt însă mai puternic legate de persoane, de comunitatea populară, ca produsele cele mai specifice ale vieții sociale și psihice, ale limbajului familiar și social; ele sînt mult mai semnificative pentru limbajul și psihologia unui trib sau popor. De aceea numele personale nu sînt de considerat ca „vielfach wahre Wanderworte“, ci în cazul illirilor (ca și al tracilor balcanici) ca cele mai tipice, numeroase și prețioase materiale de limbă și documente istorice, în lipsa textelor sau a fragmentelor limbii cotidiene respective. Nume proprii de persoană ca *Dasius*, *Dasimus*, *Daz-*, *Dast-*, *Epicadus*, *Grabon*, *Pladomenus*, *Verzo*, *Zanatis* etc. sînt specifice și exclusive la illiri (messapi), după cum la traci sînt tipice *Aulucentus*, *Aulutralis*, *Biticentus*, *Burebista*, *Decebalus*, *Ditugentus*, *Dizatralis*, *Eptacentus*, *Rebucentus*, *Sadala* etc., ori la grecii antici *Aristagoras*, *Aristoteles*, *Demosthenes*, *Pericles* ș. a., pe care nimeni nu le-a considerat „wahre Wanderworte“ și nu le-a desconsiderat din punct de vedere lingvistic. Important, esențial este a li se stabili originea, apartenența etnică și migrațiile eventuale pe care le-au făcut numele personale în antichitate (cu colonizarea grecească, cucerirea romană, expansiunea illirilor, respectiv a traco-dacilor în lumea antică, deznăționalizarea și schimbarea de nume și limbă etc.); întrucît se stabilește că un nume (fie topic, fie personal) este illir, propriu și original la illiri, ca un produs al comunității populare, al limbii lor, el este semnificativ pentru acest idiom, pentru stabilirea poziției lingvistice; dacă însă e de apartenență echivocă ori e împrumutat, valoarea lui lingvistică scade, respectiv este nulă. Toponimele și antroponimele unui teritoriu sînt în egală măsură semnificative și importante pentru limba populației respective, dacă sînt satisfăcute două condiții firești și elementare: a) precizarea apartenenței (originii) lor, adică a populației care le-a creat, b) stabilirea etimologiei juste, conformă criteriilor limbii căreia aparțin.

S-a insistat și cu alte ocazii asupra importanței și valorii lingvistice a numelor proprii⁹ și nu mai revenim în acest loc; vom preciza numai că va trebui și se va face uz pe scară largă de numele proprii de persoane și triburi illire, din cauza numărului lor mare (mai multe decît toponimele) și a caracterului lor pregnant etnic-național (ceea ce este cazul la toate populațiile antice: traco-daci, greci, slavi, celți etc.), ca și în fine din cauza putinței de a tilcui etimologic mai multe din aceste elemente de limbă cu vechime și caractere specifice adesea relevate de cercetători; ele constituie un surogat firesc, util și necesar al textelor și gloselor dispărute de multă vreme.

Pentru a stabili poziția unui idiom într-o grupă de limbi, este necesar în primul rînd a dispune de etimologii (cuvinte comune

⁹ Cf. și SCL VIII (1957), p. 161—4.

ori nume proprii) valabile, grupate într-un sistem unitar fonetic și morfologic, din care să rezulte caracteristicile fonetice, morfologice și lexicale tipice indoeuropene. În sectorul illiro-messapic (la fel ca în cel traco-dac), marea masă a materialului onomastic (de glose balcan-illirice nu poate fi vorba, fiind prea puține, ne semnificative ori inutilizabile) este pînă acum neexplicată, chiar neexplicabilă etimologic, ori deocamdată cel puțin neconcludentă sub acest raport. De fapt, din întregul material onomastic (toponime, antroponime, acestea din urmă cam 430) aparținind illiro-messapilor, abia la 10% poate fi vorba în starea actuală de o etimologie; adică la vreo 40—50 de nume. Cu acestea însă, procedînd rezonabil și foarte prudent, se poate stabili în chip mulțumitor poziția lingvistică a celor două ramuri ale populației de limbă illiră: illirii balcanici (din provincia romană Dalmatia și unele teritorii învecinate)¹⁰ și messapii (apuli, salentini, iapygi etc.) din sud-estul Italiei antice.

Nume illire și messapice cu etimologie

Pentru a stabili o bază de discuție concretă și un material de limbă ușor controlabil, prezentăm în prealabil un tabel alfabetic sumar (destul de modest, dar cu atît mai util și important din punct de vedere comparativ) de vreo 60 de nume proprii illire (cîteva messapice) pentru care s-a dat mai demult ori se dă acum o soluție etimologică sigură sau cel puțin verosimilă, acceptabilă. Din acestea cam jumătate sînt vechi, valabile, propuse de cercetătorii anteriori, alcărora nume se indică („tribuere suum cuique“) după eitatul privitor la rădăcina (baza) indoeuropeană din dicționarul comparativ Walde—Pokorny (WP I, II, în care figurează abia 3—4 nume illiro-messapice); etimologiile noi sînt majoritatea date în „Studii ill., II“. Dintre autorii mai vechi de etimologii illire e citat de obicei numai primul; etimologiile eronate și inutile nu mai sînt menționate aici (cf. „Studii ill., II“).

ADZIZIO, localitate în Dalmatia, Tab. Peut., *Zidion* Rav. IV 16, *Assidium* Rav. V 14; dacă nu conține lat. *ad-* și este același (înrudit) cu *Aizizis* din Dacia, aparține nu la rad. **ǵhaido-* (după Mayer, Gl. XXIV 187), ci la rad. **aiǵ-* „capră“ (WP I 8).

ANDES, nume personal în inscripții, opt exemple (Krahe, IPN 5), *Andia* șase ex., *Andio*, *Andueia*, *Andetia* etc.; i.-e. **andho-s* „îlloare“ (WP I 67; Tomaschek BB IX 1885, p. 99—100).

APLA, *Aplis*, *Aplius*, *Aplo*, -us, -udus, nume personale în numeroase atestări epigrafice (Krahe, IPN 7—8); *Apuli* trib în Apulia (Italia de sud-est), *Appuli* trib în Dacia și oraș *Apulum* (Alba Iulia); i.-e. **apel-*, **ap-*, **op-* „forță; tare“ (WP I 176; Kretschmer, Gl. XVIII 1930, p. 205).

ARGYA flumen, CIL III 600 (pontes in Argya flumine et rivis fecit; posibil Susica, afluent al riului Voiusa, Aous; Tomaschek, RE, II 799). Probabil i.-e. **argu-* „sclipitor, alb(uriu)“ (WP I 82).

ASAMO, localitate la Epidaur, Tab. Peut., Rav.; i.-e. **ak-* „ascuțit“, piatră, stîncă“ (WP I 28; Mayer, Gl. XXIV 168); cf. *Osseriates*?

¹⁰ Despre extensiunea teritoriului etnic și de limbă illir: SCL VIII p. 28.

AUDARUS, nume personal (CIL III 8009), *Audaristos* localitate în Pelagonia (Ptolem. III 12, 31), *Auariatae* (Plin., Iustin), trib (Krahe, IGN 16; TLL II 1259), *Audata* femei (Athen. XIII 557), *Audoleon* rege peon; *Audnaos* nume de lună la macedoneni; i.-e. **audh-* „sansă, noroc, bogăție, belșug” (WP I 16; EDR VIII 138–9).

BAEDARUS, nume personal (CIL III 917, 1585 = 8021); i.-e. **bheidh-* „a îndemna, a sfătui; incredere, persuasiune” (WP II 139–140).

BARIZANIATES, populație în nordul Dalmației, inscripție de hotărnicie „inter Barizani[ates et] Lizaviates” BDalm. LV 1953, 104; cf. *Birziminio*; i.-e. **bhergh-* „înalt, ridicat” (WP II 172) sau **bhereğ-* „alb, a sclipi” (WP II 170; Mayer, Gl. XXIV 164).

BARZAIDEHIAS, nume messapic (PID II 567) și

BARZIDES, nume messapic (PID II 530 și 531). probabil i.-e. **bhereğ-* „alb, a sclipi”, ca *Barizaniates*.

BELADIUS, nume personal, CIL XIII 3541 Beladins Talani (ilius) Pan(nonius); i.-e. **bhel-* „floare, a înflori” (WP II 176–7, 2), ori **bel-* „tare, puternic” (WP II 110).

BEUSAS, nume personal în opt inscripții, var. *Beuz-* (Krahe, IPN 21), mess. *baos̄tas*, *bosal*; i.-e. **bheu-* „a crește”, **bheu-s-*, v. ind. *bhuśati* „se mișcă, este activ, ocupat” etc. (WP II 140–4).

BIRZIMINIO, var. *Brizi-* Tab. Peut., *Burzumi-* Rav., etc., localitate în Dalmatia; i.-e. **bherg-* sau **bhereğ-* (Jokl, RLV VI 40); cf. *Barz-*.

BLAEDARUS, nume personal, CIL XIII 7510 Breucus Blaedari, nat. Breucus; i.-e. **bhloido-* sau **bhlaido-* „strălucitor, împede, galben” (WP II 217; Krahe, IF LVIII 133).

BLODIUS, nume personal, *Glasnik* Sarajevo, III 1948, 168 T. Flavio Blodi (ilio) Plasso; i.-e. **bhel-*, **bhlō-* „a înflori, floare” (WP II 177).

BUZETIUS; *Buzetia* nume personal (CIL III 9929a), *Buzos* (BCH VIII 81); i.-e. **bhuğ-* „șap” (WP II 189); cf. trac *Byzas*, *Buz-*.

-CADUS, v. *Epicadus*.

CAZAREIES, nume messapic (PID II 548); i.-e. **qago*, **qogo-* „capră, șap” (WP I 336)? Cf. *Cezareies* (PID II 556).

CLAUSALA, riu în Dalmația (la Scodra, Liv. XLV 31); i.-e. **k'leu-*, **k'lo[u]-* „a spăla, a curăți; curge” (WP I 495).

CLEVATUS, -a, nume personal (BDalm. XXV 1903, 161) și *Vescleves*; i.-e. **kleu-* „auzi, vesti, veste” (WP I 494; Mayer, Gl. XXIV 195–6).

DAESITIATES, trib în Dalmația (Bosnia; TLL onom. III 11, Krahe, IGN 20 etc.); i.-e. **deik-* „a arăta; spune; distins” (WP I 776).

DARDANI, trib, probabil illiric în Dardania (Moesia Superior romană; TLL onom. III 44–47; RE V 2155–7); i.-e. **dher-* „a ține, a susține”, **dherd-d(h)-* (WP I 856–860).

DASIUS, *Dassius*, *Dazius*, cel mai frecvent nume personal illir (cam 150 exemple; var. și derivate: *Dasas*, -antis, -entis, *Dasimius*, *Dasinus*, *Dazas*, *Dazimus*, *Dazupos* etc.; *Dast-* și *Dost-*); i.-e. **deḱ-* „a lua, a saluta, prezenta onoruri” (WP I 782–5; Deecke, RhM XXXVI 1881, 587–8).

DASSARETAE, trib în Albania actuală (TLL onom. III 55; Krahe, IGN 21; *Spom.* LXXI 108–9, LXXV 58 etc.); coradical(?) cu *Dasius*.

DAVERSI, populație, trib în Dalmația (Plin., Ptolem., Strabo, Polyb., Liv. etc., CIL XIII 7507, XVI 38; TLL onom. III 60; Krahe, IGN 21); posibil i.-e. **dhau-* „a privi, a vedea; arătaș” (WP I 832) sau i.-e. **dheuer-* „virtute, iureș, grabă” (WP I 842).

DELMATAE, *Delmatia*, *Dalmatia* teritoriu, mai târziu provincie romană; posibil i.-e. **dhel-*, **dhol-* „cavitate, excavație; grotă” (WP I 864–5)?

DIZEROS, riu în Istria, lângă Pola (Lycophron, *Alex.* V 1026; Steph. Byz.; RE V 1248); i.-e. **d(h)eg(h)-* „a uda, a scufunda; lichid” (WP I 786); trac *Contadesdos* riu (Herodot IV 90; SCL VIII 1957, 166).

DOSTONEIS, populație (trib?) în Pelagonia, probabil illiri- (SEG II 434, *Spom.* LXXI 1931, 437; EDR VIII 127, AISC IV 106); i.-e. **dek-t-*, cf. *Dasius*.

DRILON, riu în Illyria; i.-e. **der-* „a alerga, a curge“ (WP I 795—7, 3; Mladenov, *Spisanie bălg. Akadem. X*, ist.-fil., VI 1915, 45—49).

DRINA, riu în Illyria; posibil coradical cu *Dylon*.

EPICADUS, nume personal, compus, 44 exemple (32 la Krahe, IPN 47—49), elementul *-cadus* foarte probabil i.-e. **q^wed-*, **quōd-* „a stimula, a întârita, a iuși; rapid, curajos“ (WP I 513).

GALGESTES, *Galgestia*, *-ius*, nume personal frecvent în teritoriul illiro-venet (Krahe, IPN 53; Vulpe, EDR III 178); i.-e. **ghalgh-* „a gândi, a cugeta serios, adinc“ (WP I 540).

GENTIUS, nume personal (vreo 20 exemple, câteva la Krahe, IPN 53—54; Vulpe, EDR III 195); i.-e. **g^uhen-t-*, **g^uhen-* „a umila, a crește; abundant, bogat“ etc. (WP I 679, I; trac *Bitu-*, *Cele-*, *Ditugentus*).

GLINDITIONES, trib (Plin., Appian; Patsch, RE VII 1425); i.-e. **ghlend(h)-*, **ghci-* „a lumina, a străluci“ (WP I 625).

GRABOS, nume personal, cinci exemple inscr., *Grabon* (Krahe, IPN 55, SEG III 327), *Grabonius* (Notizie scavi 1892, 168); *Grabaei* trib (Plin.); *Grabovius* epitet al lui Iupiter, Mars, Vofione în Unibria (*Tabulae Iguvinae*, ed. J. Devoto, Roma, 1937, p. 101—2, 117—124); i.-e. **guer-ā-b-* „a ridica glasul, lăuda, gloriifica“ (WP I 686—7).

LAIIDUS, nume personal (CIL XVI 11), *Laedio* (CIL V 1956; *Glasnik* III 1946, 168), *Laidius* (BDalm. LIII 1951, 214), messapic *Laedehi* (PID II 526); *Scerdilaedus* (Polyb., Liv.); i.-e. **lei-* „a ciștiga“ (WP II 394, 2)?

LANGAROS, v. *Longaros*.

LIZAVIATES, trib (populație), BDalm. LV 1953, 104; i.-e. *(s)*lei-ǵ-* „viscos, lunecos, mocirlos“ (WP II 390; Mayer, Gl. XXIV 165), ori i.-e. **leiǵ-* „a lega“ (WP II 400), **lej-* „a aduna“ (WP II 422).

LONGAROS, rege în Dardania (Liv. XXXI 28, 1; sec. III î. e. n.), *Langaros* rege trac (Arrian, *Anab.* I 5; sec. IV î. e. n.), *Langaris*, (*Arch.-epigr. Mitt.*, Wien, XIX 1896, 51, 25); i.-e. **longu^h-ar-*, **leg^uh-* „ușor, sprinten“ (WP II 426—7).

MAEZEI, trib illir, Ptolem. II 16; var. *Mez-*, *Maz-* (Strabo VII 314 *Mazaioi*, Plin. *Maezi*, Cass. Dio *Mazai*, CIL IX 2564 *Maezei*, XIII 7681 *Maezeius*, VIII 9384 *Maezeius*, XVI 14 *Maezeius* etc.; cf. *Mezaea* CIL VI 23615, *Mezaeus* XIV 251?); i.-e. **mej^h-* „mare; grand“ (WP II 257; Ribezzo RIGI XIII/1—2, p. 161, XVI 117), cri **mag^h-* „a lupta“ (WP II 227).

MOLDAHIAS, nume messapic (PID II 418, 419, 524). *Moldatehias* (PID II 396); i.-e. **meld(h)-* „moale, delicat, dulce“, germ. *mild-* (WP II 289; Deecke, RhM XXXVII 376).

MURSA, oraș în Pannonia (Ptolem., Aur. Victor, inscr.; azi Esseg, Osiek); probabil i.-e. **meu-r-* „mocirlă, baltă“ (WP II 252; nu i.-e. **merǵ-*, cum afirmă Mayer, Gl. XXIV 179—181).

NOSETIS, nume personal illir și messapic (inscr. Alburnus — Roșia Montană; PID II 490); i.-e. **nes-* „a sosi cu bine, norocos“ (WP II 334).

OSERIATES, populație în Pannonia Superior, la nord de Drava (Plin., Ptolem.; RE XVIII [1942] 1579—1580); H. Kiepert îi localizează lângă lacul Pelso (Balaton, Plattensee), explicând numele în legătură cu sl. *czero*, *jezero*, rus *ozero* „lac“, v. prus. *assarān* etc. (Kretschmer, *Einleit.* 1896, p. 253, Jokl RLV VI 39, 43, Mayer, Gl. XXIV 189); dar o bază **aǵhero-* e puțin probabilă în illiră din cauza lui *s* în loc de *z* cum ar trebui să apară aici; *Osser-* ar putea conține i.-e. **ok-e-r-* (WP I 28), eventual paralelă cu *Asseria*, *Asseriatas* din Dalmatia (Krahe, IGN 16); nimic sigur.

PENKAHES, mess., PID II 376 (= RIGI VII 235) Bosat Penkahes[es?]; RIGI XIX 57 Deivas Penkeos Teolin...; i.-e. **penq^ue-* „cinci“ (WP II 25; Torp, IF V 205).

PLADOMENUS, nume personal, 11 exemple în CIL III (Krahe, IPN 91), *Spom.* LXXI 105, 251, *Notizie scavi* 1931, 11—12, BDalm. LIII 1951, 215, *Germania* 34 1956, 242, *Archaeol. Jugosl.* II 1956, 46; i.-e. **plēd(h)omenos*, rad. **pel-* „a umplea; mult“ (WP II 63—64, II 103; sl. *pledmen-* „trib, neam, rasă“ etc.).

PLARES, nume personal, șapte exemple în CIL (Krahe, IPN 92), AISC 1/2, 1933, 58; der. *Plarentius*, var. *Plarus*; trib *Pleraioi* (Strabo, Appian); i.-e. **pler-*, rad. **pel-* (WP II 63); coradical *Pladomenus*.

PLEURATUS, nume personal compus, șapte exemple (Polyb., Liv. etc.), Krahe, IPN 95; var. *Pleurados*, *Preurados*; i.-e. **pel-*, **pleu-* „plin, mulțime” (WP II 63; cf. *Pladomenus*, *Plares*); **ra-t*, **ra-t-* (WP I 73 ar-), lat. *reor*, *ratus*.

PRAVAIUS, nume personal (CIL XIII 7507 Annaius Pravai f. Daverzens); i.-e. **preu-* „a sălta, a sări; vesel, a se bucura” (WP II 87—88).

PRORADO, nume personal, *Spom.* LXXVII 40, 16 = *Prilog Vjesnik* (BDalm.) LI 1950, 32; pare identic trac *Pyrurredes*; i.-e. **per-*, **pro-* „foarte, tare —”, **red-* „a înveli, voios” (WP II 369) ori **rē-dh-* „mulțumire, belșug” (WP I 74).

RIZON, riu (Polyb., Steph. Byz.), *Rizus* golf la Cattaro; i.-e. **reǵ-* „a fi umed, a uda” (WP II 365; Jokl, RLV VI 39), sau i.-e. *(*e*)*rei-ǵ*(?) „a se mișca; curent, pîriu” (WP I 140; Mayer, Gl. XXIV 168)?

TAOTORAS, nume messapic, v.

TEUTA, nume fem., regină illiră (Polyb., Cass. Dio, Plin. etc.), *Teutomus* (CIL XVI 20); messap. *Theotor*, *Thotor* etc.; i.-e. **teutā* „mulțime, popor” (WP I 712; Kretschmer, *Einleit.* 118; Krahe, IPN 113).

VARZO, v. *Verzo*.

VENDA, nume fem. (CIL V 3425), *Vendes* fem. trei exemple, *Vendo*, masc. șapte exemple (Krahe, IPN 124—5); i.-e. **ued-* „a vorbi”, **uend* „a lăuda, glorifica” etc. (WP I 251—2).

VENETUS, nume personal illir, 13 exemple (Krahe, IPN 125), același cu trib *Veneli* (întrudit, identic, coradical?); i.-e. **uen-* „a dori, a iubi, câștiga” etc. (WP I 258—260; Krahe, IF LVIII 140); coradical pare a fi *Venemo* (Röm. Limes Oesterreich, XVIII 1937, p. 51).

VERZO, gen. *Verzonis*, 9 exemple în inscr. latine, *Verzant-* (SEG III 327), *Verzaiio* (*Spom.* LXXI 10, 11), *Versos* (Appian), *Verzobius* (zeu? CIL IX 2123, 1640, 1685), *Verzovia* (CIL III 1217; Krahe, IPN 126); *Varzo* (Rendiconti Accad. Lincei, Roma, 1916, 403—4, 2); i.-e. **uerǵ-* „a lucra, a face” (WP I 290—1; Tomaschek, BB IX 100, Ribezzo, RIGI XIII/1—2, p. 161, XVII 117).

VESCLEVES, nume personal (CIL III 3038, 3058, 10138; Krahe, IPN 126); i.-e. **uesu-* „bun” (WP I 310; Tomaschek, BB IX 95), sau **uek-* „a vrea, a dori” (WP I 244)?

ZAIRIKES, messapic (PID II 571); posibil i.-e. **ǵher-* „a avea plăcere, plăcut” (WP I 601; Ribezzo, RIGI XIX 158; cf. *Zaristhes*).

ZANATIS, nume personal illir, patru exemple CIL III 14620, VI 32923, XI 111, *Glasnik* XLVII 21, pl. VI; i.-e. **gene-t-*, rad. **ǵen* „a produce, a da naștere” (WP I 576—8) sau **ǵen-el-* „a (re)cunoaște” (WP I 578—580).

ZARAX, munte în Laconia și Euboea, posibil nume illir, sau mai curînd trac; i.-e. **ǵher-* „a se ridica; proeminent; stîncă” (WP I 610; Jokl, RLV VI 39).

ZARISTHES, nume messapic (PID II 400, 565), cf. *Zairikes*.

Rădăcini (baze) indoeuropene în nume illire

(ordinea literelor din dicționarul WP)

<i>aig-</i> „capră”	<i>Adzizio</i>
<i>audh-</i> „șansă, noroc, bogăție, belșug”	<i>Audarus, Audata, Autar-</i>
<i>ak-, ok-r</i> (?) „ascuțit, piatră, stîncă”	<i>Osseriesales, Asamo</i> (?)
<i>andhos</i> „îlăare”	<i>Andia, Andes, Andio</i>
<i>ar-, rē-dh-</i> „potrivit, noroc(os)”(?)	<i>Prorado</i>
<i>ra-t-</i>	<i>Pleuratus</i>
<i>argu-</i> „alb, sclipitor”	<i>Argya</i>
<i>er-, (e)rei-ǵ-</i> „curs, pîriu”	<i>Rizus, Rizon.</i> cf. <i>reǵ-</i>

<i>op-</i> , <i>ap-el-</i> „putere, tărie“	<i>Aplo</i> , <i>Aplus</i> ; <i>Apuli(a)</i>
<i>uek-</i> „a vrea, a dori“ (?)	<i>Vescleves</i> ; cf. <i>uesu-</i>
<i>ued-</i> , <i>uend-</i> „a vorbi“	<i>Vendo</i> , <i>Vendes</i>
<i>uen-</i> „a tinde spre ceva, a dori, a iubi“	<i>Venetus</i> , <i>Venemo</i> (?)
<i>uerġ-</i> „a face, a lucra“	<i>Verzo</i> , <i>Verzob-</i> , <i>Varz-</i>
<i>uesu-</i> „bun“	<i>Vescleves</i> ; cf. <i>uek-</i>
<i>qago-</i> , <i>qoġo-</i> „capră, țap“ (?)	<i>Cazares</i>
<i>kieu-</i> , <i>kio[u]-</i> „a spăla, curăți; curge“	<i>Clausala</i>
<i>qued-</i> , <i>quōd-</i> „a stimula, întârîta, iute“	<i>Epicadus</i>
<i>ghalgh-</i> „a gîndi, cugeta serios, adînc“	<i>Galgestes</i> , <i>-ia</i> .
<i>ġen-</i> „a procreia, a da naștere“ (?)	<i>Zanatis</i>
<i>ġen-ō-</i> „a recunoaște; cunoscut“ (?)	<i>Zanatis</i>
<i>ġher-</i> „a avea plăcere; plăcut“	<i>Zairikes</i> , <i>Zaristhes</i>
<i>ġher-(s)-</i> „a fi proeminent; stîncă“	<i>Zarax</i>
<i>ġhel-</i> „a lumina, a străluci“, <i>ghlend(h)-</i>	<i>Glinditiones</i>
<i>guhen-</i> „a li umfla, plin; belșug“, <i>guhen-t-</i>	<i>Gentius</i>
<i>guer-ā-b-</i> „a ridica glasul, a lăuda“	<i>Grabos</i> , <i>Grabaei</i> , <i>Grabov-</i>
<i>leut-ā</i> „(mulțime), popor“	<i>Teufa</i> , <i>Teutomus</i> , <i>Theot-</i>
<i>deiġ-</i> „a arăta, a spune; a li distins“	<i>Daesitates</i>
<i>dek-</i> „a lua, a saluta, prezenta onoruri“	<i>Dasius</i> , <i>Daz-</i> , <i>Dassar-</i> , <i>Dast-</i> , <i>Dostoneis</i>
<i>deġh-</i> „a uda, a scufunda, a bea; lichid“	<i>Dizeros</i>
<i>der-</i> „a alerga, mișca; curge“	<i>Drilon</i> (?), <i>Drina</i> (?)
<i>dhau-</i> „a privi, a vedea; arătos“ (?)	<i>Daversi</i>
<i>dheuer-</i> „virtue, iureș, grabă“ (?)	<i>Daversi</i>
<i>dher-dh-</i> „a ține, a susține“ (?)	<i>Dardani</i>
<i>dhel-</i> , <i>dholo-</i> „cavitate, excavație“ (?)	<i>Delmat-</i>
<i>per-</i> „prin“, <i>pro-</i> „foarte, tare —“	<i>Prorado</i>
<i>penque</i> „cinci“	<i>Penkah-</i>
<i>pel-</i> „plin, mult, belșug“, <i>plē-dh-</i>	<i>Pladomenus</i>
	<i>Plares</i> , <i>Pleraioi</i>
	<i>Pleuratus</i>
	<i>Pravauius</i>
	<i>Beladius</i>
	<i>Baedarus</i>
	<i>Beusas</i>
	<i>Barizaniales</i> , <i>Barzides</i> , <i>Barzaid-</i> ,
	<i>Birzim-</i>
	<i>Beladius</i>
	<i>Blodius</i>
	<i>Buzos</i> , <i>Buzetius</i>
	<i>Blaedarus</i>
	<i>Ma(e)zei</i>
	<i>Mursa</i>
	<i>Ma(e)zei</i>
	<i>Moldahias</i>
	<i>Nosetis</i>
	<i>Pleuratus</i>
	<i>Rizus</i> , <i>Rizon</i>
	<i>Prorado</i>
	<i>Lizaviates</i>
	<i>Laidēs</i> , <i>-us</i> , <i>-io</i>
	<i>Lizaviates</i>
	<i>Lizaviates</i>
	<i>Longaros</i> , <i>Langaros</i>
<i>preu-</i> „a sălta; vesel“	
<i>bel-</i> „tare“ (?)	
<i>bheidh-</i> „a îndemna, sfătui; persuasiune, încredere“	
<i>bheu-</i> „a crește“	
<i>bhereġ-</i> „alb, a sclipi“ (?)	
<i>bherġh-</i> „înalt, ridicat“ (?)	
<i>bhel-</i> „frunză; a înflori“ (?)	
<i>bhlō-</i> (?)	
<i>bhuġo-</i> „țap“	
<i>bhlōido-</i> , <i>bhlaidos</i> „lumină; străluci“	
<i>magh-</i> „a lupta“ (?)	
<i>meu-r-</i> „mocirlă, baltă“	
<i>meġ(h)-</i> „mare, înalt“ (?)	
<i>mel-dh-</i> „moale, delicat, dulce“	
<i>nes-</i> „a sosi cu bine, norocos“	
<i>ra-t-</i> , <i>rə-t-</i> „a socoti, gîndi, vorbi“	
<i>reġ-</i> „a li umed, a uda“	
<i>rēd-</i> „a înveseli, voios“	
<i>sleiġ-</i> „viscos, lunecos; mociarlos“ (?)	
<i>lēi-</i> „a cîștiga“ (?)	
<i>leiġ-</i> „a lega“ (?)	
<i>leġ-</i> „a aduna“ (?)	
<i>leġuħ-r-</i> „ușor, sprinten“	

Fonetica limbii illire

Sistemul fonetic al limbii illire era în bună parte cunoscut mai de mult; dar etimologiile divergente de la aceste norme, deci greșite (formulate în ultimele decenii), au provocat multe echivocuri și o serie de confuzii și erezii, în special cu privire la caracterul „satem” ori „centum” al acestui idiom balcanic dispărut. În baza etimologiilor de mai sus (p. 94—97), selectate cu ceva mai multă rigoare decât s-a făcut de obicei în sectorul illiric și în cel tragic al comparatisticeii, după ce s-au eliminat majoritatea soluțiilor neverosimile și a confuziilor, se poate schița următorul tablou al foneticii illire.

A) Vocalismul

I.-e. *a* > ill. *a*: *Adizio*, *Andes*, *Argya*, *Asamo*, *Cazares*, *Galgestes*, *Grabos*, *Tēuta*;

i.-e. *e* > ill. *e* în câteva cazuri evidente: *Gentius*, *Penkah-*, *Vendo*, *-es*, *Verzo*, alături de *Varzo* coradical, *Vescleves*;

i.-e. *o* ca formă alternanță a lui *e* în nume messap. *Moldah-* și în ill. *Longaros* alături de *Langaros*; de asemenea în *Pladomenus*, *Prorado*; *ō* posibil în *Blodius*; tot atât de numeroase apar cazurile de *e/o* redat prin *a*: *Barizanit-*, *Barzid-*, *Dardani*, *Dasius*, *Daz-*, *Pladomenus*, *Plares*, messap. *Zairikes*, *Zaristh-*, *Zanatis*, *Zarux*, în afară de cele secundare și paralele cu *o/a* (*Langaros*, *Varzo*); *ē* > *a* se constată în *Prorado*, iar *o* > *a* în messap. nom. sing. al temelor *o dazimas*, gen. sing. al temelor cons. *platoras*, *plastas*; faptul alternării lui *o* cu *a* (constatat și în resturile traco-dace) nu are o prea mare importanță, cum a relevat just N. Jokl¹¹ și poate fi sesizat în epoca istorică chiar la illiri (ex. *Langaros*, *Varzo*); posibil să fie o simplă nuanțare dialectală (cf. *Dasta* și *Dostoneis*, ultimul cu i.-e. *o* conservat, transformat în *a* la grupa de nume illiro-messapice *Das-*, *Daz-*, etc., fenomen ce este de veche dată; pentru *Dasius* cf. lat. *Decius*, *Dasimus*, grec *Doci-mos*); i.-e. *e* apare și ca *i* în unele cazuri, ca *Dizeros*, *Rizus*(?), *Glinditiones*;

i.-e. *i* > ill. *i*: *Lizaviates*;

i.-e. *u* > ill. *u*: *Buzetius*, *Buzos*;

diftongii: *ai* > *ai* în *Blaedarus*(?); i.-e. *ei* avem numai ca *ai* (*ae*) în *Baedarus*, *Daesifates*; *au* > ill. *au*: *Audarus*; *eu* > ill. *eu*: *Beusas*, *Clevatus*, *Pleuratus*, *Pravaius*, *Teuta*, *Teotor*, dar și *Taotor*, *Vescleves*; *eu* > *u*: *Mursa*.

Recapitulare

I.e.	a	e	i	o	u	ai	ei	oi	au	eu
Ill.	a	e	i	o	u	ai		oi	au	eu

B) Consonantismul

I.-e. *u* > ill. *u*: *Clevatus*, *Daversi*(?), *Pravaius*, *Vendo*, *-es*, *Venetus*, *Verzo*, *-ant-*, *Varzo*;

occlusive; *surde* (tenuis) sînt continuate prin aceleași sunete, *k* > *k* *Cazares*; *p* > *p* *Aplo*, *-us*, *Apulia*, *Penkah-*, *Pladomenus*, *Plares*, *Pravaius*, *Prorado*; *t* > *t* *Pleuratus*, *Teuta*, *Theotor*; *medii*: *b* > *b* pare a fi un singur caz, *Grabos* (*-on*, *Grabaei*, *Grabovius*); *d* > *d*

¹¹ Jokl, RLV VI 43 „indes ist diesem Umstand nicht allzu grosses Gewicht beizumessen. Gehen doch sonst ganz nah verwandte Dialekte, die sich erst spät getrennt haben, in der Vertretung eines Vokals auseinander (so das Lit. und Lett. bei idg. *ō*)”.

Daesiliates, *Das(s)ius*, *Dassar-*, *Dast-*, *Dostoneis*, *Vendo*, -es; $g > g$ *Argya*; mediile aspirate au pierdut aspirația, redată prin medii corespunzătoare: $bh > b$ în messap. *berada* la gr.-lat. *jero* (RE suppl. VI 311), *Baedarus*, *Barizaniates*, *Barzides*, *Beusas*, *Blaedarus*, *Blodius*, *Buzetius*, *Buzos*; $dh > d$ *Andes*, -io, *Audarus*, *Baedarus*, *Dardani*(?), *Daversi*(?), *Moldahias*; $gh > g$ *Galgestes*, -ia. Oclusivele palatale k și $g(h)$ sînt redată prin spirante postdentale s și z , dovadă a caracterului *satem* al limbii illiro-messapice: $k > s$ *Asamo*(?), *Daesiliates*, *Das(s)ius*, *Daz-*, *Dassar-*, *Dast-*, *Dostoneis*, *Oseriates*(?), *Vescleves*(?); în cazurile de neasibilare a palatalei menținute ca oclisivă *Clausala*, *Clevatus* și *Vescleves* (**klew-*) este fenomenul depalatalizării cunoscut și în alte idiomuri *satem* și care nu constituie un indiciu că illira nu ar fi o limbă *satem* la fel ca traca și balto-slava; g și $gh > z$: *Adzizio*(?), *Barizaniates*, *Barzid-*, *Birzim-*, *Buzos*, *Cazares*, *Dizeros*, *Lizaviates*, *Maezei*, *Rizus*, *Rizon*, *Verzo*, *Varzo*, *Zairikes*, *Zaristhes*, *Zanatis*, *Zarax*¹²;

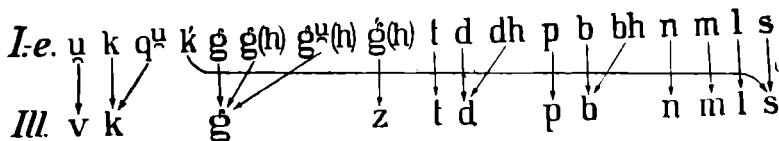
labiovelarele pierd elementul labial, reprezentate prin velare (k , g), a doua dovadă despre caracterul *satem* al illirei (fapt ce n-a fost remarcat pînă acum): $qu > k$ un singur caz, nu deplin sigur *Epicadus* (**quōd-*), mai probabil messap. *Penkah-*; pentru $gu(h) > g$ sînt concludente cele trei cazuri cu etimologie clară *Gentius*, *Grabos* (-on, -aei, -ovius) și *Longaros* (*Langaros*), care fuseseră explicate greșit¹³;

lichidele sînt păstrate ca atare în orice poziție, exemple numeroase: $l > l$ *Clevas*, *Vescleves*, *Blaedarus*, *Blodius*, *Glinditiones*, *Pladomenus*, *Pleuratus* etc.; $r > r$ *Argya*, *Barizaniates*, *Barzides*, *Grabos*, *Pleuratus*, *Pravaius*, *Prorado*, *Zaristhes* etc.;

nazale: $m > m$ *Mazaioi*, *Moldah-*, *Mursa*; $n > n$ *Andes*, *Gentius*, *Nosetis*, *Penkah-*, *Vendo*, *Zanatis* etc.;

spiranta surdă s e conservată în orice poziție: *Beusas*, *Nosetis*, *Vescleves* etc.; în messapică s e redat uneori prin z (*Dazim-*, *Daza* în ill. balcan.), dovadă că era sonor (RE suppl. VI 311).

Recapitulare

Aspectul de căpetenie al sistemului fonetic illiro-messapic este un remarcabil conservatism în tratarea sunetelor din limba de bază: majoritatea lor sînt păstrate și transmise ca atare fără modificări; inovațiile, relativ puține, sînt tipice și deplin explicabile în cadrul grupului *satem* de limbi indoeuropene, unde illira (alături de traco-dacică) poate fi considerată în multe privințe ca cea mai apropiată de arhetipul limbajului primitiv comun indoeuropean. Vocalele se conservă distincte *a*, *e*, *o* (tendință de trecere la *a*, cazuri destul de numeroase), ca și *i* (alternare cu *e*); diftongii în majoritate sînt conservați (*ai*, *au*, *eu*); în consonantism modificări la trei grupe: mediile aspirate pierd aspirația,

¹² Pretinsele exemple de tratament „centum” ($k > k$ și $g(h) > g$) în illiro-messapică provin, în bibliografia lingvistică a ultimelor decenii, din etimologii greșite (ca *Epicadus* < **kad-* în loc un **quōd* sau **kad-*; *Gentius* din **gen-* în loc de **guhen-t-* etc.), ori din faptul că s-au considerat illire nume de altă origine (ca *Vultureg-* care este venet; *Acrabanis* semit, căruia i s-a confecționat o „etimologie” indoeuropeană din **akr-*, cf. SCL VIII 35). Este de prisos a combate și a căuta rectificări pentru asemenea erori și erezii, discuția devenind inutilă prin simpla constatare a numeroaselor exemple evidente de fonetism „*satem*” relevate mai sus.

¹³ Pretinsele cazuri de tratament „centum” al labiovelarelor în illiră se bazează pe etimologii neverosimile (ca *Baedarus* i.e.**guhui-d-*, în loc de **bheidh-*).

labiovelarele pierd elementul labial, palatalele sînt continuate prin spirante (limbă *satem*); restul consonanțelor sînt conservate fără modificări ($u > v$, n , m , r , l , p , b , t , d , k , g , s), indiferent de poziția lor în cuvînt.

Concluzii lingvistice și istorice

Pe baza cercetărilor mai vechi și a rezultatelor ceva mai ample și concrete dobîndite în paginile precedente, se poate spune că poziția limbii illire este următoarea: un idiom indoeuropean independent, din grupa de răsărit *satem* (palatale > spirante postdentale, labiovelare > velare; ca în traco-dacă, balto-slavă, indo-iraniană), înrudit de aproape cu *traca*. Atare înrudire însă nu trebuie înțeleasă în sensul preconizat de unii, ca un fel de grupă „illiro-tracă” (Jokl, RLV VI 43—45 etc.), în baza cîtorva sufixe (*st*, *nt* etc.) sau chiar elemente radicale (nume întregi) ce apar în zona illiră și în cea tracă și care pot să fie și sînt în cea mai mare parte răspindite și în alte teritorii cu populație de limbă indoeuropeană. Sigur este numai că illirii și tracii aveau exact același sistem fonetic, morfologic și probabil lexical, ca și unele — desul de puține și nu cele mai tipice — elemente lexicale comune în numele proprii¹⁴; dar sistemul antroponomastic și toponimic diferă considerabil de la o grupă la alta: o serie de nume se constată la illiri, altă serie la traco-daci, iar cele mai caracteristice și frecvente elemente onomastice sînt exclusive în fiecare grupă (mai sus, p. 93); semnificativă este de asemenea lipsa din toponimia illiră a unor elemente tipice și frecvente la tracii, ca *-bria*, *-dava*, *-dizos*, *-para* ș. a., ceea ce este un indiciu despre caracterul izolat și specific al fiecărei grupe etno-lingvistice: illirii în nord-vestul, traco-dacii în nord-estul Peninsulei Balcanice. Remarcabil este, în sfîrșit, faptul că la illiri sînt foarte puține nume proprii compuse, abia 12—15 din vreo 430 antroponime, în timp ce la traco-daci asemenea nume sînt relativ mult mai numeroase: 210 compuse față de 690 simple în toponimie, 290 compuse față de 860 simple în antroponomastică. Aceste cifre nu sînt întîmplătoare și comportă o semnificație deosebită din punct de vedere lingvistic și istoric. O amplă cercetare comparativă s-ar putea face mai ușor și cu folos după publicarea unor repertorii complete și exhaustive ale materialului lingvistic illiro-messapic¹⁵, care e reprezentat în starea actuală a cunoștințelor aproape exclusiv de numele proprii lăsate de aceste populații dispărute ori transformate o dată cu dispariția limbii lor indoeuropene, la sfîrșitul epocii antice¹⁶.

¹⁴ S-au putut identifica pînă acum următoarele nume proprii (ori elemente din ele) comune la illiri și la traco-daci: *Apuli*, *Apulia*, nume personal *Aplo*, *Aplus* în Illyria — Dacius *Appulus*, *Apulum* în Dacia; *Buzetius*, *Buzos* ill. — *Byzes*, *Buz* trac; *Dizeros* riu în Illyria — *Contadesdos* riu în Tracia; *Gentius* ill. — *Bilu-*, *Cele-*, *Ditugentus* trac; *Prorado* ill. — *Pyrurredes* trac; *Rigias* mess. — *Rigozus* trac; numele *Sita* și *Zaca* etc.

¹⁵ Precum există pentru materialul de limbă traco-dacă: D. Dečev, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, 584 p.; cf. recenzia critică în SCIV IX 1958, p. 213—217; *Dacia* II 1958, p. 536—542.

¹⁶ Cf. „Dispariția limbii și populațiilor traco-dace”, în SCIV VIII (1957), p. 245—255.

Limba albaneză. Ca un continuator direct al idiomului illir a fost considerată de mulți erudiți moderni limba albaneză, de tip satem indoeuropean, vorbită de poporul albanezilor (arnăuți, sau cum își zic ei înșiși: *skipetari*), locuind în actuala Albania și răspândiți în enclave compacte prin Grecia, Serbia, Dalmația, Italia etc., limbă care conține numeroase elemente lexicale vechi latine (romane, romanice), grecești, slave și turcești. Opiniile asupra originii acestei vechi limbi indoeuropene formează două grupe principale: *a)* obârșie illiră, după Thunmann (1774), Gustav Meyer (1885), P. Kretschmer (1896) ș. a.; *b)* tracă, după Hirt (1898, 1905, din cauza unor puternice analogii între limba albaneză și romină care este o limbă romanică dezvoltată pe bază tracă), Gustav Weigand (1927), D. Dečev (1952) ș. a.; unii erudiți au adoptat o soluție mediană considerând albaneza ca o limbă „traco-illiră” (Jokl, Mladenov etc.), termen etno-lingvistic ce este tot atât de puțin precis și util din punct de vedere comparativ ca de ex. „greco-latin” sau „latino-celtic”. Rezultatele cercetărilor asupra originii și formării limbii albaneze¹⁷ nu pot fi considerate ca definitive ori măcar parțial satisfăcătoare, în primul rînd din cauză că sînt bazate pe elemente lingvistice indirecte și de valoare dubioasă: a legătură documentară sigură și evidentă între albaneză și illiri, respectiv tracii antici, nu există încă; totul se bazează pe un material comparativ lingvistic ori etnografic adesea echivoc, pe probabilități și chiar — se poate spune fără riscul de a exagera — pe aparențe înșelătoare, ce nu rezistă unei critici mai severe și care au stîrnit multe nedumeriri și confuzii¹⁸. Asemenea elemente de limbă și onomastică, legate între ele de etimologiști și „balcanologi”, adesea la întîmplare, nu spun aproape nimic cu privire la problema esențială a originii și teritoriului ocupat în vechime de albanezi, unde s-a încheiat comunitatea populară și limba lor în formele actuale în antichitate ori epoca medievală. Fonetica acestui idiom satem se poate pune de acord atât cu illira, oît și cu traca, ambele de tip satem indoeuropean; dar albanezii n-au moștenit nici un element cultural (de ex. nume proprii de persoane ori de locuri) din antichitate, iar în lexiconul lor nu s-au putut încă identifica elemente ce să fie atestate direct în illiră (care este, de altfel, mult mai lacunos cunoscută, cum s-a arătat) sau în tracă; încît nu se

¹⁷ Intreaga discuție cu materialul lingvistic respectiv și bibliografia mai veche despre albanezi se află la N. Jokl, „Albaner”, în RLV I (1924), p. 84—94; St. Mladenov, *Balkan-Archiv* IV (1928), p. 181—194; D. Dečev, *Charakteristik der trakischen Sprache*, Sofia, 1952, p. 107—115.

¹⁸ Analogiile toponomastice din actualul teritoriu albanez, din Illyria, Pannonia, Tracia, Messapia, Grecia etc., analizate, grupate și interpretate în cele mai variate feluri de către erudiți în comparație cu vocabule din actuala limbă albaneză (și cu glose traco-dace), nu servesc decît foarte puțin la elucidarea problemei albaneze din cauză că sînt bazate pe etimologii adesea dubioase, ireale, deci lipsite de semnificație istorică: de ex.: *Skodra* (*Škodër*); *Ludrum*, *Lugeion* — alb. *l'um* (*l'üm*) „noroi”; *Metubaris* în Pannonia — alb. *berak*, *brak* „mocirlă”; *Malont-* (Carintia, Grecia etc.) — alb. *mal'* rom. *mal*; *Pelagonia* — alb. *pelgu* „băltoacă, mocirlă”; *Carpi*, *Carpates* — alb. *karpë* „stîncă”; *Tranipsai*, *Tramarisca* — alb. *tër* „dincolo” etc.; ori sufixe ca *-t-*, *st-*, ș. a. *Dardani* — alb. *dardhë* „pară”, *dardhan* „șaran”; ill. *Dasius* — alb. *dashë* etc.

poate spune că fondul lexical vechi indoeuropean și structura gramaticală a limbii albaneze sînt de factură și origine illiră ori mai curînd tracă, decît eventual în măsura în care se poate afirma că elementul lexical autohton (preroman) din limba romînă este de origine traco-dacică. Este adevărat de altă parte — lucru neobservat pînă acum — că pentru originea tracă a limbii albaneze ar pleda și faptul că tracii s-au menținut vreme mai îndelungată ca popor cu limbă și nume proprii naționale decît illirii, deci nu se vor fi romanizat complet (cum arată informațiile literare și numele lor personale) pînă prin sec. VI (ori VII), cînd dispar orice știri despre ei și cînd s-ar putea ca o parte din tracii balcanici, sustrăgîndu-se procesului de romanizare (în sec. III—VI), respectiv de slavizare (sec. VII—X), să fi reușit a-și salva limba străveche indoeuropeană care să fi continuat în limba albaneză; este aceasta o ipoteză, pentru care nu se poate aduce deocamdată nici un fapt documentar sigur, din cauza lipsei totale de informații¹⁹.

Deși actualul teritoriu național locuit de albanezi se suprapune în parte cu spațiul locuit în antichitate de illiri, descendența lor din aceștia din urmă apare destul de puțin probabilă prin faptul că la illiri procesul de înlocuire a numelor proprii se petrece de timpuriu, mult mai curînd decît la tracii: ultimele atestări de nume illire sînt de la începutul secolului IV (de ex. martirul *Dasius* din vremea lui Dioclețian), după care dispar orice mențiuni de nume illir în textele literare, inscripții, papirusuri. Rezultă de aici că illirii balcanici (ca și înainte messapii italici) s-au romanizat de timpuriu, probabil complet pînă în sec. IV. Oricare ar fi relațiile dintre limba albaneză și illiră, e sigur că cea dintîi nu poate servi deocamdată prin nimic la explicarea etimologică a materialului lingvistic illir (numele proprii). E posibil și destul de probabil că în viitor cercetările comparative mai minuțioase și adînci, alături de noi descoperiri de materiale ce sînt de așteptat, să aducă noi soluții și lumini pentru cunoașterea limbii illire.

ABREVIERI

- AISC = *Anuarul Institutului de studii clasice*. Cluj—Sibiu, I 1928—V 1949.
 BB = *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* (Ad. Bezzenger). Göttingen, I 1877—XXX 1907.
 BCH = *Bulletin de correspondance hellénique*. Paris.
 BDalm. = *Bulletin d'archéologie et d'histoire dalmate* (Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku). Split (Salona).
 CIL = *Corpus inscriptionum Latinarum*. Berlin.
 EDR = *Ephemeris Dacoromana*. Roma, I 1923 — X 1943.
 Gl. = *Glotta* (P. Kretschmer). Göttingen, I 1909—.
 IF = *Indogermanische Forschungen*. Strassburg (Berlin), I 1892—.
 IGN = H. Krahe, *Die alten Balkanillyrischen geographischen Namen* (Indogermanische Bibliothek, II 7). Heidelberg, 1925.
 IPN = H. Krahe, *Lexikon altillyrischer Personennamen* (Indogermanische Bibliothek, III 9). Heidelberg, 1929.

¹⁹ Cf. SCIV VIII (1957), p. 261—263.

- KZ = *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* (A. Kuhn). Berlin (Göttingen), I 1852—.
- PD = *The praetialic dialects of Italy*, ed. J. Whalmough, II, III. London, 1933.
- Rav. = *Geograful Ravenat*.
- RE = *Real-encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly — Wissowa). Stuttgart, I 1893—.
- RhM = *Rheinisches Museum*. Bonn.
- RIGI = *Rivista indo-greco-italica* (Fr. Ribezzo). Napoli, I 1917 — XX 1937.
- RLV = *Reallexikon der Vorgeschichte* (Max Ebert). Berlin, I—XV, 1924—1932.
- SCIV = *Studii și cercetări de istorie veche*. București.
- SCL = *Studii și cercetări lingvistice*. București.
- SEG = *Supplementum epigraphicum Graecum* (J. Hondius). Leyda, I 1924—.
- Spmn. = *Spomenik Akadem.*, Beograd.
- TLL = *Thesaurus linguae Latinae*. Lipsca, I 1900—.
- W P = A. Walde — J. Pokorny. *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*. Berlin, I — III 1927—1932.
- i.-e. = indoeuropean (indogermanic).
- ill. = illir(ic).

ИЛЛИРИЙСКИЕ ОЧЕРКИ (III)

Лингвистическая позиция иллиров

(Краткое содержание)

В этой последней части „Иллирийских очерков“ автор уточняет — на основании прежних результатов и новых сравнительных материалов — позицию иллирийского языка в индоевропейском окружении. Вначале показана эволюция исследований и мнения главных лингвистов, относительно иллирийского языка и его позиции и обнаружено, что ещё не достигли единодушно допускаемого мнения по основному вопросу: к группе „*centum*“ (Дееке, Томашек, Кречмер, Йокл, Мейер); поэтому принадлежит ли он к группе „*satem*“ (Барич, Крахе, Педерсен) или же необходимо и злободневно рассмотрение вопроса в целом. После того, как указываются заслуги а также отрицательные стороны очерков и статей об иллирийском языке, написанные Кречмером (1896), Н. Йоклом (1926), А. Майером (1936, 1952), Х. Крахе (1955), подчёркивается, что ныне известные фрагменты иллирийского балканского языка состоят почти исключительно из собственных имён. Особенно типичны и знаменательны антропонимы. Поэтому настаивается больше на лингвистическое значение и, естественно, на значение этимологических исследований в изучении этого материала, для индоевропейской фонетики и лексики иллирийского языка. Из всего количества собственных иллирийских имён, ныне известных (около 430 антропонимов), только у одной десятой из них можно говорить о точных или вероятных этимологиях; но эти 40—50 этимологически разъяснённых имён пока достаточны для того чтобы установить фонетическую систему и позицию иллирийского языка в индоевропейском окружении.

Иллирийские и мессапийские имена с этимологией. В алфавитном списке сгруппированы местные и личные иллирийские и мессапийские собственные имена, для которых дана точная или вероятная этимология, с кратким указанием документального источника имени (авторов, надписей), индоевропейского корня (основы) и имени автора этимологии (приведённые другими исследователями).

Индоевропейские корни (основы) в иллирийских именах во второй главе изложены в порядке букв из сравнительного словаря Валде-Покорного.

Фонетика иллирийского языка, большей частью, была давно известна, но некоторые ложные этимологии собственных имён, пущенные в ход за последние десятилетия, вызвали некоторую путаницу и сомнения; поэтому необходимо вновь систематизировать фонетические факты, установленные этимологиями в главах, касающихся вокализма и консонантизма, указывая в сводных таблицах соответствие звуков общего индоевропейского языка и иллирийского языка индоевропейского типа

Лингвистические и исторические выводы. Индоевропейский язык типа *satem* иллиров и мессапов был родственный, естественно, остальным идиомам группы *satem* балто-славянскому, индо-иранскому и особенно фракийскому; но это родство не следует понимать как „иллиро-фракийское” единство (по Йоклу), так как, — хотя фракийская и иллирская фонетические системы безусловно одинаковы — элементы именной системы (значит, в некоторой мере возможно что сама лексика языка) были различными. Немногие общие фракийско-иллирские элементы именной системы выведены в небольшом алфавитном списке. Кажется, что иллиры рано романизировались, принимая латинский язык и заменяя все туземные собственные имена в Иллирии, самое позднее в IV-ом веке н. э. Таким образом, положение об иллирийском происхождении албанского языка кажется нам менее обоснованным нежели фракийское, так как фракийские народности сохраняют язык и национальные собственные имена до VI-го или даже до VII вв. и могли, таким образом, превратиться в албанцев благодаря тому, что они не романизовались и не славянизировались полностью. Албанский язык индоевропейского типа *satem* можно связать как с иллирийским так и с фракийским языками, но албанцы не унаследовали ни одного элемента культуры (собственные имена, заведения и т. д.) ни у фракийцев, ни у иллиров. Вопрос о происхождении албанцев и их языка ждёт разрешения от будущих исследований.

ETUDES ILLYRIENNES (III)
LA POSITION LINGUISTIQUE DES ILLYRIENS

(Résumé)

Dans cette partie finale des „Études illyriennes“ l'auteur précise — en se fondant sur des résultats plus anciens et les nouvelles acquisitions comparatives — la position de la langue illyrienne dans le cadre indo-européen. Il commence par montrer l'évolution des études et les opinions des principaux linguistes sur l'illyrien et sa position, en relevant le fait que l'on n'a pas encore abouti à une conclusion unanimement admise dans la question essentielle, à savoir son appartenance au groupe „centum“. (Barić, Krahe, Pedersen) ou au groupe „satem“ (Deecke, Tomaschek, Kretschmer, Jokl, Mayer); c'est pourquoi il est actuel et nécessaire de réexaminer le problème dans son ensemble. Après avoir montré les mérites et l'apport valable, ainsi que les opinions négatives formulées dans les articles sur la langue illyrienne par Kretschmer (1896), N. Jokl (1926), A. Mayer (1936, 1952), H. Krahe (1955), l'auteur souligne le fait que les fragments de la langue illyrienne balkanique connus aujourd'hui consistent presque exclusivement en noms propres, parmi lesquels les anthroponymes sont particulièrement typiques et significatifs. En conséquence, il insiste davantage sur la valeur linguistique et sur l'importance évidente des recherches étymologiques dans l'étude de ces matériaux pour la phonétique et le lexique indo-européen de la langue illyrienne. Du total des noms propres illyriens connus aujourd'hui (dont environ 430 anthroponymes), seulement un dixième offre des étymologies certaines ou probables; mais ces 40 à 50 noms expliqués étymologiquement sont suffisants pour établir le système phonétique et la position de l'illyrien dans le cadre indo-européen.

Noms illyriens et messapiens à étymologie. L'auteur groupe dans un tableau alphabétique les noms propres locaux et personnels illyriens et messapiens pour lesquels on a indiqué une étymologie certaine ou probable, en signalant brièvement la source documentaire du nom (auteurs, inscriptions), la racine (base) indo-européenne et le nom de l'auteur de l'étymologie (indiquée par d'autres chercheurs).

Les racines (bases) indo-européennes dans les noms illyriens du chapitre 2 sont exposés dans l'ordre des lettres du dictionnaire comparatif de Walde-Pokorny.

La phonétique de l'illyrien était en grande partie connue depuis longtemps, mais quelques fausses étymologies de noms propres ont créé des confusions et des équivoques. C'est pourquoi il est nécessaire de systématiser de nouveau les faits d'ordre phonétique constatés dans les étymologies du chapitre 2 relatifs au *vocalisme* et au *consonantisme*, en indiquant dans des tableaux récapitulatifs les correspondances de sons de la langue indo-européenne commune et de l'illyrien. On relève le caractère unitaire et le conservatisme remarquable de la langue illyrienne de type *satem* indo-européen.

Conclusions linguistiques et historiques. La langue indo-européenne de type *sātem* des Illyriens et des Messapiens était naturellement apparentée aux autres idiomes du groupe *sātem*: le balto-slave, l'indo-iranien et surtout à la voisine de l'Est: le thrace. Ce dernier apparentage ne doit pas être compris comme une unité illyro-thrace (selon Jokl) parce que — bien que le système phonétique thrace et illyrien soit certainement identique — les éléments du système onomastique (donc en quelque mesure même le lexique de la langue) étaient divergents. Les éléments communs thraco-illyriens, peu nombreux dans le domaine de l'onomastique, sont relevés dans un petit tableau alphabétique. Les Illyriens semblent avoir été romanisés de bonne heure, ayant adopté le latin et remplacé tous les noms propres autochtones d'Illyrie, au plus tard au IV-e siècle de notre ère. Ainsi, la thèse de l'origine illyrienne de la langue albanaise nous semble moins fondée que celle de son origine thrace, parce que les populations thraces se sont maintenues avec leur langue et leurs noms propres nationaux jusqu'au VI-e voire même au VII-e siècle, et par le fait qu'elles ne sont romanisées ni slavisées complètement, leur langue a pu se transformer plus facilement en l'albanais. La langue albanaise de type *sātem* indo-européen peut être mise en rapport aussi bien avec l'illyrien qu'avec le thrace; mais les Albanais (Shkipetars) n'ont hérité aucun élément de culture (noms propres, institutions, etc.) des Thraces ou des Illyriens. La question de l'origine des Albanais et de leur langue attend sa solution d'éventuelles recherches à venir.

SLAVONA „LEGENDEI DUMINICII“ DIN CODICELE DE LA IEUD

DE

MARIA ZDRENGHEA

„Legenda duminicii“ din Codicele de la Ieud a fost studiată din punct de vedere al conținutului de N. Cartoian în *Cărțile populare*¹ și de Hasdeu care, în *Cuvente den bătrîni*², face un istoric al scrierilor apocriefe.

Încercînd să stabilească naționalitatea copistului, N. Drăganu a ridicat și probleme de limbă referitoare la acest manuscris³. Dar N. Drăganu a fost preocupat numai de textul românesc al Codicelui de la Ieud; cel slavon nu a fost studiat. Studiul fenomenelor fonetice și morfologice ale textului slavon al Legendei duminicii din Codicele de la Ieud ne ajută să stabilim slavona în care a fost scris. Vom încerca prin urmare să stabilim particularitățile grafice, fonetice, morfologice și sintactice și, de asemenea, și semantice ale textului pe care-l studiem. Întrucît comparația textului slavon cu cel românesc ne ajută să explicăm unele particularități ale textului slavon care altfel nu ar putea fi înțelese, studiul de față va cuprinde și o prezentare a influențelor reciproce ale textului românesc și slav din Legenda duminicii.

Particularități grafice și fonetice

Tratamentul ierurilor nu este deosebit de semnificativ. Raportat la celelalte fenomene fonetice, ne ajută totuși la precizarea slavonei textului nostru.

Ierul mare (Ѣ), în interiorul cuvîntului, este uneori păstrat, alteori a dispărut. Cazuri de dispariție: *никтоже* ²/₄, *посланіе* ¹/₁ *зліа* ⁰/₇. Este

¹ N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, București, 1929.

² B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. II, București, 1879, p. 21—55.

³ N. Drăganu, în recenzia făcută lui I. Bianu, *Texte de limbă din secolul al XVI-lea: III. Manuscriptul de la Ieud...* în „Dacoromania“ IV (1924—1926), p. 10.6—1101.

păstrat în cuvintele: сътвори $1/6$, въскръсъ $8/2$ etc. În cazul acesta putem considera că avem de-a face cu o vocalizare a ierului mare, ca în bulgară. În câteva cazuri apare vocalizat în o, ca în macedoneană și în slavona răsăriteană: дожда 13/14 etc. În poziție finală este greu de precizat care este tratamentul ierului mare, deoarece, în majoritatea cazurilor, cuvintele care ar trebui să se termine în ierul mare, au ultima consoană aruncată deasupra rîndului, și, în cazul acesta, de obicei, nu se mai scrie vocala finală, astfel că nu putem trage nici o concluzie din faptul că ierul nu este scris. Avem două-trei exemple care arată în mod sigur omiterea ierului mare în poziție finală: аз 6/16, 24/14 pentru азъ; образ 7/4 pentru образъ. Este consecvent păstrat în prepozițiile съ, къ și pronumele ты.

În numeroase cuvinte, în poziție finală, ierul mare este înlocuit cu ierul mic (ь). Înlocuirea lui cu ierul mic în cuvinte ca мученикъ 5/11, снѣгъ 4/2, adică după velare, indică o deprindere grafică bulgărească.

Ierul mic, în poziție finală, este păstrat: огнь 4/3, вѣнцы 8/10, сѣдмь 23/5, день 20/1, чръвъ 9/9, господь 15/4. În interiorul cuvintelor este păstrat în unele cazuri (оцѣта 8/10, аждажъствѣа 2/5), probabil fiindcă grupul de consoane care ar rezulta prin dispariția lui ar fi greu de pronunțat; alteori totuși nu apare în scris, iar în unele cazuri este vocalizat în e fără ca aceasta să ne dea vreo indicație cu privire la slavona acestei scrieri.

Avem și cazuri de înlocuire în interiorul cuvintelor a ierului mic cu ierul mare: тѣма 13/7 pentru тѣма; лѣвовъ 14/4 pentru лѣвовы; въскъ $19/1$ pentru въскѣ, fenomen care, iarăși, ne orientează spre bulgară. Un caz neobișnuit de vocalizare avem în forma скръжѣтъ 9/9, corespunzătoare v. sl. скръжьтъ. Ar putea fi o simplă grafie sau o asimilare provocată de faptul că se rostea muiat.

Iusurile (ж și љ) sînt uneori corect întrebuințate. Alteori e scris iusul mare în locul iusului mic și invers: свѣтъж неделя 27/3 pentru свѣтъж недѣльж; гл҃голащѣ 3/14 pentru гл҃голащѣ; прѣж 7/13 pentru прѣжхъ; свѣж 27/3 pentru свѣж; възложншж 8/10 pentru възложншѣ; свѣтъж 11/6 pentru свѣтъж; мѣж 13/4 pentru мѣжѣ; гл҃голаж 19/14 pentru гл҃голаж. Confuzia iusurilor ne orientează tot spre bulgară.

Denazalizarea iusurilor este un fenomen care se întâlnește destul de des în acest text. Iusul mare (ж) e înlocuit, în majoritatea cazurilor, prin љ, deci ca în sîrbă sau ca în limbile slave de est: тѣмѣ 17/1 pentru тѣмж; бл҃гдѣници 16/11 pentru бл҃гдѣнници; сѣботѣ 11/10 pentru сѣботж; хоцѣ 8/6 pentru хоцж; клѣвѣщѣци 16/13 pentru клѣвѣщѣци. În câteva cuvinte avem ж > ѣ sau ж > а ca-n bulgară: лѣкѣи 16/2 (cf. v. sl. аждажъ); имѣт 6/12 (v. sl. имѣтъ); плачѣщѣ сѣ 6/1 (v. sl. плачѣщѣ сѣ); гл҃жени 1/13 (v. sl. гл҃жениж).

În ceea ce privește iusul mic, găsim de asemenea mai multe cuvinte în care e denazalizat ca în limbile estice și mai puține în care e denazalizat ca în bulgară. Ca în limbile estice: напоиша мѣ 8/10 pentru напоиша мѣ; распѣша 8/9 pentru распѣша; чѣдом 24/1 pentru чѣдомъ

жати 24/13 pentru жати; ваша 14/9 pentru ваша; гладнѣа 26/10 pentru гладнѣа; жаднѣа 26/10 (cf. v. sl. жаднѣа). Nu în toate cazurile când avem а pentru ѡ sîntem siguri că e un fenomen slav răsăritean, fiindcă s-ar putea să avem trecerea lui ѡ la ж, deci confuzia iusurilor, și apoi trecerea lui ж la а ca în bulgară. Situația aceasta ar putea fi în Tormele ваша, напоиша. Denazalizarea lui ѡ în в, ca în bulgară, macedoneană și sirbo-croată o prezintă următoarele cuvinte: ваше 13/7 (v. sl. ваша), вдовнице 5/17 pentru вдовница; мѡ 17/17 (v. sl. мѡ). Un caz mai dificil prezintă forma оставѣ 23/10, cu ж > ѡ și ѡ > ѣ, formă întâlnită în bulgară și în textele mai vechi slave. Trecerea lui ѡ а ѣ o găsim și în форма вѣск 19/1 (cf. v. sl. вѣск). În cazul acesta e greu de precizat dacă sîntem în fața unui fenomen bulgăresc, cu ѡ > ѣ, sau ѣ este terminația acuzativului plural ca în limbile răsăritene.

Intrebuințarea iusurilor în locul vocalelor orale se întâlnește destul de des în textul nostru. Uneori apare ж pentru ѡ, ca-n slavona răsăriteană, alteori ж pentru ѣ, ca în bulgară: дрѣжъ 13/9 pentru дрѣжъ; нж 21/1, 20/6, 12/15 (v. sl. нѣ), джжда 24/12 (cf. v. sl. дѣждѣ); клжнѣ сѡ 10/3 (cf. v. sl. клѣннѣ сѡ) pentru клѣнж cu ѣ > ж și cu ж > ѡ > ѣ. Intrebuințarea iusului mic în locul lui ѡ ne îndrumază spre slavona răsăriteană: оукѣрѣт 20/13, pers. III sg. de la оукѣрати; оскѣнѣт 10/7 pers. III sg. de la оскѣнѣти; гоморѣном 20/1 (cf. v. sl. гоморѣнѣмъ). În нгѣлнѣ 13/10 (cf. v. sl. нгѣлнѣ) ѡ este întrebuințat în locul lui в. În форма хощѣте 13/2 pentru хощѣте găsim iusul mic în locul lui е, apoi amestecul iusurilor, ambele fenomene bulgărești.

În concluzie, întrebuințarea iusurilor în textul Codicelui de la Ieud ne indică atât slavonă bulgărească, cât și slavonă răsăriteană.

ѣ. În majoritatea cuvintelor din textul nostru ѣ este corect întrebuințat: вѣжати 25/2, отвѣт 17/10, свѣт 17/2 вѣка 14/5, чловѣкѣ 11/9, прѣстола 10/1, вѣнѣцъ 8/16, дрѣва 6/4, снѣгъ 4/2. Uneori е înlocuit prin в: вѣлѣчет 26/12 (cf. v. sl. вѣлѣци, вѣлѣкѣ, вѣлѣчеши), вѣделска 11/14 (cf. v. sl. вѣдѣльскѣ), вѣделѣ 7/8 (cf. v. sl. вѣдѣлѣ). Alteori ѣ stă în locul lui ѡ, ceea ce ne face să ne gândim la bulgară: родитѣлѣ 24/1 gen. sg. (v. sl. родитѣлѣ). Adverbul снѣѣ apare sub forma снѣи ⁴/₁₆ deci cu trecerea lui ѣ la и, fenomen ucrainean.

ѡ > и și и > ѡ: покасти сѡ 4/10, aoristul de la покасти сѡ. Fenomenul invers îl avem în развѣтѣ 2/12, imperativul lui развѣти.

г și ѣ silabici, г și ѣ sînt notați în textul nostru, în majoritatea cazurilor, ca în slava veche: скрѣѣ 27/17, трѣновѣ 8/15, милосрѣднѣхъ 5/11, дрѣжнѣ 9/13, оумрѣшихъ 14/12. Grafiile вѣрѣдем 22/10 (cf. v. sl. оусрѣднѣ) și желѣѣ 8/16 (cf. v. sl. жалѣѣ) ne trimit la slavona rusă, iar grafia вѣрѣдем 20/6 la slavona bulgară.

Consonantism. Iodul în majoritatea cazurilor a dispărut: вѣвѣша 1/3, лжѣва 1/14, мѡвѣ 18/6, вѣсокож 18/6, горѣша 5/3, скѡж 23/2. Este păstrat în cuvintele послѣнію 27/13, писѣнію 27/14. Disparația iodului se întâlnește și în ucraineană, dar este mai obișnuită în bulgară.

Grupurile slave comune $t + j, d + j$ sînt reprezentate prin **жа** și **шт**, ca în bulgară: **кѣжеждает** 21/2, **джажда** 24/12, **скащеник** 22/4, **пщж** 4/2, **клевещи** 16/13. Avem o singură dată **ж** în loc de **жа**, în forma **скажае** 12/6 (cf. v. sl. **сѣжадати**), și tot într-un singur cuvînt întîlnim **ч** pentru **щ**; **гораче** (v. sl. **горачеѣ**). Formele acestea sînt caracteristice pentru slava răsăriteană.

Grupurile **blj, mlj, vlj** sînt păstrate: **остакалѣмъ** 23/10, **прѣмае** 22/10, **прѣгрѣкалѣще** 7/3.

Semnalăm și cîteva fenomene fonetice comune mai multor limbi slave, deci negrăitoare în ceea ce privește limba acestui text.

ы și **и** s-au confundat. **ы** a trecut la **и** într-o serie de cuvinte: **виногради** 13/7 (v. sl. **винограды**); **сѣмисла** 28/2 (cf. v. sl. **сѣмысль**); **ви** 6/6, 6/3, 8/3 (v. sl. **вы**); **таготи** 2/3 (gen. sg., v. sl. **таготы**), **риданіа** 13/7 (cf. v. sl. **рыданіе**). **и** a trecut la **ы**: **наслѣднты** 17/10 (v. sl. **наслѣдти**), **(орли) крылати** 16/4, dar și **двоукрылати**, cu **и** păstrat. Suffixul **—аніе** apare sub forma **—аніе**: **посланіе** 28/1, **писаніе** 16/8.

Terminația **—ын** la adjective este uneori păstrată, apărînd în scris sub formele **—ын** sau **—ый**: **сѣднын** 19/3, **врсѣланскый** 28/7. Alteori **ын** este redat prin **и** sau **ы**: **милосърдих** 5/9, **сѣдтых** 5/10. În cîteva forme **—ын** e înlocuit cu **ін**: **слѣпін** 16/12.

Fenomene morfologice și sintactice

Pronumele **тъ, та, то** apare sub această formă, ca în vechea slavă, dar îl găsim și, ca în rusa veche, sub formele **тѣй** 23/13, **тѣин** 5/15, **тѣи** 19/1. De asemenea pronumele **съ, се, си** apare și sub formele: **сѣ** 28/1, **сѣи** 22/8, **сѣа** 4/10.

Pronumele personal în dativ e întrebuințat cu valoare de pronume posesiv, ca în bulgară: **(вратіа) ми** 16/3 (**рѣцѣ**) **ми** 8/13.

La adjectivele cu formă lungă, sub influența declinării pronominale, găsim la dativ singular terminația **—омъ**: **лжкѣвомъ** 13/8 (v. sl. **лжкѣвоу(оу)моу**). Fenomenul acesta este caracteristic pentru slavona rusă.

Concluzii. Tratamentul iusurilor, al lui **r** și **l** silabici, al lui **ѣ** și al consoanelor, împreună cu cîteva forme morfologice ne dau indicații precise asupra slavonei Codicelui de la Ieud. La bază este slavona bulgară peste care s-a suprapus slavona răsăriteană. Forme ca **сѣи** cu **ѣ** trecut la **и**, și **укроп** (v. sl. **оукропѣ**) cu **ѣ** ca în ucraineană, ne îndreptătesc să precizăm că slavona răsăriteană care s-a suprapus slavonei bulgare este ucraineana. Aceasta este singura concluzie sigură pe care ne-o permite studiul textului slavon al Codicelui de la Ieud.

*

*

*

Urmărind influențele reciproce dintre textul românesc și slav din Legenda duminicii din Manuscriptul de la Ieud, concluzia poate fi completată.

Comparația celor două texte, slavon și romînesc, ne îndreptățește să afirmăm că traducătorul și copistul nu sînt una și aceeași persoană. Dovezi pentru această afirmație ne oferă faptul că textul romînesc este uneori amplificat față de cel slavon. În Legenda duminicii din Manuscriptul de la Ieud, textul slavon alternează cu cel romînesc. Un fragment de text este scris în slavonă și urmează imediat traducerea lui în romînă. Găsim în cîteva cazuri în textul romînesc cuvinte sau propoziții care lipsesc în textul slavon. Dăm un singur exemplu: *и пронаше крънъ вашъ 3/11: ши вою лжса прѣ вон лимби погжне ши ворѣ кърса сънцелі кѣстрѣ 3/11.*

Un al doilea argument este corespondentul slavului *вележдѣ* „cămilă”, în textul romînesc. Iată versetul în slavă și romînă: *вѣчше естъ вележдѣ вѣнати бѣ иглаши оуши; ман лесне жѣте фѣнѣ корабени а трѣче пре вѣркине акоулоуи.*

Este ușor de explicat de ce găsim în diferite texte biblice cînd „cămilă”, cînd „funie de corabie”. Termenul grecesc pentru odgon este *καμηλος* (cu iota), iar pentru cămilă este *κάμηλος* (cu eta); formele fiind foarte apropiate în ce privește scrierea și identice în rostire, *κάμηλος* „cămilă” a putut să ia ușor locul lui *καμηλος* „odgon” în versetul biblic amintit mai sus. Texte romînești vechi și noi, Tetraevanghelul lui Coresi din 1574, Noul testament de la Bălgrad, Biblia de la București, Biblia din 1936 și Biblia tradusă de Gala Galaction, precum și texte latinești, grecești, franțuzești și maghiare întrebuintează termenul de „cămilă” în locul termenului inițial de „odgon”. Greșeala strecurată cîndva într-un text grecesc a cîștigat mult teren și, prin urmare, nu ne surprinde că întîlnim în textul slavon termenul *вележдѣ*. Nu putem explica însă de ce în textul romînesc nu avem tradus acest termen, ci avem „funia corabiei”.

Cele două fapte amintite, textul romînesc amplificat față de cel slavon și corespondentul romînesc „funie de corabie” al slavului *вележдѣ* ne îndreptățesc să credem că cel care a scris Codicele de la Ieud a avut în față un text slavon al Legendei duminicii și un text romînesc al acestei legende, și el a aranjat doar textele, scriind un fragment în slavonă, apoi fragmentul corespunzător din textul romînesc, introducînd și particularități din graiurile (slav și romînesc) pe care le vorbea. Concluzia aceasta ne ajută să înțelegem influențele textului romînesc asupra celui slavon.

Influența textului romînesc asupra celui slavon

Pentru luna februarie este întrebuintată forma romînească *фѣврарѣ* 13/7, pe care Dicționarul Academiei o explică din fuziunea lui *făurar* și *februarie*.

O altă formă romînească din textul slavon este cuvîntul *патрѣархъ* însoțit de adjectivul în slavonă *ерсалимскій*: *азъ патрѣархъ ерсалимскій* 28/7. În construcția aceasta ne-am aștepta la o formă articulată a lui *patriarch*. În secolul al XVI-lea însă formele articulate

sînt cu **л**, ca de altfel și în textul nostru. Avem totuși în textul românesc un exemplu în care forma, deși este sigur articulată, este terminată în **-л** nu în **-лѣ**: **лѣ рѣсьрнѣ соарелѣнѣ** 11/7. Deci și **патріархѣ** ar putea fi o formă românească articulată, așa cum cere construcția. S-ar putea să avem și numai o substituție grafică a lui **л** pentru **лѣ**, pe baza unei corespondențe grafice; în cazul acesta forma ar fi totuși slavă. Credem însă că este o formă românească pentru că, pe de o parte, asemenea corespondențe între **л** și **лѣ** în textul slavon nu mai avem, iar, pe de altă parte, propoziția **азъ патріархѣ ерѣсалимскый ѿсѣанъ** ultima din text, nu este tradusă și s-ar putea ca, în mintea copistului, textul slav și românesc să se fi contopit într-o propoziție cu forme românești și slave. Semnalează că acest cuvînt apare în textul slavon și sub forma **патріарха ерѣсалимскый** 2/6, formă de nominativ, după modelul lui **митрополита**.

Dacă în textul slavon alături de forma **ѿсѣрдїем** întîlnim și forma **ѿсѣрдїем** 20/6, cu **л** trecut la **ѿ**, trebuie să o considerăm ca o influență de natură fonetică a formelor românești de origine slavă în care **л** — slav a trecut la **ѿ**. O. Densusianu⁴ și acad. Al. Rosetti⁵ semnalează, fără să explice, trecerea lui **л** în cuvinte românești de origine slavă, în **о**, făcînd remarcă că acest fenomen se întîlnește și în unele graiuri slave. St. Mladenov⁶ spune că în slavă **л** neaccentuat se deosebește puțin de **ѿ** accentuat, **ѿ** neaccentuat apropiindu-se de **о**, și în felul acesta trebuie explicate grafiile medio-bulgare cu **о** în loc de **ѿ**. Precizarea pe care o face Mladenov cu privire la **л** în graiuri bulgărești, ar putea constitui o explicație pentru trecerea lui **л** la **о** în cuvinte românești de origine slavă. În cazul nostru însă, cu siguranță forma cu **о**, **ѿсѣрдїем** 20/6, se datorește influenței formei românești.

De altfel în ceea ce privește tratamentul lui **л**, influența s-a exercitat și în sens invers: găsim în textul românesc alături de forma **ѿкарѣще** 20/14 și forma **ѿкарѣще** 21/2. În exemplul **ѿкарѣще** de la p. 21 avem, de altfel, impresia că copistul a uitat că a trecut la textul românesc pentru că și negația dinaintea verbului este luată din slavă: în slavă: **не ѿкарѣтъ** 21/1; în textul românesc: **не ѿкарѣще**, grafia arătînd și ea influența textului slavon. Obișnuit în textul românesc se întrebuițează **л**, dar în exemplul dat **ѿ** este scris ca în slavă **ѿ**. Asemenea situații ne dovedesc că copistul cunoștea și slava și romîna.

Un caz aparte de amestec între **л** și **о** îl prezintă cuvîntul **ѿкрон** 13/1 în textul românesc, și **ѿкрон** în textul slavon. În romînă **ѿкрон** este din v. sl. **ѿкронѣ**, iar forma cu **ѿ** în textul slavon se datorește copistului care trebuie să fi fost ucrainean, în ucraineană cuvîntul avînd forma **okrip**.

⁴ *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, Paris, 1901, p. 273.

⁵ *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, București, Editura Academiei R.P.R. (1954), p. 62.

⁶ *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1929, p. 88.

O influență de natură morfologică, ținând de derivație, prezintă cuvîntul *гжселницѣ* 4/7 „omizi”, care apare în Codicele de la Ieud cu *l*, deși forma slavă este fără *l*, sub influența fonmei din textul românesc, *găselnițe*. Cuvîntul românesc *găselniță*, provenit din slavul *гжселница* are *l*, fiind încadrat ca și *stelniță*, la cuvintele cu sufixul *-elniță*. G. Pascu⁷ dă greșit cuvîntul cu *-l* în bulgară. Nici un dicționar bulgăresc și nici un alt dicționar slav nu semnalează forme cu *l* ale acestui cuvînt.

Influența textului slavon asupra celui românesc

Influențe lexicale: *пригвозди* 8/15; *ши мж гжвоздирж мжнѣе ши ми пригвоздиръ пичореле*. Dacă forma *găvozdi* se găsește dată de dicționarele românești, forma *prigvozdi* este luată din textul slavon. În Legenda duminicii din Textele Măhăcene publicate de Hasdeu⁸ cuvîntul *găvozdi* este înlocuit cu o formă mai românească: *bătură găvoazde*.

Un alt cuvînt pătruns din textul slavon este *proscorniță* 25/11. În limba romînă cuvîntul are forma *prescurariță*, derivat de la *prescură* (cf. v. sl. *проскура*). Forma *proscorniță* din Codicele de la Ieud a pătruns în textul românesc din cel slavon și a fost favorizată de existența în limba romînă a cuvîntului *prescornic* (din *pistornic* + *prescură*) „sigiliul de pus pe prescuri”.

Calcuri după slavă: *хїи ѡмѣнѣи* 3/1, în slavonă: *сѣинове чловеѣстїи* În textul publicat de Hasdeu găsim: *[ii[i] oamenilor*⁹.

Influențe semantice: *чѣтнїѣ* cu sensul de scrisoare, *къ нѣ вою двѣ. а трѣмѣтѣ чѣтнїѣ пре помжнѣтъ* 12/15: *omor* cu sensul de „ciumă, epidemie între oameni și vite”: *и морь члком и скотом; ши оморь ѡмѣннлор ши добнѣтѣчлор* 4/7. Slavul *морь* are sensul de „ciumă, epidemie” În romînă (neavînd un termen special) — menționăm că în textul din *Cuvente den bătrîni* este întrebuițat cuvîntul *moarte* (vol. II, p. 45) — s-a întrebuițat forma *оморь*, fiind apropiată din punct de vedere fonetic de *морь*, și a primit sensul din slavă.

Expresia *дрѣжит чисто* 9/15 din slavă și *va posti curat* din romînă, ne indică influența unui text asupra celui alt, dar în cazul de față este greu de precizat dacă textul românesc a influențat textul slav sau invers. Nici în dicționarele slave, nici în cele românești n-am găsit expresia indicată; *a ține post* se spune și în romînă și am găsi expresia *дрѣжатъ постъ* în dicționarul slavon rus. Pe de altă parte în dicționarele românești și slavone se vorbește de *lunea curată, duminica curată*, în slavă însemnînd prima duminică sau luni din postul mare, în romînă sensul fiind puțin diferit. Desigur, în zilele acestea se postea într-un mod deosebit. În *Cuvente den bătrîni* pasajul corespunzător este: *iară miercură și veînneri să postiți și să le țînreți cu curăție* (vol. II, p. 48). Acest *a ține cu curăție* face impresia unei traduceri din slavă.

⁷ G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1906, p. 240.

⁸ B. P. Hasdeu, *op cit.*, p. 46.

⁹ B. P. Hasdeu, *ibid.*, p. 43.

unde pare firească expresia *держать чистотой*. În cazul acesta *a posti curat* ar putea fi traducerea lui *держит чисто*, în română precizându-se însă sensul prin traducerea *a posti curat*.

*

Reluând afirmațiile făcute în cursul expunerii, dăm concluziile noastre:

1) Limba textului slav este slavona bulgară peste care s-a suprapus slavona ucraineană și forme din ucraineana vorbită.

2) Cel care a scris *Legenda duminicii* din *Codicele de la Ieud* a utilizat un exemplar în slavonă bulgară al acestei legende, dar el vorbea ucraineana și, ca om de carte, cunoștea slavona rusă.

3) Dacă era român sau ucrainean este greu să precizăm înainte de a studia minuțios tehnica traducerii. În orice caz, cunoștea româna și ucraineana, chiar dacă textul românesc prezintă o serie de stângăcii și inconsecvențe în ce privește limba și grafia. Greșeli se găsesc însă și în textul slavon: aoristul este adeseori greșit întrebuințat, substantivele sînt trecute de la o declinare la alta, acordul între predicat și subiect adeseori nu e corect.

4) Traducătorul și cel care a scris *Codicele de la Ieud* nu sînt una și aceeași persoană, deci *Codicele de la Ieud* este o copie.

5) *Legenda duminicii*, așa cum o avem în *Codicele de la Ieud*, pare a fi fost scrisă cu un dublu scop, bisericesc și didactic: pe de o parte de a nu lipsi pe credincioșii de limbă românească de un text religios atît de important cum era *Legenda duminicii*, iar pe de altă parte de a ajuta pe preoții români care, în biserică, trebuiau să utilizeze slavona pe care nu o mai cunoșteau bine¹⁰.

6) Scopul acesta didactico-religios al scrierii ne orientează spre mînăstirea *Peri*, unde exista un fel de școală pentru preoți¹¹. Nu putem face însă o afirmație sigură în acest sens decît după ce vom fi studiat și materialul pe care ni-l oferă textul românesc al *Legendei duminicii* și al celorlalte scrieri din *Codicele de la Ieud*.

¹⁰ Șt. Pașca, *Contribuții la istoria începutului scrisului românesc*, în „Cercetări de lingvistică”, (Cluj), I (1956), p. 79—89.

¹¹ Cf. Șt. Pașca, *loc. cit.*, unde se dă și bibliografia cu privire la această problemă.

ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК В „ПРЕДАНИИ О ВОСКРЕСЕНЬИ“
В КОДЕКСЕ ИЗ ЙЕУДА

(Краткое содержание)

В первой части статьи, автор знакомит нас с фонетическими и морфологическими явлениями, свойственных церковнославянскому тексту **Предания о воскресеньи** в Йеудском кодексе. Выводятся заключения относительно обращения с ерами, юсами, с **ѣ** со слоговыми **р** и **л**, с группами *t+j* и *d+j*, с местоимениями **тъ**, **та**, **то** и **сь**, **си**, **се**.

Во второй части статьи исследованы взаимные влияния румынского и славянского текстов в Йеудской рукописи.

Приводятся следующие заключения:

1) Язык славянского текста это болгарский церковнославянский язык, с восточным церковнославянским наслоением и с формами из разговорной украинской речи; переводчик был или украинцем или же хорошим знатоком украинского языка;

2) Йеудский кодекс это копия.

LE SLAVON DE „LA LÉGENDE DU DIMANCHE“ DU CODEX D'IEUD

(Résumé)

Dans la première partie de l'article, l'auteur présente les phénomènes phonétiques et morphologiques caractéristiques au texte slavon de la *Légende du Dimanche* du Codex d'Ieud. Elle formule des conclusions sur le traitement des *yers*, des **ѣ** et **ѥ**, de **ѣ**, *r* et *l* syllabiques, des groupes *t+j* et *d+j*, des pronoms **тъ**, **та**, **то** et **сь**, **си**, **се**.

Dans la seconde partie, on étudie les influences réciproques du texte roumain et slave du manuscrit d'Ieud.

Voici les conclusions auxquelles elle a abouti:

1) La langue du texte slave est le slavon bulgare, auquel s'est superposé le slavon oriental et des formes de la langue ukrainienne parlée; le traducteur était ukrainien ou un très bon connaisseur de la langue ukrainienne.

2) Le Codex d'Ieud est une copie.

SCHIȚA A SISTEMULUI FONOLOGIC AL GRAIULUI TECUCEAN

DE

Acad. E. PETROVICI și I. STAN

Cei ce se ocupă cu tipologia fonologică a limbilor au constatat că nu numai diferitele limbi pot avea sisteme fonologice proprii, ci și graiurile regionale ale unuia și aceluiași idiom prezintă sisteme fonologice uneori foarte diferite între ele¹. Această constatare este valabilă și pentru limba română, cu dialectele și graiurile ei. Nu numai dialectele transdunărene — cel aromân, meglenoromân și istroromân —, dar și diferitele graiuri ale dialectului dacoromân au sistemele lor fonologice proprii.

De asemenea, studiile fonologice mai noi au constatat că într-o comunitate lingvistică coexistă cel puțin două sisteme fonologice, unul mai vechi, mai arhaic, mai demodat, și altul mai nou, mai la modă, unul întrebuițat de generațiile mai vechi, altul de cele tinere, unul caracteristic stilului explicit, altul celui eliptic².

Stabilirea sistemelor fonologice ale graiurilor regionale prezintă interes și în legătură cu împărțirea și repartizarea dialectală a graiurilor

¹ Vezi, de ex., N. S. Troubetzkoy, *Phonologie et géographie linguistique*, în *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 344—350. Vezi și următoarele două comunicări prezentate la al IV-lea Congres internațional al slaviștilor, ținut la Moscova, în septembrie 1958 (American Contributions to the Fourth International Congress of Slavistics, Moscow, September 1958): Harold L. Klagstad, *A Phonemic Analysis of some Bulgarian Dialects*, Haga, 1958; Edward Stankiewicz, *Towards a Phonemic Typology of the Slavic Languages*, Haga, 1958.

² Cf. B. Дорошевский, *Диалектология и сравнительно-исторический метод в языкознании*, în „Вопросы языкознания”, 1956, nr. 5, p. 73; Roman Jakobson and Morris Halle, *Fundamentals of Language*, Haga, 1956, p. 50—51; Roman Jakobson, *Typological Studies and Their Contribution to Historical Comparative Linguistics*, „Reports for the Eight International Congress of Linguists, Oslo 5—9 August 1957”, Supplement. Oslo, 1957, p. 8; Gr. Rusu, *Coexistența mai multor sisteme fonologice în același grai regional (Valea Sebeșului)*, în „Cercetări de lingvistică” (Cluj), II (1957), p. 127—141; Henry Kučera, *Inquiry into Coexistent Phonemic Systems in Slavic Languages*, Haga, 1958 (American Contributions to the Fourth International Congress of Slavistics, Moscow, September 1958).

dacromine. Cercetînd, de exemplu, sistemele fonologice ale graiurilor moldovenesti se va constata, desigur, dacă se poate vorbi de un grai moldovenesc de sud, a a cum presupunea acad. Iorgu Iordan într-o lucrare mai veche consacrată lexicului din sudul Moldovei³.

Av nd în vedere importanța acestor principii am crezut că este util să dăm o sumară prezentare a sistemului fonologic al unui grai din sudul Moldovei, pe care l-am numit graiul tecucean.

Schi a prezentă a sistemului fonologic al graiului tecucean a fost făcută lu ndu-se ca bază graiul natal al unuia dintre autorii acestui articol, Ionel Stan, originar din localitatea Bucești (raionul Lie ti, fostul județ Tecuci).  n cursul expunerii ne-am servit  i de materialul *Atlasului lingvistic rom n I* (ALR I) adunat din localit tile Lie ti (punctul cartografic 610)  i Nicore ti (raionul Tecuci, punctul cartografic 600), precum  i de materialul *Atlasului lingvistic rom n II* (ALR II) adunat din localitatea Furceni (raionul Tecuci, punctul cartografic 605).

Sistemul fonologic schi at aici este cel vechi, tradi ional, a a cum se prezintă în vorbirea de toate zilele a locuitorilor din Bucești. Coexist nd alături de acesta, în vorbirea genera iilor mai tinere a început să se constituie, sub influența graiului muntean  i a limbii literare, un nou sistem, ale cărui caracteristici le vom arăta pe scurt la sf r itul articolului.

Sistemul fonemelor vocalice

Vocalismul graiului tecucean prezintă foarte numeroase nuanțe vocale. Aceste nuanțe pot fi grupate în 12 tipuri vocalice care prezintă 3 grade de apertură: gradul I, cel mai deschis, în care intră [ea ( a), a,  a ( a),  a ( a)]⁴; gradul al II-lea, în care sînt cuprinse [e ( e,  e,   ,   ),   (  ), o ( o,  o),    (  )]  i gradul al III-lea, în care se încadrează [i ( i,  i),  , u ( u,   ),    (  )].

Din punctul de vedere al localizării, nuan ele vocalice de tipul *i, e,  a* trebuie considerate anterioare, cele de tipul * ,  , a*, mediale — am ndou  aceste categorii fiind nerotunjite —, cele de tipul *u, o,  a*, posterioare-rotunjite, iar cele de tipul * ,  ,  a*, anterioare sau mediale rotunjite.

După cum vom vedea mai jos, sistemul consonantic al graiului tecucean prezintă — de altfel ca  i limba literară — corela ia de diezare (palatalizare)  i cea de bemolare (rotunjire) a consoanelor.  n urma  ncruci  rii acestor corelații se nasc mănunchiuri de c te 2, 3 sau chiar 4 membri dintre care unul este neutru, unul diezat (palatalizat), unul bemolat (rotunjit)  i unul diezat-bemolat (palatalizat-rotunjit). Vedem deci că fonemele consonantice posedă 4 c lora iuni fonologice, pertinente. Regăsim însă  i la nuan ele vocalice

³ Vezi Iorgu Iordan, *Lexicul graiului din sudul Moldovei*,  n „Arhiva”, XXVIII (1921), nr. 1, p. 186—202.

⁴ între paranteze drepte [] notăm forme în transcriere fonetică, iar între bare oblice // dăm forme în transcriere fonologică.

menționate aceeași marcă de corelație: *i*, *ă*, *a* (vocale neutre) au un timbru velar, *i*, *e*, *ea*, cu diferitele lor nuanțe, prezintă un timbru palatal, *u*, *o*, *oa*, un timbru labiovelar, iar *ü*, *ö*, *öa*, un timbru labiopalatal.

Tipologia fonologică a constatat — ceea ce de altfel este foarte logic — că aceeași marcă de corelație nu poate fi pertinentă în același timp și în același sistem fonologic atât pentru consoane cît și pentru vocale⁴.

De aceea ni se pare legitimă întrebarea dacă vocalismul graiului tecucean nu poate fi conceput ca fiind un sistem linear⁵ în care numai gradul de plenitudine vocală este pertinent, pe cînd localizarea (anterioară, medială sau posterioară, precum și rotunjirea buzelor) constituie o trăsătură „redundantă”, condiționată de colorațiunea consoanelor, îndeosebi a celor precedente.

Sistemele vocalice în care numai gradul de apertură este fonologic pertinent, iar localizarea este fonologic nepertinentă par a fi o particularitate a limbilor Caucazului occidental⁶. În marea arie fonologică eurasiatică, graiul de care ne ocupăm — și poate și alte graiuri românești — formează o mică arie lingvistică cu trăsături fonologice specifice.

Că cele patru colorațiuni ale consoanelor nu sînt condiționate de vocale reiese și din faptul că aceste consoane cu patru colorațiuni se întîlnesc și la sfîrșit de cuvînt unde, în stadiul de dezvoltare actual al graiului tecucean, nu sînt urmate de vocale. Pe de altă parte nuanțele vocalice [i, e, *ea*, u, o, *oa*] și [ü, ö, *öa*] nu sînt posibile la început de cuvînt fără să fie precedate de una din cele trei semivocale, care din punct de vedere funcțional sînt foneme consonantice: /i/, /u/, /i^o/, de ex. [iini^omâl], [i^ol^ou], [iascâ], [uuit] „uîti”, [uosu], [uasâ], [i^oüti] „iute”, [i^oüti] „uită-te”. De aceea numai /i/, /ä/, /a/ pot apărea la început de cuvînt fără să fie precedate de consoane. Acestea trebuie deci considerate ca variante fundamentale ale celor trei foneme vocalice din graiul tecucean. Toate celelalte nuanțe vocalice nu sînt, prin urmare, decît variante combinatorii ale fonemelor vocalice, condiționate de consoanele precedente.

Dependența variantelor combinatorii ale fonemelor vocalice de consoanele precedente apare clar din exemple ca [a fost niști h^{uo}t în casâ] „au fost niște hoți în casă”, [a fost^u ü h^{uo}t^u ün casâ] „a fost un hoț în casă”, [am mult^l în grădinâ] „am mulți peri în grădină”, [am^u ü ^{h^{uo}t^u} kept^u] „am un junghi în piept” (toate exemplele sînt din Bucești). Variantele [i, u, i] și [ü], reprezentînd fonemul vocalic cu care începe prepoziția *în*, sînt așadar previzibile: după fonemul consonantic neutru /t/ al formei de plural [h^{uo}t], fonemul /i/ va prezenta varianta fundamentală [i]; după fonemul consonantic bemolat /t^o/ al formei de singular [h^{uo}t^u], varianta [u], după consoana diezată /r/

⁴ Vezi André Martinet, *Economie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berne, 1956, p. 119.

⁵ Privitor la sistemele vocalice lineare, vezi N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, Praga, 1939, p. 87 urm. (*Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 102). Cf. și S. Pușcariu, *Limba română I, Privire generală*, București, 1940, p. 73.

⁶ Vezi N. S. Trubetzkoy, *Principes de phonologie*, p. 102.

a formei de plural [p'ler¹], varianta [i], iar după consoana diezată-bemolată /g^o/ a formei de singular [žū¹g^u], varianta [ü] ([^uü]).

O dovadă a identității fonologice a vocalelor [î, i, u, ü (^uü)] este și faptul că ele sînt echivalente din punct de vedere morfologic, adică îndeplinesc funcțiuni morfologice identice. Astfel, fonemul vocalic /i/ — sub aspectul celor patru variante combinatorii ale sale — îndeplinește funcțiune de articol hotărît (la plural fiind urmat de consoana iod slab perceptibilă). După consoane neutre, diezate, bemolate și diezate-bemolate vor apărea respectiv variantele [î, i, u, ü]: [h^{uo}o] „hoți” — [h^{uo}oîi], [zidar¹] „zidari” — [zidariî], [h^{uo}o^u] — [h^{uo}o^uu], [zidar^u] — [zidar^uü]. De asemenea variantele lui /i/ reprezintă vocala cu care începe sufixul gerunziului, al cărei timbru este determinat de timbrul fonologic al consoanei finale a temei verbale: [arind^u — tăind^u — luund^u]. După *r* neutru al temei *ar-* urmează [i], după iod final al temei *tai-*, [i], iar după *wau* al temei *luu-*, un sunet intermediar între [u] și [i]⁸.

Și variantele [ă, e, o, ^uö], pe de o parte, și [a, ^{ea}, ^oa, ^ua], pe de alta, au funcțiuni fono-morfologice identice. De ex., terminația verbală *-ăm* prezintă variantele [-ăm^u, -em^u, -om^u] condiționate respectiv de consoanele finale neutre, cu timbru palatal și cu timbru labial ale temei verbale: [arăm^u, tăiem^u, luom^u]⁹. La fel sufixul *-ești* al numelor de localități ia aspectele [-ăștⁱ, -eștⁱ, -oștⁱ]: [Păușăștⁱ, Liiștⁱ, Leoștⁱ]¹⁰.

Variantele de gradul al II-lea de apertură [ă, e, o, ö] (= [ⁱă, ^{ie}, ^{uo}, ^uö]), opuse celor de gradul I de apertură [a, ^{ea}, ^ua, ^ua], deosebesc următoarele forme: masculinul de feminin: [săc^u (sⁱăc^u) — sacă, n^e-gru — n^eagră, t^{uo}u — t^oată, șk^uöpu — șk^uapă], pers. I și a II-a sg. de pers. a III-a sg. și pl.: [învă^u (învă^utu) — înv^{ie}ț — înva^ută, l^{egu} — l^{ie}z — l^{ea}gă, t^{uor}u — t^{uor}s — t^{oar}si, dⁱjg^uöcu — dⁱjg^uös — dⁱjg^uacă], pl. fem. de sg. fem.: [sărⁱ (sⁱărⁱ) — sară, f^{iet}i — fată, l^{ie}ș — l^{ea}să, m^{uor}ⁱ — m^oară, s^uörⁱ — s^uară], indicativul de conjunctiv: [pășăști — pășască, înva^uț — înv^{ie}ță, cr^{edi} — crădă].

⁷ În majoritatea graiurilor dacoromîne, forma de plural masculin a articolului hotărît nu are iod final: [h^{uo}oîi] „hoți”, [zidari] „zidarii”. Și în graiul tecucean el este foarte slab perceptibil, pe cale de dispariție.

⁸ Cf. forma *luundu* a textelor noastre vechi (I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană*, vol. II, București, 1916, p. 429) și forma *lün* din Oltenia (Ernst Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Viena, 1919, p. 13); cf. și O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938, p. 109; Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 87. Candrea (*Psaltirea scheiană*, I, p. CLIV), Densusianu, Gamillscheg și Rosetti explică forma *luundu* prin acțiunea lui *u* din prima silabă asupra lui *i*. Dar forma *luomu* dovedește că avem de-a face cu acțiunea lui *wau* asupra vocalelor *i*, *ä*: *ü* > *uu* (scris *u*), *uä* > *uo* (scris *o*).

⁹ Vezi E. Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu—Leipzig, 1943, p. 217, rîndul 21: [luuóm]. (Textul e din Furceni).

¹⁰ *Leoști* este numele a două sate din raionul Huși. Toponimicul este format din numele proprietarului (care a trăit în secolul al XV-lea) *Leu* (*Leul*) urmat de sufixul *-ești*. Vocala de gradul al doilea de apertură trebuie să se realizeze după *wau* (/u/) ca [o]: [L^{eu}oștⁱ], în grafia oficială *Leoști*. (Ortografia noastră notează prin *o* grupul format dintr-un *wau* urmat de [o] ([uo]) la fel cum în multe cazuri e are valoarea grupului formal dintr-un iod urmat de [e].) Privitor la proprietarul *Leu*(I) al satului *Leoști*, vezi I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 191, 509, 512.

Așadar, sistemul fonemelor vocalice ale graiului tecucean este linear, prezentînd trei grade de plenitudine vocală (de apertură):

III	î
II	ă
I	a

Dar nuanțele vocalice înșirate mai sus nu se întîlnesc în orice silabă a cuvîntului, ci numai în cele accentuate. În silabe neaccentuate, nuanțele vocalice sînt mult mai puține. Așa, de pildă, în poziție finală neaccentuată constatăm existența a numai două grade de plenitudine vocală cu următoarele nuanțe:

II	i, i ¹ , î (â), u, u ¹ (ü)
I	e ^a , a

De exemplu: [carti — cart^ea, casâ (casî) — casa, paru, uok^u].

Prin *â* se notează o vocală intermediară ca grad de apertură între *ă* și *i¹*. În schița de mai sus am așezat-o însă alături de *î*, deoarece nu cunoaștem nici un caz în care opoziția [*â* — *î*] să aibă funcțiune distinctivă în această poziție.

Prin urmare, în poziție finală, vocalismul neaccentuat este reprezentat numai prin două foneme vocalice:

II	î
I	a

În interiorul cuvîntului, în silabe neaccentuate, nuanțele vocalice sînt mai numeroase decît în poziție finală, dar mai puține decît în silabe accentuate:

II	i, i ¹ , i ² , î, u, u ¹ , u ² , ü
I	e, e ¹ , iă, ă, o, u ^o , ô, ô ¹

În silabele neaccentuate din interiorul cuvîntului, opoziția /a/ — /ă/ nu servește niciodată la deosebirea cuvîntelor și a formelor gramaticale. Faptul acesta explică de ce în graiul tecucean, ca în multe alte graiuri regionale, în această poziție se poate pronunța indiferent [ă] sau [a], fără ca aceasta să îngreueze cituși de puțin comunicarea. ALR notează adeseori un *a* în loc de *ă* în această poziție în punctele cartografice 600, 605, 610: [cascătul] (ALR II, vol. I, pag. 10, MN [6869], [masă] „măsea” (*ibid.*, harta 43, punctul cartografic 605). La Bucești, însă, se rostește de obicei [ă] în silabă protonică: [căscātu, măsá] etc.¹²

¹¹ Semnul *ă* face parte din sistemul de transcriere al ALR, care îl notează în locul lui *â* final din limba literară. Cf. și E. Herzog și V. Gherasim, *Glosarul dialectului mărginean*, în „Codrul Cosminului”, I (1924), p. 359; Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în „Ethnos”, I (1941), fasc. I, p. 105, 111 (nota 5) și 112 (nota 9).

¹² Și în limba literară opoziția /a/—/ă/ are putere distinctivă numai sub accent și în poziție finală neaccentuată. Vezi A. Graur—A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, „Bulletin linguistique”, VI (1938), p. 6.

Randamentul funcțional al opoziției /ă/ (/a/) — /i/ în silabă neaccentuată medială este foarte redus. Exemplele sînt puține: [răzînd^u — rîzînd^u, rădeam^u — rîdeam^u etc., mănăt^u¹³ — mînat^u, hăjit^u¹⁴ — hîjit^u¹⁵. Nici opozițiile dintre variantele combinatorii ale fonemelor /ă/, /i/, anume [e—i], [o—u], nu servesc decît în cîteva cazuri la deosebirea cuvintelor: [pík¹ia] „bibilica” — [péé^ék¹ia] (numele unei localități), [gûrlán^u] „șobolan” — [gôrlán^u] „golan”¹⁶.

Așadar, în silabe mediale, deosebirea dintre [a] și [ă] nu are funcțiune fonologică distinctivă; ea nu deosebește niciodată cuvintele sau formele gramaticale. De aceea, aceste două vocale, în aceeași poziție, reprezintă împreună gradul I de apertură, sistemul vocalic parțial al silabelor mediale neaccentuate fiind constituit tot din două foneme vocalice:

II	î
I	{ ă
	{ a

Observăm deci că în graiul tecucean există trei foneme vocalice, iar în silabe neaccentuate mediale și finale, numai două. Fonemele vocalice prezintă însă o mare bogăție de variante combinatorii datorite acțiunii fonemelor consonantice precedente. În toate limbile avînd consoane cu timbre fonologice proprii fonemele vocalice, puține la număr, au o mare latitudine să se realizeze în numeroase nuanțe vocalice¹⁷.

Condiționarea de către consoanele vecine a variantelor combinatorii ale fonemelor vocalice

Fonemele vocalice /a/, /ă/, /i/, prezintă, după cum am arătat mai sus, numeroase variante combinatorii condiționate de fonemele consonantice înconjurătoare, îndeosebi de cele precedente. După consoane neutre apar variantele fundamentale ale acestor foneme [a, ă, î]¹⁸, după consoane diezate (palatalizate), variantele [ʔa, e(ʔe), i(i)]¹⁹, după cele bemolate (rotunjite), [ɔa, o(ɔo), u(ɔu)], iar după cele diezate-bemolate (palatalizate-rotunjite), [ʔa, ɔ̃(ɔ̃), ü(ü)]. ALR II mai notează adeseori, după consoană de timbru palatal și înainte de o consoană de timbru nepalatal, nuanța [ě] în loc de [e], adică o vocală intermediară

¹³ „Stricat de mană”.

¹⁴ „Acțiunea de a hăi”.

¹⁵ „Prăvălit într-o parte”.

¹⁶ Privitor la slabul randament fonologic al opoziției /ă/(/a/)—/i/ în silabă neaccentuată medială în limba literară, vezi Granc—Rosetti, „Bulletin linguistique”, VI, p. 7.

¹⁷ Cf. și André Martinet, *Economie des changements phonétiques...*, p. 119; N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, p. 102. Vezi și S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 73.

¹⁸ Privitor la variantele fundamentale ale fonemelor, vezi „Travaux du Cercle Linguistique de Prague” (TCLP), IV, Praga, 1931, p. 320.

între *e* și *ă*. De ex. [nələ] „miel“, [iəu] „eu“¹⁹. *ALR* I în această poziție notează foarte des [ă]: [kɨă] „chel“²⁰. Și *i* în această poziție prezintă uneori o variantă intermediară între *i* și *î* notată [i], de ex. [y'ɨn] „vin“ (forma aceasta este din Bucești)²¹. Numai între consoane de timbru palatal, *e* și *i* au un caracter neîndoișor palatal: [iei] „ei“, [kei] „piei“ (în Bucești)²². Și [o, u] între două consoane cu timbru palatal (consoana precedentă este în acest caz și rotunjită) pot dobîndi un caracter palatal, realizîndu-se ca [ö, ü]: [cuptöör] „a suci“ (la Bucești). Variantele combinatorii nu apar prin urmare niciodată într-o poziție în care n-ar putea fi condiționate de consoana precedentă, adică la început de cuvînt sau de silabă. Faptul că în pronunțarea tecucenilor [i, e, u, o] nu se găsesc niciodată în poziție inițială, ci sînt totdeauna precedate de /i/ și /u/²³ — și nu pot fi articulate nici izolat fără sprijinul unui iod sau wau precedent — constituie, după cum am spus, o dovadă că în acest grai nu există fonemele independente /i/, /e/, /u/, /o/.

Vocalele graiului tecucean nu prezintă un timbru omogen în tot timpul duratei lor. Un fonetician dialectolog atent percepe totdeauna la începutul vocalei un element cu timbru mai închis decît restul vocalei (ceea ce am notat noi cu *i*, *e*, *e*, *u*, *ü*, *o*, *ö*, *ü*, *ü*, *ö* așezați sus înaintea vocalelor). Această „diftoicare“ se constată mai cu seamă în silabe accentuate. În silabe neaccentuate, vocalele — de altfel și consoanele (vezi mai jos, p. 130 [12]) — sînt mult mai reduse decît, de pildă, în pronunțarea limbii literare. Din cauza aceasta, caracterul „diftoingoid“ al vocalelor neaccentuate nu este așa de ușor de sesizat. *ALR* notează foarte des vocale cu timbru omogen în această poziție. La o observare atentă se aude însă și în această poziție acel element vocalic precedent mai închis. Indată ce vorbitorul, pentru a fi mai explicit, pronunță și silaba neaccentuată mai puternic, sau cînd silabisește spre a fi mai bine înțeles, totdeauna se percepe clar acest element „semivocalic“ cu care începe vocala. Fenomenul acesta al „diftoingării“ vocalelor se explică prin elementul vocalic de tranziție obligatoriu care apare între consoane de diferite timbre fonologice și vocala următoare și care colorează întreg timbrul vocalei următoare (cf. sintagmele citate la p. 121 [3]).

¹⁹ E. Petrovici, *Texte dialectale*, p. 218, rîndul 14, p. 219, rîndul 15.

²⁰ *ALR* I, vol. I, harta 12, punctul cartografic 610.

²¹ În pronunțarea lui I. Stan, chiar cînd vorbește limba literară (de ex. în cuvîntul *imposibil*), *i* inițial e realizat adesea prin grupul [ji-], cu toate că grupul *si* n-a devenit [si], iar consoanele finale nu sînt rotunjite, cum ar trebui să fie în sistemul vechi al graiului tecucean.

²² Totuși, *ALR* I notează și în acest caz [ă]: [kɨă] „piei“ (vol. I, h. 3, punctele cartografice 600 și 610).

²³ Privitor la rostirea [uo] a lui *o* inițial în graiul tecucean și în limba literară, vezi I. Jordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în „Arhiva“, XXX (1923), nr. 2, p. 23; Graur-Rosetti, „Bulletin linguistique“, VI, p. 9. Pronunțarea [ji, ie] a lui *i*, *e* inițiali a fost semnalată încă de H. Tiktin, în *Studien zur rumänischen Philologie*, I, Leipzig, 1884, p. 6. Cf. și Ernst Gamillscheg, *Oltensische Mundarten*, p. 51.

E interesant că în graiul tecucean și timbrul velar al consoanei se aude, îndeosebi înaintea vocalei *ă*. Pronunțarea [m^îăr, p^îăr] etc. este obișnuită în graiul tecucean ca și în alte graiuri.

Elementul de tranziție care apare între consoană și vocala următoare aparține propriu-zis consoanei, căci reprezintă timbrul fonologic al acesteia, dar el aparține și vocalei, căci constituie începutul vocalei, care este mai puternic influențat de consoana precedentă decât restul vocalei.

Consonantismul graiului tecucean

Consonantismul tecucean, ca cel al limbii române comune, literare, este caracterizat prin două corelații consonantice de timbru care se încrucișează: cea de diezare (palatalizare) și cea de bemolare (labializare). Spre deosebire de limba comună actuală, graiul tecucean prezintă consoane bemolate și diezate-bemolate nu numai înaintea fonemului vocalic /a/, ci și în poziție finală²⁴, unde îndeplinesc importante funcțiuni fonomorfologice. De asemenea, în graiul tecucean numărul perechilor constituite dintr-o consoană neutră opusă consoanei corespondente diezate e mai redus decât în limba comună.

Iată tabloul fonemelor consonantice ale graiului tecucean:

<i>neutre:</i>	-	p	b	m	f	v	t	d	n	s	z	ț	ș	j	l	r	k	g	h	-	-	-
<i>diezate:</i>	i	p'	b'	m'	f'	v'	t'	d'	n'	ș	z'	-	-	-	l'	r'	k'	g'	-	X'	γ'	ń
<i>bemolate:</i>	u	p°	b°	m°	f°	v°	t°	d°	n°	s°	z°	ț°	ș°	j°	l°	r°	k°	g°	h°	-	-	-
<i>diezate-</i>																						
<i>bemolate:</i>	i°	-	-	-	-	-	-	n°	ș°	z°	-	-	-	l°	r°	k°	g°	-	X°	γ°	ń°	

Consoanele înșirate mai sus au aproape aceleași timbre ca ale consoanelor din limba literară: consoanele neutre au aproximativ timbrul *i*; cele diezate (palatalizate) au aproximativ colorațiunea *i* la sfârșit de cuvânt și *e* înaintea unui *a*; cele bemolate (labio-velarizate) au aproximativ timbrul *u*; în sfârșit consoanele diezate-bemolate (labio-palatalizate) au aproximativ colorațiunea *ü*.

După cum vedem, în sudul Moldovei numai 14 perechi de consoane participă propriu-zis la corelația diezării, față de 18 în limba literară. La corelația bemolării, ca și în limba literară, participă 18 perechi de consoane, iar la corelația „consoane diezate — consoane diezate-bemolate” participă 11 perechi de foneme consonantice, față de 14 în limba literară²⁵.

²⁴ Primul cercetător care a remarcat fenomenul rotunjirii consoanelor finale din graiul din sudul Moldovei a fost Gustav Weigand, în *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, „Neunter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, 1902, p. 183. Cf. și Al. Philippide, *Originea Romînilor*, II, Iași, 1927, p. 87.

²⁵ Asupra sistemului fonologic al limbii române literare, vezi studiile lui E. Petrovici publicate în special în „Studii și cercetări lingvistice” (SCL), I (1930), III (1952) și VII (1956); cf. și E. Petrovici, *Esquisse du système phonologique du roumain*, în volumul omagial „For Roman Jakobson”, Haga, 1956, p. 382—389.

Iată câteva exemple în care fonemele consonantice neutre, diezate, bemolate și diezate-bemolate se găsesc în poziție identică:

În poziție finală absolută. În această poziție consoanele neutre /z, ț, ș, j/ apar în formele de pl. neart. ale unor substantive și adjective, iar în cazul lui /t/, și în formele de pers. a II-a sg. și pl. ale unor verbe: /t͡ʃăz/, /vʲerz/, /hʷo/t͡ʃ/, /buzat͡ʃ/, /mʷo/s͡ʃ/, /frumʷo/s͡ʃ/, /pʲer/j͡ʃ/, /brʲe/j͡ʃ/, /pʷo/t͡ʃ/, /putʲe/t͡ʃ/ etc. Celelalte consoane neutre apar, în această poziție, numai în mod excepțional, în urma amuțirii mai vechi a lui *i* (*â*) final, de ex.: /doa/r/ (< *doară*), /ia/r/ (< *iară*), /ni/k/ „nimic”²⁶ (adjectivul *mic* are forma [nʲcʷ]), dar mai frecvent el este înlocuit cu [mitʲt͡ʃɛlʷ]). În stilul eliptic, când debitul vorbirii este allegro, căderea vocalei finale *i* (*â*) este aproape obișnuită.

Dintre fonemele consonantice diezate, se întâlnesc în poziție finală absolută /tʰ, dʰ, nʰ, ʃ, ž, lʰ, rʰ, kʰ, ɡʰ, xʰ, ɣʰ, ɲ/ în cuvinte ca: /povʲeʃ/tʰ/, /nădʲej/dʰ/, /a/nʰ/, /sa/ʃ/, /fa/ž/, /bʷo/lʰ/, /pa/rʰ/, /plʷo/kʰ/, /văta/xʰ/, /bʷolna/ɣʰ/, /pʷo/nʰ/ etc.

Consoanele bemolate în poziție finală absolută sînt mult mai numeroase. Dăm cite un exemplu pentru fiecare fonem consonantic: /ca/pʰ/, /cʷol/bʰ/, /uʰo/mʰ/, /ja/fʰ/, /skila/vʰ/, /pa/tʰ/, /pʷo/dʰ/, /bʷu/nʰ/, /pa/sʰ/, /botʲe/zʰ/, /ma/tʰ/, /cʷo/ʃʰ/, /ɡi/nʲjʰ/, /ca/lʰ/, /fʷo/kʰ/, /fa/ɡʰ/.

În această poziție, apar și consoanele diezate-bemolate /ʃʰ, lʰ, rʰ, kʰ și ɡʰ/ în exemple ca /stʲiŋɡa/ʃʰ/, /fʲe/lʰ/, /văca/rʰ/, /uʰo/kʰ/, /buŋ/ɡʰ/ etc.

Înainte fonemului vocalic /a/. Dăm exemple în care cele patru tipuri de foneme consonantice apar în această poziție: /scă/pa/ — /ru/pʰa/ — /pʰa/rtă/, /ba/ — /bʰa/ — /bʰa/lă/, /ɡlu/ma/ — /lu/mʰa/ — /mʰa/ră/, /fa/cʷ — /ca/fʰa/ — /fʰa/i͡i/, /va/ră/, /vʲa/fʰă — /vʰa/stră/, /ta/că — /tʰa/că — /tʰa/că/, /da/ — /dʰa/ — /dʰa/ri/, /lu/na/ — /lu/nʰa/ — /nʰa/pti — /rume/nʰa/ră/, /sa/ră, — /ša/ră — /sʰa/ri — /ʃʰa/ră/, /za/ri — /žă/nă — /zʰa/i͡i — /zʰa/că, /la/pă — /lʰa/pă, /ša/pti — /ʃʰa/pti, /ja/li — /pʲir/jʰa/li, /la/cʷ — /lʰa/cʷ — /fă/lʰa/să — /lʰa/rcă, /să/ra/ — /să/rʰa/ — /rʰa/tă, /ka/să — /ka/tră — /kʰa/să — /kʰa/ră, /ga/ră — /ɡa/ră — /ɡʰa/lă — /ɡʰa/ɡă, /ha/ină, /hʰa/șcă, /Xʰa/ră (pl. de la /Xʰ/erʷ) — /gără/Xʰa/ră, /bolnă/ɣʰa/ră, /na/ „mială” — /ini/nʰa/ră.

Fonemele diezate /pʰ/, /bʰ/, /mʰ/, /fʰ/, /vʰ/ au o frecvență mai redusă ca în limba literară, deoarece ele au fost înlocuite parțial în graiul tecucean — ca și în alte graiuri — respectiv cu /kʰ/, /ɡʰ/, /nʰ/, /Xʰ/, /ɣʰ/, în urma muierii (palatalizării) mutative²⁷ a lui *p, b, m, f, v* urmați de iod

²⁶ La Bucești, adv. *nimic* are și forma [nʲica].

²⁷ Pentru a deosebi palatalizarea fonologică, obținută printr-o articulație secundară a dosului limbii la palat, adăugată la articulația primară specifică — labială, dentală etc. — a consoanei, de palatalizarea caracterizată prin deplasarea locului de articulație a consoanei de la periferie (buze, dinți, vâul palatului) spre centru (zona mediopalatală), consoanele din „periferice” devenind „centrale”, e bine să întrebuițăm termeni diferiți: palatalizarea obținută printr-o activitate accesorie (Nebenarbeit, Nebentätigkeit) a organelor vorbirii, în urma căreia se înalță tonul caracteristic al consoanei prin ridicarea formanților de frecvență superioară, e bine s-o numim *diezare*, iar cealaltă, care constă în mutarea locului de articulație de la periferie la centru, e bine s-o numim *muiere* (palatalizare) mutativă. Cf. și Roman Jakobson, *Remarques sur l'évolution pho-*

sau de *i* (< lat. *i* și slav *i*)²⁸: [kɛptu, skic^u, ʋokiŋcâ, ʋoɡalâ, alɡinâ, ɡiʃu, ɲerj, ɲirari, ɲilâ, X'er^u, X'ir^u, daX'in^u, ɣ'erɲi, ɣ'in^u, ɣ'inâ] etc. La sfârșit de cuvânt, labialele alternează — la anumite forme morfologice — cu palatalele de mai sus: [plʊop^u — plʊok], [scap^u — scak], [bʊob^u — bʊog] [ɲitr'eb^u — ɲitr'eg], [pʊom^u — pʊon], [dʊorm^u — dʊorɲ], [vâtaf^u — vâtaX'], [bʊólnav^u — bʊólnay'] etc.

Iată și exemple în care labialele diezate se opun labialelor neutre (dure): [p'âr^u — p'ierⁱ], p'ieʃtⁱ — p'iaʃtⁱ] (pl. de la *pască*), [p'etⁱ — p'iaʃtⁱ], [b'ea — ba], [b'et'ea — b'ia't'ea], [m'âr^u — m'ierⁱ], v'âr^u — v'ierⁱ], [v'înâtă — v'îiniti] etc.

Menționăm câteva fapte fonetice privind labialele din graiul tecucean, unele fiind inovații față de graiul muntean sau limba literară, altele reprezentând stadii mai vechi de limbă, în comparație cu formele corespunzătoare din limba literară. De exemplu, depalatalizarea, caracteristică graiurilor dacoromânei, se întâlnește și în graiul tecucean; [bat^u, f'ălii, p'ăscar^u, vac^u]²⁹ etc., față de corespondentele lor muntenești sau literare: *beat*, *felie*, *pescar*, *veac* etc. Există însă și cazuri inverse, în care s-au păstrat formele mai vechi: [b'ieʃcâ (< lat. *vesica*), p'âr'etⁱ] (< lat. *pariētem*, lat. pop. *parētem*), față de *bășică* și *perete* din graiul muntean și limba literară, unde sînt inovații.

Atragem atenția apoi asupra unor excepții în legătură cu muierea (palatalizarea) mutativă a lui *p* și *b*: în cuvintele *copil*, *lupi* etc., fonemul /p/ apare în stadiul *p̣k*, nu *k*, cum ne-am aștepta. De altfel, formele cu *k* ale acestor cuvinte sînt extrem de rare în tot restul țării³⁰. De asemenea, în loc de [ɣ'iʃ'âl^u, ɣ'iʃinâ], forme provenite în urma muierei (palatalizării) mutative a fonemului /v/, întâlnim mult mai frecvent formele [ɡiʃ'âl^u, ɡiʃinâ].

Dintre fonelele care au înlocuit, prin muiere (palatalizare) mutativă, labialele diezate din graiul tecucean, trei sînt necunoscute în limba literară: /X'/, /ɣ'/ și /ɲ/. Primele două sînt fricative palatale (surdă și sonoră) care apar în locul labiodentalelor /f/ și /v/ urmate de iod sau de *i*: [X'er^u, X'in^u, X'ir^u, vâtaX'] (și chiar [pantʊox'])³¹, (ɣ'iʃ, ɣ'er^u, ɣ'erɲi, ɣ'espi, ɣ'in^u, ɣ'inʊovat^u, ɣ'is^u, ɣ'iʃâ] etc. Fonemul /n/ este o nazală dorso-palatală, apărută în urma muierei mutative a lui *m*.

nologique du russe comparée à celle des autres langues slaves. TCLP, II (1929), p. 31; Horace G. Lunt, *On the Origins of Phonemic Palatalization in Slavic*, în volumul omonim „For Roman Jakobson”, Haga, 1956, p. 306—307; E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică românească*, în „Cercetări de lingvistică”, II, p. 112.

²⁸ Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în „Dacoromania”, IX (1938), p. 92—160. Cf. id., *Probleme de fonetică*, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 45 urm.

²⁹ Cf., totuși, [bidiʃ], pentru *bădic*.

³⁰ Vezi și D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, p. 127, 142.

³¹ Și în limba literară există consoana palatală [X'], în cuvinte ca *arheolog*, *arhitect*, *arhiuă* etc., dar din punct de vedere fonologic ea este o variantă a fenomenului /h/, căci nu se opune acestuia niciodată (nici în alternanțe morfologice). În forma de pl. *parohi* nu avem de-a face cu fricativa palatală surdă [X'], ci cu fricativa laringală diezată /h/. La realizarea acesteia, în timpul suflului laringal, dosul limbii este în poziția lui *i*.

În graiul tecucean există, aşadar, trei varietăţi de *n* nebemolaţi, distincţi din punct de vedere fonologic: /n/ (dur, neutru, nediezat şi nebemolat) — nazală dentală —, /n'/ (diezat) — nazală dentală palatalizată — şi /ñ/ (palatal) — nazală dorsopalatală. Iată câteva exemple în care /n/, /n'/ şi /ñ/ se opun fonologic unul altuia: /n/-a dat^u „n-a dat“ — /n'/-a dat^u „ne-a dat“ — /ñ/-a dat^u „mi-a dat“; /n/-ăi da „nu vei da“ — /n'/-ei da „ne vei da“ — /ñ/-ei da „îmi vei da“. Cele trei varietăţi de *n* se află în aceeaşi poziţie şi reprezintă trei cuvinte: /n/ „nu“, /n'/ „ne“ şi /ñ/ „îmi“. E evident că sintem în prezenţa a trei foneme autonome.

Fonemul /n'/ (diezat) a apărut în perioada în care *i* final a dispărut, o dată cu constituirea în limba romină a corelaţiei fonologice de palatalizare a consoanelor, sub influenţa slavă³². În epoca aceea **bun'i* (< lat. *boni*) a devenit [bun'], în transcriere fonologică /bun'/, iar **nēgrā* (< lat. *nīgram*) a devenit [n'əgrā], în transcriere fonologică /n'əgrā/.

Opoziţia fonologică dintre /n/ şi /ñ/ (acesta reprezentînd pe *n* + iod din latina populară³³) este păstrată în unele graiuri romîneşti (de ex. cel bănăţean) din romîna comună, dinaintea separării celor patru dialecte principale ale limbii romîne. În graiul tecucean, însă, fonemul /ñ/ (palatal), moştenit din romanica comună, a dispărut (ca în graiul muntean şi în limba literară), trecînd la iod, aproximativ în secolul al XV-lea. El a reapărut, după cum am văzut, într-o serie de cazuri, datorită muierii (palatalizării) mutative a lui *m*.

În graiul bănăţean fonemul /ñ/ s-a păstrat pînă astăzi, dar într-o epocă destul de recentă (prin secolul al XVII-lea sau al XVIII-lea), s-a confundat cu /n'/ (diezat), încît astăzi graiul bănăţean nu mai cunoaşte decît fonemele /n/ (dur) şi /ñ/ (palatal): [an, ban, bun, vina] — faţă de [ań, bań, buń, vińa] „via“ etc. În schimb, acest grai nu cunoaşte muieria mutativă a labialelor, deci *m* urmat de iod sau de *i* n-a devenit *ń* ca în graiul tecucean şi multe alte graiuri regionale romîneşti.

La corelaţia de diezare nu participă următoarele consoane cu timbru velar şi corespondentele lor bemolate: /t/, /s/, /j/, /h/, /t^o/, /s^o/, /j^o/, /h^o/; de asemenea nici consoanele cu timbru palatal şi corespondentele lor bemolate: /X/, /y/, /X^o/, /y^o/). Desigur, acest fapt are consecinţe asupra frecvenţei anumitor variante ale fonemelor vocale din graiul tecucean.

În tabloul consoanelor prezentate mai sus constatăm existenţa fricativelor /š/, /ž/ necunoscute în limba literară, dar specifice nu numai graiului tecucean, ci şi altor graiuri din restul Moldovei şi din Transilvania, foarte asemănătoare cu /š/, /ž/ din Banat. Cele două fricative

³² Vezi E. Petrovici, *Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Laut- und Phonemsystem*, „Vorträge auf der Berliner Slawistentagung“ (11.—13. November 1954). Berlin, 1956; id., *Influenţa slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*. Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, 1956; id., *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem* (Janna Linguarum, nr. III), Haga, 1956, p. 25 urm.

³³ Cf. E. Petrovici, *Probleme de fonologie. Consoane cu timbru fonologic palatal, consoane moi şi consoane muiate*, SCL, VIII (1957), p. 66 urm.

alveolo-palatale au înlocuit în graiul tecucean fonemele /č/ și /ğ/ (în unele cazuri /ž/ corespunde lui /j/ din limba literară). Deoarece din punct de vedere fiziologic-acustic nu se deosebesc prea mult de fonemele /s'/, /z'/, ele figurează în tabloul consoanelor sub /s/, /z/, deși în poziție finală nu alternează cu acestea³⁴.

Între consoanele graiului tecucean trebuie încadrate și fonemele /i/, /u/ și /i'°, numite de obicei semivocale.

Variantele fonemelor consonantice

Contextul fonetic influențează și realizarea fonemelor consonantice. Astfel, din cauza poziției înaintea fonemului vocalic de gradul I de apertură /a/, se coboară, respectiv se ridică, diezarea sau bemolarea consoanelor diezate, respectiv bemolate și diezate-bemolate.

Pe când în poziție finală sau înaintea vocalelor de gradul al III-lea și al II-lea de apertură, diezarea, respectiv bemolarea sau diezarea însoțită de bemolare conferă consoanei timbrul aproximativ al lui *i*, respectiv al lui *u* sau *ü* (în transcriere fonetică tⁱ, t^u, t^ü, t^{ie}, t^{uo}, t^{üo} = /t', t°, t'°/)³⁵, înaintea unui /a/ timbrul consoanelor diezate, bemolate și diezate-bemolate este aproximativ acela al lui *e*, *o* sau *ö* (în transcriere fonetică t^{ea}, t^{oa}, t^{öa}). Consoanele neutre au timbrul *i*.

Timbrul *i*, *i*, *ü*, respectiv *e*, *o*, *ö* al fonemelor consonantice este deosebit de perceptibil în silabă accentuată (de ex. [vⁱäd^u, v^{ie}z, p^uoş^u, [t^üörcăi]). În silabă neaccentuată, și consoanele, ca și vocalele (vezi mai sus, p. 125 [7]) sînt supuse reducerii, în urma căreia ele sînt articulate cu o tensiune musculară diminuată. Această diminuare atinge și articulația accesorie a dosului limbii, respectiv a buzelor pentru consoanele diezate sau bemolate. De aceea timbrul *i*, *u*, *ü*, de asemenea și timbrul *i*, — manifestate prin elemente vocalice de tranziție (vezi mai sus, p. 125 [7]) — devin cu atît mai puțin perceptibile, cu cît energia se concentrează mai mult asupra silabei accentuate.

De exemplu, pe când în formele [crⁱed^u, cr^{ie}z, d^uorim^u], diezarea și bemolarea se aud totdeauna distinct, în formele [(a^u) crezut^u, (a^u) dorît^u] ele sînt de obicei imperceptibile. Totuși, după cum am mai spus, un fonetician atent aude adesea și în acest caz diferitele timbre ale consoanelor, respectiv diferitele elemente vocalice de tranziție dintre consoane și vocale. Pronunțînd însă „răspicat” sau silabisînd, vorbitorul va face să se audă clar timbrele fonologice ale consoanelor, respectiv elementele vocalice de tranziție [crⁱë-züt^u, d^uör-nît^u] etc. Aceste fenomene pot fi urmărite și în exemplele date în capitolele precedente.

Așadar, chiar dacă se transcrie fonetic [ti, te, tu, to], în realitate consoana are timbrul ușor mai ridicat, respectiv mai scăzut, decît vocala următoare: [tⁱi, t^{ie}, t^üu, t^öo].

³⁴ De altfel, nici în limba literară fonemul /s'/ nu se opune, în poziție finală, fonemului /s/.

³⁵ Prin [t] înțelegem orice consoană.

Caracteristicile celui de al doilea sistem fonologic al graiului tecucean

Sistemul fonologic cel nou al graiului generațiilor mai tinere se deosebește de cel vechi prin sistemul vocalic triunghiular prezentînd cinci foneme vocale:

î-i	u
ă-e	o
a	

Transformarea variantelor *u*, *o* în foneme autonome este în legătură cu dispariția sub influența limbii literare, a hemolării consoanelor finale (în poziție finală absolută).

În forma articulată [satu], de exemplu, *u* final, în sistemul al doilea fonologic nu mai este condiționat de consoana precedentă, deoarece forma nearticulată este [sat], nu [sat^u] ca în primul sistem. Pe cînd conform vechiului sistem se zice [cînd^u_ul vîăd^u, lunⁱ_il aștept^u], după delabializarea consoanelor, generațiile tinere pronunță [cînd îl vîăd, cît^u_il vîăd, lunⁱ_il aștept]. Vocala *i* a pronumelui *il* nu mai devine *u* în sistemul al doilea după adverbul *cînd*. Așa se explică de ce *u* al formei articulate *capu* nu mai poate fi considerat ca o variantă a fonemului vocalic /i/ determinată de consoana rotunjită precedentă.

Și *o* apare în sistemul al doilea fără să fie condiționat de contextul fonetic. De exemplu, în vocative ca [s^uoro, marijo] etc., neobișnuite în sistemul cel vechi, consoanele după care s-a adăugat morfemul vocativului nu erau labializate înainte de adăugarea lui *-o*.

În ceea ce privește, însă, vocalele *i* și *e*, ele au rămas și în acest sistem variante combinatorii. Nici în acest sistem ele nu pot fi rostite izolat, fără a fi precedate de iod. Faptul că *u* și *o* nu pot fi roștiți nici în noul sistem fără a fi precedați de *u* nu constituie un motiv suficient pentru a-i considera variante, căci, după cum am arătat, aceste vocale apar nemotivat în cazuri ca [satu, s^uoro, Marijo]. În schimb *i* și *e* nu apar niciodată nemotivați.

În sistemul fonologic cel nou lipsesc fonemele consonantice diezate /ș, ž, X', γ', ŋ/ precum și corespondentele lor diezate-bemolate /š^o, ž^o, X'^o, γ'^o, ŋ^o/, fiind înlocuite cu fonemele /č, ģ, f', v', m'/, respectiv /č^o, ģ^o, f'^o, v'^o, m'^o/ ca în limba literară. În noul sistem este schimbată și distribuția unor foneme consonantice existente și în vechiul sistem. Astfel, fonemele diezate /p', b', f', v', m'/ precum și fonemul neutru /j/ sînt mult mai frecvente în sistemul generațiilor tinere, căci, după cum am arătat, în primul sistem ele parțial au fost înlocuite respectiv cu fonemele diezate /k, g, X', γ', ŋ, ž/.

Sistemul acesta al doilea al graiului tecucean este de fapt folosit și de intelectualii tecuceni și coincide cu sistemul fonologic al limbii literare de nuanță moldovenească.

ОЧЕРК ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ТЕКУЧАНСКОГО ГОВОРА

(Краткое содержание)

Одно из очередных задач румынской фонологии является установление фонологических систем различных областных говоров. Это представляет интерес в связи с диалектальным разделением и размещением дакорумынских говоров.

Авторы данного очерка вкратце излагают фонологическую систему одного из говоров южной Молдавии, решив назвать его текучанским говором.

Очерк фонологической системы этого говора был сделан на основании родного говора одного из авторов, И. Стана, уроженца вышеупомянутой области. При изложении был использован и материал **Румынского лингвистического атласа I—II**.

Вокализм текучанского говора представлен авторами как линейная система, в которой лишь степень вокальной полноты является фонологически существенной, а локализация составляет собой избыточную с фонологической точки зрения черту, обусловленную окраской соседних согласных, особенно предыдущих.

Несмотря на то, что в текучанском говоре имеются лишь три гласных фонемы — /a/, /ă/ и /i/, а в средних и конечных безударных слогах лишь две — /a (ă)/ и /i/, всё-таки, так как у согласных фонем есть свои фонологические тембры, они предоставляют широкую возможность реализации гласных фонем, избылиующих комбинаторными вариантами.

Описывая текучанский консонантизм, авторы отмечают, что он характеризуется, как и литературный язык, двумя скрещивающимися тембровыми корреляциями: соотносительность по палатализации и лабиализации. Но, в отличие от румынского литературного языка, в текучанском говоре обнаруживаются бемольные и дизно-бемольные согласные не только перед гласной фонемой /a/, но и в конечном положении, где выполняют важные фоно-морфологические функции, как и перед гласными фонемами /ă/ и /i/, которым придают оттенок [o] и [ö], соответственно [u] и [ü]. Консонантизм этого говора обладает ещё количеством фонем, не существующих в литературном языке; зато в нём нет некоторых согласных фонем, свойственных последнему.

Кроме традиционной фонологической системы, в текучанском говоре обнаруживается и более новая фонологическая система.

Вторая фонологическая система текучанского говора, свойственная более молодым поколениям, отличается треугольной системой гласных, состоящей из гласных /a, o, u, ä(e), î(i)/, и исчезновением — под влиянием литературного языка — бемольной тональности согласных в конечном положении. Во второй фонологической системе, бемольная тональность согласных перед гласными фонемами /o/ и /u/ является фонологически избыточной. В новой системе, под тем же влиянием литературного языка, отсутствуют некоторые согласные фонемы с дизной тональностью и соответствующие им дизно-бемольные фонемы, существую-

шие в первой системе говора, будучи заменены фонемами литературного языка.

Вторая фонологическая система текучанского говора свойственна также и текучанской интеллигенции и совпадает с фонологической системой румынского литературного языка молдавского оттенка.

ESQUISSE DU SYSTEME PHONOLOGIQUE DU PARLER DE LA REGION DE TECUCI

(Résumé)

L'une des missions urgentes de la phonologie roumaine est d'établir les systèmes phonologiques des divers parlers régionaux. Ce problème présente un intérêt particulier en ce qui concerne le groupement et la répartition dialectale des parlers daco-roumains.

Les auteurs de la présente étude exposent succinctement le système phonologique de l'un des parlers du sud de la Moldavie, qu'ils ont convenu de nommer le parler de la région de Tecuci.

L'esquisse du système phonologique de ce parler a été faite en prenant pour base le parler natal de l'un des auteurs, I. Stan, originaire de la région mentionnée. Au cours de l'exposé les auteurs se sont servis aussi des matériaux de l'*Atlas linguistique roumain* I—II.

Les auteurs conçoivent le vocalisme du parler de Tecuci comme étant un système linéaire dans lequel le degré de plénitude vocale est pertinent, tandis que la localisation constitue un trait redondant conditionné par la coloration des consonnes contiguës, en particulier des consonnes précédentes.

Les trois phonèmes vocaliques (/a/, /ă/, /i/) de ce parler se réalisent en une multitude de variantes combinatoires. C'est un fait généralement connu que, dans les langues qui possèdent des consonnes à timbre phonologique propre, ces dernières offrent une grande latitude dans la réalisation des phonèmes vocaliques.

En ce qui concerne le consonantisme, les auteurs constatent que celui-ci se caractérise, tout comme dans la langue littéraire, par deux corrélations de timbre qui s'entre-croisent: celle de palatalisation et celle de labialisation. A l'opposé de la langue roumaine commune, le parler de Tecuci présente néanmoins des consonnes bémolisées et diésées-bémolisées non seulement devant le phonème vocalique /a/, mais aussi en position finale, où elles remplissent d'importantes fonctions morphologiques, ainsi que devant les phonèmes vocaliques /ă/, /i/ qu'elles colorent en [o] et [ö], respectivement en [u] et [ü]. Le consonantisme de ce parler possède par surcroît des phonèmes consonantiques qui lui sont spécifiques.

A côté du système phonologique traditionnel, le parler de Tecuci présente aussi un second système phonologique, plus récent. Les particu-

larités les plus importantes du second système phonologique, qui est propre aux jeunes générations, sont: un système vocalique triangulaire formé par les voyelles /a, o, u, ă(e), î(i)/ et, en ce qui concerne le consonantisme, la disparition — sous l'influence de la langue commune — du caractère bémolisé des consonnes en position finale. Dans le second système, l'arrondissement des consonnes devant les phonèmes vocaliques /o/ et /u/ est redondant. Dans ce nouveau système manquent également — sous la même influence de la langue commune — certains phonèmes consonantiques diésés et leurs correspondants diésés-bémolisés, qui existent dans le premier système du parler, étant remplacés par des phonèmes de la langue littéraire.

Le second système phonologique du parler de Tecuci caractérise aussi la langue des intellectuels et coïncide avec le système phonologique du roumain littéraire de nuance moldave.

EXISTA LEGATURA INTRE CANTITATE ŞI ACCENT?

Observații asupra cuvintelor de origine românească din limba maghiară și asupra celor de origine maghiară din limba română

DE

P. NEIESCU

Intr-un articol anterior ne-am ocupat de variațiile de durată a fonemelor românești¹, constatînd, printre altele, că o vocală care se găsește înaintea unei ocluzive sonore este mai lungă decît aceeași vocală cînd se găsește înaintea corespondentei surde a ocluzivei, că o vocală care urmează după o ocluzivă sonoră este mai scurtă decît atunci cînd urmează după o ocluzivă surdă, că ocluziunea surdei este mai lungă decît cea a sonorei. Am constatat de asemenea că vocalele accentuate sînt mai lungi decît cele neaccentuate, această diferență de durată însă nefiind percepută de ureche.

Deși, în unele privințe, articolul amintit face un pas înainte față de cercetările anterioare, ne-am oprit la unele constatări pur fonetice, dînd explicații fiziologice asupra cauzelor variației de durată, fără a încerca să tragem concluzii mai generale. Alungirea vocalelor accentuate românești are vreo importanță lingvistică? Ne poate duce la concluzii fonologice sau, avînd cunoștință de ea, rămînem la nivelul constatărilor?

Răsfoind materialul adunat pentru *Atlasul lingvistic român* și *Textele dialectale*, culese de acad. E. Petrovici, am constatat că în unele localități vocalele accentuate sînt deseori notate lungi. Astfel în comuna Chiniz (actualmente Voivozi) din fostul județ Sălaj, punctul cartografic 325, au fost notate forme ca *čără*, *plôie*, *dômne*, *curătă*, *pl'ătră*, *turnătă*, *năltă*, *făce*, *fičôru*, *fătă*, *inșle*, *lătûrt*, *pôrc* etc. În localitatea Mihăileni, punctul cartografic 574 (fostul județ Ciuc), au fost notate de asemenea forme cu vocale lungi: *cônă*, *ôpă*, *fôtă*, *môre*, *nișodôță*, *ierțôț*, *crûșe*, *bôže*, *fičlurt*, *sășeră*, *vôle*, *spôlă* etc. Regiunile din care fac parte localitățile amintite au fost puternic influențate de limba maghiară. Acest fapt se poate constata cu ușurință urmărind materialul Atlasului lin-

¹ P. Neiescu, *Contribuții la studiul variației de durată a fonemelor limbii române*, în „Cercetări de lingvistică”, I (1956), nr. 1—4, p. 65—78.

gvistic român și Textele dialectale. Dăm câteva exemple. În localitatea Chiniz au fost înregistrate forme ca *sõ#ke/ê/č* = blond (ALR II/2008), *hũt'öcuri* = bobîrnac (ALR II/2252), *gõ#zõş* = tren (ALR II/2576), *şür-gõh* = telegramă (ALR II/2590), *võ#fiu* = cavaler de onoare (ALR II/2685), cu păstrarea lui *ö* și *ü* ca în limba maghiară. Faptul că fonemele *ö* și *ü* nu există în limba română și că nu au fost adaptate sistemului nostru fonetic ci au fost împrumutate așa cum există ele în limba maghiară dovedește o puternică influență exercitată de limba maghiară asupra limbii române vorbite în localitatea amintită. În comuna Mihăileni *a* este redat prin *ă* sau prin *o* în forme ca *acõsă*, *călcăt*, *făc*; *e* este redat prin *ă* ca în *săcără*. „Diftongii“ *oa*, *ie*, *uo* accentuați sînt diftongi cu elemente egale, ca în limba maghiară: *muarie*, *țadurielie*, *fluori* etc. În lexicul acestor comune sînt multe elemente maghiare.

Majoritatea romînilor din comunele cu populație mixtă din regiunile amintite sînt bilingvi și în timpul conversației trec de la o limbă la alta cu multă ușurință².

După cum se știe, limba maghiară cunoaște cantitatea cu valoare fonologică, vocalele lungi și scurte formează foneme aparte, care deosebesc învelișul sonor și conținutul semantic al cuvintelor (*koros* = *bătrîn*, *kóros* = *bolnav*, *szel* = *taie*, *szél* = *vînt* etc.). În limba maghiară o vocală poate fi lungă sau scurtă, indiferent dacă este accentuată sau nu. Limba română nu cunoaște cantitatea cu valoare fonologică, diferențele de durată amintite mai sus scapă urechii noastre nedepărînd să deosebească cantitatea, care are numai valoare fonetică, fiind în funcție de accent. Aceste diferențe însă sînt percepute de romînii bilingvi, care sînt obișnuiți cu vocalele scurte și lungi și care, sub influența deprinderii de a vorbi limba maghiară au lungit și vocalele românești accentuate. Maghiarii, de asemenea, deprinși a face distincție între vocalele lungi și scurte, pe care le au în limbă, percep alungirea condiționată de accent a vocalelor noastre, vocale pe care le indentifică cu vocalele lor lungi.

Urmărind elementele românești pătrunse în limba maghiară³ am constatat că, în majoritatea cazurilor, unei vocale românești accentuate îi corespunde în limba maghiară o vocală lungă. Astfel întîlnim forme ca *árděj*, *árgyěj*, *árdély*, *árdél*, *árdé*, *árgyé* < *árdéi*; *ármás* < *armás*; *armurár* < *armurár*; *bács* < *báci*; *balán* < *bălán*; *berbécs*, *börbécs*, alături de *berbecs*, *börbecs*, *berbe* < *berbéce*; *berszán*, *berszány* < *bîrsán*; *boér*, *bojér* < *boér*; *borbát* < *bărbát*; *borděj*, *burdej*, *burdš*, *burgyé*, alături de *burde* < *bordéi*; *cándra*, alături de *candra* < *țándără*; *cigány*, *cigán*, *cingán* < *țigán*; *csobán*, *csobány* < *ciobán*; *maláj* < *mălái*; *matász* < *mătăse*; *mesztikál*, *mesztekal*, *mestyekál* < *mestecă*; *nanás* < *nănăș* etc.

² Acest lucru l-am constatat la ceangăii din Moldova care, în marea lor majoritate, exceptînd unii bătrîni, unele femei și copiii de vîrstă preșcolară, vorbesc corect limba română și discută între ei, deopotrivă, românește sau ceangăiește.

³ Ne-am folosit de lucrarea lui G. Blédy, *Influența limbii romîne asupra limbii maghiare*, Sibiu, 1942.

S-ar putea spune că *a* și *e* accentuați din cuvintele românești pătrunse în limba maghiară au trecut în *a* și *e* lungi datorită asemănării de timbru, vocalele scurte *a* și *e* din limba maghiară pronunțându-se cu mult mai deschis. Pentru a ne putea da seama dacă timbrul sau alungirea condiționată de accent este cauza trecerii vocalelor accentuate românești în limba maghiară ca vocale lungi, trebuie să urmărim împrumuturile în care să avem *o*, *u* sau *i* accentuați, deoarece aceste vocale au același timbru indiferent dacă sînt lungi sau scurte. Am întîlnit forme ca *bisziók*, *bisziójók*, *bosziók*, *buszuók*, *busziók*, *buszuójók*, *buszuójók*, *büziók* < *busuiók*; *bócu* < *bo*; *arnót*, *arnód*, < *arnăut*; *butój* < *butói*; *csórik* < *cioăreci*; *fataró* < *fătărău*; *ficsór*, *ficsúr* < *feciór*; *kóda* < *coadă*; *kozsók*, *kuzsók* alături de *kozsok*, *kosok*, *kosog* < *cojóc*; *mióra*, *mijóra*, *mihóra* < *mioară*; *netentók*, *etentók* și *netentok* < *nătăntóc*; *neteró* < *nătărău*; *nótin* < *noatin*; *pópa* < *pópă*, *pótka*, *puótka* și *potka*, derivatul *pótkaság* < *pótcă*; *tóka* < *toacă* etc.

Faptul că marea majoritate a vocalelor accentuate românești sînt redade în limba maghiară prin vocale lungi și că fenomenul alungirii vocalelor accentuate românești pînă la gradul de perceptibilitate a fost înregistrat numai în regiuni puternic influențate de limba maghiară, ne îndreptățește — credem — să explicăm fenomenul alungirii vocalelor accentuate din unele graiuri românești în strînsă legătură cu limba maghiară.

Ocupîndu-se de accentul elementelor de origine maghiară din limba romînă L. Treml⁴ afirmă că atunci cînd se împrumută cuvinte între două limbi care au cantitate se împrumută, o dată cu cuvintele, și cantitatea. Cuvintele împrumutate dintr-o limbă fără cantitate într-una cu cantitate sînt pronunțate după sistemul cantitativ al limbii care împrumută. Dă ca exemplu cuvîntul *radio*, care în limba maghiară a intrat cu *o* final lung, pentru că *o* scurt final nu există în limba maghiară. Referindu-se la cuvintele maghiare din limba romînă Treml afirmă că neexistînd cantitate în limba noastră ci numai tipuri de accentuare, condiționată de numărul silabelor cuvintelor și de sufixe, accentuarea elementelor maghiare se face numai după aceste tipuri accentologice. Prin aceasta răspunde și la întrebarea de ce nu s-a păstrat accentul cuvintelor maghiare în romînește, deoarece accentuarea pe prima silabă nu este străină limbii romîne. „Unei silabe lungi maghiare nu trebuie să-i corespundă numaidecît o silabă accentuată romînească și invers. Nu există nici o legătură cauzală între vocala accentuată romînească și cantitatea maghiară⁵”.

În opoziție cu cele afirmate de Treml amintim părerile lui N. S. Trubetzkoy⁶, care, referindu-se la vocalele accentuate din limba rusă, arată că acestea sînt nu numai mai puternice ci și mai lungi decît cele neaccentuate. Mai mult chiar, el arată că în limba rusă se poate spune că toate silabele accentuate sînt lungi și toate silabele neaccentuate sînt

⁴ L. Treml, *Der dynamische Wortakzent der ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, în „Bulletin linguistique”, II (1934), p. 34—67.

⁵ Id., *ibid.*, p. 50.

⁶ N. S. Trubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 55.

scurte, cantitatea și accentul formînd un tot inseparabil pentru ruși. În limba cehă, în schimb, situația se prezintă altfel; accentul cade întotdeauna pe prima silabă a cuvîntului, marcîndu-i doar începutul, în timp ce cantitatea este liberă, nu este legată de o anumită silabă din cuvînt și servește la diferențierea semantică a cuvintelor. De aci rezultă greutăți pentru cehii care învață limba rusă și pentru rușii care învață limba cehă. Astfel, rușii sau vor accentua prima silabă a tuturor cuvintelor cehe, alungînd-o, sau vor accentua prima silabă lungă. Cuvîntul *kábât* (veston) îl vor pronunța sau *kābat* sau *kabāt*, din cauza greutății de a separa cantitatea de accent. Cehii care învață limba rusă vor trata de obicei vocalele accentuate rusești ca vocale lungi. În frază ei vor accentua prima silabă a fiecărui cuvînt și vor pronunța lung silabele accentuate. Aceste deprinderi de pronunțare se resimt atît la ruși cît și la cehi chiar cînd unii posedă bine limba celorlalți.

Am amintit acestea pentru că limba romînă se găsește exact în situația limbii ruse, iar limba maghiară în cea a limbii cehe și pentru că accentul romînesc nu este străin de cantitatea maghiară și, la rîndu ei, cantitatea maghiară nu este străină de accentul romînesc.

Urmărind elementele de origine maghiară din limba romînă am constatat că, în marea majoritate a cazurilor, unei vocale lungi maghiare îi corespunde o vocală accentuată romînească. În cercetarea noastră ne-am folosit de lucrarea lui S. C. Mîndrescu, *Elemente ungurești în limba romînă*, București, 1892. Din lista cuvintelor de origine maghiară dată de el, am eliminat cuvintele monosilabice, verbele și cuvintele care nu au fost recunoscute ca făcînd parte din graiul din nordul și vestul Transilvaniei. Identificarea am făcut-o cu ajutorul a trei lingviști originari din părțile amintite, care m-au ajutat și la stabilirea accentului acestor forme, deoarece Mîndrescu notează accentul cu totul incidental. Cuvintele le-am repartizat în mai multe grupe și subgrupe.

I. Cuvinte maghiare cu *ó* final, care se termină în limba romînă în -ău, -eu

1. Cuvinte bisilabice cu ultima vocală lungă: *bagó* > *băgău* (tutun de calitate inferioară), *biró* > *birău* (primar), *kancsó* > *cancéu* (cană, ulcior), *csáló* > *cealău* (șarlatan), *hintó* > *hintéu* (trăsură, birjă), *cipó* > *țipău* (piinișoară), *szabó* > *săbău* (croitor).

2. Cuvinte bisilabice cu ambele vocale lungi: *ásó* > *arșeu*, *aršáu* (hîrlet), *ráspó* > *rașpău* (pilă), *csákó* > *ciacău* (șapcă), *hágó* > *hagău* (potecă, cărare).

3. Cuvinte trisilabice cu două sau cu toate vocalele lungi: *istálló* > *istalău* (grajd), *téglázó* > *tiglazău* (fier de călcat), *számadó* > *sămădău* (contabil, casier).

4. Cuvinte trisilabice cu ultima vocală lungă: *koporsó* > *copirșău* (sicriu), *fogadó* > *făgădău* (cîrciumă), *porózó* > *părăzău* (nisip).

II. Cuvinte maghiare terminate în *ő*, care se termină în limba română în -ău, -eu

1. Cuvinte bisilabice cu ultima vocală lungă: *bölcső* > *belcéu* (leagăn), *elő* > *alău* (arvună), *ernyő* > *arnéu* (coviltir), *fedő* > *fedéu* (capac), *gyeplő* > *dipléu* (frîn), *kendő* > *chindéu* (basma, prosop), *süldő* > *șuldéu* (purcel, godac), *tüsző* > *tisău*, *tiusău* (chimir).

2. Cuvinte trisilabice cu ultima vocală lungă: *keszkenő* > *chischinéu* (maramă), *fölöző* > *felezău* (greblă, mătură folosită la arie), *lepedő* > *lepedéu* (cearșaf), *temető* > *temetéu* (cimitir).

III. Cuvinte bisilabice maghiare cu prima silabă lungă, care în limba română este accentuată

bátor > *bătăr* (barem, măcar), *sógor* > *șógor* (cumnat), *májas* > *măioș* (cartaboș), *mégis* > *mégliš* (totuși), *béres* > *biriș* (arendăș), *híres* > *hiriș* (vestit), *bársony* > *bărșon* (catifea). Dacă lungimea vocalelor nu are nici o legătură cu accentul și dacă accentuarea elementelor maghiare din limba română se face numai după tipurile de accentuare din limba română ar fi trebuit să avem *șogór* (nu *șógor*) ca *ogór*, *topór*, *mosór* etc., *hiriș*, *biriș*, *mégliš* (nu *hiriș*, *biriș*, *mégliš*) ca *desiș*, *frunziș*, *aluniș* etc.

IV. Cuvinte bisilabice maghiare cu vocala a II-a lungă, trecută în limba română în vocală accentuată

barnás > *bárnáci* (brunet), *cseléd* > *čilédiu* (copil, servitor), *kristály* > *criștái* (cristal), *dohány* > *duhán*, *dohán* (tutun), *felhérc* > *felehért* (parte a loitrei), *fillér* > *filér* (monedă), *fojtás* > *foităș* (viscol), *hitvány* > *hitioán*, *hitiön* (slab), *kohér* > *hohér* (hingher), *huszár* > *husár* (călăraș), *mozsár* > *mojár* (piuliță), *magán* > *măgán* (singur, de bună voie), *plajbász* > *plăibás*, *plevás* (creion), *rostély* > *roștúi* (grătar la sobă), *szabás* > *săbăș* (talie, statură), *szerszám* > *sărsăm*, *sersám* (sculă, unealtă), *szükség* > *sușig* *sușúg* (lipsă, neajuns), *sugár* > *șugăr* (zvelt, mlădios), *tölcsér* > *tolcér* (pilnie), *tornác* > *tîrnăț* (pridvor).

V. Cuvinte trisilabice maghiare cu ultima vocală lungă, trecută în limba română în vocală accentuată.

gabonás > *găbănăș* (hambar), *gazdaság* > *găzdușág* (avere, bogăție), *ispitály* > *ișpitál* (spital), *melegágy* > *melegăr* (răsadniță), *nyereség* > *mirișúg*, *mirișíg* (ciștig, dobândă), *nyomorék* > *nimuric*, *niumuric* (schilav), *vakolás* > *văcălăș* (tencuială), *vallatás* > *vălățăș* (cercetare), investigație).

VI. Cuvinte trisilabice maghiare cu vocala a II-a lungă, trecută în limba română în vocală accentuată

rizskása > *rișcăș*, *rișcășă* (orez), *pityóka* > *piciócă*, *piciőică* (cartof), *topánka* > *topăncă* (papuc).

VII. Cuvinte trisilabice maghiare cu două vocale lungi, accentuate în limba română pe una din vocalele lungi

békasó > *bicaș* (cremene, piatră albă), *számadás* > *sămădăș* (socoteală, calcul, *pohárszék* > *parséc, parsác* (dulap).

Din cele arătate reiese că unei vocale lungi maghiare îi corespunde, în limba română, o vocală accentuată. Excepțiile sînt cu totul neînsemnate ca număr: *akár* > *ácăr* (nu *acăr*), *pálca* > *palțău* (nu *pălță, pălțău*). Ultimul exemplu a intrat în categoria cuvintelor maghiare terminate în *ó*, primind terminația *-ău*. De altfel un *a* scurt maghiar se apropie ca timbru de *o*, pronunțându-se ca un fel de *o* deschis (*o*), fapt ce a putut da naștere la confundarea lui cu *-ó* > *-ău*.

Din cele expuse se desprinde concluzia că unei vocale accentuate românești îi corespunde, în majoritatea cazurilor, în împrumuturile din limba maghiară, o vocală lungă, iar unei vocale lungi maghiare îi corespunde, în limba română, o vocală accentuată. Fără a nega acțiunea sistemului românesc de accentuare în stabilirea accentului cuvintelor împrumutate din maghiară⁷, pe baza materialului studiat sîntem îndreptățiți să credem — împotriva celor susținute de Treml — că există o legătură cauzală între cantitatea maghiară și accentul românesc și invers, între accentul românesc și cantitatea maghiară. Se pare chiar că această legătură are rol mai important decît presiunea sistemului românesc de accentuare. Studiarea unui număr mai mare de cuvinte împrumutate și din alte limbi⁸ cu cantitate poate să aducă o concluzie definitivă.

⁷ Amintim cazuri cînd accentul românesc s-a stabilit conform normelor de accentuare: *mázsa* > *măjă* (măsură de 100 kg), *vándor* > *vândră* (haimana), *véka* > *vică* (cupă). În aceste exemple, pe lingă faptul că unei vocale lungi îi corespunde o vocală accentuată românească, accentul nu putea să cadă pe *ă* final, deoarece această accentuare este străină limbii romîne. De asemenea în cuvintele de origine maghiară cu ambele vocale lungi se resimte influența sistemului de accentuare proprie limbii romîne: *áldás* > *aldăș* (binecuvîntare), *rántás* > *rîntăș*, ca și *drágálás, báiefás, cosás; béllés* > *bertiș, beliș* (căptușeală), ca *desiș, frunziș, aluniș* etc. În toate aceste cazuri însă unei vocale accentuate din limba română îi corespunde o vocală lungă maghiară.

⁸ Amintim în această direcție încercarea lui I. Negrescu, *Cantitatea devenită accent în limba română*, în „Arhiva“, XXVIII (1921), Iași, p. 229—237, în care urmărește legătura dintre cantitatea din limbile slave, germană și maghiară și accentuarea lor în limba română, pe baza unui număr redus de exemple.

СУЩЕСТВУЕТ ЛИ СВЯЗИ МЕЖДУ КОЛИЧЕСТВОМ И УДАРЕНИЕМ?

Некоторые замечания в связи со словами румынского происхождения в венгерском языке и слов венгерского происхождения в румынском языке

(Краткое содержание)

Исследуя заимствования румынского происхождения в венгерском языке и венгерского происхождения в румынском языке, автор отмечает наличие соотношения между долготой венгерских гласных и румынским ударением. В румынском языке ударение не связано с определённым слогом в слове и не существует количества с фонологическим значением. Существует лишь удлинение гласного в ударяемом слоге, обусловленное ударением, но румыны не воспринимают этого в разговоре. В венгерском языке положение совсем иное. Ударение падает в слове всегда на первый слог, который может быть коротким тогда, когда остальные слоги, хотя неударяемы, могут быть длинными. (В венгерском языке количество имеет фонологическое значение).

Заимствуя румынские слова, венгры идентифицировали, благодаря ударению, румынские удлинённые гласные со своими долгими гласными, а румыны идентифицировали долгий гласный венгерских слов с румынскими ударными гласными.

Такое же соотношение было отмечено И. С. Трубецким в русском и чешском языках, так как русский язык — что касается количества и ударения — находится в одинаковом положении с румынским, а чешский с венгерским языком.

Установленные факты не подтверждают заключения Л. Тремля (Тамаша) о том, что нет никакой связи между венгерским количеством и румынским ударением.

EXISTE-T-IL UNE CORRELATION ENTRE LA QUANTITÉ ET L'ACCENT?

REMARQUES SUR LES MOTS D'ORIGINE ROUMAINE DU HONGROIS ET SUR CEUX D'ORIGINE HONGROISE DU ROUMAIN

(Résumé)

Ayant étudié les emprunts d'origine roumaine du hongrois et ceux d'origine hongroise du roumain, l'auteur constate l'existence d'une corrélation entre la longueur des voyelles hongroises et l'accent roumain. En roumain l'accent n'est pas lié à une syllabe quelconque du mot et il n'existe point de quantité à valeur phonologique. Il n'existe qu'un allongement de la voyelle de la syllabe accentuée, conditionné par l'accent, allongement qui n'est cependant pas perçu par les Roumains. En hongrois la situation est toute différente. L'accent porte toujours sur la première syllabe du mot, qui peut être brève, tandis que les autres syllabes, quoique

atones, peuvent être longues (en hongrois la quantité peut avoir une valeur phonologique).

En empruntant des mots à la langue roumaine, les Hongrois ont identifié les voyelles roumaines allongées à cause de l'accent avec leurs voyelles longues, et les Roumains ont identifié la voyelle longue de mots empruntés au hongrois avec les voyelles roumaines accentuées.

Ce fait a été souligné aussi par N. S. Troubetzkoy pour les langues russe et tchèque, le russe ayant — en ce qui concerne la quantité et l'accent — une situation identique à celle du roumain, et le tchèque à celle du hongrois.

Les faits constatés ne confirment pas l'opinion de L. Treml, qui affirme qu'il n'existe aucune corrélation entre la quantité hongroise et l'accent roumain.

CONSOANE DORSOPALATALE (MUIATE) ȘI CORELAȚIA DE PALATALIZARE (DIEZARE))

DE

GR. RUSU

Problemele de fonologie au ocupat, în ultimii ani, un loc de seamă în discuțiile lingviștilor români.

Pînă nu demult discuțiile s-au referit numai la un aspect al problemei și anume la existența corelațiilor de timbru în interiorul cuvîntului. În poziție finală, existența consoanelor diezate¹ (palatalizate) e de mult admisă de către toți lingviștii români. Astfel, Al. Philippide, vorbind de soarta, în limba romînă, a lui *i* final latinesc, constată că acesta „se păstrează ca *i* sonant după explozivă ori spirantă + lichidă ori nazală și după *r* + *l*: *acri*, *umbli*, *aſli*, *suſli*, *urli*“; după o consoană ori după un grup de consoane alături decît cele arătate mai sus, „a devenit scurt, aſon și apoi a dispărut, lăsînd urmă de înmuiere ori palatalizare asupra sunetului precedent: *pari* (*par* > *pali*, *pures*), *boli* (*bol**, pl. de la *boală*), *chemi* (*keji* > *clamas*), *ani* (*an* > *anni*), *domni* (*domn* > *domini*), *rupi* (*rup* > *rumpis*), *orbi* (*orb* > *orbi*)“ etc.² Acad. Al. Graur și acad. Al. Rosetti, primii care au dat o descriere a sistemului fonologic al limbii romîne, au considerat consoanele urmate de „*i* scurt“ final ca sunete monofonematice, ca foneme consonatice „muate“, opuse celor „nemuate“³.

¹ Prin consoană „diezată“ (traducerea termenului englez „sharp“) se înțelege o consoană care posedă o articulație suplimentară a dosului limbii la palat, adăugată la articulația specifică — labială, dentală apicală etc. — a consoanei. Vezi R. Jakobson, C. G. M. Fant, M. Halle, *Preliminaries to Speech Analysis The Distinctive Features and their Correlates*, Technical Report No. 13, Second Printing, Acoustics Laboratory, Massachusetts Institute of Technology, 1955, p. 31 și 51 (fig. 9); Horace G. Lunt, *On the Origins of Phonemic Palatalization in Slavic*, în „For Roman Jakobson of his sixtieth birthday“, Haga, 1956, p. 306—307; acad. E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romîne*, în „Cercetări de lingvistică“, II (1957), p. 98, nota 2.

² Al. Philippide, *Originea Romînilor*, Iași, 1927, vol. II, p. 66.

³ A. Graur et A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în „Bulletin linguistique“, VI, 1938, p. 15.

Înainte de acad. Al. Graur și acad. Al. Rosetti, care au stabilit că, în poziție finală absolută, limba română posedă consoane „muate“, opuse consoanelor „nemuate“⁴. R. Jakobson a plasat limba română printre limbile care posedă corelația „caracterul moale — caracterul dur al consoanelor“⁵.

Spre deosebire de academicienii Al. Graur și Al. Rosetti, acad. E. Petrovici a arătat că limba română posedă consoane diezate, opuse celor nediezate, nu numai în poziție finală: /plop/ — /plop'/, /scap/ — /scap'/, /orb/, /orb'/, /pom/ — /pom'/, /par/ — /par'/ etc., ci și la începutul cuvântului și în interiorul lui: /bată/ — /b'ată/ „beată“, /dragă/ — /dr'agă/ „dreadă“, /anul/ — /Botoșan'ul/ „Botoșaniul“ etc.⁶. A stabilit apoi existența, în limba română, și a altei categorii de consoane și anume consoanele bemolate, opuse celor nebemolate⁷.

Așadar, după acad. E. Petrovici, atât în limba română comună, cât și în graiurile regionale, există, pe lângă corelația de sonoritate a consoanelor, și corelațiile de diezare și bemolare.

În ultimul timp, însă, unii cercetători, bazându-se pe date fonetice noi și aplicând metoda comutației, susțin că în limba română literară nu există corelații de timbru ale consoanelor nici în interiorul cuvântului și nici în poziție finală absolută⁸.

Vorbind despre corelația palatală a consoanelor, acad. Al. Rosetti, L. Tamás și A. Avram pretind că o limbă numai atunci posedă această corelație când consoanele ei cu timbru palatal sînt muate⁹. Cum în limba română literară — cu excepția lui *k* și *g* — nu există consoane muate, opuse celor nemuate, nu există nici corelația de palatalizare a consoanelor. În schimb corelația de palatalizare a consoanelor există în graiurile românești care posedă astfel de consoane muate, cum ar fi, de ex., unele graiuri din nord-vestul Ardealului.

Concluzia la care au ajuns lingviștii citați se datorește felului cum privesc ei cele două categorii de consoane: consoanele palatalizate (diezate) și consoanele muate.

După acad. Al. Rosetti „consoanele palatalizate sînt constituite din două elemente, în strîns contact: consoana propriu-zisă, de ex. *m* în *pomi*, și *i* elementul palatal următor.

⁴ Acad. Al. Graur în prezent admite existența consoanelor diezate și în interiorul cuvîntului (Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 19).

⁵ Vezi R. Jakobson, TCLP, 2, p. 109, nota 50.

⁶ E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice“ (SCL), I, fasc. 2, p. 172—232.

⁷ Id., *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL, III, (1952), p. 127—187.

⁸ Acad. Al. Rosetti, *Considerații asupra sistemului fonologic al limbii române*, în SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 45; Em. Vasiliu, *Asupra corelației de muiere în limba română*, în SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 52; A. Avram, *Contribuții la studiul fonologiei limbii române*, în SCL, VII (1956), nr. 3—4, p. 204.

⁹ Vezi acad. Al. Rosetti, SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 45; L. Tamás, SCL, VII (1956) p. 177; A. Avram, SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 59.

Spre deosebire de consoana palatalizată, consoana muiată este un sunet simplu¹⁰. Pentru sprijinirea acestei afirmații, acad. Al. Rosetti se referă la un pasaj din cartea lui Roudet¹¹, în care, spune d-sa, „se atrage atenția asupra erorii de a confunda consoana muiată cu consoana urmată de *y*, întrucât consoana muiată e un sunet simplu, produs de o singură articulație, pe când consoana palatalizată e produsă prin două articulații succesive; pentru consoana muiată, zona de contact pe palat e mult mai întinsă decât pentru consoana palatalizată”¹².

Referitor la cele afirmate de acad. Al. Rosetti și de L. Roudet, ne permitem să facem o precizare. În pasajul citat Roudet spune următoarele: „Este important de a nu identifica consoana muiată cu o consoană dură urmată de [*y*]. Numeroasele experiențe făcute, fie cu ajutorul palatului artificial, fie cu ajutorul pereii elastice plasată în diferite puncte ale cavității bucale și comunicând cu un aparat de înregistrare arată că o consoană muiată este un fonem simplu care diferă de consoana dură urmată de [*y*] prin următoarele două caracteristici; 1. ea este produsă printr-o singură articulație și nu prin două articulații succesive; 2. regiunea de contact la consoana muiată este mai întinsă decât ceea ce se înscrie pe palatul artificial pentru consoana dură urmată de [*y*]”¹³. După cum vedem, Roudet are în vedere deosebirea dintre o consoană muiată și o consoană dură urmată de iod ([*y*]), și nu deosebirea dintre o consoană muiată și una palatalizată. Cu cele afirmate de L. Roudet sintem întru totul de acord. De altfel în cazul unei consoane dure urmate de iod, avem de a face nu numai cu două articulații succesive, ci cu două foneme: fonemul consoană + fonemul iod.

Să revenim acum la consoanele diezate (palatalizate), deosebite de cele muiate și să vedem în ce constă deosebirea dintre ele.

O consoană diezată (palatalizată) se caracterizează prin faptul că are — pe lângă articulația primară, specifică, labială, dentală, velară — și o articulație secundară, accesorie a dosului limbii spre palat, ceea ce ridică, diezează componenții frecvențelor superioare ai consoanei¹⁴. În timpul articulării unei astfel de consoane, limba, ridicându-se aproximativ în poziția *i*, atinge o porțiune relativ mică a palatului din vecinătatea alveolelor.

Faptul că, în timpul articulării unei consoane diezate, limba se află ridicată în poziția unui *i*, nu înseamnă că avem a face cu două articulații succesive, articulând odată consoana și pe urmă pe *i*, ci articulația se face simultan, limba aflându-se, în timpul articulării consoanei sau, cel puțin, în momentul exploziei acesteia, în poziția lui *i* (sau *e*).

Consoana nediezată finală nu are nici o articulație secundară. În timpul articulării unei consoane nediezate limba se află în poziție indiferentă, aproximativ în aceea a lui *i*. Aceasta conferă consoanei (suflului explosiv al acesteia, în cazul ocluzivelor) timbrul *i*.

¹⁰ Acad. Al. Rosetti, *Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate*, în SCL, VI (1955), nr. 3—4, p. 199.

¹¹ Léonce Roudet, *Éléments de phonétique générale*, Paris, 1910, p. 123—125.

¹² Vezi SCL, VI (1955), nr. 3—4, p. 200.

¹³ L. Roudet, *op. cit.*, p. 124.

¹⁴ Vezi R. Jakobson, C. G. M. Fant, M. Halle, *loc. cit.*; Horace G. Lunt, *loc. cit.*

Consoanele finale, atît cele nediezate, cît și cele diezate, se termină cu un suflu care se aude ca un fel de [h] (după consoanele nediezate) și ca un [h'] (după cele diezate). Acest [h] respectiv [h'] prezintă aceeași durată atît pentru consoanele nediezate, cît și pentru cele diezate¹⁵. „I scurt final“ nu poate fi considerat altceva decît suflul exploziv de timbru *i* al consoanei diezate finale. Timbru *i* al suflului exploziv reprezintă trăsătura pertinentă, marca de corelație a seriei consoanelor diezate. Acest timbru *i* lipsește suflului exploziv al consoanelor nediezate. Acestea sînt nemarcate. (Suflul exploziv al acestor consoane are timbru *i*). Trăsătura pertinentă sau elementul pertinent, care în cazul unei consoane diezate finale este timbru *i*, nu succede consoanei, ci este inerentă însăși articulației ei — în cazul unei constrictive — sau exploziei ei — în cazul unei ocluzive¹⁶. Acad. Al. Rosetti a arătat just că „fonemele se succed în timp, căci două foneme nu se pot pronunța concomitent, dar... elementele pertinente ale fonemului nu sînt succesive“¹⁷.

În urma deplasării părții mijlocii a dosului limbii spre palat, se produc adeseori schimbări secundare în articularea unor consoane cu timbru *palatal*. Astfel, în unele graiuri din Ardeal, pentru consoanele dentale, *t, d, n* cu timbru palatal limba își schimbă locul specific de articulație, deplasîndu-se spre regiunea mediopalatală, respectiv mediolingvală, astfel încît aceste consoane devin adevărate consoane muiate, dosul limbii atingînd la articularea lor aproape întreg palatul.

Spre deosebire de consoanele diezate la care articulația palatală, adică ridicarea dosului limbii spre palat, este numai o activitate accesorie concomitentă, o articulație secundară, care se adaugă la articulația primară bilabială, dentală, laterală etc. specifică a consoanei, la consoanele muiate articulația palatală (de obicei dorsopalatală) este articulația specifică a consoanei.

Alterarea articulației specifice a consoanelor dentale diezate nu este obligatorie și, după cum se știe, în limba comună și în unele graiuri dacoromîne nu este cunoscută. Dar și în graiurile din Ardeal, în care dentalele sînt muiate, celelalte consoane diezate (palatalizate), ca de ex. /r'/, /m'/ etc.¹⁸, au numai colorațiune palatală, fără ca articulația lor specifică să se altereze¹⁹. Deosebirea care am văzut că există între consoanele

¹⁵ Vezi acad. E. Petrovici și P. Neiescu, *Un fenomen sau două foneme? În legătură cu fonemele consonantice diezate finale în limba romînă*, în „Fonetica și dialectologie“, vol. I (1958), p. 54.

¹⁶ Privitor la această problemă, vezi id., *Un fenomen sau două foneme? II În legătură cu fonemele consonantice bemolate finale în limba romînă*, în „Fonetica și dialectologie“, vol. II; André Martinet, *Neutralisation et archiphonème*, în „Travaux du Cercle Linguistique de Pargue“ (TCLP), VI, p. 50.

¹⁷ Acad. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, București, 1957, Editura științifică, p. 93; vezi și R. Jakobson, *On the Identification of Phonemic Entities*, în TCLC, 5, 1941, p. 43, apud acad. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 93.

¹⁸ Consoanele diezate le notăm cu ajutorul semnului ' (apostrof) așezat sus după consoană (*r', p' m'* etc.), iar consoanele muiate cu ajutorul semnului ' (minut), așezat deasupra sau sus, după consoană (*i' d', n, l'* etc.).

¹⁹ Și în rusă consoanele palatalizate *n', d', p'* nu suferă nici o alterare (nuiere mutativă) a articulației lor specifice. Vezi R. Jakobson, *К характеристике евразийского языкового союза*, Paris, 1932, p. 20—21.

diezate ale limbii literare și între cele muiate ale graiurilor din Ardeal este numai de ordin fonetic. Ea constă numai în modul de realizare al fonemelor cu timbru palatal. Faptul că la articularea lui [t'] (*t* puternic muiat) din graiurile din Ardeal limba acoperă o porțiune mult mai mare din palat decât la a lui [t] (*t* diezat) din limba comună, care prezintă numai o ușoară palatalizare — în sensul lățirii zonei de contact dintre coroana limbii și palat²⁰ — nu are importanță din punct de vedere fonologic. Timbrul palatal al lui [t'] din limba comună, de altfel foarte perceptibil și fără nici o muiere mutativă, conferă consoanei calitatea de fonem autonom, deosebit de fonemul /t/, căruia i se opune, deosebind prin această opoziție atît cuvinte, cît și forme gramaticale. Același timbru palatal îl posedă și /t'/ din graiurile din Ardeal și, pe plan fonologic, are exact aceeași funcțiune pe care o are /t'/ din limba comună. Așadar, din punct de vedere fonologic, între /t'/ din limba comună și /t'/ din graiurile din Ardeal nu există nici o deosebire.

Prin urmare teza acad. Al. Rosetti și a lui A. Avram potrivit căreia două consoane pot forma opoziție numai în cazul cînd una din ele este puternic palatalizată, deci muiată, nu corespunde realității. Din punct de vedere fonologic nu prezintă importanță dacă fonemele consonatice cu timbru palatal sînt fie numai diezate (deci numai „ușor palatalizate“), fie muiate, ci e important timbrul palatal propriu al consoanei, necondiționat de vocalele vecine. „Colorațiunea palatală (*i* sau *e*) — arată acad. E. Petrovici — este aceea care constituie trăsătura distinctivă a fonemelor consonatice palatalizate și nu caracterul lor mai mult sau mai puțin moale sau muiat“²¹.

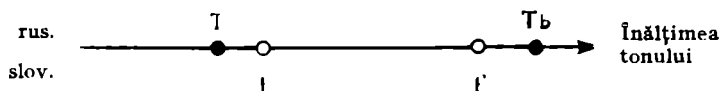
Din cele spuse mai sus rezultă că nu gradul de palatalizare este elementul principal care face ca două consoane să se deosebească, ci, așa cum susține prof. A. V. Isačenko, diferența de tonalitate. El arată că caracterul moale al consoanelor, din punct de vedere acustic, îl constituie ridicarea tonului. Ridicarea tonului presupune micșorarea rezonatorului. Această acțiune de micșorare a rezonatorului o îndeplinește limba care, la articularea consoanelor moi, se apropie de palat. Locul în care limba se apropie de palat diferă de la o limbă la alta sau chiar de la o consoană la alta. Astfel, în rusă de ex., limba se apropie de palat aproximativ în poziția lui *i*, umplînd partea anterioară a cavității bucale. La articularea consoanelor moi slovace, însă, acțiunea pe care o execută limba este mai puternică. În timpul articulării consoanelor slovace *d'*, *t'*, *n'* *l'* partea medială a limbii formează o ocluziune la palat, atingîndu-l aproape în întregime, vîrfurile limbii apasă foarte intens alveolele dinților inferiori, în timp ce la articularea consoanelor diezate rusești apropierea de vîrfurile palatului se face puțin mai înainte, iar vîrfurile limbii atinge foarte ușor alveolele dinților superiori, ceea ce produce o micșorare a rezonatorului. Micșorîndu-se rezonatorul, tonalitatea consoanei se ridică. Prin

²⁰ Vezi de ex. platogramele lui *n*, *n'*, în SCL, VI (1955), p. 21.

²¹ Acad. E. Petrovici, *Probleme de fonologie*, în SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 66.

urmărire consoanele diezate rusești — conchide Isačenko — au tonalitatea mai înaltă decât cele muiate slovacă²².

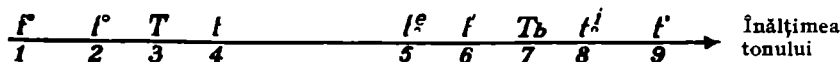
Pentru a arăta intuitiv situația consoanelor discutate, Isačenko plasează pe o linie orizontală consoanele dure și diezate rusești și consoanele dure și muiate slovacă, indicând printr-o săgeată direcția ridicării tonalității.

După cum vedem consoanele dure din limba rusă sînt cu ceva mai joase în ce privește tonalitatea decât cele din slovacă, iar consoanele diezate rusești au tonalitatea mai ridicată decât consoanele muiate din slovacă.

Așadar, cu toate că, la articularea consoanelor muiate din slovacă, limba atinge o porțiune mai mare din palat decât la articularea consoanelor diezate rusești, au deci un grad mai mare de palatalizare decât cele rusești, în ceea ce privește înălțimea tonalității, consoanele diezate rusești sînt mai îndepărtate de cele nediezate decât în slovacă.

Considerăm util să plasăm pe o astfel de linie, alături de consoanele nepalatalizate și palatalizate din rusă și slovacă, și pe cele din limba română, atît pe cele din limba literară, cît și pe cele din unele graiuri.

1 = /f°/ (*t* bemolat) din limba română literară în cuvîntul /t°atâ/ „toată“;

2 = [t°] din graiurile din Ardeal în cuvîntul /t°ortâ/ „toartă“.

3 = /T/ (nediezat) rusesc;

4 = /t/ (nediezat, nemuiat) din limba română și din slovacă;

5 = /te/ (*t* diezat) din limba română literară, urmat de /a/ în cuvîntul /t'acâ/ „teacă“;

6 = /t/ (*t* muiat) din limba slovacă și din graiurile din Ardeal;

7 = /Tb/ (*t* diezat) rusesc;

8 = /ti/ (*t* diezat) din graiul moldovean, din sudul Ardealului și din Oltenia;

9 = /t'/ (*t* diezat) din limba română literară în cuvîntul /peșt'/ „pești“.

Urmărind pe linia ridicării tonului, observăm că tonalitatea cea mai joasă o are /f°/ (*t* bemolat) din limba română literară. În ordinea ridicării tonalității urmează [t°] (*t* urmat de vocala posterioară /o/ din unele graiuri din Ardeal) și apoi /T/ nediezat rusesc. Consoana neutră (nediezată și nebemolată) din limba română are tonalitatea puțin mai ridicată decât cea din limba rusă. E la fel cu cea din slovacă.

²² Vezi A. V. Isačenko, *Fonetica spisovnej Ruštiny*, Bratislava, 1947, p. 102—103.

Din seria consoanelor palatalizate, tonalitatea cea mai ridicată o are consoana diezată din limba romină literară (în cuvîntul /peșt'/), urmînd cea din graiul moldovean, sudul Ardealului și Oltenia, după aceea cea din limba rusă și apoi consoana muiată din slovacă și din graiurile din Ardeal, iar tonalitatea cea mai joasă o are /t'/ (diezat) din limba romină în cuvinte ca /'acă/, /s'ta/ „teacă, stea“.

Așadar, în ceea ce privește înălțimea tonalității, /t'/ (t muiat) din graiurile din Ardeal și t' (muiat) din limba slovacă sînt identice. Între acestea nu există deosebire nici în privința locului de articulare. Atît la articularea lui t' din slovacă, cît și la articularea lui /t'/ din graiurile din Ardeal partea medială a limbii atinge o porțiune mare din palat, mult mai mare decît la articularea lui /Ть/ din rusă sau a lui /t/ din limba romină literară. Au deci un grad mai mare de palatalizare, sînt muiate. Cu toate acestea, după cum se știe, în slovacă nu există corelația de palatalizare a consoanelor, consoanele muiate din slovacă formează una din seriile de localizare, anume seria palatală.

Și alte limbi, ca de ex. maghiara, oeha, sîrba, posedă consoane muiate. Dar nici una dintre aceste limbi nu posedă corelația de palatalizare a consoanelor. Ca și în slovacă, consoanele muiate din aceste limbi constituie o serie autonomă de localizare, anume seria palatală, opusă seriei dentale, labiale etc.²³

Considerăm deci că e greșită părerea potrivit căreia numai atunci se poate vorbi de existența într-o limbă oarecare a corelației de palatalizare, dacă limba respectivă posedă consoane muiate.

Intrucît, în unele graiuri din Ardeal există consoane muiate, se pune întrebarea dacă și în aceste graiuri consoanele muiate se află în aceeași situație cu cele din limbile amintite, adică formînd seria de localizare palatală opusă celorlalte serii. Răspunsul la această întrebare este negativ. În graiurile din Ardeal există corelația de palatalizare a consoanelor, deoarece, în aceste graiuri, alături de consoanele muiate există și cîteva consoane diezate. Împreună cu acestea, consoanele muiate formează seria consoanelor diezate opuse celor nediezate, încadrîndu-se în corelația de diezare a consoanelor.

Trebuie să remarcăm însă faptul că numărul consoanelor diezate în unele graiuri din Ardeal este infim. Nu ar fi exclus ca printr-o evoluție ulterioară să dispară și acestea și astfel să dispară și corelația de diezare. Chiar dacă s-ar ajunge la această situație, consoanele muiate se vor menține.

²³ Vezi N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1949, p. 146.

ЗАДНЕНЁБНЫЕ (МЯГКИЕ) СОГЛАСНЫЕ И КОРРЕЛЯЦИЯ ПАЛАТАЛИЗАЦИИ

(Краткое содержание)

Данная статья рассматривает вопрос о дизных и мягких согласных, показывая их роль в консонантической корреляции палатализации.

Существует такое мнение, что два согласных могут образовать фонематическое противопоставление лишь в том случае когда один из них сильно палатализован, т. е. — смягчён. Согласно этому мнению в языке лишь тогда можно говорить о соотношении палатализации согласных, когда в соответствующей идиоме имеются мягкие согласные. Так как в литературном румынском языке нет таких согласных, то нет ни соотношения палатализации согласных. Зато, это существует в некоторых дакорумынских говорах, как например в говорах северо-западной части Трансильвании, где имеются мягкие согласные.

Автор выступает против этого мнения, показывая что в трансильванских говорах кроме мягких согласных имеются и дизные согласные. С фонологической точки зрения эти два вида согласных одинаковы. И те и другие противопоставляются соответствующим непалатализованным согласным. Между дизными и мягкими согласными лишь фонетическая разница, состоящая только в способе их реализации. С фонетической точки зрения, для того чтобы два согласных противопоставлялись друг другу, важно не степень их палатализации а разница в тональности. Некоторые языки, как словацкий, венгерский, албанский, западные украинские и некоторые сербско-хорватские говоры, хотя и располагают мягкими согласными, не знают соотношения палатализации согласных. В этих языках мягкие согласные образуют ряд локализаций согласных, а именно палатальный ряд, противостоящий остальным рядам. В трансильванских говорах, имеющие мягкие согласные, соотношение палатализации не зависит от них, а сохранилось несколько дизных согласных, как автономные фонемы.

Соотношение палатализации в любом языке — заключает автор — не обусловлено наличием задненёбных (мягких) согласных в соответствующей идиоме. Также, наличие задненёбных (мягких) согласных в любом языке не даёт нам права предполагать наличие, в данном языке, соотношения палатализации.

LES CONSONNES DORSOPALATALES (MOUILLÉES) ET LA CORRELATION DE PALATALISATION

(Résumé)

L'article traite du problème des consonnes diéesées et mouillées et montre leur rôle dans la corrélation consonantique de palatalisation.

Certains linguistes affirment que deux consonnes ne peuvent former une opposition phonématique que dans le cas où l'une d'entre elles est

fortement palatalisée, par conséquent mouillée. Suivant cette opinion, on ne peut parler d'une corrélation de palatalisation des consonnes d'une langue que lorsque dans l'idiome respectif existent des consonnes mouillées. Le roumain littéraire ne possédant pas de pareilles consonnes, il ne connaît pas non plus la corrélation de palatalisation des consonnes. Celle-ci existe, en revanche, dans quelques parlers daco-roumains, tels que ceux du nord-ouest de la Transylvanie, qui possèdent des consonnes mouillées.

L'auteur combat cette opinion, en montrant que dans les parlers de la Transylvanie existent, à côté des consonnes mouillées, aussi des consonnes diésées. Du point de vue phonologique, ces deux variétés de consonnes sont identiques et s'opposent à leurs correspondantes non palatalisées. La différence entre les consonnes diésées et mouillées est uniquement d'ordre phonétique et ne consiste donc que dans le mode de réalisation. Pour que deux consonnes soient opposées au point de vue phonologique ce n'est pas le degré de palatalisation qui est de première importance, mais la différence de tonalité. Certaines langues (le slovaque, le hongrois, l'albanais, les parlers ukrainiens occidentaux et certains parlers serbo-croates), tout en possédant des consonnes mouillées, ne connaissent pas la corrélation de palatalisation des consonnes. Dans ces langues les consonnes mouillées forment une des séries de localisation des consonnes, notamment la série palatale, opposée aux autres séries. Dans les parlers transylvains, qui possèdent des consonnes mouillées, la corrélation de palatalisation n'est pas due à celle-ci, mais au fait que certaines consonnes diésées se sont conservées en tant que des phonèmes autonomes.

L'auteur conclut que la corrélation de palatalisation dans une langue quelconque n'est pas conditionnée par l'existence dans l'idiome respectif des consonnes dorsopalatales (mouillées) et que leur existence ne justifie donc pas la supposition de l'existence de la corrélation de palatalisation.

INCĂ O DATA DESPRE NISETRU¹

DE

ZD. WITTOCH (Praga)

Forma *nisetru* există, în limba română, cel puțin de pe la 1749². Varianta *isetru* din Lexiconul de la Buda este atestată numai în 1825, însă Cihac, Candrea și Băcescu³ o socotesc ca cea mai veche. Forma *năsetru* o cunoaștem de la 1822⁴, iar varianta *nesetru*, din 1868 (Oltenia)⁵.

Explicațiile anterioare date acestui cuvânt nu lămuresc într-un mod convingător nici pe *n* inițial din *nisetru*, *nesetru*, *năsetru*, nici forma *isetru*. Nici unul dintre autori nu face deosebire între limba scrisă — rusă, bulgară etc. — și graiurile populare, din care au putut fi luate formele amintite⁶. Din pricina aceasta, am întocmit o listă completă a formelor cunos-

¹ Vezi articolul nostru *Despre cuvântul nisetru în limba română* din *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 915—925. În articolul de față expunem, în primul rând, adaose și corectări la studiul amintit. Articolul din volumul omagial închinat acad. Iorgu Iordan și cel de față (care reprezintă ultima noastră părere asupra problemei) au fost redactate având la bază comunicarea *Considerațiuni asupra originii cuvântului nisetru în limba română*, pe care am ținut-o la 1 noiembrie 1957 la Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R. În amândouă articolele textul comunicării e prescurtat și ele se completează reciproc.

² Vezi *Cartea de bucate*, manuscris din Fondul Gaster al Bibliotecii Academiei R.P.R., cota 1120.

³ Mihai Băcescu, în *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român. Studiu etno-zoologic, zoogeografic și bioeconomic* (București, Editura Institutului de cercetări piscicole al României, 1947, p. 35), amintește varianta *isetru* din Banat (comuna Țișovița, fostul județ Severin) și, încercând să explice acest nume, își pune întrebarea: „N-o fi aici o rămășiță de la *Istru*, vechiul nume al Dunării?” E clar că derivația de la *Istru* (resp. *Ister*, *Istros* etc.) nu se poate admite. Regiunea e plină (și înconjurată) de munți înalți, iar la sud curge repede un fluviu adânc. Legăturile de comunicație cu restul teritoriului românesc au trebuit să fie întotdeauna dificile. Din această pricină s-au putut păstra aici forme de limbă și expresii mai vechi, care, în alte regiuni, cu legături de comunicație mai bune, au fost schimbate. Notăm că *isetru* e înregistrat în *Catalogul... numelor populare de pești* sub nr. 231.

⁴ I. Molnar [-Piuariu], *Wörterbüchlein. Deutsch und wallachisches*. Hermannstadt, 1822.

⁵ Ion Ionescu [de la Brad], *Agricoltura română din județul Mehedinți*, ap. Ion N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea, înainte de 1877*, în „*Analele Dobrogei*”, I. (1920), nr. 3, p. 355—398. Deci varianta s-a găsit în apropierea teritoriului limbii bulgare. În graiul comun s-a folosit, desigur, și mai devreme.

⁶ Cf. *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 915 ș. u.

cute în graiurile dacoromîne⁷ și am încercat să explicăm cuvîntul pe baza lor, pe baza datelor privitoare la viața peștelui, a datelor geografice, istorice, etnografice, statistice, luînd în considerație și informațiile localnicilor, în primul rînd ale pescarilor, ale cercetătorilor Institutului de cercetări piscicole din Tulcea, ale cercetătorilor Institutului de ihtiologie din București⁸ etc. Pescarii cu care ne-am consultat, au fost dintre cei mai experimentați; cei mai mulți dintre ei se îndeletnicesc cu pescuitul de peste 50 de ani⁹. Se știe că tocmai lipovenii și ucrainenii din Deltă și din Dobrogea sînt cei mai buni pescari din România.

Am arătat că nici unul dintre numele lui *Acipenser guldendstaedtii* — fie *nisetru* sau *isetru*, *nesetru*, *năsetru* — n-a putut să provină din limba rîsă. A putut însă să pătrundă în romînă din limba unui alt popor vecin de secole cu romînii, în a cărui limbă *nisetru* are un nume susceptibil de a fi pus în legătură etimologică cu una dintre formele romînești despre care am vorbit mai sus. Cele mai apropiate prin forma lor sînt *jesétra* (fem.) din sîrbă, *esétur* din bulgară și *osetér* (gen. *osetrá*: -e- accentuat dispăre în celelalte cazuri) din ucraineană¹⁰.

Trebuie să observăm că, după constatarea noastră, în celelalte trei dialecte principale ale limbii romîne (le numim dialecte, nu limbi) — macedoromîn, meglendoromîn și istroromîn — nu există nici o formă care

⁷ *Ibid.*, p. 916—917.

⁸ *Ibid.*, p. 917 ș. u. Vezi și S. Cărașu, *Tratat de ihtiologie*, [București], Editura Academiei R.P.R., 1952, p. 354; Gr. Antipa, *Fauna ihtiologică a Romîniei*, București, 1909, p. 258 (Academia Romînă. Publicațiile fondului Vasile Adamachi); *Bol'shaja sovet'skaja enciklopedija*, XLIII, Moscova, 1939, s.v. **осетровые**; *Der grosse Brockhaus*, 15. Ausg., Leipzig, 1928—35, s.v. *Störe*; Jiří Janda, *Velký ilustrovaný, přírodopis*, Praha, 1930—1937 (Ustř. nakl. úcit. řsl.). În Rusia e așa de obișnuit, încît i-au dat numele de **рыбный осетр**. L. S. Berg, *Ryby presnykh vod S.S.S.R. i sopredel'nykh stran*, č. 1, izd. 4-e (AN. S.S.S.R.: Zool. Inst. 27), Moscova—Leningrad, 1948, p. 78. De asemenea, în limba bulgară: **рыба осетра**. (P. Drenski, *Ribite v Bălgarija*, Sofia, 1951, p. 33); Gr. Antipa, *Die Störe und ihre Wanderungen in den europäischen Gewässern mit besonderer Berücksichtigung der ... Donau und des Schwarzen Meeres. Bericht an der internationalen Fischerei-Kongress in Wien 1905*, p. 1, 2, 3, 5, 13, 14; id., *Les sturions de la Mer Noire*. Académie Roumaine, Bulletin de la Section Scientifique, XVI (1933), nr. 4—5, p. 1, 2, 7, 8, 9, 10; id., *Les esturgeons de la Mer Noire*. (Commission internationale pour l'exploration scientifique de la Mer Méditerranée. Siège... Paris... Rapports et procès-verbaux des réunions. Vol. VIII [nouvelle série]. Première partie... rapports... à Naples, les 23 Octobre 1934), p. 66, 67, 68—9; id., *Politica pescăritului* (Enciclopedia Romîniei, vol. III), București, 1939, p. 174—176; L. S. Berg, *l. cit.* I, p. 78, 83—4; Vasile Leonte, *Contribuțiuni la studiul biologiei sturioniilor marini din apele R.P.R.* (Analele Institutului de cercetări piscicole, vol. I. 1956), p. 167, 171, 173, 175; Th. Bușniță, *Pescăriile Romîniei*. (Enciclopedia Romîniei, vol. III), București, 1939, p. 575; E. Fischer, *Die Fischerei in der untern Donau*, s. I., s. d., p. 5; F. R. Atila, *Peștii și pescuitul*, București, 1916, p. 409—411, 412, 413; C. S. Antonescu, *Peștii din apele Romîniei*, București, 1947, p. 246—7; P. Drenski, *l. cit.*, p. 34.

⁹ Cf. *Omăgiu lui Iorgu Iordan*, p. 920, nota 1.

¹⁰ Cf. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, s. v.: F. Iveković, I. Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1901 s.v.: Vuk St. Karadžić, *Srpski rječnik*, ed. IV, s.v.: N. Gerov, *Rečnik na bălgarskij jazyk*, s. v.: St. Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofia, 1941; St. Mladenov, A. T. Balan, *Bălgarski tălkoven rečnik*, s. v.: O. Hrinčenko, *Slovač ukrajinskoji mooy*, s. v.

ar corespunde formelor menționate de noi¹¹. După cât se știe, relațiile reciproce ale românilor din nordul Dunării cu celelalte trei ramuri principale românești au continuat pînă în secolul al X-lea¹². Faptul acesta ne-ar îndreptăți să afirmăm că formele care denumesc nisetrul în limba română nu sînt mai vechi de secolul al X-lea. Criteriul însă nu e prea sigur, pentru că, în primul rînd, dicționarele dialectelor amintite sînt incomplete; în al doilea rînd, termenul ar fi putut să existe într-unul din aceste dialecte, dar ar fi putut dispărea înaintea înregistrării lexicului lor; în rîndul al treilea, macedoromînii, megleniții și istroromînii locuiesc în interiorul țării, departe de apele în care trăiește nisetrul.

Am explicat originea formei *isétur*¹³, pe care o socotim mai veche decît *nisétur*. Explicația aceasta nu se împacă, se pare, cu faptul că: 1. nisetrul se găsește în cantitate mare în regiunea de vărsare a Dunării și în părțile învecinate ale Mării Negre și 2. pescuitul nu este de loc o ocupație obișnuită la bulgari¹⁴.

În afară de teritoriul actual al Republicii Populare Bulgaria, bulgarii mai locuiau, încă la începutul secolului nostru, într-un număr însemnat și în diferite regiuni din România, printre altele în Dobrogea de nord, unde formau o mare „insulă” etnică pe lângă țarmurile lacurilor sărate (legate direct cu marea) Sinoe, Zmeica, Razelm. Acestea sînt teritorii

¹¹ Cf. I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*, București, 1905; Th. Capidan, *Aromânii* [glosar], București, 1932 (Academia Română, Studii și cercetări, XX); Per. Papahagi, *Basme aromâne și glosar*, București, 1905; I. A. Candrea, *Glosar megleno-român*, „Grai și suflet”, VI—VII (1934—1937); Th. Capidan, *Meglenoromînii*, I—III, București, 1925—1935 (Academia Română, Studii și cercetări VII); Per. Papahagi, *Meglenoromînii*, I—II [glosar], București, 1902; Iosif Popovici, *Dialectele române*, IX, *Dialectele române din Istria*, partea I-a, 1914; partea 2-a, 1909 [glosar], Halle a.d.S.; Arthur Byhan, *Istro-rumänisches Glossar*, „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, VI (1899), p. 174 ș. u.

¹² Cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Bucarest, 1929, p. 324, 336, 341; Capidan, *Aromânii*, p. 24, 25, 32; id., *Meglenoromînii*..., II, p. 64, 65.

¹³ Vezi *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 918—919; Bușniță, *Pesc. Rom.*, p. 577; id., *Nistrul și limanul lui*, „Buletinul Societății studenților în științe naturale din București”, III, 1932, p. 70, 75—76; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 46, 192; Al. Daia, *Pescuitul cegii în Dunăre*, „Pescăria și piscicultura”, IV (1931), nr. 3, p. 69; I. Maximov, *O dare de seamă asupra pescăriilor din Cherson și Basarabia*, „Pescăria și piscicultura”, IV (1931), nr. 10, p. 150, 151; *Militärgeogr. Besch. v. Rumän.*, p. 62; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, I, București, 1925, p. 113, 190, 269—272, 282, 283; Const. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, II, București, 1942, p. 551—3; Mladenov, *Etim.*; Gerov, *op. cit.*; Lj. Miletič, *Das Ostbulgarische* (Kaiserl. Akad. der Wissensch., Schriften der Balkancommission. Linguist. Abtheilung, I. Südslav. Dialektstudien, Heft 2), Wien, 1903, p. 42, 80; St. Mladenov, *Istorijska na bălgarskijat ezik*, Sofia, 1935, p. 70 ș. u.; id., *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin u. Leipzig, 1929, harta; cf. id., *ibid.*, p. 319 ș. u., p. 338; Lj. Miletič, *Vechimea elementului bulgăresc în N. E. Bulgarei și în Dobrogea*, în traducere românească, de C. Brătescu, „Analele Dobrogei”, III (1922), nr. 2, p. 191—2; Victor Papacostea, *Trecerea romînilor din cazana Silistrei sub exarhatul Bulgarei*, „Graiul românesc”, II (1928), nr. 8, p. 133; Ion Ionescu [de la Brad], *I. cit.*, p. 357; Th. Mărculescu-Dunăre, *Pescarii din Turtucaia*, „Sociologie românească”, IV (1939), nr. 4—6, p. 243, 249, 250, 251, 246, 247.

¹⁴ Cf. Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România* (Publicațiile fondului V. A. Dă-machi, Academia Română, t. VIII, nr. XLVI), București, 1916, p. 741 ș. u.

cunoscute prin bogăția lor în pește (în primul rînd Razelm¹⁵). Colțul de nord al „insulei” era aproape de Delta Dunării, respectiv de Brațul Sfîntul Gheorghe¹⁶. În aceste dialecte bulgărești din partea de nord-est a teritoriului limbii bulgare *e* neaccentuat se schimbă regulat în *i*¹⁷.

Chiar în limba romînă, și anume în vorbirea populară, există tendința ca *e* neaccentuat să se schimbe în *i*¹⁸, fapt care nu este necesar deocamdată pentru explicația noastră.

Am încercat să dovedim că termenul romînesc mai vechi (pe care nu-l cunoaștem) a fost înlocuit, pe piețele din Silistra și Turtucaia, prin termenul bulgăresc *isetru*¹⁹. Se mai poate obiecta că *isetru* e atestat numai în Banat sau Făgăraș (eventual în amîndouă regiunile²⁰) de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la începutul secolului al XIX-lea și din nou în Banat în secolul al XX-lea²¹, și nu în împrejurimile Silistrei. Răspundem: după Băcescu e vorba de partea muntoasă a Banatului și de Făgăraș, regiuni care comunică mai greu cu ținuturile învecinate și limba lor e mai conservatoare²². Numele *isetru* a putut, deci, să se păstreze acolo mai ușor, chiar și atunci cînd în alte regiuni a fost înlăturat prin forme mai noi. Argumentele invocate n-ar putea să fie valabile pentru Oradea. Însă nu e dovedit că aici sau în Făgăraș nu s-ar fi folosit forma *isetru* înainte de 1825. Această formă este atestată numai în Banat, dat fiind că e confirmată și de Lexiconul de la Buda și de Băcescu; putem să presupunem că forma a existat acolo cel puțin de la începutul secolului al XIX-lea pînă în timpurile noastre.

Un ihtiolog ar face o altă obiecție: locul cel mai bun de pescuit nisetru din toată România e Delta (gurile) Dunării și partea mării din

¹⁵ Gr. Antipa, *Pescăria...*, p. 256 ș. u., 259 ș. u.; id., *Fauna icht.*, p. 256. În 1913 au locuit în Dobrogea de nord 49.000 de bulgari (Vidal de la Blache-Gallois, *Géographie universelle*, IV, 2e partie, Paris, 1931, p. 707).

¹⁶ Mladenov, *Gesch.*, harta; Cărăușu, *Ichtio!*, p. 725, 354 ș. u.

¹⁷ Despre așezarea bulgarilor de acolo (în trecut), vezi de ex. *Die Dobrudscha* (Königlich-rumän. Minist. für auswärt. Angeleg., Denkschriften u. Dokumente), București, 1940, p. 22, 39 ș. u., 43 ș. u.; Alex. P. Arbore, *La culture roumaine en Dobroudja* (La Dobroudja. Académie Roumaine: Connaissance de la terre et de la pensée roumaines, IV) Bucarest, 1938, p. 647, 649, 654.

¹⁸ Cf., de ex., *Dicționar ortoepic* (Academia R.P.R., Institutul de lingvistică din București), Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 12.

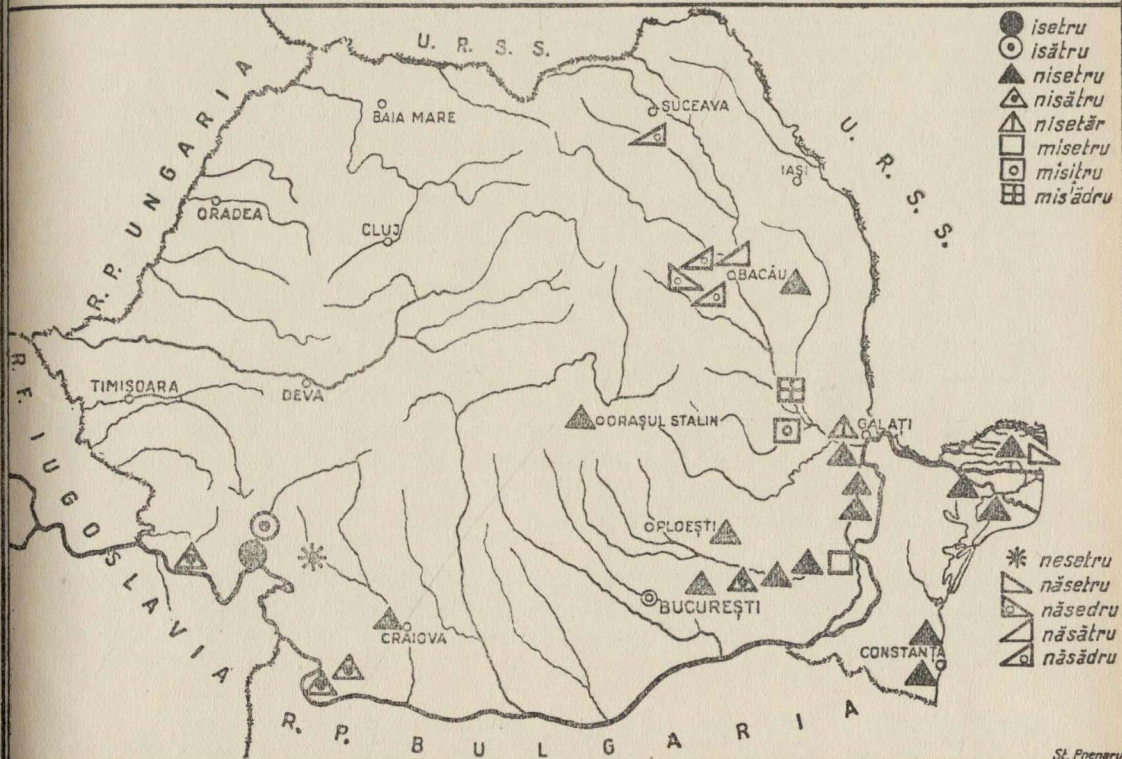
¹⁹ Vezi *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 918—919. Cf. Mărculescu-Dunăre, *l. cit.*, p. 243, și planul orașului Turtucaia, tot acolo. Se pare că, în trecut, numele obișnuit pentru *nisetru* a fost *morun* și că, în comerț, nu se făcea deosebire între aceste două soiuri de pește. De ex., în documentele din evul mediu n-am găsit decît termenul *morun* și niciodată un alt termen pentru Acipenseridae. Se nu uităm că dintre Acipenseridae *morunul* este și a fost totdeauna peștele cel mai căutat pentru carne și icre, și că, din acest punct de vedere, *nisetru* poate fi considerat ca urmîndu-l îndeaproape pe *morun*. Cf. I. Bogdan, *Documente și regește privitoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, p. 13—14, documentul IX, p. 14—15 ș. a. Să nu uităm, de asemenea, că la Brașov — centru principal al comerțului de pește în România — veneau *nisetri* și *moruni* fără cap și fără coadă, cum e obiceiul în comerț, așa că distingerea între aceste două soiuri era foarte greu de făcut.

²⁰ Vezi *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 915.

²¹ Cf. *ibid.*, p. 915.

²² Vezi mai sus, nota 3.

RĂSPÎNDIREA FORMELOR CUVÎNTULUI NISETRU

St. Prenaru

apropierea lacurilor amintite: Sinoe, Zmeica, Razelm²³, și nu teritoriul din împrejurimile Silistrei. După informațiile noastre însă, Delta a rămas aproape nelocuită pînă în secolul al XVIII-lea și pescarii romîni n-au pătruns cu așezările lor în partea vecină a Mării Negre (cel puțin nu în număr mai însemnat) pînă în secolul trecut²⁴.

În ce privește formele romînești *nesétu* și *năsétu*, prima din ele — *nesétu* — se găsește și în Bulgaria, dar se pare că nu e frecventă. Mladenov, în dicționarul său etimologic, trimite la forma *esétu*, mai obișnuită, și menționează că *n-* inițial „nu e clar”²⁵. Se poate presupune că forma a luat ființă din cuvîntul bulgăresc *esétu* în locuri unde elementul bulgăresc se întîlnește cu cel romînesc și unde *e-* inițial neaccentuat nu se schimbă în *i-*, adică la Dunăre și, după toată probabilitatea, spre apus de gura Oltului. Aici *n-* inițial se poate explica prin contaminare cu forma romînească *nisétu* sau prin influența ei. Deoarece ca bază s-a luat forma bulgărească, putem presupune că cuvîntul a apărut acolo unde elementul bulgăresc era preponderent, deci, mai degrabă, în sudul Dunării²⁶, și că această formă s-a răspîndit apoi și în nordul fluviului. Dacă presupunerea noastră despre contaminarea cu *nisétu* e justă, apoi *nesetru* e mai recent decît *nisetr*. Forma poate să fie explicată și direct din *nisétu* romînesc printr-o asimilare silabică (cf., de ex., *belire* [bulg. v. *běliti*] - *bilire*, **propădi*, **propastie* [bulg. v. *propado*, *propast*] - *prăpădi*, *prăpastie* etc.²⁷). În acest caz forma a apărut în mediul romînesc și nu în cel bulgăresc, probabil undeva în nordul Dunării. (E atestată în jud. Mehedinți, vezi harta alăturată). În sfîrșit, *nesetru* poate să fie considerat ca o formă bulgărească hipercorectă (*nisetr-nesetru*) care a fost formată cu intenția de a se corecta pronunțarea (de obicei greșită) a sunetului *i* în loc de *e* neaccentuat din limba scrisă (cf. *rikăt*, *čiló* etc.)²⁸. Conform acestor trei explicații, *nesetru* ar fi mai recent decît *nisetr*²⁹.

Cît privește influența ucraineană asupra terminologiei pescărești din limba romînă, trebuie să mai adăugăm că pescarii ucrainenii au influențat mult pescuitul în România (pe lîngă pescarii ruși, așa-numiții lipoveni)³⁰.

²³ Gr. Antipa, *Pescăria...*, p. 242, 741 ș. u.; id., *Fauna icht.*, p. 256, 258; Cărăușu, *l. cit.*, p. 355.

²⁴ Mai amănunțit, în lucrarea noastră *Romîni și Marca*, pe care o pregătim.

²⁵ Mladenov, *Etim.*: Gerov, *op. cit.*

²⁶ De aceeași părere a fost și prof. Ștefan Mladenov într-o scrisoare pe care ne-a trimis-o la 26 iunie 1954.

²⁷ Densusianu, *Hist.* I, p. 275.

²⁸ *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 918.

²⁹ După cele spuse pînă acum și după concluzia studiului nostru din *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 924—925, nu putem fi de acord cu etimologia *nisetr* < bg. *nesetăr*, *esetăr*, *esetra* dată de *Dicționarul limbii romîne moderne*, București, Editura Academiei R.P.R., 1958, s. v.

³⁰ După cum se știe, ucrainenii au început să vină pe teritoriul romînesc încă din timpul lui Petru cel Mare și al Ecaterinei a II-a. Este vorba de cazaci zaporojeni; primii din ei au putut să vină după lupta de la Poltava din 1709. În anul 1775, cînd Ecaterina a II-a a desființat „sicia” zaporojenilor, a venit un alt val de cazaci din Ucraina în Ro-

Sunetul *m*- (inițial) al formelor *misetru*, *misitru*, *mis¹ădru* a putut apărea ca un fenomen de hiperurbanism. De ex., acolo unde aria schimbării *n*- > *ń*- se întâlnește cu aria schimbării *m*- > *ń*-, s-ar putea produce, prin falsă regresie, o formă cu *m*- inițial în loc de *n*- original.

Mai rămâne să lămurim cum și de ce s-a adăugat *n* inițial la baza *isetru*. Am căutat cauza mai întâi într-o contaminare cu numele râului *Nistru*³¹. În limba greacă modernă, însă, există aglutinarea unui *n*- protetic la începutul cuvintelor cu o vocală inițială, mai ales cu vocala *e*- sau *i*:- *n*- provine din forma acuzativului articolului τὸν sau τῇν de ex. τῇ Νίδα în loc de τῇν Νίδαν.

Formele cu *n*- protetic au fost foarte frecvente în limba greacă vorbită. Atunci, *n*- s-ar fi putut aglutina la baza *isetru* prin influența grecilor.

Presupunerea aceasta devine și mai probabilă, dacă socotim că comerțul de pește în România a fost secole de-a rîndul, pînă la naționalizarea comerțului în R.P.R., în mîinile negustorilor greci. Centrele lor cele mai mari au fost orașele Tulcea, Galați, Brăila, de unde ei transportau pește pe Dunăre în interiorul țării, adică spre apus. Harta pe care o alăturăm arată foarte bine răspîndirea formei introduse prin greci în orașele amintite — adică a formei *nisetru* — pe lîngă Dunăre și pe drumurile de comerț pe uscat (de ex. spre Brașov — acum Orașul Stalin, Suceava, Constanța, Craiova). Cu cît ne depărtăm mai mult de centrele comerciale sau de Dunăre și ne apropiem de regiunile unde negustorii veneau rar sau unde chiar nu veneau de loc (de ex. în regiunile muntoase, fără drumuri etc.), cu atît întîlnim mai puțin termenul negustoresc original *nisetru*, care se schimbă în *nisătru*, *nesetru*, *misitru*, *mis¹ădru*, *năsădru* etc.; în regiunile puțin atinse sau neatinse de comerț (cel puțin în trecut) s-a păstrat chiar forma fără *n* inițial, adică *isetru* sau *isătru*³².

minia (Alex. P. Arbore, *Sicia transdunăreană*, „Analele Dobrogei“, XVI (1935), p. 33, 35). Între anii 1775—1785 au locuit la gurile Dunării niște cazaci zaporojeni care au venit acolo de la gura Niprului. După ce s-au mutat temporar în interiorul țării, ei au revenit pe la începutul sec. al XIX-lea și s-au așezat la sud de deltă, cu Dunavățul ca centru (Antipa, *Fauna icht.*, p. 19, 744; Arbore, *La cult. roum.*..., p. 663). În 1828 „sicia“ lor a fost desliințată. Putem, deci, să socotim că influența lor asupra numelui de pești etc., s-a exercitat mai ales în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea și în primul sfert al secolului al XIX-lea, căci după desliințarea organizației unificatoare — sicile — elementul ucrainean n-a putut fi așa de compact și de coerent. În a doua jumătate a secolului trecut ei au locuit în împrejurimile Tulcei, Isacei, Măcinului, Babadagului, Constanței, Hirșovei, Mangaliei și Silistrei, în total 83 de sate — ca să nu mai vorbim despre alte așezări mai mici (Arbore, *La cult. roum.*..., p. 663; *Militärgeogr. Besch.* v. Rumänien, harta „Volksgruppen“; Ion I. Nistor, *Die Herkunft der im rumänischen Bodenraum ansässigen Ukrainer*, București, 1943, harta etnografică din 1876; *Dneșni Rumunsko* (Ambasada R.P.R. din Praga), 1955, nr. 1, p. 4.

³¹ Nu mai vorbim despre contaminarea radicalului ucrainean *osetr*- cu *Nistr*- (vezi *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 919—920), pe care pînă la urmă n-am considerat-o valabilă.

³² Cf. *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 320 ș. u.

ЕЩЕ РАЗ О СЛОВЕ NISETRU

(Краткое содержание)

В этой статье автор вновь возвращается к разъяснению слова *nisetru*, приведенному в томе *Omagiu lui Iorgu Iordan*, в котором не освещает убедительным образом вопрос о проклитическом положении *n* в этом слове. Отвергая возможность контаминации рум. *isetru*, или укр. *осетер* с названием реки **Днестра**, на этот раз автор исходит от основной формы *isetru*, а происхождение начального *n* объясняет влиянием языка греческих купцов из дельты Дуная, в руках которых, ещё недавно, находилась вся рыбная торговля Румынии. В различных говорах современного греческого языка существует, уже несколько столетий, возможность прибавлять *n* в начале слов, начинающихся с гласным, особенно с препалатальным. Самой правдоподобной является гипотеза о том, что *n* появился, в таких словах — как и *nisetru* — из винительного падежа τὸν или τῇν греческого определённого артикля δ, ἡ. Форма *nisetru* распространилась, посредством рыбной торговли, вдоль Дуная, от дельты к западу, на территории румынского языка. Автор прилагает лингвистическую карту со всеми тринадцатью вариантами слова (*isetru*, *nisetru*, *misetru*, *nesetru*, *năsădru* и т. д.), которые, впрочем, и пытается разъяснить в своей статье.

ENCORE UNE FOIS À PROPOS DE NISETRU

(Résumé)

Dans le présent article, on revient sur les explications données dans le volume *Omagiu lui Iorgu Iordan* au mot *nisetru* „esturgeon“, qui n'éclaircissent pas d'une manière convaincante la proclise de l'*n* dans ce mot. L'auteur n'accepte pas les possibilités de contamination du roum. *isetru* ou de l'ukr. *oseter* avec le nom du fleuve *Nistru* „Dniestr“, et, en partant de la forme *isetru*, il explique l'origine de l'*n*- initial par l'influence de la langue des commerçants grecs du Delta du Danube, aux mains desquels se trouvait, jusqu'à une époque récente, tout le commerce de poissons en Roumanie. Dans différents parlers du grec moderne on avait pris l'habitude, depuis des siècles, d'ajouter un *n*- prothétique au commencement des mots avec une voyelle à l'initiale, en particulier dans le cas d'une voyelle prépalatale. L'hypothèse la plus plausible est que l'*n*- tire son origine, dans des mots comme *nisetru*, de l'acusatif τὸν ou τῇν de l'article défini grec δ, ἡ. La forme *nisetru* s'est répandue ensuite, par l'intermédiaire du commerce de poissons, en remontant le Danube, du Delta vers l'Ouest, sur l'aire de la langue roumaine. L'auteur joint au texte une carte linguistique qui indique l'extension de l'ensemble des 13 variantes (*isetru*, *nisetru*, *misetru*, *nesetru* etc.), tout en cherchant à expliquer leur origine.

UNELE PROBLEME PRIVIND ROLUL CUVINTULUI ÎN CUNOAȘTERE

DE

E. CIMPEANU

Creînd materialismul dialectic și istoric, Marx și Engels au reușit să dea pentru prima oară o explicație profund științifică originii, esenței și rolului limbajului omenesc.

În actul de reflectare a lumii în mintea omului, al cunoașterii ei tot mai adîncite și în esență, limba are un rol hotărîtor. Datorită limbii, cunoștințele omenești se acumulează, se comunică între membrii societății. În același timp, limba ajută gîndirea să existe, are deci și o funcțiune constitutivă. Între cele două fenomene sociale, între limbă și gîndire, există o legătură indisolubilă, ceea ce nu exclude, firește, specificul fiecăreia dintre ele.

*

„Ultima unitate independentă, cu un înțeles propriu, pe care o putem cîștiga din analiza vorbirii“¹ este cuvîntul. În acord cu definiția dată de S. Pușcariu cuvîntului, lingvistul sovietic P. S. Popov o completează cu elementul reflectoriu al limbii². „Cuvîntul apare numai în momentul cînd imaginea acustică se asociază cu noțiunea“³. Această legătură a

¹ S. Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului*, Cluj, 1922, p. 5.

² P. S. Popov, în lucrarea *Noțiunea de cuvînt în lumina învățăturii marxist-leniniste despre legătura dintre limbă și gîndire*, dă următoarea definiție cuvîntului: „Cuvîntul simplu este fragmentul cel mai scurt de vorbire care posedă un sens de sine stătător, care joacă rolul sensului ca oglindire a unui fapt sau fenomen al realității atît exterioare, cît și psihice“ (ap. L. S. Kovtun, *Despre sensul cuvîntului*, în „Probleme de lingvistică“ (Voprosi iazikoznaniia), 1955, nr. 5, p. 43).

³ I. Coteanu, *Note pe marginea cîtorva studii recente despre cuvînt*, în „Studii și cercetări lingvistice“, VIII (1957), nr. 2, p. 189. I. Coteanu deosebește imaginea acustică de sunetele care compun cuvîntul. Imaginea acustică depinde de sistemul fonologic al limbii respective și are rolul de intermediar între sunete și noțiune.

celor două elemente fundamentale constitutive ale cuvîntului o găsim exprimată și la A. Meillet: „Un cuvînt rezultă din asocierea unui sens dat cu un ansamblu de sunete date susceptibile de o întrebuintare gramaticală dată“, definiție destul de largă „pentru a se putea aplica fiecărei limbi“, constată J. Marouzeau⁴.

Sunetele cuvîntului, exprimate în imaginea acustică a acestuia, se leagă de obiect prin intermediul noțiunii, care reprezintă o prelucrare a datelor realității de către gîndirea omului. Prin noțiune, această punte aruncată către realitate, concepția materialist-dialectică stabilește o legătură permanentă și adîncită a omului cu lumea pe care învață să o cunoască tot mai mult și în esența sa și de care devine tot mai independent. Deci „semnificația cuvîntului nu constă în obiect, ci în reflectarea acestuia în conștiința umană“⁵. De aici, caracterul abstract, general, pe care-l are întotdeauna cuvîntul, precum și legătura sa cu realitatea, legătură care — pe măsură ce se dezvoltă societatea — este tot mai strînsă.

*

Orice noțiune este exprimată prin cuvînt. Dar exprimă oare fiecare cuvînt o noțiune? E o întrebare care a primit pînă acum răspunsuri diferite din partea lingviștilor.

Pînă acum predomină părerea că, din acest punct de vedere, cuvintele pot fi împărțite în două mari categorii: cuvinte noționale și cuvinte care nu conțin noțiuni. *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R. face deosebire între „părțile de vorbire cu valoare de sine stătătoare, exprimînd noțiuni: substantivul, pronumele, adjectivul, numeralul, verbul, adverbul, interjecția, și părțile de vorbire ajutătoare, care nu exprimă noțiuni ci stabilesc raporturi între cuvinte (instrumente gramaticale): articolul, prepoziția și conjuncția“ (p. 107). Dar ceva mai departe, autorii *Gramaticii* scot interjecția din prima categorie, socotind că „interjecțiile nu au un conținut noțional: ele exprimă, dar nu denumesc, diferite sentimente și expresii ale voinței vorbitorului. Fiind caracteristice pentru limba vorbită, sensul lor este legat de intonație și de împrejurarea în care sînt rostite“ (p. 394—395). În ultimul timp, în lingvistica sovietică precum și în unele articole și studii publicate în revistele de specialitate romînești, se susține tot mai mult teza caracterului noțional al tuturor cuvintelor: orice cuvînt conține o noțiune. Această oscilare dovedește, considerăm noi, că problema este încă discutabilă, nerezolvată. Nu intenționăm să ne asumăm rolul de a o soluționa. Vom încredința însă să descoperim călcîiul achilean al acestor controverse, subordonînd rezolvarea acestei probleme teoriei generale materialist-dialectice a cunoașterii.

⁴ *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, p. 123. Autorul menționează existența unor categorii variate de cuvinte: simple, compuse, cuvinte-rădăcină, principale sau independente și secundare sau accesorii, cuvinte-fraze, în chineză: cuvinte pline și cuvinte goale, cuvinte vii și cuvinte moarte etc.

⁵ L. O. Reznicov, *Impotriva agnosticismului în filologie (critica teoriei hieroglicilor a limbii)*, în „Analele romîno-sovietice“, 1949, nr. 15 (vol. III, caiet 3), p. 437.

Oare orice generalizare, abstractizare, este sintetizată într-o noțiune? Numai noțiunea generalizează și abstractizează? Putem sprijini răspunsul negativ al acestei întrebări cu material exemplificativ suficient. O desinență, spre exemplu, indică o funcțiune, un raport gramatical. Nu poate fi considerată un cuvînt independent cu un sens propriu. Cuvîntul-tip este încărcat cu astfel de elemente de formă și de sens care dau naștere cuvîntului real în momentul cînd vorbim. Și acest bagaj variat al cuvîntului-tip are un caracter general, abstract. Cuvîntul real este înțeles de membrii societății respective tocmai datorită acestui lucru. Putem afirma atunci că el exprimă mai multe noțiuni? Fără îndoială că nu. Cine ar îndrăzni să susțină că desinența conține o noțiune? Sau, și mai evident, să pătrundem chiar în structura fonetică a cuvîntului. Fonemul se deosebește de sunet tocmai prin valoarea sa abstractă, generală, bazată pe funcțiune. Și totuși, nimănui nu i-ar trece prin cap să afirme că cuvîntul *toc* conține trei noțiuni, cu tot gradul înalt de abstractizare pe care-l conține fonemul.

Din cunoscuta teză a lui Lenin că „orice cuvînt generalizează” unii lingviști, printre care și Trávniček, trag concluzia că orice cuvînt exprimă o noțiune. „Așadar — își încheie Trávniček observațiile pe marginea interjecției „*ptiu*” — dacă cuvîntul „*ptiu*” este înțeles, rezultă de aici că el exprimă o noțiune. Intrucît însă acest cuvînt este evident în legătură și cu o anumită stare afectivă — continuă autorul — ajungem la concluzia că el exprimă în același timp o noțiune cît și o emoție (sentimente)”⁶. Dar și emoția trebuie să aibă o valoare generală, pentru a putea fi înțeleasă. Atunci...? Evident că Trávniček se contrazice. Prin exemplificările și precizările făcute anterior am încercat să lămurim această contradicție, cauzele ei. Urmează să tragem concluzia: nu toate cuvintele exprimă noțiuni, deși orice noțiune se exprimă prin cuvînt (cuvinte).

*

Unele cuvinte n-au atins în dezvoltarea lor treapta formării noțiunilor. Așa sînt onomatopeele și interjecțiile. Ele au un caracter concret, deșteaptă în mintea noastră reprezentări, nu prelucrează materialului concret senzorial în material noțional. Ele au de multe ori valoarea unei propoziții întregi și sînt încărcate cu un conținut afectiv, subiectiv, cea mai bună dovadă a caracterului lor de rest al vorbirii primitive, în care funcțiunea comunicativă căuta să subjuge latura expresivă, afectivă a limbii, iar gîndirea încă nu se diferențiasese⁷. Natura super-

⁶ Unele observații în legătură cu sensul cuvîntului și cu noțiunea, în „Probleme de lingvistică” (Voprosi iazikoznaniia), 1956, nr. 1, p. 81. Această părere este împărtășită și de I. Coteanu, în *lucr. cit.*, p. 183.

⁷ Vezi P. Apostol, *Funcțiunea de cunoaștere a noțiunii*, în *Probleme de logică*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 106 și Al. Graur, *La originea graiului, sunetele au fost condiționate de conținut*, în *Studii de lingvistică generală*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 87—89.

Cu interjecțiile se aseamănă în privința conținutului lor afectiv vocativele și imperativele, ca resturi ale unei trepte de început în dezvoltarea limbii, cu deosebirea destul de importantă că cele două din urmă au dat naștere substantivului și verbului, părți de vorbire fundamentale.

tului fonic al acestor cuvinte întărește convingerea că ele n-au atins încă treapta de abstractizare necesară formării unei noțiuni⁸. De altfel, asemenea cuvinte nu sînt caracteristice, nu dezminț caracterul rațional al limbii în totalitatea ei. Treptat, treptat ele încearcă să învingă această veche moștenire și să se abstractizeze căpătînd formă gramaticală (de ex. *a bubui* și altele).

Cumpănind aportul pe care-l aduc interjecțiile și onomatopeele în cunoașterea lumii de către om, în reflectarea ei esențială, surprindem o extremă limitare a funcțiunii lor cognitive. Caracteristice limbajului afectiv, nu sînt capabile de a dezvălui și fixa esența fenomenelor, relațiile dintre ele; de aceea n-au ce căuta în limbajul rațional, obiectiv.

Discutînd problema raportului dintre noțiune și reprezentare, Lenin se întreabă: „Reprezentarea este oare mai aproape de realitate decît gîndirea? Și da, și nu. Reprezentarea nu poate cuprinde mișcarea în totalitatea ei, de exemplu nu cuprinde mișcarea cu viteza de 300.000 km pe secundă, pe cînd gîndirea o cuprinde și trebuie s-o cuprindă”⁹. Reprezentarea reflectă deci obiectul în existența lui exterioară, aparentă, cuprinde primii germeni ai abstractizării și generalizării. „În reprezentări apar elementele *cunoașterii nemijlocite* (s. n.), dar ele sînt copleșite încă de materialul senzorial, concret. Și logic și psihologic, reprezentarea este anterioară gîndirii raționale”¹⁰. Limbajul oamenilor primitivi ne oferă suficiente date care ilustrează caracterul concret al limbii în prima ei fază, cînd noțiunile sînt legate de anumite percepții și reprezentări. Așa spre exemplu eschimoșii, cu toate că au verbe care înseamnă „*a pescui balena*”, „*a pescui foca*” etc., n-au un verb „*a pescui*”, în general¹¹.

A. I. Smirnițki arată că „conținutul interjecțiilor nu este înțeles conștient, nu este analizat, ci exprimat nemijlocit, fără ca el să fie trecut prin gîndire”¹². Așa se explică intonația specială a interjecției, abaterile de la sistemul fonologic al limbii, invariabilitatea formei, faptul că sînt însoțite de gesturi, mimică, sau că, în condiții determinate, pot spune mai mult decît o propoziție sau chiar o frază întreagă.

Referindu-se la problema raportului dintre cuvînt și obiect, A. I. Smirnițki atrage atenția „asupra necesității de a elimina obiectul

⁸ Al. Rosetti, în *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, ed. a 2-a, București—Copenhaga, 1947, p. 23—24, consideră că strigătele (tipetele) și onomatopeele nu sînt nici măcar cuvinte, deoarece suportul lor fonic n-are un caracter fonologic.

⁹ V. I. Lenin, *Căiete filozofice*, București, 1956, p. 191.

¹⁰ *Probleme de logică*, p. 133.

¹¹ Vezi Henri Wald, *Rolul limbajului în formarea și dezvoltarea ideilor*, în *Probleme de logică*, București, 1956, p. 24—27, 50.

¹² *Sensul cuvîntului*, în „Probleme de lingvistică” (Voprosi iazikoznaniia), 1955, nr. 2, p. 48. O explicație asemănătoare o dă și acad. I. Iordan în *Limba romînă contemporană*, București, 1956, p. 486—489: „interjecțiile (cele autentice) sînt expresia reacțiilor emotive și volitive ale omului față de realitatea materială. Dar ele nu numesc, nu arată cum se cheamă aceste reacții, deci nu au o funcțiune denominativă, cum au toate celelalte cuvinte, ci sînt simple semnale ale stărilor fizice și psihice respective”. N. Drăganu, în *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, București, 1945, p. 9, vorbește despre propoziția monomembră, în care gîndirea se prezintă nedespărțită în părțile sale sau neanalizată: *Ahl Vail* etc.

sau fenomenul denumit de cuvînt din conținutul cuvîntului¹³. Dar în urma înlăturării identificării conținutului lui *fil-fil*!, de exemplu, cu însuși fenomenul bății din aripi, nu rezultă de loc că „cuvintele imitative exprimă noțiuni”¹⁴, cum conchide I. Coteanu. Să nu uităm că și animalul este capabil de o anumită generalizare, pe baza căreia i se formează reflexe condiționate. Dar oare senzația și percepția de care este capabil și animalul se pot identifica cu obiectul care produce excitația? Fără îndoială că nu. Atunci ele au valoare de noțiuni? Cu atât mai mult, nu.

Bazîndu-ne pe faptul că legătura dintre cuvînt și obiectul denumit se face prin intermediul noțiunii, că deci cuvîntul nu este determinat de obiect așa cum este noțiunea, am putea să ne susținem părerea exprimată mai sus și prin constatarea că onomatopeele și interjecțiile nu se supun acestei reguli lingvistice generale. Onomatopeele și interjecțiile se leagă în mod direct, nemijlocit de fenomenul sau starea sufletească reprezentată, chiar dacă aceste cuvinte se sprijină pe sistemul de sunete al unei limbi anumite.

Iată deci o serie întregă de elemente cu ajutorul cărora am putea da o definiție destul de cuprinzătoare și precisă onomatopeelor și interjecțiilor. Desigur că nu trebuie să pierdem din vedere folosirea actuală a acestor cuvinte (am amintit mai înainte chiar gramaticalizarea unora). Ele se resimt în întrebuintărea lor de pe urma dezvoltării înalte la care a ajuns limba și gîndirea, fără să-și schimbe însă în mod esențial natura și fără să fie caracteristice limbii în totalitatea ei.

*

Dacă interjecțiile și onomatopeele n-au atins în dezvoltarea lor nivelul necesar formării noțiunilor, prepozițiile, conjuncțiile, articolele, verbele auxiliare au pierdut în cursul dezvoltării lor noțiunea pe care o conțineau, s-au gramaticalizat, ceea ce nu înseamnă că sînt lipsite de orice sens. La locuțiunile prepoziționale și conjuncționale surprindem tocmai acest proces de pierdere a conținutului noțional. În privința caracterului gramatical al acestor cuvinte nu există, credem, divergențe de vederi. Ceea ce se pune în discuție este faptul dacă această valoare gramaticală are sau nu un suport noțional în prepoziția, conjuncția etc. respectivă. Mai întîi, între noțiune și cuvînt nu putem stabili o identitate perfectă, căci noțiunea este o categorie logică, iar cuvîntul, o categorie lingvistică (pe plan mai larg, limba nu este identică cu gîndirea). De unde, concluzia că nu orice cuvînt trebuie să corespundă unei noțiuni, teză ilustrată, printre altele, de exprimarea unei noțiuni printr-un grup de cuvinte (ex. *a se sfîrși din viață*. = *a muri* ș. a.). Cu atât mai puțin atunci prepozițiile și conjuncțiile, prin însăși calitatea lor de cuvinte — de altfel această calitate a lor este discu-

¹³ Apud I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 184.

¹⁴ *Ibid.*

tabilă¹⁵ — „trebuie să aibă și ele conținut noțional“, cum afirmă I. Coteanu¹⁶.

Pentru exprimarea relației dintre două cuvinte, a unei funcțiuni gramaticale, nu este neapărat nevoie de un al treilea cuvânt care să materializeze acest raport, deoarece raportul gramatical este o legătură implicată în însuși conținutul celor două noțiuni, e o relație internă ce ține de esența fenomenelor, de realitatea materială. „Fiecare noțiune se află într-un anumit raport, într-o anumită legătură cu toate celelalte“¹⁷, spune Lenin. Și „tocmai conexiunea și mișcarea noțiunilor le învestește pe acestea cu capacitatea de a reflecta realitatea în toată bogăția aspectelor și raporturilor sale felurite“¹⁸.

Relațiile dintre cuvinte, relațiile sintactice se exprimă prin schimbarea formei cuvintelor și prin cuvintele-unelte gramaticale. În cazul că relația este exprimată prin desinență (articol), putem noi afirma că pe lângă cele două noțiuni ce se leagă mai avem o noțiune cuprinsă în desinență?! Desigur că nu, fiindcă raportul ține nu numai de determinant, ci și de determinat; în care este găzduită noțiunea relației? Aceasta ar însemna că, în vorbire, cuvântul are, de obicei, două noțiuni. În concluzie se dezvelește mai bine netemeinicia unei astfel de teze. Și apoi ce ne facem cu limbile care nu au articol?! Limba rusă, spre exemplu, nu posedă articolul și cu toate acestea prin traducerea în rusește a unui text românesc nu este omisă nici o noțiune, cea mai bună dovadă că nici articolele nu exprimă noțiuni.

Raporturile dintre cuvinte și dintre propoziții pot fi exprimate prin parataxă sau joncțiune. Ex.:

Dai, n-ai (= *Dacă dai n-ai* sau *Dai, deci n-ai*).

Lăcătuș mecanic-lăcătuș de revizie.

Sau am putea lua un exemplu în care raportul dintre cuvinte este exprimat prin prepoziție sau cu ajutorul flexiunii:

Frunza de faș — frunza fașului.

În primul exemplu menționat mai sus, conjuncția *dacă(deci)* precizează un raport între cele două propoziții, raport existent și în lipsa conjuncției; el s-a stabilit prin simpla alăturare a celor două propoziții. O situație asemănătoare ne întâmpină în exemplul următor. Prepoziția *de* exprimă o anumită nuanță a raportului atributiv dintre cele două substantive, o relație acceptată de conținutul celor două noțiuni alăturate. În al treilea

¹⁵ Sufixe și desinențele (articolele) au fost cîndva cuvinte. Astăzi ele nu mai au un conținut noțional, s-au gramaticalizat și și-au pierdut calitatea de cuvinte.

În limba maghiară prepozițiile se pun la sfîrșitul cuvîntului, au devenit niște sufixe. O situație asemănătoare o au chiar și pronumele personale în limba franceză întrebuintate în flexiunea verbală pentru indicarea persoanei care face acțiunea; în pronunția vorbitorilor ele fac corp comun cu verbul însoțit, devenind deci simple prefixe cu valoare gramaticală.

¹⁶ *Lucr. cit.*, p. 185.

¹⁷ V. I. Lenin, *Socinemia*, ed. a 4-a, vol. 32, p. 72—73; ap. P. Apostol, *Funcțiunea de cunoaștere a noțiunii*, p. 107.

¹⁸ *Ibid.* Această idee o reia și Acad. I. Iordan în *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 233—234, 255, arătînd că, pornind de la realitatea materială, între noțiuni se stabilesc anumite relații care sînt exprimate prin forma cuvintelor sau prin cuvintele unelte gramaticale (în primul rînd prepozițiile și conjuncțiile).

exemplu, prepoziția *de* are un sens posesival, același pe care-l exprimă articolul *-lui*. Raportul gramatical nu este exprimat prin elemente noționale distincte, separate de cele două cuvinte, ci prin raportul de dependență stabilit prin mijloace pur gramaticale. De altfel, includerea prepoziției și a conjuncției în funcția sintactică a cuvîntului sau a propoziției respective demonstrează lipsa unui suport noțional independent.

Pospelov dovedește că, datorită unității organice dintre membrele frazei, una și aceeași propoziție poate fi, rînd pe rînd, completivă directă, subiectivă și completivă indirectă. Astfel în fraza *Că lupii sînt la comi știe oricine*, prima propoziție este completivă directă. Dacă transformăm fraza în *Este cunoscut oricui că lupii sînt la comi*, propoziția a devenit subiectivă. Dacă transformăm din nou fraza în *Nu sînt de părere că lupii sînt la comi*, propoziția noastră a devenit completivă indirectă. „Așadar, conchide acad. I. Iordan, trei funcțiuni diferite ale unei singure propoziții introdusă în toate trei cazurile prin aceeași conjuncție subordonatoare (că), și aceasta datorită faptului că de fiecare dată legătura sintactică este alta: propoziția principală și-a schimbat aspectul, potrivit conținutului ei, de fiecare dată altul, și această schimbare a modificat raportul sintactic dintre ea și propoziția secundară, subordonată ei”¹⁹. Interpretarea dată acestui exemplu ne scutește de alte completări.

Reprezentarea schematică cu ajutorul unor cercuri, folosită în logică, arată foarte clar, natura internă a raportului dintre noțiuni²⁰.

Pe baza raportului dintre G (general) — P (particular) și S (singular), lege precizată de Lenin, P sau S se include obligatoriu și parțial în G. Generalizarea înseamnă deci și includerea unei noțiuni în alta, cuprinderea ei, stabilirea unor relații diferite între categorii de noțiuni²¹.

Am insistat asupra acestei probleme a raportului dintre noțiuni în străduința de a clarifica suportul teoretic al afirmațiilor noastre făcute mai sus: prepozițiile și conjuncțiile nu exprimă noțiuni, căci relația sintactică exprimată de aceste cuvinte-unelte gramaticale își găsește suportul noțional în înseși cuvintele pe care le leagă. Afirmație de două ori importantă. Mai întii, fiindcă ne permite să stabilim natura specifică a acestor părți de vorbire. În al doilea rînd, pentru că ne îngăduie să dăm răspuns întrebării: prepozițiile și conjuncțiile sînt sau nu mai importante în procesul reflectării veridice a lumii în esența ei decît cuvintele care exprimă noțiuni? Și da, și nu. Nu, deoarece ele nu aduc un conținut noțional în plus, nu îmbogățesc gîndirea cu noțiuni noi, nici nu contribuie în măsură egală cu celelalte cuvinte la îmbogățirea lexicului limbii. Numărul lor

¹⁹ I. Iordan, *op. cit.*, p. 680.

²⁰ Vezi *Probleme de logică*, p. 178—181.

²¹ *Ibid.*, p. 143, 149—150. Lenin relevă în *Caiete filozofice* justetea observației lui Aristotel: „numai în conexiunea lor diferitele membre ale corpului sînt ceea ce sînt. Mîna desprinsă de corp este mîna numai prin denumire” (p. 168), iar V. V. Vinogradov, în *Principalele tipuri de sensuri lexicale ale cuvîntului*, „subliniază faptul că nicideată cuvîntul nu denumește numai obiecte, acțiuni și însușiri izolate, ci și corelațiile dintre ele; el oglindește înțelegerea nu numai a unui „fragment din realitate”, ci și a raporturilor lui cu alte laturi ale aceleiași realități” (ap. recenzie la Andrei Avram din „Limba romînă”, 1954, nr. 2, p. 96).

este foarte mic, atît de mic încît *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R. le înşiră pe toate. Da, pentru faptul că dezvăluie legăturile interne ale obiectelor şi fenomenelor şi permit o adîncire a cunoaşterii noastre. Mîntea omului pătrunde, cu ajutorul lor, tot mai adînc în esenţa fenomenelor. căci gîndirea se sprijină întotdeauna pe materialul concret al limbii.

Urmărind evoluţia istorică a structurii frazei, constatăm că într-o fază primitivă a gîndirii omeneşti s-a format fraza, prin alăturarea a două propoziţii independente, însă cu un conţinut înrudit. A fost suficient ca între ele să existe o înrudită de conţinut, pentru ca să se stabilească un raport sintactic; fiecare se resimte, într-un fel sau altul, de pe urma aşezării lîngă cealaltă propoziţie. De la această primă etapă, inferioară, s-a trecut apoi la coordonarea prin joncţiune cu ajutorul conjuncţiilor coordonatoare. Prin întrebuiţarea conjuncţiei, legătura dintre cele două propoziţii a devenit concretă, suferind în felul acesta o schimbare calitativă. „Sensul acestei fraze nu este o simplă „sumă“, ca în cazul parataxei, ci un fel de produs al sensurilor celor două propoziţii alcătuitoare”²² Mişcarea gîndirii provoacă mişcarea expresiei. „Frazele formate prin subordonare reprezintă o etapă superioară faţă de cele alcătuite cu ajutorul coordonării. Procesul mental este mai complex, prin faptul că gîndirea exprimată de una din cele două propoziţii se găseşte în subordine faţă de gîndirea exprimată în cealaltă”²³. Din această cauză, conjuncţiile subordonatoare sînt mult mai numeroase şi mai variate decît cele coordonatoare. Subordonarea reprezintă un nou salt calitativ.

*

Cuvîntul reflectă realitatea prin intermediul noţiunii pe care o conţine. Noţiunea nu este deci o simplă denumire. Noţiunea este determinată în mod necesar de obiect, în timp ce complexul sonor, care constituie semnul lingvistic al noţiunii respective, nu este nici măcar condiţionat de natura şi însuşirile obiectelor²⁴. „Denumirea unui obiect nu are nimic comun cu natura lui”²⁵, spunea Marx. Noţiunile nu există însă fără un suport lingvistic. Cuvîntul şi noţiunea²⁶ au apărut şi s-au dezvoltat împreună. „Noţiunea nu se poate nici forma şi nici dezvolta fără învelişul material al cuvîntului. Oamenii nu pot reţine în mîntea lor reflectarea însuşirilor comune sau esenţiale fără să o consolideze cu ajutorul învelişului material al unui cuvînt”²⁷. În procesul cunoaşterii lumii de către om, cuvîntul are deci un rol activ. El face posibilă generalizarea şi abstractizarea. Cuvintele au făcut posibilă „diferenţierea logică dintre

²² I. Iordan, *op. cit.*, p. 682.

²³ *Ibid.*, p. 683.

²⁴ Al. Graur, în *La originea graiului...*, p. 82, arată că despre o legătură directă a formei sonore cu conţinutul se poate vorbi numai în cazul cuvintelor imitative şi în special al onomatopeelor. La fel Al. Rosetti, în *Le mot...*, p. 28, consideră că interjecţiile sînt semne motivate prin excelenţă.

²⁵ Ap. P. Apostol, *op. cit.*, p. 184.

²⁶ Distincţia între cuvînt şi noţiune am făcut-o uneori din motive de ordin metodic: căci întotdeauna noţiunea este inclusă în cuvînt.

²⁷ H. Wald, *op. cit.*, p. 36.

noțiunile care oglindesc cîte o singură însușire, stare sau acțiune, considerată în sine, independent de lucrurile cărora le aparține²⁸. Astfel, însușirea exprimată de un adjectiv poate fi concepută independent de obiectul căruia îi aparține, acțiunea de autorul ei, numai datorită cuvintelor. Căci, în realitate, obiectul și însușirea, obiectul și acțiunea există împreună, laolaltă. Cu ajutorul cuvintelor, gîndirea filozofică a putut oglindi legile esențiale care guvernează lumea, natura și societatea, pînă la categoriile filozofice fundamentale.

Urmărind evoluția limbajului, constatăm că părțile de vorbire au apărut în urma unui îndelungat proces de diferențiere a cuvintelor poli-semantice: „Limba a apărut, într-adevăr, ca un tot, însă ca un tot nediferențiat, din care s-au format ulterior, diferitele părți ale vorbirii”²⁹. La început fiecare cuvînt avea valoarea unei propoziții întregi; gîndirea nu era nici ea diferențiată în părțile sale componente, în noțiuni. Apariția diferitelor părți de vorbire corespunde cu gradul lor de abstractizare, cu dezvoltarea gîndirii; pe măsură ce mintea omului reușea să cunoască tot mai adîncit lumea și să o stăpînească, el își crea noi părți de vorbire, din ce în ce mai abstracte.

Noțiunea ocupă un loc central în cunoaștere, căci ea constituie punctul de plecare și de sosire în procesul de gîndire. „La începutul procesului de gîndire noțiunea apare săracă în determinări, dar în cursul desfășurării cunoașterii, noțiunea se îmbogățește, sintetizează, rezumă, concentrează și condensează într-o formă specific logică rezultatul unui complex de procese de gîndire (judecăți, raționamente)”³⁰, ceea ce-i oferă o deosebită valoare cognitivă. Dezvoltarea practicii sociale și a științei determină dezvoltarea permanentă a conținutului noțiunii; numai în felul acesta, noțiunile pot fi o reflectare a realității vii. Cuvintele exprimă aceste trepte ale dezvoltării gîndirii și societății omenești. Ele nu reprezintă același grad de abstractizare și generalizare, unele sînt mai concrete, altele, mai abstracte. Abstractizarea cuvintelor nu înseamnă o îndepărtare de realitate, ci, dimpotrivă, o pătrundere tot mai adîncă în esența ei. Acesta este înțelesul cunoscutei teze a lui Lenin că generalul este mai concret decît particularul. Limba primitivilor este deosebit de concretă, dar ce puțin au pătruns ei în tainele lumii față de popoarele civilizate! Forța cognitivă a cuvîntului depinde deci de măsura abstractizării sale.

Potrivit tezei leniniste după care particularul se află cuprins numai în parte în general, cuvîntul nu înglobează decît aproximativ obiectul, fenomenul pe care-l denumește. De aceea ar fi absurd, spunea Lenin, să vrei să transformi „existența subiectivă în existență obiectivă, existența logică sau abstractă iarăși în existență nelogică, reală!”³¹. De exemplu cuvîntul *carte* nu este tot una cu obiectul real. Din nou deci împotriva identificării cuvîntului cu obiectul!

²⁸ *Ibid.*, p. 29.

²⁹ *Ibid.*, p. 46; vezi și p. 30--32.

³⁰ *Probleme de logică*, p. 121.

³¹ V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 53.

Firește că noi nu tragem de aici concluzii idealiste, nu sîntem agnostici. Idealismul subiectiv contemporan neagă orice legătură dintre cuvinte și lucruri, sapă o prăpastie de netrecut între limbă și realitate. În felul acesta el reduce limba la un sistem arbitrar de semne, care, chipurile, sînt incapabile de a ne pune pe noi în contact cu lumea reală. La același rezultat duc și concepțiile pseudo-materialiste. Semanticiștii cer excluderea din vocabular „a tuturor cuvintelor care se referă la ceva ce nu poate fi arătat cu degetul”³², deci a cuvintelor care depășesc primul stadiu de abstractizare. „Reduse la latura lor fonetică, cuvintele își pierd întreaga lor valoare gnoseologică. Ele rămîn numai niște simboluri ale unor lucruri concrete”³³. Semnificația cuvintelor care exprimă noțiuni generale, abstracte, ar fi stabilită, potrivit acestei concepții reacționare, după bunul plac al oamenilor și deci este suficient să se renunțe la aceste „împurități” ale limbii, pentru ca în societatea omenească să nu mai existe neînțelegeri politice și sociale³⁴. În felul acesta limba se reduce la un sistem formal, arbitrar, lipsit de putere reflectorie.

*

Funcțiunea cognitivă a limbii are două laturi esențiale: reflectarea realității obiective și exprimarea atitudinii subiective față de realitatea obiectivă. Deci cuvîntul reflectă atît esența lucrurilor cît și atitudinea vorbitorului față de ele. Conținutul cuvîntului cuprinde, într-o perfectă unitate, pe lîngă noțiune, care oglindește obiectul, și atitudinea subiectului față de obiect, aprecierea lui. Cuvîntul are un conținut logic și extralogic sau afectiv. „Oamenii au făurit cuvinte nu numai pentru a comunica între ei cunoștințele lor despre natura înconjurătoare, ci și pentru a comunica atitudinea care trebuie luată față de ea. Cele două laturi ale funcțiunii cognitive a cuvintelor sînt determinate, în mod necesar, de cele două laturi ale funcțiunii lor comunicative”³⁵. Astfel, spre exemplu, în cuvintele *a muri* și *a se sfîrși din viață* avem de-a face cu aceeași noțiune, însă cu diferite nuanțe expresive în sensul cuvîntului; la fel în cuvintele *a îngropa* și *a înmormînta*, *bunic* și *bunicuș*, *băiețuș* și *băiețel* etc.

Orice cuvînt este capabil, în general, să primească în vorbire o asemenea încărcătură afectivă. În urma dezvoltării limbii, a abstractizării ei, a fost nevoie să se restabilească echilibrul dintre latura obiectivă și cea subiectivă a limbajului omenească. De aceea oamenii, și în special scriitorii și poeții, se străduiesc să îmbogățească conținutul afectiv al cuvintelor. În felul acesta, scriitorul reflectă în opera literară realitatea în esența ei, folosind însă elemente particulare, concrete, tipice, capabile să influențeze sensibilitatea cititorului. Cunoașterea artistică se apropie de esența lucrurilor printr-un particular prelucrat de gîndirea scriitorului.

³² H. Wald, *op. cit.*, p. 80—81.

³³ *Ibid.* Potrivit acestei concepții, întreaga istorie a filosofiei și a științei nu este altceva decît un uriaș morman de nonsensuri.

³⁴ Vezi D. P. Gorski și N. G. Komlev, *Contribuții la problema raportului dintre logică și gramatică*, în „Voprosi filosofii”, 1953, nr. 5.

³⁵ H. Wald, *op. cit.*, p. 42.

Lenin scrie: „generalul există numai în particular, prin particular”³⁶. E o reîntoarcere la concret, în spirală, pe o treaptă superioară. În timp ce caracterul concret, pitoresc al unei limbi primitive exprimă mai degrabă reacțiile subiective ale vorbitorilor fără vreo semnificație generală, pitorescul unei limbi poetice dezvoltate reprezintă o puternică sugerare a generalului prin intermediul individualului, exprimarea unei concepții despre viață. De aceea o operă literară artistică spune uneori tot așa de mult cât o operă științifică. Deci și cuvîntul poetic, expresiv, emoțional, imaginea artistică prelucrează, interpretează și generalizează realitatea. L. Șăineanu remarcă încercarea de îndepărtare a graiului popular de abstracțiunile spre care se îndreaptă limba literară, o „ocolire a ideii abstracte”, „o sensibilizare a noțiunilor”, fără ca aceasta să dăuneze conținutului, ideii: „comparațiunile, întrebuițate la diferite ocazii de omul din popor, se pot pune adeseori alături de cele mai sublime concepțiuni, ce au izvorit vr-o dată din capul unui poet genial”³⁷. Poetul, scriitorul realizează, printr-o stăpînire perfectă a mijloacelor gramaticale și stilistice ale limbii, o concentrare și în același timp o claritate maximă a gândirii, a ideii. Cuvîntul devine mai bogat, mai cuprinzător sub pana scriitorului, căci el reflectă în cea mai mare măsură atît esența lucrurilor cît și atitudinea față de ele, latura obiectivă și subiectivă a cunoașterii.

*

În discuțiile noastre de pînă acum ne-am referit mereu numai la cuvînt, la această unitate lexicală a limbii. Am neglijat în mod intenționat legătura sa cu celelalte cuvinte tocmai pentru a-l putea studia mai bine în ceea ce are el propriu, specific. Evident însă că trebuie privit întotdeauna în corelațiile sale sintactice, în propoziție și frază, ca element al vorbirii. Prin combinarea cuvintelor, limba realizează trecerea de la general la particular, de la obiectiv la subiectiv, îmbogățește și nuanțează gîndirea prin raporturile atributive, completeive sau circumstanțiale, oglindind realitatea în toată mișcarea și condiționările proceselor ei. „Dialectica ideilor oglindește dialectica lucrurilor, și nu invers”³⁸, spunea Lenin.

Noțiunea științifică cuprinsă în cuvînt este restrînsă și precizată prin determinările ce i se aduc în propoziție, ceea ce nu înseamnă însă că propoziția are o capacitate de abstractizare și de generalizare mai redusă decît cuvîntul. Dimpotrivă, ea reprezintă un stadiu mai înalt de abstractizare și deci de reflectare a realității în esența ei, legătura dintre limbă și gîndire devine mai strînsă, mai clară. Legea, exprimată sub forma unei propoziții enunțative, oglindește esența fenomenului, un raport esențial, „și de aceea legea, orice lege, este îngustă, incompletă, aproximativă”³⁹, spunea Lenin.

³⁶ Ap. A. I. Sobolev, *Teoria leninistă a reflectării și artei*, București, Ed. P.M.R., 1948, p. 22.

³⁷ L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei romine*, București, 1887, p. 22.

³⁸ *Op. cit.*, p. 163.

³⁹ *Ibid.*, p. 120.

Uneori contextul joacă un rol decisiv chiar în stabilirea valorii independente a cuvintului; așa e cazul pronumelor și al adverbelor pronominale. Și întotdeauna aceste legături ale cuvintelor în propoziție și frază sînt necesare, atît în opera literară cît și în cea științifică, în limba literară cît și în cea populară, deoarece gîndirea reală, vorbirea reală le reclamă în străduința lor de a realiza cunoașterea lumii, reflectarea tot mai adîncită a realității și de a mijloci comunicarea gîndurilor și a sentimentelor între membrii societății omenești.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ, КАСАЮЩИЕСЯ РОЛИ СЛОВА В ПОЗНАНИИ

(Краткое содержание)

В этой статье, автор показывает, что для того, чтобы установить роль слова в познании, надо исходить из связи между языком и мышлением, связь, которая углубляется в течении развития человеческого общества. Развитие человеческой речи означает постоянную абстрактизацию языка, непрерывный рост возможности языка передавать мир в его сущности. С этой точки зрения, различные части речи отличаются друг от друга.

Звукоподражания и междометия — остатки первобытной речи — не достигли ещё в своём развитии ту ступень абстрактизации, которая необходима для образования понятий, хотя на них подействовало высокое развитие, достигнутое языком. Своими фонетическими и семантическими особенностями, способом употребления их в речи, своей непосредственной связью с явлением или с выражаемым чувством, звукоподражания и междометия обнаруживают отсутствие понятий; они пробуждают в нас мысленное изображение. Поэтому они имеют не большое значение и они не удовлетворяют познавательную функцию языка.

Предлоги, союзы, (члены и вспомогательные глаголы) утратили то понятие, которое когда-то содержали в себе и стали более скучными содержанием чем слова-понятия. Зато приобрели значение через свои грамматические функции. Эти слова — грамматические орудия, конкретизируют, уточняют и нюансируют отношения, существующие между различными понятиями. Они содействуют в высшей степени отражению диалектических связей между предметами и явлениями, при их помощи человеческое познание проникает глубже в сущность мира.

Объективная и субъективная стороны языка полностью сочетаются в поэтическом слове. Оно выражает в типичной, своеобразной форме, высокое обобщение и в то же время — отношение к объективному отражаемому явлению. Не следует упускать из виду, что в реальной речи слово выступает, как элемент предложения и фразы.

QUELQUES PROBLÈMES RELATIFS AU RÔLE DU MOT DANS
LA COGNITION

(Résumé)

L'auteur montre que pour établir l'importance du mot dans la cognition, il faut partir du rapport entre la langue et la pensée, rapport qui ne cesse de s'approfondir au cours du développement de la société humaine. Le développement du langage humain signifie une permanente abstraction de la langue, une augmentation continue de la possibilité de la langue de refléter d'une manière toujours plus complète le monde dans son essence. À cet égard, les diverses parties du langage diffèrent entre elles.

Les onomatopées et les interjections — vestiges d'un ancien langage primitif — n'ont pas encore abouti dans leur développement au degré d'abstraction nécessaire à la formation des notions, quoiqu'elles éprouvassent les conséquences du haut développement auquel est parvenue la langue. Par leurs particularités phonétiques et sémantiques, par la manière dont elles sont employées dans le langage, par leurs rapports directs avec le phénomène et l'état d'âme exprimés, les onomatopées et les interjections trahissent l'absence d'une notion; elles éveillent en nous des représentations. C'est pourquoi elles ont une importance réduite et ne satisfont pas la fonction cognitive de la langue.

Les prépositions et les conjonctions (les articles et les verbes auxiliaires) ont perdu la notion qu'elles contenaient autrefois et sont devenues plus pauvres en ce qui concerne le contenu que les mots porteurs d'une notion. En revanche, elles ont gagné de l'importance par les fonctions grammaticales qu'elles accomplissent. Ces mots-outils grammaticaux concrétisent, précisent et nuancent les rapports qui existent entre les différentes notions. Ils contribuent en grande mesure à refléter les relations dialectiques qui existent entre les objets et les phénomènes. C'est à leur aide que la connaissance humaine pénètre plus avant dans l'essence du monde.

L'aspect objectif et subjectif de la langue trouvent leur corrélation la plus parfaite dans le mot poétique. Celui-ci exprime sous une forme particulière typique, une haute généralisation et, en même temps, une attitude à l'égard du phénomène objectif reflété. Il ne faut pas ignorer le fait que le mot apparaît dans le langage réel comme un élément de la proposition et de la phrase.

DESPRE NATURA RAPORTULUI DINTRE SUBIECT ȘI PREDICAT

DE

D. D. DRAȘOVEANU

Raporturile gramaticale (sintactice) posibile între părțile unei propoziții sau între propozițiile unei fraze sînt două: coordonarea și subordonarea; unde acestea lipsesc, elementele sintactice respective sînt independente.

Mijloacele de realizare a acestor raporturi sînt: flexiunea, acordul, joncțiunea, juxtapunerea etc.

Raportul gramatical dintre subiect și predicat se realizează prin acord, așa încît acest raport nu poate fi altul decît cel pe care îl exprimă totdeauna acordul: de subordonare — termenul care se acordă fiind subordonat, iar cel cu care se acordă, supraordonat.

Pentru că problema e susceptibilă însă de interpretări diferite,¹ ea merită o analiză mai detaliată.

În cele ce urmează vom prezenta cele trei ipoteze: coordonarea, independența și subordonarea părților de propoziție în discuție.

*

Ipoteza coordonării dintre aceste două părți de propoziție nu-și găsește confirmare, întrucît coordonarea nu se poate realiza decît prin joncțiune și juxtapunere, pe care acordul, după cum se va vedea mai jos, le exclude.

a) Acordul, mijloc morfologic² de exprimare a raporturilor gramaticale, exclude joncțiunea, mijloc sintactic.

Între subiect și predicat nu poate apărea în nici un caz o conjuncție coordonatoare.³ Propoziții cum ar fi *copilul și (dar etc.) aleargă* sînt împotriva structurii limbii.

¹ Cf. Acad. prof. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 533—534, § 4.

² Morfologic, fiindcă este mijlocit de flexiune.

³ Cf. id., *ibid.*

b) Acordul exclude și juxtapunerea, celălalt mijloc, tot sintactic, de exprimare a coordonării.

În *Limba română contemporană* (p. 533), acad. Iorgu Iordan admite juxtapunerea celor două părți de propoziție. Această juxtapunere trebuie însă înțeleasă în sensul strict etimologic al cuvîntului, adică în sensul unei simple vecinătăți nemijlocite, al unei simple alăturări, căci, după cum se spune tot acolo, în continuare, „juxtapunerea acestor membre ale propoziției n-are nici o valoare sintactică”; cu alte cuvinte, termenul nu trebuie înțeles în sensul lui gramatical, ca mijloc de exprimare a raporturilor sintactice, întrucît, înțeles în felul acesta, ar însemna să avem de-a face cu juxtapunere peste tot, căci în orice enunțare cuvintele se înșiră unele după altele, sînt vrînd-nevrînd alăturate unele altora.⁴

Într-un exemplu ca *jucăria copilului*, raportul atributiv nu poate fi considerat ca realizat prin juxtapunere, în ciuda alăturării nemijlocite a cuvintelor, ci spunem că acesta s-a realizat prin flexiune, după cum, într-un exemplu ca *elev silitor*, spunem că raportul atributiv se realizează — chiar dacă cuvintele sînt alăturate — prin acord și nu prin juxtapunere, deoarece forma de nominativ singular masculin a adjectivului este determinată de forma de nominativ singular masculin a substantivului.

Interpretarea acestui exemplu din urmă, similar din punct de vedere gramatical cu exemplele *țovarăș bun* sau *întreprindere mare*, prin care se ilustrează în lucrarea citată (p. 515) juxtapunerea, ne determină să insistăm încă asupra sensului termenului de juxtapunere: nici în aceste exemple juxtapunerea nu poate fi înțeleasă decît tot în sensul etimologic al cuvîntului, deoarece, chiar în lucrarea respectivă, în același loc, se observă că „nici substantivele, nici adjectivele din aceste grupuri sintactice nu și-au schimbat forma pe care o au ele ca unități lexicale, ca elemente ale vocabularului”; ele au rămas, după cum se spune în alineatul precedent, cu „forma lor «normală», așa cum apare ea în dicționar”, iar în dicționar — găsim în altă parte a lucrării (p. 510, nota 3) — „se arată sensul lor [al cuvintelor] pur lexical, nu și cel gramatical”. Dar „numele” în dicționar sînt date cu forma de nominativ, care nici ea nu este lipsită de un sens gramatical. De sensul gramatical al nominativului „numelor” din dicționar trebuie însă să facem abstracție; ca dovadă, despre un substantiv din dicționar nu putem spune că este subiect, nume predicativ sau apozitie, în ciuda nominativului la care stă.

Cînd avem de-a face însă cu cuvinte în nominativ, în propoziții, nu mai putem face abstracție de sensul lor gramatical.

Revenind la exemplele aduse în discuție și considerînd substantivele *elev*, *țovarăș*, *întreprindere* precum și adjectivele *silitor*, *bun*, *mare* în nominativ cu funcție sintactică, în propoziție deci, atunci nu se poate vorbi de juxtapunere în sens gramatical, ci de acord.

Prin juxtapunere înțelegem, așadar, acea alăturare de cuvinte prin intermediul căreia, în mod exclusiv, se realizează un raport gramatical,

⁴ Cf. id., *ibid.*

ca în *maistru-frizer*; cînd intervine un alt mijloc de exprimare a raporturilor, de juxtapunere nu se mai poate vorbi decît în sens etimologic.⁵

În cazul predicatului și subiectului nu poate fi vorba de o juxtapunere propriu-zisă.

Ca o probă a celor de mai sus, în exemplul *copilul aleargă*, stricînd acordul și rămînînd alăturarea: *copilul alergași* nu mai avem de-a face cu un raport gramatical, realizat gramatical; în schimb, înlăturînd vecinătatea nemijlocită a celor două cuvinte, dar refăcînd acordul, se va restabili și raportul: *copilul vecinului, care a fost multă vreme bolnav, astăzi aleargă*.

Împotriva coordonării prin juxtapunere pledează și punctuația: un senin al coordonării prin juxtapunere este însăși virgula, care între subiect și predicat este riguros interzisă.

*

În sprijinul unei eventuale independențe a celor două părți de propoziție, de asemenea, nu stau nici fapte ce țin de conținut (de ordin logic sau filozofic), nici fapte ce țin de formă (de ordin gramatical).

După cum se știe, verbul, prin care se exprimă de cele mai multe ori predicatul, comunică — în sensul larg al cuvîntului — ideea de mișcare⁶, iar mișcarea, oricare ar fi formele ei, este înțeleasă — și aceasta a devenit un adevăr elementar în zilele noastre — ca însușirea esențială a materiei, ca un *atribut inerent al acesteia*⁷, ce condiționează însăși materia; cu alte cuvinte, revenind la nivelul discuției noastre, ea trebuie înțeleasă ca o însușire a oricărui obiect, inclusiv a obiectului al cărui nume îndeplinește funcția de subiect.

Însușirile obiectelor, inclusiv, și în primul rînd, mișcarea (indiferent dacă este mecanică — cu aceasta ne-a obișnuit analiza gramaticală — sau de o altă formă) nu pot fi concepute sau măcar considerate convențional nici în interpretarea fenomenului gramatical, ca independente de obiectele înseși: ... *nu există calități, ci numai lucruri care posedă calități*...⁸

În *copilul aleargă*, alergarea nu poate fi concepută în afara copilului. Ea poate fi înțeleasă în afara acestuia numai ca noțiune, sub forma a *alerga, alergare*, forme verbale care nu mai sînt raportate la subiect, nu se acordă cu acesta, altfel spus, nu mai pot constitui predicat.

În cazul predicatului nominal, inerența este tot atît de evidentă.

În *masa este grea*, însușirea de a fi grea nu poate fi concepută în afara mesei decît atunci cînd prin abstragere obținem noțiunea *de greutate*.

⁵ La p. 533, *lucr. cit.* se și face remarcă: „[juxtapunerea] de cele mai multe ori n-are nici o semnificație gramaticală”.

⁶ Nu înțelegem cîtuși de puțin că ideea de mișcare nu ar comunica-o și alte feluri de cuvinte, în afara verbului — lucru firesc din moment ce mișcarea este prezentă în orice obiect sau fenomen. Gramaticile însă, indiferent de formulări, deosebesc verbul de celelalte părți de vorbire tocmai prin această trăsătură, care într-un anumit sens este într-adevăr specifică verbului, mișcarea pe care o exprimă el fiind mai evidentă, de cele mai multe ori, mișcare mecanică.

⁷ Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Editura de Stat pentru Literatura Politică, 1954, p. 54.

⁸ Fr. Engels, *op. cit.*, p. 236.

cu alte cuvinte, nu o putem considera independentă de măsură decât tot ca noțiune, ca și mai sus, în cazul verbului, dar, ca și acolo, avem deja de-a face cu un substantiv: *greutate, greul*, (căci numai substantivul exprimă noțiuni). Altfel, în *greu, grea, grei, grele* — nume predicative acordate — însușirile nu le putem concepe decât încorporate, neabstrase.

Chiar dacă propoziția, implicit, judecata, fiind alcătuită din doi termeni fundamentali, desparte pe planul gândirii și al limbii obiectul de însușire (mișcare), respectiv subiectul logic și gramatical de predicatul logic și gramatical, în același timp le unește, expresia lingvistică a acestei uniri fiind acordarea predicatului cu subiectul, acordare care exclude independența gramaticală, așa cum în însăși realitatea înconjurătoare independența însușirii este exclusă.

De altfel, independente din punct de vedere gramatical sînt numai apozitia, vocativul, interjecția, părțile intercalate, incidentale, a căror independență chiar este marcată prin punctuație.

În lucrarea citată a acad. Iorgu Iordan, găsim afirmată independența celor două părți de propoziție:

„Subiectul și predicatul sînt independente unul față de altul, întocmai ca două subiecte, două atribute de același fel... dar ele nu sînt coordonate, cum sînt părțile de același fel ale propoziției“ (p. 533, alin. prim).

În alt loc se spune că „raportul [dintre predicat și subiect] nu este identic [cu raportul dintre atribut și substantiv], căci atributul depinde de substantivul lui, mai exact spus îi este subordonat, pe cînd subiectul și predicatul sînt independente unul față de celălalt“ (p. 534).

Faptul că independența însăși nu o găsim explicată, precum și faptul că într-un loc (p. 534, în notă) se accentuează că „independența [este] formală, nu de fapt“ ne îngăduie să considerăm încă deschisă discuția.

La aceste motive se mai adaugă și faptul că în cuprinsul lucrării citate găsim formulate de repetate ori asemănări — duse pînă la identificare — între raportul dintre atribut și substantiv, pe de o parte, dintre predicat și subiect pe de alta — asemănări atît în ceea ce privește conținutul acestui raport, cit și în ceea ce privește forma.

*

Ipotezele coordonării și independenței celor două părți de propoziție (subiectul și predicatul) negăsindu-și confirmare, rămîne de discutat ipoteza subordonării.

Mijloacele de realizare a subordonării în propoziție sînt: joncțiunea (prepozițiile), juxtapunerea, flexiunea, acordul.

În cazul raportului dintre subiect și predicat acest mijloc este, după cum se știe, acordul.⁹

⁹ Joncțiunea se exclude ca și mai sus unde s-a discutat ipoteza coordonării; predicatul nu poate fi legat de subiect nicicum printr-o prepoziție: *copilul la (în, pe, cu etc.) aleargă*.

A considera că flexiunea este mijlocul de exprimare a raportului în discuție ar fi o inexactitate, întrucît în zadar am schimba forma verbului, căci raportul nu s-ar realiza decât atunci cînd dintre multele forme posibile, acesta ar sta la numărul și persoana cerute de subiect.

Juxtapunerea este exclusă și ea (vezi discuția legată de coordonare).

Părțile de propoziție care se acordă sînt atributul (adjectival) și predicatul.

Această trăsătură comună justifică — fiind o bază, un punct de plecare — analogia dintre predicat și atribut pe care o vom prezenta mai jos; paralelismul, după cum se va vedea, merge foarte departe, asemănările care se constată fiind și de ordin logic și de ordin gramatical.

Pentru că formulări foarte pregnante ale acestor asemănări găsim în lucrarea acad. Iorgu Iordan (citată mai sus), vom prezenta cîteva din acestea.

Asemănări în ceea ce privește conținutul: „... în ce privește conținutul, raportul dintre atribut și substantiv nu diferă de raportul dintre predicat și subiect“ (p. 534), sau: „... între atribut și predicat există o strînsă înrudire, datorită faptului că amîndouă arată o caracteristică a subiectului, amîndouă «atribuie» subiectului un semn caracteristic. De aceea raportul dintre atribut și subiect este tot de inerență, ca și raportul dintre predicat și subiect“ și, în continuare, în ceea ce privește forma, „iar expresia lui sintactică este, iarăși întocmai ca în cazul predicatului, acordul (sau congruența)“ (p. 591—592).

În ceea ce privește asemănarea predicatului nominal cu atributul, la pagina 592 se spune: „Înrudirea atributului cu predicatul apare evidentă mai ales în cazul predicatului nominal. Prin lăsarea la o parte a verbului copulativ, numele predicativ devine atribut: *ziua este frumoasă* — *ziua frumoasă*; *copilul este al tovarășului meu* — *copilul tovarășului meu*“.

Privitor la asemănarea predicatului verbal cu atributul se constată că „și un predicat verbal se dovedește a fi apropiat de atribut în ce privește conținutul. Între *omul cîstit luptă pentru pace* și *om(ul) cîstit luptător pentru pace* există o deosebire pur formală“ (p. 592).

Punctul de vedere care se desprinde din interpretarea exemplului de mai sus este același cu punctul de vedere care reiese și din următoarea definiție, dată verbului: *verbul este un cuvînt cu flexiune specială, care denumește o acțiune sau un proces [în sensul larg al cuvîntului, deci, tot însușiri] în desfășurare, cu implicații modale, temporale, personale și- de număr*¹⁰. În lumina acestei definiții, asemănarea dintre predicat (care exprimă însușiri în desfășurare) și atribut (care exprimă, de asemenea, însușiri, dar nu în desfășurare) apare sporită: *luptător*, acordat cu *om(ul)*, reprezintă o însușire care rămîne ca atare în sens larg și cînd e prezentată în desfășurare: *omul luptă*; sau în *mașină de tăiat* — *mașina taie*, o dată însușirea este prezentată ca potențială, a doua oară în desfășurare.

Însuși rolul pe care-l au atributul și predicatul față de sfera noțiunii exprimate de substantiv, respectiv subiect, este identic: sfera noțiunii *copil* suferă o determinare cînd cuvîntul *copil* devine subiect într-o propoziție cum ar fi *copilul aleargă*, tot așa cum ar suferi-o, adăugîndu-i un atribut în locul predicatului: *copil sănătos*.

Între predicat și atribut sînt însă și deosebiri. Dacă asemănările pledează în favoarea subordonării, deosebirile ar putea constitui o piedică.

¹⁰ Liviu Onu, *Un moment important în studiul limbii romîne*, în „Steaua“, V (1954), nr. 6 p. 82.

Importantă în acest sens este natura acestor deosebiri.

În lucrarea citată a acad. Iorgu Iordan, la p. 534, se spune că „raportul [dintre predicat și subiect] nu este identic [cu raportul dintre atribut și substantiv]...” și că „așa [prin această lipsă de identitate a raporturilor] se și explică deosebirea de exprimare” a celor două părți de propoziție, a atributului și a predicatului: atributul, printr-un „nume”, predicatul, printr-un verb (cel nominal, și el are nevoie de un verb — verbul copulativ)¹¹. La rîndul său deosebirea de exprimare a celor două membre ale propoziției dovedește — se spune în lucrare — natura deosebită a raporturilor.

Într-adevăr, deosebirile de care se vorbește mai sus se pot explica unele prin altele.

În cele de mai jos, vom încerca să vedem în ce sens se deslășoară însăși cauzalitatea acestor deosebiri, ca astfel să vedem la ce se reduc ele.

Desprindem în acest sens două laturi ale problemei: a) latura deosebirii în ceea ce privește cuvintele prin care se exprimă atributul și predicatul și b) latura deosebirii în ceea ce privește natura raporturilor și mijlocul de realizare a acestora.

a) Atributul nu se confundă cu predicatul. Atît predicatul verbal, cît și predicatul nominal, prin verbul copulativ, prezent sau subînțeles, se deosebesc de atribut nu atît prin sensurile lor lexicale, cît prin categoriile gramaticale specifice cuvintelor deosebite prin care se exprimă: și în *apă curgătoare*, ca și în *apa curge*, însușirea este prezentată tot în desfășurare prin însuși sensul lexical al adjectivului, respectiv al verbului. Însă în *apa curge*, ca și în *apa este curgătoare*, se comunică în plus ideea de prezent (verbul este la timpul prezent) și ideea de certitudine (verbul este la modul indicativ); ambele idei sînt comunicate prin categoriile gramaticale ale timpului și modului¹², sînt cu alte cuvinte sensuri gramaticale.

Predicatul se deosebește deci de atribut, în ceea ce privește conținutul, prin sensuri gramaticale în plus, străine atributului, iar în ceea ce privește forma, prin flexionare diferită.

Așadar, de la cuvinte deosebite, prin intermediul categoriilor gramaticale deosebite, la flexionare diferită.

¹¹ „Nu numai în cazul predicatului verbal se vede clar deosebirea dintre cele două categorii de membre ale propoziției (predicatul este exprimat printr-un verb, atributul printr-un «nume»), ci și în cazul predicatului nominal, unde legătura dintre subiect și predicat o face copula, pe cînd legătura dintre atribut și substantivul lui se exprimă cu ajutorul juxtaunerii, al unei dezinențe sau al unei prepoziții. Faptul că un substantiv sau adjectiv, cînd funcționează ca nume predicativ, are nevoie de un verb copulativ (altfel nu este predicat ci atribut) dovedește că natura raportului dintre predicat și subiect diferă de a raportului dintre atribut și substantiv, deși repet, conținutul, privit în el însuși, este asemănător, chiar foarte asemănător” (id. ibid).

¹² Le amintim numai pe acestea, întrucît persoana și numărul sînt proprii dar nu specifice verbului; persoana și numărul sînt categorii gramaticale proprii și substantivului: toate substantivele sînt de persoana a III-a și pot avea, în majoritatea lor, forme de singular și plural.

b) De aci rezultă pentru acord că, din cauza categoriilor gramaticale specifice „numelui“ (atributului), pe de o parte, verbului (predicativului), pe de altă parte, flexiunea se face diferită, iar aceasta la rîndul ei, fiind mijlocul (intermediarul) care face posibil acordul, determină o acordare diferită: predicatul verbal și nominal, în număr și persoană (la predicatul nominal, pe al doilea plan¹³, apare și acordul în gen, număr și caz — cînd numele predicativ este exprimat printr-un adjectiv, în caz, cînd este exprimat printr-un substantiv), atributul adjectival, în gen, număr și caz, cel genitival, în gen și număr¹⁴.

Dar faptul că acordul (element al formei) se face pe căi specifice nu modifică esența raportului: el rămîne același, și în cazul atributului și în cazul predicativului — de inerență, iar mijlocul lui de realizare gramaticală este, de asemenea, același: acordul.

Argumentul hotărîtor, chiar dacă și faptele ce țin de conținut susțin ideea subordonării, trebuie să fie de ordin gramatical: este acordul expresie a raportului gramatical de subordonare în mod exclusiv, sau nu?

Răspunsul este afirmativ întrucît este același în esență ca și în cazul atributului (adjectival), unde subordonarea este neîndoielnică și argumentată gramatical tocmai prin acord, iar alte cazuri de acord, ca prin analogie cu acestea el să fie susceptibil de realizarea unei coordonări sau independențe gramaticale, nu există (decît la articol, unde coordonarea sau independența sînt excluse).

În concluzie, dacă în determinarea raportului gramatical este hotărîtor mijlocul gramatical de realizare a acestui raport (și nu felurile de cuvinte prin care se exprimă o parte sau alta de propoziție) și dacă în cazul predicativului și subiectului acest mijloc este acordul — același ca și cel dintre atribut și substantiv — atunci și predicatul este subordonat subiectului, ca și atributul¹⁵, substantivului.

De altfel, faptele de ordin gramatical, după cum s-a văzut, infirmă celelalte două ipoteze (coordonarea și independența), așa încît subordonarea predicativului față de subiect rămîne singura posibilă.

*

În sprijinul celor de mai sus se pot invoca și alte fapte, de ordin secundar.

De exemplu, nomenclatura părților propoziției: complementul (direct și indirect) este numit¹⁶ obiect, termen corelativ celui de subiect. În oricare alt domeniu, opoziția este subiect-obiect, subiectiv-obiectiv; faptele de limbă, nici ele, nu cer ca această opoziție, în gramatică, să fie înlocuită cu opoziția subiect-predicat, ci, dimpotrivă, *celui care face*

¹³ Spunem că acest raport se situează pe al doilea plan, întrucît, de exemplu, în cazul numelui predicativ exprimat printr-un substantiv, acordul în număr sau gen nu este obligatoriu: *copiii aceștia* (pl.) *sînt o minune* (sg.); *lenea* (fem.) *este un rău sfătuitor* (masc.). (Cf. acad. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 581—582).

¹⁴ *Id.*, *lucr. cit.*, p. 604, alineatul ultim.

¹⁵ Discuția noastră nu trebuie înțeleasă ca vizînd problema „importanței“ gramaticale a predicativului, care, din acest punct de vedere nu poate fi pus pe același plan nici măcar cu subiectul: cu atît mai puțin, cu atributul.

¹⁶ Cf. acad. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 629.

(subiectul), i se opune *cel care suferă*, direct sau indirect (obiectul), acțiunea exprimată de predicat. Faptul că prezența obiectului (a complementului direct sau indirect) nu este obligatorie în propoziție, așa cum este obligatorie prezența predicatului, nu poate constitui un contraargument, întrucât, așa cum poate lipsi din propoziție obiectul, poate lipsi însuși corelativul său — subiectul, și, ca și în cazul lipsei acestuia, el trebuie presupus. După cum „nu există fenomen fără cauză, fără autor”¹⁷ tot așa nu există fenomen care să nu se răsfrângă direct sau indirect asupra altuia. Tocmai această asemănare în ceea ce privește măsura în care propoziția se poate dispensa și de subiect și de obiect vine în sprijinul „sinetriei”, al corelației subiect-obiect și nu al corelației subiect-predicat.

О СУЩНОСТИ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПОДЛЕЖАЩИМ И СКАЗУЕНЫМ

(Краткое содержание)

Автор задаётся целью обсудить каковы отношения между подлежащим и сказуемым в румынском языке: существует ли отношение сочинения и подчинения, или же оба члена предложения независимы.

Между подлежащим и сказуемым нет сочинения, показывает автор, так как согласование — средство осуществления отношения между подлежащим и сказуемым — не является средством осуществления сочинения; ставя вопрос о возможности сосуществования согласования и средств выражения сочинения (соединение и присоединение), он доказывает, что согласование исключает каждое из них.

Предположение о независимости, показывает автор, также нельзя допускать: если считать, что глагол выражает, в широком смысле слова, идею движения и зная, что движение является свойством материи (включая и тот предмет, название которого выполняет функцию подлежащего), то её недопустимо считать независимой. Он считает это предположение грамматически невозможным: согласование сказуемого с подлежащим исключает, в свою очередь, независимость двух членов предложения.

Автор приводит в доказательство подчинения, ссылаясь на работу акад. Иоргу Иордана „*Limba română contemporană*”, аналогию между определением и сказуемым. Затем, он занимается различиями между ними, указывая, что эти различия не исходят от разных отношений определения с существительным или сказуемого с подлежащим, что, в сущности, отношения одни и те же, выражающиеся грамматически тем же средством, т. е. согласованием.

В заключение автор отмечает, что если в определении сущности грамматического отношения решающим является грамматический способ

¹⁷ Cf. acad. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 557, § 7.

осуществления этого отношения и, если в отношении сказуемого и подлежащего этим способом является согласование, такое же как и между прилагательным — определением и существительным, то тогда и сказуемое подчинено подлежащему также, как и определение существительному.

Автор подчеркивает, что не следует считать дискуссию относящейся к грамматическому значению сказуемого, которое, с этой точки зрения, нельзя ставить рядом с определением.

SUR LA NATURE DU RAPPORT ENTRE LE SUJET ET LE VERBE

(Résumé)

L'auteur se propose de discuter si en roumain il existe entre le sujet et le verbe un rapport de coordination, de subordination ou si les deux membres de la propositions sont indépendants.

Il montre que le rapport entre le sujet et le verbe n'est pas un rapport de coordination parce que l'accord — moyen de réalisation du rapport entre le sujet et le verbe — ne fait pas partie des moyens de réalisation de la coordination; dans ce sens, en soulevant le problème de l'éventuelle coexistence de l'accord et des moyens d'expression de la coordination (la jonction et la juxtaposition), il démontre que l'accord les exclut.

L'hypothèse de l'indépendance — montre l'auteur — ne se défend pas non plus: étant donné que le verbe exprime l'idée de mouvement et que le mouvement est une propriété de la matière (y compris de l'objet que représente le nom qui accomplit la fonction de sujet), on ne peut admettre qu'elle soit indépendante. La même hypothèse est infirmée aussi au point de vue grammatical: l'accord du verbe avec le sujet exclut, à son tour, l'indépendance des deux parties de la proposition.

A l'appui de la subordination, l'auteur, faisant usage de l'ouvrage de l'acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, note l'analogie entre le complément du nom et le verbe. Puis il s'occupe des différences qui existent entre ceux-ci et montre que ces différences ne sont pas dues à divers rapports dans lesquels se trouveraient le complément du nom envers le nom et le verbe envers le sujet, mais que les rapports sont les mêmes, étant exprimés grammaticalement par le même moyen — l'accord.

En conclusion, si dans la détermination du genre du rapport grammatical est décisif le moyen grammatical par lequel se réalise ce rapport et si, dans le cas du verbe et du sujet, ce moyen est l'accord — le même que celui entre l'épithète et le nom — alors le verbe est subordonné au sujet, tout comme le complément du nom est subordonné au nom.

L'auteur note que la discussion ne vise pas l'importance grammaticale du verbe, qui, de ce point de vue, ne peut être mis sur le même plan que le complément du nom.

CU PRIVIRE LA PROBLEMA LEGATURII DINTRE SENSUL
ȘI FORMA CUVINTELOR ONOMATOPEICE (I)

DE

LUIZA SECHE și MIRCEA SECHE

Lingviștii admit, aproape în unanimitate, că onomatopeele formează o categorie aparte în lexicul limbii, prin caracteristici care le aparțin exclusiv. Se recunoaște, îndeobște, ca trăsătură specifică esențială a onomatopeelor, faptul că sunetele care le alcătuiesc „sînt condiționate de conținutul cu care sînt asociate”¹; cu alte cuvinte, imitînd un sunet, un zgomot etc. din realitatea obiectivă, *forma cuvîntului onomatopeic este condiționată de sunetul, de zgomotul, de conținutul pe care îl exprimă.*

Legătura de condiționare amintită pare neîndoielnică, cel puțin la prima vedere. La o analiză mai stăruitoare, apar totuși o serie de fapte care zdruncină această concepție; trecînd în revistă aceste fapte, autorii articolului de față își propun să cerceteze dacă definiția care se dă în prezent onomatopeei corespunde realității.

*

Primul fapt de limbă care pune sub semnul întrebării legătura de condiționare între forma și sensul cuvîntului onomatopeic este *sinonimia onomatopeică*: existența a numeroase sinonime onomatopeice, uneori diferite sau foarte diferite între ele, din punct de vedere formal, arată că de același sens pot fi asociate mai multe forme. Acest lucru n-ar fi desigur posibil dacă sunetele cuvîntului onomatopeic ar fi determinate strict de sensul lui. Pentru insecta denumită (și ea onomatopeic) *bărzăun*,² limba romînă dispune de sinonimele *bondar*, *bonzar*, *bînzar*, *bombar*, *bongar*,

¹ Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, 1954, p. 106.

² Majoritatea exemplurilor pe care le citează lucrarea de față sînt luate din vechiul Dicționar al Academiei, atît din partea tipărită cît și din cea în manuscris. Alte exemple s-au reprodus din diverse lucrări lexicografice existente la noi, în primul rînd din aceea a lui I. A. Candrea.

bongoi, bozgoi. Strigătul ciorii e redat prin interjecțiile-onomatopee sinonime *cra* (și *crau*), *cîr*, *clonc* și *gar*, iar pe plan verbal există, pentru același strigăt, onomatopeele *ciorăi*, *ciohăi*, *corăi*, *ciui*, *cloncăi*, *cloncăni*, *cîrui*, *gîrăi*. Pentru indicarea sunetelor specifice scoase de porumbel limba română se servește, între altele, de verbele *gunguri*, *grunguni*, *gunguni*, *gurlui* sau *îngringona* — asemănătoare ca formă — dar același conținut se indică și prin onomatopeele *coroi*, *hihii*, *hurui*, a căror formă este radical diferită de a verbelor din primul grup sinonimic citat. Mistrețul surprins de vînător *ciupăie* dar și *ghiojăie*, cele două îmbinări de sunete deosebite încercînd să redea același tipăt. Pentru unii vorbitori izvoarele *murmură*, pentru alții ele *susură*, *ciuruie* sau *firie*; izvorul însuși e numit, onomatopeic, cînd *ciuroi* sau *ciuciur*, cînd *șipot* sau *bijoi*. În sfîrșit — o mișcare rapidă poate fi numită cu forme onomatopeice ca *tușt(i)*, *fișt(i)*, *zbughi* sau *bîșli*. Asemenea exemple arată clar că *același conținut onomatopeic poate fi redat prin forme deosebite sau foarte deosebite, fapt care infirmă, în ultimă analiză, existența condiționării între sunete și sens la onomatopee*.

Combătînd argumentul de mai sus³, acad. Al. Graur susține că sinonimele onomatopeice au totuși o trăsătură comună: aceea că forma lor n-ar putea fi schimbată fără schimbarea sensului; „*șipotul* — afirmă acad. Graur — nu s-ar putea numi *bang*”. De unde concluzia că, în cazul onomatopeelor, numele nu este exterior cauzei sale. La acest argument ni se pare însă că se poate răspunde cu ușurință: dacă *șipotului* nu i se poate spune *bang*, nici *mesei* nu i se poate spune *scaun* deoarece, prin convenție socială transmisă de-a lungul generațiilor, de noțiunea „masă” a fost legată o anumită formă și nu alta, formă care, deși exterioară cauzei sale, nu mai poate fi totuși schimbată. Acad. Al. Graur a privit desigur exclusiv genetic onomatopeea cînd a făcut afirmația de mai sus; asupra mecanismului nașterii onomatopeelor vom reveni însă în altă parte a lucrării.

Pe de altă parte — se constată în limbă că *numeroase cuvinte onomatopeice au sinonime neonomatopeice*. Onomatopeele *au*, *hui* sau *vui* pot fi, de exemplu, perfect înlocuite cu sinonimul neonomatopeic *răsuna*; verbul onomatopeic (regional) *lălăi* e concurat de sinonimul neonomatopeic *fredona*. Întrebarea legitimă pe care o ridică asemenea coexistențe sinonimice este: se poate admite că pentru același sunet, zgomot etc. există, pe de-o parte, cuvînte în care forma nu are nici o legătură cu sunetul, cu zgomotul etc. respectiv, iar, pe de alta, cuvinte în care forma e determinată de aceste sunete sau zgomote?

*

Omonimia între cuvintele onomatopeice și neonomatopeice constituie un nou argument care pare să infirme legătura de condiționare dintre sensul și forma cuvintelor onomatopeice. Limba are posibilitatea de a

³ Într-o comunicare scrisă pe marginea primei versiuni a lucrării de față.

exprima, printr-o aceeași formă, două sau mai multe noțiuni cu totul diferite și independente. Astfel — alături de verbul onomatopeic *grohăi*, care reprezintă zgomotele specifice scoase de porc, există omonimul neonomatopeic *grohăi*, cu sensul „a călca în picioare paiele de pe arie, când se treieră cu cai”; cuvântul regional *boambă* (=contrabas) circulă în aceeași regiune cu omonimul neonomatopeic *boambă* (=boabă, bob, grăunte; cartof); cărăbușul e numit onomatopeic *buzar* (<bîz!, buz!), iar omonimul său neonomatopeic (derivând din *buză*) însemnează „bucată rotundă de lemn sau de piatră pe care se așază un vas la fiert”. Toate aceste exemple ridică următoarea întrebare: cum este posibil ca două forme lexicale identice dar independente una față de cealaltă să fie, când determinate de conținutul lor, când cu totul arbitrare față de conținut? Trebuie să admitem că, și într-un caz și în celălalt, avem a face cu forme nedependente de sensul lor. Dacă limba ar cere neapărat pentru onomatopee forme determinate de un anumit conținut, ea n-ar putea desigur admite aceleași forme și pentru desemnarea unor noțiuni abstracte; dacă le-ar admite, atunci în interiorul unei limbi s-ar crea numeroase confuzii.

Mai convingătoare încă — din punctul de vedere care ne interesează — este *omonimia între cuvintele onomatopeice*. Interjecția onomatopee *cîf!*, de exemplu, se folosește în mod obișnuit pentru alungarea pisicii; înrudirea ei cu cuvântul german *Katze* este evidentă. Alături și independent de aceasta se semnalează onomatopeea *cîf!*, care indică scîrșitul produs de plug, în timpul aratului; înrudirea ei cu *scîrș!* este categorică. O altă onomatopee, *ciuș!*, folosită ca îndemn pentru măgar (la pornit, când trebuie să stea etc.), nu are nimic comun cu omonimul *ciuș!*, care indică fișuitul coasei prin iarbă (cf. *fiș!*). *Clonc!*, onomatopee care denumește strigătul cloștii (mai rar al ciorii și al corbului), coexistă cu omonimul onomatopeic *clonc*, substantiv care indică un instrument de pescuit (care produce în apă un zgomot caracteristic). Omonimia între cuvintele onomatopeice n-ar fi posibilă dacă un anumit conținut ar determina strict o anumită formă.

*

Strîns legată de omonimie este *polisemia*. Ca toate celelalte cuvinte ale limbii, onomatopeele și-au dezvoltat și ele, în timp, în jurul sensului original, o serie de sensuri suplimentare, devenind astfel cuvinte polisemantice. Întrebarea care se pune însă, pe bună dreptate, este: se mai poate oare susține că există o legătură de determinare între sens și formă, la numeroasele cuvinte onomatopeice polisemantice, când o singură formă denumește sensuri, conținuturi diferite? S-ar putea invoca aici argumentul că uneori aspectele din natură sînt asemănătoare și că deci s-ar putea folosi aceeași formă onomatopeică pentru sunete, zgomote etc. asemănătoare. Dar argumentul acesta cade în fața numeroaselor onomatopee polisemantice care denumesc, prin fiecare sens al lor, sunete, zgomote etc. diverse sau foarte diverse. *Cîrcii!*, de exemplu, nu indică numai sunetele scoase de găină sau de cocoș, ci și pe acelea ale *curcii*, *bibilicii* și ... *broaștei*. Verbul *a hurui* nu denumește numai zgomotul pe care-l face o *căruță în mers* sau un *butoi ce se rostogolește*; prin alte sensuri, acest

cuvînt numește *grunguritul porumbeilor și bolborositul specific al curcanilor*. *Huhura* este, pe de-o parte, sinonim cu „*a chioti*“, pe de alta cu „*a necheza*“, iar al treilea sens al cuvîntului se folosește pentru a numi strigătele caracteristice ale *huhurezului*. *Grunguni*, amintit și mai sus, indică deopotrivă strigătele caracteristice scoase de *porumbei* și de ... *porci*. În sfîrșit — poate fi citat aici și verbul onomatopeic *bolborosi*, cu trei sensuri foarte diferite: 1. A produce sunete nearticulate, prost articulate sau articulate încet. 2. (Despre sînge și alte lichide) A gîlgi. 3. (Despre curcă sau curcan) A scoate strigăte caracteristice speciei.

Cuvintele polisemantice mai pun și o altă problemă interesantă: numeroase onomatopee au dezvoltat sensuri neonomatopeice, iar sensurile neonomatopeice ale cuvîntului au luat locul sensurilor onomatopeice; în noua structură semantică a cuvîntului, sensurile onomatopeice devin sensuri secundare sau pur și simplu dispar. Iată dar cum cuvîntul onomatopeic polisemantic poate deveni semionomatopeic sau neonomatopeic, chiar dacă, din punct de vedere etimologic, lingviștii continuă să-l considere onomatopee. Avem ca exemplu verbul *bîjbii*, care denumea, prin sensul originar, sunetul caracteristic al albinelor care zboară (<*bîj-bîj*<*bîz!*). Din acesta s-au dezvoltat o serie de nuanțe semantice noi, printre care aceea de „a umbla pe dibuite, pe întuneric“, neonomatopeică, a devenit sensul principal al cuvîntului polisemantic. Dacă forma *bîjbii* ar fi fost condiționată de sunetul caracteristic al albinelor care zboară, atunci este greu de presupus că s-ar fi putut naște polisemia și răsturnarea radicală a ierarhiei sensurilor în interiorul cuvîntului⁴.

•

Prin onomatopee lingviștii înțeleg în primul rînd (dacă nu chiar exclusiv) *cuvintele imitative*⁵. Ei împart de obicei cuvintele imitative în două categorii:

- a) cuvinte care redau prin sunete o impresie *acustică*;
- b) cuvinte care redau prin sunete o impresie *vizuală*.

Această concepție asupra delimitării onomatopeei nu poate fi însă acceptată integral, din mai multe considerente. Mai întîi, pentru că sfera noțiunii de onomatopee este, în acest fel, limitată excesiv, fiind excluse din ea mai multe categorii de cuvinte care sînt onomatopee fără a intra în cele două clase amintite mai sus: este vorba, între altele, de interjecțiile primare (sau sunetele reflexe), de interjecțiile cu care chemăm sau alungăm animale etc. În al doilea rînd — înglobarea cuvintelor care redau prin sunete o impresie *vizuală* în categoria cuvintelor *imitative* este, după noi, falsă: căci pare imposibil să poată fi redată prin sunete, deci imitată (fie și aproximativ) o impresie vizuală. Se poate susține cel mult că pot fi imitate zgomotele care însoțesc aceste impresii vizuale, mișcări

⁴ Onomatopeele polisemantice cu sensuri foarte deosebite au o situație întru totul asemănătoare cu aceea a onomatopeelor-omonime: fiecare sens al lor trebuie considerat, de fapt, un alt cuvînt.

⁵ I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, 1944, p. 91; S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, 1940, p. 99 (cf. și în „Dacoromania“, I (1920—1921), p. 97).

etc., nu însă impresia vizuală, mișcarea însăși⁶. Dar cum nu toate impresiile vizuale sînt însoțite de zgomote în realitatea obiectivă, este clar că, în asemenea cazuri, onomatopeele „vizuale” nu pot imita ceea ce nu există, de fapt, în realitate. Spre deosebire deci de onomatopee vizuale ca *fuști!*, *huști!*, *zbughi!*, care par a fi apte să sugereze și o impresie (complementară) acustică, în cazul unei onomatopee ca *lic!*, care exprimă apariția slabă și intermitentă a unui izvor de lumină, o sclipire fugară —, imaginea nu mai poate presupune și un însoțitor auditiv, de care să fie asociată forma cuvîntului onomatopeic. Acad. Al. Graur susține⁷ că nu poate fi negată existența cuvintelor *imitative vizuale* de vreme ce „cu vocala *a* sau *o* se denumește un obiect mare, cu *i* sau *u*, unul mic”. Teoria aceasta, care conferă valori semantice independente unei vocale, unei consoane sau unui grup vocalic sau consonantic dintr-un cuvînt, a fost combătută la timpul ei; J. Vendryes a dovedit, de pildă, că limba conține numeroase cuvinte care înfirmă constatarea de mai sus. Ni se pare suficient să amintim aici, în cazul limbii romîne, de cuvinte ca *urs*, *tun*, *turn*, în care vocala *u* nu se asociază în nici un fel ideii de „mic”; nu mai vorbim de alte cuvinte în care fiecare dintre vocalele amintite de acad. Al. Graur sînt cu totul neutre față de ideea micimii sau a mărimii.

Pe de altă parte, în cazul onomatopeelor-interjecții primare, al interjecțiilor cu care chemăm sau gonim animalele etc., determinarea formei de către conținut nu se poate realiza, conținutul fiind cu totul abstract. Ce legătură poate fi, de exemplu, în cuvintele onomatopeice *ah*, *of*, *valeu*, între formele respective și sentimentele pe care ele le exprimă? Ce legătură directă, cît de aproximativă, poate fi stabilită între sensul și forma unor interjecții ca *piri-piri*, *cușu-cușu*, cu care chemăm animale? Desigur că nici una.

*

S-a arătat că prezența *variantelor lexicale* (intr-adevăr numeroase) la cuvintele onomatopeice ar demonstra efortul vorbitorilor de a reproduce cît mai exact un anumit conținut; variantele lexicale onomatopeice ar dovedi deci legătura condiționată pe care conținutul o impune formei: „Acest caracter de *nestabilitate* — afirmă acad. Al. Graur — este legat de faptul că interjecțiile [*n. a.*: e vorba de interjecțiile-onomatopee] nu au formă arbitrară, ci sunetele din care sînt formate sînt condiționate de conținutul cu care sînt asociate”⁸. Considerăm că existența acestei nestabilități a formei cuvintelor onomatopeice constituie mai degrabă un argument împotriva ideii de condiționare amintite, de vreme ce un același conținut onomatopeic poate fi exprimat în mai multe (uneori în foarte multe) variante formale. Verbul onomatopeic *grunguni*, de exemplu, numără nu mai puțin de 19 variante atestate (*grohoi*, *grîngoi*, *grungăni*, *grunguri*, *gruui*, *gugăi*, *gugui*, *guguli*, *guguri*, *gungăni*, *gunguni*, *gungura*, *gunguri*, *gurgui*, *gurguni*, *gurlui*, *guruui*, *înguruui*, *grongăni*). Mai mult de

⁶ De exemplu, zgomotul care însoțește săritura unui iepure, cf. *fuști!*, *huști!*, *zbughi!*

⁷ În comunicarea scrisă amintită mai sus, cf. p. 202.

⁸ Al. Graur, *op. cit.*, p. 106.

zece variante sînt atestate la fiecare dintre onomatopeele *chiorăi*, *chelălăi* și *grohăi*. Că nestabilitatea formală a cuvintelor onomatopeice nu dovedește condiționarea lor de către un anumit conținut — o poate arăta și existența, în limbă, a numeroase cuvinte neonomatopeice bogate în variante lexicale. E suficient să amintim aici pe *păianjen*, cuvînt neonomatopeic vechi care, deși face parte din fondul principal lexical⁹, numără totuși opt variante atestate (iar derivatul său direct, verbul *împăienjeni*, nouă variante). Trebuie amintită aici și o altă afirmație a acad. Al. Graur în legătură cu esența nestabilității cuvintelor onomatopeice: „Cuvintele obișnuite sînt formate din sunete care nu au nimic de-a face cu sensul lor, de aceea, dacă schimbăm unul dintre fonemele lor, e foarte ușor să schimbăm cu totul sensul comunicării noastre (*pere-bere*). Interjecțiile, prin sunetele lor, copiază mai mult sau mai puțin fidel sunetele din natură sau încearcă să redea starea vorbitorului; o oarecare aproximație în reproducerea acestor sunete nu împiedică înțelegerea; dacă în loc să pronunțăm *pleosc* spunem *bleosc*, modificarea sunetului inițial nu împiedică pe auditor să înțeleagă ce am vrut să spunem”¹⁰. Această afirmație nu este integral valabilă: adeseori o modificare cît de mică în suportul fonetic al cuvîntului onomatopeic poate duce la crearea altui cuvînt onomatopeic. Să ne gîndim, de exemplu, la cazuri ca *birii-pirii-cirii-mirii*, convingătoare în acest sens (cf. în Dicționarul vechii Academii Romîne și exemplele *ghiorț-ghiorc*, *fleoșc-fleoșc*, cu sensuri diferite). Deci, și în cazul onomatopeelor, ca și în acela al cuvintelor neonomatopeice, schimbarea unui fonem poate duce la schimbarea sensului comunicării noastre.

*

Dacă suportul fonetic al cuvîntului onomatopeic ar fi condiționat de un anumit conținut, atunci ar trebui să găsim în toate sau în majoritatea limbilor aceeași formă pentru același conținut onomatopeic — lucru care, aproape fără excepție, nu se întîmplă¹¹. Se aduc în general trei argumente care explică faptul că nu găsim același nume pentru aceeași sursă onomatopeică în diverse limbii: a) în diferitele puncte unde locuiesc oamenii, realitățile sînt diferite; b) mijloacele de redare prin grai nu sînt aceleași în diversele puncte ale globului; c) imitația sunetelor din natură nu este decît aproximativă¹².

Credem că nu poate fi acceptat decît în parte primul argument de mai sus: este adevărat că în diferitele puncte ale globului realitățile sînt în general diferite, dar trebuie să presupunem că există și un număr de realități care pot fi considerate universal valabile, din punctul de vedere care ne interesează. Strigătul sau sunetul scos de un animal, zgomotul produs de vînt sau de apele curgătoare sînt, în realitatea obiectivă, pre-

⁹ Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 52.

¹⁰ Al. Graur, *op. cit.*, p. 166—167.

¹¹ Teoria acestei corespondențe universale a fost susținută, între alții, de Grammont și Schuchardt.

¹² Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, 1955, p. 90.

țutândeni aceleași; ele ar fi trebuit să capete, prin urmărire, același corespunzător fonetic sau măcar unul asemănător, dacă admitem existența legăturii de condiționare obligatorie între noțiune și formă. Este drept că mijloacele de redare prin grai (conformația organelor vorbirii etc.) nu sînt pretutindeni aceleași; dar ne-am aștepta ca cel puțin în limbile înrudite, în interiorul aceleiași familii, majoritatea sau toate cuvintele care încearcă să redea sunete, strigăte, zgomote, stări identice, de felul celor amintite mai sus, să fie identice sau asemănătoare prin formă; cum acest lucru nu se întîmplă în mod obișnuit, rămîne să ne punem din nou întrebarea în ce măsură se mai poate vorbi de o condiționare a formei cuvîntului onomatopeic. Trebuie să credem mai degrabă în părerea că sunetele din natură nu pot fi imitate decît foarte aproximativ, că există, cu alte cuvinte, un factor care explică apariția formei onomatopeice, dar nu o determină strict. De altfel, existența sinonimiei onomatopeice vine în sprijinul ideii că între o anumită formă și un anumit conținut nu există determinare nu numai în interiorul unei familii de limbi, dar nici în interiorul unei singure limbi, unde, se poate presupune, există o singură realitate.

Nu trebuie ignorat totuși faptul că unele onomatopee se regăsesc, cu aceeași formă sau cu una asemănătoare, în mai multe limbi diferite; acest fapt nu trebuie pus însă neapărat pe seama legăturii condiționate dintre formă și sens. Cuvintele onomatopeice fiind în general vechi și foarte vechi au putut fi preluate de diverse limbi sau familii de limbi de la una la cealaltă, așa cum se întîmplă și cu elementele lexicale neonomatopeice¹³.

*

Dacă admitem că forma cuvintelor onomatopeice este determinată de un anumit conținut, aluncî este clar că orice vorbitor (mai instruit) al unei comunități lingvistice ar trebui să identifice, în orice formă a unui cuvînt onomatopeic, sensul corespunzător, de la prima lui audiere, cu singura condiție de a fi auzit în prealabil, în natură, sunetul sau zgomotul pe care le imită forma onomatopeică respectivă. Dar lucrurile nu se întîmplă, de regulă, în felul acesta; vorbitorii unei comunități lingvistice nu pot indica sensul unui cuvînt onomatopeic numai pe baza sunetelor lui; ei pot spune, cel mult, pe baza unor impresii generale, dacă un cuvînt este sau nu onomatopeic, adesea înainte de a cunoaște sensul cuvîntului. Numai așa se explică faptul că vechiul Dicționar al Academiei a putut indica, la o serie de cuvinte atestate dar „cu sens neprecizat”¹⁴, precizarea etimologică: „cuvînt onomatopeic”. Este cazul unor interjecții ca *ciurduc-burduc!* (folosită în ghicitori) sau *ciusnup!* Impresia acustică deosebită pe care ne-o fac în general formele onomatopeice, indiferent dacă cunoaștem sau nu sensul lor, este firească — aceste cuvinte distingîndu-se prin expres-

¹³ Foarte interesantă este constatarea lui L. A. Bulghovski (*Introducere în lingvistică*, partea a II-a, Moscova, 1953, p. 11), care arată că în diverse limbi au putut apărea, în mod independent, o serie de forme neonomatopeice identice, pe baza unor asociații stabile care s-au născut simultan în acele limbi.

¹⁴ E vorba de cuvinte regionale al căror sens nu putuse fi identificat, fiind totuși inserate în lucrare, datorită caracterului ei de Dicționar-tezaur.

sivitatea lor și avînd unele caracteristici pe care vorbitorul mai instruit le poate sesiza cu destulă ușurință¹⁵. Dar dacă vorbitorul îți va putea spune, de obicei fără ezitare, că forme ca *fișai* sau *goșai* sînt onomatopeice, el nu-ți va putea preciza, în marea majoritate a cazurilor, că prima formă indică sunetele scoase de bobocii giștei iar cea de-a doua pe acelea ale scroaiei, deși el a auzit în natură, și nu o singură dată, aceste sunete cu totul specifice. Deosebirea dintre sunetele naturale (produse de animale, lucruri, fenomene etc.) și sunetele articulate care încearcă să le reprezinte, este prin urmare categorică.

De altfel, J. Vendryes a arătat că și în cazul cuvintelor neonomatopeice „concepția noastră asupra lucrurilor este dominată de impresiile spontane determinate de numele, de forma care le desemnează”; de exemplu „un cuvînt *oarecare* [s. n.] deșteaptă totdeauna în spiritul nostru o anumită reprezentare, veselă sau tristă, plăcută sau înspăimîntătoare, admirabilă sau ridiculă, *independent de sensul pe care îl exprimă, și adesea înainte ca noi să cunoaștem acest sens* [s. n.]. Pronunțați acest cuvînt în fața oricărei persoane, persoană care niciodată nu l-a cunoscut; ea își va face numaidecît o idee, în general falsă. — Ia te uită, va spune ea, după ce i-am indicat acest sens necunoscut, n-aș fi crezut să aibă acest sens”¹⁶.

Revenind la cuvintele onomatopeice trebuie să precizăm că omul poate (cel puțin în majoritatea cazurilor) să „reproducă” în două feluri sunetele și zgomotele din natură: cu mijloacele limbajului articulat, specific omului, și cu mijloace care nu aparțin graiului uman. Cînd apelează la mijloace extra-umane, omul este mai aproape, uneori foarte aproape de zgomotul sau de sunetul corespunzător din realitate. Să ne amintim, de pildă, că în emisiunile radiofonice lătratul sau schelălăitul cîinilor, cîntecul cocoșului etc. sînt realizate, cu destulă veridicitate, de vocea omenească; exemplele în acest sens pot fi ușor înmulțite. Dar, în asemenea cazuri, nu putem vorbi de *cuvinte*. Aceste sunete și zgomote naturale devin cuvinte numai în clipa cînd sînt transpuse cu mijloacele vocii omenești articulate, în așa fel încît să poată fi folosite de orice vorbitor, în conversația normală. Această adaptare a sunetelor și zgomotelor naturale la specificul și posibilitățile limbajului uman modifică întotdeauna, mai mult sau mai puțin esențial, realitatea obiectivă reprezentată de acel sunet sau zgomot; forma cuvîntului onomatopeic devine astfel, prin adaptare, doar numele expresiv al celui zgomot sau sunet și nu corespondentul său auditiv fidel. Grammont a afirmat, de pildă, că sunetele reale scoase de *cuc* nu sînt *cu-cu!* (așa cum ne-a obișnuit scrierea), ci *u-u*¹⁷. Mai mult decît probabil că și strigătul cocoșului este, în mod real, altul decît acela fixat prin forma *cucurigu!* (în care, iarăși, numai vocalele par a fi legate într-un fel de strigătul real, scheletul consonantic adăugîndu-se numai pentru a transpune, pe planul limbajului uman, acest strigăt; consonantismul cuvîntului e mai degrabă

¹⁵ Cf. S. Pușcariu, *Despre onomatopee în limba romînă*, în „Dacoromania”, I (1920—1921), p. 75—108, care dă unele caracteristici generale ale onomatopeelor.

¹⁶ *Le langage*, Paris, 1921, p. 216.

¹⁷ Cf. discuția la I. Iordan, *op. cit.*, p. 91.

determinat de caracteristicile specifice ale graiului uman, deosebite de ale sunetelor și zgomotelor din natură).

*

Lingviștii care susțin ideea legăturii condiționate dintre sensul și forma cuvintelor onomatopeice au, ei înșiși, după cum am văzut deja mai sus, rezerve asupra posibilității de a reproduce cu fidelitate sunetele și zgomotele din natură. „*Imitarea zgomotelor din natură este totdeauna numai aproximativă*” [s. n.] — afirmă acad. I. Iordan¹⁸. Cauzele pentru care cuvintele imitative nu pot fi reproducerea fidelă a sunetelor și zgomotelor din natură ar fi, în esență, următoarele: a) organele vocale imperfecte ale omului (sau, mai bine zis, natura „extra-umană” a sunetelor de produs); b) perceperea auditivă subiectivă a sunetelor și zgomotelor din natură; c) scrierea uzuală¹⁹.

Dacă, prin urmare, cuvintele inițiative (căci celelalte onomatopee nici nu sint puse în discuție!) reflectă numai aproximativ zgomotele sau sunetele din natură, urmează că legătura de determinare dintre forma și sensul cuvîntului onomatopeic nu poate fi, nici ea, decît tot aproximativă, indirectă, chiar pentru acești lingviști.

Fără a mai reveni asupra primelor două cauze care fac aproximativă redarea zgomotelor naturale, rămîne să demonstrăm aici, în mod sumar, chipul în care scrierea uzuală contribuie, și ea, la mărirea acestei aproximativități. Interjecția *ip!*, care întovărășește strigătele nuntașilor, se pronunță în realitate cu un *i* foarte prelungit. Vocala unor onomatopee ca *bam!*, *bang!*, *bum!* este, în pronunțare, cu mult mai lungă decît o arată grafia. Interjecția scrisă în mod conventional *behehe!* constă, de fapt, dintr-un *b* urmat de un *e* deschis lung care se succede de mai multe ori în pronunțare, despărțindu-se de fiecare dată printr-un fel de spirite aspre sau line. Onomatopeea polisemantică *bir!* se pronunță în trei moduri deosebite, în raport cu fiecare sens pe care îl exprimă: ca exclamație care exprimă greață, dezgustul sau frigul avem de-a face, în general, cu un singur sunet, un *r* vibrant lung; ca interjecție care încearcă să imite bătăile tobei avem a face, în mod obișnuit, cu un *b* urmat de un *r* lung; în sfîrșit — ca exclamație cu care se cheamă, se alungă etc. oile, pronunțarea este identică, de obicei, cu grafia cuvîntului²⁰.

*

Se poate presupune că aceeași sursă de sunete sau de zgomote naturale se transpun în forme onomatopeice diferite și din cauză că specificul sursei variază, din punct de vedere auditiv, în momente sau în împrejurări diferite. Astfel, în împrejurări normale (și cînd caută de mîncare) porcul *grohăie*, *cîrîie* sau *huieșie* (după regiune!), iar scroafa *gofăie*; cînd e înfometat sau speriat, porcul *guișă*, eventual *gurluie*, *îngurluie* sau *breh-*

¹⁸ *Op. cit.*, p. 51; cf. și acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 78.

¹⁹ S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 83—86.

²⁰ Cf. Dicționarul vechii Academiei Romîne, de unde au fost luate cele mai multe din explicațiile de mai sus.

nește (iar purcelul *covițăie*). Dar oricît de mult s-ar schimba specificul aceleași surse onomatopeice în două momente sau ipostaze diferite, este greu de presupus ca forma lexicală care reprezintă o anumită ipostază să nu aibă nimic comun cu aceea care reprezintă o altă ipostază, dacă, bine-înțeles, trebuie acceptată fără rezerve existența legăturii obligatorii de condiționare între sensul și forma cuvîntului onomatopeic. Dacă ne rezumăm la exemplul dat, oricine știe că strigătele porcului (exceptînd schimbarea de timbru și de intensitate) nu diferă după sex și nu diferă esențial după vîrstă sau împrejurare. De altfel, după cum am văzut, limba dispune chiar pentru aceeași ipostază de forme onomatopeice diferite, fapt care demonstrează că, și în cazul onomatopeelor, numele nu depinde de cauza sa.

*

Faptele expuse mai sus nu înlătură desigur, în mod categoric, teoria acceptată că forma cuvîntului onomatopeic este condiționată de sensul lui. Credem însă că noțiunea de „determinare“, de „condiționare“ trebuie înțeleasă într-un sens deosebit de acela de pînă acum. Dacă într-adevăr o anumită realitate obiectivă perceptibilă cere (în cazul cuvintelor imitative) un nume (și în acest singur sens, genetic, se poate vorbi de determinare), apoi *numele nu reprezintă decît cu totul indirect, de subiectiv, de arbitrar aceea realitate obiectivă*. În afară de aceasta, asociația obligatorie între realitatea perceptibilă din natură și numele ei o face numai acela care dă pentru prima dată numele acelei realități; ea se pierde la ceilalți vorbitori, care își însușesc cuvintele onomatopeice ca pe toate celelalte cuvinte ale limbii, adică pornind de la formă la conținut și nu de la conținut la formă. Dar, despre natura legăturii dintre sensul și forma cuvintelor onomatopeice, așa cum reiese ea din constatările de mai sus, vom reveni pe larg într-un articol viitor.

К ВОПРОСУ О СООТНОШЕНИИ ЗНАЧЕНИЯ И ФОРМЫ ЗВУКОПОДРАЖАТЕЛЬНЫХ СЛОВ (I)

(Краткое содержание)

Ныне лингвистика, почти единогласно, допускает, что основная черта звукоподражательных слов состоит в обуславливающей связи между значением и формой. Авторы статьи подвергают обсуждению ряд фактов, расшатывающих это убеждение:

1. **Синонимия звукоподражательных слов** доказывает, что к одному и тому же звукоподражательному значению можно присоединить несколько лексических форм.

2. **Синонимия звукоподражательных и остальных слов** (трудно допустить, что существуют для одного и того же звукоподражательного зна-

чения, с одной стороны, слова, в которых форма не была бы связанной никаким образом с соответствующим значением, а с другой стороны — слова, в которых форма была бы точно определена этим значением).

3. **Омонимия звукоподражательных слов** не была бы возможной, если бы известное содержание определяло бы известную форму и только одну форму.

4. **Омонимия звукоподражательных и остальных слов** показывает, что, и в первом и во втором случае, речь идёт о лексических формах, не зависящих от их значения.

5. **Полисемия звукоподражательных слов** отвергает идею обусловленной связи между значением и звукоподражательной формой.

6. Подтверждая эту связь, лингвисты имеют в виду лишь **подражательные слова**; упускают из виду первичные междометия, с которыми зовём или прогоняем животных, т. е. звукоподражания, в которых нельзя установить обусловленность формы значением.

7. Наличие **звукоподражательных лексических вариантов** показывает, что одно и то же звукоподражательное значение можно выразить многими (а иногда очень многими) формами.

8. Если бы фонетическая основа звукоподражательного слова была бы обусловлена определённым содержанием, следовало бы находить, хотя бы в родственных языках, одну и ту же форму для одного и того же звукоподражательного содержания, что, за немногими исключениями, не бывает.

9. Члены лингвистического коллектива не могут указать на значение звукоподражательного слова основываясь лишь на его звуки.

10. В результате приспособления звуков и шумов природы возможностям человеческой речи всегда видоизменяется объективная действительность, изображаемая этими звуками и шумами.

11. **Обиходное письмо**, также содействует неточной передачи звуков и шумов природы.

В заключении, авторы утверждают, что понятие „предопределения” в звукоподражательных словах надо понимать в новом смысле. Если, на самом деле, определённая осязаемая объективная действительность требует — хотя бы в отношении подражательных слов — названия (и только в этом единственном, генетическом смысле, можно говорить о предопределении), то название изображает ту объективную действительность лишь косвенно, субъективно и произвольно. Кроме этого, связь между осязаемой действительностью природы и её названием устанавливает лишь тот, кто впервые называет эту действительность; она теряется у остальных говорящих, которые усваивают звукоподражательные слова

также как и остальные слова языка, т. е. исходя от формы к содержанию, а не от содержания к форме.

Авторы ещё вернутся, в другой статье, к сущности связи между значением и формой звукоподражательных слов.

A PROPOS DU RAPPORT ENTRE LE SENS ET LA FORME DES MOTS ONOMATOPEIQUES

(Résumé)

La linguistique admet aujourd'hui, presque unanimement, que le trait essentiel des mots onomatopéiques consiste dans la corrélation entre le sens et la forme. Les auteurs du présent article exposent une série d'arguments destinés à ébranler cette conception:

1. *La synonymie entre les onomatopées* prouve que plusieurs formes lexicales peuvent être associées au même sens onomatopéique.

2. *La synonymie entre les mots onomatopéiques et les mots non onomatopéiques* (on ne peut admettre l'existence pour le même sens onomatopéique, d'une part, des mots dont la forme ne soit pas liée au sens respectif et, d'autre part, des mots dont la forme soit strictement déterminée par ce sens).

3. *L'homonymie entre les mots onomatopéiques* ne serait pas possible si un même contenu déterminait une certaine forme unique.

4. *L'homonymie entre les mots onomatopéiques et les mots non onomatopéiques* montre que, dans les deux cas, il s'agit de formes lexicales qui ne dépendent pas de leur sens.

5. *La polysémie des mots onomatopéiques* infirme l'idée du rapport conditionné entre le sens et la forme onomatopéique.

6. En soutenant l'existence de ce rapport, les linguistes ont en vue seulement *les mots imitatifs*; ils omettent les interjections primaires, les interjections par lesquelles on appelle ou on chasse les animaux, soit les onomatopées pour lesquelles on ne peut établir aucun conditionnement sens-forme.

7. L'existence des *variantes lexicales onomatopéiques* montre que le même sens onomatopéique peut être exprimé par plusieurs et, parfois même, par beaucoup de formes.

8. Si le support phonétique de l'onomatopée était conditionné par un certain contenu, *on devrait trouver, au moins dans toutes les langues apparentées, la même forme pour le même contenu onomatopéique*, ce que l'on ne constate que dans peu de cas.

9. *Les sujets d'une communauté linguistique ne peuvent pas indiquer le sens d'une onomatopée uniquement sur la base de ses sons.*

10. *Par l'adaptation des sons et des bruits naturels aux possibilités du langage humain se modifie toujours la réalité objective représentée par ce son ou bruit.*

11. *L'écriture usuelle* contribue elle aussi à la représentation infidèle des sons et des bruits de la nature.

Les auteurs concluent que, dans le cas des mots onomatopéiques, la notion de „détermination“ doit être comprise dans une acception nouvelle. Si une certaine réalité objective perceptible exige réellement — du moins dans le cas des mots imitatifs — un nom (et ce n'est que dans ce sens, génétique, que l'on peut parler de détermination), ce nom ne représente que d'une manière tout à fait indirecte, subjective et arbitraire cette réalité objective. Par surcroît, l'association entre la réalité perceptible de la nature et son nom n'est faite que par celui qui nomme pour la première fois cette réalité; elle se perd chez les autres sujets parlants, qui s'approprient les mots onomatopéiques comme tous les autres mots de la langue, c'est-à-dire en partant de la forme vers le contenu et non pas du contenu vers la forme.

Les auteurs reviendront dans un article prochain sur la nature de la corrélation entre le sens et la forme des mots onomatopéiques.

NUMIRI ROMINEȘTI DE PLANTE ÎN VOCABULARE
ȘI DICȚIONARE DIN SECOLELE AL XVII-LEA —XVIII-LEA

DE

AL. BORZA

Se știe că lexicografia noastră s-a dezvoltat în spirit deosebit și pe alte căi, de o parte în Principatele de odinioară Muntenia și Moldova, iar de altă parte în Transilvania cu teritoriile care țineau de Ungaria.

În Muntenia și Moldova lexicografia s-a legat de limba veche slavă, care era limba bisericii și a administrației statului, pe cînd în Transilvania, Banat și în părțile ungurene lexicografia s-a legat de limba latină și de cultura latină dominantă în viața publică pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, sub aspectul ei latino-maghiar și pe urmă latino-german.

Se pare că vocabularele, dicționarele și glosarele slavo-romîne sînt cele mai vechi. Kalužniacki¹ amintește un vocabular de la sfîrșitul secolului al XV-lea. Lexiconul slavo-romîn al lui Mardarie Cozianul este din 1649. Lexiconul lui Andronic e de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Mai sînt și alte vocabulare vechi².

Seria a doua de vocabulare, din sfera de cultură latino-germano-maghiară, începe cu cîteva cuvinte transmise în publicațiile din 1589 și 1650, amintite de Borza³, și într-o mică enumerare de Tröster din 1666. După acestea urmează abia la sfîrșitul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea adevăratele dicționare manuscrise, cel de la „Caransebeș“, dicționarul lui Corbea și al lui Marsigli, marele

¹ E. Kalužniacki, *Über ein kirchenlavisch-rumänisches Vokabular*, în „Archiv f. slav. Phil.“ XVI (1894), p. 46—53.

² Gr. Crețu, *Lexicon slavo-romînesc de Mardarie Cozianul*. București, 1900 și C. Tagliavini, II „*Lexicon Marsilianum*“. Dictionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII. București, 1930. Academia Romînă. Etudes et Recherches, V.

³ Al. Borza, *Cele dintîi publicații botanice străine cu numiri de plante „romînești“*, în „Buletinul Grădinii botanice din Cluj“, XXIV (1944), p. 118—130.

Lexicon Compendiarium (1762—1776)⁴, Vocabularul lui Șincai (1806), marele dicționar latin-german-român al lui Predetici (1793), fragmentele de vocabular de Coloși, Dicționarul lui S. Micu-Klein.

Din nenorocire și spre marea pagubă a literaturii noastre, în urma situației minore politice a românilor din Austria și Ungaria, toate aceste lucrări lexicografice au rămas în manuscris.

Lumina tiparului au văzut-o, în ordine cronologică, următoarele vocabulare și dicționare:

Benkő J., *Nomenclatura vegetabilium* 1783, studiată și analizată deja; *ABC sau Bucavna* (Buda, 1797); Molnar (-Piuariu), *Wörterbüchlein, Deutsch u. wallachisch* (Hermannstadt, 1822); Bobb, *Dicționar romîn-maghiar* (Cluj, 1823); Clemens Andreas, *Kleines walachisch-deutsches Wörterbuch* (Buda, 1823); *Lexicon romînesc-latinesc-unguresc-nemțesc* (Buda, 1825); Alexi Ioan, *Gramatica* (cu Vocabular). (Viena, 1826); numai recent de tot au fost publicate vechile dicționare Marsigli și Klein.

După datele de care dispunem pînă în prezent, constatăm că primul vocabular romînesc mai bogat s-a tipărit destul de tîrziu, la începutul sec. XIX. Lexicografia maghiară s-a lansat în literatura universală prin Dicționarul lui Calepinus, ediția din 1585 din Lyon, apărută în 10 limbi. Pe acesta se întemeiază apoi dicționarele lui Fabricius Basilius Szikszovianus (1590, 1630), dicționarele lui Szenczi Molnar Albert 1604, 1611, 1621, 1644, 1645, 1700, 1708) pe care se sprijină Corbea și dicționarele lui Páriz-Pápai (1708), completate de Petru Bod (1767, 1801), modelul dicționarelor noastre tipărite. N-am mai accentuat apariția dicționarelor de importanță mai mică: Magister Ieronimus (1603), Lodereder Petrus (1605), Janua Lingvarum (1654), Wendelinus Marcus Teodoricus, Medulla (1646), Comenius J. A. Janua lingvae (1647), Nicola Misztotfalusi, Dicț. lat.-hung. (1702).

În cele ce urmează vom comunica date și informații noi de interes nomenclatural, etnobotanic și botanic, în baza cercetărilor arhivistice asupra vechilor vocabulare și dicționare, necercetate sau puțin cunoscute, deși studiile asupra lexicografiei noastre au făcut progrese însemnate în ultimele trei decenii.

1. Tröster

Diferite bibliografii, printre care și excelenta enumerare a lui A. Veress⁵, ne fac cunoscut că într-o lucrare a lui Iohann Tröster⁶ din 1666, la paginile 355—357, se găsește un mic glosar romînesc. Nefiind

⁴ C. Tagliavini, Despre „*Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*”. Acad. Rom., Mem. Secț. Lit., Seria III, t. IV (1932), mem. 4. Titlul lexiconului este: „*Lexicon Compendiarium latino-valachicum complectens dictiones ac phrases latinas cum valachica earum interpretatione*”.

⁵ *Bibliografia romînă-ungară*, București, 1931, vol. I.

⁶ *Das alt und neu teusche Dacia* ... Nürnberg, 1666.

încă analizat din punct de vedere al nomenclaturii botanice, ne-am ocupat de această lucrare scrisă de un polihistor, student originar din Sibiu. Dar glosarul acesta romînesc-latinesc-german nu cuprinde decît trei termeni din domeniul botanic, în cadrul unor fraze de conversație romînească, pline de greșeli de limbă.

fun = foenum = Heu

pepere — piper = Pfeffer

vin = vinum = Wein

O menționăm totuși fiindcă e a treia publicație tipărită care cuprinde nume „romînești” de plante. Prima este *Neuw Kreuterbuch* de J. Tabernaemontanus⁷, din 1588, a doua a lui J. Bauhinus, din 1650. Avînd însă în vedere că în Tabernaemontanus cuvintele pretinse romînești nu sînt altceva decît numiri presupuse dacice dintr-un codex al lui Dioscoride, cum arată și Bologa⁸, și tot așa și unicul cuvînt din Bauhin, glosarul lui Tröster este *prima enumerare* publicată de numiri de plante într-adevăr romînești.

2. *Anonymus Caransebesiensis*

„*Dictionarium Valachico-Latinum*”, manuscris de pe la 1693—1700 de „*Anonymus Caransebesiensis*”, a fost analizat amplu de N. Drăganu⁹, ajungînd la concluzia, că este foarte probabil opera lui M. Halici. Tagliavini socotește că nu este sigură această teză și lui i se alătură și Găldi¹⁰. Vocabularul însuși a fost cercetat de Hasdeu¹¹ și de Crețu¹². Nici unul dintre filologii citați nu a putut indica precis izvorul literar pe care s-a întemeiat autorul acestui dicționar manuscris — numit de Tagliavini „*Anonymus Banatensis*”.

Studiind vocabularul lui Szikszai Fabricius Basilius, tipărit mai întîi la Debrețin și a doua oară la Bartfa în 1630¹³, ne-a reținut atenția lista lungă de numiri a varietăților de *mere*, numiri pe care nu le-am aflat în alte dicționare din sec. XVII și care este o notă specifică a dicționarului manuscris, zis de „Caransebeș”. De fapt:

⁷ *Neuw Kreuterbuch*, Frankfurt a. M., 1588.

⁸ V. Bologa, *I sinonimi „daci” delle piante descritte da Dioscoride possono servire alla ricostruzione della lingua dacia?* în „*Archeion*”, vol. XII (1930), p. 166—170.

⁹ Mihail Halici, *Contribuție la istoria culturală romînească din sec. XVII*, în „*Daco-romania*”, IV (1924—29), p. 77—168.

¹⁰ László Găldi, *Samuelis Klein Dictionarium Valachico-latinum*, Budapest, 1944.

¹¹ B. P. Hasdeu, *Anonymus Lugosiensis. Cel mai vechi dicționar al limbii romîne. Manuscrisul din biblioteca Universității din Pesta*, în „*Revista pentru istoria, arheologie și filologie*” VI (1891), p. 1—48 și în „*Columna lui Traian*”, IV (1883), p. 406—429.

¹² Gr. Crețu, *Anonymus Caransebesiensis, Dictionarium Valachico-Latinum*, București, 1898.

¹³ B. Fabricius Szikszovianus, *Nomenclatura seu Dictionarium latino-hungaricum. Per clarissimum virum D. Basilium Fabricium Szikaszovianum conscriptum. Nunc denovo edita, revisa aucta et diligenter emendata in usum discentium Bartphae, Anno 1630.*

La Fabricius

Malum praecox = elöve crö alma	
Malum serotinum = telölö alma	
" sericeum = aprö piros alma	
" apianum = muscatály alma	
" melappium = igen édes alma	
" muscosum, lanatum = mohos a.	
" orbiculatum = keregeded alma	
" orchomasticum et turbinatum = leány csecsü hegyes alma	
" spadonium = mag nélkül való	
" sparuceum = szömörközöt a.	

La Anon. Caranseb.

Măr văratek = Pomum aestivale.	
Praecox, de svânt Petru	
Măr văratek = Pomum aestivale.	
"	—
" mushkëtariz	—
"	—
" flokos = Malum muscosum	
" rutilat = m. orbiculatum	
nevestesk =	—
"	—
" bunebrut = malum sparuceum	

La Fabricius urmează portocale, gutui, lămii și altele, care impropriu se numesc și „mere“. Acestea lipsesc la „Anonimul“. Este cu neputință deci ca „Anonimul“ să nu fi consultat pe Fabricius și să nu fi completat lista sa cu alți termeni, pe care ungurii nu-i aveau: măr gușat, cînesc, coadeș, mere cucurbetarițe, oarzăne, pestrițe sălcii, vârgate. De altfel numirile de mere din „Anonymus“, care se aud mai des în Banat și Zarand, apoi pe Mureș, dau un indiciu asupra locului de origine al acestui dicționar, bănuială pe care am exprimat-o și altădată¹⁴.

Dar și celelalte numiri corespund, după cum rezultă din comparația numirilor românești date în ordine alfabetică la „Anonymus“, cu numirile latinești enumerate alfabetic la Fabricius (literele A—H). Sînt însă și deosebiri esențiale, care ne obligă să constatăm că dicționarul „Anonimului“ nu este o traducere a termenilor maghiari și nici a celor latinești, ci o enumerare făcută de un cunoscător de plante și de numiri populare mai bun ca Fabricius, Melius și Beythe. „Anonimul“ are chiar mai multe numiri de plante românești decît latinești sau decît maghiare (*opaițe, okjul boului, leurdă, lemnul cînelui, călin, coacăză, semenic, varietăți de pere* etc.).

El are desigur și greșeli: Șoloverv nu este *Rubia* sau *Erythrodanum*; brîndușe nu credem să fi desenat și *Viola*. De lîngă *Crocus*, pe care îl dă (= șofran), lipsește însă *Colchicum*.

Dicționarul „Anonimului“ nu a fost consultat de autorul dicționarului marsilian și nici de autorii de mai tîrziu de dicționare. Nu l-a utilizat nici Panțu. Pentru noul vocabular botanic însă se extrage și acest material.

3. *Corbea*

Dicționarul manuscris al lui Corbea¹⁵ era păstrat în Biblioteca centrală din Blaj, și a fost menționat de Manciuile¹⁶ și de Comșa¹⁷ în cataloagele respective, cu datele bibliografice cuvenite, formulate pe scurt.

¹⁴ Al. Borza, *Material pentru vocabularul botanic al limbii romine. Grădini țărănști din Banat*, în „Dacoromania“ 1 (1920—21), p. 259—262.

¹⁵ Gr. Crețu, *Cel mai vechiu dicționar latino-rominesc de Todor Corbea (manuscript de pe la 1700)*. București, 1905.

¹⁶ Șt. Manciuile, *Biblioteca centrală din Blaj, Istoric, indicele manuscriselor*. Blaj, 1939.

¹⁷ N. Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*. Blaj, 1944.

N V
Nectarops, is. g. m. Nectarin
Nectarops, is. g. m. Nectarin
Nectarops, is. g. m. Nectarin

Nectelius g. m. Nectelius
Necterus, g. f. Necterus

Necticorax, cis, g. m. Necticorax
Nectileia, g. m. Nectileia

Nectileia, g. m. Nectileia
Nectileus, g. m. Nectileus

Nectimene, g. f. Nectimene
Nimpha, g. f. Nimpha

Nymphaa, g. f. Nymphaa
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Nymphas, g. f. Nymphas
Nymphas, g. f. Nymphas

Oarus, g. m. Oarus

Ob. Propositio serviens Acc.
casui, Nectimpo

Obacerbo as, Obacerbo

Obacero, as, Obacero

Obaratus a id, Obaratus

Obambulo, as, Obambulo

Obambularia, g. f. Obambularia

Obarmo as, Obarmo

Obaresco is, Obaresco

Obaro, as, Obaro

Obater, ra, u, Obater

Obaudio, is, vi, Obaudio

Obba g. f. Obba

Obbico, is, bi, Obbico

Obbruceo, es, u, Obbruceo

Obbruceo, es, u, Obbruceo

Obbruceo, es, u, Obbruceo

Obbruceo, es, u, Obbruceo

Obbruceo, es, u, Obbruceo

Obbruceo, es, u, Obbruceo

Obbruceo, es, u, Obbruceo

Obbruceo, es, u, Obbruceo

Obbruceo, es, u, Obbruceo

Obbruceo, es, u, Obbruceo

O A
O A

O A

O A

O A

O A

O A

Ob Obducus, a, um, <i>Obducus</i>	Ob Obeundus a, um, <i>Obeundus</i>
Obducesco, is, vi, <i>Obducesco</i>	Obex, eis, g. d. <i>Obex</i>
Obduco, es, vi, <i>Obduco</i>	Obfirmo, as, <i>Obfirmo</i>
Obdureſco, is, id, <i>Obdureſco</i>	Obfirmat, <i>Obfirmat</i>
Obdurd, as, <i>Obdurd</i>	Obfirmatus, i, um, <i>Obfirmatus</i>
Obediens, is, g. o, <i>Obediens</i>	Obgannio, is, vi, are, <i>Obgannio</i>
Obedienter, Adv, <i>Obedienter</i>	Obherbeſco, is, <i>Obherbeſco</i>
Obedientia, g. f, <i>Obedientia</i>	Obharco, es, <i>Obharco</i>
Obedio, is, vi, ere, <i>Obedio</i>	Obhorreo, es, vi, <i>Obhorreo</i>
Obedo, is, di, ere, <i>Obedo</i>	Obiectaculum, g. n, <i>Obiectaculum</i>
Obelia, g. f, pl, <i>Obelia</i>	Obiectatio, g. f, <i>Obiectatio</i>
Obelycoſychnium, g. n, <i>Obelycoſychnium</i>	Obiecto, as, <i>Obiecto</i>
Obeliſcus, a, <i>Obeliſcus</i>	Obiectum, pro co, ud, <i>Obiectum</i>
Obelus, g. m, <i>Obelus</i>	Obiectus a, um, <i>Obiectus</i>
Obra, is, vi, are, <i>Obra</i>	Obiectus us, g. m, <i>Obiectus</i>
Obra, is, vi, are, <i>Obra</i>	Obiecto, is, ieci, <i>Obiecto</i>
Obra, is, vi, are, <i>Obra</i>	Obinans, e, <i>Obinans</i>
Obra, is, vi, are, <i>Obra</i>	Obiratus a, id, <i>Obiratus</i>
Obra, is, vi, are, <i>Obra</i>	Obitus a, id, <i>Obitus</i>
Obra, is, vi, are, <i>Obra</i>	Obiter, Adv, <i>Obiter</i>
Obra, is, vi, are, <i>Obra</i>	Obitus, g. m, <i>Obitus</i>
Obra, is, vi, are, <i>Obra</i>	Oburgatio, g. f, <i>Oburgatio</i>

Știind că partea botanică din dicționar a fost consultată de Samuil Klein, de autorii *Lexiconului de la Buda*¹⁸, de Cipariu pentru completarea enumerării sale de nume de plante în „Organul Luminării”¹⁹, de unde au trecut la Barițiu²⁰ și, deși nici după aceste precedente materialul botanic din acest dicționar nu figurează complet în vocabularul lui Panțu, cum constată E. Pop²¹, totuși nu am căutat pînă acum să studiem mai în de aproape acest minunat dicționar. Acum cînd Dicționarul lui Corbea se află la Cluj, urmărind numirile romînești de plante încă de la prima lor însemnare în scris, am studiat și acest foliant mare și frumos, aflat la Biblioteca Academiei R.P.R.—Filiala Cluj.

Din istoria acestui dicționar, care de un sfert de mileniu ar fi putut deveni podoaba literaturii noastre și izvor nesecat de informații, vom enumera numai cîteva date pe larg publicate de Crețu, Tagliavini și Gáldi²². Titlul original, cu majuscule frumoase în roșu, este: *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, scris pe prima pagină a acestui foliant de 377 foi. La sfîrșit este scris: „La tîlmăcirea acestui lexicon ostentiu-s-au din plata părintelui Mitrofan episcopul din Buzău, Todor Corbea sin (fiul) eromonahului Joasaf din Brașov”. Teodor Corbea se intitula: „vel pisar i canțelar al Preaputernicei Imperatorii Moschicești”, unde ajunsese ca trimis al lui Francisc Rákoczi. El a tradus și Psaltirea în versuri. Reamintindu-și de patria sa, în mai 1725 dăruiește manuscrisul acestei traduceri „Sfintei Biserici a Brașovului”, preaslăvind pe țarul Petru cel Mare. El era o persoană instruită, care știa suficient latinește și bine ungurește, ceea ce se vedește în fiecare pagină a dicționarului său, căci cele mai multe cuvinte sînt mai degrabă o traducere fidelă a textului maghiar din dicționarul de bază de care s-a servit, și despre care vom vorbi mai jos, decît a cuvintelor latine.

Dicționarul a fost întocmit la comanda și pe cheltuiala lui Mitrofan, fost episcop de Huși (1683—86) și pe urmă la Buzău (1691—1703). *În acest timp (între 1691—1703) s-a făcut traducerea*. Urmașul său la episcopie a fost Damaschin (1703—1708), unul din cei mai învățați romîni ai timpului, care vorbea latina, elina și slavona bisericească, era dascăl la școala din București și tipărise Biblia la 1688. Damaschin ajungînd episcop la Rîmnic (1708—1726) dăruiește dicționarul alcătuit de Corbea lui Radu Cantacuzino, vel-comis, fiul domnitorului Ștefan Cantacuzino (1714—16), ceea ce se vede de pe pagina întâia a dicționarului, sub text: „acest lexicon iaste al Radului Cantacuzino... Părintele Damaschin episcopul Rîmnic. Leat 7221 (=1713)”. După moartea domnitorului lexiconul ia drumul pribegiei împreună cu noul său stăpîn, care a intrat în armata austriacă (ce ținea atunci ocupată Oltenia) și a

¹⁸ *Lexicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu*. Budae, 1825.

¹⁹ T. Cipariu, *Vocabular de numele plantelor*, în „Organul Luminării”, Blaj, 1847.

²⁰ G. Barițiu, *Vocabulariu* în „Calindariu pentru poporul romanu, Brașov, 1853 și 1859.

²¹ Nu putea fi consultat fiindcă veșnic se spunea că este în studiu pentru a fi publicat (vezi. E. Pop, *Cei dintîi culegători ai numelor romînești de plante*, în „Țara Bîrsei”, II (1930), nr. 2.

²² Göbl László, *A magyar szótárodalom hatása az oláhra*. Budapest, 1932 (Extras din „Nyelvtud. Közlemények”, vol. XLVIII).

ajuns la 1736 maior, apoi colonel, trăind pînă la 1740 în Viena. Din cauza numeroaselor sale datorii și din motive privind familia sa, s-a mutat în Germania și a murit prin 1752 în Polonia. În acești ultimi 15 ani de mizerie a fost vîndut dicționarul acesta, poate mitropolitului-primat din Strigoniu Barkóczy, care probabil l-a revîndut sau l-a dăruit mînăstirii din Blaj. Versiunea lui Petru Bod din prefața Dicționarului latino-maghiar al lui Páriz-Pápai din 1801 (scrisă la 1767) spune că „non pridem” (nu demult) acest manuscris a fost cumpărat pentru 300 floreni rhenani de mînăstirea din Blaj. Noi credem că l-a achiziționat episcopul Petru Paul Aaron (1751—1764). Oricum s-au petrecut lucrurile, dicționarul se află încă de pe la mijlocul veacului al XVIII-lea la Blaj, unde a fost desigur consultat de toți literații și lexicografii blăjeni, aducînd deci indirect roade literare. Presupunerea noastră o întemeiem pe următorul fapt: examinînd pagina a doua a dicționarului am descoperit un rînd șters, pe care totuși l-am putut reconstitui aproximativ: „Inscriptus catalogo librorum D. Aron... Episc. Balásf... 1763”.

Pentru a stabili sursa din care provin cuvintele romînești ale dicționarului, trebuie să cunoaștem înainte de toate dicționarul după care s-a scris partea latinească a lexiconului. În prefața amintită Petru Bod afirmă²³ că dicționarul lui Corbea a fost tradus după Dicționarul lui Páriz-Pápai, tipărit la Lőcse în 1708. Controlînd această afirmație am găsit că ea nu este întemeiată. De aceea am examinat toate dicționarele latino-maghiare din secolele XVI—XVIII (Calepinus, 1587; Fabricius B. Sziksovianus, 1590 și 1630; Szenczi Molnár Albert: 1604, 1611, 1621, 1644, 1645, 1700; Páriz-Pápai, 1708) și am găsit că traducerea lui Corbea este făcută din cuvînt în cuvînt după (Szenczi) Molnár Adalbert, *Lexicon Latino-Graeco-Ungaricum*, Hanoviae, 1611 (deci ediția a doua), cum afirmă și Gáldi, iar nu prima ediție din 1604, cum susține Tagliavini.

După numeroasele probe făcute putem constata că traducătorul Corbea s-a luat mai mult după cuvintele ungurești ale dicționarului lui Molnár, decît după echivalentul lor latin, „*Cinnomomum*” latin este redat prin „coaje de lemn”, traducere după ungurescul „fahaj”. „*Melimela*”, un vechi nume de plantă întîlnit încă la Dioscoride²⁴, care pe la 1640 începea să se dea și la roșiile aduse de curînd din America, numite de Caspar Bauhin și „*Lycopersicum*”, este redat de Corbea prin „măr de raiu” după ungurescul „paradicsom alma” al lui Molnár. Lexiconul de Buda simte că e un calc și îl omite, lipsește și la Cipariu, și în consecință și la Barițiu, după cum lipsește și cuvîntul „coaje de lemn”. Numele orașului Alba Iulia îl traduce cu Bălgrad, dar și cu „Ghiula Cetatea Albă” după Gyulafehérvár.

Corbea nu era versat în botanică, de aceea a introdus multe cuvinte traduse sau fabricate de el. Faptul arată încă puțina valoare etnobotanică a cuvintelor înregistrate în dicționare, față de acelea recoltate din gura poporului de botaniști. O parte însemnată a operei lui Corbea este din

²³ Páriz-Pápai Fr.—Bod. P., *Dictionarium latino-hungaricum*. Editio nova. Posonii et Cibinii, 1801.

²⁴ Vezi D. C. Menzelius, *Index nominum plantarum multilinguis*, Berolini, 1682.

această cauză fără valoare reală botanică sau lingvistică. La numeroase cuvinte lipsește echivalentul romînesc (alga, altea, alloscordon etc.), ceea ce denotă bunul simț al autorului de a nu improviza cuvinte noi.

Dicționarul acesta, greu accesibil pînă acum²⁵, l-am cercetat în amănunt pentru a vedea în ce măsură a fost consultat de Cipariu și dacă în felul acesta numele de plante înregistrate de acest dicționar au trecut sau nu în patrimoniul etnobotanicei romînești.

Descifrarea scrierii cursive chirilice, încărcată cu deosebit de multe sigle și prescurtări, a acestui dicționar, este foarte dificilă.

Lexiconul lui Corbea cuprinde, printre cele 30.000 de titluri de cuvinte, nu mai puțin de 900 cuvinte de interes botanic. Dintre acestea 431 sînt numiri romînești de plante — mai mult sau mai puțin identificabile —, numiri originale populare, folosite la sfîrșitul secolului al XVII-lea în sudul Transilvaniei și, în cea mai mare parte, numiri traduse în mod cu totul servil din limba maghiară.

Un lot de 469 de cuvinte privesc părțile plantelor (deci morfologia), produse vegetale indigene sau „din țări străine” (*colocasias* = bobă de apă care se rodește în Egipt; *Carphos* = fîn grecesc, iarbă în patică sau în casă de doftorie; *ziziphia* = un lemn pre care în patică îl chiamă jujuba). Unele cuvinte sînt adjective formate de la nume de plante (*fageus* = de fag, *ficosus* = smochinos), iar altele sînt numiri vagi (*lappago* = nume a ierbii; *leontice* = feliu al ierbii; *libadium* = un feliu al ierbii; *lychnitis* = numele al unei ierbi; *melandryum* = nume de iarbă). De mare interes sînt termenii de fitocenologie, denotînd grupări vegetale naturale sau artificiale. Termenii aceștia sînt în parte traduceri după cuvinte cu suf. latinesc *-etum*, în parte cuvinte neoaș romînești.

Iată această listă surprinzător de bogată și frumoasă de cuvinte romînești din care și azi ne putem inspira lucrînd în domeniul fitosociologiei:

alnetum	„alunet”
arundinetum	„loc trestios”
carpinetum	„loc ștejeros, ceros”
castanetum	„căstăniș, pădure de căstane”
cucumerarium	„loc de crastaveți, crastavețarie”
Cucurbitarium	„loc roditor de lubenite”
cupressetum	„loc de chiparoși”
dumetum	„loc tufos, mărăcinos”
esculetum	„loc de oarecare ghinde, ghindos”
ficetum	„smochiniș, loc de smochine”
graminosus	„pajiștos, ierbos”
ilicetum	„loc de cer, de ștejar”
juncetum	„șovăriș, loc trestios, șovăros”
lauretum	„loc dafinos, dafiniș”
myrtetum	„loc de lemne de mirtos”
nucetum	„nucet, loc de nuci”
olivetum	„loc de masline”
pinetum	„pădure de brad”
platanetum	„loc roditor de lemne, platanos”
pomarium	„grădină de poame”

²⁵ E. Pop, *Evoluția științelor biologice în Ardeal de la Unire pînă azi*, în „Gînd romînesc”, 1939, nr. 7—9.

populetum	„loc plopос“
prunetum	„pruniș, loc de pruni“
quercetum	„pădure de stejar, de cer, ștejeriș“
rosarium	„grădină de trandafiri“
rosetum	„loc trandafiros“
salicetum	„sâlciiș, loc cu sâlcii“
senticetum	„loc mărăcinos, scâios“
spinetum	„spiniș, loc cu spini“
vepretum	„loc spinos, mărăcinos“
virgetum	„nuiețiș, cu nuiele, loc cu nuiele, loc roditor“
violarium	„loc spinos, mărăcinos“
violarium	„grădină de viole“
ulmarium	„loc cu ulmi, ulmiș“

Din lexiconul lui Corbea publicăm în paginile care urmează cele 148 de nume de plante de interes etnobotanic, care nu figurează în această toamnă la Panțu²⁶ și sînt noi pentru literatură. În această enumerare dăm întîi numele romînesc după Corbea, apoi în paranteze echivalentul maghiar după dicționarul lui Sz. Moinár Albert, cînd aceasta este necesar pentru a înțelege originea și sensul cuvîntului romînesc; după semnul egalității urmează în ghilemele echivalentul latinesc din dicționarul manuscris și numele științific valabil azi al plantei, în cursive.

La identificarea numirilor latine prelineane, ne-am servit de lucrarea lui R. Fischer—Benzon²⁷ și de a lui Gombocz E.²⁸ (în partea referitoare la Melius²⁹), apoi de analiza pe care am făcut-o unui incunabul de Hortus Sanitatis³⁰.

Enumerarea numirilor noi de plante din Lexiconul lui Corbea

Lemnul lui dzeu (isten lăja) = „abrotanum“, *Artemisia abrotanum* L.

porumbrea = „acacia“, *Acacia*, sp. (an *Robinia pseudacacia*?)

iarbă venînată = „aconitum“, *Aconitum*, sp.

crin galbăn de apă = „acorum“ și „acorus“, *Iris pseudacorus*, L.

par de lata săracă care n-are parinți (árvalányaj) = „adanthum“, *Adiantum capillus*

Veneris, L. și *Asplenium trichomanes* L.

pătrinjel = „agrioselinum“, *Petroselinum hortense* Hofm.

creasta cocoșului = „alectorolophus“, *Rhinanthus* sp.

loarte amară iarbă = „aloe“, *Aloe jerox* Mill.

cîneapă de tînațe, iarbă lînoasă sau coadă de vulpe = „allopecurus“, *Alopecurus pratensis* L.

megheran = „cnecon“, *Majorana hortensis* Mch.

meghieran = „amaracum“, *Ocimum basilicum* L.

coardă de găină = „anagallis“, *Anagallis arvensis* L.

mărari = „anethum“, *Anethum graveolens* L.

șofran sălbatec, ceapă (hajimă) sălbatecă = „anthericus“,

șofran sălbatec = „cneucus“, *Cnicus benedictus* L.

înte sălbatecă = „aphaca“, *Lathyrus aphaca* L.

²⁶ *Plantele cunoscute de poporul romîn*. Ed. II. București, 1929.

²⁷ *Altdeutsche Gartenflora*. Kiel u. Leipzig, 1894.

²⁸ *A magyar botanika története*. Budapest, 1936.

²⁹ Melius Péter, *Herbarium az jáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól*. Colosvarat, 1578.

³⁰ Al. Borza, *Un incunabul „Hortus Sanitatis“ necunoscut în România și glosele maghiare din el*. Manuscris depus spre publicare la revista „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények“.

- măr pădureț, în India roditoare în chipul cerașelor poamă sălbatecă = „arbutus”, *Arbutus unedo* L.
- măr lupescu = „aristolochia”, *Aristolochia clematitis* L.
- piersecă pleșuvă = „armeniaceum”, *Armeniaca vulgaris* Lam.
- urechiușă = „auricula”, *Hieracium auricula* L.
- tigvă de pământ = „bryonia”, *Bryonia alba* L.
- papură de răgojină = „Butomus”, *Butomus umbellatus* L.
- voeșniță = „calamintha”, *Calamintha officinalis* Moench.
- viorea galbănă = „caltha”, *Caltha palustris* L.
- capăre = „capparis”, *Capparis spinosa* L.
- hirean de finațe sau hirean = „cardomon”, *Armoracia rusticana* (Lam.) G. M. Sch.
- iarbă bărbei-caprei = „caprifolium”, *Lonicera caprifolium* L.
- visc, visc prințător de păsări (lêp, madărfogó lêp) = „Viscum”, *Viscum album* L.
- șovar = „carex”, *Carex* sp.
- pătrinjel sălbatec = „caucalis”, *Caucalis lappula* [Web.] Grande
- chiedru = „cedrus”, *Cedrus libani*
- iarbă gonitoare de friguri, iarbă începătoare de sînge = „centauria”, *Centaurium umbellatum* Gilib.
- cerașă sălbatecă = „chamaecerasus”, *Cerasus fruticosa* [Pall.] Woronow
- fluer = „cicuta”, *Cicuta virosa* L.
- mușătea = „chariophyllum”, *Matricaria chamomilla* L.
- scai voinicesc = „cinara”, *Cynara scolymus* L.
- ligvă de tină = „colocynthis”, *Colocynthis citrullus* (L.) O. Ktze.
- picionul cioarăii = „coronopus”, *Senebiera coronopus* Poir.
- crinul broaștei = „crinon”, *Iris pseudacorus* L.
- lubenită mică, zbancă = „cucurbitula”, *Cucurbita pepo* L. var.
- mărăcinele cofoanei (szarkatövis) și mărăcinele cioarei (varjütövis) = „cynosbaton”, *Rosa canina* L.
- liliac (lemnul) = „daphnis”, *Syringa vulgaris* L.
- brustur mărăcinos (tövises lapu) = „dipsacon”, *Dipsacus silvesteter* Huds.
- iarbă bălaurului (sárkányfű) = „dracontium”, *Arum dracunculus* L.
- pierseci duranții = „duracina persica”, *Persica vulgaris* Mill.
- lemn negru indienesc (copac) = „ebenum”, *Diospyros ebenum* Retz.
- iarbă lui svtu Ghiorghe, iarbă mărăgăritarului, floarea cucului = „ephiaeron”, *Convallaria majalis* L.
- merișor, saschiu = „erithales”, *Vinca minor* L.
- linie sălbatecă = „ervum”, *Vicia sativa* L.
- gingibir = „gingiber, vide zingiber”, *Zingiber officinale*, Resc.
- crinul broaștei = „hemerocalis”, *Hemerocallis fulva* L.
- îure, nume al zgaibelor = „herpes”, *Herpes tonsurans*
- floarea hiajînthului, floarea viorelei (viola virag) = „hyancintus”, *Cheiranthus cheiri* L.
- iarbă stelei (csillagfű) = „inguinaria”, *Stellaria holostea* L.
- scai voinicesc (katángkoró, cikória) = „intubum”, *Cichorium intybus* L.
- iarbă văpsitoare (festőfű) = „isatis”, *Isatis tinctoria* L.
- bob turcesc (török bab) = „isopyron” și „Smilax”. (Al doilea termen latin se referă desigur la *Phaseolus vulgaris* L. Este deci prima numire pentru fasole).
- șovar, papură = „juncus”, *Schoenoplectus* sp.
- lăbruscă, strugur sălbatic = „labrusca”, *Vitis silvestris* Gmel.
- brustur amar (keserű lapu) = „lapathum”, *Rumex obtusifolius* L.
- floarea Kamiliu (camillos virág) = „leucanthemis”, *Matricaria chamomilla* L.
- garofă albă, viorea de tot felul (fejér szegfű, mindenféle viola) = „leucoion”, *Matthiola annua* L. (M. incana R. Br.).
- rujmărin (rosmarin) = „libanotis”, *Rosmarinus officinalis* L.
- viorele galbine = „luteolae”, *Cheiranthus cheiri* L.
- otrava lupului = „lycoctonon”, *Aconitum* sp.
- malvă = „malva”, *Malva* sp.
- iarbă albinei = „meliphyllon”, *Melittis melissophyllum* L.

izmă sălbatică = „mentastrum“, *Mentha silvestris* L.
 mur, murul (szedery, szederfa) = „morus“, *Morus nigra* L., *Morus alba* L.
 nucă arăpască (szerecsendió) = „myristica“, *Myristica fragrans* L.
 zmirnă, tuță roditoare în Arabia dintru care umezeală cu bună mireazăină să sloarce
 afară, = „myrrha“, *Balsamdendron myrrha*.
 mirtus = „myrtus“, *Myrtus communis* L.
 postârnam, morcov = „napus“, *Brassica rapa* L. var. *esculenta* Koch.
 crin narcisos, narcisus = „narcissus“, *Narcissus* sp.
 tigvă de apă cu floarea galbănă = „nymphaea“, *Nuphar luteum* Smith.
 pătrinjel, iarba labei ursului (medvetalpű) = „olasatrum“ *Smyrnum olusatrum* L.
 carpân (gyertyánia) = „ornus“, *Carpinus betulus* L.
 inazăre (borsó) = „orobus“, *Lathyrus niger* (L.) Bernh.
 iarbă cu cinci foi = „pentaphyllon“, *Potentilla reptans* L.
 iarbă lăptoasă, curățitoare ca și laptele ciinelui = „peplion“, *Euphorbia* sp.
 pepine = „pepo“, *Cucumis melo* L.
 iarbă hierului (vasfű, szaporalfű) — „peristereon“, *Verbena officinalis* L.
 saschiu, merișor (télizöld) = „pervinca“, *Vinca minor* L.
 bob turcesc, mazăre turcească (törökbab) = „Phaseolus“, *Phaseolus vulgaris* L. —
 (Este cea mai veche denumire a fasolei aduse din America).
 gladiolus, iarbă care într-alt nume este ziphion = „phasganion“, *Gladiolus an gaudavensis* hort.
 sălătă sălbatică = „picris“, *Lactuca serriola* Torner.
 nuc eghiptenesc = „pistacium“, *Pistacia lentiscus* L.
 iarbă de cale (utifű) = „plantago“, *Plantago media* L.
 lemnul Platanus, frunzoș, cu frunzele întinse afară cu umbră cuvioasă = „platanus“,
Platanus orientalis L.
 picioarele găinei (tikláb), floarea caprei (keczke virága) = „polyanthemum“, *Ranunculus* sp.
 iarbă crucei, iarbă cu mult lapte (soktejű fű, keresztfű) = „polygala“, *Polygala comosa* Schkuhr.
 pecetea lui Solomon (Salamon pecséti) = „polygonatum“, *Polygonatum officinale* All.
 pita lui svîntu Ioan (szentjános kenyere) = „polypodium“, *Ceratonja siliqua* L.
 troscot gras (kövér porczin) = „portulaca“, *Portulaca oleracea* L.
 iarba plămînei (tüdőfű) = „pulmonaria“, *Sticta pulmonaria* L.
 rădichie = „raphanus“, *Raphanus sativus* L.
 ruță, trandafir = „rhodon“, *Rosa centifolia* L.
 iarbă minunii (csodafa) = „ricinus“, *Ricinus communis* L.
 cer, stejar = „robor“ și „robur“, *Quercus* sp.
 rujmărin = „rosmarinum“ și „rosmarinus“, *Rosmarinus officinalis* L.
 iarbă văpsitoare (festő fű), rumeneală = „rubia“, *Rubia tinctorum* L.
 soc de pămînt (földi bodza), soc, boz (iarbă) = „sabucus“, vide „sambucus“, *Sambucus ebulus* L.
 iarbă hiarălor (vasfű), iarbă spornică (szaporalfű) = „sagmen“ *Verbena officinalis* L.
 iarbă Mariei Magdalenei (Mária Magdalena füve) = „saliunca“, *Valeriana cellica* L.
 salvie = „alvia“, *Salvia officinalis* L.
 măghieran = „samsuchum“ și „sansuchus“, alias „amaracus“, *Majorana hortensis* Moench.
 sanicula (o iarbă) = „sanicula“, *Sanicula europaea* L.
 sandal (lemn roditor în India) = *Santalum album*
 isop de grădină (kerti izsopfű) = „satureja vel satyreia“, *Satureja hortensis* L.
 iarbă fărâmițoare fărâmițoare de pietri (kőrontófű) = „saxitraga“, sp. an *granulata*
 ceapa șarpelui (kigyóhagyma) = „scilla“, *Scilla maritima* L.
 papură = „scirpus“ și „scyrpus“, *Schoenoplectus* sp.
 iarbă urechii (fülfű), țita mielului (báránycöcz) = „sedum“, *Sempervivum tectorum* L.
 alună de pămînt (földi mogyoró) = „selinum“, an *Oenanthe fistulosa* L.
 iarbă crucii (keresztűfű, keresztgyökér) = „Senecio“, *Polygala comosa* Schkuhr.
 orchis (numele ierbei se cheamă și orchis) = „serapias“, *Orchis morio* L.
 endivios (iarbă Endivios, într-altcun Intubus) = „seris“, *Cichorium intybus* L.
 iarbă cucului (kakukfű) = „serpyllum“ *Thymus vulgaris* L.

- sisamum, sămînță de iarbă care o chiamă în pătică sisamum = „sesana“, *Sesamum indicum* L.
- molotru sălbatic = „seselis“, *Seseli* sp.
- piper de apă (vizibors), iarbă puricelui (balhafü) = „Siliquastrum“, *Polygonum hydro-piper* L.
- nap roșu (vörös répa) = „Sisara, -um, siser“, *Sium sisaron* L.
- izină neagră, creață, iarbă cucului (fekele fodormenta, kakukfü) = „sisymbrium“, *Mentha aquatica* L. — [Numele latinești și ungurești se referă la trei plante (*Nasturcium officinale*, *Mentha aquatica* și *M. pulegium*) pe care le-a încurcat și amestecat Melius în Herbarium-ul său tipărit la 1578 în Cluj. Melius a fost principalul izvor de nume de plante ungurești pentru Szcenci Molnár Albert și, astfel, indirect și pentru Lexiconul lui Corbea. Dar cauza încurcături este Lonicerus, după care a tradus servil Melius cartea sa. De fapt Lonicerus a schimbat din greșeală inscripțiile celor 3 plante].
- iarba mare [scris mai nou]. (La Sz. Molnár: ebszölö, szépszölö, paponya) = „Solanum“, *Solanum nigrum* L.
- iznă de apă (vizi menta) = „sparganium“, an *Mentha aquatica*? Incurcătură la Sz. Molnár.
- ceapă, usturoi de mare = „squilla“, *Scilla maritima* L.
- iarba păduchelului alias staphysagria (halyagfa, tetöfü) = „staphis“, *Delphinium staphisagria* L. și poate *Pedicularis palustris* L.
- morcov, nap roșu sau galbăn = „stphylinus“, *Daucus cartofa* L.
- strugurul ciinelui (ebszölö) = „strychnon“, *Solanum nigrum* L.
- mur (lemn, szederfa) = „sycomorus“, *Morus alba* L.
- iarba broaștei (békafü) = „thalictrum“, *Thalictrum* sp.
- hirean sălbatec (vadrtorma) = „thlaspe“ și „thlaspidion“, *Thlaspi* sp.
- iarba Thimum = „thynium“ și „thymus“, *Thymus vulgaris* L.
- iarbă lăptoasă (tejes fü) = „tithymalus“, *Euphorbia lathyris* L.
- iarba barbei țapului (bakszakalfü), salată de iarnă (téli saláta) = „tragopogon“, *Tragopogon orientalis* L.
- iarba gamandiară (Gamanderfü) = „trixago“, *Teucrium chamaedrys* L.
- strugurul ciinelui (ebszöllö) = „trychnon“, *Solanum nigrum* L. (An *Anamirta cocculus*).
- unflătură (pöffedék) = „luber“, *Tuber aestivum* Vitt?
- brusturul măgariului, brusture dulce (szamárlapu, édeslapu) = „tussilago“, *Petasites officinalis* Moench.
- coada boului (iarbă, ökörfarkfü) = „verbascum“, *Verbascum phlomoides* L.
- iarbă betonă = „Veronica“ vel „betonica“, *Betonica officinalis* L.
- lemnul lui Avram, un scai de tuiă mare (egy öreg csömete koró, Ábrám fája) = „vitex“, *Vitex agnus castus* L.
- pălire, sara, arderea ierbi (ragya, egese az fünek) = „uredo“, atac de *Claviceps purpurea* Tul.
- gingiberi (gyömbér) = „zingiber“, *Zingiber officinale* Resc.
- jujuba, un lemn pre care în patică îl chiamă jujuba = „ziziphia“, *Zizipus sativa* Gärtn.
- cucul sălbatec (iarbă, vadkakukfü) = „zygis“, *Thymus* sp.

Înceiem analiza din punct de vedere botanic a acestui dicționar cu constatarea că nu se va putea scrie despre istoricul terminologiei botanice rominești și despre istoria nomenclaturii noastre botanice fără consultarea serioasă a marelui lexicon pe care ni l-a dăruit Corbea.

4. Aurelius Antoninus Praedetis Nasody

Un mare dicționar german-latin-român manuscris, necercetat și nestudiat pînă acum, este acel pe care îl facem cunoscut în cele ce urmează și care poartă titlul: „*Dictionarii Trium Lingvarum Pars I, (II, III) Germano-Latino et D. Romana ab Aurelio Antonino Praedetis*

Nasody, U. L. emerito Caes. Regio Primario Locumtenentis auditore in hunc ordinem compilata, inchoata ab anno U.C.M.M.XLVI cal. Martii et nunc primam in lucem edita“. Episcopia greco-catolică română din Oradea, unde se păstra pînă în anii din urmă acest mare manuscris format din trei foliante voluminoase, îl ținea în evidență sub nr. 86—88 în valoroasa sa bibliotecă, iar I. Radu scrie despre el³¹: „Cuvintele românești sînt scrise cu litere latine, dar în multe locuri lipsesc și sînt puse numai celea germane și latine. Pe călciul legăturii e imprimat: *Lexicon Linguae Germ. Lat. Moldavicae*“.

Pe fișa bibliografică însoțitoare, care figura și la expoziții, este indicat anul scrierii 1793, dar după cifrele romane originale, ar reieși mai curînd că a fost scris în anul 1746.

Pînă acum nu se știe mai mult nici despre dicționar și nici despre autorul lui, Praedetis Antoniu Nasódy, judecător (auditor) militar austriac în pensie.

P. Teodor, arhivar al Academiei R.P.R.—Filiala Cluj, ne-a atras atenția asupra lucrării lui Engel³², în care se vorbește despre Aurelius Preditits. În această lucrare se citează o scrisoare a canonicului Samuil Vulcan dintre anii 1792—1803, în care îi comunică lui Engel că la Iași trăiește un auditor militar austriac, Aurelius Preditits. Acesta în orele sale libere se ocupă cu redactarea unei istorii a Moldovei, așteptată cu nesaț de iubitorii istoriei. Găldi, probabil tot după Engel, spune următoarele: (*in Samuelis Klein Dictionarium Valachico-latinum*): „Aurelius Antonius Predes, care a trăit la Iași la începutul secolului al XIX-lea...“

Zadarnic am căutat acest nume și în Istoria regimentului al II-lea de graniță romînesc de A. Treuenfest³³. În acest regiment presupunem că a servit Predes (sau Predetits) ca nășăudean.

Neputînd afla mai multe date asupra persoanei care a alcăuit acest mare dicționar, m-am adresat secției „Kriegsarchiv“ a Arhivei de stat austriece din Viena, unde se păstrează documentele privitoare la armata austro-ungară de odinioară, și am cerut informații asupra carierei militare a autorului nostru. În scurtă vreme am primit un referat de trei pagini, cu date amănunțite, privind legăturile lui Anton Predetits cu armata austriacă, din care comunic pe cele care interesează mai mult.

El s-a născut la Năsăud, din părinți grăniceri, care aveau o „sesiune familiară“ formată din casă, moară și pămînt. Anul nașterii este 1762. Numele de familie este mai adesea scris „Predetits“, dar în actele dintre 1780—1791 se mai scrie și: Predetisch, Bretetisch alias Farkas, Naszodi alias Praeditisch alias Farkas, Predentitz, Predentits, Predetich, Priedetits von Naszodi, Praedetits, Praedetich, Praedetitz, Praedetisch. În 1780 un „studiosus juris“ Predetits von Csako cere Consiliu-

³¹ În *Manuscriptele bibliotecii Episcopiei greco-catolice romîne din Oradea-Mare*. Academia Romînă, Mem. Secț. Ist., ser. III, tom. I (1923), p. 278.

³² I. C. Engel, *Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebentländer*. IV. Th., 1 Abt. Halle, 1804, p. 105.

³³ *Geschichte des K. K. Inf. Reg. No. 50 (1762—1850) zweites Siebenb. Romanen-Grenz — Inf. Reg. nr. 17*), Wien, 1882.

lui de război aulic să fie angajat ca ofițer sau cadet la un regiment grăniceresc din Transilvania, iar în 1781 trimite un Joan Predetits, probabil tatăl său, „carte de botez“ și un certificat „chirurgic“ cerut pentru a putea decide în privința cererii. În același an Anton Predetits, student în drept, cere să fie angajat la regimentul românesc de grăniceri ca ofițer ori să i se dea o bursă pentru continuarea studiilor. Obține o bursă anuală de 100 florini. Mai primește această bursă și în anii 1783 și 1784, când este socotit candidat de auditor militar la regimentul al 2-lea grăniceresc român, cu o practică de 2 ani la Militär-Stabs Stockhaus din Viena.

În 1785 îl aflăm ca auditor la corpul de armată din Banat și nu este primit bucuros la regimentul prim săcuiesc din „necunoștința suficientă a limbii germane“. Se pare că totuși a fost transferat la acel regiment, dar el cere să fie eliberat din armată și să intre în magistratura civilă din Bucovina. Pentru această funcțiune comandamentul general din Transilvania îl socotește, în 1786, foarte potrivit, deoarece cunoștea limba „moldovenească“. În 1788 se aprobă ieșirea lui din armată pentru a intra în magistratura civilă („bey dem Politico“), ceea ce se realizează la 24 august 1791, când împlinise 9 ani și 10 luni în serviciul militar. Nu se mai insistă asupra restituirii bursei primite, căci în schimb se confiscaseră toate proprietățile din Năsăud cu motivarea că, în calitatea sa de auditor, nu poate avea nici o posesie grănicerească.

Nu știm cât va fi funcționat ca magistrat în Bucovina, unde un președinte de tribunal, cu numele Seeberg, l-a asigurat încă în anul 1788 că va primi un post de „Syndicat“. Nu știm nici cum a ajuns la Iași, unde s-a îndeletnicit cu lucrări literare și științifice, spre care îl îndrumau studiile sale de 4 ani, făcute la Viena în condiții excelente, după cum afirmă agentul securității de graniță Caballini, care fusese pus să observe, la 1784, modul de viață al bursierului Predetits.

În „Arhiva Someșană“ mai găsim și câteva informații despre familia sa. E amintit un „Antoniou (Lupul, Farkas)“ din care se trage probabil și autorul Dicționarului. De fapt la Năsăud a trăit între anii 1758—1766, protopopul Antoniu Naszodi sau Antonius Farkas sau Anton Lupul, sau Lupul Naszodi, care a jucat un mare rol în lupta pentru emanciparea politică-socială a românilor din regiune³⁴. Încă înainte de militarizarea Năsăudului, un fiu al preotului Pinteș sau al preotului Arsente a fost căpitan peste plăieșii din comitatul Dobâcii. După tradiție el „să fi adus din o tabără a Turcului multă avere, ba și o nevastă sîrbă“. Să nu se tragă ramura „Predetits“ a familiei Anton din acest strămoș? Întocmai cum nu este lămurită obârșia autorului nostru, tot așa ne rămîne necunoscută și viața sa după ieșirea din armata austriacă și trecerea sa la Iași, fapt care s-a întîmplat probabil în epoca emigrărilor masive din ținuturile grănicerești spre Moldova. Din dicționarul său vast am extras 246 cuvinte sau fraze, care privesc lumea plantelor. Înainte de a înșira aceste nume trebuie să remarcăm că

³⁴ Vezi Ștefan Buzilă, *Protopopii Năsăudului*, în „Arhiva Someșană“, 1940, p. 333.

anul 1793, dată la care se crede că a fost scris acest dicționar, este apropiat de anul când a fost concepută ideea și elaborat planul *Lexiconului* tipărit la Buda, în 1825, că autorul gravita spre nucleul de Academie ce dănuia atunci la episcopia română-unită din Oradea, unde de altfel a revenit și manuscrisul său. A fost deci încurajat, probabil, de episcopul Samuil Vulcan, de Șincai, Maior și S. Micu-Klein.

Predetits avea cultură germană și era originar din Ardeal. Dar *Lexiconul* său, lucrat în Moldova, cuprinde, după cum indică chiar inscripția de pe călciul legăturii: „*Lexicon Linguae Germanicae-Latinae-Moldavicae*“, o serie de termeni curenți în Moldova și absenți sau rari în Transilvania: păpușoi, perje, mere domnești, zarnacadea, vechil, spițerie (apotecă), prisacă (stupină), mazil, boer, evgenis, omet, nea (zăpadă), bacșiș (dar) și altele...

Dicționarul manuscris are două coloane: la stînga cuvintele germane în ordine strict alfabetică și cu scris gotic cursiv, urmat de termenii corespunzători latini, pentru care se dau adesea, cu scriere latină, mai multe sinonime. Numele de plante sînt cele prelineane, în opoziție cu Benkő J., care publicase la 1783³⁵ o înșirare de nume de plante după sistemul și nomenclatura lineană. Aceasta dovedește că dicționarul de bază era din partea întîia a secolului al XVIII-lea și că autorul a stat sub influența apăsătoare a Vienei, pe atunci încă dușmănoasă lui Linné. Dacă a trăit și a lucrat la Iași pe timpul când a publicat *Baumgarten flora Transilvaniei*³⁶ în 1816, trebuia să ia cunoștință de noua nomenclatură care a fost acceptată și în Moldova de primii floriști Czihak, Edel și Szabo³⁷, „*Flora Prințipatului Moldaviei*“ de I. Sz(abo) este chiar o traducere cuvînt de cuvînt adaptată la situația din Moldova după *Baumgarten*, în ordinea sistemului linean.

Coloana germano-latină este complet transcrisă în toate trei tomurile, dar coloana din dreapta, romînească, este incomplet redactată. Sînt pagini întregi fără vreun cuvînt scris. Așa se explică faptul, că dicționarul dă abia 246 cuvinte sau fraze romînești privind plantele. Acest număr redus indică că numele de plante înregistrate nu sînt de origine livrescă, scoase din Benkő sau din vocabularele romînești manuscrise care existau și probabil circulau ori se puteau consulta atunci, cum sînt: *Vocabularul* din Caransebeș, *Lexiconul* Marsilian, *Dicționarul* lui Corbea, *Dicționarul* lui S. Klein, *Vocabularul* lui Șincai, vocabularele manuscrise slavo-romîne din Principate, trei dicționare din partea întîia a secolului al XVIII-lea și un „*Lexicon compendiarium latino-valachicum*“ din regiunea Oradea, păstrat la Kaloosa (vezi notele 1 și 2).

³⁵ *Nomina vegetabilium*, în „*Magyar Könyház*“, II (1783).

³⁶ Vezi N. Șușu, *Notiți statistice asupra Moldaviei*. Traducere cu adăogiri de Teodor Kodrescu. Iași, 1852. La pag. 26—32 articolul „*Florele Moldovei*, care „cuprinde numai genurile sau familiile plantelor crescătoare în principatul Moldovei observate de D-lor Sabo, Edel și doctorul Cihaku“.

³⁷ Vezi C. Burduja, C. Papp, C. Dobrescu, G. Filipescu, P. Raclaru și M. Răvăruf, *Flora prințipatului Moldaviei de I. Sz(abo) 1841* (manuscris). „*Analele Științifice ale Universității I. Cuza*“, Iași (serie nouă), secț. II, tom. I. (1956), fasc. 1.

Dictionarii

Trium Lingvarum

Pars Tertia

Germano Latina & D. Romana

ab

Aurelio Antonino Prædictis Nasodij

L. emerito Cœo Regio Primario Locumtenenti Auditore

in hunc Ordinem Compilata

incepta ab anno H.C. M.M.DXLVI Cal. Martii

et nunc primum in lucem edita

~~—————~~
Veni tamen in memores penitus virtutis a vita
mei piget antiquas rursus adire vias

Cum: lib. Tanol.

garten fall und flacht miteraus,
 und fall abjungen diecinare alcoriare
 Detegere coinum de lego, legere ditjare coffij
 fup fall iller in ofra woffen luffen
 Capistro maritali ora porizere
 Fuf fall im Anjo pterigium, hypochisis
 wies fall anst im Anjo albugo
 fall nym mantia, bifaccium, videly, geanta, Despag
 videly, hippopera, ascopera, avesta
 bulga, wab, pit
 fall wif hypocoum
 phaloxia phasetus, lambus ninos
 fall petra, saxum, rupes, mons saxen Stan, Stanca
 canter, scopulij, cos. Peregrido saxi
 falsen fustiguit Saxositas, Saxitas
 falsist petrosus, Scopulosus, petrus
 petrus, petreus, Saxiatij
 fals lof / Stammitz creptura, pestera.
 faupel facientum, mesathum molotou
 wilder faupel mythenium chimin selbater
 fudonf / flupfing
 fannigre coepus, focum gracum graupflos de gracina
 fustor fenestra, Specula, Speculare fenestra
 fenestella, festra
 mit fustor fustor fenestratij
 zu den fustor gefing fenestralij
 di fustor zimwofen itibjerebij, a arunca, a improsa
 fenestras quater. a spangz fustele.
 di fustor zaunf lumina obscurare
 fustor gatter clathri, transenna ze becke
 fustor lasti Valva forcula oblonge
 mit fustor lasti valvarum.
 blind fustor in d. Maure luvida

Prædetisch notează termenii romînești din memorie sau la nevoie traduce cuvîntul nemțesc sau latinesc, ceea ce scade mult valoarea etnobotanică a acestei lucrări. În cele ce urmează reproducem numai termenii noi, necunoscuți de Panțu sau avînd acolo altă semnificație și care se pot cu certitudine referi la o specie anumită, căci termenii vagi, ambigui, semnificînd mai multe plante, abundă în lucrare.

Unguronia, unguranca (zehnwurz) = *Arun maculatum* L. Auron, dracontion).
 agurida = „omphacium“, *Ribes grossularia*
 arțariu = „acer“, *Acer platanoides* L.
 palten = („platanetum, pâlteniș“), *Acer pseudoplatanus* L.
 focușor = „aquilina aquilegia“, *Aquilegia vulgaris*
 înătrăgîna de ape (Wasserkraut) = „hypoplomos“, *Ranunculus sceleratus* L?
 iașînt = „amethystus hyacinthus“, *Hyacinthus orientalis* L.
 sineiță = „marrubium, stachis comelopodium“ *Marrubium peregrinum*
 mere domnești (Hertzsafler Apfel) = „hyponelis“, *Malus domestica*
 dembeț = „chamedris“, *Teucrium chamaedrys* L.
 pelinu calului (Beyfuss) = *Artemisia vulgaris* L.
 măsălare, buruiană de măsele (Bilsenkraut) = *Hyoscyamus niger* L.
 avrămască (Bitterwurz) = „ghențiană“, *Gentiana lutea* L.
 miera ursului (Burretsch) = *Borago officinalis* L.
 matostat = „Carniol Sarda?“
 Saghis, trandafir = *Rosa centifolia* L.
 turtiță (Eberwurz) = *Carlina acaulis* L.
 săgeata-domnului (Eisenkraut) = *Verbena officinalis* L.
 cartofle (Erdapfel) = *Solanum tuberosum* L.
 sachtere (Erdrauch) = *Fumaria officinalis* L.
 cimbrîșor de cîmp (Feldpoleich) = *Thymus serpyllum*
 iarbă roșie (Flohkraut) = „pulicaria“ *Pulicaria dysentherica* L.
 calapăr (Frauenkraut) [termenul romînesc este greșit, deoarece „Frauenkraut“ = *Melissa officinalis*].
 capari (Kappern) = *Capparis spinosa*
 buruiana lingurii (Löffelkraut) = *Cochlearia*
 rododafin = *Rhododaphne*. Nu poate fi identificat.
 zambula (Märzblume) = „hyacinthus“, *Hyacinthus officinalis* L.
 menta creastă (Krausenmüntz) = *Mentha crispa*
 menta sălbatecă = „menthastrum“, *Mentha longifolia* (L.) Nath.
 poamă busuioacă (Muskatellertraube) = „uva apiana“, = *Vitis vinifera* var.
 matrici [cu pronunțarea *a* pentru *ă* protonic] specifică nordului Moldovei (Mutterkraut) = „parthenium“, *Chrysanthemum parthenium*
 curcubetic (Osterluzey, cunoscută sub forma cucurbitică) = *Aristolochia clematilis* L.
 mere de paradis [traducere după Paradiesapfel] = *Solanum lycopersicum*
 pesternap [o variantă veche moldovenească] = *Pastinaca sativa*
 rută de grădină (Raute) = „ruta, peganon“, *Ruta graveolens*
 vizdoage, stîncuța (Ringelblume) = „caltha, calendula“, *Calendula officinalis*
 selghia, salvie = „Salbev consalvium, coosmis“, *Salvia officinalis*
 plantagina, patlagina (Schaafzunge) = „Plantago“, *Plantago media*
 rostopol, rostopalnița (Schellkraut) = „chelidonia“, *Chelidonium majus*
 coada vinătorului, barbanoc (Singrün) = „vinca“, *Vinca minor*
 sparang (Spargel) = „asparagus“, *Asparagus officinalis*
 lemnul domnului (Stabwurz) = „abrotanum“, *Artemisia abrotanum*
 lemnie, sudoarea calului (Stallkraut) = „ononis“, *Ononis spinosa* [Era cunoscut în Muntenia pentru *Lythrum salicaria*]
 buruiana ca capul cînelui (Steckkraut) = „cynocephalia, tapsus“, *Datura stramonium*
 napi de curechi (Steckrübe) = „bunium napus, rapitum“, *Brassica napus* L. var. *esculenta* DC.

lejšor (Roter Steinbrech) = „filicula“, *Asplenium trichomanes* L. [La Panțu pentru Kerria, *Spiraea filipendula* și *ulmifolia*]
 iarba lui taten (Wallwurtz) = „symphytum“, *Symphytum officinale* L.
 curechi nemțesc (Weisskohl) = „beta alba“, *Brassica olearcea* var. *capitata*
 răcuiă, plescăiță (Zeissekraut) = „alsine“, *Anagallis arvensis* L.
 cu două foi, buruiănă de vopsit părul negru (Zweiblatt) = „ophyrus bifolium“, *Listera ovata* R. Br.

Restul de 196 de cuvinte sau fraze, referindu-se la numiri de plante, este trecut în Panțu din diverse izvoare, începînd cu Corbea (1700), Benkő (1783) și Lexiconul de Buda (1825). Sînt în genere termeni răs-pîndiți în nordul Transilvaniei și în Moldova, leagănu unde a luat ființă acest dicționar. El mai adaugă o frunză de laur la cununa vred-niciei vechilor cercetători botaniști care au activat în prima jumătate a secolului al XIX-lea la Iași, stînd alături de cercetătorii care au scris romînește în acea epocă.

5. Kolosy (Klein și Molnar)

În catalogul manuscriselor aflătoare la Episcopia greco-catolică din Oradea figura, sub nr. 193, lucrarea lui Basilius Kolosy, *Dictionarium Valachico-Latino-Ungarico-Germanicum*.

Cercetînd cele cîteva file, cuprinse în două fascicule, am constatat că sînt niște probe „pauca quaedam excerpta“ dintr-un dicționar mai vast. Ele conțin numai literele H, M, I și J și sînt scrise de parohul greco-catolic de Săcărîmb (Nagyág) și vice-arhidiacon de Bobîlna, Basiliu Coloși, care a avut un rol covîrșitor în redactarea Lexiconului de Buda.

În aceste file am aflat numai două numiri ce se referă la plante:

inu domesticu = linum sativum

inu verde = linum viride

Cei doi termeni nu se întîlnesc în Lexiconul de la Buda în forma aceasta, datorită, probabil, peripețiilor prin care a trecut redactarea acestui dicțio-nar, peripeții care nu sînt redatate fidel în „Cuvîntul de salut“ al tipogra-fiei, redactat de frații Theodorovics-Theodori. Pentru istoria nomencla-turii plantelor este deosebit de important să cunoaștem cronologia denu-mirilor și autorii lor. De aceea vom înfățișa pe scurt, datele principale din istoria Lexiconului de Buda (1825) operă care înseamnă o piatră unghiulară în lexicografia și etnobotanica noastră.

Încă pe la mijlocul secolului al XVIII-lea Gr. Maior lucra la un dicționar (care nu este exclus să se fi păstrat și să fie cunoscut sub numele de „Lexicon Compendiarium“), dar numai spre sfîrșitul secolului se începe realizarea acestui deziderat arzător. Samuil Micu-Klein și Molnar-Piuariu, consăteni din Sadu (raionul Sibiu), ambii distinși la învățătură, primul teolog umanist iar al doilea medic, au lucrat un dicționar în patru limbi. Acest dicționar prin anul 1801 era gata de tipar, dar Micu-Klein a continuat să-l perfecționeze pînă la 1806, cînd a lansat și un prospect de prenumărare.

Pentru completarea redactării dicționarului lui Klein, din 1801, s-a asociat în urma hotărîrii episcopului din Oradea și protopopul Koloși de la Săcărimb, apoi canonic la Oradea. El a și trimis conceptul său la Buda, în 1805. Această ciornă a Lexiconului, devenit „de Buda“, a fost revizuită și de canonicul Corneli, iar pe la 1819 a fost supusă supremei revizii a lui Petru Maior care a scos din el multe maghiarisme regionale. După moartea lui Maior (1821) pentru munca de definitivare a textului și tehnoredacție au fost angajați Theodorovici și fratele său. În cuvîntul de introducere al lexiconului aceștia nu amintesc de opera lui Molnar și de contribuția mare a lui Coloși.

Lexiconul original al lui Micu-Klein a fost editat, în 1944, de Gáldi. Un dicționar romîn-german de Molnar-Piuariu s-a tipărit postum, la 1822. Numirile romînești de plante sînt luate din lista lui Sigerus (1791).

6. *Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*

Tagliavini a atras atenția (vezi nota 4) asupra acestui mare dicționar manuscris păstrat la Kalocsa în Ungaria. Acest vocabular are 266 + 10 pagini mari cu vreo 14.000 de cuvinte, fiind deci numai jumătate cît dicționarul lui Corbea, deoarece dintre numele proprii aflate în dicționarul lui Păriz-Păpai, după care s-a ghidat autorul manuscrisului, a trecut numai pe acele care se referă la romîni. Autorul nu-și indică numele. Era desigur romîn, bun cunoscător al limbii vechi bisericești și cu vastă cultură eclesiastică. Era deci preot, probabil călugăr, poate chiar iezuit, de origine ardelean. Împreună cu Tagliavini ne gîndim și noi că Grigore Maior ar putea fi autorul acestui manuscris. El se ocupa pe la mijlocul secolului al XVIII-lea cu redactarea unui dicționar iar manuscrisul de care vorbim a fost scris fără îndoială între anii 1762 și 1776, fiind dedicat canonicului orădean Fr. Xaver Rier, care a trăit în această epocă.

Stilul lucrării este curat și chiar popular, ferit de latinisme și maghiarisme, bogat în cuvinte rare și de caracter regional.

Dacă ar fi editat într-o transliterație ușor inteligibilă, ar deveni un izvor important nu numai pentru lingviști, dar și pentru cercetătorii numirilor de plante vechi, autentice și databile, ca în acest caz. Dar pînă atunci trebuie să știm că mai avem încă un izvor vechi, neexploatat.

7. *Lexiconul Marsilian*

Harnicul Carlo Tagliavini a făcut cunoscut — publicînd chiar textul complet (vezi nota 1) — un dicționar manuscris de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea, redactat în limbile latină, romînă și maghiară, păstrat la Bologna. L-a numit „Lexicon Marsilian“ după primul său proprietar L. F. Marsigli, mare general și geograf-naturalist. L. F. Marsigli s-a născut în anul 1658 la Bologna, a intrat în armata austriacă și a avut un rol important în războaiele cu turcii. După pacea de la Karloviț (26 ianuarie 1699) este însărcinat cu fixarea noilor frontiere dintre Austria

și Imperiul Otoman. Cu această ocazie a petrecut trei ani în Banat și Transilvania, elaborând hărți detaliate cu ajutorul echipelor sale și făcând însuși cercetări geografice-naturaliste aprofundate, al căror rezultat este prezentat lumii științifice în 6 volume³⁸ folio-mare. Ele interesează și flora și vegetația noastră³⁹. Marsigli a părăsit teritoriile confinii din patria noastră în anul 1701. Dicționarul în chestiune a fost alcătuit la comanda generalului sau, poate, a fost numai achiziționat de el înainte de 1701. Ducându-l la Bologna figurează printre manuscrisele marsiliene din anul 1712. Aceste manuscrise au alcătuit nucleul bibliotecii Universității din Bologna, dezvoltată din fundațiunea marsiliană.

Dicționarul a luat ființă probabil în regiunea Banatului de nord-est, pe Timiș-Bega și Mureș, unde era cartierul generalului Marsigli. Cuvintele înregistrate prezintă, în parte, particularități dialectale specifice graiului bănățean (ursonya = ursoaică, greonye = gravidă). Din punct de vedere botanic leagănul dicționarului trebuie să fie în sud-vest unde domina *Quercus cerris*, deoarece *quercus* este redat în manuscris numai prin cuvântul „cser”. Iar după cum trădează unii termeni administrativi, el a trebuit să fie scris după anul 1687, când s-a eliberat regiunea Arad-Lipova de dominația turcă.

În cele ce urmează am extras toți termenii botanici din acest dicționar, fiindcă ei atestă cu certitudine circulația lor la sfârșitul secolului al XVII-lea și permit o comparație cu vocabularul Anonimului caransebeșean, față de care este mai vechi și în același timp superior din punct de vedere lexicografic. Lexiconul Marsilian, fiind trilingv, oferă un control mai riguros al traducerii, iar numele de plante în limba maghiară privesc și ele o atestare certă a circulației lor pe teritoriul țării noastre, în acea epocă. Cuvintele românești sînt scrise cu litere latine, dar cu ortografie maghiară ca și la Anonymus Caransebesiensis.

Anon. Caranseb.

avellana = aluna = magyaru
betula = mustăka (!) = nyerfa
castanea = gastanele = gesztenyik
caulis = kurik (!) = kaposzta
ceres = sakara = rosz
crocum = safran = safran
cucumer = krastavec = uborka
faba = pasula = bab
flos = flore = virágh
frumentum = bukatye = gabona
frutex = tufă = bokor
lens = lintye = lencse
lilium = crin = lilium
lomentum = faina de paszulla =
bab liszt
malus = mer = alma fa
millium = malai = köls
napus = nap = répa

Lexiconul marsilian

aluné
—
—
—
sekare = „siligo”
shofran
krestêveté
păsuîă = „phaseolus”, dar făsui
= „phaseolus”

linté
krin = lilium vel rosa flava
mër
mėj
nap = rapa

³⁸ L. F. Marsigli, *Danubius pannico-mysicus*. Amsterdam, 1726.

³⁹ Vezi Al. Borza, *Cercetarea botanică a Banatului*, în „Natura” XXXI (1942), p. 307—311.

nasturcium = hêran = torina
 papaver = mak = māk
 pipêr = piper = hors
 prunus = lemn de prun = szélva fa
 pyrus = len(n) de per = körtvély fa
 quercus = cser = tölgyfa
 rapum = nap = répa (vezi la napus)
 rhamus = tuffa = bokkor tövis
 rosa = trandafir = rosa
 rus = padure = erdő
 zingiber = gyömbér

hran
 mak
 pipêr
 prun
 pār
 cser
 nap
 —
 rushê și trendafir
 —
 —

În „Lexiconul marsilian“ nu este amintit „cucuruzul“ și „mămăliga“. Anonimul caransebeșean are pe *kukurudz* dar fără echivalentul său latin, căci cucuruzul era o plantă nouă care nu avea nume în limba latină curentă.

Întregul vocabular cuprinde numai 28 de numiri de plante românești, pe cînd în Dicționarul Anonimului se află 233 de astfel de nume. Aceasta arată că Lexiconul marsilian servea pentru scopuri practice, urmărind să înlesnească conversațiile cu localnicii în legătură cu aprovizionarea și orientarea pe teren, pe cînd dicționarul Anonimului Caransebeșean, scris ceva mai tîrziu (terminus ad quem 1742) urmărea scopuri călătorești, științifice și îl datorăm unei persoane versate în botanică și horticultură.

Față de Panțu sînt noi numirile: *gastane*, *curic*, *safran*, *heran*, care reprezintă însă mai mult variante de pronunțare ori stîngăcii ortografice.

8. Bucoavna

Din diferite indicații bibliografice am aflat că în Bucoavna de la 1797⁴⁰ s-ar găsi mici vocabulare sau „nominal“ zise și „nomenclatura“, frecvente în secolele XV—XVIII, în care numirile sînt grupate după sfere de activitate sau cunoștințe umane, iar nu alfabetic ca în dicționarele obișnuite. Cercetarea n-a fost zadarnică, fiindcă în această bucoavnă nu există nici o grupare de cuvinte privind lumea plantelor, așa cum am aflat la Mürmelius, Apáczai Cserei, Szikszai Fabricius și alții.

Un „nominal“ destul de bogat cuprinde abia „*Gramatica Daco-Romana sive Valachica*“ a lui Ioan Alexi, tipărită la Viena în anul 1826.

Datele botanice și etnobotanice din această gramatică și din alte dicționare din sec. XIX vor fi publicate într-o altă lucrare.

РУМЫНСКИЕ НАЗВАНИЯ РАСТЕНИЙ В СЛОВАРЯХ XVII-го И XVIII-го ВЕКОВ

(Краткое содержание)

Румынская лексикография развивалась в старых княжествах Мунтении и Молдовы под влиянием церковнославянской литературы, а в Трансильвании присоединилась к латинскому языку и к латинско-

⁴⁰ ABC sau Bucavna spre folosul școalelor niamului romînesc. Ofen, 1797.

венгерским или латинско-немецким словарям. Данная работа относится к последним.

Автор уточняет, что в составлении одного из первых румынских словарей (рукопись с 1693—1700 гг.), приписываемого какому-то „Anonymus Caransebesiensis”, использовался словарь Зикса Фабриция Базилиуса (1590 или 1630 г.), хорошего знатока румынских названий растений.

Дальше, подробно рассматривается ещё ненапечатанный словарь Корбья, написанный в 1691—1703 гг., дословно переводящий словарь Сенци Молнара Альберта, *Lexicon Latino-Graeco-Ungaricum*, Hanoviae, 1611, по венгерскому тексту. Большое количество слов относится к растительным формациям. Из неупомянутых у Панцу названий растений, насчитываются 148, которые он пытается определить с точки зрения ботаники.

Потом, автор анализирует большой словарь, составленный в Яссах военным слушателем, пенсионером, румынским пограничником из Нэсэуда, Аврелиусом Антонинусом Предитичем Насоди, озаглавленный *Dictionarii Trium Lingvarum pars I (II, III), Germano-Latina et D. Romana*, оставшийся незаконченным в рукописи. Его румынский этническо-ботанический вклад зауряден.

NOMS ROUMAINS DE PLANTES DANS LES VOCABULAIRES ET LES DICTIONNAIRES DES XVII-e ET XVIII-e SIÈCLES

(Résumé)

La lexicographie roumaine s'est développée dans les anciennes principautés de Valachie et de Moldavie sous l'influence de la littérature slavone, tandis qu'en Transylvanie elle a subi l'influence du latin et s'est développée au contact des dictionnaires latin-hongrois et latin-allemands. Le présent article s'occupe de ces derniers.

L'auteur précise qu'à l'élaboration de l'un des premiers dictionnaires roumains (manuscrit de 1693—1700), attribué à un „Anonymus Caransebesiensis”, fut utilisé le vocabulaire de Szikszai Fabricius Basilius (1590 ou 1630), par un bon connaisseur des noms roumains de plantes.

Puis on analyse dans le détail le dictionnaire manuscrit de *Corbea*, écrit entre les années 1691 et 1703, qui traduit fidèlement du hongrois le dictionnaire de Senczi Molnár Albert, *Lexicon Latino-Graeco-Ungaricum*, Hanoviae, 1611. Un grand nombre de noms désigne des formations végétales. On énumère 148 noms de plantes, qui ne sont pas cités par Panțu, et on tâche de les identifier du point de vue botanique.

L'auteur analyse aussi un grand dictionnaire rédigé à Jassy par un auditeur militaire retraité, ancien garde-frontière roumain de Năsăud, Aurelius Antonius Praedetis Nasody, intitulé *Dictionarii Trium Lingvarum pars I (II, III), Germano-Latina et D. Romana*, demeuré à l'état de manuscrit inachevé. Sa contribution ethnobotanique roumaine est médiocre.

NOTE DESPRE INFLUENȚA MAGHIARA ASUPRA LIMBII ROMINE

DE

V. BREBAN

Cele dintii lucrări despre influența maghiară asupra limbii romine apar pe la mijlocul secolului trecut.

Nedispunînd de mijloacele de investigație necesare (pe de o parte cercetările în domeniul etimologiei erau pe acea vreme puțin avansate, iar pe de altă parte cei care au abordat această problemă n-au fost întotdeauna lingviști), autorilor acestor încercări le-au scăpat, pe de o parte, multe cuvinte de origine maghiară, iar pe de altă parte, dintre cele menționate multe sînt de altă origine¹.

Prima lucrare mai completă în privința numărului de cuvinte pe care le cuprinde este cea a lui G. Alexici, apărută în 1888 la Budapesta².

După ce înșiră cuvintele în ordine alfabetică, Alexici le grupează, la sfîrșitul lucrării, pe domenii: a) părți ale corpului omenesc; b) înrudirea; c) fenomene naturale; d) religie și credințe populare; e) boli, stări fizice și psihice; f) noțiuni de agricultură și din domeniul casnic; g) viața orășenească; termeni juridici; h) termeni din domeniul militariei; i) noțiuni privitoare la comerț și industrie.

Simeon C. Mîndrescu arată, citîndu-l pe É. Picot³, că toți cei care s-au ocupat de elementele maghiare din limba romînă au comis greșeala capitală de a nu discerne regionalismele de cuvintele din limba comună. Ca urmare, Mîndrescu își împarte lucrarea⁴ în două părți: I *Provincia-lisme* și II *Cuvinte comune tuturor romînilor din Dacia traiană*.

¹ Nu dăm lista acestor lucrări. Ele au fost semnalate în studiile de mai tirziu. Scopul articolului de față nu este de a îmbrățișa întreaga problemă ci numai unele aspecte ale ei.

² Alexics György, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888.

³ Emile Picot, *Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains*, Paris, f. a.

⁴ Simeon C. Mîndrescu, *Elemente ungurești în limba romînă*, București, 1892.

Fără îndoială, această metodă de a trata problema reprezintă un pas înainte. Separarea însă pe care o face în cuprinsul lucrării nu corespunde, în toate cazurile, realității. În prima parte abia câteva cuvinte ar putea fi puse în discuție, dacă trebuie considerate regionale sau comune tuturor rominilor (ex. *cătană, ciucure, șarg*), în partea a doua sînt însă multe cuvinte care trebuiau date în prima parte, ca regionalisme (ex. *aldămaș, altoan, beteșug, bumb, cocie, cocîș, feredeu, halău, jilău, musai, salău, șamfă, șaugău* etc.).

Luînd în discuție lucrarea lui Mîndrescu, Asbóth Oszkár urmărește toate cuvintele date de acesta în partea a doua a lucrării sale, aducînd o serie de completări și de rectificări⁵.

După Asbóth, numărul cuvintelor de origine maghiară intrate în limba romînă comună ar fi aproximativ o sută.

Începînd cu secolul al XX-lea și îndeosebi după primul război mondial cercetările despre influența limbii maghiare asupra limbii romîne se înmulțesc considerabil. Studii și numeroase articole și note etimologice apar în revistele „Dacoromania”, „Magyar Nyelv”, „Magyar Nyelvőr”, „Nyelvtudományi Közlemények”, „Arhiva” etc. semnate de S. Pușcariu, N. Drăganu, C. Lacea, Tamás Lajos, Gáldi László, Bitay Árpád și alții.

Un studiu mai minuțios care cercetează din punct de vedere istoric pătrunderea elementelor maghiare în diferite domenii ale vieții sociale a rominilor este publicat de L. Treml (Tamás Lajos) în 1928—1929. La începutul lucrării găsim o prezentare critică a cercetărilor de pînă la această dată⁶.

Tratatele de istorie a limbii romîne care apar în această perioadă cuprind capitole speciale consacrate influențelor străine asupra limbii romîne, extinzînd cercetarea și în domeniul foneticii și altor capitole ale gramaticii.

O contribuție valoroasă aduc dicționarele etimologice ale limbii romîne prin clarificarea a numeroase etimologii ale cuvintelor romînești de origine maghiară. Apar cîteva glosare care înserează numeroase regionalisme de proveniență maghiară, neatestate în lucrările anterioare.

Disponînd de mijloace de cercetare din ce în ce mai riguroase, lingviștii romîni și maghiari desfășoară, în perioada amintită, o bogată activitate în domeniul studierii influențelor reciproce între limba romînă și limba maghiară. Studiile lor se extind din ce în ce mai mult asupra raporturilor sociale, culturale și politice dintre cele două popoare, abordînd probleme capitale din istoria acestora. Multe dintre aceste cercetări sînt puse, însă, în serviciul unor interese politice, naționaliste, fapt care le umbrește valoarea științifică.

⁵ Asbóth Oszkár, *Az oláh nyelvből átvett magyar szók*, în „Nyelvtudományi Közlemények”, XXVII (1897), p. 325—448.

⁶ L. Treml, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, I în „Ungarische Jahrbücher”, VIII (1928), p. 25—51; II, *ibid.*, IX (1929), p. 274—317.

Numărul cuvintelor intrate în limba romînă din maghiară a preocupat pe majoritatea cercetătorilor acestei probleme. După G. Alexici în limba romînă ar fi peste 1000 de cuvinte de origine maghiară. Din statistica făcută de D. Macrea⁷ după *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească”* (partea I *Dicționarul limbii romîne din trecut și de astăzi* de I. A. Candrea) rezultă un număr de 605 cuvinte cu 755 derivate pe teren romînesc. În limba romînă de astăzi numărul cuvintelor de origine maghiară scade mereu. Întrucît multe dintre ele fiind regionalisme sînt înlocuite cu termeni din limba literară.

Nici nu se poate stabili cu precizie acest număr. Urmărind dicționarele etimologice precum și diverse studii de acest fel, constatăm că originea sau, mai bine zis, proveniența multor cuvinte din limba romînă e discutată. Influența puternică exercitată de limbile slave atît asupra limbii romine cît și asupra celei maghiare a făcut ca un mare număr de cuvinte slave să pătrundă în ambele limbi, unele direct iar altele prin mijlocirea uneia din aceste limbi. Nici evoluția fonetică urmată de anumite cuvinte nu ne ajută să stabilim calea de pătrundere a acestora în limbile respective.

Controversa în legătură cu unele etimologii continuă și în cele mai recente lucrări. Kniezsa István, în lucrarea sa asupra cuvintelor maghiare de origine slavă⁸, făcînd legătura și cu influențele reciproce romîno-maghiare, revine asupra etimologiei unor cuvinte romînești. Astfel, *lance*, provine după Kniezsa din magh. *lándzsa*, în timp ce *Dicționarul limbii romîne* al Academiei (DA) îl dă din ital. *lancia*, cu rezerva: „poate prin mijlocire ungurească”; *gunoi*, dat în dicționarele romînești din v. sl. *gnoj*, ar putea fi din slavonă sau dintr-un vechi magh. *gonoj*; *bîrnă*, explicat pînă acum din v. sl. *brъvъno*, vine, după Kniezsa, din magh. *borona* (la rîndul lui din aceeași formă veche slavă), iar *boroană* dintr-un alt magh. *borona* (<sl. **brana*). În ce privește ultimele două cuvinte, ni se par, însă, mai probabile etimologiile stabilite înainte (pentru *boroană*, ucr. *boroná*).

De multe ori un cuvînt a pătruns în limba romînă pe căi diferite. Corespondența dintre sensurile unui astfel de cuvînt în limba romînă cu sensurile aceluiași cuvînt în alte două limbi diferite confirmă acest lucru. Sensul lui *haiduc*, de „păzitor al ordinei publice sau al închișorilor” (cf. DA) și acela de „curier al primăriei”, existente în părțile nordice ale Transilvaniei (unde sensul din limba comună a pătruns ulterior, prin mijlocirea cărții), denotă că aici cuvîntul a pătruns din limba maghiară, în timp ce în celelalte părți a intrat din limba bulgară sau din cea sîrbă. La fel, cuvîntul *nădragi* a putut să pătrundă în Transilvania din limba maghiară, iar în restul teritoriului din limbile slave. Din v. sl. *črěda* avem *cireadă* (în Muntenia și Moldova), iar din

⁷ D. Macrea, *Circulația cuvintelor în limba romînă*, în revista „Transilvania”, LXXIII (1942), p. 268 urm.

⁸ Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I. kötet 1. és 2. rész, Budapest, 1955.

magh. *csorda* (și acesta din v. sl. *črěda*) avem *ciurdă* (în Transilvania și Banat).

Influența maghiară asupra limbii române e mai puternică, după cum se știe, în Transilvania și în Moldova. Ea nu este însă uniformă pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Cu cât ne apropiem de părțile nord-vestice, cu atât vom întâlni tot mai multe cuvinte de origine maghiară, ajungând ca la granița dinspre apus a fostelor județe Bihor și Sălaj să găsim în graiul românilor cuvinte maghiare, cu fonetismul maghiar, cuvinte care în părțile învecinate s-au adaptat fonetismului limbii române. În *Atlasul lingvistic român* (ALR), partea a II-a, harta 220, în punctele 325 și 334 s-a răspuns pentru „zidar“ cu *cômüvêș*, iar în harta 222, punctele 316 și 325, pentru „țimplar“ cu *oștolôș*. Bineînțeles că numeroasele cuvinte provenite din limba maghiară, întâlnite numai în aceste părți, formează arii foarte mici. De aceea și din această cauză este greu să se cunoască numărul exact al cuvintelor de origine maghiară.

Mai mult decât regionalismele, pentru studiul influenței maghiare asupra limbii române interesează cuvintele intrate în limba comună. Din cauza originii discutabile a unor cuvinte, cum s-a arătat mai sus, precum și datorită greutății de a preciza uneori dacă un cuvânt face parte din limba comună sau este regional, nici numărul acestora nu se poate stabili cu precizie. După statistica pe care am făcut-o ținând cont de ultimele cercetări, el se ridică la aproximativ 150, dintre care, după cum a arătat acad. Al. Graur, 33 fac parte din fondul principal⁹.

Informațiile de care dispunem în prezent pentru a stabili aria de răspîndire a unui cuvînt, regiunea căreia aparține sau dacă face parte din limba comună sînt, în general, incomplete. Izvorul cel mai sigur, din acest punct de vedere, este *Atlasul lingvistic român*, însă numărul cuvintelor cuprinse în el este mic. Din această cauză, de multe ori aprecierile care s-au făcut în legătură cu caracterul și cu aria de răspîndire a unor cuvinte sînt inexacte. Astfel, S. Pușcariu dă următoarele exemple de cuvinte „întrebuințate în Moldova (și necunoscute în cele mai multe părți ale Transilvaniei)“¹⁰: *bilci*, *cimotie*, *șeredeu*, *hapsîn*, *hitoan* (sic!), *ileu*, *imaș*, *iz*. Într-adevăr, *bilci*, *hapsîn* nu sînt cunoscute în Transilvania. În schimb celelalte sînt cunoscute, îndeosebi în părțile nord-vestice, unde influența limbii maghiare este mai puternică: *ileu* este răspîndit pe întreg teritoriul Transilvaniei, cum rezultă din ALR II, chestiunea [1839], (material necartografiat); *hitoan* este atestat în Transilvania și Bucovina (mai puțin în Moldova), iar *imaș* în nordul Transilvaniei. De fapt, datorită naturii întrebării, nici *Atlasul lingvistic* nu ne arată răspîndirea exactă a cuvintelor *hitoan* și *imaș*, deoarece nu s-au urmărit termenii pentru toate sensurile lor. Cu *hitoan* s-a răspuns pentru „om slab“, însă în unele părți din nord acest termen se întrebuințează numai pentru vite. La fel s-a întîmplat cu *imaș* cu care s-a răspuns

⁹ Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954.

¹⁰ S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I. București, 1940, p. 312.

pentru „pășunea vitelor“ și care pe alocuri înseamnă „cîmpul lăsat nearat timp de un an, folosit ca pășune pentru oi și porci“.

Există, într-adevăr, numeroase cuvinte de origine maghiară care circulă numai în Moldova, deoarece regiunea cea mai puternic influențată de limba maghiară, după Transilvania, a fost Moldova. Multe sînt însă și cazurile cînd astfel de cuvinte sînt comune celor două provincii. Uneori, pentru aceeași noțiune avem doi termeni, unul în Moldova și altul în Transilvania, ambii de origine maghiară, de ex. *sicriu* (*săcriu*) în Moldova și *copîrșeu* în Transilvania (cf. ALR I, vol. II, h. 297), fapt care denotă că asupra Moldovei s-a exercitat un strat de influență deosebit de cel din Transilvania.

*

Multe dintre cuvintele de origine maghiară nu se găsesc tocmai în partea unde influența limbii maghiare a fost mai puternică, în N. V. Transilvaniei, de ex.: *alcătui*, *belșug*, *bîlci*, *canaf*, *ferăstrău*, *foișor*, *hopsîn*, *harfă*, *heleșteu*, *hoit*, *izmă*, *jigărit*, *jumuli*, *lăfăi*, *lăcaș*, *locui*, *meleag*, *mîntui*, *paloș*, *raită*, *sicriu*, *șarg*, *șireag*, *șoim*, *șanțos*, *văgăună*, *viclean*, *vicleșug*, *vizitiu* etc. În locul acestora există alți termeni, dintre care unii tot de proveniență maghiară, cum sînt *feriz* (ferăstrău), *copozli* (jumuli), *hamiș* (viclean), *hămișag* (vicleșug), *cociș* (vizitiu).

Este de presupus că toate cuvintele luate din limba maghiară au avut la început și în limba romînă sensul din maghiară. Făcînd astăzi o comparație, vom constata că multe din acestea au avut în limba romînă o evoluție semantică proprie, cu totul deosebită de cea din limba maghiară. Sensul original al unora dintre acestea se mai păstrează în Transilvania. Astfel, *alean*, din magh. *ellen* „împotrivă, contra“, a avut în limba veche și s-a păstrat, regional, pînă azi sensul din limba maghiară (cf. DA), pentru ca, trecînd prin acela de „dușmănie, necaz“ (în Transilvania) să ajungă la sensul actual din limba literară; *bănu* are în unele părți din Transilvania numai sensul din limba maghiară, „a regreta, a se căi“, în timp ce în limba comună are o bogată dezvoltare semantică; *beteag* înseamnă în Transilvania și Banat „bolnav“, ca în limba maghiară; *bir* mai păstra pînă de curînd prin fostul județ Sălaj sensul original de „leafă, simbrie“. Deasemenea și alte cuvinte au în părțile nord-vestice fie numai sensul original din limba maghiară, fie și acesta pe lîngă cel din limba comună: *bizui* „a încredința (cuiva, ceva)“, *ciufuli* „a-și bate joc (de cineva)“, *jești* „a vopsi“ (cf. *feștel*), *gazdă* „om bogat“ (cf. magh. *gazdag*, din care există un adjectiv *găzdac*; magh. *gazda*, din care vine rom. *gazdă*, are, aproximativ, sensurile pe care le are cuvîntul romînesc); *sobă* (regional *soabă*) „cameră, odaie“.

Multe cuvinte au în N. V. Transilvaniei altă formă decît în celelalte regiuni, mai apropiată de cea a cuvintelor maghiare, fapt care denotă că influența a fost aici mai puternică, directă, cele două limbi fiind într-un contact mai apropiat și permanent: *oltouăni* (altui) < *oltani*; *oltoan* < *oltvány*; *buigui* (bîigui) < *bolyogni*; *băntăli* (bîntui) < *bântani* (cu sensul din l. maghiară „a nu lăsa pe cineva în pace“); *boconci* (bocanc) < *bakancs*; *ciocă* și *cioucă* (ceucă) < *csóka*; *chizeș* (chezaș) < *kezes*;

ogaş (făgaş) < *vágás*; *fogădi* (făgădui) < *fogadni*; *joli* (giulgi) < *gyolcs*; *lacaţiş* (lăcătuş) < *lakatos*; *sarcă* (ţarcă) < *szarka* etc.

Explicaţia justă a influenţei pe care limba maghiară a exercitat-o asupra graiurilor româneşti din Transilvania trebuie căutată în condiţiile politice, economice şi sociale în care a trăit populaţia din această regiune în cursul veacurilor. Desigur, factorul determinant a fost convieţuirea îndelungată a celor două populaţii pe aceleaşi teritorii, în unele părţi chiar în aceleaşi comune. Hotărîtor a fost însă şi faptul că limba oficială a statului a fost cea maghiară. Majoritatea termenilor din viaţa de stat, din administraţie, comerţ, industrie, justiţie etc. au fost preluaţi de populaţia românească, ei reflectînd realităţi specifice organizaţiei statului austro-ungar în care a trăit în trecut această populaţie. În mod firesc, în această regiune inovaţiile în domeniul vieţii materiale, în tehnică, industrie, agricultură, comerţ etc. au pătruns prin intermediul populaţiei maghiare de la care românii au împrumutat, o dată cu acestea, şi termenii respectivi.

Un însemnat număr de cuvinte din domeniul agriculturii au fost preluate de la curţile şi moşiile latifundiarilor maghiari, la care lucrau alături iobagii romîni şi maghiari.

Unele dintre cuvintele despre care vorbim au persistat la românii din Transilvania şi după primul război mondial, în măsura în care organizaţia de stat românească corespundea vechii organizaţii maghiare. Totuşi, treptat, au pătruns termenii româneşti, înlocuind vechile numiri, iar în prezent, după dispariţia unor instituţii vechi, dispar şi numirile legate de acestea.

ЗАМЕТКИ О ВЕНГЕРСКОМ ВЛИЯНИИ НА РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК

(Краткое содержание)

После того как упоминает главные работы относительно венгерского влияния на румынский язык, автор показывает, что большинство исследователей по этому вопросу было заинтересовано в установлении количества слов, вошедших в румынский язык из венгерского.

Имея в виду, что происхождение многих слов в румынском языке сомнительно, что некоторые из них могли проникнуть различными путями, в некоторых областях из венгерского а в других из славянского, то их количество нельзя точно определить.

Но, для того чтобы исследовать венгерское влияние на румынский язык, интересно знать, в первую очередь, те слова, которые вошли в общий язык. Количество же их можно установить лишь приблизительно, так как ещё не имеются точные сведения для познания ареала распространения некоторых слов.

В последней части статьи, автор показывает, что имеется значительное количество слов венгерского происхождения, вошедших в общий язык,

но они неизвестны как раз на северо-востоке Трансильвании, в области, больше всех претерпевшей венгерское влияние. Но, в этой области, часто сохраняется первоначальное значение некоторых слов, из венгерского языка, которые в румынском языке остальных областей страны приобрели собственный смысл, отличающийся во всем от смысла из венгерского языка. И форма некоторых слов, в этой области, также более близка к форме венгерских слов, от которых они произошли.

В заключении указано, что объяснение влияния, оказанного венгерским языком на румынские говоры Трансильвании, надо искать в тех политических, экономических и социальных условиях, в которых жило население этой области.

NOTES SUR L'INFLUENCE HONGROISE SUR LA LANGUE ROUMAINE

(Résumé)

Après avoir signalé les principaux ouvrages qui traitent de l'influence hongroise sur la langue roumaine, l'auteur montre que la plupart des chercheurs se sont préoccupés surtout d'établir le nombre des mots de provenance hongroise qui ont pénétré en roumain.

Etant donné que la provenance de beaucoup de mots de la langue roumaine est discutable et que certains d'entre eux ont pu pénétrer par des voies différentes — du hongrois dans certaines régions et des langues slaves dans d'autres — ce nombre ne peut être précisé.

Ce qui intéresse avant tout dans l'étude de l'influence hongroise sur le roumain, ce sont les mots qui ont pénétré dans la langue commune. Leur nombre ne peut être établi qu'avec approximation parce que nous ne disposons pas encore d'informations sûres quant à l'aire de circulation de ces mots.

Dans la dernière partie de l'article, l'auteur montre qu'il existe un nombre important de mots d'origine hongroise qui sont entrés dans la langue commune, mais qui ne sont pas connus dans la région qui a subi l'influence la plus massive de la part du hongrois, le nord-ouest de la Transylvanie. Cette région conserve toutefois souvent le sens originaire du hongrois de certains mots qui dans la langue roumaine des autres régions du pays ont eu une évolution sémantique propre, complètement différente de celle du hongrois. Dans cette région la forme de certains mots est également plus proche de celle des mots hongrois dont ils proviennent.

L'auteur conclut que l'explication de la puissante influence exercée par le hongrois sur les parlers roumains de Transylvanie doit être cherchée dans les conditions politiques, économiques et sociales dans lesquelles a vécu dans le passé la population de cette région.

ELEMENTE REGIONALE ÎN LEXICUL
„PALIEI DE LA ORAȘIE“

DE

VIORICA PAMFIL

Monumentele de limbă din primele secole ale literaturii noastre prezintă unele aspecte regionale. Între textele tipărite sau scrise în Transilvania și cele din Muntenia și Moldova există diferențe lingvistice, care după cum a arătat M. Gaster¹, sînt mai mult de ordin fonetic și lexical. Aceste deosebiri care, desigur, nu împiedicau înțelegerea între vorbitorii originari din provincii diferite, îngreunînd în măsură minimă comunicarea, se explică ușor dacă urmărim dezvoltarea limbii în legătură cu dezvoltarea societății².

Contactul și amestecul etnic cu alte popoare, de altă natură în Moldova, decît în Transilvania și Muntenia, a avut ca urmare dobîndirea unor deprinderi fonetice deosebite de la o provincie la alta. Din limbile popoarelor vecine graiurilor dacoromîne au împrumutat în decursul timpului numeroase cuvinte, care au îmbogățit în mod diferit lexicul regional. Elementele de origine bulgară se găsesc mai cu seamă în graiurile muntenesti și oltenesti, cele sîrbești se găsesc în Banat și Oltenia apuseană, cele ucrainene în Moldova, Bucovina și Transilvania de nord, și cele maghiare în Transilvania și mai puțin în Moldova.

În faza sa mai veche limba romînă prezenta mai mari asemănări între diferitele graiuri decît astăzi. Fenomenele lingvistice care stau la baza împărțirii dacoromîniei în patru (sau cinci) graiuri nu au o vechime prea mare³.

Între textele din secolul al XVI-lea, aparținînd unor regiuni diferite, observăm că deosebirile lingvistice sînt destul de „neînsemnate“.

¹ M. Gaster, *Chrestomație romînă*, vol. I, Leipzig—București, 1891, p. XC.

² I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 167.

³ E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromîne*, în „Limba romînă“, IV (1954), nr. 5, p. 16.

Graiul muntean în care a tipărit Coresi primele cărți religioase nu era prea deosebit de graiul românesc al textelor rotacizante, scrisorile de la Bistrița se aseamănă foarte mult cu scrisoarea boierului Neacșu din Cîmpulung, Cazania lui Varlaam are aproape aceeași limbă cu Noul Testament de la Bălgrad. Faptele fonetice arată chiar că în primul secol de activitate literară românească, limba noastră poseda o unitate relativ mare, care nu se poate explica numai printr-o tradiție a scrisului⁴. Același lucru îl dovedesc și faptele morfologice și lexicale.

Luînd în considerare variațiile dialectale, s-ar părea că în vechea limbă românească scrisă, se poate vorbi, după cum a arătat M. Gaster⁵ și chiar Al. Rosetti⁶ numai de două mari grupări: una nordică, ardeleană, moldovenească și bănățeană în același timp, și alta sudică, muntească și oltenească. Schimbările pe care le va suferi limba română în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea o vor diferenția tot mai mult, dînd naștere la o altă repartiție a graiurilor dacoromîne⁷. Prof. D. Macrea⁸, bazîndu-se pe răspîndirea pe teren a fenomenului palatalizării, presupune, pe drept cuvînt, că dacoromîna avea în trecut altă repartiție pe graiuri. Cu veacuri în urmă graiul moldovean semăna cu mult mai mult decît astăzi cu graiul muntean și cu limba literară. Diferențele au început a se produce o dată cu fărâmițarea feudală (crearea statelor romînești) și s-au dezvoltat în decursul timpului⁹.

Fixarea normelor fonetice ale limbii literare unice s-a produs abia în secolul al XIX-lea¹⁰. Pînă să se ajungă însă la stabilirea acestora, în limba scrierilor sau tipăriturilor vechi s-au strecurat numeroase particularități caracteristice graiului regiunii, din care sînt originari autorii. Astfel limba Paliei prezintă unele aspecte regionale, atît în pronunțare (păstrarea lui *ñ*: *dentăñiu*, *pustîñie*, *viñie* etc; a lui *dz*: *dzice*, *dzuo* etc.), cît și în lexic. Traducătorii Paliei, care aparțineau unor orașe destul de depărtate unele de altele, dar din aceeași regiune din jurul Hunedoarei, s-au folosit, la tălmăcirea primei versiuni romînești a Vechiului Testament, de unele cuvinte caracteristice graiului lor. Aceste cuvinte, după cum ne arată documentele din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, nu aveau circulație decît în Banat, Transilvania și, în parte, Moldova. Avînd în față textul maghiar al Bibliei lui Heltai Gáspár, tipărită la Cluj în 1551, de care s-au servit în cea mai mare parte autorii Paliei, aceștia au întrebuintat în primul rînd împrumuturi de origine maghiară, unele cunoscute pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn, iar altele, cele mai multe, caracteristice graiului din

⁴ I. Iordan, *Limba literară (privire generală)*, în „Limba romînă“, IV (1955), nr. 6, p. 74.

⁵ M. Gaster, *op. cit.*, p. XII.

⁶ Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. VI, București, 1946, p. 264.

⁷ G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii romîne literare*, Iași, 1948, p. 90.

⁸ D. Macrea, *Probleme de fonetică*, București, Editura Academiei R.P.R., p. 97.

⁹ I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 16.

¹⁰ Al. Rosetti și B. Cazacu, *Probleme de fonetică în studiul limbii romîne literare din secolul al XIX-lea*, în „Limba romînă“, IV (1955), nr. 2, p. 32.

Transilvania și Banat, unde influența maghiară a fost mai puternică. Elementele de origine sirbo-croată care dau astăzi graiului bănățean un aspect particular față de celelalte graiuri dacoromâne, apar destul de rar în limba Paliei.

Elementele regionale atestate în lexicul Paliei de la Orăștie se pot împărți în două mari categorii:

1) Cuvinte care în trecut au avut o circulație generală, fiind răspândite pe întreg teritoriul lingvistic dacoromân și care în decursul veacurilor, dintr-un motiv sau altul și-au restrâns aria de circulație, păstrându-se doar în unele regiuni. Majoritatea acestor cuvinte sînt moștenite din vechea zestre de origine latină. În limba Paliei de la Orăștie întîlnim o seamă de elemente latine care în secolul al XVI-lea, după cum ne arată documentele, nu mai erau întrebuițate decît în unele regiuni (de ex.: *a aveni* „a dospi”, *căfin* „vas”, *a custa* „a trăi” *im* „lut”, *a la* „a spăla”, *vipt* „hrană, bucate”).

2) Cuvinte care nu au aparținut niciodată fondului comun al limbii, fiind împrumuturi specifice graiului dintr-o anumită regiune, mai mult sau mai puțin întinsă. Majoritatea acestor cuvinte sînt de origine slavă, unele intrate prin filieră sîrbă sau bulgară (de ex.: *beadă* „cusur”, *cliciu* „coapsă”, *letnic* „leneș”, *a nemesti* „a pune”, *niștoță* „nevoie”, *poroboc* „copil”, *prisne* „curat”), împrumuturi de origine maghiară (de ex.: *a adăvăsi* „a risipi”, *bănat* „necaz”, *berc* „pădure”, *a bintătui* „a pedepsi”, *a celui* „a înșela”, *ciurdă* „cireadă”, *hasnă* „folos”, *ilîș* „merinde, hrană”, *ocă* „cauză”, *pochiolate* „văl subțire”. *a sucui* „a obișnui”, *tirnaș* „pridvor” etc.), cît și de alte origini (de ex.: *corfă* „coș”, *crepă* „albie”, *știucă* „bucată”). Vom studia aceste cuvinte după origine, în ordine alfabetică.

Elemente latine

a aveni „a dospi” (*Făcură pogaci, pîne adzimă, că nu putea aveni [aluatul]. silindu-i eghiptenii să iasă* 219/4. *Refl. Aluatul ainte de ce se-ară fi avenind* 218/17). În textul Paliei apare și forma de participiu cu valoare adjectivală în expresia: *pîne avenită „pîne dospită”* (*Să nu mîncati pîne avenită* 220/24), sau numai forma substantivală *avenită, avenit* „aluat dospit” (*În dzioa de prima nu fie avenită în casele voastre* 215/27).

În versiunea Bibliei lui Heltai întîlnim la capitolul respectiv corespondentele maghiare: *kovásszoldók* „a dospi” și *kovásszos kenyér* „pîne dospită”. În Vulgata, pe care autorii Paliei au utilizat-o la unele capitole, anare: *fermentaretur* (B. Sacra*, Ex. XII/34) și *fermentum* (B. Sacra, Ex. XII/19), deci în acest caz nu poate fi vorba de un împrumut sau un cald după maghiară sau latină.

Cuvîntul se întîlnește numai în Palia de la Orăștie. Nici un alt document scris sau tipărit din secolul al XVI-lea și al XVII-lea nu-l atestă. De asemenea, nu-i amintit în nici un glosar dialectal.

Consultînd materialul ALR, la întrebarea *aluatul crește* (cf. ALR II [3995]), în dacoromînă s-au înregistrat răspunsurile: *crește, se ridică, se umflă*, iar în dialectul istroromîn *se scoală*. Important pentru problema care ne interesează a fost răspunsul înregistrat în aromînă: *aluatul vine*. Sensul de „a dospi, a crește” a verbului *vinire* e atestat și în dicționarele aromîne ale lui Dalametra, Mihăileanu și Pascu,

* Vezi abrevierile de la sfîrșitul articolului.

Dintre limbile romanice, numai spaniola cunoaște acest sens. În dicționarul Academiei spaniole, printre numeroasele sensuri ale lui *venir* se dă și acela de „a dospi” (*venirse el pan, venirse el vino*) (cf. *Novísimo diccionario de la lengua castellana*, Paris, 1898, s. v.). Se constată deci o evoluție paralelă în exprimarea ideii de „a dospi, a fermenta”, în spaniolă, romină și aromină.

Dicționarul Academiei explică pe *aveni* din lat. *ad-venire* „a veni spre ceva, a veni grămadă”, întrebuițat despre apele care vin mari: span. *avenir* „a se revărsa peste maluri”, de unde „a crește”, *special* (despre aluat) „a se umfla, a se dospi”. În celelalte limbi romanice (it. *avvenire*, fr. *avenir* etc.) cuvântul arată alte dezvoltări semantice („a se întâmpla” etc.) (cf. DA s. v.).

Se pune întrebarea dacă pentru a explica forma românească *a aveni* trebuie să pornim de la latina clasică *ad + venire*, care vedem că în celelalte limbi romanice a suferit alte transformări semantice, sau compunerea s-a petrecut pe teren românesc. Având în vedere faptul că în aromină și spaniolă întâlnim forma fără prepoziția *ad*, probabil compunerea s-a petrecut ulterior în dacoromână. Verbul *venire* avea încă în latina clasică o bogată sferă semantică, legată de ideea fundamentală de „a veni, a ajunge”. De la acest înțeles, s-au dezvoltat în limbile romanice alte nuanțe, astfel sensul s-a specializat cu privire la „aluat”, la „piine”, la acela de „a dospi, a fermenta”.

Ideea de „dospire, fermentare” e exprimată în diverse limbi prin termeni care au la bază, fie ideea de „a fierbe, a se umfla, a crește” (ex. lat. *fermentum, fermentare*), care s-a păstrat în majoritatea limbilor romanice, fie ideea de „acru” (ex.: în limbile slave: bulg. *kvasъ* „aluat dospit” și „băutură acră”, rus *kvasъ* „băutură acră”, *zakvaska* „aluat dospit”, srb. *kvasъ* „aluat dospit” și „lapte acru”, de unde la noi *lapte covăsit* „lapte acru”, ung. *kovász* „aluat dospit”. Raportul între „aluat-ferment-lichid acru” se vede și în familia gr. ζύμη (= rom. *zeamă*, al cărui sens pare că a fost la început „zeamă acră de varză, de castraveți”) care însemna „ferment, aluat”, ζύμωσις idem, ζύμωσις „fermentare”.

În limba romină avem mai mulți termeni pentru a exprima ideea de „dospire, fermentare”, după cum ne arată materialul ALR. Există pe de o parte legătura semantică între „umflare, ridicare” și „fermentare”, cât și asocierea cu ideea de „acru”. Se pune întrebarea dacă în graiul dacoromînilor a avut circulație verbul atestat numai în Palia de la Orăștie *a aveni* „a dospi”? Legătura pe care o putem face cu sinonimul de origine slavă ar putea arunca lumină în această problemă. În limba slavă *dospěti* avea la origine sensul de „a veni” (cf. Miklosich, *Lex.* s. v.) și numai pe teren românesc s-a specializat cu sensul cunoscut astăzi. Nici una din limbile slave nu cunoaște acest înțeles. S-ar putea ca între evoluția paralelă a verbului *a (a)veni* și *a dospi* să fie o legătură, în sensul că semnificația cuvîntului slav a fost influențată de aceea pe care a primit-o în romină cuvîntul de origine latină. Am avea deci de a face cu un calc după cuvîntul latin *venire*. Aceasta ar dovedi, pe de altă parte, că forma *a aveni* „a dospi” a avut odată circulație în limba romină, ca apoi sinonimul de origine slavă *dospî*, cât și omonimia cu verbul *veni* i-a restrîns din ce în ce aria pînă la dispariția totală, iar pe de altă parte că dezvoltarea semantică a verbului *a dospî* nu este independentă.

căfîn (< lat. *calinus*) în limba secolului al XVI-lea nu se mai păstra decît regional. Îl atestă unele exemplare din Palia de la Orăștie cu sensul de „strachină, vas” (*Moisi... luo o parte a singelui și-l băgă în căfîn* 259/6), pe cînd în altele a fost înlocuit, desigur de tipografi, cu sinonimul *vas* (cf. DHLR II, 494). În manuscrisul Paliei, probabil, traducătorii au folosit pentru corespondentul maghiar *medencze*, din versiunea Bibliei lui Heltai, un cuvînt din graiul lor, pe *căfîn*, pe care apoi tipograful l-au înlocuit în unele exemplare cu un cuvînt mai cunoscut, așa cum a procedat și Coresi cu formele regionale din manuscrisele pe care le-a tipărit.

Faptul că odată *căfîn* a avut circulație mult mai mare în dacoromînă o dovedește urmele pe care le-a lăsat în toponimie. Se întîlnește mai ales ca termen ce denumește „munți înalți și rețezați, scobiți ca o albie” (*Căfînii* sau *Căfunii Bucegilor*) sau cu sensul de „stînci pleșuve pe munți” (cf. DA s. v.). Astăzi cuvîntul e aproape dispărut din grai. Îl atestă numai glosarul lui Viciu sub forma *căfînă* (în reg. Sălaj), cu un sens apropiat de cel din Palie: „covată, sau troacă de piine”.

Acest cuvânt aparține categoriei de elemente din vechea zestre latină care s-au păstrat și în dialectele transdanubiene: ar. *căfin* „farfurie“ (cf. Pascu, *Dict. arom. s. v.*) și megl. *cătșon* „caston de pământ“ (cf. Capidan, *Megl.* 66).

Dezvoltarea semantică a acestui termen, petrecută pe teren romînesc, a arătat-o O. Densușianu¹¹. În latină *catinus* înseamnă „farfurie, strachină“, sens păstrat în dacoromînă cît și în celelalte dialecte. Noțiunea de „strachină“ a fost derivată spre aceea de „ceva scobit concav“, iar munții de felul acesta s-au numit *călni*.

a custa (< lat. *constare*) „a trăi“, apare în limba veche romînească în graiul din Moldova, Transilvania și Banat. Traducătorii Paliei îl întrebunțează adesea alături de sinonimul *a via* (*Și această zise: custă încă tatăl vostru?* 151/13), pentru corespondentul *el* din Biblia lui Heltai. Deja în secolul al XVI-lea *a custa* și-a restrîns aria de circulație (în textele rotacizante și tipăriturile lui Coresi nu apare), fiind înlocuit tot mai mult de sinonimele: *a via* și *a trăi*.

În secolul al XVII-lea *a custa* e deseori întrebunțat în limba textelor moldovenești (la Dosoftei și Varlaam, cf. DA s.v.). Dintre cărțile tipărite în Ardeal îl atestă Sicriul de aur (1683) și Anon. Car. În jumătatea a doua a secolului al XIX-lea, teritoriul în care se mai întrebunța cuvîntul s-a restrîns și mai mult.

Astăzi se cunoaște numai în partea de vest a țării¹². Se aude în graiul din Munții Apuseni și în Bihor (cf. Frîncu—Candrea, R. 51), dar și aici mai ales în formele fixe ale poeziei și în unele expresii ca: *zo te custe* (cf. Drăganu, DR I, 308—312).

În dialectele transdanubiene cuvîntul s-a păstrat la aromîni, unde a primit o altă semnificație: *custare* „a merge“ (cf. Pascu, *Dict. arom. s. v.*). În celelalte limbi romănice evoluția semantică a lat. *constare* a urmat o altă dezvoltare semantică: it. *costare*, fr. *couter*, prov., cat., sp. *costar*, port. *custar* „a costa“ (cf. REW, 2170).

im (lat < *limus*) e atestat în secolul al XVI-lea numai în Palia de la Orăștie cu sensul de „lut, argilă“ (*Și luară cărmidă în locul pietrilor și im în loeul varului* 40/23). În Biblia lui Heltai întîlnim corespondentul: *agyag*. În celelalte versiuni romînești utilizate: *lut* (cf. B. 1688, Gen. XI/3; B. 1765, Gen. XI/3) și *smoal* (cf. B. 1938, Gen. XI/3). În Vulgata: *betomen* (cf. B. Sacra, Gen. XI/3).

Cuvîntul se pare că se bucura de o circulație largă, mai ales în Banat și unele graiuri din Transilvania, unde s-au format numeroase derivate ca: *imă*, *imală*, *imos*, *imălos* atestate deja în Anon. Car. Mai de mult era cunoscut și în Moldova, îl întrebunțează mai ales sub forma verbală *a ima* „a murdări“, atît Cantemir, cît și Dosoftei (cf. DA s. v.). Astăzi *im* se mai păstrează regional în unele graiuri cu sensul de „murdărie“ (cf. DLR s. v.).

a la (< lat. *lavare*) „a spăla“, apare în Palia de la Orăștie (*La-na în vin veșmintul său* 174/12), pentru a traduce corespondentul *mos* din Biblia lui Heltai.

Cuvîntul e atestat de cele mai vechi monumente de limbă romînească (cf. Psal. Sch. II, 425), în Anon. Car. (*lau* „lavo“), iar în Moldova *a la* apare la Dosoftei, alături de sinonimul *a spăla* (cf. DA s. v.). Coresi a înlocuit în Cartea cu învățătură (1581) pe *la* din Evanghelia prin *spăla* (cf. DA s. la), ceea ce dovedește că acest cuvînt începuse să nu mai fie cunoscut în graiul muntean.

Astăzi *a la* se întrebunțează numai cu sensuri speciale în unele regiuni. E necunoscut în Transilvania de sud, într-o parte a Munteniei (cuprinzînd și Capitala) și în cea mai mare parte a Banatului și Olteniei (cf. DA s. v.). Apare deseori în culegerile de literatură populară din nordul Transilvaniei. Numeroasele derivate formate pe teren romînesc ne arată circulația largă de care s-a bucurat acest cuvînt în vecheime.

oacă e atestat întîia oară în Palia de la Orăștie cu sensul de „alb cu pete negre, pestriț“ (*Și voui alege oacărele și pistuile oi* 102/25). În textul Vulgatei îi corespunde *maculosus* (cf. B. Sacra, XXX/32), iar în a lui Heltai *szeptlôs*.

În celelalte versiuni ale Bibliei întîlnim: *seină* (cf. B. 1688, Gen. XXX/32), *murgă* (cf. B. 1795, Gen. XXX/32), *pestriță* (cf. B. 1938, Gen. XXX/32).

¹¹ O. Densușianu, *Limba romînă în secolul al XVI-lea* (curs litografiat), vol. I—III, București, 1933—1938.

¹² T. Teaha, *Cîteva particularități lexicale ale graiului de pe Valea Crișului Negru*, în „Fonetica și dialectologie“, vol. I, București, 1958, p. 193.

O. Densusianu¹³ considera acest cuvînt de origine latină, și anume un derivat din *acquilus* „de culoare întunecată, aproape neagră”, alături de care ar fi putut exista compusul **obaquilus* > *oacer* > *oacăr* (prin înlocuirea terminației).

Ca termen aplicat la oi e dat în diferite culegeri de literatură populară și glosare (cf. Viciu, *Glos.*; V. Păcală, *M. R.* 437; Precup, *Păst. Rodnei* 24 etc.) Cuvîntul a avut circulație în unele regiuni căci a pătruns în onomastică: *Oacără* „nume de oaie” (cf. Chest. V/76). Acest vechi termen păstoresc s-a păstrat pînă astăzi pe o arie care formează un triunghi între Turda—Deva—Sibiu (cf. ALR I [5328]). Cuvîntul a fost împrumutat și de alte limbi de la ciobanii romîni: ung. *vakara* „nume de oaie” (cf. I. Papahagi, *Gr. S.* VII, 291).

Pentru dialectele transdanubiene îl atestă aromîinii, cu terminația schimbată: *oacărăndă* (tărs. *oacără*) „neagră la cap și albă la corp” (Dalamatra, *Dicț. maced.* s. v.).

vipt (< lat. *victus*) în limba veche românească apare în nordul Ardealului, Moldova și Bucovina. Îl atestă textele rotacizante sub forma *viptu* „grîu, bucate” (cf. Psal. Sch. II, 508). O singură dată îl întîlnim în Psaltirea tipărită de Coresi (1577), la același capitol și verset ca în Psaltirea Scheiană (cf. DHLR II, 502), unde probabil a fost păstrat din textul manuscris. În alte capitole cuvîntul a fost înlocuit de Coresi cu sinonimul de origine slavă *hrană*.

În Palia de la Orăștie, *vipt* are sensul de „merinde”, „hrană” (*Tremease dzece asini... carele grîu, pîne și vipt ducea tălîni-său* 161/27) și traduce pe ung. *élés* din Biblia lui Heltai. Sub influența textului maghiar în unele capitole traducătorii Paliei s-au folosit de un alt sinonim regional: *ilîs*.

În celelalte versiuni românești ale Bibliei întîlnim: *bucate* (cf. B. 1688, Gen. XLV/23; B. 1795, Gen. XLV/23), *merinde* (cf. B. 1938, Gen. XLV/23).

În trecut cuvîntul a. fost cunoscut și în Moldova căci îl întrebuițează atît Dosoftei cît și Cantemir (cf. DA s. v.). Astăzi se mai aude doar în unele graiuri din Ardeal, atît cu sensul de „grîu, bucate”, cît și „hrană” (comp. sl. *žito* „hrană, grîu”, *živŭ* „viu” *žiti* „a trăi”, cf. Miklosich, *Lex.* s. v.).

Dialectele transdanubiene nu au păstrat acest cuvînt. Dintre limbile romanice îl cunoaște numai italiana: *vitto* „bucate, cereale” (cf. REW, 9315).

Elemente slave

beadă (< vsl. *běda*, s.-cr. *beda*, blg. *beda*) e un împrumut regional care a circulat mai ales în graiul romînilor din Banat, Bihor, Maramureș, Bucovina și Transilvania de vest. Traducătorii Paliei îl întrebuițează cu sensul de „cudur” (*Să fie... mielul fără beadă* 214/20), pentru corespondentul *fogyatkozás* din Biblia maghiară.

În celelalte versiuni apare: *fără prihană* (cf. B. 1688, Ex. XII/5), *desăvîrșit* (cf. B. 1975, Ex. XII/5), *fără meteahnă* (cf. B. 1938, Ex. XII/5).

Dintre textele vechi românești îl atestă numai Palia de la Orăștie. În Banat, desigur, cuvîntul a fost împrumutat de la sîrbi sau bulgari, de unde a trecut și în Transilvania și Maramureș. Pe teren romînesc *bedă* a primit diferite nuanțe de sens (cf. DA s. v.).

cliciu (< srb. *kljuci*) apare în Palia de la Orăștie cu sensul de „coapsă” (*Și cînd văzu că nu poate învinge (= învinge) lovi osul cliciului* 112/23) și traduce corespondentul maghiar *cispő* și *tompörő* din Biblia lui Heltai.

Acest cuvînt de origine sîrbească a fost răspîndit pe o arie restrînsă, care cuprinde Banatul, Aradul, Bihorul și Hunedoara. E atestat în diferite culegeri de cuvinte populare, atît sub forma *cliciu* (cf. Viciu, *Glos.*), cît și *chiciu* (cf. Novacovici, *Cuv. băn.*), cu sensul de „sold”.

Ietnic e atestat numai în Palia de la Orăștie cu sensul de „leneș” (*Furaon iară dzice: că set ietnici* 194/5). În Biblia lui Heltai întîlnim corespondentul *hivolkodók*. În celelalte versiuni românești: *zăbavnici* (cf. B. 1688, Ex. V/17; B. 1795 Ex. V/17), *leneși* (cf. B. 1938, Ex. V/17).

În Dicționarul Academiei, adjectivul *ietnic* e tratat alături de *letiu* s. n. I. Lut, argilă, clisă. L. B. *Fig.* Om moale, trîndav, tîrzielnic etc. 2. Pîne necoaptă, cleioasă,

¹³ O. Densusianu, *Rom. oacăr*, în *Gr. S.*, VI (1934), p. 317—319,

mămăligă crudă. La etimologia cuvîntului se trimite la ung. *lőtye* „zoale, zeamă rea, liurcă; must de gunoi”; ung. *letykó* „zeamă lungă” și germ. *Lette* „lut”.

Discutînd etimologia formei *îndelete*, S. Pușcariu¹⁴ considera că acest cuvînt are la bază adverbul *lete*, care provine din sl. *lětě*, forma flexionară a lui *lěto*. În slavă, acest adverb pe lângă sensul de „an” și „vară” avea și înțelesul de „vreme” (cf. Miklosich, *Lex.* s. v.). Pe teren românesc cuvîntul a suferit o altă dezvoltare semantică. Pornind de la expresii opuse ca „lucrez tot anul la ceva”, față de „lucrez cu grabă, cu zor, cu pripă”, s-a născut pentru *lete* înțelesul de „fără grabă, fără zor, fără pripă”, deci „cu răgaz, încet”. Cu un înțeles apropiat e atestat cuvîntul pînă astăzi în Banat și Mehedinți: *lete* (pronunțat *leše*) „timp liber, liniște”. (cf. DR I, 233). Acest cuvînt se întrebuițea de obicei în legătură cu prepoziții formînd locuțiuni adverbiale: *a lete, de lete, în lete, cu lete* toate cu înțelesul de „încet, încetul cu încetul, încetinel, comod”.

De la forma adverbială s-a putut dezvolta pe teren românesc derivatul *letnic*, atestat în graiul din Banat cu sensul de „leneș, zăbavnîc” (cf. Novacovici, *Cuv. băn.*), alături de omonimul *deletnic* „occupatus negotiis, beschäftigte, geschäftig” (cf. *Lex. Bud.*). Tot în această familie ar intra și subst. *deletnicie* „occupatio negotium, das Geschäft, die Beschäftigung” și verbul *deletnicescu* „me ocupo, sich beschäftigen” (cf. *Lex. Bud.*).

nămesi (< sl. *namestiti*) e întrebuițat de traducătorii Paliei cu sensul de „a pune, a așeza, a acăța” (*Și le nămesi acelea [pietrele] într-umerele efodului 311/10*) și traduce correspondentul maghiar *akaszt* și *helyeztet* din Biblia lui Heltai.

În celelalte versiuni ale Bibliei: *puseră* (cf. B. 1688, Ex. XXXIX/7), *le-au pus* (cf. B. 1795, Ex. XXXIX/7; B. 1938; Ex. XXXIX/7).

Dintre documentele din secolul al XVI-lea îl atestă numai textul Paliei. Probabil cuvîntul a avut circulație numai în graiul vorbit de românii din Banat, căci nu uită să-l amintească nici Anon. Car. (*nemestesk* „compono”, și derivatul *nemestitură* „compositio”). Astăzi se pare că acest cuvînt a dispărut din grai, căci nu-l atestă nici o culegere de cuvinte populare.

niștota (< vsl. *ništota*) în limba veche era cunoscut în graiul din sud-estul Transilvaniei în Banat. Îl atestă Coresi în Cazanîe și în Molitvenic (1564) (cf. DHLR II, 517). Dintre textele din Ardeal îl întîlnim în Psaltirea lui Tordaș (cf. DHLR II, 517) și Siciul de aur (cf. TDRG s. v.).

În Palia de la Orăștie are sensul de „necesitate, lipsă” (*Și duceți ce e pre niștota casei voastre 149/24*) și traduce correspondentul maghiar *szükség* din Biblia lui Heltai.

În celelalte versiuni românești apare: *griu* (în sensul de „hrană necesară”) (cf. B. 1688, Gen. XLII/33; B. 1795, Gen. XLII/33; B. 1938, Gen. XLII/33).

poroboc (< sl. *porobŭcŭ*, cf. DHLR II, 523), e atestat în textele din Ardeal și Banat cu sensul de „copil”. Apare în Molitvenicul lui Coresi (DLHR II, 523), în Noul Testament de la Bălgrad (cf. TRDG s. v.), în Psaltirea tipărită la Blaj în 1651 (cf. Jb III, 179) și în Siciul de aur (cf. GCR II, 505).

Traducătorii Paliei îl întrebuițează alături de alte sinonime ca *prunc, fecior, cocon* (*Acest poroboc era cu feciorii Vilheei 126/26*), pentru a traduce ung. *gyermek* din textul lui Heltai.

În celelalte versiuni românești întîlnim: *copil* (cf. B. 1688, Ex. II/7), *prunc* (cf. B. 1795, Ex. II/7).

Pe teren românesc s-au format și derivatele: *porobocie* „copilărie” (*Noi slugile tale den porobocia noastră am fost oameni fietori de dobitoace 165/17*) și *porobocel*, „porob mic” (*Chemă o doică să apleace porobocelul 183/5*), atestate și în Palia de la Orăștie.

Cuvîntul s-a păstrat pînă astăzi în unele graiuri populare. Într-un studiu asupra noțiunii de „copil” în românește, S. Binder¹⁵ vorbește și despre *poroboc*, pe care-l atestă în regiunile din nordul Transilvaniei, nordul Moldovei și Bucovina și pe care-l consideră de origine polonă, dar mai probabil în aceste regiuni a fost împrumutat din ucraineană.

¹⁴ S. Pușcariu, *îndelete*, în DR, I (1927—1928), p. 232—234.

¹⁵ S. Binder, *Kind, Knabe, Mädchen im Dacoromanischen...* Cluj, 1932.

Cuvîntul apare în diferitele culegeri de literatură populară din Transilvania (cf. TDRG s. v.).

prisne (< sl. *prišnú*) în textele vechi românești e atestat mai ales în Moldova, nordul Transilvaniei și Banat. Apare de nenumărate ori la Dosoftei și Neculce (cf. TRDG s. v.). În Palia de la Orăștie are sensul de „curat, întreg” (*Fă și sfeșnic den curat și prisne de aur* 263/5) și traduce corespondentul *merő* în Biblia lui Heltai.

În celelalte versiuni românești întâlnim: *bătut* (cf. B. 1688, Ex. XXV/31) *vărsat* (cf. B. 1795, Ex. XXV/31).

Astăzi cuvîntul se aude mai ales în graiul din nordul Transilvaniei (Maramureș). Apare și în literatura populară (cf. TRDG s. v.).

Elemente maghiare

a adăvăsi (< ung. *odaveszni*) e cunoscut în limba veche și întrebuințat în unele regiuni și astăzi. În Palia de la Orăștie este atestat cu înțelesul de „a risipi, a împrăștia” (*Împărți-voiu pre ei în Iacov și voiu adăvăsi în Izdrail* 173/25). Traducătorii cunoșteau bine acest cuvînt, căci îl utilizează independent de versiunea maghiară, unde apare corespondentul „elszélesztett”.

În celelalte versiuni românești întâlnim: *împărți-voiu* (cf. B. 1688, Gen. XLIX/7; B. 1938, Gen. XLIX/7), *sămîna-voiu* (cf. B. 1795, Gen. XLIX/7).

Acest împrumut apare și în alte texte vechi din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, mai ales în cele tipărite în Moldova și Transilvania. În Muntenia era mai puțin cunoscut, precum ne arată faptul că e atestat foarte rar în tipăriturile lui Coresi.

Sensul fundamental al cuvîntului pare a fi acela de „a risipi”, de la care s-au dezvoltat pe teren românesc și alte înțelesuri. De la „a risipi aversea” s-a ajuns ușor la înțelesul de „a cheltui, a prăpădi”, atestat în Cazanica lui Varlaam (cf. DA s.v.). Cu sensul acesta cuvîntul s-a păstrat pînă azi în unele părți din Transilvania (cf. Frincu—Candrea, R. 62; Viciu, *Glos.*) și Oltenia (cf. HEM, 290).

Într-un text slav cu glose românești, care datează probabil din veacul al XVI-lea, scris, după cum ne arată I. Bogdan¹⁶, de un călugăr într-una din mănăstirile din nordul Moldovei, întâlnim adjectivul *adăvăsit*, care corespunde slav. *dospěti* și care ar însemna „obosit, ostenit”. Cu înțeles apropiat întâlnim verbul și la Dosoftei sub forma *a devăsi* „a extenua, a consuma, a istovi”, cît și „a înfrîna” (cf. DA s.v.).

În ce privește etimologia s-au exprimat pînă acum diferite păreri. Hasdeu¹⁷ se gîndea la un derivat al unui *adăvesc* din lat. *adversum*. Tiktin¹⁸ îl crede de origine slavă, iar A. Scriban¹⁹ îl compară cu ung. *távoszlatni*, dar atît sensul, cît și forma acestui cuvînt ne trimit la ung. *odaveszni*, așa cum a arătat N. Drăganu²⁰.

a aldovăni apare numai în Palie cu sensul de „a se jertfi” (*Mielul paștilor noastre Hristos, cine derept noi se-au aldovănit* 214/17 n. m.) și corespunde lui *áldoztat* în textul lui Heltai.

O. Densusianu considera că forma atestată în Palie, *a aldovăni*, ar fi un dublu împrumut din ung. *áldozni* + srb. *aldovanje* (cf. DHLR II, 538). Dar această formă, care a avut circulație restrînsă în dacoromînă s-a putut dezvolta pe teren românesc din cuvîntul maghiar *áld* „a blagoslovi, a binecuvînta”, și anume pornindu-se de la forma de gerunziu *áldván* (cf. Ny. Sz. I, 55). Tot de la această temă, prin adăugarea sufixului *-ui*, s-a format și verbul *a áldui*, generalizat în epoca reformei în limba literaturii protestante din Ardeal și Banat, de unde a pătruns și în graiul popular din aceste regiuni, păstrîndu-se pînă astăzi. De asemenea a fost împrumutat și substantivul *áldás* (< ung. *áldás*) bine cunoscut azi în graiul din Ardeal.

¹⁶ I. Bogdan, *Glose romîne într-un manuscript slăvon din sec. XVI*, în „Convorbiri literare”, XXIV (1880—1881), p. 727—752.

¹⁷ HEM, p. 291.

¹⁸ TDRG, s. *adăvăsi*.

¹⁹ A. Scriban, *Etimologii*, în „Arhiva”, XXX (1923), p. 278.

²⁰ N. Drăganu, *Etimologii*, în DR, IV (1926), p. 752—753.

alean (< ung. *ellen*) în limba română veche e atestat în locuțiunea adverbială în *aleanul*, *de-a aleanul* cu sensul de „împotrivă, contra“ (*Vreviră în aleanul lui Moisi* 235/17) și traduce adverbul ung. *ellen* din Biblia lui Heltai.

În secolul al XVI-lea și al XVII-lea cuvântul apare mai ales în textele din Transilvania și Banat (cf. Cod. Vor. 180; Psal. Sch. II, 347; Cat. Calv. 120; Tamás *Fog.* 71; Anon. Car.) și mai puțin în cele din Muntenia. În limba veche această locuțiune era considerată ca regională. Astfel, Popa Ioan din Vinți, în Sicriul de aur (1683), mărlurisește următoarele: „Rumânii nu grăim toți într-un chip, cum iaste: *oca* — *pricina*, au în *alian* — *împotriva*, *hasna* — *folosul*, *alduială* — *blagoslovenie* și altele“²¹.

În legătură cu vechimea acestui cuvânt în limba română, Tamás²² susține că este un împrumut vechi, intrat în limba română înainte de reformă, în a doua jumătate a evului mediu.

Pe teren românesc *alean* s-a răspândit mai ales sub forma substantivală, primind o altă nuanță de sens. În Transilvania, dar mai ales în Moldova, *alean* exprimă astăzi un sentiment mai blind, mai mult dureros și duios, nu răuvoitor. Alecsandri îl traduce prin „durere“ și „focul inimii“ (cf. DA s. v.) Hasdeu²³ îl considera un cuvânt foarte înrădăcinat în limbă, mai cu seamă în poezia populară și cel mai potrivit corespondent pentru „melancolie“. Cuvântul apare deseori la poeții și scriitorii noștri, mai ales cu sensul de „dor“ și „nostalgie“ (cf. DLR s. v.).

alnic (< ung. *álnok*) în Palia are înțelesul de „viclean, șiret“ (*Și șarpele era mai alnic de toate jigăniile* 18/10). Acest cuvânt avea o circulație restrinsă în limba veche, fiind cunoscut mai ales în Banat. Traducătorii Paliei îl utilizează independent de versiunea maghiară, unde înțelegem corespondentul *ravasz*, ceea ce denotă că în graiul lor era bine cunoscut. Cu același înțeles *alnic* apare și în Psallirea lui Viski din 1697 (cf. Drăganu, DR IV, 116).

Pe teren românesc de la adjectiv s-a creat și derivatul substantival *alnicie* (< *alnic*, cu sufixul *-ie*) cu sensul de „vicleșug, viclenie“ (*Răspunseră... feciorii lui Iacob... cu alnicie* 117/4). Această formă pe care dicționarele noastre nu o atestă apare în numeroase traduceri calvino-române din Ardeal și Banat din secolul al XVI-lea și al XVII-lea (Sicriul de aur, ap. Tamás, *Fog.* 72; Viski, ap. Drăganu, DR IV, 116), de asemenea e atestată și în Lex. Mars. (*alnicie*, „fraus“).

Astăzi *alnic* are o circulație foarte restrinsă. Avem date numai din graiul vorbit în regiunea din jurul Mureșului (cf. Moldovan, *Af.* 101).

În legătură cu etimologia cuvântului, Drăganu²⁴ susține că *alnic* nu poate deriva din ung. *álnok*, deoarece *-nok* ar fi trebuit să se păstreze neschimbat în românește, ci provine din srb.-cr. *jalnik* „simulator, deceptor, circumventor“. Dar în acest caz ar fi greu de explicat forma fără *j-* din română. Mai probabil, cuvântul a fost împrumutat din maghiară, după cum ne arată și aria lui de răspândire. În ce privește sufixul — *nok*, sau *nek*, acesta s-a putut modifica pe teren românesc, probabil sub influența sufixului românesc *-nic* (cf. DA s. v.).

bărat (< ung. *barát*) în Palia de la Orăștie păstrează sensul de bază al cuvântului maghiar, acela de „prieten“ (*Iuda mearse... cu Hera den Odolam bărbatul* [= *băratul*] său 132/4). În textul Bibliei lui Heltai apare corespondentul *barát*. În celelalte versiuni românești: *prietenul* (cf. B. 1938 Gen. XXXVIII/12) și *păstorul* (cf. B. 1688, Gen. XXXVIII/12; B. 1795 Gen. XXXVIII/12).

În limba maghiară *barát* are înțelesul de „prieten“ și „preot catolic“ (cf. Ny. Sz. s. v.). Kniezsa²⁵ susține că aceste sensuri nu s-au creat pe teren maghiar, ci avem un dublu împrumut din limba sârbo-croată. În limba română cuvântul a pătruns devreme. În epoca feudală era cunoscut atât în Ardeal și Banat, cât și peste Carpați, mai ales cu sensul de „preot catolic“. Tot cu acest sens e atestat în documentele slavo-române din

²¹ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia română veche*, tom. I (1508—1716), București, 1903, p. 273.

²² Tamás, *M. Ksz.*, p. 16.

²³ HEM, p. 722.

²⁴ N. Drăganu, *Etimologii*, în DR VI (1929—1930), p. 246.

²⁵ Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, vol. I, partea I, Budapest, 1955, p. 80—81.

Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVII-lea (cf. Bogdan, *Gl.* 29). În unele graiuri din Transilvania și Banat cuvîntul a fost împrumutat cu sensul de „prieten”.

În textul Paliei întîlnim și derivatul *băratăș*²⁶ „prieten” (*La el mearse den Gherar și Ahusa băratășul acestuia* 87/28), care traduce corespondentul maghiar: *barát* din Biblia lui Heltai. Această formă nu e atestată în dicționarele noastre și nici în alte texte.

băsău (< ung. *bosszú*) e un împrumut vechi, care apare deja în textele rotacizante, primele monumente de limbă românească (cf. Psal. Sch. II, 306). La răspîndirea cuvîntului în graiul vorbit în Transilvania și Banat un mare rol au avut, desigur, traducerea calvino-romîne, unde acest cuvînt este utilizat adesea (cf. Tamiás, *Fog.*; Cat. Calv. 120—121; Sicriul de aur, ap. DA s. v.). Sub forma *běșeu* „iniuria (contumelia)” îl atestă și Anon. Car.

În graiul muntean acest cuvînt nu a avut circulație. Dacă totuși apare în Psaltirea tipărită în 1577, aceasta se datorește faptului că diaconul Coresi nu a tradus singur acest text așa cum ne spune în prefață, ci numai a modificat textul unei traduceri anterioare, scoțînd unele forme învechite și regionale. O astfel de formă, păstrată dintr-o traducere anterioară, făcută probabil în Ardeal, este și *băsău*.

În „Palia de la Orăștie” cuvîntul apare în expresia *a sta în băsău* „a se răzbuna” (*Că printru sîngele trupurilor voastre sta-voiu băsău* 34/20), care traduce fidel expresia maghiară *bószul ál* din Biblia lui Heltai.

În limba veche *băsău* avea și sensul de „ură, pică”, după cum ne arată pasajul din Psaltirea lui Coresi și fragmentul Leviticului (cf. DA s. v.). Cu acest înțeles cuvîntul se aude pînă astăzi în unele regiuni din Bucovina, cît și în munții Sucevei din Moldova (cf. DA s. v.).

beartă (< ung. *părta*) în Palia de la Orăștie are sensul de „margine” (*Să faci și masă den lemn de setim... fă pre ea și beartă... de o palmă înaltă* 262/17) și corespunde cuvîntului *părta* din versiunea lui Heltai.

Acest sens era cunoscut și în limba maghiară veche, unde cuvîntul *părta* pe lîngă „cununa cu care fetele își împodobesc capul” însemna și „margine” (cf. Ny. Sz. s. v.). În limba romînă cuvîntul a pătruns cu ambele înțelesuri. În Anon. Car. e notat sub forma obișnuită în Banat *partě*, fără a se arăta sensul.

Astăzi cuvîntul se aude regional, mai ales în Transilvania și Banat, atît sub forma *bartă* (cf. DA s. v.) cît și *partă* (cf. Costin *Gr. b.* 154). Sub influența formei de plural *berle* s-a creat o formă nouă de singular *beartă* și *bertă*²⁷.

O. Densusianu²⁸ explică pe *b-* din *beartă* prin influența cuvîntului german *Borten*, care avea acelaș înțeles. În Dicționarul Academiei cuvîntul *bartă* e derivat direct din germ. *Borten* (prin filiera dialectului săsesc).

Pe teren romînesc, pe lîngă sensul de bază, acest împrumut a primit nuanțe noi, necunoscute în limba maghiară (cf. DA s. v.).

berc (< ung. *berek*) în Palia de la Orăștie păstrează sensul cuvîntului maghiar, însemnînd aici „pădure (sfîntă)” (*Preastoalele acelora zdrobeaște și bozii lor frînge și bercurele lor tae* 295/2). Traducătorii utilizează această formă, desigur, sub influența Bibliei maghiare, unde întîlnim corespondentul *berek* (*berkeket*).

În celelalte versiuni romînești ale Bibliei în locul acestei forme apare: *desişurile* (cf. B. 1688, Ex. XXXIV/13; B. 1795, Ex. XXXIV/13) sau *locașele* (B. 1938, Ex. XXXIV/13).

În graiul romînilor din Transilvania și Banat cuvîntul a pătruns de vreme cîci el se găsește și în toponimie²⁹ și onomastică³⁰.

²⁶ O formă asemănătoare este *bratăș*, derivat din *brat* < psl. *bratŭ* „prieten” (cf. DHLR II, p. 320).

²⁷ J. Byck și Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în „Bulletin linguistique”, I (1933), p. 16.

²⁸ DHLR II, p. 538.

²⁹ A. de Cihac, *Dictionaire d'étymologie daco-romane*, II, Francforts/M., 1879, p. 481.

³⁰ Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 177.

Pe la sfârșitul secolului al XVI-lea (1579) e atestat și în documentele slavo-române din Țara Românească (Gorj), sub forma *Bărc*³¹.

Acest cuvânt în limba veche se pare că nu avea circulație în regiunile rotacizante, căci textele nu-l atestă. El lipsește și din primele dicționare românești.

Astăzi *berc* sau *bărc* se aude în graiul popular din Transilvania cu sensul de „țufiș, dumbravă, pădurice, lăstar, rețiu, huciu, huceag” (cf. DA s. v.).

a (se) bintăiui (< ung. *büntetni*) a fost împrumutat în limba română cu sensul etimologic de „a (se) pedepsi”. (*Cine robul său... îi-l va bătind cu toiagul, cum în mână-i va fi murind, să se bintăiuiască* 248/18). În *Palie* traduce corespondentul maghiar *büntet* din Biblia lui Heltai. În celelalte versiuni românești întâlnim: *izbîndi* (cf. B. 1688, Ex. XXI/20), *judeca* (cf. B. 1795, Ex. XXI/20), *răzbuna* (cf. B. 1938, Ex. XXI/20).

Cuvîntul e atestat în *Tilcul Evangheliilor* lui Coresi (1564) sub forma *nebintăiui* (cf. Tamás, M. Ksz. 19). În graiul populației românești din Transilvania și Banat s-a răspindit mai ales prin tipăriturile calvino-române, unde apare adesea, atît sub forma atestată în *Palie*, cit și *bînteluii* (cf. Tomás, *Fog.* 75; Cat. Calv. 121).

În limba veche era bine cunoscut în părțile ardelenne după cum ne arată scrisorile și documentele din secolul al XVII-lea (cf. Iorga, S. D. XII, 282; GCR I, 219). Astăzi acest cuvînt se aude în regiunile mai influențate de maghiari, cu același înțeles (cf. Moldovan, *Af.* 806; Stan, *Mocok*, 27; Weigand, *Jb.* IV, 326).

budușlău (< ung. v. *bujdosó*) e un cuvînt care a pătruns în limba română o dată cu alte împrumuturi din perioada reformei. În *Palia* de la Orăștie păstrează înțelesul elimonului maghiar, acela de „fugar, pîrbeag” (*Nestătătoriu și budușlău îi-veri spre pămînt* 23/4). Traducătorii au întrebuițat acest cuvînt probabil sub influența lui *bujdosó* din textul lui Heltai.

Dintre traduceri calvino-române îl atestă și *Psaltirea* lui Viski, sub forma derivată pe teren românesc: *budușlău* (cf. Drăganu, *DR* IV, 116). Cuvîntul a pătruns și peste Carpați, în sec. XVIII îl întâlnim și în Moldova cu sensul de „vagabond” (cf. DA s. v.).

Regional s-a păstrat pînă astăzi în graiul popular din Ardeal (cf. Bugnariu, *Nas.*: *Jb.* VIII, 75). Găldi³² arată că acest împrumut a primit în unele regiuni o nuanță peiorativă, astfel în Maramureș *budușlăncă* înseamnă „lemeie fugită de la bărbat” (cf. Papa-hagi, *G. M.* 215).

În limba veche maghiară alături de *bujdosó* era cunoscută și forma fără *-j*: *bodosó* (cf. Ny. Sz. I, 323), care stă la baza cuvîntului românesc. Forma primordială din romînă a fost *budușău* (cf. Göbl, *Szót.* 17), alături de care e atestat de vreme deja în 1582 și *budușlău*.

În legătura cu apariția lui *-i-*, O. Densusianu³³ presupunea o contaminare între *bujdosó* + *bujdokló*, care în limba maghiară avea același înțeles. Dar în acest caz avem mai degrabă de-a face cu influența formei verbale *budușlui*, unde *-i-* intervocalic este etimologic.

a budușlui (< ung. *bujdosolni*) „a pîrbeji, a rătăci” (*Și ducindu-se budușlui în pus-linea Berzavcei* 68/3) corespunde formei magh. *bujdokol* din Biblia lui Heltai.

În celelalte versiuni românești: *rătăcea* (cf. B. 1688, Gen. XXI/14) *a rătăcit* (cf. B. 1938, Gen. XXI/14).

Acest împrumut nu a avut circulație largă în limba veche: în textele din secolul al XVI-lea și al XVII-lea el apare rareori. Îl întâlnim numai în *Cazania* lui Coresi (1564), cu același înțeles (cf. DHLR II, 539). Era cunoscut mai ales în graiul popular din Transilvania unde cuvîntul s-a păstrat pînă astăzi. Pe teren românesc, pe lângă înțelesul vechi, concret, cuvîntul a primit și alte nuanțe noi, unele necunoscute în limba maghiară.

În unele regiuni din Transilvania a *budușlui* înseamnă astăzi „a hoinări, a umbla pustiu, a strengări” (cf. DA s. v.).

³¹ cf. Bogdan, *Gl.* 29.

³² Găldi, *D.V.L.*, p. 111.

³³ DHLR II, p. 539.

Deoarece noțiunea de „rătăcire, pribegire”, poate să însemne și o „căutare”, de la înțelesul vechi s-a putut ușor ajunge și la sensul de „a scotoci” pe care l-a primit verbul *a budușlui* în Banat (cf. Costin, *Gr. b.* 65).

a celui (< ung. *csalni*) a păstrat în limba romină sensul etimonului maghiar de „a înșela” (*Șarpele celui-mă și mincai* 20/3). În *Palia* de la Orăștie traduce corespondentul *csal* din Biblia lui Heltai. În celelalte versiuni apare: *m-a amăgît* (cf. B. 1688, Gen. III/13; B. 1795, Gen. III/13; B. 1938, Gen. III/13).

Tamás³⁴ consideră că acest cuvânt s-a răspândit în graiul rominilor din Transilvania și Banat în timpul reformei, când o serie de noțiuni au pătruns în limba romină prin traducerea calvino-romine. Totuși acest împrumut poate fi mai vechi, căci apare și în textele rotacizante (cf. *Psal. Sch.* II, 366). În cărțile românești tipărite în Transilvania și Banat în sec. al XVI-lea și al XVII-lea apare adesea (cf. Tamás, *Fog.* 78; Viski, ap. Drăganu, DR IV, 117; Anon. Car.; Tagliavini, *Lex. Mars.* 109—110). În limba veche, alături de *a celui*, circula și forma compusă *a încelui*, care apare deja în *Psaltirea* lui Viski (cf. Drăganu, DR IV, 117). Tagliavini³⁵ explica această formă prin contaminare cu verbul *a înșela*.

Acest cuvânt aparține acelor împrumuturi din maghiară care se bucură și astăzi de o largă circulație și frecvență în graiul rominilor ardeleni și bănățeni. Familia bogată de derivate ((*în*)*celuit*,-ă adj., (*în*)*celuitor*,-oare adj., (*în*)*celuia*dă, *celuire*, *celuitură* s. f., (*în*)*celușag* s. n., cf. DA s. *celui*) dovedește frecvența și vechimea lui în graiul acestor regiuni.

ciurdă (< ung. *csorda*) „cireadă, turmă” (*Laban* răspune și dize: *aceaste ciurde, ciurdele mele* 108/23) traduce forma *csorda* din Biblia lui Heltai. În celelalte versiuni românești întâlnim *dobitoace* (cf. B. 1688, Gen. XXXI/43; B. 1795, Gen. XXXI/43) sau *vite* (cf. B. 1938, Gen. XXXI/43).

De la populația maghiară care s-a așezat în bazinul Ardealului pe la sfârșitul secolului al XI-lea³⁶, rominii au împrumutat și o serie de cuvinte în legătură cu agricultura și creșterea animalelor. La această categorie aparține și substantivul *ciurdă*, care este un împrumut vechi întrebunțat mai întâi în Ardeal, alături de sinonimul de origine slavă *cireadă*, iar de aici a pătruns și în Muntenia (Muscel) și Bucovina (cf. Găldi, *D.V.L.* 117), „mulțime, grămadă de oameni” (cf. DA s. v.).

Cuvîntul se păstrează pînă astăzi în graiul popular din Transilvania și Banat. În unele regiuni din Bucovina, prin extensiunea acestui sens, s-a ajuns la înțelesul de „mulțime, grămadă de oameni” (cf. DA s. v.).

făgădaș (< ung. *fogadás*) corespunde și ca formă și ca înțeles cuvîntului maghiar. În *Palie* apare alături de sinonimul derivat pe teren românesc *făgăduita*, însemnînd „promisiune făgăduință” (*Unde mie făgădaș făgăduiși* 105/15) și traduce corespondentul *fogadás* din Biblia lui Heltai.

În celelalte versiuni apare: *rugă* (cf. B. 1688, Gen. XXXI/13), *făgăduință* (cf. B. 1795, Gen. XXXI/13; B. 1938, Gen. XXXI/13).

În Dicționarul Academiei la acest cuvînt se dau numai cîteva date din secolul al XVIII-lea, deși împrumutul este mult mai vechi. Documentele îl atestă începînd cu secolul al XVI-lea (cf. Iorga, *D. B.* II, 73). Îl întâlnim adesea și în literatura protestantă (Cal. Calv. 127; Găldi, *D.V.L.* 128).

Cuvîntul se păstrează și astăzi regional în graiul vorbit în Transilvania și Banat, cu același înțeles de „promisiune” (cf. Costin, *Gr. b.* 104; Găldi, *D.V.L.* 128).

hasnă (< ung. *haszon*) în *Palia* de la Orăștie înseamnă „rod, recoltă” (*Pînă în șase ani tu să samini pămîntul tău și stringe launtru hasnă lui* 255/14) și traduce corespondentul maghiar *haszon* în Biblia lui Heltai. În celelalte versiuni utilizate apare: *roade* (cf. B. 1688, Ex. XXIII/10; B. 1795, Ex. XXIII/10; B. 1938, Ex. XXIII/10).

Acest cuvînt e un împrumut vechi care a pătruns în limbă pe la sfârșitul evului mediu, generalizîndu-se în graiul din Ardeal și Banat mai ales prin traducerea calvino-romine. În textele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea apare adesea cu înțelesul de

³⁴ Tamás, M. Ksz., p. 20.

³⁵ Tagliavini, *Lex. Mars.*, p. 109.

³⁶ N. Drăganu, *Romîni în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1932, p. 32.

„folos“ (cf. Tamás, *Fog.* 90; Tagliavini, *Lex. Mars.* 108; Gáldi, *D.V.L.* 135). Cuvîntul a pătruns și peste Carpați, fiind cunoscut și în unele graiuri din Moldova (cf. Șezătoarea II, 24). E atestat mai cu seamă în literatura populară (cf. DA s. v.). Numeroasele expresii și construcții formate cu acest cuvînt ne arată circulație largă de care s-a bucurat (cf. Papahagi, *G.M.* 222; Densusianu, *Ț.H.* 320; Tamás, *Ug.* 8; DA s. v.).

De la substantiv s-a creat pe teren românesc cu ajutorul sufixului *-ui* și verbul *a hăsnui* „a folosi, a profita“ (*Ce vom hăsnui cu acea să vom omori frate nostru?* 123/18). Traducătorii Paliei au fost influențați de cuvîntul maghiar *használ* din Biblia lui Heltai. În celelalte versiuni românești apare: *ce folos* (cf. B. 1688, Gen. XXXVII/26; B. 1795, Gen. XXXII/26) *ce vom folosi* (cf. B. 1938, Gen. XXXVII/26).

Cuvîntul e înregistrat și de Anon. Car. (*hēsnuiesk* „prosum“), cît și în Dicționarul lui Samuil Micu (cf. Gáldi, *D.V.L.* 135). Alături de această formă s-a împrumutat direct din maghiară și *hăsnălui, hăsnăli* (< ung. *használni*), care se aud pînă astăzi în unele graiuri din Ardeal, cu sensul de „a (se) servi, a întrebuița“ (cf. DA s. v.).

hotnogiu (< ung. *hadnagy*) în Palia de la Orăștie are sensul de „căpitan, comandant al oștilor“ (*Gesti Freanți, alesu hotnogiu Ardealului* 11/6).

În limba veche acest cuvînt era cunoscut atît în Transilvania și Banat, cît și în Moldova. În Dicționarul Academiei se arată că *hotnog* s-a introdus pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea în Moldova pentru a desemna un „comandant peste o sută de oameni“ (Varlaam, Ureche, Neculce, ap. DA s. v.). Cu același înțeles cuvîntul e atestat la începutul secolului al XVII-lea (1604) în documentele slavo-romîne din Moldova (cf. Bogdan, *Gl.* 65).

În Lexiconul de la Buda *hotnogiu* e definit prin „locotenent“, sens pe care îl găsim în Cronică lui Șincai (cf. DA s. v.).

Astăzi acest împrumut se mai păstrează doar pe o arie restrînsă din nordul Ardealului, în graiul maramureșenilor: *hognogi* „sublocotenent“ (cf. Papahagi, *G.M.* 222).

În unele graiuri din Ardeal *hotnogiu* înseamnă „om rău la inimă“ (cf. DA s. v.). Înțelesul nou, peiorativ, pe care l-a primit acest cuvînt oglindește relațiile și sentimentele pe care le avea poporul față de „comandanți“ și „căpitani“, reprezentanții clasei exploatare.

iliș (< ung. *élés*) în Palia de la Orăștie păstrează sensul etimonului maghiar „provizii, alimente, hrană“ (*Si luo Sodomului și Gomorului toată marha și ilișul și se duseră* 48/25) și traduce corespondentul *élés* din Biblia lui Heltai. În celelalte versiuni românești întîlnim: *avuturi* (cf. 1688, Gen. XIV/11; B. 1795, Gen. XIV/III, *bucate* (cf. B. 1938, Gen. XIV/11).

Pe teren românesc *iliș* era cunoscut în vechime, mai ales în graiul din Moldova unde a primit un înțeles special. E atestat deja în prima jumătate a secolului al XV-lea (1444) în documentele slavo-romîne din Moldova (cf. Treml. Ung. Jb. IX 293) cu sensul de „dare, a cărei natură nu o cunoaștem mai de aproape“ (cf. DA s. v.), „dijmă din grîne“ (cf. Bogdan, *Gl.* 66). Cuvîntul a avut odată circulație în graiul vorbit din aceste regiuni, după cum ne arată și derivatul *ilișar* „cel ce adună ilișul“, care apare în documentele slavo-romîne de la începutul secolului al XVII-lea (1604) (cf. *ibid.*). În textele românești tipărite sau scrise în secolul al XVI-lea și al XVII-lea în Transilvania și Banat, cuvîntul apare mai rar.

S-a crezut că *iliș* ar fi un împrumut din tătară³⁷, mai ales că în limba veche era cunoscut în Moldova, dar știm că și alte împrumuturi de origine maghiară s-au răspîndit în Moldova. Cuvîntul *iliș*, după cum a arătat D. Prodan³⁸ corespunde și ca înțeles și din punct de vedere fonetic cuvîntului maghiar *élés*.

Astăzi se pare că acest cuvînt a dispărut din limbă.

a murgui (< ung. *morogni*, cf. DHLR II, 541) e un împrumut care n-a avut o circulație mare în limba veche, iar astăzi a dispărut cu totul. În textele noastre vechi păstrează un sens apropiat de al cuvîntului maghiar, însemnînd „a murmura, a cîrți“ (*Impo-*

³⁷ E. Petrovici, *Note slavo-romîne*, în DR XI (1948), p. 190.

³⁸ L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii romîne*, I—II, București, 1900, p. 11.

³⁹ D. Prodan, *Despre iliș în Transilvania*, în „Anuarul Institutului de istorie națională“, VIII (1939—1942), p. 361—373.

triva lui ași murguîl 231/28). În textul lui Heltai apare corespondentul *zugolodik*, deci traducătorii Paliei au întrebuițat acest cuvînt independent de Biblia maghiară.

În celelalte versiuni apare: *gilceavă* (cf. B. 1688, Ex. XVI/7) *cirtirea* (cf. B. 1795, Ex. XVI/7), *murmureală* (cf. B. 1938, Ex. XVI/7). Cuvîntul e atestat și în Codicele Voronețean și la Coreși cu același sens (cf. DHLR II, 451; GCR II, 472).

ocă (< ung. *ok*) a intrat în limbă în timpul reformei, mai ales prin traduceri calvino-romine. În Palia de la Orăștie păstrează înțelesul cuvîntului maghiar, de „cauză, motiv” (*Cînd amu era auzit oca venîtului lui Iacov* 97/21) și traduce pe ung. *ok* din Biblia lui Heltai.

În limba veche se pare că era mai des întrebuițat ca astăzi, după cum ne arată textele din sec. al XVI-lea și al XVII-lea (cf. Tamás, *Fog.* 103; Cat. Calv. 129–130; GCR II, 490). Cuvîntul apare și în Molitvenicul lui Coreși din 1564 (cf. DHLR II, 541), care, probabil, e tot o traducere după maghiară⁴⁰.

Cuvîntul e atestat și în Anon. Car. (*okē* „cauza”) și se păstrează pînă azi regional în graiul popular din Banat, unde se aude sub forma *ucă* sau *hucă* (cf. Costin, *Gr. b.* 118). În Ardeal e cunoscut mai ales în partea de nord-vest, în Bihor și Satu Mare, (cf. Alexics, *Magy. el.* 87).

pochiolate pl. (< ung. *patyolat*) în Palia de la Orăștie e atestat numai la plural și înseamnă „vălul pe care îl purtau pe cap preoții evrei” (*Încinge și Aron și feciorii lui cu brînele și pochiolele leagă-le pe cap* 275/25). Pentru a defini același obiect traducătorii Paliei utilizează și un alt cuvînt: *cuminac*. Ambele forme corespund cuvîntului din versiunea maghiară *főkötő*, deci în acest caz traducătorii nu au fost influențați de textul Bibliei lui Heltai.

În celelalte versiuni românești ale Bibliei apare: *chivere* (cf. B. 1688, Ex. XXIX/9), *chidare* (cf. B. 1795, Ex. XXIX/9), *turbane* (cf. B. 1938, Ex. XXIX/9).

În limba veche acest împrumut era cunoscut în graiul vorbit în unele regiuni ale Banatului, căci îl înregistrează și Lex. Mars. *patyalat* „sindon”). Astăzi se aude în Țara Hațegului (Densusianu, *Ț.H.* 60), la romînii din Munții Apuseni, sub forma *potilat* (cf. Frîncu—Candrea, *M.A.* 169) cît și în graiul din Maramureș: *poțilat* (cf. Papahagi, *G.M.* 229) cu sensul de „pînză subțire, fină”.

rudă (< ung. *rúd*) în textul nostru apare alături de sinonimul „prăjină” (*Scindurile, rudele încă le polei cu aur* 303/26), pentru a traduce cuvîntul *rúd* din versiunea maghiară. Traducătorii îl utilizează mult mai rar decît pe *prăjină*, poate fiindcă îl considerau regional.

În limba maghiară acest cuvînt, a cărui etimologie nu se cunoaște precis, avea altă formă *rud* cît și *ruda* (toponimicul *Ruda*, cf. Cz. *Fcg.* V, 641–642), din care se explică forma românească. Dintre limbile slave cuvîntul e cunoscut numai în sîrbă, *ruda* însemnînd aici „oiște” (cf. Miklosich, *Lex. s. v.*), probabil cuvîntul a pătruns și la sîrbi din maghiară⁴¹.

La noi *rudă* se aude în Transilvania și mai rar în Moldova, cu sens apropiat de al cuvîntului maghiar (cf. Márton, 32). În Banat cuvîntul a primit înțelesul de „oiște” probabil sub influența sîrbo-croată.

siriu (< ung. *szer*) e un cuvînt pe care nu-l întîlnim în alte texte vechi din sec. al XVI-lea și al XVII-lea. Traducătorii Paliei îl utilizează pentru a traduce cuvîntul maghiar *szerszám*, atît cu sensul de „unelte, scule” (*A cortului încă toate siriurile... den arame să fie jăcute* 269/17), cît și în înțelesul de „arnă” (*Ia dereți acca siriu lău, cucura, arcul și pasă la cîmp* 89/4). În celelalte versiuni românești întîlnim în ambele pasaje corespondentele: *unelte* (cf. B. 1688, Ex. XXVII/19, Gen. XXVII/3; B. 1795, Ex. XXVII/3), *lucrurile* (B. 1938, Ex. XXVII/3).

Acest cuvînt nu apare nici în dicționarele noastre istorice și nici în alte texte literare, probabil nu a avut circulație largă în graiul viu al poporului. Astăzi a dispărut din limbă.

a sucui (< ung. *szokni*) în Palia de la Orăștie are sensul de „a obișnui” (*Dom*

⁴⁰ N. Hodoș, *Un fragment din Molitvenicul diaconului Coreși* (1564), București, 1903, p. III–XV.

⁴¹ Kniezsa, *op. cit.*, p. 936.

nul... grăia cu Moisi, cum omul cu priatnicul său au sucuit a grăi 291/25) și corespunde cuvîntului *szokik* din Biblia maghiară.

Acest împrumut era puțin cunoscut în limba veche. Dintre textele tipărite în secolul al XVI-lea îl atestă numai Palia. Regional se mai aude și astăzi în Transilvania, mai ales în graiul din Bihor (cf. ALR II, h. 140).

tărcat (cf. ung. *tarka*) e un împrumut care pe teren românesc și-a păstrat înțelesul din maghiară însemnînd „pestriț, de diferite culori”. Întîlnind cuvîntul *tarka* în versiunea maghiară, cei care tălmăceau pentru prima dată Biblia în românește s-au folosit fie de acest împrumut (*Și... areții suia pre tărcate și pistrui și șule* 105/7), fie de sinonimul *oacăr*. În celelalte versiuni românești apare: *pestrițe* (cf. B. 1688, Gen. XXXI/10; B. 1795, Gen. XXXI/10) și *vărgate* (cf. B. 1938, Gen. XXX/10).

Cuvîntul a pătruns de vreme în graiul viu al poporului, mai întîi în Ardeal și Banat, de unde apoi s-a răspîndit peste Carpați. Astăzi *tărcat* se aude deseori mai cu seamă în limba populară din Ardeal, cît și în literatura populară românească (cf. Alexici, *Magy. el.* 102; Mîndrescu, *El. ung.* 106—107; Tamás, *Ug.* 27, TDRG s. v., DLR s. v.).

tîrnaț (< ung. *tornác*) e un cuvînt care aparține categoriei de împrumuturi în legătură cu *casa*. În Palia de la Orăștie păstrează înțelesul etimologic, fiind utilizat alături de sinonimul „přidvor” (*Lungul tîrnațului de 100 de coți* 269/13) și traduce pe ung. *tornác* din Biblia lui Heltai.

Acest cuvînt era cunoscut în limba veche atît în Transilvania, cît și în unele regiuni de peste Carpați (cf. TDRG s. v.). Cu sensul atestat în Paliie, *tîrnaț* apare și în alte traduceri calvino-romine, în Psaltirea lui Viski și într-o culegere de cîntece și psalmi din 1660 (cf. Tamás, *M. Ksz.* 26).

Astăzi cuvîntul se aude mai ales în Transilvania și nordul Banatului, în timp ce în restul teritoriului dacoromîn se întrebunțează sinonimul de origine slavă *přidvor*. (cf. ALR SN, h. 234). Această arie se poate lărgi dacă ținem seama de alte sensuri pe care le-a primit acest împrumut pe teren românesc. În graiul vorbit în unele regiuni din Moldova *tîrnaț* e cunoscut cu sensul de „locul dinaintea pragului” (cf. Șezătoarea XIX, 60), iar în Oltenia cuvîntul are sensul de „prispă, tindă” (cf. Gr. S. V, 123, Gorj). În regiunea Argeș se aude și azi *alîrnaț* pentru „cerdac” (cf. Pamfile, *Din viața poporului român*, XX, 94).

varmigie (< *várnegye*) în Palia de la Orăștie are înțelesul de „district, referindu-se la diviziunea teritorială bisericească” (*Achirie, protopopul varmigiei Henedorei* 10/9). Cuvîntul apare în prefața Paliei, deci traducătorii nu l-au întrebunțat sub influența textului maghiar.

În limba veche *varmigie* a fost împrumutat de românii din Ardeal și Banat, odată cu alte cuvinte legate de administrația maghiară. E un împrumut mult mai recent decît cuvinte ca: *oraș*, *altai* etc., cunoscute pe întreg teritoriul țării, care prezintă transformarea lui *va* > *o*. „Marele număr de elemente maghiare ale graiurilor românești din Ardeal, care îi păstrează pe *o* maghiar, sînt așadar recente”⁴². Cuvîntul e atestat și în Lex. Bud. cu sensul de „comitat”. Astăzi *varmigie* a dispărut din limbă, fiind înlocuit cu alte cuvinte legate de noua împărțire administrativă teritorială.

a vîndăgi (< ung. *vondogálni*, cf. DHLR II, 542) apare numai în Palia de la Orăștie cu sensul de „a precipita, a arunca” (*Și vîndăgindu-i pre ei domnedzeu înecă-i în mijloc de unde* 227/4). Traducătorii îl utilizează independent de versiunea Bibliei lui Heltai unde lipsește correspondentul. Probabil acest cuvînt a avut o circulație restrînsă în graiul vorbit de românii bănățeni. Astăzi a dispărut din limbă.

Elemente germane

coră e un cuvînt de origine germană (< sâs. *Korf*) „coș” (*Plîne adzimă ... pune într-o coră* 275/12). În Biblia lui Heltai îi corespunde cuvîntul: *kosar*. În celelalte versiuni românești întîlnim *coșniță* (cf. B. 1688, Ex. XXIX/3), *coră* (cf. B. 1795, Ex.

⁴² E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii romine*, în „Studii și cercetări științifice” — Seria științe sociale (Academia R.P.R. Filiala Cluj), (1954), nr. 3—4, p. 439—479.

XXIX/3, *paner* (cf. B. 1938, Ex. XXIX/3), Acest cuvînt a avut circulație în limba veche în graiul romînilor ardeleni, unde s-a păstrat pînă astăzi. În terminologia minieră *coră* a primit un sens special (cf. DLR s. v.).

crepă (< germ. *Krippe*) e un germanism cunoscut mai ales în Transilvania și Banat. În limba germană *Krippe* avea sensul de „iesle”. Pe teren românesc sensul s-a specializat la acela de „îghiab pentru adăpat vitele” (*Și grăbind vărsă apă în crepă* 77/15). Alături de acest cuvînt traducătorul Paliei întrebuițează și sinonimele: *albie*, *adăpătoare*, toate pentru a traduce corpondentul *valu* din Biblia lui Heltai.

În celelalte versiuni românești întîlnim: *covată* (cf. B. 1688, Gen. XXX/4i), *albie* (cf. B. 1795, Gen. XXX/4i), *adăpătoare* (cf. B. 1938, Gen. XXX/4i).

În graiurile din Transilvania și Banat se cunosc și variantele *crepiă*, *creaptă* și *crep* (cf. DA s. v.).

știuci e atestat în Palia de la Orăștie numai în forma plural cu sensul de „bucăți” (*Berbeacele tae bucate și-i spală mațele și picioarele și le pune pre știuci* 276/23) și traduce cuvîntul *darabok* din textul lui Heltai.

În celelalte versiuni românești corespunde: *despicăturile* (cf. B. 1688, Ex. XXIX/17), *bucățelele* (cf. B. 1795, Ex. XXIX/17), *bucăți* (cf. B. 1938, Ex. XXIX/17).

Cuvîntul a fost împrumutat în Transilvania și Banat de la germani (germ. *Stuck*) și a avut o circulație regională.

Din studiul comparativ al lexicului Paliei cu cel al textelor românești scrise în secolul al XVI-lea constatăm că în limba veche românească existau unele divergențe lexicale între provincii. Comparînd lexicul Codicelui Voronețian cu cel din Apostolul lui Coresi, prof. A. Rosetti⁴³ a arătat că în vocabularul secolului al XVI-lea întîlnim deosebiri între graiul din nord-estul și sudul Ardealului. Limba Paliei, sub raport lexical, prezintă mai mari asemănări cu particularitățile graiului vorbit de românii din centrul și nordul Transilvaniei.

Pentru stabilirea granițelor între graiurile dacoromîne, particularitățile lexicale sînt de mai mică importanță, deoarece, în general, întîlnim puține cuvinte caracteristice pentru un grai sau altul⁴⁴. Ariile de răspîndire ale diferitelor cuvinte au fiecare alt profil, liniile de izoglosă de obicei nu coincid⁴⁵.

Cu toate acestea, cu ajutorul unor regionalisme din Palia de la Orăștie putem trasa anumite arii dialectale. În majoritatea cazurilor elementele regionale din Palie sînt împrumuturi de origine maghiară. Ariile de răspîndire ale acestor cuvinte corespund de obicei Banatului, Transilvaniei și în parte Moldovei. În ce privește Banatul fără Transilvania, Moldova sau Muntenia, întîlnim puține cuvinte care pot fi considerate caracteristice numai acestei regiuni. Traducătorii Paliei întrebuițează forme ca: *a aveni*, *a aldovăni*, *letnic*, *a nămesti*, *siriu*, *varmigie* și *a vîndăgi*, care nu mai apar în alte texte sau documente românești și care în secolul al XVI-lea, probabil, se bucurau de o circulație restrînsă în graiul romînilor bănățeni. Majoritatea acestor cuvinte astăzi au dispărut din limbă.

Aria dialectală care cuprinde Banatul și Transilvania e mult mai

⁴³ Al. Rosetti, *Lexicul Apostolului lui Coresi comparat cu al Codicelui Voronețean*, în Gr. S., I (1923), p. 100—106.

⁴⁴ E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic român*, în „Limba romînă”, III (1954), nr. 5, p. 13.

⁴⁵ R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromîne*, în „Limba romînă”, III (1954), nr. 6, p. 73.

mare. În majoritatea cazurilor include împrumuturi de origine maghiară ca: *băsău*, *beartă*, *berc*, *a bintătui*, *budușlău*, *a celui*, *ciurdă*, *făgădaș*, *a murgui*, *pochiolate*, *rudă*, *a sucui*, împrumuturi slave: *beadă*, *cliciu*, *poroboc*, *niștotă*, sau elemente păstrate din latină: *cășin*, și *oacăr*. Tot aici ar intra și împrumuturile din germană: *corfă*, *crepă*, *știucă*, care formează o arie mult mai restrînsă.

Dacă acestor provincii alăturăm Moldova putem fixa o arie din cuvinte de origine maghiară care au trecut granițele Carpaților: *a adă-văsi*, *hasnă*, *hotnogi*, *iliș*, *tărcat*, *tîrnaș*, cuvinte vechi de origine latină ca: *a custa*, *im*, *a la*, *vîpt* și cuvinte de origine slavă: *prisne*.

Observăm că cele mai multe cuvinte aparțin ariei care unește Transilvania cu Banatul.

Comparînd elementele regionale din Palia de la Orăștie cu cele din textele rotacizante constatăm că unele din ele apar și în primele noastre monumente de limbă (mai ales împrumuturi maghiare ca: *în alean*, *băsău*, *a celui*, *a murgui* sau elemente latine *a la*, *vîpt*), iar altele chiar dacă nu sînt atestate și în aceste cărți, desigur se bucurau în secolul al XVI-lea de o largă circulație în graiul din nordul Transilvaniei, unde s-au păstrat pînă astăzi.

Dintre tipăriturile lui Coresi numai Tîlcul evangheliilor (1564) și Molitvenicul (1564) prezintă unele regionalisme comune cu limba Paliei. Aceste texte care sînt un produs al propagandei calvine printre romîni, au fost traduse desigur din limba maghiară. Cîteva elemente regionale care au avut circulație restrînsă în graiul romînilor ardeleni ne fac să localizăm aceste texte într-o regiune apropiată de cea a Paliei. Cuvinte ca: *a bintătui*, *a budușlui*, *hasnă*, *a murgui* (din Cazanie) și *ocă*, *tăroasă* (din Molitvenic), cît și altele, nu au putut fi întrebuițate decît de niște traducători care vorbeau un grai puternic influențat de limba maghiară. Împrumuturi de origine slavă: *niștotă* și *poroboc* care apar și în alte traduceri calvino-romîne din secolul al XVII-lea aveau de asemenea circulație restrînsă în graiul din Banat și sud-vestul Transilvaniei.

Comparînd fragmente din Psaltirea Scheiană, Evanghelia cu învătătură (1581) și Palia de la Orăștie (1582), acad. Iorgu Iordan⁴⁶ a arătat că deosebirile dintre limba acestor texte, deși provin din regiuni diferite, sînt „neînsemnate“. În Palia de la Orăștie sînt pagini întregi care nu se deosebesc aproape cu nimic din punct de vedere lexical de tipăriturile lui Coresi sau textele rotacizante.

Numărul elementelor regionale din Palie reprezintă un procentaj redus față de bogăția materialului lexical care aparține limbii întregului popor. În cele peste 300 de pagini ale tipăriturii de la Orăștie, alături de numeroasele cuvinte de origine latină și slavă, care au alcătuit și continuă pînă astăzi să alcătuiască baza vocabularului romînesc, întîlnim relativ puține elemente regionale (aproximativ 40). Cea mai mare parte a acestor cuvinte specifice vorbirii dintr-o anumită

⁴⁶ I. Iordan, *Limba romînă literară (privire generală)*, în „Limba romînă“, III (1954), nr. 6, p. 73—74.

regiune sînt împrumuturi maghiare, majoritatea utilizate sub influența Bibliei lui Heltai. E foarte natural ca un text scris în Banat, unde influența maghiară a fost destul de puternică, să fie împesitritat cu mai multe elemente maghiare decît un text tipărit în Muntenia sau Moldova, dar, desigur, sub pana traducătorilor Paliei nu s-ar fi strecurat atîtea ungurisme, dacă aceștia ar fi utilizat numai un text latin, slav sau ebraic, așa cum afirmă în prefață.

O mare influență asupra limbii traducătorilor a avut versiunea maghiară a Pentateucului lui Heltai Gáspár, de care s-au servit în cea mai mare parte autorii Paliei. Din cele peste 80 de cuvinte de origine maghiară, abia 14 sînt întrebuițate independent de textul lui Heltai. Dintre regionalismele maghiare (cam 25) numai *a adăvəsi*, *a aldovăni*, *a murgui*, *pochiolate*, *a vândăgi*, *varmigie* au alte corespondente în Biblia mahiară.

Unii dintre cercetătorii noștri au exagerat rolul elementelor regionale (atît în domeniul foneticii cît și al vocabularului) și nu au văzut just locul pe care îl ocupă acestea în sistemul limbii. Nu s-a ținut suficient seama de faptul că în textele traduse multe particularități se datoresc modelului după care s-a făcut traducerea (slavon sau maghiar) și nu atît particularităților de grai ale traducătorilor. Deosebiriile dintre graiuri sînt mult mai pronunțate astăzi, decît în secolul al XVI-lea sau al XVII-lea.

Relativa unitate lexicală s-ar putea explica, pe de o parte, prin faptul că multe cuvinte care astăzi se mai păstrează doar regional, în secolul al XVI-lea se bucurau de o circulație generală, fiind răspîndite pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn, iar pe de altă parte, pe măsură ce a trecut vremea, atît numărul împrumuturilor lexicale străine, care s-a mărit considerabil, cît și evoluțiile lexicale independente, au accentuat și mai mult divergențele dintre graiuri.

ABREVIERI

Alexics, <i>Magy. el.</i>	= Alexics György, <i>Magyar elemek az oláh nyeloben</i> , Budapest, 1888.
ALR I—II	= <i>Atlasul lingvistic român</i> , partea I (ALR I), vol. I—II, de Sever Pop, Cluj—Sibiu—Leipzig, 1938—1942; partea a II-a (ALR II), vol I și Supliment, de E. Petrovici, Sibiu—Leipzig, 1940.
Anon. Car.	= Gr. Crețu, <i>Anonymus Caransebesiensis</i> , în „Tinerimea romînă”, I (1898), p. 320—380.
B. 1688	= <i>Biblia</i> , adică dumnezeiască scriptură ale cei vechi și ale cei noao leage... București, 1688.
B. 1795	= <i>Biblia</i> , adică dumnezeiasca scriptură a legii vechi și a ceii noao... Blaj, 1795.
B. 1938	= <i>Biblia</i> , adică dumnezeiasca scriptură a Vechiului și a Noului Testament... București, 1938.
B. Sacra	= <i>Biblia Sacra</i> , Vulgatae Editionis... Romae, 1592—1593.
Bogdan, <i>Gl.</i>	= Damian P. Bogdan, <i>Glosarul cuvintelor romînești din documentele slavo-romine</i> , București, 1946.
Bugnariu, <i>Năs.</i>	= Iuliu Bugnariu, <i>Cuvinte romînești din jurul Năsăudului</i> , în „Gazeta Transilvaniei” 1887, nr. 261—265, 1888, nr. 48—54, Brașov.

- Capidan, *Megl.* = Th. Capidan, *Megleonoromîni III. Dicționar megleno-romîn*, București, 1933.
- Cat. calv. = George Barițiu, *Catechismul calvinescu pusul clerului și poporului romînesc sub domnia principiloru Georgiu Rákoczy I și II*, Sibiu, 1879.
- Chest. I—VIII = Muzeul limbii romîne, *Chestionare pentru Atlasul lingvistic al limbii romîne*, I—VIII, Cluj, 1922—1937.
- Cod. Vor. = I. G. Sbiera, *Codicele Voronetean, cu un vocabular și studiu asupra lui*, Cernăuți, 1886.
- Costin, *Gr. b.* = Lucian Costin, *Graiul bănățean*, Timișoara, 1929.
- Cz. Fog. I și urm. = Czuczor Gergely és Fogorasi István, *A magyar nyelv szótára*, vol. I—VI, Budapest, 1862—1874.
- DA = Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, București, tom. I, partea I, 1913, partea a II-a, 1940, partea a III-a, 1949; tom. II, partea I, 1934, partea a II-a 1937—1948.
- Dalametra, *Dief. maced.* = I. Dalametra, *Dicționar macedo-romîn*, București, 1906.
- Densusianu, *T. H.* = Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.
- DHLR II = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tom. II: *Le seizième siècle*, Paris, 1938.
- DLR = Academia Republicii Populare Romîne, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—IV, București, 1955—1957.
- DR = *Dacoromania*, vol. I—XI, Cluj, 1921—1948.
- Frîncu-Candrea, *M.A.* = Teofil Frîncu, George Candrea, *Romîni din munții Apuseni (Moși)*, București, 1888.
- Frîncu—Candrea, *R.* = Teofil Frîncu, George Candrea, *Rotacismul la Moși și Istrieni*, București, 1886.
- Gâldi, *D.V.L.* = Gâldi László, *Samuelis Clain „Dictionarium valachico-latinitum”*, Budapest, 1944.
- Göbl, *Szót.* = Göbl László, *A magyar szótárirodalom hatása az oláhra*, Budapest, 1932.
- GCR I—II = M. Gaster, *Chrestomație romînă*, vol. I—II, Leipzig—București, 1891.
- Gr. S I și urm. = *Grai și Suftel*, vol. I—VII, București, 1923—1937.
- HEM = B. P. Hasdeu, *Etimologicum magnum Romaniae*, vol. I—III, București, 1887—1893.
- Iorga, *S. D. I și urm.* = N. Iorga, *Documentele romînești din arhivele Bistriței*, vol. I—II, București, 1899—1900.
- Iorga, *S.D. I și urm.* = N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria romînilor*, București, vol. I (1901) și urm.
- Jb. I și urm. = Dr. Gustav Weigand, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, Leipzig, vol. I (1894) și urm.
- Lex. Bud. = *Lexicon rumanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu*, Budae.. 1825.
- Márton = Márton Gyula, *A rumén Nyelvtan első három kötetének magyar eredetű anyaga*, Kolozsvár, 1942.
- Mîndrescu, *El. ung.* = S. Mîndrescu, *Elementele ungurești în limba romînă*, București, 1892.
- Miklosich, *Lex.* = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1865.
- Moldován, *Af.* = Moldován G., *Alsofehér vármegye román népe*, Nagyenyed, 1899.
- Novacovici, *Cuv. bân.* = Emilian Novacovici, *Cuvinte bănățene*, Oravița, 1924—1931.
- Ny. Sz. = Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond, *A magyar nyelvtörténet szótár*, I—III, Budapest, 1890—1893.
- Papahagi, *G.M.* = Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925.
- Păcală, *M.R.* = I. Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915.

- Pascu, *Dicț. maced.* = George Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, vol. I—II, Iași, 1925.
- Precup, *Păst. M. Rodnei* = Emil Precup, *Păstoritul în Munții Rodnei*, Cluj, 1926.
- Psal. Sch. = I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri traduse din slavonește*, București, 1916.
- REW = Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches wörterbuch*, Heidelberg, 1911.
- Stan, *Mocók* = Stan V., *Magyar elemek a mocók nyelvében*, Nagyszeben, 1908.
- Tamás, *Fog.* = Tamás Lajos, *Fogarasi István káléja. Fejezet a bánsági és hunyadmegyei ruménség művelődés történetéből*, Kolozsvár, 1942.
- Tamás, *M. Ksz.* = Tamás Lajos, *A magyar erdelű rumén kölcsönszavak művelődéstörténeti értékelése*, Kolozsvár, 1942.
- Tamás, *Ug.* = Tamás Lajos, *Ugocsai magyar-rumén kapcsolatok*, Kolozsvár, 1944.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I—III, București, 1903—1924.
- Tremł, *Ung. Jb. VIII—IX* = L. Tremł, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänische*, I: „Ungarische Jahrbücher“, an. VIII (1928), 25—51; II: *ibid.* IX (1929), 274—317.
- Viciu, *Glos.* = Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906.

ОБЛАСТНЫЕ СЛОВА В ПАЛИИ ИЗ ОРЭШТИЕ

(Краткое содержание)

В этой статье, автор рассматривает областные слова в тексте Палии из Орэшти, т. е. те слова, которые в языке XVI-го века засвидетельствованы лишь в некоторых румынских областях.

По сравнению с лексическим материалом, принадлежащим общему языку всего народа, переводчики Палии употребили относительно мало слов областного распространения. В большинстве, эти слова, заимствованные из венгерского языка, знакомые румынским жителям Трансильвании, Баната и отчасти Молдовы. Это объясняется как местом происхождения текста — ведь очень нормально, что текст из Баната содержит больше венгерских заимствований нежели текст из Мунтении и Молдовы —, так и влиянием венгерской версии Библии Гельтая Гаспара, которой пользовались, в первую очередь, переводчики Палии.

Областные элементы можно разделить на две крупные категории. К первой категории относятся слова, которые в прошлом пользовались большим распространением, и которые, с течением времени, по той или иной причине, сузили ареал своего распространения. В большинстве, это слова латинского происхождения (напр. *a aveni, căîîn, a custa, im, a la, oacăr, vipt*). Ко второй категории относятся областные слова, никогда не принадлежавшие общему словарному составу языка, будучи заимствованиями, характерными лишь некоторым местным говорам. Некоторые из них славянского происхождения, проникнувшие через сербский или болгарский языки (напр. *beadă, cliciu, letnic, a nemesti, niștotă, poroboc, prisne*), другие же венгерского происхождения (напр. *a adăvăsi*,

alnic, beartă, berc, hasnă, ocă, pochiolate, a sucui, tirnaț и т. д.) и несколько слов других происхождений (напр. *corfă, crepă, știucă*). Большинство упомянутых терминов известны и поныне в некоторых румынских областях.

Из сравнительного исследования языка Палии и остальных румынских текстов XVI-го и XVII-го вв., обнаруживается большее лексическое единство различных румынских говоров чем имеется сегодня. Это относительное единство можно объяснить, с одной стороны, тем, что некоторые слова, сохранившиеся лишь местами, в XVI-ом веке были ещё общераспространены, а с другой стороны, тем что в течении времени количество чужих заимствований, как и независимых семантических развитий, возросло в различных румынских областях, усиливая ещё больше различия между говорами.

PARTICULARITÉS RÉGIONALES DU LEXIQUE DE LA *PALIA* D'ORĂȘTIE

(Résumé)

Dans le présent article l'auteur étudie les mots régionaux du texte de la *Palia* (la plus ancienne traduction roumaine de la bible, parue en 1582 à Orăștie), c'est-à-dire les mots qui dans la langue du XVI-e siècle ne sont attestés que dans certaines provinces roumaines.

En comparaison avec le lexique appartenant à la langue roumaine commune, les traducteurs de la *Palia* ont employé relativement peu de mots à circulation régionale. La plupart de ces derniers sont des emprunts au hongrois, connus par les Roumains de Transylvanie, du Banat et, en partie, de Moldavie. Ce fait s'explique tant par la région d'où provient le texte — il est tout naturel qu'un texte du Banat contienne plus d'emprunts hongrois qu'un texte de Valachie ou de Moldavie — tant, surtout, par l'influence de la version hongroise de la bible, due à Heltai Gáspár, utilisée en premier lieu par les traducteurs de la *Palia*.

Les éléments régionaux peuvent être groupés en deux grandes catégories. A la première appartiennent les mots qui dans le passé ont joui d'une large diffusion et qui, au cours du temps, ont restreint pour diverses raisons leur aire de circulation. La plupart de ces mots sont d'origine latine (par exemple: *a aveni, căfin, a custa, im, a la, oacăr, vipt*). De la seconde catégorie font partie les mots régionaux qui n'ont jamais appartenu au vocabulaire commun de la langue, étant des emprunts caractéristiques à des parlers locaux. Ces derniers sont soit d'origine slave, ayant pénétré par la filière du serbe ou du bulgare (par exemple: *beadă, cliciu, letnic, a nemesti, niștotă, poroboc, prisne*), soit d'origine hongroise (par exemple: *a adăvăsi, alnic, beartă, berc, hasnă, ocă, pochiolate, a sucui, tirnaț*, etc.), d'autres ayant différentes origines (par

exemple: *corfă, crepă, știucă*). La plupart des termes mentionnés sont connus aussi de nos jours dans certaines provinces roumaines.

L'étude comparative de la langue de la *Palia* et des autres textes roumains des XVI-e et XVII-e siècles permet de constater une plus grande unité lexicale entre les différents parlers roumains que de nos jours. Cette unité relative pourrait s'expliquer, d'une part, par le fait que beaucoup de mots qui ne se conservent aujourd'hui que dans les parlers régionaux avaient au XVI-e siècle une circulation générale et, d'autre part, parce que, au cours du temps, le nombre des emprunts étrangers et des développements sémantiques indépendants a augmenté dans les diverses provinces roumaines, ce qui a déterminé des différences de plus en plus sensibles entre les parlers.

PORECLE ȘI SUPRANUME INTERCOMUNALE DIN VALEA
BISTRİȚEI (MOLDOVA)

DE

AURELIA STAN

O parte din materialul de onomastică cules de o echipă de cercetători de la Institutul de lingvistică din Cluj¹, în cursul anilor 1955, 1956, 1957 și 1958, cu ocazia cercetărilor întreprinse în Valea Bistriței, se referă la poreclele și supranumele intercomunale, adică la numele de batjocură și la alte nume, fără un conținut afectiv, pe care locuitorii diferitelor localități² din această regiune și le dau unii altora.

Urmărirea acestor porecle și supranume ni s-a părut utilă și interesantă, deși nu toate prezintă vreun interes lingvistic. Aceasta pentru că, în general, studiul lor ne dă posibilitatea să avem o privire de ansamblu asupra trăsăturilor psihice caracteristice unui anumit nucleu social: crearea și utilizarea lor pe o scară mai întinsă sau mai redusă este în funcție tocmai de aceste trăsături psihice. În același timp, studiul poreclelor și al supranumelor ne dă posibilitatea să avem cunoștințe și despre diferitele aspecte ale domeniului de activitate a unei colectivități. Și unele dintre ele, ne dau și informații utile în ceea ce privește istoria și trecutul unei localități sau unei regiuni, diferite date despre populație, despre anumite evenimente etc. (*Cei din Ciuc*, Călugăreni). În unele cazuri poreclele și supranumele intercomunale își au originea într-o poreclă sau într-un supranume dat unui singur individ și care nu rămâne numai la acesta ci tinde, datorită unor împrejurări, să devină ereditar, colectiv³, ajungând să fie atribuit chiar tuturor locuitorilor dintr-o comună. De altfel, poreclele și supranumele din această regiune ne arată în mod concludent faptul că un supranume sau o poreclă a unei singure persoane poate foarte bine să se transmită asupra unei colectivități, chiar dacă nu este justi-

¹ Formată din V. Breban, Al. Cristurean, M. Homorodean, P. Neiescu, Gr. Rusu, L. Sfirlea și A. Stan.

² Potoci, Poienari, Secu, Izvoru Alb, Buhalnița, Fîrțiți, Hangu, Audia, Boboteni, Călugăreni, Largu, Gălbezeni, Coroiu, Brinzeni, Săvinești, Dreptu.

³ Cf. A. Dauzat, *Les noms de personnes*... Paris, 1925, p. 167.

ficat acest lucru în nici un fel. Aceasta se întâmplă mai ales în cazurile cînd interesul pentru ele a trăit un timp mai îndelungat, cînd au marcat într-un mod foarte puternic amprenta lor în limbajul localnicilor, în așa fel încît au reușit să se impună alături de nume sau, în unele cazuri, avînd chiar un ascendent asupra acestora (*Capra de la Hangu*, Hangu).

Aceste două elemente, porecla și supranumele, există alături de sistemul antroponimic legalizat pentru scopuri sociale. Ele au în sistemul de denominație funcția lor, aceea de substitut al numelui locuitorilor dintr-o localitate, în cazul poreclei fiind vorba de un substitut cu un conținut afectiv, iar în cazul supranumelui de un substitut fără conținut afectiv.

Apariția poreclelor și a supranumelor intercomunale se datorește de multe ori nevoii psihologice de a înlocui o denumire prea utilizată și deci uzată, prin alta mai vie, cu putere de evocare; cuvintele care indică defecte fizice sau morale, diferite întâmplări sau alte lucruri legate de o colectivitate, sînt în măsură, uneori, să ne furnizeze astfel de denumiri. În aproape toate cazurile poreclele și supranumele sînt strîns legate de colectivitatea pe care o numesc și tocmai din această cauză ele oferă mai multă precizie. (*Cei cu porcu vopsit*, Buhalnița; *Cei cu cotîrneafă⁴ cu găinile*, Secu).

Atît poreclele cît și supranumele sînt create neconținut, dînd dovadă nu numai de un fin simț de observație din partea celor care le creează, ci și de ușurință în exprimarea concisă și chiar spirituală a defectelor observate la locuitorii din diferite localități, a aluziilor ironice adresate din partea unui nucleu social altuia.

Ținînd seama de cele arătate mai sus se impune ca o necesitate faptul că, din punct de vedere științific, este foarte util să se înregistreze sensul pe care localnicii îl atribuie unei porecle sau unui supranume, precum și faptul concret pe care îl relatează ca motiv al lor. Investigația asupra cauzei sau cauzelor care ar fi putut da naștere unei porecle sau unui supranume nu dă întotdeauna rezultate, de multe ori existînd o deosebire netă între ceea ce spun informatorii și ceea ce spune cuvîntul, sensul lui (*Boșcari*, Audia). Acest lucru se întâmplă din cauză că mulți informatori dau în mod arbitrar explicații, fără să-și mai amintească împrejurările care au determinat nașterea poreclei sau a supranumelui⁵, originea lor uitîndu-se foarte repede, în cele mai multe cazuri chiar într-o singură generație. Astfel, nu pot fi considerate verosimile explicațiile următoarelor porecle și supranume intercomunale: *Dabuleni* li se spune celor din Gălbezeni deoarece „aveau stîină separată“; *Moldeni* numiți cei din Popești pentru că „ei veșnic dormeau“. Alte ori informatorii nu dau nici o explicație asupra sensului unor porecle, cum se întâmplă în următoarele cazuri: *Musca pe deal*, cei din Largu; *Îmbrăcați-vă național că vine monopolul*, cei din Secu. Cu toate acestea, investigația amănunțită printre localnici prezintă interes, deoarece ne arată cum

⁴ cotîrneafă = coteț pentru păsări de curte.

⁵ Cf. Șt. Pașca. *Nume de persoană și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 50.

forma unei porecle sau a unui supranume, prin etimologie populară, întră într-un cadru semantic deosebit de cel care i-a dat naștere, primind accepțiuni deosebite.

*

Intrebuințarea poreclelor și a supranumelor intercomunale este cunoscută în toate regiunile din țara noastră. Totuși, ea se manifestă incomparabil mai mult în anumite regiuni decât în altele. După materialul cules de cercetătorii de la Institutul de lingvistică din Cluj, din regiunile: Valea Bistriței, Valea Jiului, Țara Hațegului și Valea Sebeșului, regiunea care cunoaște cele mai multe porecle și supranume intercomunale⁶ și care le utilizează pe o scară mai întinsă este Valea Bistriței.

Comunele cercetate se află de-a lungul Bistriței, în așa fel încît nu întotdeauna îți poți da seama că ai trecut din una în alta. În general, sînt comune mari, bine închegate, deci tip de așezări compacte, aglomerate, cu raporturi multiple între ele, ceea ce explică, într-o oarecare măsură, bogăția și varietatea poreclelor și a supranumelor intercomunale. Aceasta pentru că este clar că o comunitate socială fără legături strînse între cei care o compun nu este un teren prielnic pentru crearea de porecle și supranume intercomunale. Pentru a putea remarca defectele vecinilor sau alte cauze care ar putea constitui originea unor porecle sau supranume aceștia trebuie să fie cunoscuți îndeaproape.

Porecele și supranumele intercomunale din Valea Bistriței ilustrează particularitățile fizice, felul de a vorbi, așezarea geografică a locuitorilor unei localități etc. De asemenea, ele își mai au originea în starea socială și materială a localnicilor, în anumite întîmplări memorabile sau în anecdote, în nume de persoană etc., deci au în vedere diferite aspecte din viața lor.

1. Dintre poreclele sau supranumele întîlnite în Valea Bistriței, indică o particularitate fizică porecla *Gușafi*, fiind numiți în felul acesta locuitorii din mai multe localități (Secu, Izvorul Alb, Buhalnița, Fîrțiș, Lărgu). Faptul că locuitorii din atîtea localități se numesc în felul acesta între ei poate că se explică prin aceea că, odinioară, au fost mulți cu gușă prin acele părți.

2. Inclina spre băutură a locuitorilor dintr-o localitate este ilustrată prin porecla *Boșcari*, dată celor din Audia; în acest caz, după explicația informatorului, ea și-ar avea originea în bo a ș c ă „măsură cu care se vinde țuica”; în realitate ea provine din bo a ș c ă „tescovină, drojdie” (DA), întrucît, după informațiile pe care le avem, cuvîntul „boască” nu este cunoscut în această localitate.

3. O stare materială rea ilustrează porecla *Calicii* de la Hangu, deoarece marea majoritate a locuitorilor din această comună erau oameni săraci. Ei mai sînt numiți și *Tăbîlcari*, pentru că „la moară merg numai cu cîte un sac mic, în spate”; cf. *tăbîltoc* „sac mic” (CADE). Tot ei sînt

⁶ Situația este aceeași și în cazul poreclelor și a supranumelor individuale.

numiți și *Hangani din dosu lunii*, pentru că „mergeau la lucru în orice regiune, oricât era de departe“, tocmai din cauza sărăciei lor.

4. Dintre poreclele care indică aşezarea geografică a localnicilor sau a unei părți dintre ei, întâlnim următoarea: *Bortari*, numiți fiind astfel cei din Audia, Boboteni, Largu. Coroiu și Gălbezeni, deoarece „locuiesc prin borte de aici“; cf. *bortă* + suf. *ar*.

5. Originea din alte localități este indicată de următoarele: *Cei din Ciuc*, la început spunându-i-se în felul acesta numai unei părți din locuitorii satului Călugăreni, anume celor care aveau casele pe deal. Prin aceasta se face, foarte probabil, aluzie și la faptul că locuitorii au venit din părțile Ciucului. Este cunoscut, în istoria poporului nostru, procesul de emigrare al populației transilvănene în Muntenia și Moldova, desfășurat de-a lungul veacurilor, datorită unor cauze diferite în timp: de ordin social-economic, politic sau religios; *Cepari* sînt numiți în Secu cei veniți din alte localități; dintre aceștia unii veneau, la început, să vîndă ceapă iar de la aceștia termenul s-a generalizat.

6. După felul de a vorbi sînt numiți *Durduri* locuitorii din Buhalnița cf. *dîrdăi* = a vorbi multe, a spune fleacuri (DA); de altfel informatorul ne spune că „sînt guralivi“. Amintim aici și porecla *Marmatûri*, dată tot locuitorilor din Buhalnița, cf. *m o r m ă i t u r i*; informatorul din Fîrtiți ne spune că „li se spune în felul acesta pentru că vorbesc altfel ca cei din Fîrtiți“.

7. Faptul că se găsesc porecle și supranume intercomunale date după nume de persoană se explică prin aceea că cei care au aceste nume sînt elemente ridiculizate în localitatea respectivă, din diferite motive. Astfel se ajunge ca un nume sau un derivat al unui nume să fie dat locuitorilor dintr-o localitate ca poreclă: *Boncani* sau *Boncăldăi*, celor din Săvinești, după numele unei femei bătrîne, *C a t r i n a B o a c a*.

8. Alături de acestea întâlnim numeroase porecle care au la origine o întîmplare și care din punct de vedere lingvistic nu prezintă, de obicei, interes. Dintre acestea amintim pe următoarele: *Âi cu porcu dat cu păcură*, numiți fiind astfel locuitorii din Poienari, deoarece un locuitor de aici a furat un porc și l-a uns cu păcură, ca să nu-l recunoască stăpînul; *Âi cu cotîrneacă cu găinile*, li se spune celor din Secu, deoarece niște locuitori din acest sat au furat un coteț cu găini și, fiind urmăriți, l-au aruncat în apă; *Âi care au tuns cloșca să sugă puii*, li se spune celor din Potoci; *Âi cu capra de la Hangu*, își are originea în întîmplarea unui tinăr: în noaptea de Anul Nou el a umblat cu „capra“, iar a doua zi, în biserică, adormind, sunetul cădelniței l-a făcut să creadă că este tot cu „capra“ și a început să strige „hop, hop“.

Din cele arătate mai sus constatăm că locuitorii dintr-o localitate, porecliți într-un anumit fel, nu sînt feriți de a mai primi, ulterior sau chiar în același timp, și alte porecle, care atrag atenția asupra altor aspecte din viața lor. În felul acesta s-a întîmplat cu locuitorii din Hangu, cărora li se spune: *Tăbîlcari*, *Calici de la Hang*, *Âi cu capra*, *Hangani din dosul lunii*, sau cu locuitorii din Audia cărora li se spune: *Bortari* și *Boșcari*.

Constatăm, de asemenea, că nu toate poreclele și supranumele întâlnite în Valea Bistriței sînt proprii acestei regiuni, unele din ele fiind înregistrate și în alte regiuni (*Gusași⁷, Ai care au tîns cloșca să sugă puți*).⁸

МЕЖДЕРЕВЕНСКИЕ ПРОЗВИЩА И КЛИЧКИ В ВАЛЯ БИСТРИЦЕЙ (МОЛДОВА)

(Краткое содержание)

Настоящая статья относится к издевательским словам и к некоторым словам без аффективного содержания, которыми жители различных местностей обращаются друг к другу. Эти слова были исследованы, хотя и не все представляют собой лингвистического интереса. Зато, они дают нам сведения о различных видах деятельности коллектива, об истории и о прошлом местности или области, данные о населении и т. д. В некоторых случаях, они показывают как одно прозвище или индивидуальная кличка, может стать названием всех жителей села.

Прозвища и клички выполняют в антропоименной системе свою специфическую функцию заменителя имени жителей.

Они появились благодаря психологической потребности заменять слишком употребляемое, и, значит, изношенное имя, другим, более живым, более выразительным именем. Это имя может быть слово, указывающее на физические или нравственные особенности, на различные происшествия в связи с коллективом и т. д.

Прозвища и клички создаются непрерывно. В исследовании их надо считаться с тем смыслом, который местные жители приписывают прозвищу или кличке и с причиной, вызвавшей их, хотя это исследование не всегда даёт результаты, так как существует разница между тем, что говорят информаторы и смыслом данных слов. Это бывает потому, что, во многих случаях, реальные причины, вызвавшие появление клички и прозвища, уже забыты.

В Валя Бистрицей прозвища и клички употребляются больше чем в других исследуемых областях (Валя Жиулуй, Цара Хацегулуй и Валя Себешулуй) потому что села тут компактны и с многочисленными взаимосвязями.

Прозвища и клички в Валя Бистрицей изображают физические особенности их носителей, их манера говорить, географическое расположение, материальное положение, происхождение из других местностей, склонность к пьянству; они могут происходить и от личных имён, а также от различных случаев. Жители одной деревни могут получить даже несколько прозвищ.

Некоторые прозвища, встречаемые в этой области, встречаются и в других местах.

⁷ Și în Valea Jiului și, după informații orale, și în Regiunea Autonomă Maghiară; cf. și Șt. Pașca, *Supranume colective intercomunale*, în „Dacoromania” VIII, p. 204.

⁸ Idem, p. 205.

SOBRIQUETS ET SURNOMS INTERCOMMUNAUX DANS LA VALLÉE DE LA BISTRIȚA (MOLDAVIE)

(Résumé)

L'article étudie les sobriquets et certains mots dépourvus de contenu affectif, que les habitants de différentes localités s'adressent les uns aux autres. Bien que ces mots ne présentent pas tous un intérêt linguistique, ils fournissent néanmoins des renseignements précieux sur divers aspects du domaine d'activité d'une collectivité, sur l'histoire et le passé d'une localité ou d'une région, des données sur la population, etc. Dans certains cas, ils montrent comment un sobriquet ou un surnom individuel peut finir par désigner tous les habitants d'une commune.

Dans le système anthroponomastique, les sobriquets et les surnoms ont leur fonction spécifique, notamment celle de se substituer au nom des habitants.

Leur apparition est due au besoin psychologique de remplacer un nom trop utilisé et donc usé par un autre plus vivant, ayant plus de force d'évocation. Ce nom peut être un mot qui indique des particularités physiques ou morales, différents événements qui se rapportent à une collectivité, etc.

Les sobriquets et les surnoms sont en perpétuelle création. Leur étude exige que l'on tienne compte du sens que les habitants leur attribuent et du fait qu'ils invoquent en guise de motif, quoique cette investigation ne donne pas toujours des résultats favorables, parce qu'il existe des différences entre ce que relatent les informateurs et le sens des mots respectifs. Cela s'explique par le fait que, très souvent, les causes réelles qui ont déterminé l'apparition des sobriquets et des surnoms ont été oubliées.

Dans la Vallée de la Bistrița, les sobriquets et les surnoms sont employés sur une échelle beaucoup plus vaste que dans d'autres régions étudiées (la Vallée du Jiu, le Pays de Hateg et la Vallée de Sebeș), parce que les villages sont des établissements compacts, unis par de multiples rapports.

Les sobriquets et les surnoms de la Vallée de la Bistrița illustrent des particularités physiques, une manière de parler, la situation géographique, l'état matériel, l'origine ou la provenance d'une autre localité, le penchant à l'alcoolisme; ils tirent leur origine aussi de noms de personnes et de divers événements. Les habitants d'une localité reçoivent même plusieurs sobriquets.

Certains sobriquets de cette région sont communs aussi à d'autres régions.

PROBLEME DE MORFOLOGIE ȘI ORTOGRAFIE

II. ÎN LEGĂTURĂ CU *u* ȘI *i* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Intr-un articol publicat nu demult am arătat câteva discordanțe între morfologia și scrierea românească în legătură cu *i* (iod), care deși există, morfologic și fonetic, nu apare în scris după sau înaintea lui *i*, în anumite poziții¹. În situație asemănătoare este și *u* (wau), care nu se notează între *u* + vocală, sau între vocală + *u*. În cele ce urmează va fi vorba de wau și iod în conjugarea și ortografierea unor verbe românești.

*

Există în limba română un număr nu prea mare de verbe de conjugarea I, cu tema prezentului în *-u/i-*. Dintre acestea sînt vechi doar câteva. În momentala sa lucrare asupra verbului românesc, Alf Lombard enumeră numai două verbe: *oua* și *ploua*², la care noi adăugăm și pe *uciua* și (deși neregulat) *lua*, considerate de Alf Lombard ca teme în *-u-* („le radical se termine par la voyelle *u*, précédée d'une consonne“)³.

În afară de acestea se încadrează în această grupă: *înșeua* și, rar întrebuițate, *înroua* (mai frecvent *înroua*), *înneua* (< *nea*)⁴, *înziua* (< *zi*), *înzăua* (< *za*)⁵, *îmbăgiua* și (ca variantă a lui *înmina*) *înmînuia*⁶.

Cu tema prezentului în *-u/i-* sînt mai numeroase verbele împrumu-

¹ I. Pătruș, în „Cercetări de lingvistică“, I (1956), p. 119—124.

² Alf Lombard, *Le verbe roumain*, vol. I, Lund, 1954, p. 435.

³ Id., *ibid.*, p. 439 seq.

⁴ Id., *ibid.*, p. 436—437.

Alf Lombard mai citează pe *înriua*, atestat o singură dată la Aiecsandri (*ibid.*, p. 438), și *lăua*, varianta lui *la* „a spăla“ (*ibid.*, p. 438, 465—467).

⁵ Id., *ibid.*, p. 546—547.

⁶ Considerate de Alf Lombard teme în *-u-* (*ibid.*, p. 549). Pentru *îmbăgiua* „a purta cu vorba“ etc., vezi și N. Drăganu, în „Dacoromania“, I (1921), p. 297—299.

tate, pare-se toate, din franceză: *accentua*, *atenua*, *continua*, *dilua*, *evolua*, *insinua* etc. Ele sînt în număr de, aproximativ, douăzeci⁷.

*

În privința conjugării să remarcăm că: *lua* este, în urma prefacerilor fonetice, neregulat, cu tema prezentului variabilă: *iau*, *iei*, *ia*, *luuăm*, *luuafi*, imperativ: *ia*, *luuafi*, imperfect: *luuam* etc.; *aciua* și *înșeua* primesc în conjugare sufixul *-ez-*, dar sînt atestate și forme fără acest sufix (*aciu*, *înșeu* etc.). Verbele noi se conjugă obișnuit cu sufixul *-ez-* (*accentuez*), dar se aud, la unele, și forme lipsite de sufix (*diminui*, *însinuuă* etc.). A *continua* n-are forme cu *-ez-*.

Tema în *-u-* e evidentă în formele prezentului indicativ și conjunctiv (precum și la imperativ plural), înaintea desinențelor care încep cu vocală nepalatală, deci la pers. I și a II-a plural: *luu-ăm*, *aciuu-ăm*, *accentuu-ăm*, *continuu-ăm* (în scris: *luăm... continuăm*); *luu-ați*, *continuu-ați* (în scris: *luați* etc.). De asemenea în toate celelalte forme obținute din tema prezentului: infinitiv *luu-a*, *aciuu-a*, *accentuu-a*, *continuu-a* (în scris: *lua* etc.); imperfect: *luu-am*, *continuu-am* (= *luam* etc.); gerunziu: *luu-înd*, *continuu-înd* (= *luînd*, *continuuînd*)⁸.

Wau există și în toate formele obținute din tema perfectului (*luuai*, *accentuuai*; *luuasem*; *luuat* etc.; în scris: *luai* etc.)⁹.

Înaintea lui *-e-* din *-ez* tema este terminată în iod (chiar dacă acesta, la verbele mai noi, se realizează ca un fel de *-e-*); *aciui-ez*, *accentui-ez* (sau *accentue-ez*); *aciui-ezⁱ*, *accentui-ezⁱ* (sau *acceentue-ezⁱ*), *aciui-ază¹⁰*, *accentui-ază* (sau *accentue-ază*) (în scris: *aciuez*, *accentuez* etc.).

De la verbul *înșeua*, formele *înșeuez*, *înșeuezi*, *înșeuează* (să *înșeueze*), recomandate ca literare¹¹, nu corespund rostirii, sînt artificiale. La aceste persoane se rostește: *înșeuăz*, *înșeuăzⁱ*, *înșeuiază* (în aria cu ș moale) sau *înșăuăz* etc. (în aria lui ș dur), — deci, în acest caz, tema prezentului este, la toate persoanele, în *-u-*, — sau *înșeiez* etc., de la tema

⁷ Alf Lombard, *ibid.*, p. 549. Lingvistul suedez le consideră teme în *-u-* (*ibid.*, p. 548 seq., cf. p. 443 seq.). La verbele citate de A. Lombard (*ibid.*, p. 549) se alătură și *fluctua*.

⁸ Aceste forme nu se rostesc și nu pot fi rostite fără wau. Indicația din *Dicționarul limbii române literare contemporane*: „pronunțat [accen/tu-a, /conti/nu-a” (vol. I, București, 1955, s. v.) trebuie înțeleasă ca o avertizare împotriva rostirii *accentuă*, *continua*.

⁹ *u* s-a prelăcut, regional (și în rostirea acelor minorități naționale care nu îl au în limba lor), în *v*: *luuăm*, *luuat* etc.

¹⁰ Verbul acesta are un infinitiv și de la o temă în *i*: *aciuiă* (sau *aciōia*) (v. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 439, 440 etc.; cf. *ibid.*, vol. II, p. 1152). La forma *aciuiă* s-a putut ajunge și de la un prezent *aciui* (= *ăciui*), neînregistrat, dar posibil. Există și forma după conjugarea a IV-a: *aciōi* (Alf Lombard, *ibid.*, vol. I, p. 440; vol. II, p. 855, 856). De altfel etimologia verbului e discutabilă (cf. N. Drăganu, în „Dacoromania”, I, p. 299; Alf Lombard, *op. cit.*, vol. I, p. 439).

¹¹ Cf. *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. II, București, 1956, s. v.: *Mic dicționar ortografic*, ed. a II-a, București, 1955, p. 117.

*înșei*¹². Există și forme fără sufix: *înșeu* sau *înșei*, persoana a II-a numai *înșei*¹³.

Verbul *continua* are o poziție aparte, fiind singurul, din această grupă, care se conjugă fără sufixul *-ez*. La persoana I a prezentului indicativ și conjunctiv forma recomandată ca literară este *continuu* (ceea ce s-ar rosti *continuu*), deci egală cu tema. Tema în *-u-* mai apare la celelalte persoane ale prezentului, cu excepția persoanei a II-a sg., la prezentul conjunctiv, persoana I și a II-a pl., precum și la imperativ singular și plural. La persoana a II-a a prezentului indicativ și conjunctiv, precum și la a III-a sg. și pl., tema este terminată în iod: *continui-* (*continui*, *să continui-e*; în scris: *continue*). Însă forma *continuu* (la prezent persoana I), izolată (fiind singura cu wau după *u*), întâmpină rezistență, fiind înlocuită, în rostirea multor intelectuali, prin *continui*¹⁴ (poate după modelul lui *constitui*, *institui* etc.).

*

Se poate pune întrebarea: n-ar fi preferabil să acceptăm că tema prezentului la aceste verbe este în *-u-* (*accentu-*, *continuu-*) și nu în *-u/i-* (*accentu-i-* / *accentu-i-*, *continuu-i-* / *continui-i-*)? În felul acesta morfologia ar corespunde grafiei.

Răspunsul nu poate fi decît negativ. Verbele românești au tema prezentului terminată în consoană (printre consoane trebuie socotite și iod și wau)¹⁵. La această situație s-a ajuns prin dispariția vocalelor finale *u* și *i* la persoanele I, a II-a sg. și, la unele verbe, la a III-a pl.: *cîntu*, *cînți* > *cînt*, *cînți*; *tac*, *tać*; *fac*, *fać*; *dorm*, *dormi*¹⁶. În categoriile verbelor

¹² Există o strînsă dependență între caracterul vocalei temei și a celei a sufixului *-ez*: după iod al temei sufixul începe cu vocală anterioară (*înșei-ez* etc.), după wau sufixul începe cu *ă(a)* (*înșeu-ăz*, *înșeu-ază*). Cf. sufixul *-esc* (*înfloresc* etc.) sau, după *r* dur *-ăsc/usc-* (de la *u* *urî*: *urăsc*, *urăscă*).

¹³ O formă *înșeui*, dată în DA (vol. II, s. v.), este artificială (ca și *nqui*). Ea e o creație ortografico-morfologică: tema *înșeu* + *i*, semnul persoanei a II-a sg. După formele cu tema *înșei*, s-a făcut infinitivul *înșeia*.

E posibil ca tocmai din cauza oscilației morfologice verbul este adesea evitat și înlocuit prin locuțiunea *a pune șaua*.

¹⁴ Cîțiva dintre colaboratorii Institutului de lingvistică din Cluj rostesc *continuu*, alții *continû* (prin contragerea *-uu > û*), sau chiar *continû* (forme corespunzătoare au și adjectivele masculine *continuu*, *asiduu*, *perpetuu* etc.), iar unii *continui*. De altfel forma aceasta din urmă era înainte recomandată ca literară (cf. S. Pușcariu și T. Naim, *Indreptar și vocabular ortografic*, ed. IV, București, [1942], p. 101, scris: *continui*).

De altfel și alte verbe din această grupă au asemenea forme, la prezent persoana I sg., dacă se conjugă fără *-ez*: *diminui*, *însinui* etc. (cf. mai sus).

¹⁵ Fac excepție verbele așa-zise neregulate: *bea*, *du*, *la*, *sta* și (la singular și persoana a III-a pl.) *lua*.

¹⁶ Vocalele *-u* și *-i* s-au menținut după muta cum liquida: *aflu*, *intru*, însă și la aceste verbe tema prezentului este terminată tot în consoană (*afl-*, *intr-*). În aromîită aceste vocale s-au păstrat și după alte grupuri consonalice (cf. *cîntu*, *cînti*): *-u* se menține, regional, chiar și după o singură consoană (Th. Capidan, *Aromîni*, București, 1932, p. 285—288, 438 seq.).

-u de la persoana I și *-i* de la persoana a II-a sg., la prezentul cîtorva verbe,

de origine latină s-au încadrat și cele împrumutate, din cele mai vechi timpuri pînă azi¹⁷.

I. PATRUT

Orz „urcior la ochi“

Cel care consultă harta nr. 16 din ALR partea I, află că pentru noțiunea de „urcior la ochi“, la punctul 159, s-a răspuns *orz*. La prima vedere s-ar putea gândi la eventuala păstrare a lat. *hordeum* „orz“. O astfel de presupunere nu ar fi cu totul lipsită de fond, dat fiind că însuși rom. *urcior* (la ochi) — care nu trebuie confundat cu omonimu! *urcior*, *ulcior* „vas de lut“ < lat. *ūrceolus* (REW³, 9079) — are la bază lat. *hordeolum*, diminutivul lui *hordeum*, după cum arată și formele romanice ca lomb. *ordzöl*, engad. *rundzöl*, v. fr. *orjuel*, prov. *orzol*, cat. *ursol*, sp. *orzuelo*, port. *torçol*, precum și unele derivate ca it. *orzaiuolo* și fr. *orgelet* (REW³, 4179).

După cum se va vedea însă, situația e cu totul alta.

Cititorul mai atent observă că, pe lângă forma în discuție, pe hartă se găsește semnul [ε], ceea ce înseamnă că informatorul a ezitat înainte de a da răspunsul. Ca să aflăm de ce a ezitat informatorul, ne uităm și la alte hărți. De astă dată vom constata ceva neobișnuit, și anume că subiectul n-a știut cum să răspundă la o serie de întrebări, astfel nu știe cum se spune în românește *cucui* (harta nr. 6), *coadă* „păr împletit“ (nr. 10), *creieri* (nr. 13), *timplă* (nr. 14), *urdori* (nr. 15), *pupilă* (nr. 19), *sprinceană* (nr. 21) și încă multe altele.

Cercetînd mai atent volumul în chestiune precum și materialul arhivistice al anchetei, păstrat la Institutul de lingvistică din Cluj, problema se dezleagă ușor.

De fapt, la punctul 159 — comuna Merești (magh. Homoródalmás) din Regiunea Autonomă Maghiară — s-au făcut concomitent două anchete: una în limba romînă, iar alta în limba maghiară. Pentru această muncă a fost aleasă o singură persoană. După cum reiese din datele strînse cu ocazia anchetei, informatorul în chestiune era un secui care, pe lângă limba sa maternă, cunoștea și limba romînă. (O anchetă similară s-a efectuat și în comuna Praid-Parajd din aceeași regiune, punctul 230 din ALR). Iată

nu reprezintă pe -o(>u) -i latini care s-ar fi prelăcut, după vocală, în -u, -i), ci au apărut pe cale fonetică: *day*, *stau*, *iau* (*ieu*), *lau* < **dayu*, **stauu* etc. (prin căderea lui -u după consoana wau, cf. *laudū* > *laud*) < **dao*, **stao* etc.; *dai*, *stai* etc. < **daii*, **staii* (prin dispariția lui -i după consoana i, cf. *laudzi* > *lauzi* = *lauz'*).

¹⁷ Am văzut că situația lui wau, în ce privește omiterea lui în scris, este identică cu a lui iod (cf. mai sus): ambii nu se notează înainte sau după i, respectiv u. (În grafia chirilică u lipsește și în alte poziții, cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, fasc. I, Paris, 1914, p. 99—100; acad. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, București, 1956, p. 92; I. Pătruș, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958, p. 665). Explicația trebuie căutată și în tradiția grafică (alfabetul chirilic n-avea semne speciale pentru wau și iod; însă ele nu erau omise în cazuri ca *iau*, *stau*, *bou* etc.), dar este și de natură fonetică; iod și wau sînt mai greu de perceput în vecinătatea lui i, respectiv u — datorită marii asemănări acustice cu acestea —, decît în apropierea altor vocale.

de ce avem la acest punct o mulțime de înțrebări rămase fără răspuns, iată de ce informatorul a ezitat înainte de a afirma că „urcior la ochi” în românește se spune *orz*. Cuvântul discutat nu reprezintă deci pe lat. *hordeum*, ci este pur și simplu un calc după magh. *árpa* „orz, urcior (la ochi)”.

Din acest fapt mărunț se cuvine să tragem anumite concluzii.

1. Anchetatorii Atlasului au procedat just indicând împrejurările în care au decurs anchetele. Cercetarea acestui material poate fi de folos în dezlegarea anumitor probleme.

2. Răspunsurile date în limba română la punctele 159 și 230 trebuie să fie primite și utilizate cu multă atenție. Ele nu trebuie, de ex., să figureze într-un dicționar dialectal al limbii române.

3. Materialul prețios cules la cele două puncte amintite merită să fie valorificat în vederea unui studiu asupra bilingvismului romîno-maghiar.

G. BLEDY

Abuá, bua, bui

În nord-vestul Transilvaniei și prin nordul Moldovei există în cîntecele de leagăn cuvîntul *abua* și *bua*. Iată un fragment dintr-un astfel de cîntec cules de subsemnatul din comuna Chelița (rn. Cehul Silvaniei, reg. Baia Mare):

„Aliule, puiuț de cioară,
Că măta-i dusă la moară;
Culcă-te tu și te-abuă
Și te scoală mîini la ziuă”.

Existența cuvîntului în părțile amintite a fost sesizată mai de mult de diferiți colecționari de folclor¹ și s-au oprit asupra lui și anchetatorii *Atlasului lingvistic român*².

Cuvîntul e tecut și în DA care îl dă drept interjecție și face trimiteri la *bud*³.

Cuvîntul *bua* e definit în felul următor: „Interjecție primară (întrebuințată, mai ales, ca refren în cîntecele de leagăn) cu care se îndeamnă copiii mici să doarmă. Cf. *n a n i*”. Ca exemple DA dă între altele: *Bua, bua, cu mama*⁴ și *Bua, bua, I(u)onaș, Dragul mamei copilaș*⁵. Ca variantă se dă și *boa*, întîlnit în lucrarea citată a lui Marian. DA constată că *abua* și *aboa* au și funcțiune de verb imperativ, cu sensul de „liniștește-te, odihnește-te!”

¹ Vezi între alții: Gh. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1893; S. Fl. Marian, *Nașterea la romîni*, București, 1898; I. A. Candrea *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907.

² Cf. E. Petrovici, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în „Transilvania”, LXXII (1941), p. 551 urm.

³ *Dicționarul limbii romîne (Academia Romînă)*, vol. I, partea I, București, 1913. s. v.

⁴ S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 322.

⁵ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, s. v.

Despre cuvîntul *bui* DA spune doar următoarele:: „(Termen din limba copiilor) Băătură (de obicei vin) cînd se dă copiilor, spec. împărtaşanie“. Se ocupă însă mai pe larg de el Ov. Densusianu într-o notă cu titlul *Un cuvînt latin păstrat în limba copiilor*⁶. El constată — pe baza mai multor date culese de la informatori — că *bui* e destul de răspîndit în Oltenia și în Muntenia. Dă următoarele exemple: „*Cînd e mama cu copilul la vreo petrecere îi dă și micului să bea și-i zice mama: „Bui, mamă, bui, iar tatăl îi răspunde: Bui, mamă, bui Să-i punem conciu' cui*“⁷. La Rîmniceu-Sărat „expresia *bui, maică, bui* se întrebuițează spre a îndemna copiii să bea apă, doctorii sau împărtaşania“⁸. Pe Va'ea Prahovei „cînd copiii nu vor să ia o doctorie, sînt îndemnați cu vorbele: *bui, mamă, bui*“⁹.

DA nu dă etimologia nici unuia dintre cuvintele amintite. N-am găsit nici în alte părți să se fi ocupat cineva de etimologia lui *abua* și *bua*. Cuvîntul *bui* Ov. Densusianu îl crede provenit dintr-un latin **buium*.

Cred că toate trei formele amintite trebuie derivate din același etimon: *bua*. Forma aceasta e constatată ca existentă în limba copiilor la romani. O găsim atestată la Varro (după Nonius, LXXXI, 1) și în Corp. gloss. V, 638, ca fiind întrebuițată de copii cu sensul de *băătură*¹⁰.

Formele existente azi în graiul poporului nostru, după cum se vede din majoritatea exemplelor citate, au funcțiune verbală exprimînd un îndemn, o poruncă: *bea!* Poate să fi existat în latina tîrzie verbul **buare*, și, cu schimbarea conjugării, **buire* = a bea. De la verbele acestea s-a putut ajunge în limba latină și la substantivul atestat *bua* = băătură. În limba noastră ele sînt întrebuițate rar și ca substantive și ca interjecții. Funcțiunea lor de bază rămîne însă cea de verb.

Fără îndoială sensul inițial al cuvintelor de care ne ocupăm a trebuit să fie și în limba romînă acela de „a bea“. *Bua, maică, bua* și *bui, maică, bui* au trebuit să exprime inițial: *bea, maică, bea* (apă, doctorie etc.).

Cît pentru păstrarea cuvintelor în cîntecele de leagăn, credem că ele trebuie legate tot de îndemnul de a bea. În majoritatea cazurilor femeile își adorm și azi copiii sugaci, dîndu-le să sugă. Cuvîntul *bua* și *bui* a trebuit să fie pe vremuri un îndemn pentru copii să sugă, să bea. Cînd copiii au ajuns să fie înțărcați, cuvîntul s-a folosit în continuare ca o momeală pentru a-i adormi, pierzîndu-și cu vremea sensul inițial și rămînînd cu sensul de îndemn la somn, la odihnă.

⁶ Ov. Densusianu, *Insemnări și rectificări*, în „Grai și suflet“, vol. III, fasc. 2 (1928), p. 432.

⁷ Citat de Densusianu (*op. cit.*) din Oltenia după revista „Ion Creangă“, V (1912). nr. 1, p. 27.

⁸ Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 432.

⁹ Id., *ibid.*

¹⁰ Vezi și Ov. Densusianu, *op. cit.*, *loc. cit.*

Explicarea formei *abua* întâlnită în părțile de nord-vest ale Transilvaniei și Moldovei nu prezintă nici o dificultate. Se știe că în părțile acestea în graiurile populare întâlnim la unele cuvinte un *a* protetic (*bofit* > *abofit*, *cățara* > *acățara*, *mirosi* > *amiroși*, *pipăi* > *apipăi* etc.). Tot așa a putut primi un *a* protetic și *bua* devenind *abua*.

Cele trei cuvinte trebuie să le considerăm, după părerea noastră, verbe și nu substantive sau interjecții. Ele derivă dintr-un latin **buare*, *buire* = a bea.

Hadă

În părțile nordice ale Transilvaniei și prin Banat există în graiul poporului cuvântul *hadă* s. f., pl. *hăzi* — ceată, armie, grămadă, mulțime (de ființe sau de lucruri). Noi cunoaștem cuvântul din părțile Zălaului și Careiului. Ex.: *A venit cu toată hada; are o hadă de copii.*

Hadă e atestat cu sensul de „ceată de oameni, adunătură (mai ales cu sens peiorativ)” și în comuna Țaga (rn. Gherla, reg. Cluj). *Toată hada* = o adunătură (veselă) gălăgioasă. Cf. *Hada lui papuc* sau *armata lui papuc* (comunicate de Al. Cristureanu).

Acest cuvânt îl găsim și în răspunsurile la *Chestionarul IV. Nume de loc și nume de persoană* (Muzeul limbii române), Cluj, 1930, păstrate la Institutul de lingvistică din Cluj al Academiei R.P.R. În localitatea Beba Veche (reg. Timișoara), se dă pentru numele de colectiv-local *pruniște*, ca dublet, *hadă de pruni*.

Ștefan Pașca ocupându-se, pe baza răspunsurilor la chestionarul amintit, de apelativele topice derivate cu sufixe colective și locale de la nume de plante citează și dubletul *hadă de pruni* = pruniște. Pune însă după cuvântul *hadă* semnul întrebării neștiind ce însemnează¹¹.

Întâlnim cuvântul și în proza acad. M. Beniuc. În nuvela *Hada lui Virnav* (publicată în volumul *Ură personală*), d-se spune că (în Sebiș—Arad) „Hăzi le spune la pământurile scăldate de riu și înecate pe vreme de puhoai, mai cu seamă toamna și primăvara”¹². Definiția dată nu e completă. *Hadă* nu este orice pământ inundat sau scăldat de riu, ci un loc în care se găsesc mulțime de lucruri. În cuprinsul nuvelei ni se dă o descriere amănunțită a *hăzii lui Virnav*, din care se desprinde clar sensul cuvântului: „... în afară de pământul destelenit, *hada lui Virnav* cuprindea multă pădure, bălării și sălbăcie de huciș și hăfis. Ce nu era acolo?... Ici un prun, colo niște nuci crescuți din nucile pierdute de ciori, dincolo un cireș... duzi, meri pădureți, tușuri de mure și de zmeură sălbatică, trestii... papură... piceuci, și stuhărie și buruienari, și curpeni și lăuruscă împletită prin crengile arborilor... Apoi vietățile? Cuiburi de granguri, de privighetoare, ciocănitori, cușundari cu pene verzi trecind peste apă repede ca suveica, fazani, cocostirci, rațe sălbatice, păturnici, găinuși, pitpalaci. În așa bogăție nu putea să nu-și cate adăpost și fiara prădalnică. Numai eu am numărat douăzeci și șase de viziuni de vulpe. Erau arici pentru șerpui ce alunecau printre

¹¹ Șt. Pașca, *Contribuții toponomastice*, în „Dacoromania”, XI (1948), p. 64.

¹² Beniuc, *Ură personală* ESPLA, 1955, p. 3

buruieni, ulii și erefi pentru șoareci, pentru hirciogi, pentru iepuri, pentru porumbii sălbatici, iar pentru peștii din dălbinele riului erau vidre¹³.

Așadar, din toate exemplele menționate se vede clar că termenul regional *hadă* are sensul pe care l-am fixat noi mai sus „totalitatea, grămada sau mulțimea unor lucruri sau ființe”. Din nuvela citată a acad. Beniuc reiese că printre aceste lucruri, unele sînt aduse de puhoai de ape pe un teren inundabil. Elementul semantic de bază al cuvîntului *hadă* rămîne însă tot noțiunea de „grămadă, mulțime”.

Cuvîntul nu e dat nici în DA și nu-l găsim nici în dicționarele apărute mai de mult în Transilvania. El există însă și e destul de frecvent în graiul popular din regiunile amintite.

Este un împrumut din magh. *had* s. = armie, mulțime, grămadă¹⁴.

Aghéu

În revista „Cum vorbim”¹⁵ colectivul de redactare a *Dicționarului Academiei R.P.R.* întreabă pe cititori dacă cunosc cuvîntul *aghieu* [sic!] și care e sensul lui. Nu știm dacă a răspuns cineva sau nu la întrebare. Cuvîntul a existat în părțile Sătmariului și în graiul din alte părți. Azi probabil nu se mai întrebuințează. Noi îl cunoaștem din comuna Terebești (rn. Carei, reg. Baia Mare).

Aghéu, pl. *aghiaună* și *aghéie* = tun. De ex.: *Se vede că e aproape frontul: toată ziua s-aud aghiauăle; Ștefanu Lichii a făcut cătănia la aghiauă.*

Cuvîntul e atestat în forma de *agéu*, pl. *agéie* și în părțile Aradului (com. Chisindia)¹⁶, tot cu sensul de „tun”. Evident, e același cuvînt cu cel atestat de noi. Informatorul l-a redat cu fonetismul local (*ghe* = *ge*).

Este tot un împrumut din limba maghiară: *ágyu* „idem”.

L. GHERGARIU

În doi peri, în(tr-un) păr

Locuțiunea idiomatice *în doi peri* este folosită într-o serie de expresii și construcții uzuale românești, care, mai ales în limba populară, au căpătat sensuri multiple și variate. Această locuțiune o întîlnim și în operele unor scriitori ai literaturii noastre, cum sînt V. Alecsandri (*Teatru*), I. Creangă (*Povești*), P. Ispirescu (*Legende*) și alții¹.

În ceea ce privește sensul locuțiunii, ea indică, pe de o parte, ideea de

¹³ Id., *ibid.*, p. 7.

¹⁴ Cf. și *Dicționar român-maghiar*, Editura științifică, 1957, s. v.

¹⁵ „Cum vorbim”. Revistă pentru studiul și explicarea limbii. Anul II (1950), nr. 11—12, p. 34.

¹⁶ *Ibid.*, p. 48.

¹ Vezi și *Dicționarul limbii romine literare contemporane*, vol. al III-lea, Editura Academiei R.P.R., 1957, s. *păr*².

echivoc, de imprecizie, de duplicitate, iar pe de altă parte, ideea de nehotărîre, de indoială, de nesiguranță.

Iată cîteva dintre expresiile mai obișnuite în care locuțiunea amintită exprimă aceste idei: *a vorbi* sau *a răspunde* (cuiva) *în doi peri*, cu sensul de „a vorbi sau a răspunde (cuiva) cu două înțelesuri, neclar, nehotărît“, dar și cu sensul de „a face aluzie la ceva, a da să se înțeleagă un anumit lucru“²: *Și de astă dată o întrebă, și ea îi răspunse cam în doi peri*. ISPIRESCU, L. (1901), 188. De aici și expresia *vorbe în doi peri* „vorbe cu două înțelesuri, pline de aluzii (la ceva sau la adresa cuiva)“³: *Incepură a-l lua cam peste picior cu vorbe în doi peri și cu glume nesărate*. ISPIRESCU, L. 36. În unele părți ale Olteniei este cunoscută și expresia *a sta* (cineva) *în doi peri*, cu sensul de „a sta la indoială, a fi nehotărît“⁴. În Moldova și în unele regiuni ale Transilvaniei se spune în glumă despre omul „puțin băut, chercchelit“ că *e în doi peri*⁵: *Era nu de tot beat, dar în doi peri, cum mai bun de sfadă*. S. NADEJDE (ap. DDRF, s. pěr.). *Cînd îi omul în doi peri, să te ferești de dinsul c-atunci e cum îi mai rău*. CREANGA, P. (1890), 166. În slîrșit, cînd se spune despre cineva că *are ochii în doi peri*, e vorba de culoarea neprecisă a ochilor cuiva⁶: *Cuconița... una cam limonie la față și cu ochii în doi peri*. ALECSANDRI, T. I (1875), 9.

În graiurile populare sînt cunoscute însă și alte construcții în care locuțiunea *în doi peri* nu mai are valoare idiomatică, ci are un sens concret. În unele regiuni, această locuțiune denumește culoarea părului unor animale (în special cai sau oi): *cal, oaie*, sau *lînă în doi peri* înseamnă, în mod obișnuit, „cal, oaie, lînă de culoare sură“. Consultînd materialul *Atlasului lingvistic român*, se poate constata că pentru noțiunea de „sur“ (despre oi, lînă etc.), pe două arii compacte care cuprind nord-estul Moldovei și sud-estul Munteniei, s-a răspuns cu locuțiunea adjectivală *în doi peri*⁷. Într-o regiune restrînsă din nord-estul Moldovei s-a dat același răspuns pentru noțiunea de „sur, cărunț“ (despre părul omului)⁸.

La întrebarea „lînă sură“, subiecții anchetați au găsit necesar să adauge că *lînă în doi peri* înseamnă „lînă cu peri albi și vineți“ sau „cu peri albi și negri“. „care nu-i nici albă, nici neagră“; așadar acest fel de lînă este numită *în doi peri* pentru că are perii de două culori⁹.

Această precizare ne ajută să explicăm originea sensurilor figurate ale locuțiunii menționate¹⁰. De altfel, în limba romînă găsim și alte ana-

² Vezi și Iuliu A. Zanne, *Proverbele Romînilor...*, voi. II, București, 1897, p. 688.

³ Cf. id., *op. cit.*, p. 832.

⁴ Vezi id., *op. cit.*, vol. III, București, 1899, p. 284.

⁵ Cf. și id., *ibid.*

⁶ Cf. și id., *op. cit.*, vol. II, p. 359.

⁷ Cf. și *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. al II-lea, Editura Academiei R.P.R., 1956, h. 276 și *Micul Atlas lingvistic român*, serie nouă, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956, h. 178; Frédéric Damé, *Încercare de terminologie poporană romînă*, București, 1898, p. 48.

⁸ Vezi *Micul Atlas lingvistic român*, partea I, vol. I, Cluj, 1938, h. 98.

⁹ Cf. și A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie dacoromane, I. Eléments latins...* Francfort s/M., 1870, s. pěr.

¹⁰ Vezi și S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, [VI], în „Dacoromania“, IX, 1938 p. 442; I. A. Zanne, *op. cit.*, vol. III, p. 284.

logii elocvente în privința aceasta. Chiar expresiile *nu-i nici albă, nici neagră*, sau *nu-i nici laie nici bălaie*, de exemplu, sînt des întrebuințate cu un sens figurat care nu mai amintește decît foarte vag de culoarea concretă a unui obiect. Evoluțiile semantice menționate, ca și multe altele, atestă deci trecerea de la concret la abstract ce se operează neconștient în procesul gîndirii și care se reflectă în limbă.

Faptul că locuțiunea *în doi peri* reflectă doar o parte a realității (ea arată numai că perii sau lîna respectivă au firele de două culori, fără să precizeze culoarea) explică, în parte, de ce ea nu a înlocuit în mai mare măsură termenii „sur” și „cărunt”. În schimb, a rămas vie nota sa de echivoc, de îndoială, de duplicitate care s-a extins și s-a generalizat în expresiile populare.

Locuțiunea *în doi peri* nu este cunoscută — după cît am putut cerceta — în nici unul din dialectele romînești transdunărene. Nu am găsit corespondente ale ei nici în celelalte limbi romanice sau în vreuna din limbile vecine. Se pare că ea s-a născut independent pe teren dacoromînesc, fiind una din numeroasele expresii cu semantism păstoresc, creată de poporul nostru în decursul timpurilor.

*

E de remarcat că spre deosebire de această locuțiune care exprimă echivocul, imprecizia, nesiguranța, — și poate în oarecare legătură cu ea — în limba romînă s-a dezvoltat o altă construcție care de astă dată întărește tocmai ideea opusă, de exactitate, de siguranță. Este vorba de locuțiunea adverbială *într-un păr* sau *în păr*, avînd sensul de „complet, în întregime; exact, precis”¹¹: *Purceii erau toți în păr la ugerul scroafei și sugeau*. ISPIRESCU, L. 129. *Familia Herdelea se afla în păr în pridvor*. REBREANU, I. (1955), 66. *Tot satul era adunat în păr*. STANCU, D. (1952), 166.

Această locuțiune pare a fi străveche, căci este cunoscută — în general cu același sens — și în celelalte limbi romanice: it. *a pello* „appunto”¹², sp. *á pelo* „á tiempo, á propósito ó á ocasión”¹³, *llegar á pello* „arriver á temps, á propos”¹⁴, port. *apello* „a tempo, a proposito, ao intento, a gosto, a commodo”¹⁵, fr. (argotic) *au poil* „exact, precis, la timp”¹⁶.

I. STAN

¹¹ Cf. A. de Cihac, *op. cit.*, s. *pér*; Fr. Damé; *Nouveau Dictionnaire roumain-français*, IIIe vol., București, 1894, s. *pér*; Sab. Pop-Barcianu, *Dicționar romîn-german și german-romîn*, partea I..., ed. a III-a, Sibiu, 1900, s. *pér*; vezi și *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. al III-lea, s. *păr*².

¹² Vezi P. Petrócelli, *Nôvo Dizionário universale della lingua italiana*, volume II, Milano, [1891], s. *pelo*.

¹³ Vezi *Novísimo Diccionario de la lengua castellana* (Academia Española), Paris, 1898, s. *pelo*.

¹⁴ Vezi D. Vicente Salvá, *Nuevo Diccionario frances-español y español-frances*, Decimasepta edición, Paris, 1898, s. *pelo*.

¹⁵ Vezi Antonio de Moraes Silva, *Diccionario da lingua portugueza*, volume II, Lisboa, 1891, s. *pello*.

¹⁶ Această din urmă ne-a fost comunicată de tov. prof. H. Jacquier.

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN CLUJ

IN ANII 1957 ȘI 1958

Obiectivele principale ale cercetărilor întreprinse în cadrul Institutului de lingvistică din Cluj în această perioadă au fost axate, ca și în anii anteriori, pe probleme de lexicografie, de dialectologie și de fonetică¹. Planurile de cercetări au cuprins o serie de teme mai vechi, a căror elaborare se extinde pe o perioadă de mai mulți ani, precum și unele teme noi.

În cadrul secției de lexicografie, condusă de prof. D. Macrea, după întoarcerea sa de la București, și de V. Breban, au început în 1957 lucrările de redactare a *Dicționarului graiurilor românești* (lucrare care se face în colaborare cu colectivul de lingvistică al Academiei R.P.R. Filiala Iași). Din primele manuscrise redactate s-a întocmit o machetă care a fost dezbătută, la București, cu ocazia sesiunii generale a Academiei R.P.R., în cadrul unei ședințe a Subsecției de limbă și literatură. La dezbateri au participat specialiști din București, Cluj și Iași. Până în prezent din acest dicționar s-a redactat litera A și o parte din literele B, C și M.

Colectivul *Dicționarului român-maghiar*, condus de prof. Béla Kelemen, lucrează la delimitarea manuscrisului pentru tipar. Lucrarea este în planul de colaborare cu Academia Maghiară de Științe, din partea căreia un colectiv de specialiști citește întregul material, făcând completări și propuneri de îmbunătățire a lucrării. O parte a materialului a fost predat Editurii Academiei R.P.R. în vederea începerii tipăririi.

În colaborare cu Academia Germană de Științe, se elaborează, de către un colectiv de cercetători care lucrează la Sibiu, *Dicționarul graiurilor săsești din Ardeal* (sub conducerea acad. E. Petrovici și prof. B. Capesius).

Colectivul, ajutat de dr. Helmut Protze, delegatul Academiei Germane de Științe, a terminat redactarea literei G și a unei părți din litera H.

Secția de dialectologie a lucrat, sub conducerea acad. E. Petrovici și conf. I. Pătruț, la redactarea volumului al III-lea de hărți mari și la volumul al II-lea de hărți colorate din seria nouă a *Atlasului lingvistic român*. Aceste volume cuprind termeni referitori la faună, vinătoare, floră, ape, mîncări, băuturi, meserii, comerț, comunicații, folclor etc.

În luna aprilie 1958, Secția a VIII-a a Academiei R.P.R. a organizat o consfătuire în vederea discutării proiectului unui nou atlas lingvistic, pe regiuni². În urma dezbaterilor, la care au participat dialectologii din București, Cluj și Iași, colectivului de la Cluj i s-a încredințat elaborarea atlasului Transilvaniei, al Banatului și al Crișanei (cu Maramureșul).

¹ Pentru activitatea institutului în domeniul dialectologiei și foneticii vezi și I. Stan, în „Limba română”, VII (1958), nr. 2, p. 62–65.

² Vezi cronică semnată de Marius Sala, în „Limba română”, VII (1958), nr. 3, p. 92–96.

Un colectiv condus de prof. Attila Szabó T. lucrează la *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.*³. În această perioadă s-a adunat material din 8 localități din Transilvania și Banat.

Tot în cadrul institutului s-a redactat, sub conducerea prof. Attila Szabó T. și a prof. Gyula Márton, *Atlasul lingvistic al graiului ceangău* (în colaborare cu catedra de limba maghiară de la Universitatea „Bolyai”). Primul volum al acestui atlas va fi dat în curând la tipar.

Un sector important în cercetările dialectale ale acestui institut îl formează monografiile unor graiuri regionale românești. S-a terminat redactarea *Monografiei graiului din Valea Sebeșului* și a capitolelor care i-au revenit institutului la redactarea *Monografiei graiurilor din Valea Jiului* (introducerea, fonetica, toponimia și antroponimia). Această monografie s-a redactat în colaborare cu Institutul de lingvistică din București.

Pentru *Monografia graiului din Valea Bistriței* (în colaborare cu Institutul de lingvistică din București și cu colectivul din Iași) s-au făcut ultimele anchete de completare și verificare a materialului adunat în anii precedenți. Din această monografie, Institutul din Cluj redactează capitolele de toponimie și antroponimie.

În domeniul foneticii și al fonologiei s-au efectuat, de către acad. E. Petrovici și P. Neiescu, o serie de cercetări asupra consonantisimului graiurilor românești. O parte din rezultatele obținute au fost publicate, sub formă de articole. O lucrare de ansamblu asupra acestei probleme este în curs de redactare.

Laboratorul de fonetică experimentală dispune de o fonotecă cu texte dialectale (românești, maghiare și sârbo-croate) din Transilvania și Banat, înregistrate pe benzi de magnetofon, precum și de o bogată arhivă cu înregistrări la kimograf.

Comisia pentru formarea limbii și a poporului român de pe lângă Academia R.P.R. a repartizat institutului temele: *Onomastica de pe teritoriul Transilvaniei și Toponimicele slave de pe teritoriul Țării Românești*. Colectivul care lucrează la aceste teme a adunat material din documentele vechi din Transilvania. Acest colectiv va întocmi și *Bibliografia analitică și critică a lucrărilor privind influența slavă asupra limbii române*.

În planul de cercetări pe acești ani a mai fost înscrisă tema *Limba Paliei de la Orăștie*, la care lucrează Viorica Pamfil, candidată în științe filologice. Cercetătoarea a terminat transcrierea interpretativă a părții a doua a Paliei (*Exodul*), în vederea publicării unei ediții critice și în prezent elaborează glosarul acestui document de limbă.

Pe lângă lucrările cuprinse în planul de muncă al institutului, cercetătorii au elaborat diferite studii, unele publicate, altele în curs de publicare și au prezentat numeroase comunicări la sesiuni științifice sau în ședințele săptămânale din institut.

În 1957 a apărut în Editura Academiei R.P.R. lucrarea conf. I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei*⁴, elaborată pe baza materialului cules pentru *Atlasul lingvistic romin*, în ancheta făcută de acad. E. Petrovici.

Studii și articole din domeniul foneticii și fonologiei au publicat: acad. E. Petrovici, *Interpénétration d'une phonologie slave et d'une morphologie romane*⁵, Kann das Phänomensystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem⁶, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*⁷, *Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania*⁸, acad. E. Petrovici și P. Neiescu, *Un fonem sau două foneme? În legătură cu fonemele consonantice diezate finale în limba romină*⁹.

³ Vezi Szabó T., Attila *A Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai nyelvtérképének előkészítése* (Pregătirea lucrărilor Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.), în „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, I (1957), 1-4. szám, p. 13-26.

⁴ În colecția „Materiale și cercetări lingvistice”, II (1957), Editura Academiei Republicii Populare Române.

⁵ În „Mélanges linguistiques” (Academia Republicii Populare Române), Editura Academiei R.P.R., București, 1957, p. 81-89.

⁶ Mouton et Co.-S.-Gravenhage, 1957.

⁷ În „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 97-126.

⁸ În „Omagiu lui Iorgu Iordan” (Academia Republicii Populare Române), Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 671-675.

⁹ În „Fonetica și dialectologie”, I, Editura Academiei R.P.R., București, 1958 p. 53-57.

Preocuparea cercetătorilor clujeni pentru stabilirea sistemelor fonologice ale diferitelor graiuri românești se reflectă în studiile *Schiță a sistemului fonologic al graiului tecucean*, de acad. E. Petrovici și I. Stan¹⁰ și *Consoane dorsopalatale (muiale) și corelația de palatalizare (diezare)*, de Gr. Rusu¹¹.

În cadrul ședințelor săptămânale de la institut, acad. E. Petrovici a prezentat comunicarea *Tratatul lui Ț și ȝ din româna comună în dialectul aromân*, întocmită pe baza materialului cuies în anchetele pe care le-a făcut în 1957 la aromânii din Albania. Altă comunicare a acad. E. Petrovici, ținută la institut, a fost *O problemă de fonetică istorică. Evoluția unui n, din cuvintele latine, urmat de o vocală palatală rezultată dintr-o vocală în hiat*.

Din domeniul foneticii și fonologiei, au mai prezentat comunicări: I. Pătruț, *Un fenomen de sinarmonism în limba română: rostirea nouă, două etc.*¹², Gr. Rusu, *În legătură cu corelația de timbru în unele graiuri ale dialectului daco-român. Sistemul fonologic al graiului din jurul Bistriței și Evoluția lui iod în limba română, precedat de labiale și consecințele pe plan fonologic*.

Cercetările din domeniul dialectologiei au fost de asemenea prezente în preocupările cercetătorilor institutului. Într-o colecție intitulată *Materiale și cercetări dialectale* se vor publica mai multe volume de glosare și texte dialectale culese din diferite părți ale țării de cercetători ai institutului și de membri ai corpului didactic din învățământul mediu și universitar. S-au ținut apoi câteva comunicări în cadrul unor sesiuni științifice. (Asupra acestora vom reveni mai jos).

În 1957 a luat ființă, la institut, un cerc de fonetică și dialectologie, condus de acad. E. Petrovici.

Preocupările de lexicografie și lexicologie se oglindesc în următoarele lucrări și comunicări: *Bazele tehnice și principiale ale Dicționarului român-maghiar al Academiei R.P.R.*¹³, de B. Kelemen, *Les prépositions dans les dictionnaires unilingues*¹⁴, de V. Breban, *Sărăcia și bogăția lexicală a graiului din Valea Sebeșului*, comunicare prezentată de Lidia Sfîrlea, *Note etimologice asupra unor termeni mîieri din Valea Jiului*, de M. Homorodean, *A paprika termelés munkamenele és műszókincse Békényjén* (Procedeul și terminologia cultivării ardeiului la Belfir), de Csák Ladislau.¹⁵

Din domeniul relațiilor și influențelor reciproce romîno-maghiare a fost prezentată comunicarea *A szópárokrol a Moldvai csángó nyelvjárásban* (Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova)¹⁶, de prof. Gyula Márton de la Universitatea „Bolyai”.

Cercetările asupra limbii vechi românești au format subiectul comunicărilor: *Probleme în legătură cu începutul scrisului românesc. Versiunile românești din secolul al XVI-lea ale Apostolului*¹⁷, de prof. Șt. Pașca, *Calcuri din limba maghiară în Palia de la Orăștie și Cîteva probleme legate de editarea textelor vechi*, de Viorica Pamfil. În domeniul limbii maghiare vechi, menționăm comunicarea *Temesvári János deák (Johannes Literatus Temeswary)*, de prof. Attila Szabó T.

O serie de comunicări și articole ale cercetătorilor clujeni sînt din domeniul toponimiei și antroponimiei.

Acad. E. Petrovici a publicat articolele: *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*¹⁸, *Toponymes roumains d'origine slave présentant le groupe „voyelle +*

¹⁰ În numărul de față al revistei.

¹¹ Ibid.

¹² Vezi articolul *Rostirea nouă, două etc.* din volumul „Omagiul lui Iorgu Iordan”, p. 661-665.

¹³ În „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, I (1957), 1-4. szám, p. 33-50.

¹⁴ În „Mélanges linguistiques”, p. 201-205.

¹⁵ Vezi „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, II. (1958).

¹⁶ Publicată în volumul „Omagiul lui Iorgu Iordan”, p. 557-569.

¹⁷ Un studiu amplu asupra acestei probleme este publicat în „Cercetări de lingvistică” II (1957) p. 47-89.

¹⁸ Ibid., p. 23-46. Vezi și în „Romanoslavica” (Asociația slavistilor din Republica Populară Romînă), I, București, 1958, p. 9-26.

nasale" pour sl. comm. * φ^{19} , Lingina român helynév < m. Lengyen²⁰ și a depus spre publicare *Nume de persoană laică în toponimia românească*. La al VI-lea Congres internațional de onomastică de la München, acad. E. Petrovici a prezentat comunicarea *Hidronimele slave de pe teritoriul R.P.R.* iar la al IV-lea Congres internațional al slavistilor de la Moscova comunicarea *Toponime de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.* Prof. Attila Szabó T. a publicat articolul *O colecție de nume topice din Transilvania, culese din documente vechi, și unele probleme de toponimie transilvăneană*²¹. Conf. I. Pătruț a ținut la institut comunicarea *Numele Chieului și Moscovi în textele românești*²².

Din domeniul antroponomasticii s-au prezentat comunicările: *Porecle și supranume în Valea Bistriței*²³, *Nume de persoană feminină în Valea Sebeșului și frecvența numerelor de persoană masculine în Valea Sebeșului*²⁴ de Aurelia Stan, *Forme hipocoristice românești de la numele de persoană de Valentina Pop*, iar Al. Cristureanu: *Numele personajelor și porecele în „Craii de Curtea Veche” de Matei I. Caragiale*.

Cercetătorii institutului au adus unele contribuții și în domeniul studiilor de gramatică. Reîntind o problemă de gramatică multă discutată în trecut, conf. I. Pătruț a publicat articolul *Sur le genre „neutre” en roumain*²⁵. Probleme de gramatică cu rind și unele comunicări prezentate la sesiunile științifice din acești ani.

Cîteva contribuții în domeniul etimologiei s-au publicat în numerele precedente și în numărul de față al acestei reviste.

O parte din colaboratorii institutului au abordat probleme din domeniul limbii literare și al stilisticii. Prof. D. Macrea a prezentat comunicarea *Pe marginea discuțiilor despre limba literară*²⁶. P. Dumitrașcu, candidat în științe filologice, și-a susținut, în cadrul Consiliului științific al Institutului de lingvistică din București, disertația *Elementul popular în limba lui Slavici și Coșbuc*. La Institutul din Cluj, P. Dumitrașcu a prezentat comunicarea *Privire generală asupra limbii poeziei populare* și a publicat articolul *Cîteva particularități ale limbii literaturii artistice*²⁷. La institut s-au mai ținut din același domeniu comunicările: *Observații de limbă și stil în „Parodiile originale” ale lui G. Topirceanu*, prezentată de Lidia Sîrileș și *Topică „obiectivă” cu valcare „subiectivă”*²⁸, de E. Cîmpeanu, lector la Universitatea „V. Babeș”.

Valorificarea moștenirii lingvistice este una dintre sarcinile importante ale lingviștilor noștri. Continuînd munca depusă pe această linie în ultimii ani²⁹, prof. D. Macrea a prezentat la institut comunicarea *Opera lingvistică a lui Alexandru Philippide*³⁰. În prezent, D. Macrea are sub tipar un volum intitulat „Lingviști și filologi români”. Acad. E. Petrovici pregătește un volum cuprinzînd studii și articole din opera slavistului Ion Bogdan. Prof. Geza Blédy de la Universitatea „Bolyai” a prezentat comunicarea *Contribuții la cunoașterea activității filologice a lui T. Cipariu*³¹.

În cadrul sărbătoririi Lunii prieteniei romino-sovietice, din anul 1957, au ținut comunicări acad. E. Petrovici despre *Importanța cercetărilor din Uniunea Sovietică pentru dezvoltarea lingvisticii din patria noastră*, prof. D. Macrea *Ajutorul științei sovietice la dezvoltarea lexicografiei noastre actuale*³², conf. I. Pătruț *Preocupările*

¹⁹ În „Contributions onomastiques” publiées à l'occasion du VI-e Congrès International des Sciences Onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958. Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1958, p. 33—43.

²⁰ În „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények” I (1957), 1—4. szám, p. 27—31.

²¹ În „Omagiu lui Iorgu Iordan”, p. 831—836.

²² Reluată și dezvoltată în articolul *Dénominations multiples de villes slaves en roumain* din „Contributions onomastiques”, p. 45—54.

²³ Publicată în „Limba română”, IV (1957), nr. 5, p. 42—48.

²⁴ Publicată în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 267—279 și reluată în „Contributions onomastiques”, sub titlul *Contributions à l'étude des prénoms masculins dans la Vallée de Sebeș (Alba)*, p. 55—64.

²⁵ În „Mélanges linguistiques”, p. 291—301; cf. și „Cercetări de lingvistică” I (1956), p. 29—40.

²⁶ Publicată în numărul de față al revistei.

²⁷ În „Scrisul bănățean”, VIII (1957), nr. 2, p. 67—72.

²⁸ Publicată în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 219—241.

²⁹ Vezi „Limba română” din anii 1954—1958.

³⁰ Publicată în „Limba română”, VII (1956), nr. 1, p. 5—21.

³¹ Publicată în „Omagiu lui Iorgu Iordan”, p. 81—84, sub titlul *Contribuții la istoria filologiei române. Tîndrul Cipariu cercetînd la bibliotecă „Teleki” din Tirgu-Mureș*.

³² Publicată în „Limba română” VI (1957), nr. 6 p. 5—13, sub titlul *Lexicografia sovietică și influența ei asupra dezvoltării lexicografiei noastre actuale*.

lingviștilor sovietici cu privire la originea limbii literare ruse și lector E. Cîmpeanu *Rolul cuvîntului în cunoaștere*³³.

La ședințele săptămînale din institut au prezentat comunicări, pe lingă membrii institutului, și unii colaboratori externi, membri ai corpului didactic universitar, profesori din învățămîntul mediu etc. Menționăm comunicările: *Elemente pentru cunoașterea formării limbii și poporului român*³⁴ și *Problema dubletelor sinonime* (de tipul „praf și pulbere”, „loc și pară”) prezentate de prof. G. Giuglea. În această direcție amintim și studiile lui I. I. Russu, *Nume de localități în tăblițele cerate din Dacia*³⁵, *Nume de rîuri din vestul Daciei*³⁶ și *Studii illirice. Poziția lingvistică a illirilor*³⁷. Alte comunicări au mai prezentat prof. Al. Borza, *Nume de plante în vechile dicționare latino-romîne și slavo-romîne*³⁸, prof. Al. Indrea, *Glosar dialectal din Someș-Gurustău* (raionul Jibou, regiunea Cluj), D. Florea-Rariște, *Contribuția lui Simion Florea Marian la cunoașterea și studiul limbii romîne*.

Unele dintre comunicările prezentate în institut (amintite în cronică de față) au fost ținute în limba maghiară³⁹.

În aprilie 1957 a avut loc Sesiunea științifică a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. Cu această ocazie s-au prezentat mai multe comunicări din diverse domenii ale lingvisticii: acad. E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii romîne literare în lumina Atlasului lingvistic român*, conf. I. Pătruț, *Înfluențe slave și maghiare în graiurile daco-romîne*, comunicare prezentată la Congresul internațional al slavistilor, care a avut loc la Moscova⁴⁰, Fr. Holzträger, *Săsecul ardelean „Hatert” și maghiarul „hătăr”*, P. Nejescu, *O problemă de fonetică istorică. Cu privire la originea lui „u final” în limba romînă*⁴¹, Gr. Rusu, *Trăsături caracteristice în sistemul fonematic al graiului din Valea Sebeșului*⁴², Bela Kelemen, *Unele principii de redactare a dicționarelor bilingve*⁴³, V. Breban și I. Stan, *Despre regionalisme și limba literară*⁴⁴, M. Homorodean, *Contribuții la studiul terminologiei miniere romînești*⁴⁵, Viorica Paulil, *Neologisme în Palia de la Orăștie*.

La Sesiunea generală a Academiei din septembrie 1957, cercetătorii clujeni au prezentat următoarele comunicări: conf. I. Pătruț, *Toponimice slave de est în limba romînă*, Gr. Rusu, *Sistemul fonematic al graiului crișean*, Rita Marinovici-Chiricuță, *Cu privire la cîteva probleme ce se pun în legătură cu cercetarea verbelor sub raport semantic*, Lidia Sîrlea, *Aspecte morfologice în graiul din Valea Sebeșului*⁴⁶.

Cercetătorii institutului au participat cu comunicări și la Sesiunea științifică a cadrelor universitare clujene din 1958 despre care fac o cronică amănunțită, în acest volum, P. Dumitrașcu și N. Goga.

În afară de colaborarea cu unitățile de specialitate din țară, amintite în această cronică, institutul nostru întreține legături științifice cu Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a R. P. Ungare, cu Academia Germană de Științe, cu Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a U.R.S.S., cu Academia de Științe a Republicii Cehoslovace, cu universitățile din țările de democrație populară și cu mai multe universități și institute din alte țări.

³³ Vezi articolul *Unele probleme privind rolul cuvîntului în cunoaștere*, publicat în numărul de față al revistei.

³⁴ În numărul de față al revistei.

³⁵ În „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 243–249.

³⁶ *Ibid.*, p. 251–263.

³⁷ În nr. de față al revistei.

³⁸ Vezi *Numiri de plante în vocabulare și dicționare din secolele al XVII–XVIII-lea*, în nr. de față al revistei.

³⁹ Vezi „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, II (1957), 1–4 szám, p. 158.

⁴⁰ Publicată în „Romanoslavica”, I, București, 1958, p. 31–34. Vezi și în numărul de față al revistei.

⁴¹ Publicată în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 159–179.

⁴² Vezi *Coexistența mai multor sisteme fonologice în același grai regional (Valea Sebeșului)*, în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 127–141.

⁴³ Publicată în „Mélanges linguistiques”, p. 235–248.

⁴⁴ Problema e reluată în articolul *Raporturi lexicale între limba literară și graiurile regionale*, I, în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 181–191.

⁴⁵ Reluată în articolul, cu același titlu, din „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 193–208.

⁴⁶ Comunicarea este o parte din articolul *Coexistența mai multor sisteme morfologice în același grai regional* publicat în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 143–158.

Institutul a fost vizitat, în acești doi ani de acad. Bárczi Géza de la Budapesta, prof. Stoiko Stoikov de la Universitatea din Sofia, prof. Lajos Tamiás de la Universitatea din Budapesta, Manfred Militz de la Universitatea din Jena, Raol Cordero Amador de la Universitatea națională din Mexic, Dr. Johannes Klar de la Institutul de istorie literară din Berlin, dr. Karel Krejčí de la Universitatea din Praga, dr. Zd. Wittoch de la Institutul slav din Praga, A. T. Boršci și conf. N. G. Corlăteanu de la Institutul de istorie, limbă și literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S., Valentin Kiparsky de la Universitatea din Helsinki, G. Kourmouli de la Universitatea din Atena, Zabiollah Safa de la Universitatea din Teheran, Bernhard Henschel de la Berlin, J. Boeck de la Universitatea din Berlin, Lőrincze Lajos, director adjunct al Institutului de lingvistică de la Budapesta, Benkő Loránd, docent la Universitatea de la Budapesta, dr. Helmut Protze de la Leipzig, Paul Zumthor de la Universitatea din Amsterdam, Andreas Blinkenberg de la Universitatea din Aarhus — Danemarca, Dimitrie Mihalci de la Universitatea din Moscova, Dagmar Falk, asistentă la universitatea din Lund (Suedia), Radu Flora de la Școala superioară pedagogică din Zrenjanin (Jugoslavia), lector Bakos Ferenc de la Seghedin, Vukosava Karanović, bibliotecară la Academia Sîrbă de Științe din Belgrad.

Dintre vizitatorii de peste hotare au prezentat comunicări: prof. Stoiko Stoikov despre *Lucrările la Atlasul limbii bulgare*, prof. Lajos Tamiás, *Cîteva etimologii românești*, prof. A. T. Boršci despre *Activitatea Institutului de istorie, limbă și literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S.*, conf. N. G. Corlăteanu *Problema sinonimelor în poveștile lui Ion Creangă* și prof. D. Mihalci despre *Personalitatea și opera lui V. F. Șişmarev*.

În cadrul unei ședințe extraordinare a institutului a avut loc o consfătuire, avînd ca obiectiv un schimb de experiență și de informații asupra activității lingvistice de la noi și din Finlanda, cu profesorul V. Kiparsky.

De la institutul nostru a plecat în străinătate, în R. P. Albania și în R. P. Polonia, acad. E. Petrovici. În Albania, acad. E. Petrovici a făcut cercetări lingvistice la arominii de acolo.

Acad. E. Petrovici a participat, în 1958, la Congresul internațional de onomastică de la München. Împreună cu conf. I. Pătruț a luat parte la lucrările Congresului internațional al slaviștilor, de la Moscova, de unde acad. E. Petrovici a plecat la Helsinki, ca invitat al universității, în cadrul căreia a ținut două conferințe.

Activitatea lingvistică desfășurată la Cluj, în anii 1957 și 1958, se caracterizează printr-o tematică bogată și prin numeroase probleme cercetate sau în curs de cercetare de către lingviștii clujești.

V. BREBAN și AL CRISTUREANU

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA UNIVERSITĂȚILE „VICTOR BABEȘ” ȘI „BOLYAI”, DIN ANUL ȘCOLAR 1957—1958.

Între 25 și 29 mai 1958 s-au desfășurat lucrările Sesiunii științifice a cadrelor didactice de la universitățile „V. Babeș” și „Bolyai” din Cluj. În cadrul secției de lingvistică au fost prezentate 23 de referate și comunicări, aparținînd corpului didactic de la catedrele de limba română, limba maghiară, limba rusă și limbi străine (franceză, engleză și germană). Tematica sesiunii a fost variată; s-au dezbătut probleme de istoria limbii, fonetică și fonologie, gramatică, toponimie, lingvistică comparată, lingvistică generală, limbă literară și stilistică. Au prevalat însă, constituind oarecum profilul cercetărilor lingvistice din Cluj, comunicările referitoare la studiul relațiilor lingvistice reciproce romîno-maghiare.

Această nouă orientare, în cercetările lingviștilor clujești, a fost subliniată, de la începutul sesiunii, în comunicarea prof. D. Macrea care s-a ocupat de *Lingvistica romînească dintre cele două războaie mondiale (Școala clujeană)*. Parte integrantă din preocupările d-sale, privind istoricul lingvisticii romînești, comunicarea profesorului

D. Macrea a constituit o prezentare critică a activității filologice din București, Iași și Cluj, în perioada de timp arătată. După ce s-au expus principalele realizări din cele trei centre lingvistice, au fost arătate și unele lipsuri care au caracterizat activitatea lingviștilor țioștri. Astfel școala din București a căzut uneori în cosmopolitism, lingviștii ieșeni s-au remarcat printr-o lipsă de coeziune și prin exces de erudiție, iar școalele din Cluj nu i-au fost străine unele trăsături naționaliste. Oprindu-se mai mult asupra meritelor școlii clujene, prof. Macrea a arătat și starea actuală a activității lingvistice din Cluj, făcând și unele sugestii prețioase cu privire la anumite opere capitale ca: *Atlasul lingvistic român*, *Onomasticonul românesc al Transilvaniei*, *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.*, *Dicționarul graiurilor săsești*, *Problema formării limbii și poporului român* ș. a.

Dintre comunicările referitoare la relațiile lingvistice reciproce, rețin atenția, în mod deosebit, două titluri: *Cu privire la rezultatele și sarcinile lingvisticii în studierea influenței românești în limba maghiară*, de prof. Gy. Márton (Univ. „Bolyai”) și, *Stadiul actual și sarcinile studierii influenței limbii maghiare asupra limbii romine*, de prof. B. Kelemen (Univ. „Bolyai”). Prof. Gy. Márton a rezumat, a criticat și apreciat la justa valoare lucrările mai vechi care tratează împrumuturile lexicale de origine românească din limba maghiară. Drept concluzie a comunicării, s-a prezentat un program concret pentru activitatea viitoare solicitându-se colaborarea specialiștilor în acest domeniu.

Cu aceeași metodă de cercetare, prof. B. Kelemen a făcut o prezentare critică a bibliografiei privind influența maghiară în limba română. În concluzie, autorul propune, printre altele: a). valorificarea în studii teoretice a materialului oferit de A.L.R., de *Atlasul graiului ceangău* și de *Atlasul graiurilor maghiare din R.P.R.*; b). întocmirea de glossare pentru cele mai importante texte românești din sec. al XVI-lea și al XVII-lea; c). incurajarea studiilor de onomastică și toponimie, prin publicarea materialului strins pînă acum și prin completarea acestuia pe bază de noi anchete.

Restul referatelor și comunicărilor, axate pe tema relațiilor lingvistice româno-maghiare, au tratat unele probleme concrete de fonetică-fonologie și de lexicologie.

Acad. Emil Petrovici, în studiul *Relexele consoanelor diezate (palatalizate) în elementele românești, ale limbii maghiare*, a dovedit că în împrumuturile lexicale din română, limba maghiară nu păstrează consoanele palatalizate. Ne avînd consoane de acest fel în limba lor, ungurii nu le-au perceput nici în cuvintele românești. Numai așa se explică forma unor toponimice ca *Budurasa* (< rom. *Budureasa*), *Bucsum* (< rom. *Buciumi*) ș. a. În același timp, după acad. Emil Petrovici, astfel de cuvinte probează și inexistența diitongilor în limba română, deoarece, într-un cuvînt ca *Budureasa* dacă ar exista diitongul *ea*, acesta trebuie să fie perceput de maghiari în a căror limbă există diitongul. Acest punct de vedere fundamentat pe teoria corelației de timbru a consoanelor în limba română, a fost expus și în alte cercetări anterioare ale acad. Emil Petrovici.

Pe bază de cercetări minuțioase și în deplin acord cu părerile acad. Emil Petrovici, lectorul P. Neiescu și-a susținut comunicarea privitoare la *Legătura între cantitate și accent în împrumuturile maghiare ale limbii romine și în cele romine ale limbii maghiare*. Contrar părerilor exprimate de L. Tremil, care susține că nu există nici o legătură între cantitatea vocalică din limba maghiară și accentul din limba română, P. Neiescu dovedește că vocalele accentuate românești au devenit, în cuvintele împrumutate de maghiari, vocale lungi, iar vocalele lungi din maghiară au devenit în română accentuate.

În cursul discuțiilor s-a arătat că în limba maghiară cantitatea vocalelor are rol fonologic, pe cînd în cuvintele de origine maghiară împrumutate de romîna, cantitatea vocalică nu mai are rol fonologic (Acad. E. Petrovici). De asemenea, s-a făcut observația că, pentru explicarea împrumuturilor lexicale din maghiară, e necesar să pornim de la formele dialectale maghiare și nu de la cele ale limbii literare. Mai trebuie avute în vedere și acele cazuri în care uzul șovăie în privința accentului, deoarece se petrece un proces de adaptare a cuvintelor împrumutate la sistemul de accentuare al limbii romine.

Probleme de fonetică, în cadrul relațiilor romîno-maghiare, tratează și comunicarea lui L. Muradin (Univ. „Bolyai”), *Înfluențe fonetice ale limbii romîne asupra dialectelor maghiare din R.P.R.*

În comunicarea sa, *Atlasul lingvistic romîn izvor pentru studierea legăturilor lingvistice romîno-maghiare*, conf. G. Blădy (Univ. „Bolyai”) a scos în evidență, cu exemple convingătoare, materialul bogat care se poate extrage din această lucrare de bază și a dovedit că, făcînd apel la acest material, unele etimologii se pot stabili cu mai multă exactitate ca pînă acum.

Tot pe baza ALR. a fost alcătuită — în cea mai mare parte — și comunicarea *Înfluențe maghiare în limba romînă* a conf. I. Pătruț. După ce a arătat că actuala repartitie a graiurilor daco-romîne se datorește, într-o oarecare măsură, și diferitelor influențe străine exercitate asupra limbii romîne, autorul a stăruit asupra graiului crișean, unele din trăsăturile acestui grai atribuindu-le influenței maghiare. Astfel sînt în fonetică, $\hat{g} > j$, $oa > o(\hat{a})$, $t, d, n \text{ voc. ant.} > t', d', n'$, iar în lexic cuvinte ca: *pec* (= brutar), *hunteu* (= trăsură), *șogor* (= cumnat), *temeteu* (= cimitir) ș. a.

Cu raporturile romîno-maghiare s-a ocupat și Nagy I. („Bolyai”) în lucrarea *Cîteva probleme ale influenței romîne asupra lexicului graiurilor maghiare din R.P.R.*

Relațiile lexicale romîno-germane au stat în centrul atenției unei minuloase cercetări prezentate de Al. Beșuan sub titlul *Răspîndirea elementelor germane pe baza A.L.R.*

Concluzii gramaticale și stilistice, pe baza metodei comparative, se desprind din comunicarea lect. M. Opreanu, *Observații cu privire la întrebuintarea perfectului simplu în limba italiană și romînă*.

Din domeniul gramaticii romînești, reținem comunicarea cu titlul *Funcțiunea sintactică a pronumelui reflexiv*, făcînd de lector Eugen Cîmpeanu, în care autorul a arătat că pronumele reflexiv are o evidentă funcție de obiect direct în cazul reflexivului obiectiv; această funcție scade treptat la celelalte categorii de reflexiv, devenind, la reflexivul dinamic, aproape inexistentă. În general, se combate metoda practică în predarea gramaticii în școală, de a nu se arăta funcția sintactică a reflexivului. La discuții s-a remarcat justetea analizelor din lucrare, făcîndu-se, printre altele, observația că este preferabil să se aibă în vedere și cazurile în care verbele la diateza reflexivă au sens figurat. (P. Dumitrașcu).

Discuții bogate a stîrnit și comunicarea conf. L. Cuparencu, *Observații asupra limbii și a stilului presei progresiste din 1848*, o cercetare conștiințioasă și bogată ca material și idei. Discuțiile au relevat importanța unor asfel de cercetări pentru istoria limbii literare, dat fiind faptul că în sec. al XIX-lea se punea problema însușirii conștiințe a neologismelor, iar îmbogățirea lexicului cu franțuzisme — unele dintre ele elemente de jargon — a caracterizat burzhezia romînească în ascensiune. Tot în acest secol asistăm la lupta dintre diferite curente, oglindită în limba publicațiilor timpului, ca de ex. latinismul, italianismul, franțuzismul, germanismul în Ardeal și curentul de „romînizare” a limbii.

Domeniului limbii literare îi aparține și studiul conf. R. Todoran, *Observații asupra terminologiei juridice din Transilvania la începutul sec. al XIX-lea*. Ca și cealaltă comunicare — amintită mai sus — și aceasta are în vedere alte sectoare ale limbii literare, deosebite de stilul literaturii artistice. Exemplificările se referă la două importante texte juridice de la începutul sec. al XIX-lea: a) o traducere a lui S. Micu din *Statuta Saxonum* 1803 și b) *Praxiul forumurilor bisericești* al lui V. Aaron 1805.

În domeniul stilisticii, lector Pompiliu Dumitrașcu a prezentat comunicarea *Contribuții la studierea raportului dintre conținut și formă în poezia populară*, care are meritul de a fi pus o problemă de principiu. În esență concluzia cercetării constă în unitatea dintre mijloacele de expresie și conținutul producțiilor și în permanenta împletire a procedeelor expresive, ca urmare a lipsei de specii pure în folclorul literar.

O comunicare ce a stîrnit vii discuții a fost prezentată de conf. Mircea Zdrenghea, sub titlul, *Cîteva nume topice din Transilvania*, în care s-a ocupat de explicarea toponimelor *Săsciori*, *Sebeșel* și *Căpîlna* (reg. Hunedoara).

Contrar explicațiilor date pînă acum, toponimul *Săsciori* este derivat din ung. *Szászcsűr* (= șura, dependințele sasului), *Sebeșel* din *Sebeș*, plus sufixul diminutival *-el*, iar *Căpîlna* din ung. *Kápolna* (= capelă). În documentele latine ale episcopatului de Alba Iulia, Săsciorul apare sub denumirea maghiară de *Nagyoláhjalu*, iar Căpîlna

este numită *Négláto*. Autorul susține că ambele denumiri maghiare ar fi traduceri ale unor mai vechi românești „satu mare” și „satu lui Neagu”. Cu această ultimă observație acad. Petrovici n-a fost de acord, susținând că autoritățile maghiare ar fi dat direct numele localităților sus amintite, care mai înainte nu fuseseră denumite. În felul acesta, acad. Emil Petrovici a renunțat la o părere a sa mai veche, expusă în *Dacoromania* și *Transilvania*, părere ce a servit lui M. Zdrenghea în formularea concluziilor din comunicare.

Participind la discuții, prof. D. Macrea a slăruit asupra importanței faptului că la 1345, localitatea care se cheamă astăzi Săscior avea numele unguresc de Nagyoláhfalú („satul mare romînesc”) ceea ce înseamnă că Săsciorul în acea epocă era un sat mare romînesc — cum este de altfel și astăzi — denumire care n-a putut să i se dea decât prin comparație cu alte sale, mai mici, tot românești, din apropiere și că deci, regiunea era, în epoca respectivă, românească, ca și astăzi. Numirea ungurească atestată la 1345, D. Macrea o consideră ca o numire dată de oficialitatea maghiară. E greu de conceput ca un sat căruiu însăși oficialitatea i-a zis la 1345 „satul mare romînesc” să nu fi avut un nume mai vechi al său. În felul cum a fost numit de oficialitatea maghiară acest sat romînesc, el vede o cheie a toponimicelor românești de origine maghiară din Transilvania, considerind că multe din aceste numiri au fost date de oficialitatea maghiară, în locul unor numiri mai vechi românești.

O interesantă cercetare de toponimie cu implicații de lingvistică generală a prezentat prof. A. Szabó (Univ. „Bolyai”) tratind despre *Imprumuturile toponimice de tipul Istambul*. Concluzia comunicării poate fi astfel formulată: Dintr-o limbă flexionară, toponimicele se împrumută într-o limbă aglutinantă sub formă prepozițională, iar dintr-o limbă aglutinantă, toponimicele sînt împrumutate într-o limbă flexionară sub o formă cu afix.

Din domeniul lingvisticii generale putem considera studiul prof. H. Jacquier, *Istoria externă și istoria internă a limbilor*. Cu exemple concludente din limba franceză, prof. H. Jacquier a arătat că istoria oricărei limbi prezintă un dublu aspect: unul strict lingvistic, iar altul extralingvistic, legat de condițiile istorice concrete ale poporului care vorbește limba respectivă. Așa cum s-a menționat și în discuții, formularea comunicării nu este proprie, deoarece nu e vorba de două istorii deosebite, ci de o singură istorie a limbii, determinată de condiții interne și externe.

Sesiunea a dezbătut și alte probleme legate de studierea unor limbi moderne. Astfel, lectorul L. Lukács (Univ. „Bolyai”) s-a ocupat de *Alternanțe consonantice în limbu rusă contemporană*; lectorul Z. Szabó (Univ. „Bolyai”) a ținut o comunicare *Cu privire la studiul sufixelor verbelor în maghiară* și conf. L. Heim a prezentat *Aspectul verbal în limba engleză*.

Deosebindu-se, oarecum, de metodologia cercetărilor de pînă acum și orientîndu-se după metoda de lucru a slavistului finlandez prof. Kiparsky, asist. E. Kiss (Univ. „Bolyai”) a prezentat un interesant referat asupra *Imprumuturilor de origine slavă din limbile romînd și maghiară*.

Din domeniul studierii textelor vechi, amintim comunicarea: *Influențe românești în textul slav al Codicelui de la Ieud*, de lect. Maria Zdrenghea, comunicare ce constituie un capitol din dizertația de candidat în științe pe care o pregătește. În această comunicare, în virtutea unor exemple bine interpretate, s-a ajuns la concluzia că, în textul studiat, copistul și traducătorul sînt persoane deosebite.

Concluziile pe marginea comunicărilor și a discuțiilor au subliniat caracterul profund științific al acestora. Sesiunea s-a desfășurat la un nivel superior față de cea anterioară, ținută în decembrie 1956. Ea a constituit un fericit prilej de afirmare a cadrelor tinere — nouă comunicări —, dar pe viitor se recomandă o și mai largă antrenare a tinerilor cercetători. Totodată sesiunea a constituit un mijloc de cunoaștere și de colaborare între cadrelor didactice de la catedrele de limbi, ale celor două universități clujene.

P. DUMITRAȘCU și N. GOGA

DICȚIONARUL DE SINONIME

Activitatea lexicografică desfășurată la noi în chip susținut în ultimii ani, cu rezultate practice pozitive, se îmbogățește cu încă o lucrare nouă: un *dicționar de sinonime* și de cuvinte analogice. Dicționarul acesta, cerut adesea de variale categorii de cititori, își propune să pună în lumină bogăția de termeni care denumesc aceeași noțiune și să ilustreze înruderile semantice dintre cuvinte. El va ajuta pe autori (scriitori, oameni de știință, publiciști), pe studenți și elevi să găsească ușor variantele sinonimice necesare pentru a realiza bogăție și culoare în exprimare.

O parte a sinonimelor este de obicei cuprinsă în dicționarele explicative. Vechiul dicționar al Academiei române și recentul *Dicționar al limbii române literare contemporane* conțin un material considerabil de sinonime care întregesc adesea explicarea sensurilor. Adaosul de sinonime, în aceste dicționare, are un caracter accesoriu, nesistematic și incomplet. Fiecare cititor poate găsi, în cazul multor cuvinte, alte sinonime, alte cuvinte înrudite cu termenul din titlu necuprinse în aria cuvântului respectiv.

Înrudirea de sens a cuvintelor, sinonimia deci, este o problemă complicată și ea a fost privită în chip diferit de lingviști, de lexicografi, de scriitori. E cunoscută teza, admisă în general printre lingviști, că există puține sinonime perfecte în limbă. S. Pușcariu, abordând problema sinonimelor în paginile introductive la primul volum al *Dicționarului limbii române* (tipărit de vechea Academie, în 1913), scria că „a avea doi termeni pentru aceeași noțiune e un lux pe care limba nu-l suferă bucurios...” Intervin în asemenea cazuri diferențieri în sfera semantică a unuia dintre sinonime; unul poate elimina unele variante de prisos. Cuvântul *aratru* n-a rezistat alături de plug. De aci concluzia, valabilă și azi, că sinonime perfecte nu există în limbă (cf. acad. I. Iordan, *Limba română contemporană*, ed. II-a, p. 20—21).

În munca de întocmire a dicționarilor explicative s-a recomandat, pe drept cuvânt, prudență în folosirea sinonimelor, sfat care nu totdeauna a fost ascultat. Azi găsim cu ușurință, în recentul nostru dicționar academic, cuvinte date ca sinonime, între care există diferențe de sens apreciabile. La prima vedere *zăpadă*, *nea*, *omăt* apar ca sinonime perfecte. M. Sadoveanu a explicat odată că aceste cuvinte nu trebuie totuși confundate. Între ele nu putem pune semnul egalității ca între *speranță* și *nădejde*, între *praf* și *colb* sau între *varză* și *curechi*. Dacă avem patru cuvinte care denumesc o însușire: *voinicie*, *vitejie*, *bravură*, *eroism*, existența lor e oare inutilă în limbă? Trebuie adică să dispară trei, ca superflue? Am citat altă dată contextele poetice eminesciene în care apar *praf*, *colb* și *pulbere* și în ele se vede clar că înlocuirea unui cuvânt prin altul ar fi alterat nu numai metafora sugestivă ci și înțelesul concret, limitat al comunicării. Nuanțe particulare de sens comportă și *voinicie*, *vitejie*, *bravură*, *eroism*. Tocmai acest fapt complică mult întocmirea unui *dicționar de sinonime*. Lingvistul, cunoscând istoria cuvintelor, lexicograf, studiind organizarea sensurilor, urmărind explicarea nuanțelor și ilustrarea lor prin citate, pot conchide că sinonimele perfecte sînt puține în limbă. Cu toate acestea, scriitorii, autorii de traduceri, de studii, redactorii ori publiciștii de multe ori recurg la variantele sinonimice, deși uneori sînt conștienți că nu există o identitate perfectă de sens între astfel de variante.

Un dicționar de sinonime nu poate fi întocmit fără sentimentul unei anumite toleranțe față de mici aproximații, față de diferențe și nepotriviri între sfera semantică a sinonimelor. Creația literară, prin jocul înfinit al asocierilor inedite, poetice, prin extinderea spațiului metaforic în care se mișcă termenul adesea încărcat de semnificații hiperbolice, a dat elasticitate sensurilor și a consacrat anumite întrebuintări ale cuvintelor sinonime. Această situație a făcut pe unii lingviști să privească mai comprehensiv problema sinonimiei. Vendryes era de părere că „spiritul se acomodează cu existența sinonimelor și a dubletelor pe care le repartizează în general în întrebuintări diverse.” („Le langage”, p. 226).

Cu toată dificultatea găsirii criteriului just al organizării științifice, pe sfere de înrudire a cuvintelor cu aproximativ același înțeles, fiecare limbă de veche tradiție cul-

turală are dicționare de sinonime care ilustrează bogăția lexicală a limbii. În cele mai noi dintre aceste dicționare nu vom întâlni explicații, de atâtea ori subiective, ale sensurilor, ci liste de cuvinte, grupări de termeni denumind aceeași noțiune. Cît de mare poate fi cercul acestor grupări e o problemă de concepție, un aspect al sistematizării practice izvorită din considerente științifice amintite mai sus, dar și din dorința de a ilustra în mod corespunzător bogăția limbii.

Aceste motive au determinat pe autorii noului *dicționar de sinonime*: D. I. Suchianu, Vladimir Streinu, Ion Dumitrescu și Gh. Bulgăr, să-și împartă munca de strîngere și de redactare a unui material lexical vast care stă la baza recentei lucrări lexicografice. Operația aceasta n-a fost ușoară și dicționarul poate fi mereu îmbunătățit. Înainte de toate el vrea să fie un instrument practic de lucru, un auxiliar ușor de mînuit, ușor de înțeles, în munca autorilor mereu preocupați de proprietatea și variația cuvintelor în procesul redactării.

La baza lucrării a stat lista de cuvinte a *Dicționarului limbii române literare contemporane*. Fiecare cuvînt care are sinonime e tratat ca articol aparte. După indicația sumară privind categoria gramaticală și, cînd e cazul, sfera de circulație a cuvîntului (familial, învechit, regional, rar), se indică înlîi sinonimele apoi după punct și virgulă (:) termenii analogici, adică înrudirile mai îndepărtate dintre un număr de cuvinte și cuvîntul titlu, astfel:

Bănuială s. Suspiciune, supoziție, presupunere, prepus, suspectare, prezumție; îndoială, neîncredere, teamă, presimțire, presentiment.

Cînd cuvîntul are mai multe sensuri, se dau sinonimele posibile pentru fiecare sens aparte, numerotîndu-le cu cifre arabe:

Nefiresc adj. 1. Nenatural, anormal, neobișnuit; illogic, abnormal, neregulat, fantastic. 2. Artificial, maimuțarit, afectat, fardos, factice.

Au fost încadrate în seria sinonimică a cuvintelor și expresiile, locuțiunile, construcțiile fixe în care limba noastră este foarte bogată. De ex. la *trîndăvi* vom întâlni printre verbele sinonime și: „a lăsa frunze la cîini”. Redactorii și-au organizat astfel munca încît pe măsură ce înțeleg aceste expresii ei le trimiteau pe fișe aparte la cuvîntul sinonim matcă pentru a fi încadrat acolo, așa cum am arătat în exemplul citat mai sus. În felul acesta bogăția sinonimelor a crescut și lucrarea devine mai originală, mai utilă pentru cei care caută noutatea și plasticitatea cuvintelor.

Îată un exemplu în care abundă locuțiunile și expresiile sinonimice:

Zori vb. 1. A înboldi, a da ghes, a presa, a sili la treabă, a-i da zor; a împinge, a forța, a insista, a da viteză. 2. A se grăbi, a lucra repede, a înțeși, a înțeși acțiunea, a se mișca repede, a se sili mult, a munci febril, a luți lucrul; a se agita, a se nunci, a depune silințe mari.

În cursul redactării s-au ivit adesea serioase dificultăți în privința selecționării materialului și a organizării lui în una din categorii: sinonime sau analogii. Discuțiile lungi între redactori au demonstrat imperfecțiunea și, într-o măsură, subiectivitatea criteriului diferențierii celor două categorii de cuvinte înrudite. Colaboratorii nu pretind că acest prim dicționar de sinonime este desăvîrșit. El răspunde însă unei necesități adînc resimțite, prin faptul că: a) completează și, pînă la un punct, înlocuiește dicționarul explicativ, devreme ce, tratînd cuvintele la rînd, indică echivalentele lor sinonimice. Adesea aceste sinonime explică perfect înțelesul unui cuvînt rar (arhaic, regional, neologism, chiar tehnic); b) sugerează valorificarea cuvintelor vechi și integrarea adecvată a neologismelor în ansamblul lexicului limbii noastre; c) stimulează creația stilistică, ușurînd găsirea unor construcții noi frazeologice.

Pentru a putea găsi repede dezvoltarea seriilor sinonimice, redactorii au evitat trimerile de la un cuvînt la altul. Firește, era mai simplu și mai concentrat dacă se alegea o matcă și se trimitea la ea ori de cîte ori se înțelegea un cuvînt sinonim cu matca respectivă. Adică: în loc de a trata numai pe *rună* arătînd toate sinonimele acestui cuvînt și a trimite la el cînd înțelegem pe *zel*, *silință*, *efort*, *sîrguință*, *ostirdie*, *asiduitate* etc., dicționarul nou tratează fiecare cuvînt aparte, cu toate sinonimele lui. Sistemul are avantaje practice sigure, e drept însă că volumul lucrării crește mult.

Sistemul trimiterii la un cuvînt matcă s-a practicat totuși în cîteva cazuri — puține — și în noul dicționar: atunci cînd urmează imediat unul după altul cuvinte cu același volum de sinonime. *Nemaiauzit*, *nemaiîntîlnit*, *nemaivăzut* au aceleași sinonime. Fiind aproape, în ordinea alfabetică, s-a tratat ca matcă numai primul, iar la *nemaiîntîlnit* și *nemaivăzut* s-a făcut trimiterea: v. (vezi) *nemaiauzit*.

În raport cu numărul mare de cuvinte explicate în Dicționarul recent al limbii noastre literare (în 4 vol.), dicționarul de sinonime cuprinde mai puține cuvinte, deoarece există numeroși termeni speciali, numiri tehnice, cuvinte indicînd o noțiune rară, care nu au sinonime: *termometru*, *atom*, *romîn*, *azimut*, *idealism*, putînd fi explicați, dar nu completați prin sinonime. Astfel de termeni nici nu figurează în dicționarul de sinonime.

Noua lucrare lexicografică reprezintă rezultatul unor susținute eforturi îndreptate spre un țel practic precis: ilustrarea bogăției de sinonime și termeni analogici pe care-i are limba noastră și sprijinirea acțiunii de îmbogățire a posibilităților expresive, a stilului autorilor de atîtea ori în căutarea de cuvinte și construcții noi, neuzate. După un prim pas făcut, observațiile și sugestiile cititorilor vor fi de un mare ajutor, pentru perfecționarea dicționarului la edițiile viitoare.

GH. BULGAR

ВОПРОСЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ (Академия Наук СССР, Институт Языкознания),
Москва, Издательство Академии Наук СССР, VI, 1957, № 1—6

Ca și în anii trecuți, numerele din 1957 ale importante reviste sovietice de lingvistică se remarcă prin tematica variată și prin materialul deosebit de interesant pe care îl prezintă cititorilor săi. Dacă ar fi să stabilim profilul revistei pe acest an, se poate afirma că acesta este în favoarea lingvisticii generale. Problemele de indoeuropenistică sînt reprezentate prin două studii și o notă: N. D. Andreev, *Periodizarea istoriei limbii indoeuropene comune* (nr. 2, p. 3—18), M. M. Guhman, *Lingvistica indoeuropeană comparativ-istorică și studiile de tipologie* (nr. 5, p. 46—57) și V. V. Șevoroskin, *Despre istoria genitivului indoeuropean* (nr. 6, p. 89—90). Dintre ele reține atenția în-deosebi studiul lui N. D. Andreev care este axat pe linia cercetărilor actuale de indoeuropenistică (întreprinse de E. Benveniste, J. Kurylovicz ș. a.), bazate pe metoda „re-construirii interne”. Autorul deosebește trei perioade importante în indoeuropeana comună: veche, medie (superioară și inferioară) și tîrzie (superioară și inferioară), stabilind și particularitățile lingvistice care le caracterizează. Concluzia documentatei sale cercetări constă în necesitatea studierii minuțioase a preistoriei limbii comune semito-hamitice și a limbii indoeuropene comune pentru a se putea stabili, pe baza comparației, dacă limbile respective se înrudesesc sau nu la origine.

Spre deosebire de anii precedenți, numerele din 1957 sînt relativ sărace în pro-

bleme de filologie romanică. În acest domeniu s-ar putea încadra studiile privind unele limbi romanice ca: *Problema studierii spaniolei din America latină* al lui G. V. Stepanov (nr. 4, p. 16—25) și *Dezvoltarea grupurilor de cuvinte în limba franceză* de M. S. Guriceva (nr. 6, p. 15—24). Ultimul constituie o apreciable contribuție la isotria limbii franceze. Printre altele, se enunță ideea justă că structura grupurilor de cuvinte se modifică în funcție de schimbările din morfologie. În dezvoltarea grupurilor de cuvinte ale limbii franceze cel mai important factor a fost dispariția flexiunii bicazuale în secolele al XIV—XVI-lea și pierderea grupurilor sintactice libere, constituite în virtutea legăturilor cazuale. Dispariția flexiunii a determinat topica fixă a elementelor componente în grupurile de cuvinte. Pînă a se ajunge aici, în secolul al XVI-lea au circulat numeroase forme intermediare, dovedindu-se astfel că topica «determinat + determinant», normă pentru franceza modernă, nu era încă stabilită. În această perioadă, prepozițiile îndeplineau diverse funcții: de organizare structurală a grupurilor lexicale, de legătură, de indica-toare gramaticale pe lingă infinitiv, de componente ale prepozițiilor compuse etc. Funcțiile lor gramaticale s-au manifestat abia mai tîrziu. Din bogatele date cuprinse în acest studiu, se poate trage concluzia că pentru cercetarea științifică prezintă mai mare importanță acele perioade din evo-

luția limbii care oglindesc pregătirile pentru stabilirea normelor actuale. În cazul limbii franceze, secolul al XVI-lea, care marchează începutul formării limbii naționale, reprezintă perioada de consolidare și stabilire a formelor grupurilor de cuvinte și a construcțiilor lor sintactice.

Cîteva articole se referă și la probleme specifice altor limbi, ca de exemplu studiile lui A. M. Muhin privind *Categoria cazului în limba engleză contemporană* (nr. 2), K. A. Levkovskaia, *Despre principiile analizei structurale și semantice a unităților lingvistice* (cu material din limba germană — v. nr. 1), S. A. Mironov, *Cîteva probleme de morfologie comparată a dialectelor germane* (nr. 3) sau A. M. Scerbak, *Possibilitățile de exprimare ale sensurilor gramaticale în limbile turce* (nr. 1) ș.a. O trăsătură comună acestor articole constă în studierea problemelor respective nu numai *stricto sensu* pentru limbile la care se referă, ci pe planul lingvisticii generale.

Unitatea și legătura dialectică dintre limbă și gândire formează obiectul a două importante însemnări publicate la rubrica „discuții”. Una se referă la *Relația dintre limbă și gândire și analiza ei* și aparține lui G. P. Șcedrovițkii (v. nr. 1), iar cealaltă tratează *Probleme privitoare la limbă, vorbire și gândire* (v. nr. 2), autorul ei, S. L. Rubinstein, încercînd să reia pe noi baze teoria saussureană.

Pe lingă cercetările de slavistică ale lui V. Mahek (*Kletb și denumirile lui în slavă*, nr. 1) și A. B. Pravdin (*Asupra semnificațiilor protoslave ale dativului*, nr. 6), mai amintim continuarea studiilor lui L. A. Bulahovski, *Inducția gramaticală în declinarea slavă* (nr. 3, p. 3—19)* și O. N. Trubaciov, *Principiile de alcătuire a dicționarilor etimologice ale limbilor slave* (nr. 5, p. 58—72). Echivalînd inducția gramaticală cu fenomenul analogiei între forme, L. A. Bulahovski cercetează, din acest punct de vedere, cazurile acuzativ și prepozițional. În urma unei atente analize a dicționarilor etimologice ale limbilor slave (Berneker, Brückner, Slawski, Vasmer etc.), O. N. Trubaciov, specialist în acest domeniu, consideră că cel mai indicat tip de dicționar este cel etimologic pentru fiecare limbă în parte. Concluzia sa este justificată și de lipsa atestării limbii de bază a limbilor slave.

După cum e și firesc, multe dintre studiile

revistei au ca obiect de cercetare diverse chestiuni privind limba rusă.

Pe baza unui bogat material dialectal, B. G. Orlova se ocupă de *Tipurile folosirii africatelor ca semne distinctive ale graiurilor populare ruse* (v. nr. 1), iar L. P. Jukovskaia încearcă să stabilească *Tipurile deosebirilor lexicale în dialectele limbii ruse* (v. nr. 3). Multe comunicări și note se referă la probleme de structură gramaticală a limbii ruse. Astfel sint: *Din istoria declinării substantioului* de T. A. Ivanova (v. nr. 6) și *În legătură cu clasificarea părților secundare ale propoziției în limba rusă* de prof. A. B. Șapiro (v. nr. 2). Comunicarea lingvistei N. I. Șvedova, *Interjecțiile ca elemente de semnificație gramaticală a propoziției în limba rusă vorbită* (nr. 1, p. 85—95) furnizează date ce pot fi valabile și pentru alte limbi. Nu numai în limba rusă interjecțiile pot fi predicative, elemente componente ale sintagmei predicatului sau chiar cu rol de propoziție. În ce privește funcția lor modal-expresivă, dependentă de accent, intonație și topică, situația din limba rusă poate fi aproape generalizată.

Problemele de limbă literară sînt reduse ca număr și vizează mai ales limba rusă. Menționăm doar articolul lui A. M. Se-lișcev, *Limba din „Russkaia Pravda” și problema celui mai vechi tip al limbii ruse literare* (nr. 4, p. 57—63), în care autorul critică părerile acad. S. P. Obnorski privitoare la originea limbii ruse literare vechi, și studiul lui I. D. Deșeriev, *Dezvoltarea limbilor cu scriere recentă din epoca sovietică* (nr. 5, p. 18—30). Deșeriev arată munca susținută de creare a alfabetelor pentru acele limbi care, pînă în epoca sovietică, nu avuseseră scriere, sau pentru limbile care au trecut la un sistem grafic mai ușor și mai accesibil. Se urmărește apoi dezvoltarea în ultima vreme a noilor limbi literare, analizîndu-se o serie de gramatici și dicționare ale acestor limbi.

În numărul 5 al revistei, care este un număr festiv închinat celei de a 40-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, au mai apărut și studii și comunicări în care se trec în revistă succesele remarcabile ale lingvisticii sovietice și se arată problemele actuale care stau în centrul atenției cercetărilor din U.R.S.S. Astfel, un sunar bilanț al realizărilor ne oferă articolul redacțional intitulat *Căile de dezvoltare ale lingvisticii sovietice*, iar la rubrica de „comunicări și note” se publică o serie de articole privind stadiul actual al cercetărilor dialectale în limbile rusă, u-

* Partea primă a studiului a apărut în *Voprosi Iazikoznania*, 1956, nr. 4.

craineană, letonă și komi. Același caracter de dare de seamă îl prezintă și articolul lui S. G. Barhudarov, *Lexicografia sovietică rusă în decurs de 40 de ani*.

Comunicările și notele, cele mai bogate ca număr, au o tematică diversă. În domeniul foneticii și fonologiei se pot aminti *Notele fonologice* ale lui A. A. Reformatski (nr. 2) și articolele lui L. R. Zinder, *Despre schimbările sonore* (nr. 1) și A. N. Gvozdev, *Posedă pozițiile fonetice funcție distinctivă?* (nr. 6).

Mai interesante ni s-au părut articolele care tratează diferite chestiuni de dialectologie. În acest sens, remarcăm în primul rând articolul prof. St. Stoikov (Sofia) care se ocupă cu *Dialectele sociale*, pe baza materialului din limba bulgară (nr. 1, p. 78–84). Pornind de la ideea că graiurile sociale nu sînt graiuri în adevăratul înțeles al cuvîntului, deoarece se deosebesc de limba comună numai prin lexic și nu prin structura gramaticală, autorul consideră că acestea sînt formate îndeosebi din cuvinte autosemănante și se caracterizează în primul rând prin uzul oral și lipsa celui scris. După întrebuintare și semnificație, ele se împart în limbaj profesional și jargoane. Limbajul profesional apare datorită diviziunii muncii și cuprinde denumirea uneltelor de producție, a proceselor muncii, a materiilor prime și a obiectelor prelucrate etc. La rîndul lor, jargoanele prezintă trei aspecte: limbajul secret (identificat de Stoikov cu argoul), limbajul grupului social și limbajul de clasă. Față de o asemenea clasificare s-ar putea face parțiale obiecțiuni. Totuși, rămîne valabilă ideea centrală că dialectele sociale sînt generale datorită identității de origine, caracter și structură. Fiind categorii istorice, supuse diferitelor transformări, e firesc ca unele cuvinte proprii acestor graiuri să se generalizeze, integrîndu-se în patrimoniul limbii comune.

Sinonimele, omonimele și antonimele constituie obiectul de studiu al cercetătorilor I. D. Apresian (nr. 6), V. I. Abaev (nr. 3) și V. N. Komissarov (nr. 2). Din articolul lui Abaev, reținem ideea justă a delimitării între ononimie și polisemie, iar din cel al lui Komissarov ideea necesității studierii particularităților lingvistice ale antonimelor, deoarece opoziția de sens izvorăște din înțelesul însuși și nu din context.

Filozoful A. M. Deborin, în *Note despre apariția unor noțiuni și termeni științifici* (v. nr. 4), pledează pentru claritatea și precizia terminologiei științifice, avînd în

vedere că aceasta reprezintă esența fenomenelor respective. Studiînd problema *Cuvîntelor ocazionale și lexicografia* (nr. 4, p. 64–73), N. I. Feldman consideră că acestea trebuie deosebite de neologisme și publicate în glosare separate. Un glosar de cuvinte ocazionale în limba scriitorilor ar prezenta un interes deosebit atît pentru istoria limbii, cît și pentru stilistică și știința literaturii.

Preocupările de istoria lingvisticii sînt prezente în studii ca: V. V. Ivanov, *Conceptiile lingvistice ale lui E. Z. Polianov* (nr. 3), N. S. Pospelov, *Moștenirea lingvistică a lui S. Karlevski* (nr. 4), B. A. Serebrennikov, *Teoria unelora a lui Iohann Schmidt și fenomenele de atracție lingvistică* (nr. 4, p. 3–15) ș. a.

Toate numerele din 1957 ale revistei acordă o susținută atenție discutării structuralismului lingvistic. Majoritatea participanților la discuție consideră structuralismul un curent lingvistic și nu un sistem filozofic. Unele rezultate obținute de structuraliști — mai ales în domeniul foneticii — sînt incontestabil pozitive, dar altele sînt discutabile sau chiar de neacceptat. Deși metodele preconizate de acest curent sînt cu aplicabilitate generală în lingvistică, totuși un anumit structuralism sau unele metode ale sale nu trebuie înțelese dogmatic (cf. M. I. Steblin-Kamenski, *Cîteva însemnări despre structuralism*, nr. 1, și A. A. Reformatski, *Ce este structuralismul?* nr. 6). Necesitatea prelucrării creatoare a metodelor lingvistice este evidentă în urma lecturii articolului lui F. Mikuş (Limbiana), *Discutarea problemelor structuralismului și ale teoriei sintagmatiche* (nr. 1, p. 27–34). Pentru autorul respectiv, sintagmatica nu înseamnă doar o direcție posibilă în lingvistică, ci este pur și simplu unica teorie structurală. Firește, astfel de exagerări nu pot fi acceptate. Pe lîngă rezultatele sale pozitive, structuralismul — prin propriile sale metode și concepții despre limbă — a denaturat într-o oarecare măsură caracterul activ al legăturilor interne ale limbii, favorizînd calea spre idealismul semantic. Spiritul critic, de pe pozițiile lingvisticii marxiste, respinge părțile negative ale curentului în discuție (cf. A. S. Melniciuk, *Cu privire la structuralismul lingvistic*, nr. 6). În general discuția în curs, bogată în idei, a antrenat și alți specialiști din țările socialiste ca B. Truka (Praga), Z. Stieber (Polonia) ș. a. Aproape toți participanții la discuție relevă apropierea dintre lingvistică și matematică și aplicarea metodelor gin-

dirii logice în lingvistică, or structuraliștii se disting prin exactitatea și rigurozitatea cercetării (cf. I. I. Revzin, *Lingvistica structurală, semantică și problemele studierii cuvîntului*, nr. 2, p. 31—41).

Caracterul matematic al metodelor structuraliste a ușurat mult munca în traducerea mecanică. Diverse chestiuni legate de mașina de tradus și de traducerea mecanică îi preocupă pe cercetători ca T. N. Moșoiaia, I. I. Revzin, L. R. Zinder, N. D. Andreev ș. a. (v. nr. 1, 4 și 5).

Nici alte sectoare ale lingvisticii nu sînt neglijate. Astfel O. N. Trubaciov dă cîteva note etimologice în legătură cu cîțiva termeni slavi de rudenie (v. nr. 2) și un substanțial studiu privind manuscrisul unui dicționar etimologic al limbilor slave, înlocuit de S. A. Ilinski (v. nr. 6). V. K. Ciciagov se ocupă cu *Problemele onomasticii istorice ruse*, cercetînd relația dintre numele rusești și cele grecești în antroponimia rusă din secolele XV—XVII (v. nr. 6).

Rubrica de „critică și bibliografie”, înțreținută cu regularitate, conține numeroase prezentări și recenzii critice ale celor mai importante lucrări apărute în ultima vreme în domeniul științei limbii. E de remarcat numărul mare de lucrări străine recenzate (engleze, franceze, germane, cehe, spaniole etc.), ceea ce denotă bogata informație a cercetătorilor sovietici. Ca ilustrare a afirmației noastre, este suficient să amintim că din cele 60 de prezentări și recenzii, 39 se referă numai la lucrări ale învățaților străini. Informații interesante și utile oferă și dările de seamă care cuprind activitatea lingvistică din ale țării. În această privință, reținem articolele scrise de P. Király (Budapesta), K. Horálek (Praga), E. Pauliny (Bratislava) și Z. Til (Praga) în nr. 1, 3, 4 și 6. Problemele de lingvistică slavă în revistele poloneze de specialitate și lucrările de lingvistică din revista „Limba turcă” (*Türk dili*, Ankara, pe 1951—56) sînt menționate și comentate în nr. 4 al revistei de către

A. I. Tolkaciov și A. B. Baskakov, iar în nr. 6 V. M. Belkin face o frumoasă prezentare a lingvisticii arabe din ultimii ani.

Rubrica „vieții științifice” reține atenția lectorului. De exemplu, în nr. 2 A. V. Kalinin scrie o cronică despre conferința inter-universitară a lingviștilor, care a avut loc în octombrie 1956 la Moscova. Participanții la conferință, prin discuțiile purtate, au relevat importanța luptei împotriva dogmatismului în toate sectoarele științei limbii. Toți cercetătorii au subliniat necesitatea îmbunătățirii metodologiei cercetării prin intervenția creatoare a specialiștilor. În această ordine de idei se remarcă și cronicile din nr. 4 și 6, unde se expun problemele discutate la ședința largită a Consiliului științific al Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. din martie 1957 (privind corelația dintre analiza sincronică și studiul diacronic al limbii) și lucrările principale ale Congresului internațional de lingvistică de la Oslo.

Din sumara prezentare de mai sus, reiese limpede înalta ținută științifică și ideologică a revistei sovietice. E demn de remarcat faptul că *Voprosi izazkoznaniia* își lărgeste mereu cerul colaboratorilor prin participarea substanțială a lingviștilor din țările socialiste. Dacă în 1957 unele sectoare de activitate au fost mai puțin reprezentate (de ex. toponomastica, limba operelor artistice, stilistica), sîntem convinși că pe viitor aceste neînsemnate lacune nu vor mai exista.

Vastul plan lematic pentru 1958 publicat în nr. 5, este o garanție că organul Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. ne va oferi un bogat material în toate ramurile de cercetare a limbii. În felul acesta, revista va continua să rămînă și pe mai departe un prețios ajutor și îndrumător în activitatea creatoare a lingviștilor din țara noastră.

P. Dumitrașcu

CONTRIBUTIONS ONOMASTIQUES, publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1953, 184 p.

Volumul, apărut în bune condiții tehnice, cuprinde studii de toponimie și antroponimie.

Acad. Iorgu Iordan, în *Sprachegeographisches aus dem Gebiete der rumänischen*

Toponomastik, consideră că suprapunerea arilor lexicale și a celor toponimice, existență de la apariția numelor topice, încetează cînd, datorită anumitor prefaceri istorice, populația respectivă își schimbă

limba. În sprijinul acestei afirmații autorul aduce exemple de nume topice de pe teritoriul dialectului dacoromân.

În urma conviețuirii îndelungate a vechilor slavi cu populația romanică a Daciei, lexicul limbii romine s-a îmbogățit simțitor cu noi cuvinte, general răspindite pe întreg cuprinsul țării noastre. Aceeași origine o au și toponimicele de origine veche slavă. Exemple ca *Bistrița*, *Crasna*, *Cerna* sau *Grădiște*, nume de riuri, de localități etc., întâlnite pretutindeni la noi, arată prezența vechilor slavi aici.

Și în privința numelor topice de origine ucraineană găsim același paralelism între răspindirea lor și între apelativele împrumutate. Acad. Iorgu Iordan enumeră o serie de toponimice din Moldova, Bucovina și Ardeal, a căror origine ucraineană poate fi ușor dovedită prin anumite particularități fonetice proprii numai limbii ucrainene, nu și altor limbi slave.

Ultima parte a articolului atinge problema numerelor topice pecenege și cumane și noi turcești.

Cumanii și pecenegii, vechi populații turcice, au lăsat numeroase urme în toponimia țării noastre, mai ales în Oltenia și în partea de vest a Munteniei. Lexicul nostru însă, față de numărul mare al toponimicelor, păstrează foarte puține apelative de această origine, ceea ce este explicat de autor prin numărul mic și prin nomadismul celor două populații. Cătreirind țara noastră, ei au lăsat numeroase toponimice în urma lor și prea puține apelative, deoarece contactul lor cu poporul român, într-o anumită regiune, a fost relativ de scurtă durată.

Cele mai multe nume topice din Dobrogea sînt de origine turco-tătară, deși azi majoritatea populației este românească. Situația specială, din punct de vedere politic, a Dobrogei în trecut arată clar că raportul dintre lexicul și toponimia unei limbi nu este același pentru toate timpurile, ci el variază după condițiile istorice ale poporului respectiv.

Studiul acad. E. Petrovici, *Toponymes roumains d'origine slave présentant le groupe „voyelle+nasale” pour sl. comm.*o*, prezintă o deosebită importanță atît din punct de vedere teoretic, cît și al valorii materialului analizat.

Autorul atrage atenția, în prima parte a studiului, că toponimicele românești în care sl. com. *o este reprezentat prin vocală + n, m nu sînt toate de origine slavă.

Unele sînt apelative sau formații din elemente românești de origine slavă, ca *Dumbrava*, *Dumbrăveni*; *Lunca*, *Luncani* etc. < *dumbravă* < sl. *dǫbrava*; *luncă* < sl. *lǫka* etc. E posibil, de asemenea, ca unele numiri într-adevăr slave să fi fost apropiate, sub aspect fonetic, de cuvintele înrudite românești de origine slavă. Astfel *Luncavița* (m. Orșova și Tulcea), ca și *Luncavăț* (afluent al Oltului), nume date fără îndoială de slavi, au un: sl. com. *o, din cauză că au fost apropiate de către romîni de apelativul românesc *luncă* (< sl. *lǫka*).

Alte toponimice sînt împrumutate de romîni de la unguri (*Gîmbuș* < ung. *Gombás* < *gombás* < *gomba* „ciupercă” < sl. *gōba* „idem” etc.).

Autorul arată originea a 30 de toponimice românești care conțin reflexe ale sl. com. *o, răspindite toate în jumătatea de sud a țării (27 în Muntenia și Oltenia, 2 în Banat, iar unul în apropiere de Sibiu) (cf. harta): *Glimboaca* (*Glimboca*), *Glimbocul*, *Glimbocel*, *Glimbocata* < sl. **glǫbokŭ* „adînc”; *Dimbova*, *Dimbul* < sl. *dǫbŭ* „stejar” etc.

Din examinarea acestor toponimice românești autorul constată:

a) sl. com. *o este reprezentat în toponimie numai prin reflexele *in*, *im*. Reflexul *un*, *um* (mai vechi, corespunzînd perioadei vechi bulgare) nu apare niciodată, fie din cauză că aceste numiri sînt mai noi decît cuvintele de origine slavă în care *o este reprezentat prin *un*, *um* (cf. *muncă* < *mǫka*, *scump* < *skǫpŭ*), fie că romîni au adaptat vechile toponimice, cu *un*, *um* (**Dumbova*, **Glimboaca* etc.) rostirii mai noi (cu *ă* nazal < *o) a slavilor de la noi.

b) aria numerelor de loc cu *in*, *im* < sl. com. *o coincide cu cea a toponimicelor care au cuprins *ŝt*, *žd* < sl. com. **lŭj*, **kti*, **dŭj* și **a* (ea) < sl. cm. **ě* (cf. harta).

Prin urmare și aceste împrumuturi provin din graiurile slave meridionale, de tip bulgăresc.

Întrucît unele graiuri bulgărești au păstrat vocalele nazale pînă nu demult, acad. E. Petrovici conchide că din aceste toponimice nu se poate stabili data vechimii lor în limba romînă.

În articolul *Du rapport entre l'évolution des appellatifs et celle des toponymes* Marius Sala discută, fie pe marginea unor studii sau articole apărute la noi, fie mai ales pe baza materialului ALR, evoluția comună sau aparte a apelativelor și a

numelor topice. Concordanța dintre evoluția acestora este privită din punct de vedere fonetic, morfologic și lexical.

Palatalizarea labialelor, rotunjirea consoanelor finale, dispariția lui *h*- sau rostirea *uă*- a lui *o*- în apelative sînt fenomene care se constată și la toponimicele din ariile respective.

Concordanța morfologică este evidentă, de exemplu, în formarea genitivului în *-lu*, în loc de *-lui*, sau în aceeași sufixație a apelativelor și a toponimicelor.

Din punct de vedere lexical paralelismul constă în faptul că toponimicul este răs-pîndit de obicei în cuprinsul ariei apelativului care i-a dat naștere.

Aceste concordante sînt valabile și pentru așa-numitele insule lingvistice, cît și pentru zonele de interferență ale diferitelor fenomene. Tautologiile au luat naștere și în toponimie, în zonele amintite, apariția lor fiind explicată de autor tocmai prin poziția lor periferică.

În sfîrșit, o ultimă concordanță între apelative și nume topice: ele, ca și apelativele străine, caută să se adapteze sistemului limbii în care au intrat.

Uneori însă toponimicele nu merg în evoluția lor alături de apelative. Discordanța dintre ele apare în cazul toponimicelor de origine străină, sau atunci cînd numele topic format pe teren românesc pierde legătura etimologică cu apelativul care i-a dat naștere. Integrarea numelor topice străine în sistemul fonetic sau morfologic al limbii sau al graiului în care au intrat este continuă, dar incompletă. De exemplu alături de *Glimboaca* (lîngă Sibiu) există și forma *Glimboca* (cu *o*, în Banat). În acest caz ele rămîn izolate, fiind împinse spre periferia limbii. Aceeași soartă o au și toponimicele românești, care o dată cu schimbarea conținutului sau a formei apelativului pierd pînă la urmă orice legătură cu acesta, rămînînd izolate în sistemul limbii. Uneori discordanța dintre apelative și toponimice poate fi explicată prin faptul că apelativul (de obicei ca: nume de plantă sau de animal) a fost adus din altă regiune sub forma unui nume de persoană. Alteori ea se datorește influenței limbii literare sau greșelilor de grafie.

Studiul semnat de I. Conea și I. Donat, *Contribution à l'étude de la toponymie péchénègue-comane de la Plaine Roumaine du Bas-Danube*, cuprinde unele judicioase observații de natură istorică și mai ales geografică privitoare la așe-

zările pecenegi-cumane pe teritoriul Olteniei și Munteniei, precum și la numele de locuri pe care aceste populații le-au lăsat în limba română.

Autorii enumeră 53 de toponimice formate cu sufixul *-(l)ui* (cele mai multe sînt hidronimice) pe care le cred a fi de origine pecenegi-cumană. Dintre acestea 19 au fost discutate anterior de alți cercetători, iar 34 sînt noi, depistate de autori: *Bănăgăui*, *Băldălui*, *Călmățui*, *Vaslui*, *Năui*, *Sărdăului* etc. Printre ele figurează și *Secui* (*Săcui*) (sat), care, credem, trebuie să fie de la numele poporului respectiv (cf. numele de localități *Ruși*, *Sirbi* etc.).

Sînt arătate și alte nume de loc (mai ales de sate), pe care autorii le consideră că ar putea fi de origine pecenegi-cumană sau care „amintesc numai prezența unuia sau a altuia dintre cele două popoare în aceste regiuni”. Dar ce concluzii sigure pot fi trase din toponimice cum sînt *Comanul*, *Comănești*, *Comănița*, *Mirza*, *Peceneaga* și altele de acest fel, care au fost date de romîni? Și de ce să presupunem că nume românești ca *Pogănuș*, *Tătăroaia* (sate) pot indica existența, în aceste locuri, a pecenegilor sau a cumanilor? Tot așa n-au nimic pecenegi-cuman *Borcea*, nume de persoană, de origine slavă, *Turia* tot slav (cf. acad. E. Petrovici, SCL IV, p. 79) și altele.

Este adevărat că autorii își arată rezerva asupra originii unora dintre aceste toponimice (cf. p. 158, 160 și urm.), propunînd examinarea lor într-un studiu special.

I. Pătruț, în articolul *Dénominations multiples de villes slaves en roumain*, arată originea numelor românești a patru mari orașe slave: *Moscova*, *Kiev*, *Lvov* și *Cra-covia*.

Numele vechi românesc al Moscovei este *Mosc* (*Moscu*), care provine din **Mosky* (**Москы*), forma de nominativ singular, neatestată, din limba veche a slavilor de est. *Mosc* numește în limba română veche de obicei țara, Rusia, și numai rareori orașul. Forma actuală, *Moscova*, este probabil de origine rusă (< *Moskva*, cu introducerea unui *o* în grupul *sko*, neobișnuit în română). *Moscovia*, rar întrebuițat, reproduce probabil forma latină, identică.

Cea mai veche numire românească a Kievului este *Chiu*, de origine ucraineană. Forma de azi *Kiev*, veche și ea, se pare că provine din rusă. Tot vechi este și

numele *Chiov*, de proveniență poloneză (din stadiul *Kijov*).

Luov, forma actuală românească, este împrumutat din limba rusă. Numele vechi românesc este *Liov*, de proveniență poloneză. Orașul s-a mai numit în romină *Lemberg* (< germ.) și, rar, *Leopol(e)* (< lat. *Leopolis*).

Vechea capitală a Poloniei are, la cronicari, numele *Cracău*, de origine ucraineană. D. Cantemir întrebuințează forma *Cracov* (< rus. *Krakov*). Numirea actuală *Cracovia* reproduce forma latinizată.

În articolul *L'origine du nom de la Dobroudja*, M.-M. Alexandrescu-Dersca nu acceptă explicațiile anterioare date acestui nume de către învățați români sau străini: din sl. *dobrii* „bun” (ori sl. *dobriče* „teren pietros și steril”) sau din numele despotului, din sec. al XIV-lea, *Dobrotiș*. Autorul reia părerea (asupra căreia s-au oprit mai mult în treacăt unii cercetători români) că la baza acestui nume stă cuvântul *bruġan* (< *burġan*), prin care arabi au numit pe bulgarii lui Asparuh, nume sub care (*ard bruġan*, — *ard* „pământ”) apare și Dobrogea la unii cronicari sau geografi arabi.

Pecenegii și cumanii care au ocupat-o s-au putut intitula *Dhu Bruġan* (*Broġan*), adică stăpînitori ai Dobrogei. Numele, păstrat de populația turcă din această regiune, ar fi fost apoi tratat de slavi și de români ca un substantiv derivat cu sufixul sl. *-[j]anin* (pl. *-[j]ane*), rom. *-an*, de la o temă *Dobruġ-*, din care s-a ajuns la *Dobrugea*.

G. Ivănescu, în *Origine pré-indo-européenne des noms du Danube*, arată părerile anterioare ale diferiților lingviști care s-au ocupat cu originea numelui lat. *Danuvius*, germ. *Donau* și rom. *Dunăre*, acesta din urmă înrudit cu primele două în ce privește partea inițială, deosebit de ele prin partea finală *-(ă)re*.

Pentru prima parte a numelui autorul nu acceptă nici originea celtică, nici scitică și afirmă că ea nici nu este de origine indo-europeană, ci (reținînd părerea lui N. I. Marr) indo-europenii (celții și tracii) l-ar fi împrumutat de la popoarele iafetice (preindo-europene), care pornind din Caucaz au emigrat în Europa înaintea indo-europenilor. Din limba acestora ar proveni forma tracă **Donaris*, din care se explică rom. *Dunăre*.

Autorul este dispus să accepte și ipoteza că numele *Dunării*, din limbile europene, ar putea fi împrumutat de la preindo-europenii de tip mediteranean.

În *Rapports entre toponymes et anthroponymes dans l'onomastique roumaine*, N. A. Constantinescu arată că majoritatea toponimicelor noastre au la bază nume de persoană, cele mai multe fiind formate cu sufixe, grupate de către autor astfel:

1) sufixe care, adăugate la nume de persoană, arată întemeietorul orașului sau al satului: *-ești* (*București*), *-eni* (*Negreni*), *-ani* (*Pașcani*) etc. sau sufixele de origine slavă: *-ăuți* (*Rădăuți*), *-inți* (*Bințiți*), *-ov*, *-ova* (*Vilcov*, *Hirsova*);

2) sufixele *-aia*, *-easa*, *-easca*, *-oaic*, *-oai*, *-anca*, *-eancă*, *-ița* care, adăugate la numele de familie al soțului (*Cîmpeanca*), la numele de botez (*Rădaia*) sau la funcția pe care o deține bărbatul (*Stolniceasca*), arată soția cuiva sau proprietatea a ceva (*Vlădeasa*);

3) sufixe mai puțin frecvente în toponimie, cu ajutorul cărora se formează și nume de persoane (*Iliești*).

Există deci un raport strîns între antroponimie și toponimie. O bună parte a toponimicelor noastre sînt antroponimice la origine, românești sau străine, cunoscute azi sau dispărute. Într-adevăr, în urma cercetărilor recente s-au găsit o serie de noi antroponimice care stau la baza unora dintre toponimicele țării noastre.

Există însă în onomastică și procesul invers și anume toponimice devenite antroponimice. Astfel se formează nume de familie sau nume de persoană fie cu ajutorul sufixelor (*Troțușanu*), fie fără sufixe (*Dumbravă*).

Aurelia Stan urmărește în *Contribution à l'étude des prénoms masculins dans la Vallée de Sebeș (Alba)*, pe baza registrelor slării civile, începînd cu cele mai vechi și pînă în 1955, frecvența numerelor bărbătești de botez în șase localități de pe Valea Sebeșului. Din examinarea acestor liste reiese că numele cele mai frecvente sînt cele calendaristice sau hagiografice și anume ale sfinților mai mari, ca *Ioan*, *Nicolae* etc. În schimb au o circulație mai mică numele împrumutate de la oraș sau de la minoritățile conlocuitoare și cele de origine latină.

Malvina Pătruț

KNIEZSA ISTVAN, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, 1. kötet 1. és 2. rész — Budapest, Akadémiai kiadó, 1955, 1043 p.

De mult ne-am gândit să atragem atenția lingviștilor din țara noastră asupra acestei lucrări importante. Prezentarea ei a întârziat în așteptarea volumului al II-lea care urma să trateze — după cum spune prefața — istoricul amănunțit al cercetărilor privind elementele de proveniență slavă din limba maghiară, precum și caracterizarea generală și critica opiniilor făcute în privința acestei probleme. După publicarea primului volum urmează deci să apară încă unul care va cuprinde fonetica și derivația cuvintelor maghiare de origine slavă, stratificarea acestor elemente lexicale, legăturile între dezvoltarea limbii maghiare și a limbilor slave și istoria culturală a popoarelor în chestiune. Deoarece întârzierea apariției volumului promis mai dăinuiește, este momentul să nu mai amânăm prezentarea unei opere care merită tot interesul și din partea celor care se ocupă cu studiul limbii române.

Introducerea ne pune în fața greutăților pe care le-a întâmpinat autorul în privința stringerii și publicării materialului. Pe lângă principalele opere de bază valorificate cu ocazia cercetărilor efectuate ni se arată și limitele acestor cercetări. După unele indicații de ordin tehnic, se menționează, pe scurt, numele unor lingviști de la care provin multe etimologii greșite, discutate în volumul de față. Printre aceștia figurează și renumitul Miklosich, autorul unui studiu asupra elementelor slave din limba maghiară (*Die slavischen Elemente im Magyarischen*, Viena, 1871, ediția a 2-a, 1884). Principala cauză a greșelilor comise de el este lipsa de cunoaștere a limbii maghiare, despre care slavistul de la Viena s-a informat numai de la predecesorii lui și din anumite dicționare, precum și prin faptul că în acea vreme nu se publicaseră încă operele de bază ale lexicografiei maghiare.

Urmează o listă lungă a operelor consultate și a abrevierilor (30 de pagini). Relativ la limba română sînt menționate pe lângă dicționare — Klein (în ediția lui Găldi), *Lexiconul de Buda, Cihac, Tiktin, Cheresteșu* — și două studii: *Influența orientală* de L. Șăineanu și *Romîni în sec. IX-XIV* de N. Drăganu. Dintre acestea autorul se referă în special la Tiktin, celelalte se menționează mai rar.

Tratarea propriu-zisă a problemei — aproape 2000 de articole — ocupă peste 900 de pagini (p. 55—978), după care se găsesc mai multe indici de cuvinte (maghiare, fino-ugrice, turcești, slave, germanice, latine și neolatine, grecești etc.). În ultimele pagini se dă rezumatul succint al opere în limba rusă și germană.

Pentru a permite o orientare cât mai clară în materie, autorul prezintă materialul studiat împărțit în trei capitole. În primul capitol intră acele cuvinte maghiare care sînt considerate de autor ca fiind în mod sigur de proveniență slavă. Capitolul următor cuprinde elementele lexicale de proveniență discutabilă, iar în al treilea se înșiră acele cuvinte maghiare care, după aprecierea autorului, nu sînt de origine slavă, cu toate că au fost tratate uneori ca atare. Ni se atrage însă atenția că o astfel de grupare nu poate fi decît aproximativă. Totuși, această inovație fericită ne permite să vedem cît se poate de clar nu numai rezultatele, ci și problemele litigioase ale legăturilor lingvistice slavo-maghiare.

Cuvintele din limba maghiară comună sînt culese cu litere mai mari, deosebindu-se prin aceasta de celelalte elemente cu o sferă de circulație redusă (regionalisme, arhaisme).

Pentru stabilirea cît mai exactă a legăturii cuvintelor maghiare cu cele slave autorul prezintă o documentație foarte bogată, iar în cursul discuțiilor, pe lângă metoda comparativ-istorică, valorifică în multe cazuri și metoda geografică. Ca să putem arunca o privire în laboratorul cercetătorului, să vedem cum sînt alcătuite articolele.

Fiecare articol relevă — începînd cu datele cele mai vechi — variantele maghiare care sînt dateate și localizate. Sensurile cuvintelor în discuție se dau, pe cît se poate, în ordinea lor genetică. Urmează etimonul slav prezentat cu aceeași aparatură ca și cuvintele maghiare (datare, localizare, indicarea izvoarelor de informație, enumerarea sensurilor). În multe cazuri nu se poate stabili cu destulă certitudine limba slavă din care provine cuvîntul maghiar. De aceea aici sînt relevate forme corespunzătoare din cît mai multe limbi slave. Enumerarea începe cu aceea care, după părerea autorului, stă

la baza cuvîntului maghiar. Se indică totodată și proveniența etimonului slav. Sensurile cuvintelor maghiare și slave se dau, de obicei, în limba latină și germană, ceea ce permite utilizarea volumului și în acele cazuri, cînd cititorul nu cunoaște îndeajuns limba maghiară.

Într-un alineat separat se relevă eventualele observații relative la cuvîntul maghiar. Se discută, de ex., care este limba slavă din care provine cuvîntul, se dau explicații în legătură cu corespondențele fonetice slavo-maghiare, se arată dezvoltarea semantică.

Fiecare articol se încheie cu indicarea bibliografiei privind etimologia, uneori cu anumite observații.

În foarte multe cazuri aceleași elemente slave au pătruns atît în limba maghiară, cît și în romînă. Autorul caută să indice aceste paralelisme: slav. *obrokъ* > magh. *abrak*, rom. *obroc*, *oboroc*; slav. *stogъ* > magh. *asztag*, rom. *stog*; ...slav. *prōdъ* > magh. *porond*, rom. *prund*; slav. *pristav* > magh. *poroszló*, *poroszló*, rom. *pristav*... Menționarea formelor paralele romînești nu se face însă în mod regulat. Sînt multe cazuri unde aceste paralelisme maghiaro-romîne nu sînt menționate ca de ex. *bába* (p. 68), *csoda* (p. 138), *diák* (p. 154), *dorong* (p. 159), *esztergályos*, „strungar” (p. 169), *gereben* (p. 189). Aceasta nu este de fapt o deficiență a unei lucrări care are în vedere, în primul rînd, elucidarea legăturilor lingvistice slavo-maghiare. În multe cazuri problema se lămură și fără ajutorul formelor romînești. Relevarea lor își are sensul în acele cazuri cînd contribuie la clarificarea raporturilor lingvistice slavo-maghiaro-romîne. Istoria acestor popoare este o dovadă grăitoare a contactului lor permanent de lungă durată. Desigur că această conviețuire se oglindește și în limba acestor popoare. De aceea slavistiții romîni și maghiari au contribuit într-o măsură remarcabilă la clarificarea raporturilor lingvistice romîno-maghiare. Să ne gîndim numai — dintre lingviștiții romîni — la Cihac, I. Bărbulescu și acad. Emil Petrovici, iar dintre slavistiții maghiari, la O. Asbóth și J. Melich. Acad. I. Knieza pășește pe acest drum bătut de predecesorii săi, contribuind astfel și dînsul la precizarea legăturilor lingvistice romîno-maghiare. Mai ales în asemenea cazuri se întîlnesc referiri la limba romînă.

Astfel, explicînd proveniența slavă a

cuvîntului maghiar *darab* „bucată” (p. 148), autorul amintește că rom. *arob* vine de asemenea din slavă, iar forma rom. *darab* „bucată” din maghiară. Trăfind despre cuvîntul maghiar mai puțin cunoscut *galéta* „găleată” (p. 177), se arată că formele maghiare nordice provin din slovacă, iar cele din Ardeal și Moldova sînt de origine romînă. De asemenea, vorbind despre etimologia cuvîntului maghiar *kömény* (p. 677), pe care îl consideră de proveniență discutabilă, se arată că și originea rom. *chimîn* este dubioasă, deoarece acesta poate fi de proveniență greacă, slavă sau chiar maghiară. În cursul discuțiilor sînt relevate și unele etimologii puțin cunoscute, ca de ex. magh. dial. *marázsa* < rom. *mreață*, (p. 884), iar altele sînt rectificate, ca de ex. *pereszlen* (p. 416) care este de origine slavă și nu are la bază rom. *prisnel*.

Păcat că afirmațiile relative la unele etimologii sînt prea laconice sau categorice. În legătură cu magh. *bivaly* (p. 93), se amintește că rom. *biol* este de origine slavă, iar formele dialectale din Ardeal și Moldova *biol*, *ghihol* sînt „cu siguranță din maghiară”. La p. 103 citim: „Rom. *bîrnă* nu provine din slavă, fiindcă din motive de ordin fonetic nu poate veni decît din maghiară”. La p. 623 se spune că rom. *ciormoiag* vine din maghiară, dar nu se vorbește despre apariția lui -g. În acest caz din urmă — pe lîngă o referire anterioară la Cihac — ar fi fost de dorit să se menționeze măcar Dicționarul Academiei, unde se află lămurirea necesară. De altfel, acest dicționar indispensabil la astfel de cercetări nu este citat de autor decît incidental (cf. p. 104 în legătură cu *broștean*). Pentru a se documenta mai temeinic în privința limbii romîne autorul ar fi putut să valorifice, măcar în parte, materialul prețios al Atlasului lingvistic romîn. Atunci n-ar fi trebuit să dea forma **rățez* (p. 464), deoarece acest cuvînt este atestat între altele și în ALR¹.

Prin aceasta nu vrem să spunem nicidecum că aceste afirmații, sau altele similare, nu sînt acceptabile, cu toate că printre ele există unele despre care s-ar putea discuta. Trebuie să se recunoască însă că asemenea formulări nu sînt destul de convingătoare.

Indicele de cuvinte care se află la

¹ Cf. Márton Gyula, *A Rumén Nyelvatlasz első három kötetének magyar eredetű anyaga*, Kolozsvár, 1942, p. 31.

sfrîșitul volumului sînt foarte utile. Este însă supărător că aici s-au strecurat și numeroase greșeli dintre care relevăm doar cîteva: *boroșlean* se află la p. 105 (și nu la p. 103), iar *burună* la p. 103 (și nu la p. 113), *draniță* se găsește la p. 821 (nu la p. 1211), *gărgăriță*, la p. 828 (nu la p. 825), *gornic* trebuie căutat la p. 829 (nu la p. 929), *sepet*, la p. 753 (nu la p. 713), iar rom. *rută* nu este de loc relevant în acel articol la care ne trimite indicele.

Prezentarea tehnică de cel mai înalt nivel — un fel de ediție de lux — nu este obișnuită la asemenea lucrări. Pe lângă munca precepută a Editurii Academiei din Budapesta ea arată și sprijinul de care se bucură oamenii de știință în R. P. Ungară.

GALDI LASZLO, *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban*, Budapest, Akadémiai kiadó, 1957, XV + 586 p.

Această cuprinzătoare lucrare se datorează unuia dintre lingviștii maghiari bine cunoscuți prin studiile asupra influențelor lingvistice reciproce romîno-maghiare și prin cercetările referitoare la lexicologia și lexicografia romînească.

De astă dată obiectul preocupărilor sale este lexicografia maghiară din epoca luminilor și a reformelor. Ceea ce l-a determinat să întreprindă acest studiu este faptul că în anii din urmă lexicografia maghiară a luat un puternic avînt. Pentru stabilirea tipurilor după care urmează să fie lucrate dicționarele actuale și a principiilor de redactare ale acestora a fost necesară o incursiune și în trecut. Rezultatul cercetărilor este expus în lucrarea de care ne ocupăm. Ea cuprinde istoria lexicografiei maghiare din secolul al XIX-lea și perioada premergătoare acestui secol.

În această perioadă deosebit de importantă (1772—1838), lexicografia maghiară a ieșit de sub stăpînirea aproape exclusivă a dicționarelor tradiționale ale lui Páriz Pápai, iar limba maghiară s-a eliberat de normele lexicografice impuse de limba latină. Astfel s-a ajuns la primele dicționare academice și la cristalizarea limbii literare maghiare.

Aceste realizări, înfăptuite în răstimp de 60 de ani, se datoresc tendinței de sistematizare și chiar de codificare a vocabularului și în același timp faptului

Observațiile noastre nu ating în fond lucrarea de față care este rezultatul unor cercetări de mai multe decenii, prezentat de un specialist de seamă, cunoscător competent în materie care se folosește de o aparatură științifică de proporții impunătoare și cu siguranța bazată pe informații variate și precise. Apariția lucrării, chiar și în forma sa actuală, constituie un eveniment important atît în istoria lingvisticii maghiare, cît și în slavistică. Ea merită totodată și atenția romaniștilor. Avînd în vedere importanța acestui studiu, sîntem de părere că această carte merită pe deplin să apară cît mai curînd într-o limbă mai accesibilă slaviștilor și romaniștilor. Iar pînă atunci așteptăm cu nerăbdare apariția volumului următor².

G. Blédy

că limba literară maghiară s-a inspirat din limba poporului. În lupta dintre „ortologie” și „neologie”, Societatea științifică maghiară a dat cîștig de cauză „neologiei”, aplicată însă moderat.

Această epocă ar mai putea fi numită, spune L. Gáldi, și „epoca poetică”. a lexicografiei maghiare, deoarece cei mai distinși scriitori maghiari — de la Besenyei pînă la Vörösmarty — în lupta lor pentru crearea limbii literare maghiare au fost nevoiți să se ocupe cu redactarea de dicționare. Toate acestea Gáldi le analizează în strînsă legătură cu dezvoltarea societății, cu lupta burgheziei în ascensiune.

Ca îndemn și pildă pentru această lucrare, autorul s-a servit de studiul lui I. I. Sorokin despre întîiul dicționar al Academiei Ruse, în care istoria dicționarelor e pusă în nemijlocită legătură cu dezvoltarea societății.

Materialul lingvistic, cît și cel istoric, autorul l-a adunat singur. Pentru culegerea materialului din limba vie i-a fost de un real folos *Dicționarul etimologic*

¹ Despre lucrarea de față aminteste și G. Mihăilă în articolul *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba romînă*, publicat în „Studii și cercetări lingvistice”, IX (1958), nr. 2, p. 219—221.

² Alte recenzii și completări asupra ei sînt menționate de Kovács Ferenc în revista „Nyelvtudományi Közlemények”, LX, (1958), p. 282.

maghiar și materialul cules pentru *Ma-rele dicționar academic (Akadémiai Nagy-szótár)*.

Partea cea mai interesantă a lucrării, mai ales din punctul de vedere al lexi-cografiei românești și în special al celei din Transilvania, este cea care ne înles-neste situarea lexicografiei maghiare în cadrul ideilor lingvistice generale ale epocii.

Gîndirea lingvistică a secolului al XVII-lea și al XVIII-lea a circulat pe întreg continentul și a avut ca rezultat renașterea lexicografiei în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea aproape prelu-tîndeni în Europa. Această renaștere se datorează celor două tendințe pe care le întâlnim în lexicografia franceză din secolul al XVIII-lea, una care tinde spre îmbogățirea limbii cu elemente adunate fără nici un criteriu, iar alta care selec-tionează cuvintele potrivit cu interesul cultivării limbii. Pentru lexicografia ma-ghiară însă, o deosebit de mare impor-tanță au avut și contribuțiile lexicografiei germane. Acestea sînt pe de o parte dicționarul lui Adelung (1774—1786, ed. II-a în 1793—1802), bazat pe graiurile din Saxonia superioară și disprețuind cu-vintele noi, pe de altă parte Campe, care, depășind culegerea de cuvinte a lui Ade-lung, a încercat să îmbogățească lexicul prin germanizarea cuvintelor străine la modă în acel timp.

În Ungaria ideile luminilor le găsim încă din 1719, în dicționarul latin-maghiar al lui Cellarius. Totuși unicul dicționar general al limbii maghiare a rămas și mai departe *Dicționarium*-ul lui Páriz Pápai și abia către sfîrșitul secolului al XVIII-lea apar primele lucrări lexicogra-fice care indică noile tendințe în lexi-co-grafia maghiară.

Această epocă formează primul capitol al lucrării lui L. Gálđi, în care se stu-diază listele de cuvinte anexate la opere literare, dicționare și culegeri de regio-nalism, încercări de dicționare, proiecte lexicografice. În capitolul următor se cer-cează activitatea lexicografică a lui J. Márton, cel dintîi critic al dicționarelor lui Páriz Pápai și totodată autorul unui dicționar latin-maghiar, care reprezintă un pas important față de dicționarele înain-țașului său. Capitolul al III-lea se ocupă de cîteva dicționare din primul sfert al secolului al XIX-lea, rămase însă în manuscris. Se analizează în continuare activitatea lexicografică a lui Ferenc Ver-

segi, precum și cîteva dicționare ale limbii administrative, lucrările lui S. Sándor, R. Takáls etc. A doua parte a ca-pitolului privește *Vocabularium*-ul lui Sámuel Gyarmathi (1816), deosebit de im-portant pentru „cuvintele străine” și împrumuturile caracteristice limbii secolului al XVIII-lea, precum și pentru etimolo-giile pe care le cuprinde. Capitolul urmă-tor se referă la două mari dicționare cu caracter etimologic, al lui F. Kresnerics și al lui J. Kassai. Ultimul capitol este consacrat dicționarelor Societății științifice maghiare.

În legătură cu metoda de lucru apli-cată, menționăm că materialul e împărțit din punct de vedere cronologic și după tipuri lexicografice, ceea ce uneori este în dezavantajul lucrării. Același autor apare în diferite capitole și în felul acesta activitatea sa lexicografică e greu de privit în ansamblu.

Lucrările cercetate au fost amănunțit descrise, iar materialul lor lexical scri-pulos analizat. Sînt urmările, de pildă, arhaisme, elementele dialectale, felul cum au fost adaptate neologismele sau cum au fost împrumutate cuvintele, creațiile personale (cele care s-au păstrat și cele care nu s-au putut impune) etc. De ase-menea autorul caută să stabilească cînd apar termenii respectivi în limba literară maghiară. Fără să facem o analiză amă-nunțită a bogatului material din această lucrare, relevăm cîteva informații privind lexicografia sau istoriografia românească din Transilvania. Astfel la p. 7 este citată lista cu numiri de plante „latino-maghiară-romînă” a lui József Benkő (1783).

În legătură cu viața lui Gyarmathi, Gálđi face o comparație între faptul că alit acesta, cît și Molnar-Piuariu, au fost ajutați în studiile lor de medicină de cancelaria ardeleană și că amîndoi au avut preocupări lexicografice (p. 62). La materialul românesc adunat pentru un vo-cabular al tuturor limbilor din lume, pe care dorea să-l publice Büttner din Jena — ca o continuare a vestei sale opere Pallas — a contribuit și Gyarmathi (p. 136). Tot Gyarmathi spune într-o scri-soare: „I-am promis și o gramatică romî-nească [evident *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae* apărută în 1783] și l-am rugat pe d. Pataki ca pe a mea, care e la el, să o trimită prin poștă lui Büttner în Jena” (nota 401).

Semnălm de asemenea cuvintele împrumutate din limba romînă aflate în ope-

rele lexicografilor maghiari, originari din Transilvania. De ex. D. Szabó Baróti, născut în Baraolt, fostul județ Trei Scune, la sfârșitul traducerii sale *Paraszi Majorság* în lista de cuvinte explicate la sfârșitul fiecărui volum, înregistrează cuvintele: *bisziok* (< rom. *busuioc*), *gusa* (< rom. *gușă*). Același autor, în *Kisded Szótár* (1784), notează cuvintele *tóka* (< rom. *toacă*), *csata* (< rom. *ceală*), *csercse* (< rom. *cercei*), *ármas* (< rom. *armaș*) (de acest cuvânt Gálđi se ocupă pe larg la p. 49—50). János Földi, născut în Salonta, în lucrarea sa *Rövid Kritika* (1793) publică o anexă cu nume de plante în care figurează cuvintele *báđian*, despre care Gálđi spune că e identic cu rom. *badian* și *baraboly* (< rom. *baraboi*).

În afară de aceste influențe lexicale românești, întâlnite la scriitori maghiari din Transilvania, mai trebuie semnalate cuvintele: *geleta* (< rom. *găleată*) la scriitorul torul D. Barcsfalvi Szabó; *berbe* (< ung. *berbéc* < rom. *berbece*) din glosarul lui Rafael Takács (1811) și *bronză* (p. 257), în „Appendice la dicționarul lui Páriz Pápai” al aceluiasi autor. Aceste glosare aparțin unor scriitori originari din Ungaria. Cuvântul din urmă îl întâlnim și la Gyarmathi, născut în Cluj, dar și în alte izvoare din secolul al XVI-lea, sub forma *brinza* (dar mai ales *brondza*) și trebuie să-l considerăm, spune Gálđi, ca făcând parte dintre cuvintele legate de viața păstorilor români.

Același Gyarmathi (p. 327), în *Vocabularium*-ul cuvintelor străine din limba maghiară, spune următoarele în legătură cu influențele lexicale românești: „Și de la români, împreună cu care trăim, de la venirea noastră în țară, am împrumutat multe cuvinte; dar și ei au împrumutat destule de la noi”. Iar în notă Gálđi adaugă: „Gyarmathi așadar, înălțurind obiecțiunile lui Sulzer, se pare că a acceptat informația dată de Anonymus cu privire la existența [incolatus] rominilor în Ardeal”.

Cuvântul românesc *aba* este înregistrat în culegerea de cuvinte a lui I. Sándor, cu sensul „Panus *albus* vilior”. „Tela lanea *alba*”. Gyarmathi în *Vocabularium*-ul său pentru același cuvânt notează și sensul „tela alba lanea, panus thessalonicensis” (p. 331). Despre această specificare Gálđi spune: „E interesantă indicația „panus thessalonicensis”, ca și cum Gyarmathi, care era de origine ardelean și cu-

noștea bine pe români, ar fi știut că populația ce păstora în regiunea Salonicului (mai ales aromâni și negleniți) țesea și ea astfel de pănură”. Credem că nu trebuie să ne surprindă faptul că Gyarmathi avea cunoștințe precise despre îmbrăcăminte arominilor. Arominii erau destul de cunoscuți în acea vreme. Altit la Budapesta, cit și la Viena existau colonii mari de aromâni, încît i-a putut cunoaște direct. Pe de altă parte cu cîțiva ani înainte de venirea lui Gyarmathi la Viena, vocabularul lui Th. Cavalotti fusese publicat de Thunmann, iar în 1808—1809 apăruseră lucrările lui Gh. Roja și, ceva mai tirziu, Gramatica lui Boiagi (1913). De altfel (p. 325) chiar autorul recunoaște că Gyarmathi avea cunoștințe istorice foarte temeinice și întreținea strînse legături de prietenie cu istorici germani vestiți, pe care îi cunoscuse alit la Viena, cit și la Göttingen.

Materialul lexical cuprins în această lucrare verifică unele probleme enunțate de S. Pușcariu (*Limba română*, I, București, 1940, p. 310—314) în legătură cu cuvintele pe care maghiarii le-au împrumutat de la noi. Pe cînd cuvintele românești străvechi (*afină*, p. 49) și termenii păstoraști (*brinză*, *berbece*, *găleată*) sînt răspîndiți pe o întindere mai mare, alți termeni (*bisioac*, *armaș*, *gușă* etc.) reflectă influența limbii române mai mult asupra graiului secuilor din Transilvania.

Pentru cuvintele românești de origine maghiară relevăm datele în legătură cu rom. *gurdună*, *gurdunist*, *gurdunaș*, *gordonos* (p. 25, nota 73).

Meritul de căpetenie al acestei lucrări este că a știut să redea un tablou minuios al preocupărilor teoretice în legătură cu limba și să ne înfățișeze evoluția lexicului maghiar din epoca renașterii maghiare și a întemeierii Societății științifice maghiare. Ea aduce o utilă completare studiilor publicate în țara noastră privitor la influența luminilor. În domeniul istoriei literare această influență a făcut obiectul cercetărilor amănunțite ale lui D. Popovici. De asemenea unele lucrări au cercetat și materialul lexical cuprins în operele lexicografice. Aceste lucrări și-au concentrat însă atenția numai asupra autorului pe care l-au studiat fără să înfățișeze contribuția fiecărui lexicograf la îmbogățirea și perfecționarea limbii din întreaga epocă. Ar fi de dorit ca acest studiu să fie urmat de cercetări similare și în țara noastră. *Pia Gradea*

FLORICA DIMITRESCU, *Locuțiunile verbale în limba română*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, 233 p.

Toți cei care se ocupă de probleme de limbă s-au lovit adeseori de lipsa de precizie în întrebuintarea termenilor de specialitate. Pentru exemplificare ar fi suficient, credem, să amintim termenul *muat*, prin care unii dintre lingviștii noștri înțeleg ceea ce alții numesc *palatalizat*, și invers. Pentru o bună întrebuintare a termenilor științifici, este nevoie ca ei să aibă același înțeles pentru specialiști.

Termenul de *locuțiune (verbală)* a fost și el adeseori întrebuintat în mod arbitrar. Tocmai acest fapt a determinat-o pe autoarea lucrării să se ocupe de locuțiuni în general și de cele verbale în special.

În „Introducere”, autoarea constată că termenul de locuțiune a fost folosit cu sensul de „construcție (uneori «perifrazică») gramaticală” (ca în cazul fr. *j'ai vu*, sau *faire savoir*), sau pentru a denumi: timpurile compuse ale verbului (*j'ai fait, je suis venu*), forme gramaticale simple (*dussé-je*), construcții correlative (*ne... pas*), proverbiale (*colac peste pupăză*) sau chiar îmbinări de cuvinte fixe (*chapitre douze*).

Locuțiunea este, apoi, adeseori identificată cu expresia, care, la rândul ei, este folosită în mod divers în lucrările de specialitate, în care, pentru locuțiune s-au mai folosit și termenii: izolare (întrebuintat nu numai pentru locuțiuni, ci și pentru expresii, proverbe, citate), frazeologie, idiom și idiotism.

De fiecare dată se indică de către cine a fost folosit termenul respectiv, arătându-se și de ce termenul nu este potrivit.

Se impune deci, constată autoarea, definirea și delimitarea conceptului de locuțiune, ceea ce și face în capitolul intitulat „Conceptul de locuțiune”, capitol de fundamentare teoretică generală, în care au fost luate în seamă toate categoriile de locuțiuni existente în limba română.

„Pentru a determina conținutul termenului *locuțiune* — ne spune autoarea — este necesar să pomim de la noțiunile cele mai apropiate și să înlăturăm posibilitățile de identificare, stabilind diferențele” (p. 30). În acest sens, d-sa înțelege cu îmbinările lexicale care

sînt: a) libere, efemere, b) stabile, constante.

Îmbinările libere „sînt asocierile de două sau mai multe cuvinte, în care fiecare element își păstrează autonomia semantică” (p. 30). De ex.:

Patru clăi am ridicat

Și le-am pus vîrf minunat;

Numai una mi-am lăsat

Și mi-am pus în gîndul meu,

Să-i fac vîrf cu capul tău.

(Sevastos, C., p. 305).

„Cuvintele am pus vîrf sînt independente, semantice, fiecare constituind o unitate lexicologică și apar într-o îmbinare trecătoare” (p. 30). Ele se pot combina și cu alte cuvinte decît cu cele din text (*pun o carte <în raft>, punem hainele <pe noi>*).

„Combinatiile constante sînt asocieri de cuvinte în care elementele componente se unesc foarte strîns între ele, sensul lor inițial se șterge sau se pierde cu totul” (p. 30—31), iar sensul nou, al întregului, se datorește nu înțelesului separat al fiecărui termen, ci îmbinării lor. Astfel în: *Întîmplarea aceasta le-a pus vîrf* la toate, cuvintele „a pus vîrf” au sensul unitar de „a întrece”, deci formează o îmbinare lexicală constantă.

Între îmbinările fixe, un loc bine determinat îl au locuțiunile și, în imediata lor vecinătate, expresiile.

În continuare, autoarea delimitează în mod precis noțiunea de locuțiune și pe cea de expresie, arătînd deosebirea dintre ele.

Parafrizînd definiția dată de A. Meillet cuvîntului, autoarea definește locuțiunea astfel: „Un ansamblu de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat, cu un înțeles unitar determinat, care se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire” (p. 32).

Gradul de aglutinare a elementelor alcătuitoare poate fi diferit, dar funcția gramaticală a grupului rămîne, în toate situațiile unică. „Proprietatea esențială a locuțiunii constă deci alît în caracterul *individualizat* al reprezentării bazate pe autonomia tradițională a grupului de cuvinte cristalizat (adică în ceea ce numește Bally, *Styl. I*, p. 20, „deja viu”),

cit și în funcția sa gramaticală *unitară*" (p. 32).

Pe baza acestei definiții generale, poate fi definită fiecare locuțiune după partea de vorbire pe care o reprezintă. Astfel, „locuțiunile verbale sînt grupuri de cuvinte cu sens unitar, care au valoare de verb, locuțiunile adjectivale sînt grupuri de cuvinte cu sens unitar, care au valoare de adjectiv" (p. 32).

Dintre toate părțile de vorbire, numai articolul nu are un echivalent locuțional.

Din punctul de vedere al sudării lor, „în limbă se pot distinge, în linii mari, trei tipuri de locuțiuni, pe trei trepte diferite de coeziune" (p. 33), fără însă ca între ele să se poată trasa hotare fixe și sigure.

Locuțiunile din prima categorie sînt gramaticalizate, iar elementele componente „s-au încheiat definitiv și au căpătat un sens nou, sub imperiul înțeleșului global al ansamblului frazeologic" (p. 35), devenind un fel de cuvinte simple.

Cele din categoria a II-a „păstrează, în linii mari, semnificația cel puțin a unuia dintre elementele componente" (p. 50), fapt pentru care elementele alcătuitoare nu sînt pe deplin încheiate și se permit înlocuirea prin sinonime, iar locuțiunile au un caracter expresiv.

Locuțiunile din categoria a III-a se caracterizează printr-o deosebită expresivitate și nu sînt pe deplin gramaticalizate, dar au totuși funcție gramaticală unică.

•

Intrucît termenul *expresie* a fost des folosit în locul celui de locuțiune, autoarea, pentru a demonstra că această înțelegere este greșită, se ocupă și de expresii, definindu-le ca „îmbinări de cuvinte [în mod excepțional și un cuvînt] încărcate cu conținut afectiv, proprii unei anumite limbi" (p. 62), care nu îndeplinesc o funcție gramaticală.

„În virtutea atributului expresivității, comun amîndurora, unele locuțiuni au fost considerate eronat drept expresii" (p. 67), neglijîndu-se specificul funcțional al locuțiunilor. „Esențiala distincție, calitativă, dintre locuțiuni și expresii, este că, pe cînd expresiile reprezintă exclusiv fapte de lexic, locuțiunile sînt și fapte de gramatică" (p. 67—68).

După expunerea teoretică generală, autoarea limitează cercetarea la locuțiunile verbale și, în „*Componenta locuțiunilor verbale*", urmîrind aspectul lor morfolo-

gic, a distins „principalele tipuri de locuțiuni verbale din punctul de vedere al elementelor alcătuitoare, avînd în vedere frecvența fiecărui tip în limba romînă" (p. 3—4).

D-sa stabilește opt tipuri de locuțiuni verbale:

1. Locuțiuni formate din verb (+ pronume) + substantiv: *a se face joc, a da năvală, a-și bate joc, a da poruncă*.

2. Locuțiuni formate din verb (+ pronume) + prepoziție + substantiv: *a da de urmă, a-și face de cap, a pune la cale, a da în genunchi, a face cu ochiul, a-și ieși din pepeni*.

3. Locuțiuni formate din verb (+ pronume) + substantiv + prepoziție + substantiv: *a-și băga mînșile în cap, a da bir cu fugiții*.

4. Locuțiuni formate din verb (+ pronume) (+ prepoziție) + adverb: *a da înapoi, a se da jos, a se duce de-a berbeleacul*.

5. Locuțiuni formate din verb (+ prepoziție) + interjecție: *a face tuști, a da cu hui*.

6. Locuțiuni formate din verb (+ pronume) (+ prepoziție) + numeral: *a face în patru, a(-l) lua la trei*.

7. Locuțiuni formate din verb (+ pronume) (+ prepoziție) + adjectiv: *a o lua de bună, a o face lată*.

8. Locuțiuni formate din verb (+ pronume) + substantiv (+ prepoziție) + adverb: *a(-l) lua gura pe dinainte*.

În fiecare din locuțiunile verbale, după cum se poate ușor vedea, prezența verbului este obligatorie.

„Această caracteristică generală deosebește locuțiunile verbale de toate celelalte locuțiuni în care prezența părților de vorbire pe care le reprezintă nu este neapărat necesară" (p. 88). Atragem atenția că și în locuțiunile prepoziționale prezența prepoziției este necesară.

În locuțiunile verbale se întîlnesc mai ales anumite verbe „al căror plurisemantism merge pînă la ștergerea sensului lexical propriu" (p. 89) ca: *a face, a da, a ține, a lua* ș.a. Ele ajung unele gramaticale, formînd, împreună cu celelalte elemente ale locuțiunii, o deplină unitate, deși uneori mai păstrează ceva din sensul primitiv. Dar sensul locuțiunii nu depinde de al verbului, aceasta avînd un rol funcțional.

Alături de verb, în locuțiuni, se găsește, de cele mai multe ori, un element nominal (substantiv, adjectiv), care poate fi și el determinat. Uneori se întâlnesc și interjecții și adverbe. Aceste elemente dau sensul lexical locuțiunii: *a-și aduce aminte* = a-și aminti.

Tot în acest capitol se discută și problema raporturilor dintre diversele elemente ce alcătuiesc locuțiunea. În unele locuțiuni, relațiile dintre elementele componente pot fi stabilite (*a coace turta* = predicat + complement direct), în altele însă acest lucru este foarte dificil (*a o lua la fugă*).

Forma afirmativă și negativă a locuțiunilor este legată tot de componența lor și este succintă, dar bine tratată.

În capitolul consacrat „Caracteristicilor gramaticale ale locuțiunilor verbale”, s-a examinat comportarea sintactică a întregului grup ce alcătuiește locuțiunea.

Locuțiunile verbale pot fi:

a) *tranzitive*, cu un complement direct (uneori și cu unul indirect):

*Și în puține cuvinte
Să le aducă aminte.*

Datoriile lor. (*Aleksandri*)

b) *intransitive*: De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte... (*Eminescu*).

„Caracterul tranzitiv sau intransitiv al unei locuțiuni este determinat de construcția gramaticală din interiorul locuțiunii. Dacă locuțiunea se compune dintr-un verb tranzitiv urmat de un complement direct, locuțiunea este intransitivă (*a da veste țării, a face cinste școlii, a da drumul cailor*), iar dacă locuțiunea este formată dintr-un verb tranzitiv urmat de un complement indirect sau de un circumstanțial, locuțiunea este tranzitivă: *a pune la cale* (o excursie), *a da naibii* (pe cineva), *a lua pește picior* (pe cineva)” (p. 106—107).

Credem că regula dată în citatul de mai sus putea fi formulată mai bine astfel:

Dacă în locuțiunea verbală după verb este un complement direct, locuțiunea va cere un complement indirect și invers, dacă verbul din locuțiune este urmat de un complement indirect, locuțiunea va cere un complement direct. Exemplele de mai sus sînt valabile și pentru formularea noastră.

Locuțiunile mai pot fi complinite și de diferite circumstanțiale, precum și de propoziții complementive și circumstanțiale.

Locuțiunile verbale cunosc diateza: a

face gură (activă), *X a fost luat pește picior* (pasivă), *a se da de gol, a-și da seama* (reflexivă).

Printre însușirile particulare ale locuțiunilor verbale sînt amintite: caracterul impersonal (*mi-i de grabă, se face seară*) și cel aspectiv (valoare incoativă: *a da în copt*, valoare momentană: *a-i trece (plesni) prin minte*, și iterativă: *a face greșeli*).

„Numărul locuțiunilor capabile să redea nuanțe aspective este mult mai mare decît al verbelor simple” (p. 119).

Aspectul lexical al locuțiunilor este tratat în capitolul „Rolul locuțiunilor verbale în formarea cuvintelor” în care se arată aportul acestora la îmbogățirea cantitativă a vocabularului.

Locuțiunile verbale formate cu verbele a fi, a avea, a ajunge, a găsi etc. nu pot forma cuvinte noi (*a-i fi frig, a avea de furcă, a ajunge la sapă de lemn, a găsi nod în papură*).

Celelalte pot avea forme derivate.

Cel mai productiv procedeu este schimbarea valorii gramaticale. De obicei verbul devine substantiv (*a ține minte*: ținere de minte, *a lua în primire*: luatul în primire) sau adjectiv (*a ieși din minți*: ieșit din minți).

Mai puțin utilizată în formarea de cuvinte noi de la locuțiunile verbale este derivarea prin sufixe (*băgător în seamă, luător în seamă*).

Prin compunere, un singur cuvînt s-a format din locuțiuni verbale: *batjocură* < *bat* + *joc* + suf. *ură*.

În ultimul capitol, „Originea locuțiunilor verbale”, plecînd de la constatarea că unele locuțiuni, mai puține la număr, sînt staționare, iar altele, cele mai numeroase, au o foarte mare răspîndire, autoarea discută părerile celor care sînt pentru monogeneză (adică susțin că locuțiunile au origine unică, dar au fost calchiate în multe limbi), precum și ale celor care sînt pentru poligeneză (adică susțin că locuțiunile au putut lua naștere în diferite limbi în mod independent). D-sa admite, în mod just, atît poligeneză, cît și monogeneză, de la caz la caz.

Locuțiunile din limba romînă le împarte în două categorii:

1. locuțiuni indigene,

2. locuțiuni comune cu alte limbi, pe care le subîmparte în: a) locuțiuni comune cu alte limbi prin apariția spontană a unei locuțiuni (poligeneză sau poligeneză combinată cu monogeneză) și b) locuțiuni

comune cu alte limbi prin împrumut (monogeneză), calcul fiind o formă a împrumutului.

Ocupându-se de locuțiunile autohtone, ne arată diferitele domenii de activitate din care provin, precum și că unele „oglindesc realități istorice din trecutul nostru”, iar, „alte sînt mărturii ale unor datini de mult ieșite din uz” (p. 154).

Între locuțiunile comune cu alte limbi, sînt:

a) „locuțiuni comune ivite paralel pe baza unei vieți materiale și spirituale asemănătoare” (p. 160), născute prin poligeneză, și

b) „locuțiuni comune despre care putem afirma cu siguranță că sînt împrumutate” (p. 161).

„Privind locuțiunile dintr-un alt punct de vedere, se poate observa că locuțiunile expresive sînt în majoritatea lor creații spontane ale imaginației populare; ele se împrumută arareori. Dimpotrivă, locuțiunile lipsite de nuanțe afective, cele de caracter cult, sînt în cele mai multe cazuri împrumutate (p. 178).

Importante sînt Concluziile la care se ajunge. Fără a mai stăruia asupra unor lucruri amintite și mai înainte (că locuțiunile sînt sinteze lexicogramaticale și tocmai de aceea au un loc sui generis între gramatică și lexic), ne vom opri la două întrebări ce și le pune autoarea și la răspunsurile ce ni le dă:

1. sînt locuțiunile un factor de progres, un avantaj în limbă? și

2. care sînt cauzele și condițiile determinante ale apariției locuțiunilor în limbă?

Sintem de acord cu răspunsul afirmativ dat la prima întrebare, fiindcă, așa cum ni se spune, locuțiunile nu schimbă un semn prin altul echivalent, ci, față de cuvîntul simplu, aduc în plus o gamă de nuanțe semantice, gramaticale și stilistice.

La întrebarea a doua ni se spune că locuțiunile „au apărut pentru a răspunde fie unor necesități de comunicare, fie unora de ordin afectiv” (p. 181).

Pentru o serie de noțiuni pentru care oamenii cultivați au împrumutat în timpul din urmă neologisme, poporul a creat din elementele existente ale limbii construcții locuționale (*a băga de seamă* pentru *a observa*), pentru necesități de comunicare. Locuțiunile au fost create de indivizi izolați, iar poporul le-a acceptat pentru că ele corespund fanteziei și sensibilității lui. „De aceea locuțiunile reflectă, în bună măsură, originalitatea creatoare și specificul național al unei limbi” (p. 183).

Chiar și numai din prezentarea făcută de noi se poate vedea cîte probleme interesante sînt tratate în această lucrare, precum și modul judicios în care au fost rezolvate. — Bogata bibliografie utilizată este și ea o cheazăie a temeiniciei cu care au fost tratate problemele. Expunerea clară și mulțimea de exemple fac ca lectura să fie ușoară și plăcută, iar meritele lucrării să crească.

Menționăm și deosebita grijă cu care e tipărită cartea, precum și aspectul ei frumos, merite ale Editurii Academiei Republicii Populare Romîne.

M. Zdrenghia

P. P. PANAITESCU, *Dimitrie Cantemir — viața și opera*, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958, 265 p.

În editura Academiei R.P.R. a văzut lumina tiparului în *Biblioteca Istorică*, III, o valoroasă monografie izvorâtă din condeiul prof. P. P. Panaitescu. Întemeiată pe întreg materialul informativ, documentar și literar, cunoscut pînă în timpul de față, cartea aceasta semnifică un vădit progres științific în vasta literatură privind viața și activitatea excepțională de multilaterală a domnitorului și scriitorului Dimitrie Cantemir, a cărui personalitate atinge dimensiunile unui savant de faimă și circulație europeană.

În 25 de capitole este grupat materialul cules cu multă grijă și migală din cele mai felurite izvoare tipărite și manuscrise, fiind analizate amănunțit toate momentele importante ale vieții acestei impunătoare personalități progresiste, descendente din spița unor „răzeși săraci din Fălciu”. Isprăvile lui ca principe deschizător de epocă în istoria poporului român sînt înfățișate paralel, în ordine cronologică și sincronistică, printr-o analiză penetrantă a împrejurărilor de ordin economic, social-politic și cultural-literar în care și-a scris

D. Cantemir opera, evidențiindu-se la fiecare scriere izvoarele, influențele multiple și metoda științifică de care a fost călăuzit neobositul autor.

La sfârșitul expunerii e cuprins, în câteva luminoase pagini de sinteză, rezultatul îngrijitelor cercetări analitice, împărțind „scurta viață” (1673—1723) a lui Dimitrie Cantemir în 3 perioade. Mai exact ar fi fost s-o împartă în patru și anume: 1) prima de la 1673 la 1693, anii copilăriei și ai pregătirilor studioase; 2) 1693—1700; 3) 1700—1711 și 4) 1711—1723. Autorul trece însă cu vederea (numai în concluzie) înția perioadă, limitându-și privirile rezumative la gândirea și acțiunea politică și științifică a lui Dimitrie Cantemir, înfățișând-o astfel:

1) *Prima perioadă*, a tinereții: de la moartea tatălui său Constantin (1693), când a fost ales domn al Moldovei, fără să fi reușit a obține de la turci confirmarea, pînă la 1700. În timpul acesta șezînd, cu scurte întreruperi, la Constantinopol, are ocazie să cunoască tirania anarhică a partidelor oligarhice boierești din țările romine, precum și tirania apăsătoare a Imperiului otoman în decadență. Așa se explică accentele de revoltă contra boierimii — acestea strecurate în scrierea sa din tinerețe *Divanul lumii*, precum și accentele descurajării răsfirate în ultima scriere: *Imaginea științei*. În epoca aceasta spiritul lui Cantemir se află sub influența directă a dascălului său Ieremia Cacavelas. Se ivesc totuși în germene principalele concepții politice și filozofice, care îl vor călăuzi mai tirziu: o altitudine critică în fața problemelor vieții, cu soluții originale în cele filozofice (de exemplu în problema timpului). În concepția sa politică își face drum de pe atunci ideea progresistă a vremii, pe care vrea s-o aplice la țările romine: crearea unui stat autoritar domnesc centralizat în felul Rusiei, Franței sau Spaniei din vremea lui.

2) *A doua perioadă*, 1700—1711, de la începutul luptei împotriva supremației lui Brîncoveanu pînă la sfârșitul domniei lui în Moldova, este caracterizată prin treptata dezrobire de misticism. *Istoria ieroglică* este o scriere de tranziție între operele de filozofie religioasă și cele științifice. Ca formă este o operă literară, ca gândire e la mijloc între metalizică și cercetarea istorică. Cartea scrisă pe ascuns este un pamflet politic, un strigăt de alarmă împotriva asupririi turcești și un avertisment despre începerea decăderii monstruosului

imperiu bazat pe stoarcere și împilare. Tocmai ca istorie secretă, *Istoria ieroglică* reprezintă cea mai clară viziune a gândirii intime a lui Cantemir: ura sa contra boierimii, simpatia față de țărani și de răscoalele lor. El apare în această lucrare ca primul nostru scriitor de nuanță progresistă.

3) *A treia perioadă* (1711—1723) e caracterizată prin influențele mediului în care a trăit. Este vorba de Rusia reformelor lui Petru I, care urmăreau crearea unui stat absolutist de nuanță civilă, cu o cultură laică și tehnică. Din această epocă datează principalele scrieri ale lui D. Cantemir. Complet dezbrătat de misticism, el devine om de știință în domeniul istoriei și geografiei. *Descrierea Moldovei* e din această epocă. *Istoria imperiului otoman* și *Sistemele religiei mohamedane* sînt operele de orientalistice ale lui Cantemir. Cu ele a rămas Cantemir multă vreme o autoritate europeană. *Hronicul romino-moldo-vlahilor* este o încercare de critică istorică și de explicație, depășită azi. Dar ea stă la baza concepțiilor școlii ardelenice: latinitatea și continuitatea rominilor în Dacia din nordul Dunării. Ideile de căpetenie ale operei și vieții lui Cantemir se întîlnesc în scrierile din această perioadă: idealul politic al unui stat domnesc autoritar, înfrîngerea atotputerniciei boierești, simpatie față de țărani, iar, în afară, independență față de turci și accentuarea decadenței acestora. Opera lui Cantemir se integrează în cultura noastră cu rădăcini în trecut, cu prelungiri în viitor. El nu este o minune a culturii noastre, nici un izolat. În acest chip el apare nu micșorat, ci mărit, de vreme ce, întoldeauna, perspectiva unei creații este mai mare cînd e pusă în cadrul societății și al poporului din care face parte.

După aceste concluzii clar formulate urmează indicații bibliografice foarte amănunțite, indicînd nu mai puțin de 78 autori cu 113 titluri de lucrări. Lista bibliografică, la o viitoare ediție ar mai putea fi sporită, făcîndu-se cuvenită mențiune și despre o teză de licență cu titlul *Stilul lui Dimitrie Cantemir în scrierile lui românești*, teză prezentată la facultatea de litere din București de către Nicolae Colan (cf. *Biblioteca bibliografică* redactată la Cluj de prof. Ioachim Crăciun (nr. 7, p. 4, Sibiu, 1937). Apoi despre o conferință comemorativă, rostită în aula Universității din Cluj în 1923, al cărui text se găsește într-un volum din „Anuarul Institutului de istorie națională” — precum și despre alta publicată cu titlul *Fürst D. Cantemir als His-*

toriker într-un volum care fusese recenzat în *Convorbiri literare* de către însuși autorul monografiei acum apărute.

Izbutind să realizeze o fericită îmbinare a metodei analitice cu aceea de largi orizonturi sintetice, profesorul P. P. Panai-

tescu pune în deplină evidență amploarea operei literare-științifice a lui Dimitrie Cantemir și valoarea ei permanentă, depășind limitele epocii în care a trăit și activat excepțional de talentatul vârstar al răzeșilor din Fălciu.

I. P. Vasici

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK, I. évfolyam (1957),
1—4 szám.

Revista în limba maghiară a Institutului de lingvistică din Cluj are scopul „ca prin asigurarea publicării rezultatelor științifice bazate pe materialismul dialectic și istoric să dea un imbold și o îndrumare în muncă lingviștilor și istoricilor literari și să contribuie astfel la formarea generației noi de lingviști și de istorici literari”. Pe lângă acestea, cuvîntul înainte indică, ca o sarcină specială ce-i revine revistei, cercetarea influențelor reciproce de limbă și literatură română și maghiară.

Studiind primul număr al acestei reviste ne dăm seama că ea caută să satisfacă aceste cerințe. Ne gândim în primul rînd la studiile și articolele de lingvistică care reflectă preocupările centrale ale lingviștilor maghiari din R.P.R.

Clujul a fost și a rămas un centru puternic nu numai al dialectologiei romine, dar și al celei maghiare. Studiul semnat de Szabó T. A. *A Román Népköltészség magyar nyelvújásai nyelvtérképének előkészítése* (Pregătirea Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din Republica Populară Română) confirmă întru totul afirmația de mai sus. După ce trece în revistă istoricul dialectologiei maghiare, face o amplă prezentare a organizării muncii și a problemelor metodologice legate de întocmirea acestui Atlas. Ne arată că s-a programat anchetarea a 220—250 de puncte. La întocmirea chestionarului s-au valorificat experiențele cîștigate prin elaborarea ALR, ale anchetelor maghiare făcute în jurul Clujului prin anul 1942—1944, precum și ale Atlasului lingvistic maghiar. Întrebările chestionarului se referă la gramatică și la vocabularul limbii, proporția fiind de 1:3.

Studiul *Mutatvány Csik és Gyergyó tájnyelvi atlaszából* (Prezentarea unor hărți din Atlasul lingvistic maghiar din Ciuc și Gheorgheni în curs de redactare), semnat

de Gálffy M. și Márton Gy. ne aduce un material lingvistic foarte prețios, cules în anii din urmă de colectivul catedrei de limba maghiară a universității „Bolyai” din Cluj. Acest studiu ne dă informații bogate cu privire la felul cum trebuie organizate anchetele în vederea întocmirii unor atlase regionale. În același timp din cele 25 de hărți anexate ne dăm seama de valoarea faptelor lingvistice înregistrate pentru studierea influențelor reciproce romîno-maghiare și pentru studierea istoriei limbii maghiare.

Articolul *Csik és Gyergyó nyelvújásai* (*Graiul maghiar din raioanele Ciuc și Gheorgheni*) de Vámszer M. a fost redactat înainte de terminarea anchetelor întreprinse în acele regiuni; prin urmare atît stabilirea particularităților de limbă caracteristice pentru graiurile răsăritene secuiești, cît și delimitarea subunităților geografice ale acestor graiuri, trebuie considerate provizorii, ceea ce, bineînțeles, nu scade valoarea lucrării.

Tot pe baza materialului cules în anchetele dialectale din Regiunea Autonomă Maghiară a fost întocmit și articolul lui Murádin L. *Az íkes ragozás állapota és használatának nemzedékek szerinti megoszlása Háromszéken* (*Stadiul actual și întrebuintarea după generații a verbelor maghiare terminate în -ik în regiunea Trei Scaune*). Studiarea graiului unei localități vorbit de diferite generații face parte integrantă din cercetările dialectale asupra unei regiuni. Anchetatorii Atlasului dialectal al Regiunii Autonome Maghiare au făcut anchete în acest scop cu un chestionar de aproximativ 300 de întrebări. Răspunsurile primite arată numeroase particularități fonetice, morfologice și lexicale diferite de la o generație la alta. Autorul acestui articol se ocupă cu o singură particularitate și anume cu conjugarea în -ik.

Teisler P. în articolul său *A mezőfényi tájnyelv hosszú mássalhangzóinak megrövidüléséről* (Despre reducerea consoanelor lungi în graiul popular din Foeni, raionul Carei) explică fenomenul acesta prin influența substratului șvăbesc din graiul acestei populații maghiare.

Studiile pe care le-am menționat mai sus aparțin în întregime domeniului dialectologiei. Este o scădere a revistei faptul că nu acordă atenția cuvenită și celorlalte ramuri ale lingvisticii dintre care numai două sînt reprezentate și anume: etimologia și lexicologia.

Acad. E. Petrovici în *Lingina romîn helynév < m. Lengyen* (Toponimicul romînesc *Lingina < ung. Lengyen*) arată că explicația dată de I. Popovici și O. Densusianu toponimicului *Lingina* (sl. *lędina*) precum și etimologia lui I. Kniezsa (sl. *lędjane* cu colorit romînesc) nu sînt acceptabile. Autorul susține că la baza toponimicului romînesc stă forma maghiară *Lengyen* care apare în documente începînd din 1095 sub forme diferite: *Lengen, Lengel, Lengyen* „polonez”. Africata din *Lingina* (*Linjina*) provine dintr-un *gy* maghiar deoarece *ğ* romînesc și varianta lui dialectale *j, ž, ź* pot reda un *gy* maghiar. Drept argument aduce etimologia cuvintelor romînești *megiaș, megieș*, (< ung. *megyész*), *megie* (< ung. *megye*). În concluzie acad. E. Petrovici arată că *Lingina* este o formă „colorată romînește” nu a slavului **lędjane*, ci a cuvintului maghiar *lengyen*.

Kelemen B. prezintă în partea întii a studiului său, *Az új román-magyar nagy szótár szerkesztésének legfontosabb elvi és gyakorlati szempontjai* (Principiile fundamentale ale redactării marelui dicționar romîn-maghiar), istoricul dicționarelor romîno-maghiare, ajungînd la concluzia că acestea au fost destinate în special unguirilor. Față de aceste dicționare Dicționarul romîn-maghiar redactat de Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., Filiala Cluj, este destinat atît romînilor cît și unguirilor. În vederea acestui scop s-au elaborat principii noi de redactare care să permită utilizarea dicționarului în măsură egală atît de către unguiri cît și de către romîni. Folosindu-se de un bogat material lexical analizat din punct de vedere morfologic și semantic, autorul arată principiile care trebuie să stea la baza unei asemenea lucrări.

Printre suidiile și articolele publicate în acest număr figurează un singur articol de literatură, cel al lui Engel K., *Solymosi Elek. Adalék a magyar-román művelődési kapcsolatok történetéhez* (*Solymosi Elek. Date referitoare la relațiile culturale romîno-maghiare*).

În cele două rubrici *Materiale și documente* și *Dări de seamă și recenzii*, lingvistica este de asemenea cu mult mai bine reprezentată decît literatura. Din materialele de literatură remarcăm următoarele: Szabó Gy.: *Adalékok Abafáji Gyulay Pál életéhez* (Contribuții la biografia lui Abafáji Gyulay Pál), Kockiány L.: *Adalékok a XVII. századvégi erdélyi iskolai színjátszáshoz* (Contribuții la istoricul reprezentățiilor teatrale date de elevii din Transilvania la sfîrșitul secolului al XVII-lea), Jancsó E.: *A mai magyarországi irodalomtörténetírás* (Cercetări contemporane de istorie literară în Ungaria).

Din sectorul de lingvistică mai amintim darea de seamă *Az erdélyi szász tájszótár* (Dicționarul dialectal săsesc din Transilvania) semnată de Fr. Holtzträger, și glosarul lui Vigh K., *Bihari, érmelléki, szatmári és szilágysági növénynevek* (Nume de plante din Bihor, Satu Mare și Sălaj).

În ce privește recenziile din acest număr asupra revistelor de specialitate romînești și asupra lucrărilor mai importante apărute în țară sau în străinătate, credem că ele sînt binevenite, chiar și sub forma de simple prezentări sau dări de seamă.

Revista mai cuprinde un articol omagial închinat lui Kelemen Lajos, scris de Szabó T. A., și o rubrică de cronici, iar la sfîrșit, un indice de nume, de materii și de cuvinte.

Aștepțăm ca numerele următoare ale acestei valoroase reviste să îmbrățișeze cît mai multe ramuri ale lingvisticii (ca de exemplu istoria limbii, lingvistica generală, toponimia și antroponimia, lingvistica comparată etc.) și să acorde locul cuvenit și studiilor de istorie literară. Părerea noastră este că în stadiul actual de dezvoltare a lingvisticii și a literaturii ar fi bine să apară două publicații de specialitate, una de lingvistică și una de istorie literară. Credem că forțele nu vor lipsi pentru a putea face față cu cîinste sarcinilor pe care le-ar impune editarea acestor două reviste.

Rita Marinovici

REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE, 9e Année, 1957, No 1—4,
Paris, Editions D'Artrey

În cele patru numere pe anul 1957 ale revistei se studiază un bogat și variat material onomastic, referitor, mai ales, la regiuni din cuprinsul unor țări din apusul Europei. În recenzia de față ne vom ocupa numai de materialul referitor la toponimie.

Acest material este analizat din multiple puncte de vedere. Paginile revistei cuprind interesante observații cu privire la originea sau la modul de formare a unor nume topice actuale sau medievale, ca și cu privire la unele fapte de ordin gramatical reflectate în toponimie. În același timp, nu lipsesc nici observații critice asupra unor lucrări de toponimie apărute sau precizări menite să atragă atenția asupra redării greșite în documente a unor nume topice.

În general, articolele în care se studiază toponimia actuală se caracterizează printr-o tendință de stabilire cât mai precisă a originii numelor topice. În acest scop, aspectul acestor nume este urmărit de-a lungul timpului prin raportări la toponimia medievală și premedievală sau, uneori, se caută să fie explicate prin incursiuni pînă în masa elementelor considerate indoeuropene. Ilustrative ni s-au părut în acest sens, articolele *Toponymes lozétiens d'origine gauloise*, urmare și sfîrșit (nr. 1, p. 31—43), *Toponymes lozétiens d'origine germanique* (nr. 4, p. 253—268), ambele ale lui L. F. Fluttre și *Toponymes romains et préromains dans les cités des éluzates et des lactorates* (nr. 2, p. 140—143) al lui Emile Houthé.

Menționăm aici și alte două articole, asupra cărora insistăm însă, din alte puncte de vedere. Este vorba mai întîi de articolul *Note sur le nom de Vingt-Hanaps Orne* (nr. 1, p. 28—30 al lui Jean Adigard des Gautries. Numele *Vingt-Hanaps*, studiat aici (a cărui semnificație ar fi aceea de „douăzeci de cupe, adică de pahare mari cu picior”) prezintă un caz interesant de interpretare și redare fantezistă, în grafie, a unui alt nume, cu semnificație nesigură, pronunțat *Vin-hană* (în trecut, *Vi-henass*, *Vi-anass*) și care e probabil de origine galică.

Raportîndu-ne la lexicul limbii romîne, din materialul discutat în articolul *Toponymie de l'Aude* (nr. 4, p. 300—304) al lui Louis Alibert, desprindem numele *Ci-*

bre (p. 300—301) explicat de Mistral în *Dictionnaire provençal — français* ca „recipient en bois pour le transport du lait et petit cuvier dans les Alpes”. Numele e derivat de Meyer-Lübke din vechiul german *Zubar*, germană modernă *Zuber*. Aceste fapte interesează și românescul *ciubăr* „hîrdău”, explicat de DA dintr-un slav *čubъrъ* „labrum, Kufe”, păstrat sub diferite forme în bulgară și sîrbă (< germ. *Zubar*, azi *Zuber*).

Un domeniu mai puțin cercetat, dar cu toate acestea destul de important, abordează R. Violot în *Toponymie Urbaine. Les Noms des Rues d'une Ville de Province. Chalon-sur-Saône*, studiu publicat în parte într-un număr pe 1956 al revistei (vezi nr. 4, p. 288—301) și continuat în numerele pe anul 1957 (nr. 1, p. 44—61 și nr. 3, p. 227—235). Studiul numelor succesive purtate în timp (de prin secolul al XVI-lea și pînă astăzi) de fiecare stradă în parte permite formularea unor interesante considerații finale în legătură cu modul de formare a numelor de străzi, ca și în legătură cu diverse fapte de ordin social, economic și politic din trecutul istoric al localității, reflectate în așa-zisa toponimie minoră. Se observă, astfel, în primul rînd, o anumită evoluție a procedurilor de numire a străzilor. Procedeeul, oarecum spontan, datorat masei locuitorilor, de a da nume străzilor în funcție de locurile mai de seamă de pe parcursul sau din vecinătatea lor, este aproape unicul întrebuintat pînă la revoluția din 1789. Aceste nume se raportează la diferite instituții sau întreprinderi cu caracter social, economic, militar și religios, la ocupații ale locuitorilor, la diferite clase sociale, la nume de proprietari etc. Nu lipsesc, de asemenea, nici unele nume care, după cum menționează autorul, se referă la aspectul fizic al străzilor. Nu este exclus însă, ca cel puțin la o parte din aceste nume și anume cele de felul unora ca *Rue Chaussechien*, *Quartier du Carreloup* (nr. 3, p. 231) să constituie mai degrabă, reflexul unor considerente de ordin social-psihologic. Puternicul curent inovator care a stăpînit perioada marii revoluții franceze și-a găsit un ecou și în modificările intervenite în toponimia locală. O mare parte a vechilor nume de străzi sînt înlocuite cu altele referi-

toare la noțiuni, idei și personaje legate de mișcarea revoluționară. Nume de *Quai de la Liberté, Place de la Révolution, Rue Voltaire* (nr. 3, p. 234) sînt semnificative în această privință. Numele date în perioada revoluționară n-au avut însă o viabilitate mare, ele dispărînd, aproape în întregime, odată cu încheierea acestei perioade. Din secolul al XIX-lea și pînă astăzi — datorită, după părerea noastră dezvoltării vieții economice și politice din capitalism, dezvoltare care implică o tot mai strînsă integrare a localităților (urbane) în viața economică și politică a întregii țări — vechile nume de străzi, care se refereau la fapte de ordin local, sînt tot mai mult înlocuite cu nume care se raportează la fapte de ordin mai general. În această ordine de idei, ilustrative sînt numele de străzi date după numele unor localități mai însemnate, mai mult sau mai puțin îndepărtate (cf. *Rue d'Autun, Rue de Strasbourg, Avenue de Paris* etc. (nr. 3, p. 232) cu care localitatea respectivă, prin mijlocirea acestor străzi este pusă în legătură, sau numele de străzi date după numele unor personaje mai însemnate din viața politică a regiunii sau, mai ales, a țării.

Referindu-ne la cele de pînă acum, credem că ar fi fost necesar ca, în cadrul considerațiilor de ordin final, autorul, raportîndu-se la trecutul localității respective — în măsura în care acesta se cunoaște — să fi insistat mai mult asupra contribuției pe care studiul bogatului material pus în discuție o poate aduce în cunoașterea acestui trecut. Este vorba atît de studiul fiecărui nume de stradă în parte, cît și de cel al succesiunii acestor nume și, mai ales, de cel al succesiunii procedeelor de denotație a străzilor.

Studiul toponimiei vechi, medievale și premedievale este reprezentat prin vastă și documentată lucrare *L'Onomastique Domaniale entre Plateau Centrale et Garonne au VIIe siècle, d'après les textes* al lui Maurice Broens (nr. 3, p. 161—183; nr. 4, p. 241—265, pe anul 1956 și nr. 1, p. 1—27, pe anul 1957) interesantă, în primul rînd, prin judicioasa metodă de lucru adoptată. În această lucrare, autorul supune bogatul material toponimic extras din unele documente ale vremii, considerate critic (*Vita Desiderii Episcopi Caturgensis, Correspondance de Saint Didier de Cahors*) la o analiză multiplă, de ordin morfologic și etimologic.

Dintre articolele ce-și propun studierea

unor apelative care stau la baza formării de nume topice, amintim, în primul rînd, *Les „Routes“ dans la Romania orientale* al lui Eug. Lozovan (nr. 3, p. 213—216). Acest articol constituie, în bună parte, un documentat istoric al evoluției rețelei rutiere din peninsula balcanică (inclusiv Dacia) din perioada preromană și pînă în evul mediu. La începutul lui, autorul comentează — și pe bună dreptate — pe acei teoreticieni după care căile de comunicație ar avea un rol absolut în dezvoltarea și evoluția, sub raport material, suprastructural și lingvistic, a popoarelor. Cu toate acestea, credem însă, că, la rîndul său, acest autor greșește, cel puțin în parte, atunci cînd, dezvoltîndu-și articolul, atribuie, după părerea noastră, o importanță prea mare acestor rețele în dezvoltarea și evoluția populației romanice din această regiune. Considerăm că, în raport cu partea rezervată faptelor de ordin istoric, partea propriu zis lingvistică a articolului este mult redusă. Ea cuprinde doar o succintă prezentare comparativă a evoluției generale, în limba romînă și în celelalte limbi romanice, a apelativelor topice referitoare la diferite tipuri de căi de comunicație. Această prezentare are ca scop să ilustreze modul în care evoluția particulară, determinată de condiții istorico-sociale specifice, a rețelei rutiere din țara noastră în raport cu alte țări romanice, reflectă o evoluție particulară în limba romînă a apelativelor topice referitoare la căile de comunicație. Se arată astfel că, datorită ruralizării vieții citadine din Romania orientală și izolării populației romanice din această regiune de restul populațiilor romanice — efecte ale migrației popoarelor — o serie de termeni latinești năi vechi (*via, iter* etc.) sau relativ recentii (creații occidental-romanice medievale ca: *strada, calciata, ruga*) referitori la căi de comunicație din cuprinsul orașelor, nu au nici un reflex în limba romînă. În schimb, în limba romînă s-au păstrat apelative romînești referitoare la căi de comunicație, care aveau de la început sau și-au însușit mai tîrziu accepții rurale sau pătorești (*callis, carraria*), unele dintre aceste apelative dezvoltîndu-și o bogată floră semantică în această limbă (de ex., *cale*). Apelativele din această categorie au ajuns apoi să fie dublate de numeroase sinonime, împrumutate mai ales din slavă (*polecă, hățîș, pîrtie*). În sfîrșit, apelativele care se referă la căi de

comunicație legate de un stadiu mai înaintat de civilizație (*drum, stradă, piață, boulevard, șosea*) au un caracter recent și au pătruns în limba romină prin intermediul bizantin sau occidental. Toate aceste fapte de ordin lingvistic sînt însă, bine cunoscute. Sextil Pușcariu, de pildă, pe care, de altfel, autorul acestui articol îl citează, le-a descris cu o deosebită claritate (vezi *Limba romină*, vol. I, p. 319—321). De aceea, ne exprimăm părerea că, pentru ca un astfel de studiu să poată aduce o reală contribuție în reliefa și clarificarea unor fapte din trecutul poporului romin, este neapărată nevoie de o lărgire a orizontului, prin punerea în discuție a unui material cît mai bogat de fapte istorice și lingvistice. Acest studiu ar putea să cuprindă, pe lângă un istoric amplu al evoluției căilor de comunicație de pe teritoriul țării noastre, o analiză minuțioasă a întregului material de termeni al limbii romine, referitori, nu numai la căi de comunicație de diferite tipuri, ci și la noțiuni mai strîns legate de acestea (de ex., termenii ce se referă la acțiuni ca cele de „a merge”, „a călători”, la mijloace de transport etc.). Desigur, pentru o reliefa mai evidentă a trăsăturilor specifice evoluției pe teritoriul rominesc a căilor de comunicație și a terminologiei respective, acest studiu trebuie să se desfășoare sub semnul unor continue raportări la evoluția căilor de comunicație și a terminologiei respective de pe teritoriul, atît al celorlalte popoare romane, cît și de pe teritoriul altor popoare (slavi, maghiari etc.) cu care poporul nostru a venit în contact de-a lungul vremii.

Tot aici s-ar putea integra, cel puțin în parte, articolul *L'Érable en toponymie et en linguistique* al lui Albert Carnoy (nr. 4, p. 241—252). Urmărind în diferite limbi romane, germanice și slave, modul de pătrundere în toponimie a unor termeni care designează arțarul (*l'érable*), ca și diversele criterii de formare a acestora, autorul are posibilitatea să aducă unele contribuții la verificarea și precizarea unor etimologii sau a unor prototipuri din indoeuropeană a termenilor amintiți. În altă ordine de idei, observăm că o parte a materialului lexical discutat aici se poate raporta la cîteva elemente ale limbii romine. Vorbind despre acei termeni referitori la arțar, care au avut ca punct de plecare în formarea lor forma ascuțită a lobilor frunzelor acestui copac, autorul

citează, printre altele, lat. *acer* (care trebuie socotit ca provenind dintr-un prototip *ak* „a fi ascuțit” și e înrudit cu lat. *acer* „ascuțit”), sp. *arce* și catalanul *ars* (p. 244). Toate aceste forme credem că înterează și rominescul *arțar*, explicat de DA ca provenind probabil dintr-un lat. **arciarium* < **arce* (îorină rezultată prin metateză din *acer*) + suf. *-arium*, cu care se derivă numiri de arbori. În altă parte, tratîndu-se despre termenii referitori la un anume tip de arțar și care au avut ca punct de plecare în crearea lor forma semînței asemănătoare ca a unui jug, se dă ca exemplu grec. *zygia* (*zygon* „jug”). Tot aici se formulează ipoteza unei probabile înrudiri a gr. *sphendamos* „érable de Montpellier” și *sphendonè* „fronde” cu albanezul *pendè* „jug” (p. 252). Credem că toate acestea privesc îndeaproape rominescul *jugastru*, *jugrast* (*acer campestre*), explicat de DA ca provenind din lat. pop. **jugaster* — *astrum* (derivat din *jugum*, pentru că, după acest dicționar, din lemnul acestuia se făceau juguri) pentru care se trinite la grec. *ζυγία* „ulmus campestris”. În sfîrșit, vorbindu-se de termeni care designează arțarul și care se referă la faptul că lemnul unei specii de arțar este folosit pentru foc, se amintește printre altele și rus. *kalina* (*acer campestre*), înrudit cu slavul *kloda* „bîmă” (p. 248). Aceste forme care, împreună cu altele, grecești și germane, sînt raportate la radicalul indoeuropean *kel*, sînt desigur înrudite cu rominescul *călin* (*viburnum opulus*), explicat de DA ca provenind din bg. *kalina*, idem.

Studiul unor fapte gramaticale reflectate în toponimie este reprezentat prin excelență de articolul *Le suffixe -ing dans la toponymie du Pas-de-Calais* al lui J. -A. de Foucault (nr. 2, p. 136—139). Aducîndu-se completări la un studiu anterior, în acest articol se urmărește să se stabilească persistența, răspîndirea și frecvența sufixului germanic *-ing* în amintita regiune.

În domeniul criticii unor lucrări de toponimie, remarcăm articolul *Les noms de lieux lituaniens dans la Deutsche Namenkunde d'Adolf Bach* (nr. 2, p. 119—131) al lui R. Schmittlein. Observațiile critice, uneori deosebit de vehemente, din cuprinsul acestui articol, caută să releve o serie de greșeli de metodă și de interpretare, săvîrșite de A. Bach, mai ales în legătură cu studiul numelor topice lituaniene. După părerea lui R. Schmittlein, o parte din neajunsurile lucrării, pe care o cri-

lică, s-ar datora, nu atât unei lipse de exigență, cât unor încercări tendențioase din partea autorului, cum este aceea de a căuta să desconsidere și să diminueze numărul și importanța toponimicelor de origine străină de pe teritoriile locuite de germani.

Observații critice în legătură cu redarea greșită, din partea copiștilor, a unor nume topice în documente, cuprinde articolul *Exemples de confusion dans le manuscrits entre des toponymes apparentés par les sons* (nr. 2, p. 132—135) al lui Raymond Sindou.

Revista cuprinde și un număr însemnat de recenzii asupra unor lucrări de

toponimie apărute în ultimii ani. Dintre aceste lucrări recenzate amintim: Emil Petrovici, *Adjectifs possessifs slaves terminés par -j-, toponimiques sur le territoire de la République Populaire Roumaine* Romain Baron, *Toponymie de la commune de Marcy* și Paul Lebel, *Principes et méthodes d'hydronymie française*.

Menționăm, de asemenea, existența în corpul revistei a unei rubrici de bibliografie de specialitate, în care, sub titlul *Toponymie et anthroponymie hispano-portugaises* (nr. 2, p. 144—146) se continuă publicarea unei liste de lucrări referitoare la onomastica peninsulei iberice.

M. Homorodean

ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Budapest,
Magyar Tudományos Akadémia, tomus VII, fasciculus 1—2 (1957), 3—4 (1958)

Numărul recent al revistei maghiare *Acta Linguistica* cuprinde un studiu important pentru lingviștii români, semnat de L. Gálđi: *Contributions hongroises à la découverte de la langue roumaine* și o recenzie amplă asupra *Dicționarului limbii române literare contemporane*, semnată de F. Bakos.

Studiul lui Gálđi (p. 1—40) aduce precizări valoroase pentru istoria lingvisticii române. Autorul dovedește că, în ciuda animizățiilor existente în Ardeal ca urmare a inegalității și asupririi naționale și sociale, au existat în secolul al XVIII-lea lingviști maghiari luminați, reprezentanți ai spiritului umanist al vremii, care au dovedit un interes deosebit pentru limba română. Rezultatul strădaniilor acestora îl formează trei mărturii trecute pînă azi cu vedere: 1) vocabularul comparativ al lui P. Beregszászi, 2) epigrama lui M. Halici reproducă de Fr. Kazinczy, 3) vocabularul comparativ al lui I. Sándor.

Pe lângă reproducerea fidelă a acestor documente, L. Gálđi face aprecieri critice competente asupra calității lor și, raportîndu-le la complexul social și cultural al vremii, trage concluzii documentate și interesante.

Primul document face parte dintr-o operă mai întinsă a lui Beregszászi, publicată la Leipzig în 1796 și intitulată *Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit dem morgenländischen*. Conștient de instabilitatea aspectului fonetic al cuvintelor și de im-

portanța corespondențelor fonetice, Beregszászi încearcă să ilustreze aceste fenomene pe baza unei familii de limbi a căror limbă mamă e cunoscută. În mod firesc, el apelează la limbile romanice, în special la limba franceză și romină. Aceasta din urmă pare a-l interesa mai mult, deoarece e legată de amintirile sale din copilărie, de locul natal. Deși în treacăt, fără a-l sublinia decît ca pe un amănunt legat indirect de subiectul său, Beregszászi conchide că limba „valahă” e o limbă latină și că „valahii” se numesc, în limba lor, pe drept cuvînt *rumini*. Aspectul cuvintelor înregistrate de Beregszászi l-a îndemnat pe L. Gálđi la o consultare a *Atlasului lingvistic romin*. Plecînd de la afirmația lui Beregszászi că e vorba de „limba romină din Transilvania”, pe baza fenomenelor fonetice, L. Gálđi restringe din ce în ce mai mult aria posibilă a acestor cuvinte, pînă cînd o limitează la un mic teritoriu în nord-vestul Ardealului, corespunzînd adică graiului din partea de sud-est a vechiului comitat Satu-Mare. Ceea ce l-a îndemnat și ajutat pe L. Gálđi în cercetarea dialectologică este transcrierea fonetică mai mult sau mai puțin precisă a lui Beregszászi, transcriere care constituie un eveniment important și pentru fonetica istorică a limbii romine. Trecînd cu vederea cîteva erori etimologice, constatăm că Beregszászi a reușit să dovedească cu probe științifice adevărata origine a limbii romine.

Din acest punct de vedere el merge pe linia contemporanilor săi români, S. Micu-Klein, G. Șincai, P. Maior.

Al doilea document prezentat de L. Găldi nu este mai puțin important decât primul. Avem de-a face cu un text dat, un text literar în care cuvintele nu au fost alese special pentru a dovedi latinitatea limbii, ceea ce face și mai evidentă frecvența elementelor latine. Epigrama aparține lui M. Halici, român nobil din Caransebeș, și a fost adresată unui medic și lexicograf maghiar, Fr. Páriz Pápai, cu ocazia obținerii titlului de doctor la Universitatea din Băle (1674). Ea a fost reeditată și tradusă în limba latină de un celebru medic din Debrețin, St. Wesszprémi, în a sa istorie de medicină maghiară (1774), iar mai târziu a atras atenția lui Fr. Kazinczy și B. Virág, două figuri ilustre ale renașterii literaturii maghiare.

Interesul lui F. Kazinczy pentru epigrama lui Halici se explică prin întreaga sa orientare literară, prin gustul și preferințele sale. Probabil că dicționarul biografic al lui Wesszprémi i-a fost cunoscut, din moment ce întreținea relații cu autorul lui. Epigrama lui Halici trebuie să fi constituit o surpriză pentru literatul maghiar, deoarece ea îi dovedea străduința românilor ardeleni din secolul al XVII-lea de a adapta la limba lor hexametru, adică tocmai ceea ce încercau acum poeții unguri. Kazinczy reproduce epigrama românească și textul latin al lui Wesszprémi, transformat într-o traducere interliniară, trimite astfel documentul lui B. Virág, cunoscutul poet, care visa de asemenea la o epopee națională în hexametri și, în acest scop, lucra la o culegere de poeme metrice în diferite limbi. De altfel, la începutul secolului al XIX-lea, Virág era în relații cu filologul și istoricul român S. M. Klein, care l-a solicitat pentru a redacta partea maghiară a dicționarului de la Buda.

Valoarea filologică a elimologiilor propuse de Wesszprémi și reproduse de Kazinczy trebuie apreciată în raport cu cunoștințele epocii și cu pregătirea traducătorilor. S-au strecurat, firește, unele greșeli și naivități din punct de vedere lexical și etimologic dar, în majoritate, apropierea lexicale sînt îndreptățite și existența lor în opera lui Wesszprémi și în scrisoarea adresată de Kazinczy lui Virág dovedește că filologi și literați maghiari din secolul al XVIII-lea—XIX-lea susțineau originea latină a limbii române.

În ce privește ultimul document, el are un caracter puțin deosebit față de primele două. Bibliograful și lexicograful I. Sándor, preocupat de problemele istoriei minorităților naționale din Ungaria, se declară — încă în 1791 — conștient de importanța elementelor slave în limba română. Interesul său pentru acest aspect al limbii române a fost stimulat de faptul că cunoștea perfect slovacă occidentală, pe baza căreia făcea și apropieri etimologice slavo-maghiare. Faptul că acestea din urmă nu puteau fi separate de corespondentele lexicale românești, l-a dus la ideea și apoi la realizarea unui vocabular comparativ în care a enumerat, — după gramatica română a lui I. Molnar-Piuaru — 166 elemente slave și maghiare în lexicul limbii române. Vocabularul merită o atenție specială, în primul rînd pentru că se bazează pe cea mai bună gramatică veche a limbii române și, în al doilea rînd, pentru că prezintă apropieri lexicale controlabile, nu numai sugestii vagi, ca documentele anterioare referitoare la această problemă.

L. Găldi repartizează cuvintele înregistrate de I. Sándor în trei categorii:

I. Cuvinte de origine slavă trecute în limba română:

a) cuvinte care nu se găsesc în limba maghiară; b) cuvinte pătrunse în limba română și în limba maghiară.

II. Cuvinte de origine maghiară trecute în limba română:

a) atestate numai în limba română; b) pătrunse și în limba română și în slovacă.

III. Cuvinte călătore, adică din acelea care au o sursă orientală comună dar au apărut independent în fiecare din cele trei limbi.

În apropierea sale lexicale, I. Sándor face unele greșeli și confuzii. Consideră de pildă cuvîntul *brînzar* de origine slavă sau, alături de un termen maghiar (*hintó*) — sursă a cuvîntului românesc (*hinteu*) — pune un corespondent slovac care provine de asemenea din limba maghiară (*hintov*). Totuși textul său e superior celorlalte două, prin faptul că cuprinde mai mulți termeni care circulă și sînt înțeleși în toate provinciile românești.

Prezentînd cele trei contribuții maghiare la cercetarea originii limbii române, L. Găldi a inclus trei documente valoroase în istoria filologiei noastre, dovedind totodată cit de rodnice pot fi relațiile de colaborare între cele două popoare în noile condiții de existență.

Recenzia la *Dicționarul limbii române literare contemporane* (p. 205—210) confirmă o dată în plus interesul viu și actual al lingviștilor maghiari pentru lingvistica din țara noastră. Făcînd o prezentare critică a dicționarului românesc, F. Bakos nu uită să scoată în evidență soliditatea principiilor care stau la baza acestei opere, dar înseamnă și unele observații personale cu privire la aplicarea regulilor de redactare, observații în bună parte juste și interesante.

Tomul al VII-lea al revistei *Acta Linguistica* mai cuprinde patru studii care se referă la istoria formării limbii și poporului maghiar, la stadii vechi de limbă. Astfel I. N. Sebestyén, în articolul său *Die possessiven Fügungen im Samoiedischen und das Problem des uralischen Genitivs* (I) (p. 41—72), demonstrează că vechile construcții posesive din limbile fino-ugrice sînt moștenite din graiurile uralice. Analizînd modul de exprimare a posesivului în limbile diverselor triburi samoiede și mai ales în limba neneză, care pare a fi cea mai conservatoare dintre ele, autoarea izbuteste să explice necesitatea care a determinat apariția sufixelor posesive și rolul lor determinativ. Partea a doua a studiului lui I. N. Sebestyén se află în fascicula 3—4 (p. 273—340) a volumului de care ne ocupăm.

L. Rásony tratează o problemă interesantă în articolul său *Les noms toponymiques comans du Kiskunság* (p. 73—146). Sprijinindu-se pe o serioasă documentare, Rásony stabilește etimologia unor toponime din regiunea Kiskunság, dovedind că unele dintre ele nu derivă din nume de persoane, cum se credea, ci din cuvinte care indică o anumită conformație a terenului, o caracteristică a vegetației sau a faunei etc. Pe baza aspectului fonetic variat al acestor toponime, autorul conchide că în limba cumană au existat dialecte, că nici cumana din Ungaria și nici chiar cea din regiunea Kiskunság nu era absolut omogenă. Existența dialectelor cumane explică însă o serie de fenomene fonetice care se prezintă deosebit în limba maghiară față de prototurcă.

E. Moór continuă, din tomul precedent, studiul său de lingvistică istorică *Die Ausbildung des ungarischen Volkes im Lichte der Laut- und Wortgeschichte* (p. 147—168). După ce vorbește despre întinderea patriei primitive a poporului uralic și insistă asupra aripei de sud, care presupune că ar fi venit în contact cu popoarele indo-europene, autorul trece la expunerea migrației spre

vest a triburilor fino-ugrice. Arată cauzele migrației, se ocupă de soarta particulară a laponilor și, în sfîrșit, descrie a doua patrie primitivă a acelor popoare fino-ugrice care s-au despărțit de comunitatea din Urali.

În continuarea din fasc. 3—4 a volumului VII (p. 341—378), E. Moór îi prezintă pe vechii locuitori ai celei de a doua patrii primitive fino-ugrice și arată raporturile lor cu fino-ugrienii. Vorbește apoi mai pe larg despre fino-ugrienii, despre inovațiile lingvistice petrecute în grupurile de limbi fino-ugrice din răsărit, face o sinteză cronologică a evenimentelor sociale discutate în răsăritul Europei. Autorul încheie cu cîteva observații asupra unor puncte de vedere care se află în contradicție cu explicațiile sale.

O contribuție mărunță dar originală și valoroasă ni se pare aceea a lui J. Balázs, cuprinsă în articolul *Les vestiges de la goliardise dans le vocabulaire hongrois* (p. 169—188). Scopul lui J. Balázs este de fapt explicarea etimologică a cuvîntului maghiar *galád* „om intrigant, răutăcios și șmecher”. Pentru a ajunge aici, el ne poartă în urmă cu secole, studiînd secta așa-numiților *goliarzi* (clerici vagabonzi care trăiau din ocupații nedemne; erau minii, bufoni, prezicători, șarlatani etc.), precizează sensul vechi al numelui *goliard* („mîncăcios, lacon”), etimologia (< *Goliath*, eroul biblic) și sinonimele lui (*gulosus*, *leccator*, în magh. *gallyát ember*). Cu argumente convingătoare, autorul dovedește că termenul maghiar *galád*, considerat pînă acum de origine obscură, este un împrumut din latina medievală din cuvîntul *goliardus* și datînd aproximativ din secolul al XIII-lea—XIV-lea.

Fără a exclude în mod absolut posibilitatea provenienței directe din numele de persoană *Goliath* sau dintr-un italian *goliardo* (provenit tot din limba latină), Balázs își menține convingerea că termenul e de origine latină și că inițial a fost substantiv, primind abia mai tîrziu funcția adjectivală în limba maghiară. Cercetările în jurul cuvîntului *galád* demonstrează că studenții vagabonzi și grupurile de clerici vagabonzi jcau un rol important la acea epocă în Ungaria. Originile acestui cuvînt confirmă de asemenea constatările lui Tibor Kádor asupra rolului goliarzilor unguri în formarea poeziei din evul mediu.

În fascicula 3—4 a tomului VII ne atrage atenția studiul care ocupă primele pagini, intitulat *Contribution à l'histoire des termes*

„balade” et „romance” și semnat de B. Zolnai. Analizînd forma și conținutul termenilor *baladă* și *romanță*, urmărind semnificația lor de-a lungul epocilor și la diferite popoare, autorul ajunge să stabilească următoarele etape în evoluția acestor termeni:

1) *Balada* = „*poemă cu formă fixă*”, sens cu care balada a pătruns în literatura maghiară la începutul secolului al XX-lea, ca un gen rar, excepțional, reprezentat mai ales prin poetul József Attila.

2) *Alternanța termenilor „baladă” și „romanță*”. Avînd de ales între termenul de *baladă* și cel de *romanță*, literatura germană i-a adoptat pe amîndoi, fără a ajunge la un acord definitiv în ce privește deosebirea dintre cele două genuri. Baladele lui Goethe și Schiller au eliminat din uz romanța frivolă „à la français”. În schimb romanța în manieră romantică, reprezentată prin Herder, s-a răspîndit pînă în Ungaria și, sub accepțiunea herderiană („mică poemă epică”), termenul de romanță a devenit cvasi sinonim cu cel de baladă. Deci balada și romanța apar în Austria și Ungaria ca genuri gemene ce se aseamănă și diferă totodată, fără a se putea stabili exact prin ce anume și în ce fel.

3. *Romanța* = „*poemă lirico-epică*”. În ciuda ezitărilor și a alternanțelor, cei doi termeni nu s-au confundat. Nota care îi separă deslul de net în literatura maghiară a secolelor XVIII—XIX este faptul că balada e considerată prin excelență o povestire, pe cînd romanța e concepută ca o poezie lirică, în care intră o doză redusă de elemente epice.

4) *Balada (epică) gen depășit*. După o perioadă de apoteoză (reprezentată prin Schiller și Goethe în Germania și prin J. Arany în Ungaria), balada începe să decadă. La sfîrșitul secolului al XIX-lea se face simțită reacțiunea împotriva acestui gen, considerat ca lipsit de valoare. O ruptură completă de baladă se manifestă concret la începutul secolului al XX-lea în opera lui Ady Endre, poet revoluționar care atribuia termenului baladă un sens larg, peiorativ, sintetizînd în el expresia totală a unei țări retrograde, a unei epoci politice pe cale de dispariție. La rîndul ei, romanța tradițională, plină de dulcегări, suferă o devalorizare din punct de vedere semantic, datorită mai ales ideilor noi exprimate de Maiakovski.

5) *Balada* = „*istorie tristă*”. În ciuda tendinței de dispariție a genului, s-a păstrat multă vreme vechiul prestigiu al numelor

baladă și romanță și ele au servit de model unor serii de poeme care, în sens strict, nu sînt nici balade nici romanțe, ci „povestiri ale unor evenimente triste, cu tendințe sociale”. Au scris astfel de poezii în Ungaria Gy. Faludy, A. K. Herczeli, N. Radnóti, A. Szabados etc. J. Attila dă un sens nou mai evident vechii balade. S-au scris balade de acest gen și în proză: L. Kassák, F. Karinthy etc.

6) *Baladele martirilor*. După o jumătate de secol de la protestul lui Ady Endre împotriva baladei, critica literară maghiară cere poezilor să găsească mijloacele de a transmite acest gen literaturii actuale. Într-adevăr, încă înainte de exprimarea teoretică a necesității ei, balada apăruse în Ungaria cu un conținut nou. Poeți ca: E. Hamburger, L. Gerebys, E. Gyertyán, Z. Keszthelyi, E. Sebők etc. își iau subiectele din tristele evenimente ale războiului, din experiențele tragice ale ocupației străine, din sacrificiile reconstrucției. A apărut astfel un gen nou de balade, balade ale martirilor, care au cunoscut o dezvoltare practică și teoretică mai ales în literatura franceză și în cea sovietică.

7) *Balada* = „*cînt de bucurie*”. Rezultatul cel mai proaspăt al evoluției baladei este dispariția elementului esențial al vechii balade epice, dispariția tragicului, care e înlocuit printr-un imn de bucurie închinat prezentului și noii societăți. Numele de baladă nu mai servește aici decît pentru a sublinia importanța sentimentului optimist care respiră din întreaga creație. Deși genul nu e definitiv constituit, indicii lui se pot observa în cîteva poezii izolate, apărute în revistele din provincie.

Ain insistat asupra articolului lui B. Zolnai, deoarece concluziile care se desprind din el pot fi generalizate și prezintă interes pentru oricare filolog. Cercetarea semasiologică întreprinsă de B. Zolnai dovedește că termenii convenționali ai literaturii nu trebuie considerați ca niște tipare valabile pentru orice epocă și pentru orice popor, ci trebuie studiați în mediul istoric specific, în interiorul uneia sau altele din comunitățile lingvistice în care au apărut și s-au dezvoltat.

Fascicola 3—4 a tomului VII se încheie cu articolul lui M. Kázmér, *Treize ans de recherches toponymiques hongroises (1945—1957)* (p. 379—412). Este de fapt o dare de seamă amănunțită asupra activității bogate a lingviștilor maghiari în domeniul toponimiei.

Lidia Știrlea

DICȚIONAR ROMIN—MAGHIAR (ROMAN—MAGYAR SZOTAR)

Editura Științifică, 1957, 1275 p.

La sfîrșitul anului 1957 a apărut în vitrinele librăriilor Dicționarul romin-maghiar, redactat de un colectiv de cercetători de la Institutul de lingvistică din Cluj, redactor responsabil fiind tov. B. Kelemen. De la apariția dicționarului romin-maghiar publicat de V. Cheresteșiu și colaboratorii săi a trecut mai bine de trei decenii. Acest dicționar a fost depășit, datorită, în primul rînd, schimbărilor radicale intervenite în societatea noastră și stadiului actual al științei, care se reflectă și în lexicul limbii. Numeroase cuvinte, azi foarte frecvente, nu se găsesc în dicționarul lui Cheresteșiu, de altfel foarte util la vremea sa. Ne gîndim aici la cuvintele care se referă la noile realități sociale, economice și politice din țara noastră, precum și la terminologia științifică actuală.

Iată cîteva exemple: **activist**, *-isti hn ʃn* (párt)aktivista; *~ de partid*, [RNK, MNK] pártaktivista, [MNK] pártmunkás; **auto-critică** *nn ʃn* önbírálat, önkritika; **colectivist**¹, *-istă; -iști, -iste mn* [RNK] kollektív gazdasági, [MNK] termelőszövetkezeti; **colectivist**², *-iști hn ʃn* [RNK] kollektivist, [MNK] termelőszövetkezeti tag; **leninism** *sn ʃn* leninizmus; **leninist**¹ *-istă; -isti, -iste mn* lenini; **leninist**², *-iști hn ʃn* Lenin híve, leninista; **gestionar**, *-ri hn ʃn* 1. kezelő; ügyvezető; 3. vagyonkezelő; **radio**, *-ouri sn ʃn* 1. rádió(készülék); 2. rádió (intézmény); sau compusele lui **radio**; **radioactiv**, **radioactivitate**, **radioamplificator**, **radiocomunicație**, **radiodifuziune**, **radioemittor**, **radioficare**, **radiofocat**, **radiofonic**, **radiofonie**, **radiografic**, **radiojurnal**, **radiolog**, **radiologie**, **radioscopie**, **radiotelegrafia**, **radiotelegrafist**, **radiotransmisiune** etc., etc. Unele cuvinte se găsesc în dicționarul lui V. Cheresteșiu cu alt sens decît cel folosit azi. De exemplu, cuvîntul **chiabur** la Cheresteșiu are sensul de (foarte bogat) „dúsgazdag” și nu sensul de „kulák” (exploatare rurală). În vechile dicționare, pentru cuvîntul **agitator** se dădeau corespondentele maghiare „izgató, bujtogató, békebontó, főkölömpös” (= instigator), iar nu cele corecte, folosite azi. Se găsesc de asemenea în acele dicționare cuvinte la care lipsesc unele dintre sensurile mai importante. La cuvîntul **buletin**, *-ne*, de exemplu, figurează în noul dicționar șase sensuri, față de două cîte sînt date în dicționarele vechi.

Tocmai din motivele de mai sus Aca-

demia R.P.R. și-a înscris în planul său redactarea unui dicționar romin-maghiar și maghiar-romin. Însă acest dicționar fiind de proporții mari și destinat în primul rînd specialiștilor, Editura științifică pentru a veni în ajutorul elevilor și oamenilor muncii maghiari care doresc să învețe limba romină — și desigur aceștia din urmă sînt din ce în ce mai numeroși — a hotărît editarea a două dicționare: romin-maghiar și maghiar-romin, de proporții mai mici. Redactarea acestor dicționare a fost încredințată unui colectiv format din lexicografi romini și maghiari, ceea ce a asigurat nivelul corespunzător unui dicționar științific. Dicționarul apărut, redactat pe baza unor principii moderne de redactare a dicționarelor bilingve, conține aproximativ 40.000 de cuvinte-titlu, abrevierile cele mai uzuale în limba romină, noțiuni elementare de gramatică a limbii romine, precum și îndrumări pentru folosirea dicționarului.

Acest dicționar e cu mult superior dicționarelor similare apărute în trecut.

Ortografia materialului din dicționarul de față este în conformitate cu noile norme ortografice rominești, cît și cu cele maghiare, deci are caracter normativ.

Materialul inclus în dicționar a fost selecționat cu grijă, eliminîndu-se elementele de prisos, care figurau în dicționarele vechi (de exemplu, verbul **cabulipesc**, *-si, -sit* sau substantivul **prisnă**, *-ne; pertie, -ii* și alte cuvinte de acest fel ieșite din uz). Totodată au fost incluse cuvintele necesare înțelegerii presei, cele uzuale în viața publică, precum și cuvintele cu o circulație mai restrînsă, însă necesare înțelegerii operelor marilor clasici sau scriitorilor contemporani consacrați ai literaturii romine. Ordinea sensurilor cuvintelor tratate a fost stabilită pe baza frecvenței lor și nu după criterii istorice.

Se dau, prin abrevieri, indicații foarte amănunțite referitoare la sfera de circulație și de întrebuințare a cuvintelor sau la frecvența lor, precum și indicații cu caracter stilistic *all, anat, ásv, csill, ép, argó, átv, biz, gúny, mellöz, fell, elav, rég, etc.*). Acest fapt prezintă o importanță deosebită în folosirea corectă a cuvintelor.

Dicționarul romin-maghiar este foarte bogat în sinonime, ceea ce din punct de vedere didactic este important, pentru că ajută la îmbogățirea vocabularului elevilor și

la dezvoltarea cunoștințelor lor despre limbă. La cuvântul **admirativ** (2), de pildă, se dau sinonimele *bámuló, rajongó, imádó*. La verbul **calici** (1) sinonimele *leszegényít, kol-dusbotra juttat, nyomorba dönt*. Pe lângă numeroase citate și exemple care ilustrează sensurile cuvintelor, dicționarul cuprinde un număr de locuțiuni, expresii și proverbe a căror cunoaștere ușurează simțitor însușirea teineică a limbii române.

Dar lucrarea de față are și câteva deficiențe și omisiuni. De exemplu, lipsește din dicționar pronumele *voi*, verbul *a voi*, substantivul *voiaj* și încă câteva cuvinte, precum și unele expresii mai uzuale. Cîteodată mai lasă de dorit și ordinea sensurilor. Astfel, de

exemplu, la cuvântul **treime** ordinea sensurilor 2. și 3. trebuie inversată, iar la cuvântul **trepan** sensul 2. ar trebui dat înaintea sensului 1.

Cu toate aceste lipsuri, inevitabile la o astfel de lucrare, sîntem de părere că noul dicționar va fi de real folos pentru învățarea limbii române de către maghiari. Dicționarul de față, ca un rezultat al colaborării specialiștilor romîni și maghiari, este un simbol al frăției celor două popoare și o expresie a eforturilor comune pe care le depun în interesul construirii științei și culturii socialiste din Republica Populară Romînă.

L. Csák

ȘTEFAN BEZDECHI

(1888—1958)

Cu dispariția profesorului Ștefan Bezdechi cultura noastră contemporană pierde pe unul dintre cei mai erudiți și mai activi susținători și propagatori ai valorilor umanismului antic, un filolog clasic de mare prestigiu, un scriitor subtil și un mare om de inimă. Se poate spune, dacă ținem seama de ceea ce s-a făcut în trecut la noi în privința asimilării literaturii clasice antice, că nici un specialist în acest domeniu n-a publicat mai multe studii, n-a tradus mai mult și din autori atât de variați ca Ștefan Bezdechi. Bibliografia operei sale este impresionantă prin numărul și calitatea conținutului și a formei în care au fost redactate toate contribuțiile lui științifice și traducерile la care a muncit cu pasiune toată viața.

Domeniul atât de vast al culturii greco-latine cît și unele ecouri ale ei în cultura bizantină și în cea modernă, au fost cercetate de Ștefan Bezdechi sub diverse raporturi, dovedind o egală competență în filologie, filozofie, istorie literară, arheologie, în cultura religioasă. Puțini specialiști contemporani au ajuns să se exprime atât de corect și de fluent ca el în limba latină literară.

Ștefan Bezdechi s-a născut în 1888 la Ploiești, dintr-o familie de macedoneni stabiliți în România. A făcut studii strălucite la București, Berlin și la Școala română din Roma. Tînărul om de știință a fost remarcat de la început pentru pătrunderea, zelul și munca sa stăruitoare, pentru talentul literar care însușeșea scrisul său. Paralel cu specializarea sa în filologie clasică, Bezdechi și-a lărgit și adîncit cercul de cunoștințe în literatura universală, în istoria culturii noastre. Îndată după primul război mondial, Ștefan Bezdechi a fost numit conferențiar, apoi profesor la Universitatea din Cluj. În acest oraș și-a desfășurat apoi activitatea sa didactică și științifică timp de peste trei decenii, stimînd și inițiind tineretul în manifestări științifice și culturale serioase. Datorită calităților lui deosebite, Bezdechi s-a bucurat totdeauna de prețuirea tineretului; îndemnul lui de a studia lezaurul culturii vechi, de a păstra valorile fundamentale transmise prin tradiție, a fost ascultat de mulți.

Adînc legat de cultura antichității, filologul clujean a fost în același timp și un spirit deschis către noutățile veacului. El a prețuit creația modernă în manifestările ei esențiale, pe care le-a interpretat legîndu-le de tradiția spirituală umanistă.

În momentul în care această marcantă personalitate nu mai este printre cei vii se cuvine să reamintim contribuția lui remarcabilă la îmbogățirea culturii noastre contemporane și la păstrarea contactului ei cu izvorul literaturii antice.

La numai cîțiva ani de la stabilirea sa în Cluj, Ștefan Bezdechi a publicat un studiu masiv în care a analizat cu finețe și cu o documentare impresionantă una din cele mai frămîntate epoci ale culturii ateniene, vremea în care a trăit și a scris Aristofan, genialul autor al unor comedii de mare răsunset. Volumul intitulat *Aristofan și contemporanii săi* (1923) reînvie într-o amplă reconstituire istorică frămîntările politice și contradicțiile social-culturale din epoca lui Pericle, adică din vremea războiului peloponeziac. Coexistența unor personalități de primul rang în cultura Atenei, aflată la apogeul puterii

ei, lupta dintre tradiție și înnoire, dintre tendințele conservatoare — sprijinite și de Aristofan — și forțele reformatoare, mai libere în concepții, mai îndrăznețe în afirmări și elanuri individualiste, au dat peisajului moral al acelui moment istoric grandioare și adâncime. Ștefan Bezdechi a reținut liniile esențiale ale acestei epoci elervescente și analizând concepția și creația lui Aristofan ne-a evocat cu bogăție de informații și cu real talent o lume de mult apusă, o lume care a lăsat moștenire Europei opere celebre: tragedii, comedii, tratate filozofice, istorii atât de originale ca Iond, ca observații morale, ca expresie poetică. Aristofan, Euripide, Eschil, Tucidide, Pericle, Cleon, Socrate apar conturați în linii viguroase cu tot specificul și dinamica personalității lor și a epocii pe care au ilustrat-o. E greu de găsit în literatura noastră o monografie mai doctă și mai atrăgătoare asupra unui însemnat moment literar antic: acest volum vechi e și azi instructiv, cu toate limitele concepțiilor autorului, concepții care în zilele noastre ar avea desigur nevoie de unele rețușuri.

Într-un alt volum, *Gînduri și chipuri din Grecia veche*, Ștefan Bezdechi a adunat studii documentare, cu bibliografia la zi, despre istoriografia greacă, despre Homer, Socrate, Antifon, Andocide etc. Multe alte studii asupra scriitorilor greci și latini au fost publicate de el în „Anuarul Institutului de studii clasice” de la Cluj, unele ca prefețe sau introduceri la numeroasele traduceri pe care le-a dat culturii noastre între cele două războaie mondiale. Culegerea acestor studii în volum ar aduce un real folos învățămîntului și numeroșilor cititori dornici să cunoască civilizația, gîndirea și literatura faimoasă a antichității greco-latine. Paginile lui Bezdechi ilustrează în special trei domenii fundamentale ale culturii eline: *drama*, prin opera lui Eschil, Sofocle, Euripide, Aristofan, Menandru; *istoria greacă* reprezentată în special prin Herodot, Tucidide, Xenofon, Polybiu, Plutarh; *filozofia*, în care au excelat, în antichitate, Socrate, Platon, Aristotel, Plutarh, Marc Aureliu etc. La acestea trebuie adăugate cercetările asupra epopeilor homerice, asupra originalei creații a lui Hesiod, a cărui carte *Lucrări și zile de curînd apărută*, e ultimul mesaj umanistic al lui Ștefan Bezdechi.

Cercetările sale nu s-au oprit numai la epoca clasică. Literatura greacă de mai târziu, bizantină ori patristică, are cîteva nume celebre. Printre ele, Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur reprezintă puternice figuri care l-au atras prin originalitatea cugetării, prin pasiunea argumentelor, a tezelor pe care le-au apărut cu atîta fervoare și prin specificul stilului lor. L-a atras apoi din literatura latină mai ales personalitatea puternică și destinul trist al lui Ovidiu. Din opera lui ne-a dat frumosul volum de traduceri *Tristia* (1930). Transpunerea românească a păstrat forma originală a versificației latine, încît după excelența interpretare românească în hexametri a „Iliadei” de G. Murnu, cititorul se reîntîlnește cu versul elegiacului latin, păstrat în forma distihului original. Despre Ovidiu, Șt. Bezdechi a mai publicat în latinește *Marginalia ad Ovidii Tristia*, considerații de istorie literară și de filologie (1933), studiu care a fost reprodus recent în volumul festiv tipărit de Academia noastră cu prilejul bîmilenarului nașterii poetului latin. Tot în latinește a publicat două articole mai mici: unul în anul 1936, cînd se împlineau două mii de ani de la nașterea poetului latin Horațiu, *Ad bis millesimos Horatii natales*, celălalt în legătură cu raporturile dintre cei doi poeți latini: *Horatius et Ovidius* (1936).

Preocupările lui Ștefan Bezdechi au mers și în alte direcții ale culturii. Un interesant studiu lexical asupra vulgarismelor în epopeea poetului grec Nonnos de la începutul secolului al V-lea, un volum de texte antologice cuprinzînd păreriile scriitorilor greci asupra sportului sub titlul *Sportul la eleni* (1930), un alt volum *Antologia poeziei grecești* (1800—1930), o carte despre viața și opera primului umanist român N. Olahus, studii și comentarii asupra multor altor autori antici incluși în programele analitice au îmbogățit treptat bibliografia lucrărilor sale.

Un capitol al acestei bibliografii, legat de istoria culturii românești, îl formează studiile în care este urmărită influența antichității asupra literaturii noastre. Aici intră: *Fliade Rădulescu și Aristofan* (1926), *Reminiscențe antice în teatrul românesc* (1928). O încercare originală care merită să fie reținută, în ordinea lucrărilor speciale, pentru că nu știm ca cineva să mai fi încercat o interpretare similară, este *Eminescu în latinește* („Gînd românesc”, 1934).

Cel care cunoștea atît de bine bogăția gîndirii și a artei antice și urmărise ecourile lor prelungite în cultura de mai târziu a Europei și în literatura noastră modernă, își dădea bine seama că legătura contemporanilor cu vechiul tezaur al umanismului antic poate fi

oricînd utilă activității culturale și literare a vremii noastre. Pentru a păstra vie în conștiința contemporană importanța valorilor vechii culturi și pentru a apăra clasicismul antic într-o vreme cînd excesele modernismului și curentele decadente, sfidînd tradițiile, propuneau principii și modele de creație absurdă, haotică, Șt. Bezdechi a vorbit cu căldură despre necesitatea studiului antichității. Umanismul antic, ca izvor de cultură, ca tradiție milenară în Europa, cultivă respectul pentru adevăr, pentru știință, pentru echilibru și armonie. Șt. Bezdechi a fost un neobosit propagator al celor mai nobile principii estetice și morale, constituite în cadrul operelor clasice, atît de inspirate și de originale. În acest sens a ținut numeroase lecții și conferințe despre rostul și justa interpretare modernă a culturii greco-latine. Conferințele lui *Pentru clasicism*, *Rostul studiilor clasice* cuprindeau un îndemn și o argumentare convingătoare despre importanța cunoașterii tezaurului umanist.

La catedră, în munca individuală științifică, neostenită, ca scriitor și publicist, după ce a fost prezent în toate formele de manifestare culturală, Ștefan Bezdechi lasă în urma lui o operă bogată. Locul rămas gol prin dispariția lui poate fi apreciat în adevărata lui dimensiune atunci cînd avem în față bogatul număr de lucrări prin care s-a impus în cultura noastră. Specialiștii în filologia clasică vor găsi în aceste lucrări adevărate modele de erudiție, mîgală, pasiune pentru tot ce e adevăr și frumos în gîndirea antichității. Moștenirea culturii greco-latine are, prin dispariția lui Bezdechi, un interpret mai puțin. Mesajul credinței și rodul priceperii sale au rămas însă printre noi și cu ele eternă amintirea lui Ștefan Bezdechi.

Gh. Bulgăr

INDICELE VOLUMULUI AL III-LEA (1958)

INDICE DE MATERIE*

A

ALBANEZA, limba 102—103
 ANALOGII lexicale 275
 ANTONIME 279
 ANTROPONIME illire și messapice 94—97; valoarea lingvistică a ~ lor illire 92—94
 ANTROPONIMIE 249—253, 268; frecvența numelor de persoană în ~ a din Valea Sebeșului 283
 APELATIVE, raportul între evoluția ~ lor și aceea a toponimelor 281—282; ~ care stau la baza formării de nume topice 297—298
 ARGOU 279
 ARTICOLUL din punct de vedere noțional și lingvistic 165—168

B

BEMOLARE, corelația consonantică de ~ în graiul tecucean 126—131

C

CANTITATEA cu rol fonologic 135; legătura între ~ și accent în împrumuturile maghiare din limba română și în cele românești din limba maghiară 135—140, 271
 CIBERNETICA 280
 CONJUNCȚIILE din punct de vedere noțional și lingvistic 165—168

CONSOANE dorsopalatale (muiate) în limba română 143—149
 CONSONANTISMUL limbii illire 99—101; ~ în „Legenda Duminicii” din Codicele de la Ieud 111—112; ~ în primul sistem fonologic al graiului tecucean 126—131; ~ celui de-al doilea sistem fonologic al graiului tecucean 131
 COORDONAREA ca raport între subiect și predicat 175—177
 CORELAȚIA fonologică de palatalizare (diezare) în limba română 143—149; ~i fonologice de timbru în graiul tecucean 126—131
 CULTIVAREA LIMBII române literare 30—31
 CUMAN, dialectele ~e 303—304
 CUVINT, definiție 161—162; rolul ~ului în cunoaștere 161—168; raporturile între ~ și noțiune 162, 168—170; conținutul ~ului 170—171; ~ul în propoziție și frază 171—172; legătura dintre sensul și forma ~elor onomatopoeice 185—194; ~e maghiare cu o final, care se termină în limba română în -ău, -eu 138; ~e maghiare terminate în ô, care se termină în limba română în -ău, -eu 139; ~e bisilabice maghiare cu prima silabă lungă, care în limba română este accentuată 139; ~e bisilabice maghiare cu vocala a doua lungă, trecută în limba română în vocală accentuată 139; ~e trisilabice maghiare cu ultima vocală lungă, trecută în limba română în vocală accentuată 139; ~e trisilabice maghiare cu vocala a doua lungă, trecută

* Indicele de materie a fost întocmit de I. Stan.

în limba română în vocală accentuată 139; ~e trisilabice maghiare cu două vocale lungi, accentuate în limba română pe una din vocalele lungi 140

D

DIALECTAL, diferențele ~e ale limbii române se datoresc încrucișării etnice și lingvistice 64, 227; vechimea trăsăturilor ~e românești 227; împărțirea ~ă în limba română veche 228

DIALECTE sociale 279; sistemul fonologic al ~lor transdunărene 119

DIALECTOLOGIE 12—14, 63—72, 265—267, 279, 294—295

DIEZARE, definiție 127; corelația consonantică de ~ în graiul tecucean 126—131

DIEZAT, consoană ~ă (definiție) 143

DURATĂ, variațiile de ~ a fonemelor limbii române 135; ~ fonologică în limba maghiară 136

E

ECHIVALENȚA morfologică a variantelor fonemelor vocalice din graiul tecucean 122

ETIMOLOGIC, note ~e 258—262

ETIMOLOGIE, a cuvintului *nisetru* 153—158; *abua*, *bua*, *bui* 259—261; *hadă* 261—262; *agheu* 262

F

FILOLOGIE clasică 307—309; ~ romanică 277; ~ românească 75—86, 267; ~ slavo-română 109—117, 273

FINO-UGRIC, originea construcțiilor posesive din limbile ~e 301

FINO-UGRIENI 301

FOLCLOR 13

FONEMELE vocalice ale graiului tecucean 123—124; ~ consonantice 126

FONETIC, trăsăturile ~e caracteristice ale subdialectelor românești 66; particularități ~e în „Legenda Duminicii” din Codicele de la Ieud 109—112

FONETICĂ 12—14, 15—16, 266—267, 271, 279; ~ limbii illire 99—101

FONOLOGIE 15—16, 119—132, 143—149, 266—267, 271, 272, 279

FRECVENȚA fonemelor consonantice în graiul tecucean 127; ~ variantelor fonemelor vocalice 129

G

GRAFIA în „Legenda Duminicii” din Codicele de la Ieud 109—112

GRAIURI, gruparea în subdialecte a ~lor dacoromâne 63; vechimea 63

GRAMATICA 175—182, 268, 272; ~ istorică a limbii ruse 278

H

HIDRONIME de origine pecenego-cumană în limba română 282

I

I, probleme de morfologie și ortografie în legătură cu *y* și *~* în limba română 255—258

IER, tratamentul ~urilor în „Legenda Duminicii” din Codicele de la Ieud 109—110

ILLIR, poziția lingvistică a ~ilor 89—103; limba ~ă 89—103; valoarea lingvistică a antroponimelor ~e 92—94; nume ~e 94—97; rădăcini (baze) indo-europene în nume ~e 97—99; fonetica limbii ~e 99—101

INDO-EUROPEAN, rădăcini (baze) ~e în nume illire 97—99; lingvistica ~ă 277

INFLUENȚA maghiară asupra limbii române 219—224

INTERJEȚIILE din punct de vedere noțional și lingvistic 163—165; ~ ca elemente de semnificație gramaticală a propoziției 278

ISTORIA LIMBII, elemente din ~ ~ române și a formării poporului român 53—61

ISTORIA LINGVISTICII 279; contribuții maghiare în ~ ~ românești 299—300

IUS, tratamentul ~urilor în „Legenda Duminicii” din Codicele de la Ieud 110—111

J

INCRUCIȘARE, deosebirile fonetice ale subdialectelor românești cauzate de ~a cu alte limbi 64

J

JARGON 279

L

LEXICAL, elementul ~ autohton (pre-roman) din limba română este de origine traco-dacică 103; variante ~e ale cuvintelor onomatopice 189—190

LEXICOGRAFIE românească 265, 274—276; ~a românească în secolele al XVII-lea—al XVIII-lea 199—217; ~sovietică 279; ~ maghiară 295, 303—304; ~a veche maghiară 286—289

LEXICOLOGIE românească 227—244, 267; ~ maghiară 267, 297

LIMBAJ profesional 279; ~ social 279; ~ de clasă 279

LIMBA, unitatea dialectică dintre ~ și gândire 278

LIMBA LITERARĂ 17—31, 268, 272, 278; locul literaturii în studiul ~ 18—23; începutul ~ ~ românești 23—29; stilurile ~ ~ românești 27; cultivarea ~ ~ 30—31

LINGVISTICA GENERALĂ 161—168, 185—194

LOCUȚIUNI VERBALE în limba română 289—292; definire 289—290; componența ~ ~ în limba română 290—291; caracteristicile gramaticale 291; rolul ~ ~ în formarea cuvintelor 291; originea ~ ~ 291—292

M

MESSAPIC, limba ~ă 90; nume ~e 94—97

MORFOLOGIC, fenomene ~e în „Legenda Duminicii” din Codicele de la Ieud 112

MORFOLOGIE 255—258; ~ comparată 278

MUIERE MUTATIVĂ, definiție 127

N

NOTIUNE, raporturile între cuvânt și ~ 162, 168—170

O

OMONIME 279

OMONIMIE, delimitarea între ~ și polisemie 279; ~ onomatopeică 186—187

ONOMASTICA românească 249—253, 280—283; ~ rusă 280

ONOMATOPEE, ~a din punct de vedere noțional și lingvistic 163—165; raportul dintre aspectul fonetic și sensul ~ilor 185—194; trăsăturile specifice ale ~ilor 185; definirea ~ii 188—189; condiționarea aspectului fonetic al ~ilor 188—189

ORTOGRAFIE 255—258

P

PALATALIZARE MUTATIVĂ, vezi MUIERE

POLISEMIE, delimitarea între omonimie și ~ 279; ~ onomatopeică 187—188

PORECLE intercomunale în Valea Bistriței (Moldova) 249—253

PREDICAT, natura raportului dintre subiect și ~ 175—182; raportul de independență dintre subiect și ~ 177—178

PREPOZIȚIA din punct de vedere noțional și lingvistic 165—168

R

RAPORTURI LINGVISTICE slavo-române 63—72; ~ ~ maghiaro-române 63—72, 135—140, 219—244, 271, 272; ~ ~ româno-maghiare 135—140, 271, 272; ~ ~ germano-române 272

RECONSIDERAREA moștenirii lingvistice 268, 270—271

REGIONALISME de origine latină în „Palia de la Orăștie” 229—232; de origine slavă 232—234; de origine maghiară 234—241; de origine germană 241—242

S

SATEM, grup de limbi ~ 101

SEMANTIC, note ~e 262—264

SINONIME 274—276, 279

SINONIMIE perfectă și aproximativă 274; ~ onomatopeică 185—186

SINTACTIC, fenomene ~e în „Legenda Duminicii” din Codicele de la Ieud 112

SINTAGMATICA 279

SINTAXA 175—182

SISTEM, coexistența mai multor ~e fonologice într-o comunitate lingvistică 119; importanța stabilirii ~elor fonologice pentru împărțirea dialectală 119—120; coexistența a două ~e fonologice în graiul tecucean 119—132; ~ul fonemelor vocalice în graiul tecucean 120—126; ~ul vocalic linear al graiului tecucean 123—124; ~ul fonemelor vocalice ale graiului tecucean în silabe accentuate 123; în silabe neaccentuate finale 123; în silabe neaccentuate mediale 124; ~ul vocalic triunghiular al celui de-al doilea ~ fonologic al graiului tecucean 131

SLAV, elementele ~e în limba maghiară 284—286

SLAVISTICA 13—14, 278

SLAVONA „Legenda Duminicii” din Codicele de la Ieud 109—117

STIL, ~urile limbii române literare 27; interiorizarea narației în ~ul lui Camil Petrescu 35—48

STILISTICA 268

STRUCTURAL, analiza ~ă și semantică a unităților lingvistice 278
 STRUCTURALISM LINGVISTIC 279
 SUBDIALECT, contribuții slave și maghiare la formarea ~elor dacoromâne 63—72; gruparea în ~e a graiurilor dacoromâne 63; vechimea 63; deosebirile fonetice ale ~elor românești cauzate de încrucișarea cu alte limbi 64; contribuții fonetice slave și maghiare la formarea ~ului muntean 66—67; a ~ului bănățean 67; a ~ului moldovean 67—68; a ~ului crișean 68—69; a ~ului maramureșean 69—70; contribuții lexicale slave și maghiare la formarea ~elor dacoromâne 71—72
 SUBIECT, natura raportului dintre ~ și predicat 175—182; raportul de independență dintre ~ și predicat 177—178
 SUBORDONAREA ca raport între subiect și predicat 178—182
 SUPRANUME intercomunale în Valea Bistriței (Moldova) 249—253
 T
 TERMINOLOGIA științifică 279; ~ botanică românească în vocabulare și dicționare din secolele al XVII-lea—XVIII-lea 199—218
 TON, înălțimea ~ului consoanelor în limbile română, rusă și slovacă 148—149

TOPIC, nume ~e ucrainene 281; pece nege, cumane și turcești 281, 282
 TOPONIME maghiare de origine cumană 301
 TOPONIMIC, sufixe ~e 283
 TOPONIMIE 272—273, 280—283, 296—299; ~a urbană franceză 296—297; fapte gramaticale reflectate în ~ 298
 TRACA, limba ~ 100

U

u, probleme de morfologie și ortografie în legătură cu ~ și l în limba română 255—258

V

VARIANTE, dependența ~lor combinatorii ale fonemelor vocalice de consoanele vecine 121—122, 124—126; ~le fonemelor consonantice în graiul tecucean 130; ~ lexicale ale cuvintelor onomatopoeice 189—190
 VENETA, limba ~ 90
 VERBELE auxiliare din punct de vedere noțional și lingvistic 165—168
 VOCALE, particularitățile ~lor accentuate în limba rusă 137—138; în limba cehă 138
 VOCALISMUL limbii ilire 99

INDICE DE AUTORI ȘI DE OPERE*

A

Abaev, I. V. 279
 Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 299—302
 Adigard des Gautries, J. 296
 AIIN 239
 AISC 95, 97
 Alexandrescu-Dersca, M. 283
 Alexi, I. 217
 Alexici, G. 219, 221
 ALF 59
 Albert, L. 296
 ALR 12, 13, 63, 66, 67, 68, 69, 120, 123, 124, 125, 135, 136, 222, 223, 229, 230, 232, 258, 263, 265, 272

ALRT 122, 125, 135, 136
 Andreev, N. D. 277, 280
 Anonymus Caransebesiensis 201—202
 Antal, P. 18
 Antipa, Gr. 154, 155, 156, 157, 158
 Antonescu, C. S. 154
 Apostol, P. 167, 168
 Apresian, D. I. 279
 Arbore, Al. P. 156, 158
 Arhiva 120, 125, 140, 234
 Asbóth, O. 220, 285
 Atila, F. R. 154
 Avram, A. 144, 147, 167

B

Bach, A. 298
 Bakos, F. 301
 Balan, A. T. 154
 Balázs, J. 301

* Indicele de autori și de opere a fost întocmit de I. Stan și V. Stanca.

Balcania 14
 Bally, Ch. 21
 Balkan-Archiw 102
 Barhudarov, S. G. 279
 Barić, H. 89, 91, 92
 Barițiu, G. 203
 Baron, R. 299
 Baróti, D. Sz. 288
 Baskakov, A. B. 280
 Băcescu, M. 163, 156
 Bărbulescu, I. 285
 BB 97
 BCH 95
 B. Dalm. 96
 Belkin V. M. 280
 Beniuc, M. 261, 262
 Benkő, J. 287
 Benveniste, E. 277
 Beregszászi, P. 299
 Berg, L. S. 154
 Berneker, E. 278
 Bernstein, S. V. 13
 Bessenyei, Gy. 286
 Beșuan, Al. 272
 Bezdechî, Șt. 305—307
 Bianu, I. 27, 235
 Bibicescu, Gh. 259
 Bibliografia românească veche 75, 76, 82, 85, 86, 235
 Bibliografia romino-ungară, 76, 82, 86, 200
 Binder, S. 233
 Bitay, A. 220
 Blédy, G. 136, 258—259, 268, 272, 284—286
 Bod, P. 204
 Bogdan, I. 122, 156, 234, 236, 237
 Bologa, V. 201
 Borșci, A. T. 270
 Borza, Al. 55, 199—218, 269
 Brătescu, C. 155
 Breban, V. 219—225, 265—270
 Broens, M. 297
 Broz, I. 154
 Brückner, A. 278
 Bucovina 217
 Bugnariu, I. 237
 Bulahovski, L. A. 191, 278
 Bulgăr, Gh. 23, 30, 274—276, 305—307
 Bulletin linguistique 123, 124, 125, 137, 143, 236
 Bourciez, J. 54, 57
 Byck, J. 23, 27, 29, 236
 Byhan, A. 155

C

CADE 221
 Candrea, G. 231, 234
 Candrea, I. A. 54, 122, 153, 155, 185, 259
 Cantemir, D. 292—294

Capeslus, B. 265
 Capidan, Th. 11, 57, 155, 231, 257
 Caracostea, D. 20
 Carnoy, A. 298
 Cartoian, N. 27, 109
 Cazacu, B. 19, 27, 28, 29, 41, 228
 CDDE 54, 55, 56, 58
 Cheresteșiu, V. 303
 Chidun, A. 30
 Ciciagov, V. K. 280
 Cikobava, A. S. 26
 Cihac, A. 153, 236, 263, 264, 285
 CIL 94, 95, 96, 97
 Cipariu, T. 15, 203
 Cimpeanu, E. 161—189, 268, 269, 272
 Cercetări de lingvistică 14, 15, 66, 116, 119, 128, 135, 143, 255, 267, 268, 269
 Codicele de la Ieud 109
 Codrul Cosminului 123
 Comșa, N. 202
 Conea, I. 282
 Corbea, T. 202—209
 Corlăteanu, N. G. 270
 Coteanu, I. 28, 161, 163, 165, 166
 Crețu, Gr. 199, 201, 202, 203
 Cristureanu, Al. 265—270
 Croce, B. 19
 Csák, L. 267, 303—304
 Cum vorbim 262
 Cuparencu, Livia 272

D

DA 185, 190, 191, 221, 223, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 259, 260
 Dacia 92, 101
 Dacoromania 13, 14, 57, 65, 69, 70, 109, 128, 188, 192, 202, 231, 233, 234, 235, 237, 239, 252, 255, 256, 263
 Dalameira, I. 155, 232
 Damé, Fr. 263
 Dauzat, A. 249
 DDRF 264
 Deborin, A. M. 279
 Dečev, D. 101, 102
 Deecke, W. 89, 90, 93, 96
 Delavrancea, B. Șt. 28
 Densusianu, O. 15, 20, 27, 28, 54, 111, 122, 155, 157, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 258, 260, 295
 Deșeriev, I. D. 278
 Dict. gr. rom. 265
 Dict. gr. sâs. 265
 Dict. ortoepic 16, 156
 Dict. rom.-magh. 262, 265, 303—304
 Dict. sinon. 274—276
 Dimitrescu, Florica 289—292
 DLRM 157
 DLRLC 16, 55, 231, 235, 256, 262, 264, 301

Donat, I. 282
 Doroszewski, W. 119
 Drăganu, N. 11, 109, 164, 201, 220, 231,
 234, 235, 237, 238, 255, 256
 Dragomir, S. 56, 65
 Drașoveanu, D. D. 175—183
 Drenski, P. 154
 Dumitrașcu, P. 268, 269, 270—273, 277—
 280
 Dumitrescu, I. 275

E

EDR 95, 96
 Efimov, A. I. 31
 Engel, I. C. 210
 Engels, Fr. 161, 177
 Ethnos 123

F

Fant, C. G. M. 143, 145
 Feldman, N. I. 279
 Fischer, E. 154
 Florea-Rariște, D. 269
 Flutre, L. F. 296
 Foucault, J. A. de 298
 Földi, J. 288
 Frîncu, T. 231, 234

G

Găldi, L. 201, 203, 210, 215, 220, 237,
 286—289, 299—300
 Gálffy, M. 294
 Gamillscheg, E. 122, 125
 Gaster, M. 227, 228
 Gerov, N. 154, 155
 Gherasim, V. 123
 Ghergariu, L. 259—262
 Gheție, I. 23, 30
 Gilliéron, J. 11, 59
 Giuglea, G. 11, 53—61, 269
 Giurescu, C. C. 155
 Glaster-Ungureanu, Grete 18
 Goga, N. 269, 270—273
 Gorki, M. 20, 28
 Gorski, D. P. 170
 Göbl, L. 203
 Gradea, Pia 286—289
 Grai și suflet 155, 232, 260
 Gramatica limbii romine (Academia RPR)
 16, 69, 162, 168
 Grammont, M. 190, 192
 Gaur, Al. 18, 19, 28, 123, 124, 125,
 143, 144, 163, 168, 185, 186, 189, 190,
 222, 236
 Guhman, M. M. 277
 Guriceva, M. S. 277
 Gvozdev, A. N. 279
 Gyarmathi, S. 287, 288

H

Halle, M. 119, 143, 145
 Halici, M. 201, 299
 Hasdeu, B. P. 15, 27, 109, 115, 201, 234,
 235, 259
 Heim, L. 273
 HEM 234
 Herzog, E. 123
 Hirt, H. 102
 Hodoș, N. 235, 240
 Holzträger, Fr. 269, 295
 Homorodean, M. 267, 269, 296—299
 Horálek, K. 280
 Houthe, E. 296
 Hrinčenko, O. 154

I

Ibrăileanu, G. 20, 24
 IF 95, 96, 97
 IGN 95
 Ilinskaia, I. S. 18
 Indrea, Al. 269
 Ionescu, I. 153, 155
 Iorga, N. 27, 155
 Iordan, I. 23, 24, 25, 26, 29, 30, 64, 120,
 123, 125, 164, 166, 167, 168, 175, 176,
 178, 179, 180, 181, 188, 192, 193, 227,
 228, 243, 274, 280, 281
 IPN 89
 Isacenko, A. V. 147, 148
 Ivanov, V. V. 279
 Ivanova, T. A. 278
 Ivankovič, F. 154
 Ivănescu, G. 23, 24, 228, 283

J

Jacquier, H. 264, 273
 Jahresb. 126, 155, 237
 Jakobson, R. 119, 143, 144, 145, 146
 Janda, J. 154
 Jánosvázi, G. 18
 Jokl, N. 89, 90, 91, 92, 96, 97, 99, 101, 102
 Jukovskaia, L. P. 278

K

Kalinin, A. V. 280
 Kalužniacki, E. 199
 Karadžić, V. St. 154
 Kárdos, T. 301
 Kassai, J. 287
 Kazinczy, Fr. 299, 300
 Kázmér, M. 302
 Kelemen, B. 75—87, 265, 267, 269, 271,
 295, 303
 Kiepert, H. 96
 Kiparsky, V. 270, 273

Király, P. 280
 Kiss, E. 273
 Klagstad, H. L. 119
 Kniezsa, I. 221, 235, 240, 284—286, 295
 Kolosy, B. 214—215
 Komissarov, V. N. 279
 Komlev, N. G. 170
 Kovács, F. 286
 Kovtun, L. S. 161
 Krahe, H. 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97
 Kresnerics, F. 287
 Kretschmer, P. 89, 90, 94, 96, 97, 102
 Kučera, H. 119
 Kuryłowicz, J. 277

L

Lacea, C. 220
 Lambrior, Al. 15
 Language 92
 Langue et Littérature 56
 Lebel, P. 299
 Lenin, V. I. 22, 163, 164, 166, 167, 169, 171
 Leonte, V. 154
 Levkovskaia, K. A. 278
 Lex. Bud. 153, 156, 214—215, 233
 Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum 215
 Lexiconul Marsilian 215—217
 Lombard, A. 255, 256
 Lozovan, E. 297
 LR 13, 15, 17, 19, 21, 23, 24, 25, 27, 30, 63, 65, 66, 70, 71, 167, 227, 228, 242, 243, 265, 268
 Lukács, L. 273
 Lunt, H. G. 128, 143, 145

M

Macrea, D. 11—16, 17—33, 128, 221, 228, 265, 268, 270, 271, 273
 Magyar Nyelvőr 31
 Mahek, V. 278
 Maior, Gr. 214, 215
 Maior, P. 300
 Manciualea, Șt. 202
 Marian, S. Fl. 259
 Marinovici, Rita 269, 294—295
 Marouzeau, J. 162
 Martinet, A. 121, 124, 146
 Marton, Gy. 18, 240, 266, 267, 271, 285, 297
 Márton, J. 294
 Marx, K. 161, 168
 Mayer, H. 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97
 Marzell, A. 57
 Meillet, A. 11, 162, 290
 Melich, J. 285
 Melniciuk, A. S. 279

Menzelius, D. C. 204
 Meyer, G. 102
 Meyer-Lübke, W. 56, 296
 Mic. dict. ort. 256
 Micu, S. 15, 214—215, 300
 Mihalcu, D. 270
 Mihăilă, G. 286
 Miletic, Lj. 155
 Miklosich, Fr. 230, 233, 284
 Mikuș, F. 279
 Mironov, S. A. 278
 Mistral, Fr. 296
 Mindrescu, S. C. 138, 219
 Mladenov, St. 96, 102, 114, 154, 155, 156, 157
 Moga, A. 56
 Moșoșnaia, T. N. 280
 Molnár, A. Sz. 206
 Molnar-Piurariu, I. 153, 214—215, 287, 300
 Moór, A. 301
 Muhin, A. M. 278
 Murádin, L. 272, 294

N

Naum, T. 257
 Negrescu, I. 140
 Neiescu, P. 135—142, 146, 266, 269, 271
 Niculescu, Al. 18, 35—52
 Nistor, I. 158
 Novacovici, E. 232, 233
 Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 268, 269, 294—295

O

Obnorski, S. P. 278
 Ocheșanu, Rodica 30
 Ojegov, S. I. 31
 Onu, L. 28, 179
 Oprescu, Maria 272
 Orlova, B. G. 278

P

Palia de la Orăștie 227—244
 Pamfil, Viorica 227—248, 266, 267, 269
 Panaitescu, P. P. 292—294
 Paňkevyc, I. 69
 Panțu, Z. C. 206
 Papacostea, V. 155
 Papahagi, P. 155
 Papahagi, T. 55, 56, 57, 232, 237,
 Páriz, P. Fr. 204, 286, 287, 300
 Pasca, G. 115, 231
 Pașca, Șt. 116, 236, 250, 252, 261, 267
 Păcală, V. 232
 Pătruț, I. 63, 71, 255—258, 265, 266, 267, 268, 269, 272, 282
 Pătruț, Malvina 280

Patsch, C. 96
 Paulinyi, E. 280
 Pedersen, H. 89
 Petrocchi, P. 264
 Petrovici, E. 11—16, 63, 64, 65, 66, 70,
 71, 119—134, 135, 143, 144, 146, 147,
 227, 239, 241, 242, 259, 265, 266, 267,
 268, 269, 271, 273, 281, 282, 285, 295,
 299
 Philippide, Al. 15, 126, 143
 Picot, É. 219
 PID 95, 96, 97
 Pop, E. 55, 203
 Pop, Valentina 268
 Popov, P. S. 161
 Popovici, D. 288
 Popov, P. S. 161
 Popovici, D. 288
 Popovici, I. 11, 155, 295
 Pospelov, N. S. 167, 279
 Prædeltits Nasody, A. A. 209—214
 Pravdin, A. B. 278
 Precup, E. 232
 Prodan, D. 55, 239
 Protze, H. 265
 Pușcariu, S. 11, 15, 27, 56, 121, 124, 161,
 188, 192, 220, 222, 233, 257, 263, 274,
 288, 298

R

Rásony, L. 301
 RE 90, 94, 95, 96
 Reformatski, A. A. 279
 Reichenkron, G. 68
 Revue Internationale d'Onomastique
 296—299
 Revue des Langues Romanes 54, 57
 Revzin, I. I. 280
 REW 56, 58, 231, 232, 258
 Reznicov, L. O. 162
 RhM 96
 Ribezzo, Fr. 90, 96, 97
 RIGI 96, 97
 Rječnik 154
 RLV 90, 95, 96, 97, 99, 101, 102
 Romanoslavica 63, 267, 269
 Roques, M. 11
 Rosetti, Al. 15, 23, 26, 27, 64, 71, 114,
 122, 123, 124, 125, 143, 144, 145, 146,
 147, 164, 168, 228, 242, 258
 Roudet, L. 145
 Rousselot, A. 11
 Rubinštein, S. L. 278
 Rusu, Gr. 119, 143—151, 269
 Russu, I. I. 89—107, 269

S

Sadoveanu, M. 26, 28, 41
 Sala, M. 30, 265, 281

Salva, V. D. 264
 Sándor, I. 299, 300
 Sándor, S. 287
 Scerbak, A. M. 278
 Schmittlein, R. 298
 Schuchardt, H. 190
 SCIV 101
 SCL 14, 15, 17, 20, 23, 64, 66, 67, 69,
 70, 71, 89, 91, 94, 95, 99, 126, 129, 144,
 145, 147, 161, 282, 286
 Scriban, A. 234
 Sebestyén, I. N. 301
 Seche, Luiza 185—197
 Seche, M. 185—197
 SEG 96, 97
 Selișcev, A. M. 278
 Serebrennikov, B. A. 279
 Sfîrlea, Lidia 267, 268, 269, 299—302
 Silva, Antonio de Moraes 264
 Sindou, R. 299
 Sławski, Fr. 278
 Smirniŭki, A. I. 164
 Sobolev, A. I. 171
 Sorokin, I. I. 287
 Spitzer, L. 21
 Stan, Aurelia 249—254, 268, 283
 Stan, I. 119—134, 262—264, 265, 267, 269
 Stankiewics, Ed. 119
 Steblin-Kamenski, M. I. 279
 Stepanov, G. V. 277
 Stieber, Z. 279
 Stoikov, St. 270, 279
 Streinu, Vi. 275
 Suchianu, D. I. 275
 Szabó, A. T. 266, 267, 268, 273, 294, 295
 Szabó, Z. 273
 Szilágyi, F. 18

Ș

Șapiro, A. B. 278
 Șaroni, I. St. 30
 Șăineanu, L. 171, 239
 Șcedroviŭki, G. P. 278
 Șerban, Elena 23
 Șevoroskin, V. V. 277
 Șincai, G. 300
 Șismarev, V. F. 26
 Ștefan, I. 23
 Șvedova, N. I. 278

T

Tagliavini, C. 199, 200, 201, 203, 204,
 215, 238
 Takáts, R. 287
 Tamás, L. 144, 220, 235, 237, 238, 270
 TCLC 146
 TCLP 124, 128, 144
 TDRG 233, 234

Teaha, T. 231
 Teiszler, P. 295
 Teodor, P. 210
 Teodori, Al. 214, 215
 Teodorovici, I. 214, 215
 Thomas, A. 11
 Thunmann, H. 102
 Tiktin, H. 15, 125, 234
 Timofeev, L. I. 18
 Til, Z. 280
 TLL 95
 Todoran, R. 63, 66, 242, 272
 Tolkaciov, A. I. 280
 Tomaschek, W. 89, 90, 94, 97
 Transilvania, 14, 221, 259
 Trávníček 163
 Tremi, L. 137, 140, 220, 271
 Trnka, B. 279
 Tröster, I. 200—201
 Trubaciov, O. N. 278, 280
 Trubetzkoy, N. S. 119, 121, 124, 137, 149

T

Topa, E. 56

V

Vaillant, A. 11
 Vámszer, M. 294
 Vasilii, E. 144
 Vasilii, Laura 30
 Vasici, I. P. 292—294
 Vasmer, M. 278
 Vendryes, J. 189, 192, 274

Veress, A. 82, 83, 96, 200
 Versegi, F. 287
 Vetter, E. 90
 Vianu, T. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 36
 Viclu, A. 230, 232, 234
 Vigh, K. 295
 Vinogradov, V. V. 19, 22, 28, 167
 Violot, R. 296
 Virág, B. 300
 Voprosi kulturni reci 31
 Voprosi lazikoznania 26, 31, 161, 163, 164, 277—280
 Vossler, K. 19
 Vörösmarty, M. 286
 Vulpe, R. 96

W

Wald, H. 164, 168, 170
 Walde—Pokorný 94, 95, 96, 97
 Weigand, G. 13, 64, 65, 102, 126
 Weszprémi, St. 300
 Wittoch, Zd. 153—159

Z

Zanne, I. A. 263
 Zeitschrift für slavische Philologie 67
 Zilyński, J. 68
 Zinder, L. R. 279, 280
 Zdrengha, M. 272, 289—292
 Zdrengha, Maria 109—117
 Zolnai, B. 302
 Zyiko, F. T. 68

INDICE DE CUVINTE*

ABRUZZEZA

penge 56

ALBANEZA

berak 102
brak 102
Jardhan 92, 102
dardhë 92, 102
dashë 102
deša 92
karpë 102
l'um 102
l'üm 102

mal 102
pelgu 102
pendë 298
Škodër 102
fër 102
Voiusa 94

ARABĂ

Broḡan 283
bruḡan 283
(Dhu) Bruḡan 283
buḡan 283
Dobruḡ 283

BALTICA

assaran 96

BULGARA

beda 232
bēliti 157
čiló 157
esētör 154, 157
esetär 157
esētra 157
esētra 157
isetör 156
kalina 298

* Prezentul indice a fost întocmit de I. Stan și V. Stanca.

kvasb 230
nesetâr 157
nesetôr 157
propado 157
propastb 157
rikâl 517

CATALANA

ars 298
costar 231
Jenâs 54
ursol 258

CEHA

hintov 300

COMASCA

penč 56

ENGADINA

paink 56
rundzöl 258

FRANCEZA

abeille 59
avenir 230
casser 56
Cibire 296
chou 55
couter 231
e 59
Jenasse 54
mâle 57
orgelet 258
orjuel 258
(au) poil 264
sole 58
tache 59

GASCONA

heasse 54

GERMANA

Borten 236
Donau 283
Krippe 242
Lette 233
Plattensee 96
Stuck 242
Zubar 296
Zuber 296

GREACA

Aous 94
Aristagoras 93
Aristoteles 93
Artenio 89
Clemporos 89
Clitus 89
Crithonius 89
Cynna 89
Demosthenes 93
Diop(h)anes 89
Docimos 99
Istros 153
Mâlathru 55
myle 56
myrris 55
ῥῆτα 218
ῥόμορα 230
ῥόμοσις 230
ῥαῦθ 230
sphendamnos 298
sphendonē 298
zygia 298
Zygon 298
τῆν 158
τῆν Ἰθαν 158
τῆ Νῆα 158
τὸν 158
Pericles 93

ILLIRĂ (messapică)

Acruvium 91
Adzizio 91, 94, 97, 99, 100
Agron 91
Andes 94, 97, 99, 100
Andetia 94
Andia 94, 97
Andio 94, 97, 100
Andueia 94
Annaius 97
Apla 94
Aplis 94
Aplius 94
Aplo 94, 98, 99, 101
Apludus 94
Aplus 94, 98, 99, 101
Apuli (mess.) 94, 98, 101
Apulia (mess.) 98, 99, 101
Ardaxanos 91
Argya 89, 94, 97, 99, 100
Argyranthum 91
Asamo 91, 94, 97, 99, 100
Asseria 96
Asseriales 96
Assidium 94
Audaristos 95
Audarus 95, 97, 99, 100
Audata 95, 97

Audoleon 95
Autariae 89, 95, 97
Baedarus 89, 92, 95, 98, 99, 100
baos̃tas (mess.) 95
Barizaniates 91, 95, 98, 99, 100
Barzaidehias (mess.) 95, 98
Barziaes (mess.) 95, 98, 99, 100
Bas(s)ant- (ill.?) 91
bauria (mess.) 92
Beladius 95, 98
berada (mess.) 100
Berz- 90
Beusas 89, 95, 98, 99, 100
Beuzas 95
Birziminio 91, 95, 98, 100
Blazziza 89
Blaedarus 95, 98, 99, 100
Blodius 95, 98, 99, 100
Boraios 89
bosat (mess.) 95, 96
Breucus 95
Brizimin- 95
Burzumin- 95
Buzetia 95
Buzetius 95, 98, 99, 100, 101
Buzos (mess.) 95, 98, 99, 100, 101
-cadus 95, 96, 100
Candavia (?) 91
Cazareies 95
Cazares 98, 99, 100
Cezareies 95
Ciassicianus 89
Clausala 89, 95, 98, 100
Clevas 100
Clevata 95
Clevatus 95, 99, 100
Daesitiales 89, 95, 98, 99, 100
Dalmatia (cf. Delm-) 95
Dardani 89, 92, 95, 98, 99, 100, 102
Dasas, Dasantis 91, 95
Dases, Dasentis 95
Dasimius 95
Dasimus 91, 93, 95, 99
Dasius, Dassius 89, 92, 93, 95, 98, 99, 100, 102, 103
Dassuretae 89, 91, 95, 98, 100
Dast- 93, 95, 98, 100
Dasta 99
Daversi 95, 98, 99, 100
Daverzeus 97
Daz- 93, 98, 99, 100

Daza, Dazas 95, 100
dazimas (mess.) 99
Dazimus 95, 100
Dazius 95
Dazupos (mess.) 95
Delmatae, Delmatia 85, 95, 98
Dexaroi 91
Dizeros 89, 91, 95, 98, 99, 100, 101
Dostoneis 95, 98, 99, 100
Drilon 96, 98
Drina 96, 98
Epicadus 89, 92, 93, 96, 98, 100
Frombo 89
Galgestes 89, 96, 98, 99, 100
Galgestia 96, 98, 100
Galgestius 96
Gentius, Genthius 89, 96, 98, 99, 100, 101
Glinditiones 89, 96, 98, 99, 100
Grabaei 89, 96, 98, 100
grabion (ill.?) 92
Grabon 93, 96, 100
Grabonius 96
Grabos 89, 96, 98, 99, 100
Grabovius 89, 96, 98, 100
Laideli (mess.) 96
Laides 98
Laidies 96
Laidio, Laedio 96, 98
Laidus 96, 98
Lizaviates 91, 95, 96, 98, 99, 100
Longaros 89, 96, 98, 99, 100
Ludrum 102
Lugeion 102
Maeseius 96
Maezeius, Maezei 96, 98, 100
Malont- (ill.?) 102
Massarcn (ill.?) 91
Mazi, Maziioi 96, 100
Metubaris (ill.?) 102
Mezaeus, Mezaea 96
Milizza 89
Moldahias (mess.) 96, 98, 99, 100
Moldatehias (mess.) 96
Mursa 91, 96, 98, 99, 100
Nosetis 96, 98, 100
Oppecs 89
Osseriates 91, 94, 96, 97, 100
Parthini 91
Pelso (ill.?) 96

Penkahes (mess.) 96, 98, 99, 100
Peuceitii (mess.) 91
Pladomenus 89, 93, 96, 97, 98, 99, 100
Plarentius 97
Plares 89, 97, 98, 99
Plarus 97
Plasso 95
plastas (mess.) 99
platoras (mess.) 99
Pleraiioi 98
Pleurados 97
Pleuratus 89, 97, 98, 99, 100
Pravaius 89, 97, 98, 99, 100
Preurados 97
Proraco 89, 97, 98, 99, 100, 101
Rigias (mess.) 101
Rizon 91, 97, 98, 100
Rizus 90, 91, 97, 98, 99, 100
Scerdilaedus 96
S'kodra 102
Sita 101
Talan(i)us 95
Taotor (mess.) 99
Taotoras 97
Taulanti 89
Teotin (mess.) 96
Teotor (mess.) 99
Teuta 97, 98, 99
Teutomus 97, 98
Theot- (mess.) 98
Thector (mess.) 97, 100
Thotor (mess.) 97
Varzo 97, 98, 99, 100
Venda 97
Vendes 89, 97, 98, 99, 100
Vendo 97, 98, 99, 100
Venemo 97, 98
Venetus 97, 98, 99
Versus 89
Verzaiio 97
Verzant- 97, 99
Verzo 93, 97, 98, 99, 100
Verzobius 97, 98
Verzovia 97
Vescleves 95, 97, 98, 99, 100
Zaca 101
Zairikes (mess.) 97, 98, 99, 100
Zanalis 89, 93, 97, 98, 99, 100
Zarax (ill.?) 90, 91, 97, 98, 99, 100
Zarishtes (mess.) 97, 98, 99, 100
Zidion 94

ITALIANA

avvenire 230
cavolo 55
costare 231
goliardo 301
lancia 221
maschio 57
orzaiuolo 258
(a) pello 264
villo 232

LATINA

acer 298
acer 298
acquilus 232
ad-venire 230
adversum 234
alium 54
anni 143
apis, -em 59
aratru 274
**arse* 298
**arciarium* 298
-arium (suf.) 298
boni 129
**buare* 260, 261
**buirc* 260, 261
**buium* 260
caepa 54
calciata 297
callis 297
carraria 297
calinus 230, 231
cauliculum 55
clamas 143
constatare 231
cos, -tem 54
Danuuius 283
Decius 99
domini 143
jaga 55
jalex, -em 54
fermentare 230
fermentum 230
jero 100
**jenacia* 54
joenum 54
glandum 55
goliardus 301
hordeum 258
hordeolum 258
**insolare* 58
Ister 153
iter 297
**jugaster, -trum* 298
jugum 298
lardum 55
lavare 231

Leopolis 283
limus 231
masculus 57
masculus 57
mastiche 55
mastichinus 55
**myrrarius* 55
myrrha 55
myrrhis 55
mixticus 56
muria 55
napus 55
nigram 129
nutricium 54
**obauquilus* 232
orbi 143
pales 143
paritem 128
paritem 128
pinguis 56
porcaricia 56
quassare 56
quasso 56
ruga 297
rumpis 143
sola 58
solaes 58
solea 58
solum 58
solum 58
soricem 58
strada 297
urceolus 258
ustulare 54
venire 230
vesica 128
via 297
viridia 55
viridis 55

LOGUDOREZA

ispingenare 56
pingu 56

LOMBARDA

ordzöl 258

MACEDONEANA

Audnaios 95
Bora mons 92
Candavia (?) 91
Pelagonia (?) 102

MAGHIARA

abrak 285
ágyu 262

akár 140
ald 234
áldás 140, 234
áldozni 234
áldoztat 234
áldován 234
álnok 235
árdé 136
árdéj 136
árdél 136
árdély 136
árgyé 136
árgyéj 136
ármás 136
ármás 288
armurár 136
arnód 137
arnót 137
árpa 259
ásó 138
aszlag 285
bába 285
bács 136
bádian 288
bagó 138
bukancs 223
balán 136
Balaton 96
büntani 223
baraboly 288
barát 235, 236
barnás 139
bársony 139
bátor 139
békasó 140
béllés 140
berbe 136, 288
berbecs 136
berbécs 136
berek 236
béres 139
berszán 136
berszánú 136
bíró 138
bisziók 137
bisziók 288
bisziók 137
bívaly 285
bócu 137
bodosó 237
boér 136
bojér 136
bolyogni 223
borbál 136
bordéj 136
borona 221
bosszú 236
bölcső 139
börbecs 136
börbécs 136

brinza 288
bronzza 288
bronz 288
Bucsum 271
Budurasa 271
bujdokló 237
bujdosó 237
bujdosolni 237
burde 136
hurde 136
burdej 136
burgyé 136
busziók 137
buszujó 137
buszujóg 137
buszujók 137
buszujóka 137
butój 137
büntetni 237
büziók 137
candra 136
cándra 136
cigán 136
cigány 136
cingán 136
cipő 138
cöművés 222
csákó 138
csáló 138
csalni 238
csala 288
cseled 139
csercse 288
csobán 136
csobány 136
csoda 285
csóka 223
csorda 222, 238
csórik 137
darab 285
diák 285
dohány 139
dorong 285
drot 294
ellen 223, 235
élés 239
elő 139
ernyő 139
esztergályos 285
etentők 137
fataró 137
fedő 139
felhérc 139
ficser 137
ficser 137
fillér 139
fogadás 238
fogadni 224
fogadó 138
fojtás 139

jölözö 139
 gabonás 139
 galád 301
 galéta 285
 gallyát 301
 gazda 223
 gazdag 223
 gazdaság 139
 geleta 288
 gereben 285
 gomba 281
 gombás 281
 Gombás 281
 gonoi 221
 gusa 288
 gyeplő 139
 gyolcs 224
 had 262
 hadnagy 239
 hágó 138
 használni 239
 haszon 238
 hintó 138, 300
 híres 139
 hivány 139
 hohér 139
 holnag 239
 huszár 139
 ispitály 139
 istálló 138
 kancsó 138
 kendő 139
 keszkenő 139
 kezes 223
 kóda 137
 koporsó 138
 kóros 136
 koros 136
 kosog 137
 kosok 137
 koszok 137
 kovász 230
 kozsók 137
 költeni 59
 kömény 285
 kristály 139
 kuzsók 137
 láb 39
 lakatos 224
 lándzs 221
 Lengel 295
 Lengen 295
 Lengyen 295
 lepedő 139
 leytkó 233
 lötye 233
 magán 139
 májas 139
 maláj 136
 marúza 285

matász 136
 mázsa 140
 mégis 139
 megye 295
 megyés 295
 melegágy 139
 mesztékál 136
 mesztikál 136
 mestyekál 136
 mihóra 137
 mijóra 137
 mióra 137
 morogni 239
 mozsár 139
 nanás 136
 Nagyolajatu 272
 Neglatu 273
 -nek (suf.) 235
 netentok 137
 netentók 137
 neterő 137
 -nok (suf.) 235
 nólin 137
 nyereség 139
 nyomorék 139
 odaveszni 234
 ok 240
 oltani 223
 oltvány 223
 ostolós 222
 palca 140
 pártá 236
 palyolat 240
 pereszlen 285
 pityóka 139
 plajbász 139
 pohárszék 140
 pópa 137
 porond 285
 poroszló 285
 poroszló 285
 porozó 138
 potku 137
 pótká 137
 pótkaság 137
 puótká 137
 rántás 140
 raspó 138
 ravasz 235
 rizskása 139
 rostély 139
 rud 240
 sógor 139
 sólyom 59
 sugár 139
 süldő 139
 süllő 59
 szabás 139
 szabó 138
 számadás 140

számadó 138
 szarku 224
 szél 136
 szel 136
 szer 240
 szerszám 139
 szokni 240
 szükség 139
 tarka 241
 tavosztatni 234
 téglázó 138
 temető 139
 tóka 137, 288
 topánka 139
 tornác 139
 tornác 241
 tölcsér 139
 tüsző 139
 vágás 224
 vakara 232
 vakolás 139
 vállatás 139
 vándor 140
 vármegye 241
 véka 140
 vondogálni 241

POLONEZA

Kijov 283

PORTUGHEZA

custar 231
 torçol 258

PROVENSALA

costar 231
 orzol 258

RETOROMANA

insuler 58

ROMINA

a) AROMINA

al'u 54
 custare 231
 mărâl'iu 55
 oacără 232
 oacărâ 232
 stricura 57
 țeapă 54

b) DACOROMINA

A

aba 288
 aboa 259
 aboŝit 261
 abua 259—261
 abziŝ 294
 acâr 140
 acăŧara 261
 acşă 136
 acru 230
 adăvâsi 229, 234, 243, 244
 adăvesc 234
 aŧinâ 288
 aŧumătura 58
 agêu 262
 aghêu 262
 aghieu 262
 ai 54
 -aia (suf.) 283
 ailuri 56
 alău 139
 albuş 56
 alcătui 223
 aldăş 140, 234
 aldămaş 220
 aldovăni 234, 242, 244
 aldui 234
 alduială 235
 alean 223, 235, 243
 a lete 233
 alnic 235
 alnicie 235
 altoan 220
 altoi 241
 aluniş 139, 140
 amiroşi 261
 aŧ 143
 -anca (suf.) 283
 anŧ 143
 -ani (suf.) 283
 apipăi 261
 ardêi 136
 arheolog 128
 arhitect 128
 arhivă 128
 armăş 136
 armaş 288
 armurăr 136
 arnăuit 137
 arnêu 139
 arşău 138
 arşeu 138
 arşar 298
 astaliş 71
 atirnaŧ 241
 aui 186
 aveni 229, 230, 242
 -ăuŧi (suf.) 283

B

báci 136
 badian 288
 baml 193
 bangl 193
 baraboi 288
 barşon 139
 barlă 236
 bătăr 139
 bădie 128
 băgău 138
 băieŧuş 140
 bălân 136
 Băldălui 282
 bănat 229
 Bănăgui 282
 băntăli 223
 bănui 223
 bărat 235, 243
 băratăş 236
 bărbai 136
 bărc 237
 Bărc 237
 bărnăci 139
 bărzăun 185
 băsău 236, 243
 băşică 128
 beadă 229, 232, 243
 beartă 236, 243
 behehel 193
 belcêu 139
 belire 157
 beliş 140
 belşug 223
 berbece 136, 288
 berc 229, 236, 237, 243
 berliş 140
 bertă 236
 bêsêu 236
 beteag 223
 beteşug 220
 bicas 140
 bidii 128
 bieşică 128
 bijoi 186
 bilire 157
 bintătui 229, 237, 243
 Binŧinŧi 283
 biol 285
 bir 223
 birău 138
 biriş 139
 Bistriŧa 281
 bivol 285
 bizui 223
 bijbi 188
 bilci 222, 223
 bintătui 243
 birl 193

bîrnă 221, 285

bîrsân 136

bişti 186

blagoslovenie 235

boa 259

boambă 187

boconci 223

boér 136

bolborosi 188

Boncani 252

Boncălai 252

bongoi 186

Borcea 282

bordéi 136

boroană 221

Bortari 252

Boşcari 251

boŧ 137

bôze 135

bozgoi 186

brat 236

bratăş 236

bratū 236

brehni 194

brinzar 300

brinză 288

bua 259—261

Bucureşti 283

buduşlancă 237

buduşlău 237, 243

buduşlui 237, 238, 243

buduşluitură 237

bui 259—261

buigui 223

bulevard 298

buml 193

bumb 220

*bunii 129

busuioc 187, 288

buloi 137

buzar 187

bui'ŧocuri 136

C

canaf 223

cancêu 138

cără 135

călcăi 136

călin 298

Călmăŧui 282

Căpilna 272

căŧana 220

căŧin 229, 230, 231, 243

căŧină 230

Căŧini (Căŧunii). Bu-

cegilor 230

cealău 138

ceapă 54

ceală 288
celui 229, 238, 243
celuiată 238
celuire 238
celuit, -ă 238
celuitor, -oare 238
celuitură 238
celuşag 238
Cepari 252
cercei 288
Cerna 281
cheală 190
cheltui 59
chemi 143
chiciu 232
Chiev, 266, 282
chimin 285
chin 71
chindeu 139
chiorăi 190
Chiov 283
chuschinéu 139
Chiu 282
chizeş 223
ciacău 138
cilédii 139
cîmotie 222
cioăreci 137
cioban 136
ciocă 223
ciohăi 186
ciordă 186
ciormoiag 285
cioucă 223
cireadă 221, 238
ciubăr 296
ciuciur 186
ciucure 220
ciufuli 223
ciui 186
ciupăi 186
ciurdă 222, 229, 238, 243
ciurdac-burduc! 191
ciurlic 58
ciuroi 186
ciurui 186
ciusnup! 191
ciuş! 187
Cîmpeanca 283
cîr 186
circii 187
cîrli 186, 193
ciţ! 187
cliciu 229, 232, 243
cloncl 186, 187
clonc, s. 187
cloncăi 186
cloncăni 186
codă 137

coajă 58
coasă 54
cocie 220
cociş 223
cojincă 58
cojoc 137
Comanul 282
Comăneşti 282
Comăniţa 292
cîpă 135
copozli 223
coprşău 138
coprşeu 223
cordă 186
corfă 229, 241, 243
coroi 186
cosas 140
coviţă 194
cra 186
Cracău 283
Cracov 283
Cracovia 282, 283
Crasna 281
crau 186
creaptă 242
crep 242
crepă 229, 242, 243
creptă 242
criştăi 139
cruşă 135
cu-cu! 192
cucurigu! 192
cu lete 233
cuminac 240
curată 135
curechi 54
custa 229, 231, 243
cuşăiesc 71
(zo te) cuşte 231
cute 54

D

darab 285
de lete 233
deletnic 233
deletnici 233
deletnicie 233
desiş 139, 140
devăsi 234
dipléu 139
Dimbova 281
Dimbul 281
dîne 71
dîrdăi 252
doa(r) 127
Dobrogea 283
Dobrugea 283
dohân 239

domă 143
dîmne 135
domni 143
dospi 230
drăgălăş 140
drob 285
drum 298
duhân 139
*Dumbova 281
Dumbrava 281
dumbravă 281
Dumbrăveni 283
Dunăre 283
Durduri 252

E

-eancu (suf.) 283
-easa (suf.) 283
-easca (suf.) 283
-elniţă (suf.) 115
-eni (suf.) 283
-eşti (suf.) 283

F

făc 136
făcă 135
falce 54
fătă 135
făgădaş 238, 243
făgădău 138
făgăduita 238
fătarău 137
feciór 137
fedeu 139
fel 71
feleherţ 139
ferăstrău 223
feredeu 220, 222
festeli 223
festi 223
fičoru 135
fieluri 135
fişăi 192
filér 139
fir 55
fîrez 223
fin 54
finaş 54
finăşă 54
fiş! 187
fleosc-fleosc 190
flit 56
fluori 136
fogădi 224
foişor 223
foităş 139

jolos 235
jotă 135
jrunziş 139, 140

G

gar 186
gazdă 223
găbônăş 139
gălbenuş 56
găleată 288
gâsclniță 115
găvoazde 115
găvozdi 115
găzduc 223
găzduşag 139
ghibol 285
ghiojăi 186
ghindă 55
ghiorț-ghiorc 190
Gîmbuş 281
gînd 71
gîrăi 186
Gîlomboaca 281, 282
Gîlboca 281, 282
Gîlbocata 281
Gîlbocel 281
Gîlbocul 281
*Gîlomboaca 281
gofăi 192, 193
goliard 301
gordonos 286
gôuzos 136
Grădişte 281
grohăi 187, 190, 193
grohoi 189
grongăni 189
grongoi 189
grungăni 189
grunguni 186, 188, 189
grunguri 189
gruii 189
gugăi 189
gugui 189
guguli 189
guguri 189
guişa 193
gungăni 189
gunguni 186, 189
gungura 189
gunguri 186, 189
gunoi 221
gurdunaş 286
gurdună 288
gurdunist 288
gurguni 189
gurlui 186, 189, 193
gurgui 189
gurui 189
Guşaŭi 251
guşă 288

H

hadă 261—262
hagău 138
haiduc 221
halău 220
hamiş 223
hapsin 222, 223
harță 223
hasnă 229, 235, 238, 243
hămişag 223
hăsnăli 239
hăsnălui 239
hăsnui 239
hăşiş 297
heleşteu 223
hintău 71, 138, 272, 300
hiriş 139
hitioan 139
hitoan 222
hitioan 139
hihi 186
Hirşova 283
hognogi 239
hohér 139
hoit 223
horn 71
hotnogi 239, 243
hucă 240
hukura 188
hui 186, 193
hulub 71
hwofi 122
hurui 186, 187
husăr 139
huştil 189

I

ia(r) 127
-ie (suf.) 235
iertit 135
ileu 222
Ilieşi 283
iliş 229, 232, 239, 243
im 229, 231, 243
ima, vb. 231
imală 231
imaş 222
imă 231
imălos 231
imos 231
inête 135
-infi (suf.) 283
Ioan 283
ipl 193
isătru 158
isătru 153, 154, 155, 156, 158

Istambul 273
Istru 153
işpital 139
iştalău 138
-ița (suf.) 283
iz 222
izimă 223

I

impăienjci 190
împotriva 235
în doi peri 262—264
încelui 238
indelete 233
îngringona 186
îngurui 193
îngurui 189
inneua 255
însura 58
în(tr-un) pâr 264
înşela 235
înzăua 255
înzua 255

J

jigărit 223
jilău 220
jolj 224
jugastru 298
jugrast 298
jumuli 223

L

la (vb.) 229, 231, 243
labă 59
laciş 224
lance 221
lard 55
latiță 58
lăcaş 223
lăfăi 223
lălăi 186
lăfări 135
Lemberg 283
Leopol(e) 283
Leoşti 122
lepedeu 139
lete 233
letiu 232
letnic 229, 232—233, 242
letşe 233
Leu(t) 122
licl 189
lingenă 58
Lingina 295
Linjina 295

Liov 283
locui 223
Lunca 281
Luncani 281
Luncavăt 281
Luncavița 281
luncă 281
lûn 122
luomu 122
Lușca 70
luund 122
Lvov 282, 283

M

măioș 139
măjă 140
mal 102
mamcă 71
mană 71
mancă 71
Marmaturî 252
mascur 57
măgân 139
mălai 56, 136
mărar 55
mătase 136
meghiș 139
megiaș 295
megie 295
megieș 297
meleag 223
melegăr 139
mesteacăn 55
mestecă, s. 55
mesteca, v. 136
mioară 137
mirișig 139
mirișug 139
mirodenii 55
misetru 158
misitru 158
misiădru 158
mistreț 56
mîntui 223
Mîrza 282
moarte 115
mojar 139
mîre 135
morun 156
Mosc 282
Moscova 268, 282
Moscovia 282
Moscu 282
mosór 58, 139
mreață 285
muarte 136
muncă 281
mura 55
murături 55

murgui 239, 243, 244
murmura 186
musai 220

N

nap 55
năltă 135
nădrağı 221
nămesi 233, 242
nănăș 136
năsădru 158
năsêtru 153, 154, 157
nătântoc 137
nătărău 137
Năui 282
neagră 129
*neegră 129
Negreni 283
nemestesk 233
nemesti 229
nemestitură 233
nesêtru 153, 154, 157, 158
-nic (suf.) 235
nîca (adv.) 127
Nicolae 283
nî/kî 127
nîmuric 139
nisătru 158
nisetru 153—158
nistotă 229, 243
nișodpătă 135
Nistr- 158
Nistru 158
niștotă 233
nîmuric 139
noatin 137
nutre! 54

O

oacăr 231, 232, 243
Oacără 232
oacer 232
-oaica (suf.) 283
-oaie (suf.) 283
oboroc 285
obroc 285
ocă 229, 235, 240, 243
ogaș 224
ogór 139
oltoan 223
oltouăni 223
omor 115
ôpă 135
oraș 71, 241
orb* 143
orbî 143
orcic 71

orlac 71
-ov (suf.) 283
-ova (suf.) 283
orz 258—259

P

pałoș 223
pałâu 140
paore 71
par* 143
parî 143
parohi 128
parsăc 140
parsēc 140
partă 236
parté 236
Pașcani 283
pată 59
păianjeni, vb. 190
pălincă 71
în(tr-un) păr 264
părăzdu 138
păsat 56
pec 71, 272
Peceneaga 282
perete 128
în doi peri 262—264
piață 298
piciocă 139
piciobică 139
pinguș 56
pistornic 115
pîrte! 128
pîlnie 71
pîrtie 297
plăibăs 139
plevăs 139
plîie 135
plug 274
pochiolate 229, 240, 243, 244
poștilat 240
Poganul 282
poneavă 71
pópă 137
pôrc 135
porcăreșe 56
poroboc 229, 233, 243
porobocel 233
porobocie 233
pospai 71
pôtcă 137
potecă 297
potilat 240
prăpastie 157
prăpădi 157

prescornic 115
 prescurarită 115
 prescură 115
 pricină 235
 prisne 229, 234, 243
 prisnel 285
 pristav 285
 *propastie 157
 *propădi 157
 proscornită 115
 prund 285
 pt'ătră 135

R

radio 137
 railă 223
 rașpău 138
 răchie 71
 Rădaia 283
 Rădăuți 283
 rișcăș 139
 rișcășă 139
 rintăș 140
 roștei 139
 rudă 240, 243
 rup' 143
 rupi 143
 Ruși 282

S

sarcă 224
 săcără 135, 136
 săbăș 139
 săbău 138
 săcriu 223
 sămădău 138
 sămădău 138
 sârsăm 139
 Sărtălui 282
 Săscior 272, 273
 schircă 58
 scirif 187
 scump 281
 Sebeșel 272
 Secui 282
 sersăm 139
 sicriu 223
 siriu 240, 242
 Strbi 282
 slănină 55
 soabă 223
 soarece 58
 sobă 223
 sor 58, 59
 soarean 58

soric 58
 șoric 58
 sorice 58
 sorici 58
 sorice 58
 sorlic 58
 sorlig 58
 sorlic 58
 sorkic 58
 sorkic 136
 spolă 135
 stelnită 115
 stog 285
 Stolniceasca 283
 stradă 298
 strecura 57
 sucui 229, 240, 243
 susura 186
 sușig 139
 sușug 139

Ș

șalău 59, 220
 șamfă 220
 șarg 220, 223
 șaugău 220
 șipot 186
 șireag 223
 șifă 71
 șoarece 58
 șogor 71, 139, 272
 șoim 59, 223
 șoric 58
 șorice 58
 șorici 58
 șoricu 58
 șorici 58
 șorice 58
 șoric 58
 șorlic 58
 șorlici 58
 șorlig 58
 șosea 298
 știucă 229, 243
 știuci 242
 șugăr 139
 șuldău 139
 șumar 71
 șuric 58
 șurici 58
 șurgon 136

T

tălpă 71
 Tăbălcari 251
 tăbălcoc 251
 tărcat 241, 243
 tăroasă 243

Tătăroaia 282
 temelău 71, 139, 272
 tiglăzău 138
 tisău 139
 tiușău 139
 tirii 186
 tirnăț 139, 241, 243
 toacă 137, 288
 tocan(ă) 56
 tolcăr 139
 topâncă 139
 topór 139
 Trolușanu 283
 Turia 282
 turnăță 135

T

tândără 136
 țanfoș 223
 țandurielie 136
 țigău 136
 țipău 138
 țist(i) 186
 țuș(i) 186
 țușii 189

U

ucă 240
 -ui (suf.) 234, 239
 ulcior 258
 urcior 258
 usturoi 54

V

vândră 140
 varmigie 241, 242, 244
 varză 55
 Vaslui 282
 văcălaş 139
 văgăund 223
 văldătăș 139
 vândăgi 241, 242, 244
 via (vb.) 231
 vică 140
 viclean 223
 vicleșug 223
 vîpt 229, 232, 243
 vizitiu 223
 Vilcov 283
 Vlădeasa 283
 vôle 135
 vofău 136
 vui 186

Z

zbughi 186
zbughi 189
zeamă 230
zo (le cuște) 231

c) ISTROROMINA

jir 54

d) MEGLENOROMINA

cătsqn 231

RUSA

kalina 298
Krakov 283
kvasb 230
Moskva 282
zakvaška 230

SANSKRITA

bhušati 95

SARDA

insolare 58

(DIAL.) SASESC

Korj 241

SEMITA

Ababunis 89
Acrabanis, Acrabanus 89,
 100
Hanicus 89

SIRBO-CROATA

aldovanje 234
beda 232
jalnik 235
jesetra 154
kljuci 232
kvasb 230
ništ 233

SLAVA

běda 232
brana 221
bravno 221

črěda 221, 222

ЧЪТЕНІЕ 115

čbbrb 229
dobraua 281
dobriče 283
Dobrotič 283
dobrū 283
dqbu 281
dospēti 230, 234

ezero 96

goba 281

globokū 281

gnoj 221

Zeta 91

žili 232

žito 232

živū 232

jezero 96

kloda 298

ledina 295

**ledjane* 295

**ledjane* 297

lētē 233

lēto 233

lqka 281

moka 281

морь 115

**Mosky* 282

mozol 58

namesiti 233

ništca 233

obrokā 285

оморь 115

ozero 96

parobūcū 233

pledmen- 96

prigvozdi 115

pristinū 234

pristav 285

prqds 285

проекѣра 115

skppu 281

stogb 285

Susica 94

SPANIOLA

arce 298
avenir 230
costar 231
llegar a pello 264
orzuelo 258
a pelo 264
suela 58
venir 230

TRACO-DACA

Agrianes 91
Aizis 94
Appulus, Appuli 94, 101
Apulum 94, 101
Aulucensus 93
Aulutralis 93
Bidia 89
Biticensus 93
Bitugentus 96, 101
-bria 101
Burebista 93
Buz- 95, 101
Byzas 95
Byzes 101
Carpates 102
Carpi 102
Celegentus 96, 101
Contadesdos 95, 101
-dava 101
Decebalus 93
Dina 89
Ditugentus 93, 96, 101
-diza, -dizos 91, 101
Dizatralis 93
Dizo 89
Donaris 283
Eptacensus 93
Langaris 96
Langaros 96, 98, 99, 100
Mucalus 89
-para 101
Pyrurredes 97, 101
Rebucensus 93
Rigozus 101
Sadala 93
Sita 101
Sola 89
Tramarisca 102
Tranipsai 102
Zaca 101
Zarax (?) 90, 91, 97, 98,
 99, 100

UCRAINEANA

boronā 154
osetér 154
osetr- 154
osetrā 154

VENETA

Veneti 97
Vultureg- 100

<i>Pag.</i>	<i>Rindul</i>	<i>În loc de:</i>	<i>Se va citi:</i>
8	1 de jos	АЛФАВИТНЫЯ	АЛФАВИТНЫЯ
49	8	внутреннее	внутреннее
49	21 de jos	„сестолкованный“	„сестолкованн“
49	1 de jos	„согласаться“	„согласиться“
72	5 de jos	причин	причина
73	8	вызывательной	выдыхательной
90	3—4	nesoluțională	nesoluționată
91	3 de jos	inscripții	inscripții
93	7	familiar	familial
95	3	femeie	femeie
100	5	palatele	palatale
105	14	установленные	установленные
105	13 de jos	alfavитом	alfavitom
124	6—7 de jos	consonatice	consonantice
127	9	adjectivl	adjectivul
130	3 de jos	realitate	realitate
132	3	одно	одной
132	20	вередних	в средних
141	1	связи	связь
144	2	absolută	absolută
159	20	разъяснить	разъяснить
162	6 de jos (nota 4)	lingvistique	lingvistique
165	14	lingvisice	lingvistice
183	12	și	si
186	13	tușt(i)	fușt(i)
190	10 de jos	limbii	limbi
205	26	neoaș	neoaș
227	16	graiurilor	graiurile
227	4 de jos	dacorominiei	dacorominei
229	10 de jos	ftmentum	fermentum
231	3	„caston“...	„castron“...
231	4 de jos	pistuite	pistruile
239	4	circulație	circulația
244	14	măhiară	mağhiară
253	6—7 de jos	с клоинось	склонность
255	12	momentala	monumentala
259	9 de jos	tecute	trecut
261	8	buire	*buire
262	2 de jos	P. Ispirescu	P. Ispirescu
278	col. 2, r. 13 de jos	cele	cele
295	col. 1, r. 21	lêdjane	*lêdjane
295	col. 1, r. 22	accepatibile	acceptabile
295	col. 1, r. 35	*lêdjane	*lêdjane
295	col. 2, r. 1	sutdiile	studiile
295	col. 2, r. 12 de jos	lingvistca	lingvistica
306	22	culturi	culturii
311	col. 2, r. 6 de jos	Duminici	duminicii
327	col. 2, r. 21	*lêdjane 295	*lêdjane 295

Se va omite rindul 22, col. 2.

Din

CERCETARI DE LINGVISTICA

au apărut:

anul I, 1956, 4 numere (nr. 1—4, cvadruplu, 6 lei);
anul II, 1957 (8 lei).

Numerele se pot comanda, direct sau prin poștă, de la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.

București, Calea Victoriei nr. 27.

Numerele curente se găsesc de vânzare la orice librărie științifică din țară.

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerț exterior „Cartimex” I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuța poștală 134—135, București.